2

శ్రీ

శ్రీరస్తు.

వైద్యనాథదీక్షితవిరచితే

స్మృతిముక్తాఫలే

శ్రాద్ధకాణ్డో నామ

ధర్మశాస్త్రమ్

కోంబూరు, వఙ్గిపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్య

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టార్యసహాయేన

మణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళశిఙ్గరాచార్యేణ

పరిశోధ్య

మద్రాస్ తిరువల్లిక్కేణి శ్రీ సరస్వతీభణ్డారాధ్యక్షైః

స్థాపితాయామ్

మైసూరు సద్విద్యామన్దిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితస్సన్విజయతేతరామ్

౧౮౯౬-౧-౧

ప్రకటనా·

యద్యఖిలపి తాని గృహ్యరత్నాది పుస్తకాని, మైసూరు హిందూ లైఫ్ ఇన్షూర్యరేన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యన్మైయ్యఙ్గార్యతోఽధిగన్తవ్యాని, తేహి ప్రదానే ప్రేషణేచ సముద్యుక్తాః.

పుస్తకనామాని	మూల్యమ్	టపాల్
గృహ్యరత్నకణ్ఠభూషణమ్	౧-౧౨-౦	౦-౩-౦
స్మృతిరత్నాకరః	౩-౫-౦	౦-౪-౦
ఆశౌచశతకవ్యాఖ్యానమ్	౧-౩-౦	౦-౨-౦
దశనిర్ణయః	౧-౬-౦	౦-౨-౦
సుధీవిలోచనమ్	౩-౮-౦	౦-౪-౦
వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డః	౮-౦-౦	౦-౪-౦
వైద్యనాథీయాశౌచకాణ్డః	౧-౨-౦	౦-౨-౦
ప్రయోగచన్ద్రికా	౦-౭-౦	౦-౧-౦
ప్రయోగదర్పణః	౧-౫-౦	౦-౧-౦
చణ్డకౌశికనాటకమ్	౦-౯-౦	౦-౨-౬
ధనఞ్జయవిజయవ్యాయోగః	౦-౨-౦	౦-౦-౬
దివ్యసూరిచరితమ్	౦-౧౨-౦	౦-౨-౦
ఆర్తిప్రబన్ధః	౧-౭-౦	౦-౧-౦
ఉన్మత్తరాఘవమ్	౦-౨-౬	౦-౦-౬

గృహ్యరత్నాదిపుస్తకగళు ఆపేక్షితగళాదరే అవుగళన్ను, మైసూరల్లిరువ హిన్దూ లైఫ్ ఇన్షూర్యరేన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యన్మైయ్యఙ్గార్యరింద పడయబహుదు. అవరు కొడువదక్కాగలి కళుహిసువదక్కాగలి ఉద్యుక్తరాగిరుత్తారే.

మూల్యవన్ను లేబిల్ రూపదింద కళుహిసువవరు రూపాయి ౧ క్కే ఒందాణెప్రకార అధికవాగి కొడబేకు.

వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డస్థ విషయానుక్రమణికా.

పు	విషయాః.

వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డస్థశుద్ధాశుద్ధపత్త్రికా.

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౭	౧౮	మాతులస్యసుతస్య	మాతులస్యాసుతస్య
,,	౧౯	పితామాచానపత్యో	పితామాతాచానపత్యో
౩౯	౨౪	గ్నిరోమతీ	గిరోమత
౫౨	౧౪	గ్రాహ్యోహ్యమ్	గ్రాహ్యమ్
౭౬	౩	మధ్యేపిఽపు	మధ్యేప్యపు
,,	౨౦	మస్త్యైవ	మత్స్యైవ
౬౦	౧౩	మాతులస్యసుతస్య	మాతులస్యాసుతస్య
౬౧	౧౩	ద్వితయే	ద్వితీయే
౮౨	౮	సమాహితాః	సుసమాహితాః
,,	౧౦	పాషాణాంతత్ర	పాషాణంతత్ర
౮౩	౧౬	ఏపందశమ	ఏవందశమ
,,	౨౨	యాతత్పిణ్డ	యావత్పిణ్డ
,,	౨౩	సప్తనవమే	సప్తమనవమే
౮౬	౪	శ్యాపినమ	శ్యాపిసమ
,,	౧౮	ప్రేత	ప్రేతే
౧౦౩	౧౨	కాశోన్యనద్వాః	కాదశోన్యనద్వాః

పుట	పఙ్క్తిః	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౦౪	౨౪	వనాధికృత్వా	వనాదికృత్వా
౧౧౧	౧౯	తోయపిణ్డం	తోయంపిణ్డం
౧౧౭	౨౮	హ్యనిర్దిశమ్	హ్యనిర్దశమ్
౧౩౬	౧౬	బహుతిథా	బహుతిథే
౧౩౭	౧౬	సంస్మృతిమ్	సంస్కృతిమ్
౧౩౮	౧౯	ర్ధ్వదేహికం	ర్ధ్వదైహికం
,,	౨౧	దూర్ధం	దూర్ధ్వం
౧౪౯	౨	యాతాం	తాయాం
,,	౧౫	సపిణ్డాన్తం	సపిణ్డ్యన్తం
౧౫౦	౭	నిమిత్తమరణ	నిమిత్తవరణ
,,	౨౦	ప్రత్యాసక్తి	ప్రత్యాసత్తి
౧౫౪	౧౭	హంతచతాం	హంతిచితాం
౧౫౯	౨	బ్రాహ్మణైరిత్రై	బ్రాహ్మణైరితత్రై
౧౬౦	౧౫	గ్భణ్భిమ్	గర్భిణీమ్
,,	౧౭	మృతస్యాచ్ఛ	మృతస్స్యచ్ఛ
౧౬౪	౨౧	ఆథస్తు	అథస్తు
౧౬౫	౪	మాత్రవతాద్యం	మాన్వృత్తాద్యం
౧౬౮	౨	ఏకోద్దిష్టో	ఏకోద్దిష్టే
౧౭౧	౧౭	సపిణ్డ్యా	సాపిణ్డ్యా
౧౭౬	౧౨	కాన్తరం	కానన్తరం
౧౭౭	౬	కర్షస్యాత్పు	కర్షస్సాత్పు
౧౭౮	౭	మాసంసంవత్స	మాససంవత్స
,,	౮	సావత్సరమ్	సంవత్సరమ్
౧౮౦	౧	ఉభయతా	ఉభయథా
,,	౧౧	విరోధాచ్ఛిష్టా	విరోధాదిష్టా
౧౮౧	౮	కుర్యాద్విస్త్రి	కుర్యాద్ద్విస్త్రి
౧౮౨	౧౬	అపకృష్యాపకు	అపకృష్యాపకు
౧౮౩	౫	థానవస్థా	థానవ్యవస్థా
౧౮౪	౨౩	మేకోద్దిమేకాదశే	మేకోద్దిష్టమేకాదశే
౧౯౨	౮	విశ్వేదెవవిషయే	విశ్వేదెవవిషయే
౧౯౬	౧౬	విప్రాణాంమా	విప్రాణామా
౨౦౧	౧౫	దాహాద్వైకాదశా	దాహాద్యేకాదశా

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౮౦౨	౧౩	పితుస్స్వనామ	పితుస్సనామ
,,	౧౫	పితుఃస్వనామ	పితుస్వనామ
,,	౧౬	జివపితృక	జీవపితృక
౨౦౬	౧౧	పక్షుకమ్	పక్షికమ్
౨౦౯	౧౦	శిష్టోదకేపే్రిత	శిష్టోదకేనపే్రిత
౨౧౨	౧౫	ధూపధీపం	ధూపదీపం
౨౨౧	౭	కాలాదరే	కాలాదర్శే
౨౨౨	౧౨	హోమాముప్యాతివణ్ణ	హోమాముపాన్యతివణ్ణ
౨౨౮	౧౬	పిశ్వేదేవ	విశ్వేదేవ
,,	౧౭	భోజనేష్వేవ	భోజనపాత్రేష్వేవ
౨౨౯	౧౯	థానేనాపానా	థానేనావాసనా
౨౩౪	౨౦	విశ్వేదెవ	పిశ్వేదెవ
౨౩౬	౧	శక్తిఃషయే	శక్తివిషయే
౨౩౭	౧	పాత్రాదీనామప్య	పాత్రాదినావ్య
,,	౧౨	ర్యవస్థితః	ర్యవస్థితే
౨౩౮	౨౫	యదన్నసాధ్యం	యదన్యసాధ్యం
౨౩౯	౮	ఉపకర్మత్యేస్యే	ఉపాకర్మణ్యేన్యే
,,	౨౩	ద్వయోనోక్త	ద్వయేనోక్త
౨౪౮	౧౯	మిష్టేపూర్తా	మిష్టాపూర్తా
౨౫౧	౯	ఇత్రైత్యతద్దక్షిణా	ఇత్యేతద్దక్షిణా
౨౫౪	౨౨	నాపిజాతే	నాపిజాతః
౨౫౬	౧౭	పత్నొమ	పత్న్యామా
౨౪౭	౧౨	వస్త్రేన్య	వస్త్రధాన్య
౨౫౮	౧౮	యతే,త్స్వముచ్య	యత్స్వముచ్యతే
౨౬౫	౧౮	త్స్వస్వధాహవన	త్స్వస్వధాభవన
౨౭౬	౨౦	ప్రార్థవిఘ్నా	ప్రార్థవిఘ్న
౨౭౭	౧౧	హోమాశ్రాద్ధం	హోమశ్రాద్ధం
౨౮౫	౨౪	జాతయె	జాయతే
౨౯౨	౧౯	ఇత్యేత్రింశ	ఇత్యేతత్త్రింశ
౩౦౧	౧౨	షడ్భిర్ద్విపసైః	షష్టిభిర్ద్విపసైః
౩౦౭	౧౧	హికకాలా	హితకాలా
,,	౨౪	లోకాహిన్నస్తి	లోకాహీనస్తి

పుట	పఙ్క్తిః	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౩౧౦	౪	ద్విరాషాఢాసం	ద్విరాషాఢసం
౩౧౨	౪	ద్విజశ్రాద్ధేన	ద్విజశ్శ్రాద్ధేన
,,	౨౪	సపతీకత్వ	సపత్నీకత్వ
౩౨౧	౭	ఏవంచాహాగ్నే	ఏవంచాహితాగ్నే
,,	౧౯	పితుస్స్వనామ	పితుస్సనామ
౩౩౦	౨	యద్వైతాన	యత్రైతాన
౩౩౧	౮	తస్మపి	తస్మిన్నపి
౩౪౦	౨౭	నచాన్యల్లఘు	నచాన్యల్లఘు
౩౪౨	౨	వైశ్వవేవంతు	వైశ్వదేవంతు
౩౫౩	౪	స్మృతాహ్యేతా	స్మృతాహ్యేతే
౩౬౫	౨౪	రుభ్జజీతా	రుభ్జీత
౩౬౬	౨౫	షడ్భస్తు	షడ్భ్యస్తు
౩౬౮	౧౮	స్యేవాధితే	స్యేవాహితే
,,	౨౨	కులఘామానం	కులనామానం
౩౭౨	౧౧	లౌకికపఫల	లౌకికఫల
౩౮౨	౧	ద్యుశ్చవరేద్యుశ్చ	ద్యుశ్చపరేద్యుశ్చ
౩౮౮	౭	స్థలైర్వ్విహి	స్థలైర్వ్రీహి
౩౯౬	౨	ఇతితనిషిద్ధ	ఇతితన్నిషిద్ధ
౩౯౮	౨౪	త్వాదితిబావః	త్వాదితిభావః
౪౦౦	౨౨	ప్రశ్యతే	ప్రశస్యతే
౪౦౮	౮	వైశ్వవేవే	వైశ్వదేవే
౪౧౨	౨౧	హ్వయొత్	హ్వయేత్
౪౧౪	౩	సౌహాద్ధ్రవమ్	సౌహాధ్రవమ్
,,	౧౮	కుర్యాశ్రావిత్రాణి	కుర్యాశ్శ్రావిత్రాణి
౪౨౭	౯	శ్రాన్ధభూమిం	శ్రాద్ధభూమిం
,,	౧౨	ప్రయోగశ్చద్రి	ప్రయోగశ్చన్ద్రి
౪౩౭	౧౭	తృప్తిం బుద్ధ్వా	తృప్తింబుధ్వా
౪౩౯	౭	విశ్వేదెవార్థ	విశ్వదెవార్థ
౪౪౦	౧౯	విశ్వేదేవనిష్ఠ	విశ్వదేవనిష్ఠ
౪౪౮	౨౦	మప్స్యేవ	మప్స్వేవ
౪౪౯	౫	తద్గృహాన్తరవ్యభవ	తద్గృహాన్తరసమ్భవ
౪౫౭	౧౪	కత్వాంశ్చ	కర్త్రాంశ్చ

శ్రీ

శ్రీరస్తు

శ్రీరామచన్ద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

వన్దామహే మహేశానచణ్డకోదణ్డఖణ్డనమ్ ।
జానకీహృదయానన్దచన్దనం రఘునన్దనమ్ ॥

విశుద్ధవిజ్ఞానఘనస్వరూపం విజ్ఞానవిశ్రాణనబద్ధదీక్షమ్ ।
దయానిధిం దేహభృతాం శరణ్యం దేవం హయగ్రీవమహం ప్రపద్యే ॥

స్మృతిముక్తాఫలే శ్రాద్ధకాణ్డప్రారమ్భః

శ్రితరామపదాబ్జేన వైద్యనాథవిపశ్చితా ।
స్మృతీనాం సారమాలోచ్య శ్రాద్ధకాణ్డో వితన్యతే ॥

సర్వప్రాయశ్చిత్తప్రకరణే

ముమూర్షోః స్నానవిధిః

“ స్నాత్వా కర్మాణి కుర్వీత ” ఇతిస్మరణాత్, స్నాతస్యైవ ప్రాయశ్చిత్తాది కర్మణ్యధికారాత్ , వారుణస్నానే అశక్తో ముమూర్షుర్బ్రాహ్మాదిస్నానమాచరేత్ । తదాహ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అసామర్థ్యాచ్ఛరీరస్య వైషమ్యాద్దేశకాలయోః । స్నానాన్యేతాని తుల్యాని మాన్త్రాదీని యథాబలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సప్త ॥ శ్లో ॥ మాన్త్రం భౌమం తథాఽఽగ్నేయం వాయవ్యం దివ్యమేవచ । మానసం యౌగికం చేతి సప్తస్నానాన్యనుక్రమాత్ ॥ ఆపోహిష్ఠాదిభిర్మాన్త్రం మృదాలమ్భస్తు పార్థివమ్ । ఆగ్నేయం భస్మనా స్నానం వాయవ్యం గోరజః స్మృతమ్ ॥ యత్తు సాతపవర్షేణ దివ్యం తత్స్నానముచ్యతే । మానసం హ్యాత్మచిన్తా స్యాద్యౌగికం విష్ణుచిన్తనమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఊర్ధ్వపుణ్డ్రవిధిః

తత ఊర్ధ్వపుణ్డ్రం త్రిపుణ్డ్రం వా ఉభయమపి యథాస్వాచారం బిభృయాత్ । యథాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ సర్పం దృష్ట్వా యథా లోకే దర్దురా భయవిహ్వలాః । ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాఙ్కితం తద్వత్త్రస్యన్తే యమకిఙ్కరాః ॥ * ॥ విష్ణురపి — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రధరో మర్త్యో మ్రియతే యత్ర కుత్ర చిత్ । శ్వపాకోఽపి విమానస్థో మమ లోకే మహీయతే ॥ * ॥ తథా పాద్మే బ్రహ్మగరుడసంవాదే — ॥ శ్లో ॥ యస్యాన్తకాలే ఖగ గోపిచన్దనం బాహ్వోర్లలాటే హృది మస్తకే వా । ప్రయాతి లోకం కమలాసనస్య గోబాలఘాతీ యది బ్రహ్మహా భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్కాన్దే — ॥ శ్లో ॥ భస్మ రుద్రాక్షధారీ తు యశ్చాపి మ్రియతే యది । సోఽపి రుద్రత్వమాప్నోతి కిం పునర్మానుషాదయః ॥ తుళసీధారణాన్మర్త్యో విష్ణులోకే మహీయతే ॥ * ॥ ఇతి ।

భగవత్తీర్థనిషేవణమ్

తుళసీదళసంమిశ్రతీర్థపానం చ కుర్యాత్ । తథా చ స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్త్యకాలేఽపి యస్యాస్యే దీయతే పాదయోర్జలమ్ । సోఽపి సద్గతిమాప్నోతి యశ్చాచారబహిష్కృతః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపాదయోరిత్యర్థః । నారదీయే — ॥ శ్లో ॥ హరిపాదోదకం యస్మాన్మయి త్వం సిక్తవాన్మునే । ప్రాపితోఽస్మి త్వయా తస్మాత్తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ తుళసీదళసంమిశ్రమపి సర్షపమాత్రకమ్ । గఙ్గాజలం పునాత్యేవ కులానామేకవింశతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సిక్తవానితి వచనాచ్ఛరీరే తీర్థసేచనమపి పావనమిత్యవగమ్యతే ,

సర్వప్రాయశ్చిత్తమ్

తతః పరిషదనుజ్ఞాపూర్వకం ద్వాదశాబ్దకృచ్ఛ్రరూపం షడబ్దకృచ్ఛ్రరూపం ద్వ్యబ్దైకాబ్దకృచ్ఛ్రరూపం వా సర్వప్రాయశ్చిత్తం యథాశక్తి స్వపాపానుసారేణ కుర్యాత్ । తథా చ స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ సర్వజన్మార్జితానీహ భ్రూణహత్యాదికాన్యపి । సర్వపాపాని నశ్యన్తి కృచ్ఛ్రైర్ద్వాదశవార్షికైః ॥ జన్మప్రభృతి యత్కిఞ్చిత్పాతకం చోపపాతకమ్ ।

అరావష్ట్రభ్రూణహత్యాయాష్షడబ్దాన్నశ్యతి ధ్రువమ్ ॥ అద్యాప్యసకృద
భ్యస్తం బుద్ధిపూర్వమఘంమహత్ । తచ్ఛధ్యత్యబ్దకృచ్ఛ్రేణ మహతః
పాతకాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । త్రింశత్కృచ్ఛ్రా అబ్దసంజ్ఞకాః .

కృచ్ఛ్రతత్ప్రతినిధిస్వరూపమ్

కృచ్ఛ్రోఽత్ర ప్రాజాపత్యమ్ । తత్స్వరూపముక్తం వసునా —
॥ శ్లో ॥ త్ర్యహం ప్రాతస్త్ర్యహం సాయం త్ర్యహమద్యాదయాచితమ్ ।
త్ర్యహం న కించిదశ్నీయాత్ప్రాజాపత్యం చరన్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । త
స్యస్వరూపతోఽనుష్ఠానాశక్తైః ప్రతినిధిరేవానుష్ఠేయః ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్ర
ప్రతినిధిం కుర్యాద్ధోభిరేవ సవత్సకైః । గవామభావే నిష్కంస్యాత్తద
ర్ధం పాదమేవవా ॥ పాదహీనం నకర్తవ్యమితి శాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥
ఇతిస్మరణాత్ । విజ్ఞానేశ్వరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యక్రియాశక్తౌ
ధేనుందద్యాద్విచక్షణః । ధేనోరభావే దాతవ్యం తన్మూల్యం నాత్రసం
శయః । ధేనోరభావే నిష్కంస్యాత్తదర్ధం పాదమేవవా ॥ పాదహీనం
నకర్తవ్యమితి వేదవిదోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతినిధ్యన్తరముక్తం హేమా
ద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రోఽయుతం తు గాయత్ర్యా విప్రద్వాదశభో
జనమ్ । తిలహోమసహస్రం వా సమమేతచ్చతుష్టయమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రో దేవ్యయుతం చైవ ప్రాణాయామశ
తద్వయమ్ । తిలహోమసహస్రం చ వేదపారాయణం తథా ॥ షష్టిశ్చ
తుర్వింశతిర్వా భోజ్యాద్వాదశవా ద్విజాః । తావద్భోజనపర్యాప్తం
ధాన్యం తన్మూల్యమేవవా ॥ తత్సమృద్ధ్యసమృద్ధిభ్యాం సఙ్ఖ్యావైషమ్య
భాషణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథావిజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రేప
ఞ్చాతికృచ్ఛ్రే త్రిగుణమహరహస్త్రింశదేవతృతీయే చత్వారింశచ్చత
స్తై త్రిగుణనగుణితా వింశతిస్స్యాత్పరాకే । కృచ్ఛ్రే సాన్తాపనాఖ్యే భ
వతి షడధికా వింశతిస్సైన్యవహీవాద్యాభ్యాం చాన్ద్రాయణేస్యాత్తపసికృశబ
లో భోజయేద్విప్రముఖ్యాన్ ॥ * ॥ ఇతి । అహరహరితి సర్వత్ర సంబ
ధ్యతే । తృతీయః - కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రః, అత్ర ప్రాజాపత్యదివసకల

నయావిప్రాణాం షష్టిభోజనాని భవన్తి । ఏవమతికృచ్ఛ్రాదావూహనీ
యమ్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రాదికరణాశక్తౌ ప్రత్యా
మ్నాయాన్ సమాచరేత్ । ప్రాజాపత్యే తు గామేకాం దద్యాత్సాన్తపనే ద్వ
యమ్ ॥ కృచ్ఛ్రేఽయుతం తు గాయత్ర్యా ఉదవాసస్తథైవ చ । సముద్ర
గనదీస్నానం సమమేతచ్చతుష్టయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నదీస్నానమ్ - మృత్తి
కాస్నానమ్ । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పుణ్యతీర్థేనార్ద్రశిరఃస్నానం ద్వాదశస
ఙ్ఖ్యయా । ద్వియోజనం తీర్థయాత్రా ప్రాజాపత్యసమం స్మృతమ్ ॥*॥ ఇతి ।

ఆపది కర్త్రన్తరవరణాది

ఆపత్కాలే స్వయం వ్రతం కర్తుమశక్తశ్చేత్తదా బ్రాహ్మణైః కార
యేదిత్యాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ వ్యాధివ్యసనిని శ్రాన్తే దుర్భిక్షే డా
మరే తథా । ఉపవాసో వ్రతం హోమో ద్విజైస్సంపాదితాని వా ॥ * ॥
ఇతి । వ్యాధివ్యసనీ - రోగగ్రస్తః । డామరః - పరరాజాద్యుపద్రవః । అ
త్యన్తాపదమభిప్రేత్య పక్షాన్తరమాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ అథవా బ్రాహ్మణా
స్తుష్టాస్సర్వం కుర్వన్త్యనుగ్రహమ్ । సర్వాన్ కామానవాప్నోతి ద్విజసం
పాదితైరిహ ॥ * ॥ ఇతి । మహాపురుషవచనమాత్రసంపాదితైరాశీర్విశేషై
రశేషకామప్రాప్తిర్భవతి । తత్ర పాపక్షయో భవతీతి కో విస్మయః । మహా
పురుషసఙ్కల్పమాత్రాద్దేవకామప్రాప్తిరథర్వణే శ్రూయతే । శ్రుతిః —
యం యం లోకం మనసా విశుద్ధసత్త్వః కామయతే యాన్ కామాంస్తం లోకం
జయతే తాంశ్చ కామాంస్తస్మాదాత్మజ్ఞానర్చయేత్తమభ్యుచ్చరేద్భూతి
కామః ॥ * ॥ ఇతి । మహదనుగ్రహవిషయం దర్శయతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥
ప్రాయశ్చిత్తం యథోద్దిష్టమశక్యం దుర్బలాదిషు । ఇష్యతేఽనుగ్రహస్తే
షాం లోకసఙ్గ్రహకారణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దు
ర్బలేఽనుగ్రహః ప్రోక్తస్తథా వై బాలవృద్ధయోః । తతోఽన్యథా భవేద్దోష
స్తస్మాన్నానుగ్రహః స్మృతః ॥ * ॥ తతోఽన్యథా - ప్రబలానుగ్రహ ఇ
త్యర్థః । దుర్బలస్య మహదనుగ్రహాచ్ఛుద్ధిం విశదయతి స ఏవ ॥ శ్లో ॥ బ్రా
హ్మణా జఙ్గమం తీర్థం తీర్థభూతా హి సాధవః । తేషాం వాక్యోదకేనైవ శుధ్య

న్తి మలినాజనాః ॥ బ్రాహ్మణాయాని భాషన్తే మన్యన్తే తాని దైవతాః । స
ర్వవేదమయో విప్రో నతద్వచనమన్యథా ॥ * ॥ ఇతి । అనుగ్రహయోగ్య
స్యదుర్బలస్య నియమవిధానేఽపి ప్రత్యవాయ ఇత్యాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ శ
రీరస్యాత్యయే ప్రాప్తే వదన్తి నియమాంస్తుయే । మహత్కార్యోపరోధేన
తత్పాపం తేషు గచ్ఛతి ॥ నస్వస్థస్య కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । శరీరస్యా
త్యయః - ముమూర్షోర్భూమ్యాంశయనమ్ , తస్మిన్ ప్రాప్తే సతి , తేనక
ర్తుమశక్యం ప్రాజాపత్యాదినియమం కర్తవ్యత్వేన యే వదన్తి తేషు త
త్పాపం గచ్ఛతి । తత్ర హేతుః మహత్కార్యోపరోధేనేతి । మహతాం
దేవతోపాసకానాం కార్యం మహత్కార్యమ్ - అన్త్యకాలే దేవతాస్మర
ణకీర్తనాది , తస్యోపరోధః - ప్రతిబన్ధః । ముమూర్షోః పరిసరవర్తిభిరా
ప్తైర్బోధితో దేవానాం స్మర్తుముద్యుక్తః , తదానీమేతద్వ్రతకర్తవ్యతాం
శ్రుత్వా కర్తుమశక్తస్సన్ వ్యాకులచిత్తః పూర్వముద్యుక్తాం దేవతాస్తుతిమ
పి పరిత్యజతి , సోయం పురుషార్థప్రతిబన్ధః । స్వస్థశరీరస్యతు పూర్వోక్తః కా
ర్యోపరోధః కదాచిదపి నాస్తి ॥ శ్లో ॥ స్వస్థస్య మూఢాః కుర్వన్తి వదన్త్యనియ
మం తు యే । తే తస్య విఘ్నకర్తారః పతన్తి నరకేఽశుచౌ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్

అన్త్యకాలే భగవన్నామకీర్తనమ్

అన్త్యకాలే హరిహరనామకీర్తనాది ఫలం స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ యథాక
థంచిద్గోవిన్దే కీర్తితే వా శ్రుతేఽపి వా । పాపినోఽపి విశుద్ధాస్స్యుశ్శుద్ధా మో
క్షమవాప్నుయుః ॥ శివశివశివ చేతి వ్యాహరన్ వై త్రివారం త్యజతి నిజత
నుం యస్త్వాయుషోఽన్త్యక్షణేఽస్మిన్ । భవతి భవభయానాం ఛేదకః పూ
ర్వశబ్దో న భవత ఇతరౌ తౌ కల్పితాత్మోపకారౌ ॥ యం యం భావం స్మరన్
యోగీ త్యజత్యన్తే కళేబరమ్ । తం తమేవేతి కౌన్తేయ సదా తద్భావభావి
తః ॥ * ॥ ఇతి । మహదవలోకనం చ కార్యమ్ ॥ శ్లో ॥ మహాపాతక యుక్తో
వా యుక్తో వా సర్వపాతకైః । పరం పదం ప్రయాత్యేవ మహద్భిరవలోకి
తః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ . ...

ముమూర్షోర్దానవిధిః

ముమూర్షుః పరలోకార్థం యథాశక్తి దానం కుర్యాత్ । "ఇతః ప్రదానాత్యముష్మిఁల్లోకే ప్రజా ఉపజీవన్తి" ఇతి శ్రుతేః । తథా మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ విద్యా ప్రవసతో మిత్రం భార్యా మిత్రం గృహే సతః । ఆతురస్య భిషఙ్మిత్రం దానం మిత్రం మరిష్యతః ॥ షడశీతిసహస్రాణి యోజనానాం యుధిష్ఠిర । మానుషస్య చ లోకస్య ధర్మలోకస్య చాన్తరమ్ । న తత్ర వృక్షచ్ఛాయా వా న వాప్యో న చ దీర్ఘికాః ॥ న గ్రామో నాశ్రమో వాపి నోద్యానం కాననాని చ । న కించిద్విశ్రమస్థానం పథి తస్మిన్ యుధిష్ఠిర ॥ కణ్టకాకీర్ణమార్గేణ తప్తవాలుకపాంసునా ॥ దహ్యమానాస్తు గచ్ఛన్తి నరా దానవివర్జితాః । తస్మాద్దానం తు కర్తవ్యం మృతికాలే కథంచన ॥ * ॥ ఇతి । దానవిశేషమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అన్నపానాశ్వగోవస్త్రభూశయ్యాశ్చాసనాని చ । ప్రేతలోకే ప్రశస్తాని దానాన్యష్టౌ విశేషతః ॥ తిలాః పాపహరా నిత్యం తద్దానం తు ప్రశస్యతే । యో హిరణ్యం దదాత్యస్మై హ్యమృతత్వం భజేత సః ॥ * ॥ ఇతి । ముముక్షూణాం బ్రహ్మవిదామపి గృహస్థానామీశ్వరప్రీత్యర్థం దేయమేవ ॥ శ్లో ॥ దానక్రియాశ్చ వివిధాః క్రియన్తే మోక్షకాఙ్క్షిభిః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । సంజ్ఞాహీనో మరణేఽపి వాపి హితైషీ పుత్రాదిర్దద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఆతురో వాఽథ పుత్రో వా దద్యురాసన్నబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి వ్యాసస్మరణాత్ । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉత్క్రాన్తివైతరణ్యౌ చ దశదానాని చైవ హి । ప్రేతేఽపి కృత్వా తం ప్రేతం శవధర్మేణ యోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ గోభూతిలహిరణ్యాజ్యవస్త్రధాన్యగుడాని చ । రౌప్యం లవణమిత్యాహుర్దశదానాని పణ్డితాః । ఏతాని దశదానాని నరాణాం మృత్యుజన్మనోః । కుర్యాదభ్యుదయార్థం చ ప్రేతేఽపి హి పరత్ర చ ॥ భూమిర్భోజనపర్యాప్తా ద్రోణద్వయమితాస్తిలాః । నిష్కత్రయం సువర్ణం స్యాదాజ్యం ప్రస్థచతుష్టయమ్ ॥ సూక్ష్మవస్త్రద్వయం ధాన్యం సార్ధఖారీకముచ్యతే । గుడం షష్టిపలం చైవ రౌప్యం నిష్కచతుష్టయమ్ ॥ లవణం సార్ధఖారీకం దశదానప్రమాణతః ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ యో మృత్యు

కాలేసంప్రాప్తే గాం దదాతిపయస్వినీమ్ । గవాదర్శితమార్గస్తు బ్రహ్మలోకేమహీయతే ॥ చతుస్సాగరపర్యన్తాం సశైలవనకాననామ్ । దత్త్వాయత్ఫలమాప్నోతి సాళిగ్రామాత్తదశ్నుతే ॥ బ్రహ్మాణ్డకోటిదానేనయత్ఫలం భవతిప్రభో । తత్ఫలం సమవాప్నోతి శివలిఙ్గప్రదానతః ॥ హిరణ్యంభూమిదానంచ తిలాంశ్ఛక్త్యాచ దాపయేత్ । కుటుమ్బినే దరిద్రాయశ్రోత్రియాయతపస్వినే ॥ యద్దానం దీయతేతస్మై తద్దానం స్వర్గసాధనమ్ । గృహీతదానపాథేయాః ప్రయాన్తి త్రిదివంనరాః ॥ భ్రాతరో వాఽథపుత్రో వా గమ్యరాసన్నబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి । దశదానమన్త్రా దానప్రకరణేఽభిహితాః । ఉత్క్రాన్తిగోదానేతు మన్త్రః ॥ శ్లో ॥ అత్యుత్క్రాన్తాప్రవృత్తస్య సుఖోత్క్రమణసిద్ధయే । తుభ్యం సంప్రదదే ధేనుమిమాముత్క్రాన్తిసంజ్ఞికామ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

అన్తకాలేజప్యమన్త్రాః

అన్తకాలేజప్యమన్త్రానాహ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ నాతానమితి సూక్తంతు హ్యన్తకాలేజపేత్సకృత్ । జప్త్వాచైవపరంస్థానమమృతత్వంతు గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ శ్రావయేత్పుణ్యసూక్తాని పుణ్యమన్త్రాక్షరాణిచ । ద్విజస్యదక్షిణేకర్ణే పుత్రాదిః ప్రాణసంశయే ॥*॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కర్ణేజపేదీశవాక్యం శాస్త్రాదిభిరుదీరితమ్॥*॥ ఇతి । శుద్ధినిర్ణయే ఏతద్వ్యాఖ్యాతమ్, ఈశవాక్యమ్ - పఞ్చాక్షరీ, రామషడక్షరీ, ప్రణవః, ఉపనిషద్వాక్యానిచేతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ " బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమ్; భృగుర్వైవారుణిః " ఇత్యేతావనువాకౌ బ్రహ్మవిదో దక్షిణేకర్ణేజపతి ఆయుషః ప్రాణాగ్ంసన్తనిత్వితిచ ॥ * ॥ ఇతి । మరణసమీపకాలే శుద్ధభూమౌదక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు దక్షిణాశిరసం సంవేశ్య ముమూర్షోర్బ్రహ్మవిదోదక్షిణేకర్ణే " బ్రహ్మవిదాప్నోతి, భృగుర్వై " ఇత్యనువాకద్వయమ్, ఇతరస్యకర్ణే " ఆయుషః ప్రాణాగ్ం " ఇత్యనువాకంసన్నిహితః పుత్రాదిర్జపేదిత్యర్థః । తథాబోధాయనీయే — ॥ శ్లో ॥ భూమౌదర్భాస్తృతాయాంతం శాయయేన్మృతిసంశయే । జపేత్తు దక్షిణేకర్ణే ఆయుషః ప్రాణమిత్యపి ॥ * ॥ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ దుర్బలంస్నాపయిత్వాచ శుద్ధచె

లాభిసంవృతమ్ । దక్షిణాశిరసం భూమౌ బర్హిష్మత్యాం నివేశయేత్ ॥ ము
మూర్ధ్నోర్దక్షిణే కర్ణే పుణ్యమన్త్రాన్ జపేత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠో విశేష
మాహ — ॥ శ్లో ॥ పితుర్మరణకాలే తు పుత్రస్తు ఋణమోచనాత్ । ము
స్తకం తు సమాధాయ దక్షిణేఽస్య తు జానుని ॥ శ్రావయేత్పుణ్యసూక్తాని పు
ణ్యమన్త్రాక్షరాణి చ । తతస్తు నిర్గతే వాయౌ కుశాగ్రేషు వినిక్షిపేత్ ॥*॥ ఇతి ।

మరణదినగుణదోషాః

గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ దివోత్తరాయణే శుక్లపక్షే చ మరణం శుభమ్ ।
భద్రే త్రిపదనక్షత్రే భృగ్వఙ్గారబృహస్పతౌ ॥ దహనే మరణే చైవ తత్క
ర్మ త్రిగుణం భవేత్ । భద్రే తు భూమిదానం స్యాత్త్రిపదర్క్షే హిరణ్యకమ్ ॥
వారే వారాధిదేవానాం పూజనం మృత్యునాశనమ్ । తిలైః ప్రతికృతిం కృ
త్వా దహేద్దోషోపశాన్తయే ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥
ఉత్తరాయణగే సూర్య ఉత్తమా గతిరుచ్యతే । శుక్లపక్షే మృతిస్తత్ర శ్రే
ష్ఠా వహ్ని మృతిశ్శుభా ॥ శ్రేష్ఠా తత్రాపి మధ్యాహ్నే ఉభయోః పక్ష
యోరపి । ఏకాదశ్యాం మృతిశ్శ్రేష్ఠా మోక్షదా సర్వకామదా ॥ * ॥
వహ్నిమృతిః - తృతీయాయాం మరణమ్ । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥
స్యాదుత్తరాయణే యస్య మృతిస్తస్యోత్తమా గతిః । శుక్లపక్షే హి మధ్యా
హ్నే కృష్ణేఽప్యేకాదశీదినే ॥ * ॥ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ భద్రే భూమిప్ర
దానం స్యాత్త్రిపదే తు హిరణ్యకమ్ । అఙ్గారకే త్వనడ్వాంతాన్యఙ్గారౌ వ
స్త్రం తు దక్షిణా ॥ శుక్రే రజతదానం స్యాత్తత్తద్ద్రవ్యప్రదస్సుఖీ । వారే
వారాధిదైవత్యం ద్రవ్యం దత్వా న దోషభాక్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం స్మృతిషూ
క్తో వారాధినిషేధః కాలాతిక్రమవిషయః .

ప్రత్యక్షమరణే తిథ్యాదిదోషాభావః

ప్రత్యక్షమరణే తు న దోష ఇత్యాహ లోకాక్షిః — ॥ వా ॥ ప్రత్య
క్షే న కించిత్పరోక్షే తు సూక్ష్మతః పశ్యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి —
॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమరణే పిత్రోర్న పశ్యేత్తిథివారభమ్ । నైవ దోషావహం
ప్రోక్తమన్యేషామపి సర్వదా ॥ పరోక్షే సూక్ష్మతః పశ్యేన్మృతౌ తు తిథివార
భమ్ ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌ పు

త్రైరిగ్గాహాదికర్మ చ। ప్రాప్తకాలేతుకర్తవ్యం తిథ్యాదినతుదోషకృత్॥ సద్యఃక్షౌరంప్రకుర్వీత సద్యః శ్రాద్ధాదికర్మ చ ॥ * ॥ ఇతి। ఏవంచప్రత్యక్షమరణే యద్యపి వారాదిదోషో నాస్తి; తథాపిశఙ్కాకాలె దోషాపనుత్తయే మనఃప్రీతయేచ బ్రాహ్మణేభ్యఃశక్తితఃకించిద్దత్వా అనుజ్ఞాప్యశఙ్కితదోషంనాశయేత్। తదాహహారీతః — ॥ శ్లో ॥ కుర్వీతసర్వకర్మాణిబ్రాహ్మణానామనుజ్ఞయా। బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞానాద్దోషోనశ్యత్యసంశయమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణానాం వినావాక్యైః క్రియాస్స్యుర్నిష్ఫలాస్తతః। కర్తవ్యాబ్రాహ్మణానుజ్ఞా కర్మణాం పరిపూర్తయే ॥ * ॥ ఇతి। మహదనుగ్రహశ్చ యథాశక్తిద్రవ్యదానేనైవ కారయితవ్యః। "దానేసర్వం ప్రతిష్ఠితమ్" ఇతిశ్రుతేః, "దానేన నిర్దోషాభవన్తి" ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణాత్, ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాన్సమ్యగభ్యర్చ్యపృచ్ఛేత్కానకభూషణైః ॥ * ॥ ఇతిభరద్వాజస్మరణాచ్చ। ఏతచ్చ స్నాత్వాఆర్ద్రవస్త్రఃకుర్యాత్। స్నాత్వా స్వశక్త్యాద్రవిణందత్వాసభ్యాన్ప్రదక్షిణమ్। పరీత్యతైరనుజ్ఞాతఃకుర్యాత్సఙ్కల్పమాదితః ॥ * ॥ ఇతి।

కర్తుస్సంస్కారయోగ్యతాసిద్ధయేప్రాయశ్చిత్తమ్

కర్తుస్సంస్కారయోగ్యతాసిద్ధ్యర్థంప్రాయశ్చిత్తముక్తంచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ కర్తాఽధికారసిద్ధ్యర్థంత్రీన్కృచ్ఛ్రాన్పఞ్చసప్తవా। చరేద్యద్వాతుదానాద్యైః పైతృమేధికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి। అత్రకృచ్ఛ్రప్రతినిధిర్గవాదిదానమ్। తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గవామభావేనిష్కంస్యాత్తదర్ధంపాదమేవవా। పాదహీనంనకర్తవ్యం బ్రహ్మదణ్డం మనీషిభిః ॥ * ॥ ఇతి। మృతాహదానేవైశిష్ట్యముక్తంచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉపరాగసహస్రాణి వ్యతీపాతాయుతానిచ। అమాలక్షంతుద్వాదశ్యాః కలాంనార్హన్తిషోడశీమ్ ॥ ఏవంపిత్రాయాద్వాదశ్యాస్తిస్రఃకోట్యర్ధకోటయః। మాతాపిత్రోర్మృతాహస్యకలాంనార్హన్తి షోడశీమ్॥ * ॥ఇతి।

ఊర్ధ్వోచ్ఛిష్టాది ప్రాయశ్చిత్తమ్

మరణకాలోపహతేఃప్రాయశ్చిత్తమాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వోచ్ఛిష్టమధోచ్ఛిష్టమన్తరిక్షమృతౌ తథా। కృచ్ఛ్రత్రయం ప్రకు

రీత్యేత ఆశౌచమరణేతథా ॥ * ॥ ఇతి । మరణకాలే వాన్తాదికమూర్ధ్వోచ్ఛి
ష్టమ్, మూత్రాదికమధస్తనోచ్ఛిష్టమ్, తయోరన్యతరద్యదా సంపద్యతే
తదా సంస్కర్తా పుత్రాదిర్ధనాదినా ప్రత్యామ్నాయేన ప్రాజాపత్యత్ర
యం కుర్యాత్ । మఞ్చకాదౌ మరణమన్తరిక్షమృతిః । రజస్వలాసూతికా
దిమరణమాశౌచమరణమ్ । గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ సూత్యా నారీమృతా
పశ్చాద్దశాహాభ్యన్తరే యది । నతస్యా యమలోకాద్వై నిష్కృతిర్బహువ
త్సరే ॥ తద్దోషపరిహారార్థం చత్వారో ఋత్విజః పృథక్ । ఏక ఏవ ద్విజో వా
పి వారుణాన్ కలశాన్ క్షిపేత్ ॥ పూర్వాదిదిక్షు సర్వత్ర జలేనాపూర్య
యత్నతః । వరుణం పూజయేత్తత్ర ఋత్విగేకం చతుర్ష్వపి ॥ కలశాన్ పా
ణిభిః స్పృష్ట్వా మన్త్రానేతానుదీరయేత్ । నమకం చమకం చైవ పురుషసూ
క్తం చ వైష్ణవమ్ ॥ పవమానానువాకం చ హిరణ్యశృఙ్గమితి క్రమాత్ । శా
న్తిభిర్దశభిశ్చైవ కలశానభిమన్త్రయేత్ ॥ అన్యేన వాససాఽఽచ్ఛాద్య సూతి
కాం కృతశౌచికామ్ । మార్జయేదృత్విజస్తోయైః కలశస్థైః పవిత్రజైః ॥ అ
పోహిష్ఠాదిభిర్మన్త్రైర్దేవస్యత్వేతి మార్జయేత్ । తతశ్శవం బహిర్దేశే స్థా
పయిత్వాఽథ దేశికః ॥ శాతకుమ్భజకైః ప్రోక్ష్య నూతనేనైవ వాససా ।
ఆచ్ఛాద్య కుణపం పశ్చాద్దహేదౌపాసనాగ్నినా ॥ * ॥ రజస్వలామరణే
ప్యేవమితి హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ యదా పుష్పవతీ నారీ దైవాద్యది విప
ద్యతే । తస్యాస్తు నిష్కృతిర్నాస్తి రక్తకుణ్డాద్భయఙ్కరాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
తథా చ త్రికాణ్డీ — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షే చాప్రతిహతా సంస్కారేణ చ
శోధనమ్ । కుర్యాత్తత్రాధరోచ్ఛిష్టే ప్రాజాపత్యత్రయం చరేత్ ॥ ఊ
ర్ధ్వోచ్ఛిష్టేఽపి చ తథా ప్రాజాపత్యత్రయం చరేత్ ॥ * ॥ చన్ద్రికా
యామ్ — ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పృష్టమరణే కృచ్ఛ్రాన్ షడ్గౌతమోఽ
బ్రవీత్ । పరాశరస్తు త్రీన్ ప్రాహ భృగుః పఞ్చ షడఙ్గిరాః ॥ * ॥ అస్పృ
శ్యాః - చణ్డాళసూతికోదక్యాదయః, తైః స్పృష్టస్య అస్నాతస్య మరణే శక్త్య
నుసారేణ షట్కృచ్ఛ్రాదికమిత్యర్థః । ఖట్వాదిమరణే ప్రాయశ్చిత్తమా
హ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ మణ్డపే గోపురే ఖట్వాప్రాసాదే హర్మ్యభిత్తి
షు । అకామతో మృతానాం తు దాపయేదైన్దవద్వయమ్ ॥ ప్రాజాపత్యం చ

రేతత్కృచ్ఛ్రం పరాకేణవిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఖట్వాదావకామమరణే చాన్ద్రాయణద్వయం కామతస్తు ప్రాజాపత్యం పరాకంచ కుర్యాదిత్యర్థః । తత్ప్రతినిధిశ్చతుర్వింశతిమతే దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యేతుగామేకాం దద్యాత్సాన్తపనేద్వయమ్ । పరాకతప్తకృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రేషు తిస్రస్తుగాః స్మృతాః ॥ అష్టౌ చాన్ద్రాయణేదేయాస్త్రిస్రోవాశక్త్యపేక్షయా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రాయణం త్రయఃకృచ్ఛ్రాః గాయత్ర్యా అయుతత్రయమ్ । ఆప్లావనంమహానద్యాం తుల్యమేతచ్చతుష్టయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతే — ॥ వా ॥ యస్యధాన్యసమృద్ధిస్సకృచ్ఛ్రాదివ్రతానివిప్రభోజనేన సంపాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మణభోజనసఙ్ఖ్యాచోక్తా । "కృచ్ఛ్రే పఞ్చాతికృచ్ఛ్రే త్రిగుణమహరహః" ఇతి । శుద్ధినిర్ణయే — ॥ వా ॥ ఊర్ధ్వోచ్ఛిష్టాధోచ్ఛిష్టఖట్వాదిమరణాశుచిస్పర్శనియమలోపాఖ్యపఞ్చనిమిత్తప్రాయశ్చిత్తాన్యేకైకనిమిత్తస్యత్రీణికృచ్ఛ్రాణ్యేకైకంవాకృత్వా సంస్కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి .

పర్యుషితశవప్రాయశ్చిత్తమ్

పర్యుషితశవప్రాయశ్చిత్తమాహగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చవింశఘటీపూర్వం దివాప్రేతస్యసంస్కృతిః । దివావాయదివారాత్రౌ శవస్తిష్ఠతికస్యచిత్ ॥ తత్పర్యుషితమిత్యాహుర్దహనేతస్యకాగతిః । బ్రాహ్మణేభ్యోవిధింలబ్ధ్వా కృచ్ఛ్రత్రయమథాచరేత్ ॥ పఞ్చగవ్యేన సంస్నాప్యపావమాన్యాఽభిమన్త్ర్యచ । జలేనస్నాపయిత్వాచ విధివద్దహనం చరేత్ ॥ అన్యథాదహనేతస్య సర్వం తన్నిష్ఫలం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షశవసంస్కారే దినంనైవవిశోధయేత్ । నిర్దిష్టకాలవీక్షాయాం శవఃపర్యుషితోభవేత్ ॥ దగ్ధఃపర్యుషితోయైస్తు పుత్రమిత్రైశ్చ బన్ధుభిః । మహాభయప్రదస్తేషాం తిథ్యాదీన్నైవశోధయేత్ ॥ పఞ్చగవ్యేనసంస్నాప్య ప్రాజాపత్యంసమాచరేత్ । పూతిగన్ధే తథాక్లిన్నే స్నాప్యగోమయవారిణా ॥ బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతస్తప్తకృచ్ఛ్రంసమాచరేత్ । క్రిమిరుత్పద్యతేయస్యశ్వకాకైశ్చాపిదూషితే ।

కృత్వాతు పూర్వవత్ స్నానం సర్పిషామధునాతతః ॥ పుణ్యాద్భిరభిషి
చ్యాథ సేచయేద్గన్ధవారిణా ॥ గాందత్వాద్విజముఖ్యాయతప్తకృచ్ఛ్రం స
మాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తప్తకృచ్ఛ్రప్రతినిధిస్త్రిస్రో గావః ॥ శ్లో ॥ ప
రాకతప్తకృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రాతిప్రస్తగాః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణా
త్ । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ నాసాగ్రవర్తినాదో పైర్వాయునామృతవత్ స్థి
తః । అజ్ఞానాద్యదివాజ్ఞానాత్పితృమేధముపక్రమేత్ ॥ గృహకర్మావసా
నేతు జీవన్నాయుష్మతీం యజేత్ । పథికర్మావసానాద్వా శ్మశానే యది
జీవతి ॥ ఘృతకుమ్భేనిమజ్యైనం జాతకర్మాదికారయేత్ । యామం యా
మద్వయం తస్య మృతిం నిశ్చిత్య నాన్యథా ॥ బ్రహ్మహత్యానువాప్నోతి
కర్తా భవతి నిన్దితః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మే ముహూ
ర్తాద్యః పూర్వం మృతః పర్యుషితో భవేత్ । వైఖానసోదితం కార్యం ప్రా
యశ్చిత్తం విశుద్ధయే ॥ యామ్యపైతృకమన్త్రాభ్యాం వైశ్వదేవేన వైతి
లాః । వ్యస్తాభిశ్చ సమస్తాభిర్హుత్వా వ్యాహృతిభిర్దహేత్ ॥ * ॥ ఇతి వైఖా
నసోదితమన్త్రైః ॥ శ్రుతిః ॥ యమోదాధారపృథివీమ్, ఉశన్తస్త్వా నిధీ
మహి, విశ్వే దేవస్య నేతుర్మర్తో వృణీత ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసస్తు — ॥ శ్లో ॥
రవేరస్తమయాత్ప్రాక్తుయోగ్యకాలేతు దుర్లభే । శ్వః ప్రాతరిష్టం దాహా
దినహావిస్తేనముష్యతి ॥ * ॥ అత్రవ్యవస్థామాహ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥
రాత్రౌ యది మృతః కశ్చిత్ ప్రమాదాత్కాలపర్యయాత్ । నవనాడీష్వ
ధస్తాచ్చేద్వహ్నౌతు జుహుయాచ్ఛవమ్ ॥ ఊర్ధ్వం శ్వః ప్రాతరేవస్యా
న్నరాత్రౌ తు కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । శవస్యోపహతౌ ప్రాయశ్చిత్తముక్తం
వైఖానససూత్రే — ॥ వా ॥ శవేఽన్యాశౌచయుక్తే చ కుక్కుటసూతికారజ
స్వలాద్యస్పృశ్యస్పర్శనే చ మృతకం పఞ్చగవ్యైః కుశతోయైశ్చ స్నాపయి
త్వా ప్రోక్షణైః ప్రోక్ష్య విధివద్దహనం కరోతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే తు —
శ్వసూకరసృగాలాద్యైర్గ్రామ్యసూకరకుక్కుటైః । శవాస్థిభస్మదేహి
నాం స్పర్శనం చేత్ప్రమాదతః ॥ గవ్యైః ప్రక్షాళ్య కృచ్ఛ్రాణాం త్రిత
యం చ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

* నిశాదిమరణప్రాయశ్చిత్తమ్ *

నిశాదిమరణే ప్రాయశ్చిత్తం బోధాయనీయే — ॥ శ్లో ॥ నిశికృ
ష్ణేచ పక్షేచ మరణే దక్షిణాయనే । తాసూర్యా ఇతి వైషడ్భిర్హుత్వా
స్యాత్సంస్క్రియాతతః ॥ జలేమృతస్య జుహుయాదిమం మేవరుణేత్యృ
చా । సర్పేణచేన్నమోఅస్తు త్రిభిర్హుత్వాఽథసంస్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నిశాయాంకృష్ణపక్షేవా దక్షిణేచాయనేమృ
తః । తాసూర్యేత్యాదిషణ్మన్త్రైర్జుహుయాత్తుపృథక్పృథక్ ॥ చతుర్గృ
హీతేనాజ్యేన దాహకస్తుసమాహితః । పితృమేధవిధానేన దహ్యతేయ
స్సతాదిభిః ॥ తాసూర్యేత్యాదితస్యైవ ప్రాయశ్చిత్తముదీరితమ్ । ఏక
ర్చవిధినాదాహే ప్రాయశ్చిత్తంతునేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సర్పహతస్యవి
జ్ఞానేశ్వరీయే విశేషః — ॥ శ్లో ॥ సువర్ణభారనిష్పన్నంనాగంకృత్వా
తథైవగామ్ । వ్యాసాయదత్వావిధివత్పితురానృణ్యమాప్తవాన్ ॥ * ॥
ఇతి । వ్యాసాయ - వేదవిద ఇతియావత్ । అశన్యాదిదుర్మరణే ప్రాయశ్చి
త్తమాహ ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిరశనిహతో మ్రియేత
తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ " మూర్ధానం దివో అరతిం పృథివ్యా " ఇతి చతు
ర్గృహీతేనాజ్యేన జుహుయాదేతదేవాస్య ప్రాయశ్చిత్తం భవతీతి విజ్ఞాయ
తే । యద్యాహితాగ్నిర్విషహతో మ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ । " న
మోఅస్తు సర్పేభ్యః " ఇతి తిసృభిశ్చతుర్గృహీతా ఆజ్యాహుతీర్జుహుయా
త్ । యద్యాహితాగ్నిరప్సు మ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ । " ఇమం మే
వరుణ , తత్వాయామి " ఇతి ద్వే చతుర్గృహీతే జుహుయాత్ । యద్యా
హితాగ్నిర్దంష్ట్రిభ్యో మ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ । " దంష్ట్రాభ్యాం
మలిమ్లూన్ " ఇతి ద్వే చతుర్గృహీతే జుహుయాత్ , ఏతదేవాస్య ప్రా
యశ్చిత్తం భవతీతి విజ్ఞాయతే । యద్యాహితాగ్నిః పశుభ్యో మ్రియేత తస్య
ప్రాయశ్చిత్తమ్ । " ఆగావో అగ్మన్ " ఇతి ద్వే చతుర్గృహీతే జుహుయా
త్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర నిమిత్తస్య తుల్యత్వాదేకాగ్నేరపి తదుక్తప్రాయ
శ్చిత్తం భవత్యేవ । ... ...

కర్తృక్రమః

దాహాదిప్రేతకార్యకర్తారమాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ మాతుఃపితుశ్చకుర్వీత మృతయోరౌరసస్సుతః । పైతృమేధికసంస్కారం మన్త్రపూర్వకమాదృతః ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రస్య ప్రేతకార్యకరణాశక్తౌ తత్ప్రతినిధికారమాహ జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ పితుః పుత్రేణ కర్తవ్యా పిణ్డదానోదకక్రియా । అశక్తోఽప్యగ్నిదః పుత్రః శేషమన్యైస్సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఔరసపుత్రాణాం సమవాయే జ్యేష్ఠ ఏవ పితురౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ సర్వైరనుమతిం కృత్వా జ్యేష్ఠేనైవ తు యత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణ చావిభక్తేన సర్వైరేవ కృతం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి వచనాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపి చ షోడశ । ఏకేనైవ తు కార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య పుత్రో దాహాది దద్యాదేవౌరసస్సుతః । బహుత్వే తు గుణీ దద్యాత్స మేతు జ్యేష్ఠ ఏవ తు ॥ * ॥ ఋష్యశృఙ్గస్తు — ॥ శ్లో ॥ పుత్రాణాం మధ్యమో వాపి కనిష్ఠో జ్యేష్ఠ ఏవ వా । పితుర్యస్తు ప్రియతమస్స సర్వం తేనైవ కారయేత్ ॥ పుత్రాస్సర్వేఽపి తుర్ద్విష్టాః పత్నీభ్రాతా సఖాఽపి వా । అగ్నిదాహాది కర్మాణి కుర్యుః పుత్రాదయః పితుః ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠపుత్రేణ కర్తవ్యా దాహపిణ్డోదకక్రియాః । యది కర్తుమశక్తస్స్యాత్సర్వమన్యేన కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వజ్యేష్ఠస్యాశక్తావసన్నిధానే వాఽవస్థితేషు పుత్రేషు మధ్యే జన్మజ్యేష్ఠేనైవ కారయేత్, "జన్మజ్యేష్ఠః పితుః కుర్యాత్" ఇతి స్మరణాత్ । జన్మజ్యేష్ఠ ఇత్యర్థాన్తరమప్యాహుః । "భిన్నమాతృకాణాం పుత్రాణాం సమవాయే యో జన్మతో జ్యేష్ఠస్స ఏవ పితుః కుర్యాన్న మాతృతో జ్యేష్ఠస్సర్వత్ర జన్మజ్యేష్ఠస్యైవ గ్రహణాత్" ఇతి । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥ సదృశస్త్రీషు జాతానాం పుత్రాణాం చ విశేషతః । న మాతృతో జ్యైష్ఠ్యమస్తి జన్మతో జ్యైష్ఠ్యముచ్యతే ॥ జన్మజ్యైష్ఠ్యేన చాహ్వానం సుబ్రహ్మణ్యాస్వపి స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠో వాపి కనిష్ఠో వా జ్యేష్ఠభార్యాసుతో దహేత్ । అగ్నికార్యప్రధానత్వాజ్జ్యేష్ఠభార్యాసుతోఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ ॥ శ్లో ॥ ఏకక

తాదృగ్ద్విభార్యశ్చేదుభయోః పుత్రసంభవే । పితుర్మరణకాలేతు జ్యేష్ఠ
పత్నీసుతోఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర జ్యేష్ఠపత్నీసుతఇతి శ్రేష్ఠభార్యాసు
తఇత్యర్థః , సవర్ణస్త్రీజాతఇతియావత్ , అన్యథాసదృశస్త్రీషుజాతా
నామితి మనువచనవిరోధాపత్తేః । తథాచసవర్ణభార్యోత్పన్నస్యైవ పితృ
ఋణమోచనహేతుత్వముక్తం బోధాయనేన — ॥ శ్లో ॥ ప్రజాముత్పాద
యేద్యుక్తస్స్వేస్వేవర్ణేజితేన్ద్రియః । స్వాధ్యాయేన ఋషీన్పూజ్యసో
మేనచపురన్దరమ్ ॥ ప్రజయాచపితౄన్సర్వాననృణోదివిమోదతే ॥ * ॥
ఇతి । జ్యేష్ఠాఃపత్న్యన్తరపుత్రఃపితురేవకుర్యాదౌరసత్వాత్ , నసపత్నీమా
తుర్భిన్నోదరోత్పన్నత్వాత్ , కనిష్ఠోఽపి స్వమాతుః స్వయమేవకుర్యా
త్ ॥ శ్లో ॥ విదధ్యాదౌరసఃక్షేత్ర్యో జనన్యాఔర్ధ్వదైహికమ్ । తదభా
వేసపత్నీజః । ఇతిస్మరణాత్ .

యమళయోర్జ్యేష్ఠత్వకనిష్ఠత్వనిర్ణయః

యమళవిషయేఽపి మనుః — ॥ శ్లో ॥ యమయోశ్చైకగర్భేతు జ
న్మతోజ్యేష్ఠతాస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యమ
యోర్జాతయోర్జ్యేష్ఠో జన్మ నాప్రోచ్యతేబుధైః । గర్భస్యైకస్యచిల్లోకే చి
రాజ్జననదర్శనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి ॥ శ్లో ॥ యమయోర్జననా
జ్జైష్ఠ్యమాధానం చేష్యతేబుధైః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సమభాగస్థగర్భవిష
యమ్ ॥ శ్లో ॥ పార్శ్వయోస్సంస్థితౌగర్భౌ తయోర్యఃపూర్వజస్సతు । జ్యే
ష్ఠఇత్యుచ్యతేసద్భిర్జాతకాదిషుకర్మసు ॥ * ॥ ఇతి బాదరాయణస్మరణా
త్ । అతఏవోపర్యధోభాగస్థగర్భవిషయే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ య
మళౌచైకగర్భేతు స్త్రీవాపురుషఏవవా । కనిష్ఠఆద్యజాతస్స్యాత్పశ్చా
జ్జాతోఽగ్రజఃస్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । స్థళవిశేషాపరిజ్ఞానేతు శిష్టాచారాత్ కని
ష్ఠఆద్యజాతస్స్యాదితి వచనార్థోగ్రాహ్యః । తథాచ భాగవతే — ॥ శ్లో ॥
ప్రజాపతిర్నామతయోరకార్షీ ద్యఃప్రాక్స్వదేహాద్యమయోరజాయత ।
తంవైహిరణ్యకశిపుం విదుఃప్రజా యంతంహిరణ్యాక్షమసూతసాగ్రతః ॥*॥
ఇతి । శ్రీధరీయే వ్యాఖ్యాతమిదమ్ - " యదాగర్భాదానసమయే యోని పు
ష్పం విశద్వీర్యం ద్వేధావిభక్తంసదాదిపశ్చాద్భావేన ప్రవిశతి, తదాయ

మళౌ భవతః । తయోశ్చపితృతః ప్రవేశక్రమ విపర్యయేణ మాతృతః ప్రసూతిః ॥ శ్లో ॥ యదావిశద్ద్విధాభూతం వీర్యం పుష్పం పరిక్షరత్ । ద్వౌ తదాభవతో గర్భౌ సూతివేశవిపర్యయాత్ ॥ * ॥ ఇతి పిణ్డసిద్ధిస్మరణాత్ । అతస్స్వదేహాత్పూర్వం యో జాతస్తస్య హిరణ్యకశిపురితి, దితేః ప్రథమం ప్రసూతస్య హిరణ్యాక్ష ఇతి నామ కృతవాన్ ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రప్రతిగ్రహానన్తరమౌరసజననే కనిష్ఠోప్యౌరస ఏవ పితుర్దాహాది సర్వం కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఔరసే తు సముత్పన్నే పుత్రస్య గ్రహణాదను । ఔరసస్తు పితుః కుర్యాత్తదా దత్తో విసర్జయేత్ । ఔరసే తు సముత్పన్నే దత్తో జ్యేష్ఠో న చేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । జనయితుః, పుత్రపౌత్రప్రపౌత్రాభావే దత్త ఏవ కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ పూర్వభ్రాతుః పితుశ్చార్త్తౌ కృత్యం స్వత్వం చ దత్తకే । ఆబ్దికాద్యఖిలం శ్రాద్ధం కృత్వా రిక్థమవాప్నుయాత్ ॥ దత్తస్య జనకాపత్యేష్వమృతేఽథ జనకేఽపి వా । సంస్కారాద్యఖిలం కృత్వా దత్తో రిక్థమవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మరణాత్ । ఋష్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రేషు విద్యమానేషు నాన్యం వై కారయేత్స్వధామ్ । పితరో హింసితాస్తేన యస్త్వేవం కురుతే నరః ॥ * ॥ ఇతి । స్వధామ్ - ప్రేతకర్మ । గర్భవానపి పిత్రాదీన్ సంస్కుర్యాత్ అన్యత్ర న కుర్యాత్ । తథా చ వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ వపనం దహనం వాఽపి ప్రేతస్యాన్యస్య గర్భవాన్ । న కుర్యాదుభయం తత్ర కుర్యాదేవ పితుస్సదా ॥ జ్యేష్ఠస్య చానపత్యస్య మాతులస్యసుతస్య చ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠశ్చ — ॥ వా ॥ గర్భవతా జ్యేష్ఠేన దాహ్యాః పితామా చానపత్యో మాతులశ్చ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర మాతులగ్రహణం మాతామహాదేరప్యుపలక్షణమ్, అత ఏవ మాతామహాదిసంస్కారే గర్భవతో వపనం విహితమ్ ॥ శ్లో ॥ మాతామహపితృవ్యాణాం మాతులాగ్రజయోర్మృతౌ । శ్వశురాచార్యయోరేషాం పత్నీనాం చ పితృష్వసుః ॥ మాతృష్వసుర్భగిన్యాశ్చ గర్భవానపి వాపయేత్ । సపిణ్డో వాఽసపిణ్డో వా సంస్కర్తా వాపయేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్య చానపత్యస్య మాతులస్యాసుతస్య చ । అగ్నిదానం తు యః కుర్యాత్స కేశాన్వాపయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్య పితృవ్యస్య జ్యేష్ఠస్యాప్య

సుతస్య చ । అన్తర్వా దహనం కుర్యాత్కేశశ్మశ్రూణి వాపయేత్ ॥*॥ ఇతి ।

బ్రహ్మచారిణః సంస్కారాధికారః

బ్రహ్మచార్యపి పిత్రాదీన్సంస్కుర్యాత్ । యదాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పితుః ప్రకుర్వీత సంస్థితస్యౌరసస్సుతః । వ్రతస్థో వాఽవ్రతస్థో వా ఏక ఏవ భవేద్యది ॥ * ॥ వ్రతస్థః - ఉపనీతః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోశ్చైవం పితుః పిత్రోరౌరసస్యాగ్రజన్మనః । సంస్కారాదిక్రియాం కుర్యాద్బ్రహ్మచారీ గురోరపి ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి ॥ శ్లో ॥ దహనాదిసపిణ్డ్యాన్తం బ్రహ్మచారీ కరోతి చేత్ । అన్యత్ర మాతాపిత్రోస్స్వయముపనీయ పునర్వ్రతీ ॥ * ॥ ఇతి । అతః ప్రేతకృత్యైకదేశకరణే న బ్రహ్మచర్యహానిః, కృచ్ఛ్రాచరణమేవ । సపిణ్డీకరణమాత్రకరణే న పునరుపనయనమ్, దాహాదిసాపిణ్డ్యాన్తకరణే పునరుపనయనమిత్యర్థః । అత్ర మాతాపితృగ్రహణమాచార్యాదేరుపలక్షణమ్ । తథా చ వసిష్ఠబోధాయనౌ — ॥ వా ॥ బ్రహ్మచారిణశ్శవకర్మణో వ్రతాన్నివృత్తిరన్యత్ర మాతాపిత్రోరాచార్యాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యపిత్రుపాధ్యాయాన్నిర్హృత్యాపి వ్రతీ వ్రతీ । సకటాన్నం చ నాశ్నీయాన్న చ తైస్సహ సంవసేత్ ॥ * ॥ సకటాన్నమ్ - ఆశౌచాన్నమ్ । తైః - ఆశౌచిభిః । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యం స్వముపాధ్యాయం పితరం మాతరం గురుమ్ । నిర్హృత్య తు వ్రతీ ప్రేతం న వ్రతేన వియుజ్యతే ॥ * ॥ భృగుః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహం మాతులం చ తత్పత్న్యౌ చానపత్యకే । వ్రతీ సంస్కురుతే యస్తు వ్రతలోపో న తస్య హి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్వ్రతీ కుర్యాత్ పితృమేధం స దైవ హి । జ్యేష్ఠభ్రాతుస్తథైవ స్యాదన్యేషాం న కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోరుపాధ్యాయాచార్యయోరౌర్ధ్వదైహికమ్ । కుర్వన్మాతామహస్యాపి వ్రతీ భ్రశ్యేన్న హి వ్రతాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యథా వ్రతస్థోఽపి సుతః పితుః కుర్యాత్క్రియాం నృప । ఉదకాద్యా మహాబాహో దౌహిత్రోఽపి తథాఽర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । ఉదాహృతేషు వచనేషు పితృవ్యాదేః కర్త్రన్త్యభావేఽపి గురుత్వాత్తత్సంస్కారే చ న వ్రతినో వ్రతహానిరిత్యాహుః ।

అనుపనీతస్యాపిపితృసంస్కారాధికారః

అనుపనీతోఽపి పుత్రః పిత్రోః సంస్కారాది మన్త్రవదేవకుర్యాత్ । తథాచ మనుః — ॥ శ్లో ॥ నహ్యస్మిన్యుజ్యతే కర్మ కిఞ్చిదామౌఞ్జిబన్ధనాత్ । నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మ స్వధానినయనాదృతే ॥ * ॥ స్వధానినయనశబ్దేన దాహాది సపిణ్డీకరణాన్తం ప్రేతకర్మ లక్ష్యతే । బ్రహ్మ - వేదః । అన్యత్ర నవాచయేత్, పితృకృత్యేతు ఉచ్చారయేత్ । నతత్ర దోష ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్త్వనుపనీతోఽపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । అన్యోఽప్యుచ్చారయేన్మన్త్రం తేనకర్మాణి కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యః - ఉపాధ్యాయాదిః । అనుపనీతంవాచయన్తే నైవకర్మాణి కారయేన్నస్వయం కుర్యాదిత్యర్థః । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మయావన్మౌఞ్జీనిబధ్యతే । మన్త్రాననుపనీతోఽపి ప్రేతకృత్యేవదేత్పితుః ॥ * ॥ ఇతి । (వదేదైవైకపవహి) ఇతిపాఠాన్తరమ్ తత్రపితృప్రేతకృత్యే ఇత్యధ్యాహర్తవ్యమ్ । వృద్ధమనురపి — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదనుపనీతోఽపి శ్రాద్ధమేకోహియస్సుతః । పితృయజ్ఞాహుతింపాణౌ జుహుయాన్మన్త్రపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధమ్ - సపిణ్డీకరణాది । విశ్వామిత్రః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరనుపనీతోఽపి విదధ్యాన్మన్త్రవత్సుతః । ఔర్ధ్వదైహికమన్యేతు సంస్కృతాశ్రాద్ధకారిణః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యే - భ్రాత్రాదయః, ఉపనీతాః శ్రాద్ధకారిణస్స్యుః, ॥ శ్లో ॥ కర్మశూద్రస్స్మృతోవిప్రో యావన్మౌఞ్జీనిబధ్యతే । తదూర్ధ్వంమన్త్రపూతేషు కర్మస్వప్యధికార్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి సుమన్తుస్మరణాత్ । యత్తు ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతేనపత్న్యాచ హ్యగ్నిదానంసమన్త్రకమ్ । కర్తవ్యమితరత్సర్వం కారయేదన్యమేవతు ॥ * ॥ ఇతి కాత్యాయనవచనమ్, తత్ మన్త్రోచ్చారణాశక్తవిషయమ్ । ఏతదేవాభిప్రేత్యవ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధేమాసికేచ సపిణ్డీకరణేతథా । ఋత్విక్ఛిష్యాదిభిఃకార్యం బ్రాహ్మణంవా నియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శక్తస్సర్వం ప్రేతకర్మమన్త్రవదేవకుర్యాత్ । అశక్తస్తు దాహమాత్రం మన్త్రవదేవకుర్యాత్ । అన్యత్సర్వం ప్రత్యాసన్నేన కర్త్రన్తరేణ దర్భప్రదానానుజ్ఞయాకారయేత్ । అయంచ

మన్త్రోచ్చారణాధికారస్త్రివర్షకృతచూడస్య త్రివర్షస్య వా । తథా చ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ అనుపేతోఽపి కుర్వీత మన్త్రవత్పైతృమేధికమ్ । యద్యసౌ కృతచౌళః స్యాద్యది వా స్యాత్త్రివత్సరః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్త్వకృతచౌళోఽపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । చౌళం హ్యవిధినా కుర్యాత్ పశ్చాచ్చౌళం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । పశ్చాత్ - సపిణ్డీకరణానన్తరమ్ । యత్తు వ్యాఘ్రవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృతచౌళస్తు కుర్వీత ఉదకం పిణ్డమేవ చ । స్వధాకారం ప్రయుఞ్జీత వేదోచ్చారం న కారయేత్ ॥*॥ ఇతి, యదపి స్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృతచూడోఽనుపేతస్తు పిత్రోః శ్రాద్ధం సమాచరేత్ । ఉదాహరేత్స్వధాకారం న తు వేదాక్షరాణ్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి, ఏతయోః పూర్వోక్తమన్వాదివచనానాం చ వికల్ప ఇతి చన్ద్రికాయాముక్తమ్ । ఏతద్వచనద్వయం ప్రథమవర్షకృతచూడవిషయమితి కాలాదర్శటీకాదౌ । అత్రివర్షస్యాకృతచౌళస్య వపననిషేధోఽపి స్మర్యతే । ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్త్వకృతచౌళోఽపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । న తస్య వపనం కుర్యాత్తేనకర్మాణి కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమవత్సరే తు సంస్కారాధికారీ న భవతీత్యాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్యోత్పత్తిమాత్రేణ సంస్కార్యదృణమోచనాత్ । పితరావాబ్దికాచ్చౌళాత్పైతృమేధేన కర్మణా ॥ చౌళం యద్యాబ్దికాదర్వాఙ్న కుర్యాత్పైతృమేధికమ్ । తృతీయవత్సరాదూర్ధ్వం మన్త్రవత్తత్సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమవత్సరాత్ప్రథమవర్షచౌళాద్వా పరమృణమోచనాద్ధేతోః పితరౌ సంస్కార్యాత్ । అబ్దపరిసమాప్తేః ప్రథమే వర్షే చౌళాద్వా పూర్వం పైతృమేధికం న కుర్యాత్ । దర్భదానేనాన్యవకుర్యాత్ । తృతీయవత్సరాద్వా చౌళాద్వా పరం మన్త్రవదేవ పైతృమేధికం సమాపయేదిత్యర్థః ।

దీక్షామధ్యే మాతాపితృసంస్కారాధికారః

దీక్షితస్య దీక్షామధ్యే మాతాపితృమరణవిషయే । కౌణ్డిన్యః — ॥ శ్లో ॥ దీక్షితోఽప్యేకపుత్రశ్చేన్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । సంస్కృత్య శాలామాగత్య యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ శాణ్డిల్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దీక్షితోఽప్యేకపుత్రశ్చేన్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । దీక్షారూపం నిధాయా

త్ర సంస్కార్యో నోదకప్లవః ॥ పావయేద్దర్భపుఞ్జీలైర్దీక్షారూపం యథా
విధి ॥ * ॥ ఇతి । ఏకపుత్ర ఇతి విశేషోపాదానాత్పుత్రాన్తరసద్భావే స
ఏవ కుర్యాత్ । నోదకప్లవః - ఉదకదానమపి నాస్తి, స్నానమాత్రమస్తి,
సద్యశ్శౌచస్యోక్తత్వాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్య తు క్ర
తోర్మధ్యే మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । సంస్కృత్య శాలామాగత్య యజ్ఞశే
షం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యథా దీక్షితోఽప్యేకపుత్రశ్చేదితి వచనవి
రోధాపత్తేః । వివాహాదికర్మమధ్యే పిత్రోర్మృతౌ విశేషః స్మర్యతే— ॥ శ్లో ॥
మాతాపిత్రోర్మృతిః ప్రాప్తా వివాహాదిషు కర్మసు । తిలపిణ్డం తు కర్తవ్యమన్య
శ్రాద్ధం తు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దహనం తిలమిశ్రపిణ్డదానం చ కర్త
వ్యమ్ । అన్యశ్రాద్ధమ్ - నవశ్రాద్ధాదికమ్, వర్జయేదిత్యర్థః । క్రమేణ ప్రే
తకార్యకర్తౄనాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రశ్చ తజ్జశ్చ పుత్రి
కాపుత్ర ఏవ చ । పత్నీ భ్రాతా చ తజ్జశ్చ పితా మాతా స్నుషా తథా ॥ భగినీ
భాగినేయశ్చ సపిణ్డో ధనహార్యపి । పూర్వపూర్వవినాశే స్యురుత్తరోత్త
రపిణ్డదాః ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌ
త్రో వా తద్వద్భ్రాతృసన్తతిః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥
దాహాదిమన్త్రవత్పిత్రోర్విదధ్యాదౌరసస్సుతః । తదభావే తు పౌత్రశ్చ
ప్రపౌత్రః పుత్రికాసుతః ॥ క్షేత్రజో దత్తకః క్రీతః కృత్రిమో దత్త ఏవ చ ।
అపవిద్ధశ్చ పత్నీ చ గూఢజః కన్యకాసుతః ॥ పౌనర్భవః సహోఢోత్థో నన్ద
నశ్చ సుతీకృతః । దౌహిత్రో ధనహారీ చ భ్రాతా తత్పుత్ర ఏవ చ ॥ పితా
మాతా స్నుషా చైవ స్వసా తత్పుత్ర ఏవ చ । సపిణ్డస్సోదకో మాతుః సపిణ్డశ్చ
సహోదరః ॥ స్త్రీ చ శిష్యర్త్విగాచార్యా జామాతా చ సఖాఽపి వా । ఉత్ప
న్నబన్ధారిక్థేన కారయేదవనీపతిః ॥ * ॥ ఇతి । గర్భిణ్యాం పరిణీతాయాం త
తో జాతస్సహోఢోత్థః । సుతీకృతః - మాతామహేన పుత్రత్వేన స్వీకృతః ।

ఔరసాదిలక్షణమ్

ఔరసాదీనాం లక్షణమనుక్రమంచాహ । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥
ఔరసో ధర్మపత్నీజస్తత్సమః పుత్రికాసుతః । క్షేత్రజః క్షేత్రజాతస్తు సగో
త్రేణేతరేణ వా ॥ గృహే ప్రచ్ఛన్న ఉత్పన్నో గూఢజస్తు సుతః స్మృతః ।

కానీనఃకన్యకాజాతోమాతామహసుతోమతః ॥ అక్షతాయాంక్షతాయాం వా జాతఃపౌనర్భవస్సుతః । దద్యాన్మాతాపితావాయం సపుత్రో దత్తకో భవేత్ ॥ క్రీతస్తు తాభ్యాం విక్రీతః కృత్రిమః స్యాత్స్వయంకృతః । దత్తిమస్తుస్వయం దత్తో గర్భేవిన్నస్సహోఢజః ॥ ఉత్సృష్టో గృహ్యతేయస్తు సోఽపవిద్ధోభవేత్సుతః । పిణ్డదోఽంశహరశ్చైషాం పూర్వాభావే పరఃపరః ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతస్యపితుఃపుత్రైః శ్రాద్ధం దేయంప్రయత్నతః । జ్ఞాతిబన్ధుసుహృచ్ఛిష్యైర్ఋత్విగ్భృత్యపురోహితైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపుత్రైరితి బహువచనాదుక్తా ఔరసాదిద్వాదశవిధపుత్రా గృహ్యన్తే । తదాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ క్షేత్రజాదిసుతానేతా నేకాదశయథోదితాన్ । పుత్రప్రతినిధీనాహుః క్రియాలోపాన్మనీషిణః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్గౌణపుత్రపరిగ్రహవచనం యుగాన్తరవిషయమ్ । చన్ద్రికాస్మృత్యర్థసారాదౌ "దత్తౌరసేతరేషాంచ పుత్రత్వేనపరిగ్రహః" ఇతికలియుగవర్జ్యధర్మమధ్యే పరిగణనాత్ । "పుత్రికాపుత్రస్తు ననిషిధ్యతే, ॥ శ్లో ॥ పుత్రికాయాం కృతాయాంతు యదిపుత్రోఽనుజాయతే । సమస్తత్రవిభాగస్స్యాజ్జ్యేష్ఠ్యం తత్రనవిద్యతే ॥ రిక్థేచపిణ్డదానేన సమానౌ పరికీర్తితౌ । ఔరసో ధర్మపత్నీజస్తత్సమఃపుత్రికాసుతః ॥ పుత్రాస్తు ద్వాదశప్రోక్తా మనునాయేనపూర్వశః । సన్తానకారణం తేషామౌరసఃపుత్రికాసుతః ॥ ఆజ్యంవినాయథాతైలం సద్భిః ప్రతినిధిఃస్మృతమ్ । తథైకాదశపుత్రాస్తు పుత్రికౌరసయోర్వినా ॥ * ॥ ఇతి మనుయాజ్ఞవల్క్యాదిభిరౌరససామ్యస్మరణాత్ " ఇత్యాహుః । ఏవంచ పుత్రపౌత్రప్రపౌత్రాభావే పుత్రికాపుత్రస్యసత్త్వే సఏవ సంస్కారాధికారీభవతి, "యశ్చార్థహరస్సపిణ్డదాయీ" ఇతి విష్ణుస్మరణాత్ । పౌత్రాదేః సత్త్వేతుతస్యైవ ప్రాథమ్యం నపుత్రికాపుత్రాదేః, "పుత్రేషుసత్సుపౌత్రేషు నాన్యం వైకారయేత్స్వధామ్" ఇతి నిషేధాత్ । తథాచ క్రమం దర్శయతి మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రఃపౌత్రశ్చతజ్జశ్చ పుత్రికాపుత్రఏవచ ॥ * ॥ ఇతి । తథైవస్మృతిరత్నాకలాదర్శాదౌ నిర్ణీతమ్ । అతఏవపుత్రికాపుత్రస్య పౌత్రసామ్యముక్తం బృహస్పతినా — ॥ శ్లో ॥ పౌత్రశ్చపుత్రికాపుత్రః

స్వర్గప్రాప్తికరావుభౌ । రిక్థేచపిణ్డదానేచ సమానౌపరికీర్తితౌ ॥ * ॥ ఇతి “తత్సమఃపుత్రికాసుతః” ఇత్యౌరససామ్యవచనమౌరస సన్తత్యభావే పుత్రికాసుతస్య షమనన్తరాధికారిత్వప్రతిపాదనపరమ్ “నైతత్పౌత్రేణకర్తవ్యం పుత్రవాంశ్చేత్పితామహః” ఇతివచనంముఖ్యసన్తానవిషయమ్ । అతఃపుత్రికాపుత్రదత్తాపేక్షయా పౌత్రఏవముఖ్యః । పుత్రికాపుత్రస్య ఉభయసంబన్ధోఽపి స్మర్యతే దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యాముష్యాయణకాదమ్యద్వాభ్యాం పిణ్డోదకేపృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యస్మాదుభయసంబన్ధఃపుత్రికాయాస్సుతోహ్యసౌ । పూర్వంమాతామహశ్రాద్ధం పశ్చాత్పైతృకమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామి తుభ్యంకన్యామలఙ్కృతామ్ । అస్యాంయోజాయతేపుత్రస్సనాపుత్రోభవేదితి ॥” ప్రదానసమయేఽభిధానేమాతామహస్య జనకస్యచసంస్కారేఽధికారీ । సమేపుత్రఇత్యుక్త్వాదానేతుమాతామహేనైవసంబన్ధః । తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ ద్వివిధోహిపుత్రికాపుత్రః, ఏకోమాతామహేనసంబద్ధః, అపరః పితృమాతామహాభ్యామ్। తత్ర ప్రథమోమాతామహస్యైకుర్యాత్పితురిచ్ఛయా । యఉభయసంబద్ధః సఉభయోరపి ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రికాపుత్రాభావేదత్తఃకర్తా । “కస్మింశ్చిత్పుత్రికాపుత్రికృహీతే యద్యౌరసఉత్పద్యేత సచతుర్థాంశభాక్” ఇతివసిష్ఠస్మరణేన ఔరసచతుర్థాంశభాజోదత్తస్య వ్యవహితత్వేన సమాంశభాజః పుత్రికాపుత్రస్యైవప్రాథమ్యమ్ । దత్తాభావే ధనహారీదౌహిత్రఃకర్తా । తత్ర విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రపౌత్రసన్తానే దౌహిత్రా ధనమాప్నుయుః । పూర్వేషాంతుస్వధాకారే పౌత్రదౌహిత్రకామతాః ॥ * ॥ ఇతి । అపుత్రపౌత్రసన్తానే - గౌణముఖ్యరూపోభయవిధపుత్రపౌత్ర తత్సన్తత్యభావే ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రశ్చదుహితాచైవ తుల్యసన్తానకారకౌ ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ పౌత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషోనాస్తిధర్మతః । దౌహిత్రోహ్యఖిలంరిక్థమపుత్రస్య పితుర్హరేత్ । సఏవదద్యాద్ద్వౌపిణ్డౌ పిత్రేమాతామహాయచ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం మాతామహానాంచ అవశ్యంధనహారిణా ।

దౌహిత్రేణవిధిజ్ఞేన కర్తవ్యం పూర్వముత్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ధనగ్రహణాభావేఽపి దౌహిత్రోఽధికారీ । తథాభవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ యథావ్రతస్థోఽపిసుతః కుర్యాత్పితృక్రియాంనృప । దాహాద్యాంమాతామహస్య దౌహిత్రోఽపితథాఽర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥ పితామహస్యతత్పత్న్యా మాతామహ్యాస్తథైవచ । పిణ్డదానాదికంసర్వం మాతాపిత్రోస్సమంవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాః క్రియామధ్యమాశ్చ తథాచైవోత్తరాః క్రియాః । ఆద్యహాద్ద్వాదశాహాచ్చ మధ్యేయాస్స్యుః క్రియామతాః ॥ తాః పూర్వామధ్యమామాసికాస్స్యేకోద్దిష్టసంజ్ఞితాః । ప్రేతేపితృత్వమాపన్నే సపిణ్డీకరణాదను ॥ క్రియన్తేయాః క్రియాః పిత్రోః ప్రోచ్యన్తేతాస్తథోత్తరాః । పితృమాతృసపిణ్డైస్తు సమానసలిలైస్తథా ॥ తత్సఙ్ఘాతగతైశ్చాపిరాజ్ఞావాధనహారిణా ॥ ఆద్యామధ్యాః క్రియాః కార్యాః పుత్రాద్యైరపిచోత్తరాః । దౌహిత్రైర్వాతథాకార్యాస్సర్వాస్తత్తనయైస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టాన్తాస్సాపిణ్డ్యాన్తాస్తదుత్తరాశ్చ త్రివిధా ఇత్యర్థః । “అహ్నాందశానాంమధ్యేయాః క్రియాదాహాదికాః స్మృతాః । తాః పూర్వామధ్యమామాసి” ఇతిపాఠమాశ్రిత్య కాలాదర్శకారేణ సంగృహీతమ్ — ॥ శ్లో ॥ దాహాద్దశాహపర్యన్తాస్సపిణ్డ్యన్తాఅథః క్రియాః । తదూర్ధ్వాశ్చక్రమాత్పూర్వామధ్యమాశ్చోత్తరాః స్మృతాః ॥ పుత్రైశ్చ భ్రాతృతత్పుత్రైః పత్న్యాశిష్యేణవాఽఖిలాః । క్రియాః కార్యాస్సమాదిష్టాః శేషైః పూర్వాశ్చమధ్యమాః ॥ * ॥ ఇతి । అపుత్రస్యమాతామహస్యమరణేధనహారిణా దౌహిత్రేణ త్రివిధా అపిక్రియాః కార్యాః — ॥ శ్లో ॥ మలమేతన్మనుష్యాణాం ద్రవిణం యత్ప్రకీర్తితమ్ । తద్గృహ్ణన్మలమాదత్తే దుర్ధరం జ్ఞానినామపి ॥ ఋషిభిస్తస్యనిర్దిష్టా నిష్కృతిః పావనీపరా । ఆదేహపతనాత్తస్య కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ధనగ్రహణాభావేఽపి కర్త్రన్తరాభావే త్రివిధా అపిక్రియాః కార్యాః, — ॥ శ్లో ॥ అప్యదాయహరోపుత్రీకృతోఽపిదుహితుస్సుతః । మాతామహస్యవిధివత్కుర్యాదేవోత్తరాః క్రియాః ॥*॥ ఇతి స్మరణాత్ । పూర్వమధ్యక్రియాకరణాభావే అవశ్యకర్తవ్యాయా ఉత్తరక్రియాయాః కర్తుమ

యుక్తత్వాత్ । కర్త్రన్తరసద్భావేతుధనహరణయోగ్యతారహితేనదౌ
హిత్రేణాద్యాది క్రియానకార్యాః । తత్రాబ్దికవ్యతిరిక్తమహాలయాద
యస్తుకర్తవ్యాః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యాన్మాతామహాంశ్చైవద్విజశ్శ్రాద్ధేన
తర్పయేత్ । అనృణీస్యాత్పిత్ర్యాణాంతు బ్రహ్మలోకంచ గచ్ఛతి ॥ పా
ర్వణం కురుతేయస్తు కేవలం పితృహేతుతః । మాతామహే నకురుతేపితృ
హాసప్రజాయతే ॥ * ॥ ఇతి వ్యాసస్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ కర్షూసమన్వితం
ముక్త్వాతథాఽఽద్యశ్రాద్ధషోడశమ్ । ప్రత్యాబ్దికంచ శేషేషుపిణ్డాస్స్యు
ష్షడితిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి కాత్యాయనస్మరణాచ్చ । కర్షూసమన్వితమ్ - కుణ్డాన్విత
మ్, సపిణ్డీకరణమితి యావత్ । శేషేషు - మహాలయమన్వాద్యాదిషు , వర్గ
ద్వయపిత్రానుద్దిశ్యభోజనంషట్పిణ్డాశ్చభవన్తీత్యర్థః । మాతామహస్యభ్రా
త్రాదిసద్భావే సంసృష్టస్య తస్యధనగ్రహణరహితోదౌహిత్రోఽనధికారీ
" యోఽంశహరస్సపిణ్డదాయీ " ఇతిస్మరణాత్ । అవిభక్తభ్రాత్రాదిరే
వాధికారీతి కేచిదాహుః — ॥ శ్లో ॥ యథా వ్రతస్థోఽపిసుతః కుర్యాత్పైత
క్రియాం నృప । దాహాద్యాం మాతామహస్యదౌహిత్రోఽపితథాఽర్హ
తి ॥ * ॥ ఇతి భవిష్యత్పురాణాదివచనాత్ । పుత్రసమత్వేనావిభక్తభ్రా
త్రాదేస్సత్వేధనగ్రహణరహితోఽపిదౌహిత్రఏవప్రేతక్రియాయామ
ధికారీత్యన్యే । యథోచితమత్రగ్రాహ్యమ్ । దౌహిత్రాభావేపత్న్యధి
కారః । అత్రవృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాశయనంభర్తుః పాలయన్తీవ్రతే
స్థితా । పత్న్యేవదద్యాత్తత్పిణ్డం కృత్స్నమంశం లభేతచ ॥ * ॥ ఇతి । సు
మన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రేసంస్థితేకర్తానభవేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ।
తత్రపత్న్యపికుర్వీతసాపిణ్డ్యంపార్వణంతథా ॥ * ॥ ఇతి । కర్తానభవేత్ -
పౌత్రాదిదౌహిత్రాన్తఃకర్తాయదినభవేదిత్యర్థః । దౌహిత్రాపేక్షయా
పత్న్యాః ప్రాథమ్యమాహసంగ్రహకారః ॥ శ్లో ॥ పుత్రః కుర్యాత్పి
తుశ్శ్రాద్ధం పత్నీచతదసన్నిధౌ । ధనహార్యథదౌహిత్రస్తతో భ్రాతాచ
తత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । తథాచశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పితుః పుత్రేణకర్త
వ్యాపిణ్డదానోదకక్రియా । పుత్రాభావేతుపత్నీస్యాత్పత్న్యభావేతుసో
దరః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ । పుత్రగ్రహణేనా

త్రగౌణాముఖ్యాశ్చగృహ్యన్తే । తదపిపౌత్రాభావవిషయమ్ । తదపిదా
యహరత్వాభావవిషయమ్ । అన్యథాతుయోదాయహరస్సఏవదద్యాత్ ।
అతఏవవిష్ణ్వాపస్తమ్బౌ — ॥ వా ॥ యశ్చార్థహరస్సపిణ్డదాయీపుత్రః
పితృవిత్తాభావేఽపి పిణ్డందద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతఏవ యాజ్ఞవల్క్యేనా
పి — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డదోంఽశహరశ్చైషాం పూర్వాభావేపరః పరః ॥ * ॥
ఇతి పిణ్డదత్వాంశహరత్వయోరైకాధికరణ్యముక్తమ్ । ఏవంసోదరేఽపిద్ర
ష్టవ్యమితి । అనేనైవాభిప్రాయేణ గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ పుత్రా
భావేఅసత్యబాన్ధవాః సపిణ్డాః పిణ్డం మాతృసపిణ్డాశ్శిష్యాశ్చదద్యుస్తదభా
వేఋత్విగాచార్యౌ ॥ * ॥ ఇతి । అంశహరత్వేభ్రాత్రాదిసపిణ్డానాం ప
త్న్యాద్యపేక్షయాఽభ్యర్హితత్వమాహమార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పు
త్రాభావేసపిణ్డాస్తుతదభావేతు సోదకాః । మాతుస్సపిణ్డాయేవాస్యయేఽ
వామాతుశ్చసోదకాః ॥ * ॥ ఇతి । మాతుస్సపిణ్డాః - మాతులాదయః ।
మార్కణ్డేయపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రోభ్రాతాచతత్పుత్రః పత్నీ
మాతాపితాతథా । విత్తాభావేఽపిశిష్యశ్చకుర్వీరన్నౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥*॥ ఇ
తి । అంశహరత్వేతుపత్న్యాః ప్రాథమ్యమాహ కాత్యాయనః — ॥శ్లో॥
అపుత్రస్యాథకులజాపత్నీదుహితరోఽపివా । తదభావే పితామాతాభ్రా
తాతత్పుత్రఏవచ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చబ్రాహ్మాదివివాహోఢావిషయ
మ్ । తస్యాయజ్ఞాన్వితత్వేనతత్రైవపత్నీశబ్దప్రయోగాత్ । ఇతరత్ర
తు ॥ శ్లో ॥ క్రయక్రీతాతుయానారీనసాపత్న్యభిధీయతే । నసాదైవేనసాపి
త్ర్యేదాసీం తాం కవయోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి పత్నీత్వాభావాత్ । అతఏవా
సురాదివివాహోఢావిషయే విష్ణుపురాణే పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః
పౌత్రః ప్రపౌత్రోవాతద్వద్వాభ్రాతృసన్తతిః । సపిణ్డసన్తతిర్వాఽపిక్రి
యార్హోనృపజాయతే ॥ తేషామభావేసర్వేషాం సమానోదకసన్తతిః ।
మాతృపక్షస్య పిణ్డేనసంబద్ధాయేజలేనవా । కులద్వయేఽపిచోత్సన్నేస్త్రీభిః
కార్యాక్రియానృప । ఉత్సన్నబన్ధోరిక్థేన కారయేదవనీపతిః ॥ * ॥ ఇతి ।
మార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వాభావేస్త్రియఃకుర్యుఃస్వభర్తౄ
ణామమన్త్రకమ్ । తదభావేచనృపతిః కారయేత్స్వకుటుమ్బినామ్ ॥ తజ్జా

తీర్థైరన్యైస్సమ్యగ్దాహాద్యాస్సకలాః క్రియాః । సర్వేషామేవ వర్ణా-
నాం బాన్ధవో నృపతిర్యథా ॥ * ॥ ఇతి । స్వభర్తృణామమన్త్రకమితి
చాధర్మవివాహోఢావిషయమ్ । బ్రాహ్మ్యాదివివాహోఢాతు మన్త్ర
వదేవ కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞేషు మన్త్రవత్కర్మ పత్నీ కుర్యాద్యథావిధి । త
థౌర్ధ్వదైహికే సాహి మన్త్రార్హా ధర్మసంస్కృతా ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ .

రజోమధ్యే పతిమరణే

రజోమధ్యే పతిమరణే సఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ రజోమధ్యే తు భా
ర్యాయా దైవాద్భర్తుర్మృతిర్యది । పుత్రహీనస్య కర్తవ్యం న తయా దహనా
దికమ్ ॥ అన్యైస్తదనుమత్యా చ న కార్యం ప్రేతకర్మ హి । తూష్ణీం దగ్ధ్వా
చతుర్థేఽహ్ని పునస్స్నానం విధాయ చ ॥ ప్రేతకర్మ తయా కార్యమథవా పఞ్చ
మేఽహని । రజోమధ్యే తు యః కశ్చిద్ద్రవ్యాశాపరిమోహితః ॥ కుర్యాచ్చే
త్ప్రేతకృత్యం తు కర్తా నైవ ప్రమీయతే । అధోగతిం ప్రయాత్యేవ కులహా
నిర్భవేద్ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మరణదినే తూష్ణీం దాహయిత్వా చతుర్థే స
ఞ్చమేవా తథా పునర్దహనం కార్యమిత్యర్థః । సఙ్గ్రహాన్తరే — ॥ శ్లో ॥
ప్రాజాపత్యం తీర్థకృచ్ఛ్రం వారుణం చ సమాచరేత్ । బ్రాహ్మణానాం
చ వాక్యేన గృహీత్వా తత్కరాత్కుశమ్ ॥ విధివద్దహనం కుర్యాత్ పితా
భ్రాతాఽథవాఽపరః ॥ * ॥ ఇతి । రజస్వలాస్నానప్రకారేణోద్ధృతతోయేన
స్నాపయిత్వా తద్ధస్తాత్కుశమాదాయ కుర్యాదిత్యర్థః । పుత్రాదిదౌహిత్రా
న్తాభావే పత్న్యాః పతిః కుర్యాత్ । తథా చ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ తే
షామభావే తు పతిస్తదభావే సపిణ్డకాః । అపుత్రాయాః పతిర్దద్యాత్సపుత్రా
యా న తు క్వచిత్ ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే — ॥ శ్లో ॥ భార్యాపిణ్డం పతిర్దద్యా
ద్భర్తృభార్యే పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥
అప్రజాయామతీతాయాం భర్తురేవ తదిష్యతే । పతిరేవ క్రియాం కుర్యాద
పుత్రాయా మృతస్త్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । తత్ - పత్నీధనమ్ । సపత్నీపుత్ర
సద్భావేఽపి భర్త్రైవ దాహాదికం కార్యమిత్యుక్తం తత్రైవ ॥ శ్లో ॥
ఏకభర్తృకపత్నీనామపుత్రా నిధనం గతా । అన్యస్యాః పుత్రవత్త్వేఽపి క
ర్తా భర్త్రైవ తత్ర తు ॥ పత్యభావే తు సాపత్న్యః పుత్ర ఏవ నియుజ్యతే ।

తదభావే తు తత్పుత్రా ఆసన్నోఽన్యస్తతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ సపత్నీ
పుత్రాపేక్షయా భర్తురభ్యర్హితత్వవచనం స్త్రీధనగ్రహణవిషయమ్ । అన్య
థా సపత్నీపుత్ర ఏవ కర్తేత్యాహుః । ధనగ్రహణవిషయే మనురాహ —॥ శ్లో ॥
బ్రాహ్మదైవార్ష గాన్ధర్వప్రాజాపత్యేషు యద్ధనమ్ । అప్రజాయామతీతా
యాం భర్తురేవ తదిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥
అప్రజస్త్రీధనం భర్తుర్బ్రాహ్మాదిషు చతుర్ష్వపి । దుహితౄణాం ప్ర
సూతా చేచ్ఛేషేషు పితృగామి తత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆసురాదిషు ధనగ్రహణా
భావే తు సపత్నీపుత్రస్య ప్రాథమ్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ వి
దధ్యాదౌరసక్షేత్రౌ జనన్యా ఔర్ధ్వదైహికమ్ । తదభావే సపత్నీజః క్షే
త్రజాద్యాస్తథా మతాః ॥ తేషామభావే తు పతిస్తదభావే సపిణ్డకాః ॥ * ॥
ఇతి । ఔరసక్షేత్ర్యౌః - స్వీయసన్తానః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అ
పుత్రాయాస్సపత్నీజక్షేత్రజాద్యాః పతిస్తథా । పూర్వాభావే పరః కుర్యా
ద్వ్యధివత్పైతృమేధికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామే
పత్నీనామేకా చేత్పుత్రిణీ భవేత్ । సర్వాస్తాస్తేన పుత్రేణ ప్రాహ పుత్ర
వతీర్మనుః ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామేకపత్నీనా
మేక ఏష విధిః స్మృతః । ఏకా చేత్పుత్రిణీ తాసాం సర్వాసాం పిణ్డదస్తు సః ॥ * ॥
ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ పితృపత్న్యస్సర్వా మాతరః ॥ * ॥ ఇతి । కే
చిదాహుః ‘ అన్యస్యాః పుత్రవత్యోఽపి కర్తా భర్తైవ తత్ర తు ’ ఇత్యాదివచన
మసవర్ణస్త్రీవిషయమ్ । ‘విదధ్యాదౌరసక్షేత్ర్యౌః’ ఇత్యాదివచనం సపత్నీ
పుత్రస్య ప్రాథమ్యప్రతిపాదకం సవర్ణస్త్రీవిషయమ్” ఇతి । అన్యే తు, అత్ర
ప్రమాణాభావాద్యోఽంశహర ఇతి వచనేనాంశగ్రహణాగ్రహణప్రయుక్తా
వ్యవస్థా యుక్తేత్యాహుః । అత్ర కేచిత్పౌత్రదౌహిత్రాద్యపేక్షయా సప
త్నీపుత్రస్య ప్రాథమ్యమాహుః । “అపరే తు అపుత్రాయాస్సపత్నీజః” ఇత్యా
దేః స్వసన్తానాభావవిషయత్వాత్ “యోఽంశహరస్సపిణ్డదాయీ” ఇతి స్మర
ణాదంశహరేషు పౌత్రాదిషు సత్సు కథం తస్య ప్రాథమ్యమితి వదన్తస్తన్న
క్షమన్తే । తదుక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపత్న్యాః పుత్రవత్యోఽపి
హ్యపుత్రాయాః క్రియాం పతిః । దౌహిత్రపత్యభావే తు సపత్నీపుత్ర ఇష్య

తే ॥ * ॥ ఇతి । ధనగ్రాహిణోః పతిదౌహిత్రయోరభావే సపత్నీపుత్రః కర్తే
త్యర్థః । ఏతచ్చ విభక్తవిషయమ్ । అవిభాగే తు దౌహిత్రాపేక్షయా సపత్నీ
పుత్ర ఏవ ప్రథమః, పుత్రాదేః పత్న్యన్తస్యాభావే దుహితా కర్త్రీ । అ
త్ర శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రాభావే తు కుర్యాతాం భర్తుర్భార్యే పరస్పరమ్ ।
అపుత్రస్య తు యా పుత్రీ సైవ పిణ్డప్రదా భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భర్తుర్భా
వే దుహితా మాతుః కుర్యాత్, పత్న్యభావే పితుశ్చేత్యర్థః । పితృధనభాక్త్వం
చ తస్యాః స్మర్యతే దేవలేన ॥ శ్లో ॥ అపుత్రకస్య స్వం కన్యా ధర్మజా పుత్ర
వద్ధరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కన్యా ఊఢా అనూఢా చ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥
యథైవాత్మా తథా పుత్రః పుత్రేణ దుహితా సమా । తస్యామాత్మని తిష్ఠ
న్త్యాం కథమన్యో ధనం హరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిత్, ॥ శ్లో ॥ పుత్రః
కుర్యాత్పితుః శ్రాద్ధం పత్నీ చ తదసన్నిధౌ । ధనహార్యథ దౌహిత్రస్తతో
భ్రాతా చ తత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్, ॥ శ్లో ॥ పత్నీ దుహితరశ్చైవ
పితరౌ భ్రాతరస్తథా ॥ * ॥ ఇతి ధనగ్రహణే క్రమస్మరణాచ్చ, పత్న్యా
దుహితుశ్చ దౌహిత్రాత్పూర్వభావిత్వమాహుః । " పౌత్రదౌహిత్ర
కామతాః " ఇతి విష్ణుస్మరణాత్, శిష్టాచారాచ్చ పత్నీదౌహిత్రాపేక్షయా
దౌహిత్రస్యైవ ప్రాథమ్యముపరే వదన్తి । దుహితురభావే భ్రాత్రాదిః క
ర్తా ॥ శ్లో ॥ భ్రాతుస్సహోదరో భ్రాతా కుర్యాద్దాహాదితత్సుతాః ।
తతస్త్వసోదరో భ్రాతా తదభావే తు తత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । స్మృ
త్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పత్నీ భ్రాతా చ తజ్జశ్చ పితా మాతా స్నుషా తథా ।
భగినీ భాగినేయశ్చ సపిణ్డస్సోదకస్తథా ॥ అసన్నిధానే పూర్వేషాముత్తరే
పిణ్డదాః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రో భ్రా
తా చ తత్పుత్రః పత్నీ మాతా తథా పితా । విత్తాభావేఽపి శిష్యశ్చ కుర్వీర
న్నౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు మనువచనమ్ ॥ శ్లో ॥ భ్రాతౄణా
మేకజాతానామేకశ్చేత్పుత్రవాన్భవేత్ । సర్వే తే తేన పుత్రేణ పుత్రి
ణో మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి, తద్భ్రాత్రపేక్షయా భ్రాతృపుత్రస్య
నాభ్యర్హితత్వప్రతిపాదనపరమ్, కింతు భ్రాతృపుత్రసంభవే అన్యం న
పరిగృహ్ణీయాదిత్యేవం పరమితి విజ్ఞానేశ్వరాదిభిర్వ్యాఖ్యాతమ్ । అత్ర

కేచిదాహుః ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్యాథకులజా పత్నీదుహితరోఽపివా । తద
భావే పితామాతా భ్రాతాపుత్రాశ్చ కీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి కాత్యాయన
స్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ పత్నీదుహితరశ్చైవ పితరౌ భ్రాతరస్తథా ॥ * ॥ ఇ
తి ధనగ్రహణక్రమస్మరణాచ్చ పిత్రోః ప్రాథమ్యం భ్రాత్రాదేస్తతోపి
ప్రకర్ష ఇతి । అన్యేతు ॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతా చ తత్పుత్రః పితామాతా ॥ * ॥
ఇతి పూర్వోక్తవచననిచయబలాద్భ్రాత్రాదేః ప్రాథమ్యమితి వదన్తి ।
యత్తు బోధాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నచమాతా నచపితా కుర్యాత్పు
త్రస్య పైతృకమ్ । నాగ్రజశ్చ తథా భ్రాతా భ్రాతౄణాంచ కనీయసా
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । యదపి కాత్యాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రా శ్రాద్ధం
నకర్తవ్యం పుత్రాణాంచ కథంచన । భ్రాత్రాఽగ్రజేన కర్తవ్యం న భ్రాతౄ
ణాం యవీయసామ్ ॥ * ॥ ఇతి । యదపిస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నపు
త్రస్య పితా కుర్యాన్నానుజస్య తథాఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి, తత్సర్వం ముఖ్యా
ధికారిపుత్రకనిష్ఠభ్రాత్రాదిసద్భావవిషయమ్ । స్నేహవిహీనవిషయం
వా । తథా దేవలబోధాయనౌ — ॥ శ్లో ॥ సంస్కార్యశ్చ పితా పుత్రై
ర్భ్రాతరశ్చ కనీయసా । మాతులస్యాప్యపుత్రస్య స్వస్రీయా అపి వా మ
తాః ॥ నపుత్రస్య పితా కుర్యాన్నానుజస్య తథాఽగ్రజః । యది స్నేహేన
కుర్యాతాం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ * ॥ ఇతి । కర్త్రన్తరాభావే తదపి కార్య
మిత్యాహ సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ అన్యాభావే పితా మాతా జ్యేష్ఠో
వాఽపి సపిణ్డనమ్ । కుర్యాజ్జీవన్తమాక్రమ్య పిణ్డభాగం నియోజయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । ఆక్రమ్య - అతిక్రమ్యేత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వా
భావే పితా వాఽపి కుర్యాద్భ్రాతాఽథ వాఽగ్రజః । గయాయాంచ విశేషే
ణ జ్యాయానపి సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అకరణే ప్రత్యవాయశ్చ స్మృతిసా
రసముచ్చయే దర్శితః ॥ శ్లో ॥ ఉత్పన్నబాన్ధవం ప్రేతం తథా భ్రాతా పితాఽ
గ్రజః । జననీ వాఽపి సంస్కుర్యాన్మహాదేనోఽన్యథా భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పి
త్రగ్రజయోస్సమవాయే ప్రత్యాసన్నత్వాత్పిత్రైవ కుర్యాత్ , తదభావే
జ్యేష్ఠ ఇతి క్రమోఽపి లక్ష్యతే । కనిష్ఠభ్రాతృసమవాయేఽనన్తరపవకనిష్ఠో
జ్యేష్ఠస్య కుర్యాత్ నవ్యవహితోఽనుజః ॥ శ్లో ॥ అనన్తరస్సపిణ్డో యః క్రమే

ణతనయ స్తయోః ॥ * ॥ ఇతి మన్వాదిస్మరణాత్ । జీవతి పితరి భ్రాత్రాదే రన్యేన కారయితవ్యమిత్యుక్తం స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం సపిణ్డ్యన్తం ప్రత్యబ్దం శ్రాద్ధమేవచ । భ్రాత్రాదేః కార్యమన్యేన స్వపితా యదిజీవతి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం భ్రాతృతత్పుత్రయోరభావే పితామాతా, మాతాపిత్రోరభావే స్నుషా, తదభావేస్వసా అనుజాఽగ్రజావా, తదభావేతత్సుతః, సోదరస్యాప్యభావే అసోదరస్వసా, తతస్తత్సుతః, తతస్సపిణ్డః, తతస్సమానోదకః, తతోమాతృసపిణ్డః, మాతృసమానోదకః, తదభావేసగోత్రః, తతశ్శిష్యః, తదభావెఋత్విక్, తతఆచార్యః, తదభావేజామాతా, తదభావే సఖేతిక్రమః । తథాచస్మృతిసారే — ॥ శ్లో ॥ పత్నీ భ్రాతాచ తజ్జశ్చ పితా మాతా స్నుషా తథా । భగినీ భాగినేయశ్చసపిణ్డస్సోదకస్తథా । అసన్నిధానే పూర్వేషాముత్తరే పిణ్డదాః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ అనుజా వాఽగ్రజా వాఽపి భ్రాతుః కుర్యాచ్చ సంస్క్రియామ్ । తతస్త్వసోదరా తద్వత్ క్రమేణతనయస్తయోః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పుత్రాభావేసపిణ్డాస్తు తదభావేతుసోదకాః । మాతుస్సపిణ్డాయేవాస్యుర్యేవామాతుశ్చసోదకాః ॥ కుర్యురేనం విధిం సమ్యగపుత్రస్య సుతాః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । మాతుస్సపిణ్డాః - మాతామహతత్సుతాది పఞ్చపురుష పర్యన్తాః । పఞ్చపురుషాదూర్ధ్వం త్రిపురుషపర్యన్తా మాతృసమానోదకాః । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అభావేతుసపిణ్డానాం సమానోదకసన్తతిః । మాతృపక్షసపిణ్డేన సంబద్ధాయేజలేనవా ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతస్యపితుః పుత్రైః శ్రాద్ధం దేయం ప్రయత్నతః । జ్ఞాతిబన్ధుసుహృచ్ఛిష్యైరృత్విగ్భృత్యపురోహితైః ॥ * ॥ కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రశ్శిష్యోఽథవాపత్నీ పితామాతాఽథవాగురుః । స్త్రీహారీధనహారీ చకుర్యుః పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్త్రీహారీ - రాగతఃకళత్రహారీ । ధనహారిణస్తు మనునాదర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ అనన్తరస్సపిణ్డోయస్తస్య తస్య ధనం హరేత్ । అతఊర్ధ్వం సకుల్యస్స్యాదాచార్యశ్శిష్యఏవవా ॥ సర్వేషాముష్యాభావేతు బ్రాహ్మణారిక్థభాగినః । త్రైవిద్యాశ్శుచయోదాన్తాస్త

దాధర్మో నహీయతే । అహార్యం బ్రాహ్మణద్రవ్యం రాజ్ఞా నిత్యమితి స్థితిః ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ సఖ్యురుత్పన్నబన్ధోశ్చ సఖా ఽపి శ్వశురస్య చ । జామాతా స్నేహతః కుర్యాదఖిలం పైతృమేధికమ్ । సర్వాభావే తు నృపతిః కారయేత్తస్య రిక్థతః । తజ్జాతీయైర్నరైస్సమ్యగ్దాహాద్యాస్సకలాః క్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధశాతాతపోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతులో భాగినేయస్య స్వస్రీయో మాతులస్య చ । శ్వశురస్య గురోశ్చైవ సఖ్యుర్మాతామహస్య చ । ఏతేషాం చైవ భార్యాయాస్స్వసుర్మాతుః పితృష్వసుః । మృతౌ దాహాదికం కార్యమితి వేదవిదాం స్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పిత్రోర్మాతులస్య మాతులాన్యా మృతావపి । దౌహిత్రః ప్రథమం కర్తా జ్ఞాతిః స్యాత్తదనన్తరమ్ ॥ * ॥ విష్ణురపి — ॥ శ్లో ॥ శ్వశ్రాదీనాం తథా పిణ్డం పత్నీ దద్యాత్సుసంయతా ॥ * ॥ ఇతి । ధనహారితాదినిమిత్తాభావేఽపి దాహాదికే కృతేఽభ్యుదయ ఇత్యాహ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ప్రీత్యా శ్రాద్ధం తు కర్తవ్యం సర్వేషాం వర్ణలిఙ్గినామ్ । ఏవం కుర్వన్నరస్సమ్యఙ్మహతీం శ్రియమాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । లిఙ్గినః - ఆశ్రమిణః । బ్రాహ్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనాథం బ్రాహ్మణం దగ్ధ్వా క్షత్రియం వైశ్యమేవ వా । పితృమేధమహాయజ్ఞఫలం ప్రాప్నోతి మానవః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ సవర్ణాభిప్రాయమ్ , అన్యథా దోషశ్రవణాత్ । తథా చ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణో హ్యసవర్ణస్య యః కుర్యాదౌర్ధ్వదైహికమ్ । తద్వర్ణత్వమసౌ యాతి ఇహలోకే పరత్ర చ ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ న బ్రాహ్మణేన కర్తవ్యం శూద్రస్యైవౌర్ధ్వదైహికమ్ । శూద్రేణ వా బ్రాహ్మణస్య వినా పారశవాత్క్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మణేన శూద్రాయాముత్పాదితః పారశవః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్నేహాద్విప్రాదికైస్సర్వైర్వర్ణలిఙ్గ్యౌర్ధ్వదైహికమ్ । కర్తవ్యం నైవ విప్రేణ శూద్రస్యాన్యేన తస్య చ ॥ * ॥ ఇతి । విప్రాదినా శూద్రాదేరిత్యర్థః । సపిణ్డానాం మధ్యే కేషాంచిద్దాహాద్యధికారనిషేధమాహ వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ క్లీబాద్యా నోదకం దద్యుః స్తేన వ్రాత్యవిధర్మిణః । గర్భభర్తృద్రుహశ్చైవ సురాప్యశ్చైవ యోషితః । న బ్రహ్మచారిణః కుర్యు

రుదకం పతితానచ ॥ * ॥ ఇతి । క్లీబః - మోఘవీర్యః , ఆదిశబ్దాత్కుణ్డగో ళకాదయః, స్తేనాః - పరస్వాపహారిణః , వ్రాత్యాః - సంస్కారరహితాః, వికర్మిణః - ప్రచ్యుతస్వధర్మాః , గర్భద్రుహః - గర్భఘాతిన్యః , భర్తృద్రుహః - భర్తృవినాశిన్యః, ఉదకగ్రహణమన్యేనదాహే కృతేఽప్యుదకదాననిషేధార్థమ్ । అతోదాహనిషేధః కైముత్యసిద్ధః । స్వసపిణ్డమరణేక్లీబాద్యాదాహాదికం నకుర్యురిత్యర్థః । బ్రహ్మచారిణస్తుదాహాదినిషేధః పిత్రాదివ్యతిరిక్తవిషయః । తథా ప్రతిపాదితమధస్తాత్ । అత్రాయంక్రమః — ఔరసపుత్రః, పౌత్రః, తత్పుంసన్తతిః, పుత్రికాపుత్రః, తత్సన్తతిః, దత్తః, తత్సన్తానః, ధనహారిదౌహిత్రః, దౌహిత్రః, పత్నీ, పతిః, సపత్నీపుత్రః, దుహితా, భ్రాతా, తత్పుత్రః , అసోదరభ్రాతా, తత్పుత్రః , పితా , మాతా, స్నుషా, పౌత్రీ, దౌహిత్రీ, పౌత్రస్య పత్నీ, తత్పుత్రీ, దత్తస్యపత్నీ , భగినీ, భాగినేయః, సపిణ్డః , సోదకః , మాతృసపిణ్డః, తత్సమానోదకః , సగోత్రః , శిష్యః, ఋత్విక్ , భృత్యః, గురుః, ఆచార్యః, సహాధ్యాయీ, జామాతా, సఖా, స్త్రీహారీరాజా, ఇతి.

ఇతి సంస్కర్తృనిరూపణమ్

అగ్నినిర్ణయః

అథాగ్నినిర్ణయః । తత్రమనువృద్ధయాజ్ఞవల్క్యౌ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిర్యథాన్యాయం దగ్ధవ్యస్త్రిభిరగ్నిభిః । అనాహితాగ్నిరేకేనలౌకికేనేతరేజనాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏకేనఔపాసనేన । తథాత్రికాణ్డీ — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నిస్త్వేకేనయః పూర్వంపతిభార్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నిర్యః పూర్వంపత్న్యభ్యః ప్రమితిం గతః । ఔపాసనాగ్నినాతస్యసంస్కారః పైతృమేధికః ॥ పశ్చాచ్చమృతస్య కుర్వన్తి కేచిమత్తపనాగ్నినా । పశ్చాచ్చమృతానాంపత్నీనాం పతివద్వహ్నిసఙ్గ్రహః ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగ్భర్తుః పత్నీమృతాయది । తస్మిన్నేవానలేదాహ్యా యదిచాగ్నిర్నశామ్యతి ॥ శాన్తేఽగ్నౌపునరేవాస్యాః పృథక్కృత్యాదికారయేత్ ॥ * ॥ స్మృత్య

న్తరే — ॥ శ్లో ॥ పూర్వమేవమృతామాతా ఘటికానన్తరంపితా । గృ
హ్యాగ్నిః పూర్వతోగచ్ఛేదపరోవిధురానలః ॥ * ॥ ఇతి । మాతృదహనాన
న్తరం పితృమరణ ఇత్యర్థః । జమదగ్నిరపి — ॥ శ్లో ॥ దీక్షితస్యాహితా
గ్నేశ్చ దాహస్స్వైస్త్రిభిరగ్నిభిః । అనాహితాగ్నేస్సంస్కారస్తేనౌపా
సనవహ్నినా ॥ ఇతరేషాం లౌకికేన దాహఉత్తపనాగ్నినా । చణ్డాలాగ్ని
రమేధ్యాగ్నిస్సూతికాగ్నిశ్చ కర్హిచిత్ ॥ పతితాగ్నిశ్చితాగ్నిశ్చ నశిష్టగ్ర
హణోచితః । శూద్రవిట్క్షత్రవిప్రాగ్నిశ్శ్రోత్రియస్యగృహానలః ॥ ప
ర్వతాగ్నిరరణ్యగ్నిర్దారునిర్మథనానలః । ఉపర్యుపరిజశ్శ్రేష్ఠో లౌకికా
గ్నిపరిగ్రహే ॥ వ్రతియతోః కపాలాగ్నిస్తుషాగ్నిర్బాలకన్యయోః । విధు
రం విధవాం చైవ దహేదుత్తపనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । యతిః - పరమహం
సవ్యతిరిక్తః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కన్యామనుపనీతం చ అస్మాత్త్వ
మితిమన్త్రితః । లౌకికేనదహేదేతావుత్తపేనాథవాఽగ్నినా ॥ * ॥ వృద్ధ
వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ తుషాగ్నినా దహేత్కన్యాం వ్రీహిభిర్వా యవేనవా ।
అథవోత్తపనీయేన కాపాలేనానలేనవా ॥ యతించ వర్ణినం చైవ దహే
త్కాపాలవహ్నినా ॥ అథవోత్తపనీయేన తుషైర్వాపరేవిదుః । దర్భేష్వ
గ్నిం సమారోప్య పునర్దర్భేషు సంస్థితః ॥ పునర్దర్భతృతీయేషు వహ్నిరుత్త
పనః స్మృతః । కపాలమగ్నౌ విక్షిప్య తప్తం చైవ తు విక్షిపేత్ । కరీషం వా సము
ద్భూతస్తుషేతు తుషపావకః ॥ యావత్తప్తకపాలేన కేవలేనాగ్నిసమ్భ
వః । తావత్కపాలసమ్భూతః పావకః పరికీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్ని
రపి — ॥ శ్లో ॥ దర్భముష్టిం ప్రదీప్యాగ్నౌ లౌకికే తత్ర చాపరమ్ । త
త్రాప్యగ్నిస్తృతీయస్థో వహ్నిరుత్తపనః స్మృతః । కపాలమగ్నౌ నిక్షిప్య త
మాదాయ తుషే క్షిపేత్ । తుషేణ దర్భసంభూతః కపాలజ ఇతి స్మృతః ॥ * ॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ కపాలోత్థః కపాలాగ్నిస్తుషాగ్నిస్తు తు
షోద్భవః । దర్భముష్టితృతీయోత్థో భవేదుత్తపనాహ్వయః ॥ * ॥ ఇతి ।
బౌధాయనః — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నిమగ్నిభిర్దహతి యజ్ఞపాత్రైశ్చ,
గృహస్థమౌపాసనాగ్నినా, బ్రహ్మచారిణం కపాలాగ్నినా, అన్యానుత్త
పనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ఔపాసనేనాహితా

గ్నిం దహతి నిర్మన్థ్యేన పత్నీముత్తపనేనేతరాన్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర యథా
స్వగృహ్యం యథాచారం వా వ్యవస్థా । కృతసమావర్తనస్య కృతవివా
హస్య బ్రహ్మచారిత్వాభావాద్గృహస్థత్వాభావాచ్చ, కపాలాగ్న్యుపా
సనాగ్న్యోః ప్రసక్త్యభావాత్ "అన్యానుత్తపనేన" ఇతి బోధాయన
వచనాత్ "ఉత్తపనేనేతరాన్" ఇత్యాపస్తమ్బవచనాచ్చ, ఉత్త
పనాగ్నిరేవ । కృతవివాహస్యౌపాసనోపక్రమాత్పూర్వం మరణే తదా
నీమేవ శేషహోమాన్తం కర్మ సమాప్యౌపాసనేన దహేత్ ॥ శ్లో ॥ వి
వాహశేషమధ్యే తు దమ్పత్యోర్మరణం యది । కర్మశేషం సమాప్యైవ దహే
దౌపాసనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । అనాహితాగ్నేర్భార్యాద్వ
యసమ్బన్ధే అగ్నిద్వయసంసర్గాత్పూర్వం మరణే తదైవాగ్నిద్వయస్య
సంసర్గం కృత్వా తేనైవ దహేత్ । సంసర్గాదనన్తరం మరణే సంసృష్టాగ్ని
నైవ దహేత్ । "యతేః పూర్వాశ్రమభార్యామరణేఽప్యుత్తపనాగ్నినైవ,
అన్యానుత్తపనేనేతి బోధాయనస్మరణాత్" ఇతి కేచిత్ । అన్యే తు । "ప్రే
తాగ్నిసన్ధానం కృత్వా తేనైవ దాహః ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతాయాం తు భార్యా
యాం సాగ్నేర్దూరంగతే ధవే । సన్ధాయాగ్నిం దహేదేనాం పుత్రో వా య
ది వేతరః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాద్యతిరూపస్య భర్తుస్సమారోపితాగ్నేర్దూరతోఽ
వస్థానాత్" ఇత్యాహుః । తథా చ పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ పరివ్రాజకప
త్నీ చేన్మృతా తస్మాత్తు పూర్వతః । ఔపాసనాగ్నిం సన్ధాయ దహేత్తు విధివ
త్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాత్పూర్వతః - పరివ్రాజకమరణాత్పూర్వమి
త్యర్థః । ఉత్తపనాగ్నేస్సంస్కారమాహ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిము
త్తపనం కృత్వా పార్శ్వే ప్రేతస్య దక్షిణే । సమూహ్య సంపరిస్తీర్య పర్యు
క్ష్య చ యథాక్రమమ్ । ఆజ్యం సంస్కృత్య మన్త్రేణ స్రువేణ జుహుయా
త్తతః । అయాశ్చేత్యేకయాఽఽహుత్వా వ్యాహృతీభిస్తతః పరమ్ ॥ * ॥
ఇతి । బోధాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ విధురస్య నిధాయాగ్నిం స్మరన్ పురుష
సూక్తకమ్ । జుహుయాద్ద్వాదశాక్తేన విధవాయాస్త్వయం క్రమః ॥ * ॥
ఇతి । అయముత్తపనాగ్నిసంస్కారస్తు మథితకపాలాగ్నీనామపి సమానః ।
పూర్వమృతాం పత్నీమాహితాగ్నిరగ్నిహోత్రేణ దహేత్ । అనాహి

తాగ్నిస్స్మార్తాగ్న్యర్థేన దహేదిత్యాహాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్మార్తా
ర్థేనాగ్నిభిర్దగ్ధ్వా మృతాం పత్నీం చ తాం త్రిభిః । శిష్టార్థేనోద్వహేదన్యాం
పునస్తైశ్చైవాగ్నిమాన్యజేత్ । ప్రాగుద్వాహాచ్ఛిష్టార్థం స్మార్తస్యాగ్నే
ర్యథావిధి । శుశ్రూషేదప్యపత్నీక ఇష్టం కుర్యాచ్చ వా న వా । సాయం ప్రా
తర్హోమధర్మమగ్నావపి సంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర త్రిభిరగ్నిభిరగ్ని
మాన్యజేదిత్యాహితాగ్నివిషయమ్ । అనాహితాగ్నిరౌపాసనార్ధేన దగ్ధ్వా
శిష్టార్ధే సాయం ప్రాతర్జుహ్వన్ స్థాలీపాకం చ కుర్వన్నుద్వహేత్ । అశ
క్తోఽపి యావజ్జీవం హోమం కుర్యాదిత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యః —
॥ శ్లో ॥ దాహయిత్వాఽగ్నిహోత్రేణ స్త్రియం వృత్తవతీం పతిః । ఆహరే
ద్విధివద్దారానగ్నీంశ్చైవావిలమ్బయన్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్ఛక్యవివాహ
విషయమ్ । అశక్యవివాహస్తు నిర్మన్థ్యేన దాహయిత్వా యావజ్జీవమగ్ని
హోత్రం జుహుయాత్ । అత్ర కపర్దీ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిః పూ
ర్వమృతాం స్వాగ్నిభిర్దాహయేత్ స్త్రియమ్ । శక్యే వివాహేఽథాశక్త్యా ని
ర్మన్థ్యేనైవ దాహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా చాపస్తమ్బభరద్వాజౌ — ॥ వా ॥ ని
ర్మన్థ్యేన పత్నీముత్తపనేనేతరాన్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥
దారకర్మణ్యశక్తశ్చేత్పత్నీ చ నిధనం గతా । శ్రౌతస్మార్తాగ్నినా దాహః
పత్న్యా నైవ తదా భవేత్ । నిర్మన్థ్యేనైవ తాం దగ్ధ్వా నిదధ్యాదగ్నిమాత్మని ।
అగ్నిహోత్రం పూర్ణమాసం దర్శం చాగ్రయణం తథా । అపత్నీకోఽ
పి కుర్వీత తస్మిన్నాన్యత్కథం చన । విచ్ఛిన్నవహ్నేః సన్ధానం పునరేవ విధీయ
తే । దారకర్మణి శక్తశ్చేద్దహేదౌపాసనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వం ప
త్నీమరణే దారకర్మణ్యశక్తోఽనాహితాగ్నిరౌపాసనేన దహేత్ , ఆహితా
గ్నిరగ్నిహోత్రేణేత్యర్థః । సర్వథా నే పూర్వం యజమానస్య మరణేఽ
గ్నిహోత్రే త్రేతాయాం పితృమేధః , పత్న్యాస్తు పశ్చాన్మరణే ప్రేతా
ధానమితి చన్ద్రికాయామ్ । అత్ర కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూ
ర్వం మృతస్య దమ్పత్యోః ప్రేతాధానం పరస్య తు ॥ * ॥ పూర్వం మృత
స్యాగ్నిసంస్కారః పశ్చాన్మృతస్య దమ్పత్యోరన్యతరస్య ప్రేతాధానమి
త్యర్థః । కల్పపరిశిష్టేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మృతాహితాగ్నేర్భార్యాయాః

ప్రేతాయావిధిరుచ్యతే । సంస్కరిష్య ఇమాం పత్నీం నిర్మథ్యేనకుశాగ్ని
నా । ఇతి సఙ్కల్ప్య సమ్పాద్య నిర్మన్థ్యాగ్నిమముం త్రిధా । విభజ్య దక్షిణా
గ్నౌ తు చరుపాకోఽపరానలే । ఆమిత్రా స్రుక్స్రువావత్ర వారుణౌ భవతస్తతః ।
వపనం పాత్రచయనం వినాఽన్యత్సర్వమాదిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పునర్దార
గ్రహణాసమర్థస్య పత్నీదాహవినియుక్తాగ్నిహోత్రస్య విధురస్యో
త్సృష్టాగ్నేర్విచ్ఛిన్నాగ్నేర్వా మరణే ప్రేతాధానమేవ । తథా చాపస్త
మ్బః — ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిరుత్సృష్టాగ్నిర్విధురాగ్నిర్విచ్ఛి
న్నాగ్నిః ప్రమీయేత నతమన్యైన ప్రేతాగ్నిభ్యో దహన్తీతి విజ్ఞాయతే
చాధానప్రభృతి యజమానపవాగ్నయో భవన్తి । అథాపి బ్రాహ్మణమ్, త
మసో వా ఏష తమః ప్రవిశతి సహ తేనయ ఆహితాగ్నిమన్యైన్త్రేతాగ్నిభ్యో
దహతి ॥ * ॥ ఇతి । భాష్యకారః — యద్యాహితాగ్నిరుత్సృష్టాగ్నిర్విధు
రాగ్నిర్విచ్ఛిన్నాగ్నిర్వా ప్రమీయేత నతమన్యైన్త్రేతాగ్నిభ్యో దహన్తి,
ఇతి, తస్య ప్రాచీనావీత్యగ్న్యాయతనముద్ధృత్యావోక్ష్య యజమానా
యతనె ప్రేతం నిధాయ గార్హపత్యాయతనే అరణీ నిధాయ మన్థతి
యేఽస్యాగ్నయో జుహ్వతో మాంసకామాస్సఙ్కల్పయన్తే యజమానమాం
సంజానన్తు తే హవిషే సాదితాయ స్వర్గమిమంలోకమిమం ప్రేతం నయన్త్వి
తి తూష్ణీం విహృత్య ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వా తూష్ణీం
హుత్వా ప్రేతే మాత్యా ఇత్యాది కర్మ ప్రతిపాద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్య
న్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అథానుగతవహ్నిస్తు యజమానో మృతో యది । ప్రే
తాధానం తథా కుర్యాదిత్యాపస్తమ్బభాషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చాహితా
గ్నేర్విధురస్యాగ్నిత్రయముత్పాద్య విధివద్దాహః కార్యః । అనాహితాగ్నేస్తు
ఉత్తపనే నేతి భేదః । ప్రేతే మాత్యా ఇత్యాది సమానముభయోః । నన్వాహి
తాగ్నేరగ్నిత్రయోత్పాదనవదనాహితాగ్నేరపి విఘురస్యౌపాసనాగ్నిము
త్పాద్య తేనైవ దాహః కార్య ఇతి చేన్న, ఆధానప్రభృతి యజమానపవాగ్న
యో భవన్తీత్యాపస్తమ్బేన హేతూపన్యాసాత్, నతమన్యైన్త్రేతాగ్నిభ్యో
దహన్తీతి ఇతరాగ్నినా దాహనిషేధాచ్చ ॥ వా ॥ యథా యోగినస్స్వం
దేహం పరిత్యజ్య పరకాయమనుప్రవిశ్య పునస్స్వం దేహం ప్రవిశన్తి న చ తే

నచుష్యన్త్యేవమగ్నయోఽపిపత్నీం సంస్కృత్యయజమానమేవాభ్యావర్త
న్తే, ఇతిభారద్వాజవచనాచ్చతస్యప్రేతాధానంయుక్తమ్ । విధురస్యానా
హితాగ్నేస్తథావిధ్యభావాత్ , ఉత్తపనాగ్నివిధానాచ్చనప్రేతౌపాస
నసన్ధానమ్ । తథావిధవాయాంఅనాహితాగ్నేర్భార్యాయాంమృతావుత్త
పనాగ్నినైవదాహః । ఆహితాగ్నిపత్న్యాస్తుపశ్చాన్మరణే ప్రాగుక్తకా
త్యాయనాదివచనానుసారేణ ప్రేతాధానం నిర్మన్థ్యేనేతిభాష్యకారః । పూ
ర్వం మరణేవృత్తవత్యాస్తస్యాదారకర్మణిశక్తశ్చేదగ్నిత్రయేణదాహంకు
ర్యాత్ । తస్యాస్సద్వృత్త్యభావేస్వస్యదారగ్రహణశక్త్యభావేచనిర్మ
న్థ్యేనైవతాందహేత్ । అత్రైవవిషయేవిష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ మృతాయా
మపిభార్యాయాం వైదికాగ్నిం నతుత్యజేత్ । ఉపాధినాపితత్కర్మ యా
వజ్జీవం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉపాధిః - ప్రతికృతిః । ఏతదేవాభిప్రే
త్యభారద్వాజః — ॥ వా ॥ యజమానస్యైవాగ్నిత్రయమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
మైత్రాయణీశ్రుతిరపి — ॥ శ్లో ॥ యస్తుస్వైరగ్నిభిర్భార్యాంసంస్కరోతి
కథంచన । అసౌమృతః స్త్రీభవతి స్త్రీ చైవాస్యపుమాన్భవేత్ ॥ * ॥ స్వై
రితిశ్రవణాత్పత్న్యఙ్గతాపక్షేఽయం నిషేధః, నసహాధికారపక్షే ఇతికేచి
త్ । విచ్ఛిన్నాగ్నేరుత్సృష్టాగ్నేర్వాయజమానస్యమృతేః పూర్వం ప
త్నీమరణేపునర్దారగ్రహణశక్తావశక్తౌచ నిర్మన్థ్యాగ్నినైవదాహః , నతు
ప్రేతాధానాహితత్రేతాగ్నిభిః । తథాచకపర్దీ — ॥ శ్లో ॥ నష్టోత్సృష్టా
నలసహచరీదాహకృత్యేనకుర్యాత్ప్రేతాధానం మథితదహనస్తత్క్రియా
యాం ప్రకల్ప్యః । అన్యోపేతానుపనయనకల్లోపణేలౌకికో వా కాపాలో
వాభవతిదహనశ్చాథసన్తాపనో వా ॥ * ॥ ఇతి । విదేశస్థానగ్నేః పత్నీమ
రణే ప్రేతాధానముక్తంస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దూరేపితాఽనగ్నిరిత
స్స్వమాతామృతాయదిస్యాత్సుతఔరసశ్చేత్ । ఆధాయవహ్నిం విదధీతస
ర్వమన్యేష్టిమాత్మాస ఇతిశ్రుతిర్హి ॥ * ॥ ఇతి । అనగ్నిః - అనాహి
తాగ్నిః । ఏవంచవిచ్ఛిన్నౌపాసనస్యపత్నీమరణే ప్రేతాగ్నిసన్ధానమ్ ।
పూర్వోక్తకపర్దివచనేనన్యాయసామ్యాన్మథితాగ్నిరిత్యేకే.

బహుపత్నీకస్యపత్నీమరణేఽగ్నినిర్ణయః

బహుపత్నీకస్యపత్నీమరణే వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ బహుపత్నీకపక్షే తు జ్యేష్ఠా చేత్పూర్వమారిణీ । తాం దహేదగ్నిహోత్రేణ పునరాధానమన్యథా ॥ * ॥ ఇతి (నిర్మన్థ్యేనతథేతరా ఇతిపాఠాన్తరమ్) అయం న్యాయో ద్విపత్నీకవిషయేఽపి సమానః । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠాభార్యామృతా పూర్వం పుత్రస్త్రేతాగ్నినా దహేత్ । ఆధానం చ పునః కుర్యాత్సహపత్న్యా ద్వితీయయా । ద్వితీయా యది చేద్భార్యా పూర్వం మరణమాప్నుయాత్ । జీవన్త్యాం ప్రథమాయాం తు దహేన్నిర్మథితాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । ద్వితీయాయా అగ్నిహోత్రదాహనిషేధమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ద్వితీయాం వై తు యో భార్యాం దహేద్వైతానికాగ్నిభిః । తిష్ఠన్త్యాం ప్రథమాయాం తు సురాపానసమం హి తత్ ॥ * ॥ ఇతి । తిష్ఠన్త్యాం ప్రథమాయామితి విశేషణాత్తన్మరణాదూర్ధ్వం విద్యమానాసు జ్యేష్ఠాయా మరణేఽపి అగ్నిదానమనుమతమేవ । ఏతదేవాభిప్రేత్య స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ మృతాయాం తు ద్వితీయాయాం యోఽగ్నిహోత్రం సముత్సృజేత్ । బ్రహ్మోజ్ఝం తం విజానీయాద్యశ్చ కామాత్సముత్సృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదాధానానధికృతస్త్రీవిషయమితి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తమ్ । తద్విషయతాఽప్రతీతేస్తదుక్తమయుక్తమిత్యన్యే । ద్విభార్యానాహితాగ్నివిషయే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యోరేకా యది మృతా తాం దహేత్ స్మార్తవహ్నినా । ఆదధీతాన్యయా సార్ధమాధానవిధినా గృహీ ॥ * ॥ ఇతి । పత్న్యోర్మధ్యే ఏకా - ముఖ్యా , జ్యేష్ఠేతి యావత్ , సా మృతా యది తాం సంసృష్టస్మార్తవహ్నినా దాహయిత్వా పునరన్యయా - కనిష్ఠయా సహ పునస్సన్ధానవిధినా సందధీతేత్యర్థః । తథా శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ అథాగ్న్యోర్గృహ్యయోర్యోగమహం వక్ష్యామి శౌనకః । సహాధికారసిద్ధ్యర్థం సపత్నీభేదజాతయోః ॥ * ॥ ఇత్యాదినాఽగ్నిద్వయసంసర్గముక్త్వా జ్యేష్ఠాయాస్సంసృష్టవహ్నినా దాహమాహ — ॥ శ్లో ॥ తయోరేకా యది మృతా తాం దగ్ధ్వా తేన వహ్నినా । ఆదధీతాన్యయా సార్ధమాధానవిధినా గృహీ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు భాష్యకారవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥

యదిత్వనేకభార్యస్య కాచిత్పత్నీమృతాతదా । నిర్మన్థ్యేనైవసాదాహ్యా తదగ్నిం ధారయేత్పతిః ॥ * ॥ ఇతి , తచ్ఛౌనకాదివచనవిరుద్ధత్వాదుపేక్షణీయమ్ , పత్న్యా అజ్ఞత్వపక్షే వా సమర్థనీయమ్ । కనిష్ఠావిషయేతు స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ కనిష్ఠాయాంమృతాయాంతు విభజ్యాగ్నింప్రదాహయేత్ । శమయిత్వాఽన్యభాగంతుసమాదధ్యాత్పునశ్శుచిః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిశేషస్సంగ్రహేనిరూపితః — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠావివాహవహ్నౌచేత్కనీయస్యాః కరగ్రహే । హోమస్తయోర్మృతైకాచేత్సర్వేణౌపాసనాగ్నినా ॥ దగ్ధ్వాతామన్యయాసాకంపునస్సన్ధానమాచరేత్ । కనీయస్యావివాహేతు హోమశ్చేల్లౌకికానలే ॥ మృతాంగృహేత్తదంశేనశిష్టైర్హోమంసమాచరేత్ । తత్తదంశేనదాహస్స్యాద్యుగపన్మరణేతయోః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నకల్పకారికయోరుక్తమ్— ॥ శ్లో ॥ లౌకికాగ్నావితరోద్వాహంకృత్వాసంసృష్టవహ్నిమాన్ । తస్యైకస్యాంమృతాయాంతువిభాగోఽగ్నేర్మనీరితః ॥ విభజ్యవహ్నింప్రత్యక్షంభాగయోస్తుపృథక్పృథక్ ॥ పూర్ణాహుత్యావివిచ్యాగ్నిమిష్ట్వాభాగౌవినిర్దిశేత్ । పూర్వస్యాం దక్షిణంభాగమితరస్యాం తథేతరమ్ ॥ యాతుతస్యమృతాభార్యా తద్భాగం వినియోజయేత్ । పూర్వోపాసనవహ్నౌతు యస్యోద్వాహఃపురాకృతః ॥ తస్యైకపత్నీమరణే కృత్స్నోఽగ్నిర్వినియుజ్యతే । తతస్తస్యాఃక్రియాన్తేతు స్థితయాసహభార్యయా ॥ ప్రధానోద్వాహహోమంతు కృత్వా పూర్వవదాచరేత్ । ఏవంవిజ్ఞాయయఃకుర్యాత్తరతీహసుసంసృతిమ్ ॥ అన్యథాత్వగ్నిసాఙ్కర్యాత్పతత్యేవేతినిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । పత్నీనాం యుగపన్మరణే సంసృష్టస్యగృహ్యాగ్నేర్ద్విభాగమాహసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనాగ్నౌసంసృష్టేసమిధౌద్వౌప్రదాపయేత్ । అయం తేయోనిఋత్వియ ఇత్యేవ యుగపత్తతః ॥ సప్త తేఅగ్న ఇతితు హుత్వా పూర్ణాహుతిం తతః । అచ్ఛాగ్నిరోమతీయఇతి విభజ్యాగ్నిం తతఃపునః ॥ ఆజుహ్వేనేతి సమిధం ప్రతిష్ఠాప్యతతోహునేత్ । అయాశ్చవ్యాహృతీశ్చైవఘృతంహుత్వాతతఃపునః । ఏవంవిభజ్యచైకేన స్మార్తకర్మసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అగ్న్యాధానేతు ఏకభార్యస్యయజమానస్యపూర్వం మరణే తస్యాగ్నిత్రేతాయాం పితృమె

ధః । పత్న్యాస్త్వౌపాసనేనదాహః । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ తయోర్యః పూర్వః ప్రమీయేత తస్యాగ్నిత్రేతాయాం పితృమేధస్సంపద్యతే, యః పశ్చాత్తస్యౌపాసనే ॥ * ॥ ఇతి । స్త్రీ చైవం భర్తరి ప్రేత ఇతి భారద్వాజవచనానుసారేణ భర్తృమరణాదూర్ధ్వమప్యౌపాసనాగ్నిపరిచర్యాయాం సత్యామౌపాసనేనదాహః, అన్యథా ప్రేతాగ్నిసన్ధానమ్, నిర్మన్థ్యోఽగ్నిరితి కేచిత్ । ఏకభార్యస్య పూర్వం పత్నీమరణే అగ్నిహోత్రేణౌపాసనేన చదగ్ధ్వా పునః పరిణీయ తయా సహాధానమ్, అథైనముపోషతీత్యారభ్య పురస్తాత్ సఖ్యావసథ్యాఖ్యామౌపాసనేన చేత్యాపస్తమ్బేనౌపాసనస్య ప్రతిపత్తివిధానాత్ । వివాహాసామర్థ్యనిశ్చయే పత్న్యాస్త్రేతాయాం పితృమేధః । " యజమానస్య త్వౌపాసనేన, యః పశ్చాత్తస్యౌపాసనే" ఇతిస్మరణాత్ । అగ్న్యాధానేత్వనేకభార్యస్యయజమానస్యపూర్వంమరణే తస్యాగ్నిత్రేతాయాం పితృమేధః , పత్నీనాంతు స్వైస్స్వైరౌపాసనాంశైః । ఉక్తం చ భాష్యే — ॥ శ్లో ॥ అథచేద్బహుపత్నీకో హ్యగ్న్యాధానీవిపద్యతే । త్రేతాగ్నిభిస్తదాహస్స్యాత్ పత్న్యస్త్వౌపాసనానలైః । ప్రత్యష్టాగ్నిం విభజ్యైవ యథావదనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిత్ । పూర్వమృతపత్న్యాస్త్రేతాగ్నిభిర్దహనవిధానం పశ్చాన్మృతాయా ఔపాసనాగ్నినాదహనవిధానంచ సహాధికారపక్షే, నత్వఙ్గతాపక్షే, అత ఏవోక్తం భాష్యకారేణ — ॥ వా ॥ సూత్రేహిపూర్వంమృతస్యయజమానస్యవైతానికైరౌపాసనేనచదహనమనుక్రాన్తమ్, పత్న్యాస్తునిర్మన్థ్యేనదహనం వక్ష్యతేనిర్మన్థ్యేనపత్నీమితి , తత్ర కథం పశ్చాన్మృతాయాః పత్న్యా ఔపాసనసద్భావః । తస్మాదౌపాసనవత ఆహితాగ్నేర్వైతానికైరౌపాసనేనచదహనం పత్న్యాస్తునిర్మన్థ్యేన । తత్రాఙ్గతాపక్షే "సర్వాధానేఽర్ధాధానేవాపూర్వమృతాం పత్నీం నిర్మన్థ్యేనదాహయిత్వా విధివదగ్నీనుత్సృజ్యదారసఙ్గ్రహణం కృత్వా బ్రహ్మౌదనపచనానన్తరమౌపాసనాగ్నిమరణ్యోస్సమారోప్యమథిత్వా విధివదగ్న్యాధానం కుర్యాత్ " ఇత్యఙ్గత్వపక్షానుసారిణఆహుః । యచ్చాత్ర వక్తవ్యంతత్సర్వం యజమానప్రకరణేనిరూపితమ్ । దారసంగ్రహణానన్తరంఅగ్న్యాధానాత్పూర్వం యజ

మానమరణేసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ యజ్వామృతస్త్రికఉదూహ్యభా
ర్యామగ్నీననాధాయమృతోయదిస్యాత్ । ఔపాసనేతస్తు మతీమయా
శ్చహుత్వాసమారోప్యహృతారణౌతమ్ । ప్రేతాధానంతుకర్తవ్యంతత్ప
శ్చాత్త్రైతృమేధికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రారణ్యాహరణమాహత్రికాణ్డీ—
॥ శ్లో ॥ నష్టేష్వగ్నిష్వధారణ్యోర్నాశేస్వామీమ్రియేతచేత్ । ఆహ
రేదరణిద్వన్ద్వమాధానోక్తవిధానతః । తతోఽగ్నిమాన్యప్రేతోక్తమ
ధ్వానాదిప్రపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆత్మారూఢానలమృతివిషయే ఆపస్త
మ్బః — ॥ వా ॥ ఆత్మారూఢేష్వగ్నిషుయజమానోమ్రియేతలౌకికాగ్ని
ముపసమాధాయప్రేతస్యదక్షిణంపాణిమభినిధాయతత్పుత్రోభ్రాతావాఽ
న్యోవాప్రత్యాసన్నబన్ధుః, “ ఉపావరోహ ” ఇత్యుపావరోహయేత్ ,
“ పునస్త్వాదిత్యా ” ఇత్యగ్నిమభిసమిన్ధ్యాదేవం సర్వేష్వగ్న్యుపఘాతే
షు ॥ * ॥ ఇతి । “ భూర్భువస్సువః ” ఇతి సర్వప్రాయశ్చిత్తానిచేతి ।
అనేనైవంన్యాయేనాత్మసమారూఢౌపాసనాగ్నేః కాలద్వయౌపాసనాతిక్ర
మాత్ పూర్వం మృతస్యదక్షిణహస్తేఽగ్నిమవస్థాప్యోపావరోహ్యవ్యాహృ
త్యాన్యాజ్యాత్రయేణచతుర్గృహీతమాజ్యం జుహుయాత్ । ఏవంచౌపా
సనోత్పత్తిః కాలద్వయాతిక్రమేప్రేతాగ్నిసన్ధానేనైవ । అరణిసమారో
పితాగ్నిమృతివిషయేఽపిభరద్వాజః — ॥ వా ॥ యద్యాత్మన్యరణ్యోర్వా
సమారూఢేషు యజమానోమ్రియేతఆయతనానికల్పయిత్వా యజమానా
యతనేప్రేతం నిధాయగార్హపత్యాయతనే లౌకికాగ్నిముపసమాధాయ
ప్రేతస్యదక్షిణపాణిమభిసంగృహ్యతత్పుత్రోభ్రాతావాఽన్యోవాప్రత్యా
సన్నబన్ధుః, “ ఉపావరోహజాతవేదఇమంతం స్వర్గాయలోకాయనయ
ప్రజానామాయుః । ప్రజాం రయిమస్మాసుధేహ్యజస్రోదీదిహినోదురో
ణే ” ఇతి లౌకికాగ్నావుపావరోహయత్యరణ్యోర్వాఉపావరోహ్యమన్థే
ద్యద్యరణ్యోస్సమారూఢస్స్యాన్నిర్వర్తమానేప్రేతమన్వారమ్భయిత్వా
ఇమం మన్త్రంజపేత్ , విహరణాదిసమానమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రారణ్యో
ర్వోపావరోహ్యమన్థేదిత్యన్తమాత్మసమారోపణవిషయమ్ । శేషమరణిస
మారోపణవిషయమ్ । ఆదితస్తూక్తం ప్రేతనిధానాన్తముభయత్రతుల్యమ్।

ఏవమనాహితాగ్నేస్సమిత్సమారోపణేసతి తన్మరణేమృతస్యదక్షిణంపాణి
మన్వారభ్యలౌకికాగ్నావుపావరోహ్యద్వాదశగృహీతేనాజ్యేనతూష్ణీం
హుత్వాతత్కాలహోమంచకృత్వాసంస్కుర్యాత్ । కాలద్వయానతి
క్రమే నద్వాదశగృహీతేనహోమః, కింతువ్యాహృత్యాఽఽజ్ఞాతత్ర
మేణచపూర్వవజ్జుహుయాత్ । సమారూఢౌపాసనాగ్నేర్భార్యాయా
మరణేలౌకికాగ్నావుపావరోహ్యదాహయేత్.

ఆహితాగ్నేర్దేశాన్తరమరణే

ఆహితాగ్నేర్దేశాన్తరమరణవిషయే చన్ద్రికాయాముక్తమ్ —
॥ శ్లో ॥ యస్మిన్దేశేస్థితోవహ్నిస్తతోఽన్యత్రమృతోయది । ¶ వైతా
నేపాథికాకార్యాపూర్ణాహుతిరథాపివా ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిహో
త్రార్థమృత్విజంపరికల్ప్యకార్యవశాద్దేశాన్తరంగ్రామాన్తరంవాగతస్య
తత్రదైవాన్మృతస్యలౌకికాగ్నినాదగ్ధస్యాస్థీని త్రేతాగ్నిసమీపం నీత్వా
§ తస్మిన్వైతానికే పాథికృతీమిష్టిం పూర్ణాహుతింవా కృత్వాప్రేతాస్థి
సంస్కారం కుర్యాదిత్యర్థః । కేచిదత్ర " చరుః పథికృతః కార్యః పూ
ర్ణాహుతిరథాపివా " ఇతి పఠిత్వావ్యాచక్షతే - " ఔపాసనేగృహే
విద్యమానేదేశాన్తరే లౌకికాగ్నినాదగ్ధస్యానాహితాగ్నేరస్థీన్యాదాయ
ఔపాసనేశ్రృతేనచరుణాఅగ్నయేపథికృతేస్వాహేతి జుహుయాత్ । పూ
ర్ణాహుతిం వేతిపునస్సంస్కారపర్యన్తమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ ।
అథ యద్యాహితాగ్నిరన్యత్రప్రేయాత్, దీప్యమానైర్ధ్మాయమానైరగ్ని
భిరాసీరన్యావదేవాస్యాగ్నిభిస్సమాగమయేరన్ ఆసంస్కారాదగ్నింజు
హుయాదగ్నిసంరక్షణార్థమ్ " ఇతి బోధాయనాపస్తమ్బస్మరణాత్ ।
తత్రహోమద్రవ్యముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్యదీయేనవత్సేన
యాగౌస్స్నుతపయోధరా । ఆశరీరాహుతేస్తస్యాః పయసాహోమఇష్య
తే । అన్యస్యాఅపిహోతవ్యం పయసాతదభావతః ॥ * ॥ ఇతి । పారిజాతే
తు — ॥ శ్లో ॥ దూరేసాగ్నిః పతిః పత్నీమృతాస్యాద్యుతసాగ్నికా । దూరేష

¶ వైతానోపాధికాకార్యా. § తస్మిన్వైతానికోపాధికృతామిష్టిమితిచ ఖ
ణ్డపుస్తకేషు దృశ్యతే.

తిర్మృతస్తత్ర పౌత్రః కుర్యాన్న సతి చాత్మజే ॥ * ॥ ఇతి । సాగ్నిరౌపాసనసహితః పితా దూరస్థః మాతా మృతా, అథవా సాగ్నికా మాతా స్థితా దూరే పితా మృతః, తదా ఔరసపుత్రోఽగ్న్యానయనపర్యన్తం సంస్కారం న కుర్యాత్, తదసంభవేఽస్థ్యానయనపర్యన్తం న సంస్కుర్యాదిత్యర్థః । అస్థ్యాహరణాసమ్భవే గృహే విద్యమానేన అగ్నిహోత్రేణ ప్రతికృతిదాహ మాహ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ అస్థీని యద్యలబ్ధాని పర్ణైస్తత్పురుషాకృతిమ్। కృత్వా తద్గతదిగ్భాగే దహేయుః పితృమేధతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరే ప్రమీతస్య నరస్యాస్థి పునర్దహేత్ । అస్థ్యభావే పలాశోత్థైర్వృన్తైః ప్రతికృతిం దహేత్ ॥ తదభావే కుశైస్తేషాం షష్ట్యా చ త్రిశతైరపి । చత్వారింశచ్ఛిరః కల్ప్యా దశ కణ్ఠేఽథ వక్షసి ॥ వింశతిస్త్రింశదుదరే శతార్ధం భుజయోః పృథక్ । ఊరుద్వయే సప్తతిశ్చ పృథక్పృథగుదీరితాః ॥ బాహ్వఙ్గులీషు చ తథా దశ పాదాఙ్గులీషు చ । మేఢ్రే ద్వాదశ శిశ్నేఽష్టౌ ఊర్ణాసూత్రేణ బన్ధనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిః ప్రోషితః ప్రమీతో న జ్ఞాయేత యాం దిశమభిప్రస్థితస్తాన్యత్త్రామస్యాగ్నిభిః కక్షం దహేయురపి వా త్రీణి షష్టిశతాని పాలాశవృన్తానాం తైః కృష్ణాజినే పురుషాకృతిం కుర్వన్తి । పలాశవృన్తైః కుశైర్వా సన్ధిషు సంవేష్ట్య చత్వారింశతా శిరః ప్రకల్పయతే దశభిర్గ్రీవాం వింశత్యోరస్త్రింశతోదరం పఞ్చాశతా పఞ్చాశతైకైకం బాహుం తాభ్యామేవ పఞ్చభిః పఞ్చభిరఙ్గులీరుపకల్పయతే । సప్తత్యా సప్తత్యైకైకం పాదం తాభ్యామేవ పఞ్చభిః పఞ్చభిరఙ్గులీరుపకల్పయతే । అష్టాభిశ్శిశ్నం ద్వాదశభిర్వృషణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జయన్తకారికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ శరీరాణి న విన్దేరన్ దేశాన్తరమృతస్య చేత్ । దద్యాచ్ఛిరస్యశీత్యర్ధం గ్రీవాయాం తు దశైవ తు ॥ ఉరసి త్రింశతం దద్యాద్వింశతిం జఠరే తథా । బాహ్వోర్ద్వయోశ్శతం దద్యాద్దశ బాహ్వఙ్గులీషు చ ॥ ద్వాదశార్ధం వృషణయోరష్టార్ధం శిశ్న ఏవ తు । ఊర్వోర్ద్వయోశ్శతం దద్యాత్ షష్ట్యర్ధం జానుజఙ్ఘయోః ॥ దశ పాదాఙ్గులీషు స్యురూర్ణాసూత్రేణ బన్ధయేత్ ॥ స్నాప్యాలఙ్కృత్య తద్రూపం కుర్యాత్తస్యాభిమర్శనమ్ ॥ * ॥ ఇ

తి । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణాజినేతు పాలాశవృన్తైః కృత్వా నరాకృతిమ్ । చత్వారింశచ్ఛిరో గ్రీవా దశ వింశత్యురస్యపి ॥ పఞ్చచత్వారింశద్బాహ్వోః పఞ్చపఞ్చభిరఙ్గులౌ । త్రింశత్సక్థ్నోర్యదరేశిశ్నే బీజేఽష్టౌ ద్వాదశక్రమాత్ ॥ పఞ్చషష్టిర్ద్వయోః పదయోరఙ్గులౌ పఞ్చపఞ్చభిః । త్రిశతానిచ షష్టిశ్చ పాలాశం వృన్తమాహరేత్ ॥ అలాభేయజ్ఞవృక్షాణాం వృన్తాన్యపి సమాహరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ వా ॥ తావద్భిః పాలాశపర్ణైశ్శరీరాకృతిరిత్యేకే । కుశైరిత్యన్యే । పర్ణశరైరిత్యపరే ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిర్ద్విజః కశ్చిత్ప్రవసన్కాలచోదితః । దేహనాశమనుప్రాప్తస్తస్యాగ్నిర్వసతేగృహే ॥ ప్రేతాగ్నిహోత్రసంస్కారః శ్రూయతామృషిపుఙ్గవాః । కృష్ణాజినం సమాస్తీర్య కుశైస్తు పురుషాకృతిమ్ ॥ షట్శతాని శతంచైవ పాలాశానాంచ వృన్తతః । చత్వారింశచ్ఛిరోదద్యాచ్ఛతం కణ్ఠేతు విన్యసేత్ ॥ బాహుభ్యాం శతకం దద్యాదఙ్గులీషుదశైవచ । శతంతు జఘనేదద్యాద్ద్వింశతింతూదరేతథా ॥ దద్యాదష్టౌ వృషణయోః పఞ్చమేహేతువిన్యసేత్ । ఏకవింశతిమూరుభ్యాం ద్విశతం జానుజఙ్ఘయోః । పాదాఙ్గులీషుషడ్దద్యాద్యజ్ఞపాత్రం తతోన్యసేత్ ॥ శమ్యాం శిశ్నే వినిక్షిప్య అరణీముష్కయోరపి । జుహూంతు దక్షిణేహస్తే వామేతూపభృతంన్యసేత్ ॥ పృష్ఠేతూలూఖలం దద్యాత్ పృష్ఠే చముసలంన్యసేత్ । ఉరసిక్షిప్యదృషదం తణ్డులాజ్యతిలాన్ముఖే ॥ శ్రోత్రేచప్రోక్షిణీం దద్యాదాజ్యస్థాలీంచ చక్షుషోః । కర్ణే నేత్రే ముఖేఘ్రాణే హిరణ్యశకలంన్యసేత్ ॥ అగ్నిహోత్రోపకరణమశేషం తత్రనిక్షిపేత్ । అసౌస్వర్గాయలోకాయ స్వాహేత్యేకాహుతింసకృత్ ॥ దద్యాత్పుత్రోఽథవాభ్రాతాఽప్యన్యోవాఽపిచ బాన్ధవః । యథాదహనసంస్కారం తథాకార్యం విచక్షణైః । ఈదృశంతు విధింకుర్యాద్బ్రహ్మలోకగతిర్ధ్రువా ॥ దహన్తియేద్విజాస్తంతు తేయాన్తి పరమాం గతిమ్ । అన్యథాకుర్వతేకర్మత్వాత్మబుద్ధ్యాప్రచోదితాః ॥ భవన్త్యల్పాయుషస్తేవైపతన్తి నరకేఽశుచౌ ॥ * ॥ ఇతి । యదాప్రోషితఆహితాగ్నిర్దేశాన్తరే మ్రియతే అగ్నిశ్చ స్వగృహేవసతి తదానీమాస్తీర్ణే కృష్ణాజినే పాలాశవృన్తైర్దే

హోకృతిం కుశబన్ధాన్నిర్మాయ తదవయవేషు యజ్ఞపాత్రాణి నిక్షిప్య “ అ
సౌ స్వర్గాయ లోకాయస్వాహా ” ఇత్యాహుతిం జుహుయాత్ , తతః క
ల్పసూత్రోక్తప్రకారేణకృత్స్నంసంస్కారం సమాపయేత్ , తత్రసం
స్కారస్యాహితాగ్నేర్బ్రహ్మలోకప్రాప్తిః , సంస్కర్తుః పరమాగతిః,
అయథోక్తకారిణః పణ్డితంమన్యస్యనరకప్రాప్తిరిత్యర్థః । ఆపస్తమ్బస్తు —
॥ వా ॥ ఆహితాగ్నింవిజనే ప్రమీతం తైలద్రోణ్యామవధాయశకటేనా
హరన్తి , తానిగ్రామమర్యాదాయాం ప్రతిష్ఠాప్యాగ్నీన్ పితృమేధభా
ణ్డంచనిర్హరన్తి ॥ * ॥ ఇతి । గృహేఽగ్న్యభావే దేశాన్తరేఆహితాగ్నిమ
రణే ప్రేతాధానం కృత్వాదహేత్ । ప్రేతాధానాసమ్భవే లౌకికాగ్ని
నాదగ్ధస్యాహితాగ్నేః ప్రేతాధానాహితాగ్నిత్రయేణపునర్దాహః , న
తమనైన ప్రేతాగ్నిభ్యాం దహన్తీతి నియమాత్ । ఏవంవిచ్ఛిన్నౌపాసన
స్యానాహితాగ్నేర్మరణే ప్రేతాగ్నిసన్ధానమ్ । దేశాన్తరేతస్యమరణేలౌ
కికాగ్నినావిధివద్దగ్ధస్యాపి ప్రేతాగ్నిసన్ధానేనపునర్దాహః , ఔపాసనేనా
నాహితాగ్నిం దహేదితినియమాత్ , ఔపాసనేనవినాకృతస్యాకించిత్క
రత్వాత్ । గృహేసత్యసతివా ఔపాసనే ప్రేతాగ్నిసన్ధానేన ఔపాస
నముత్పాద్య తేనదాహేకృతేసతి నపునర్దాహః ॥ శ్లో ॥ అగ్నేర్దేశాన్తర
ప్రాప్తిర్దూరస్థోఽపిచపుత్రకః । అగ్నిముత్పాద్యకర్తవ్యం దాహకర్మ స్వబ
న్ధుభిః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । గృహేఅగ్నావిద్యమానేసతి దేశాన్తరే
మృతస్యతస్యలౌకికాగ్నినాదగ్ధస్యాస్థీన్యాహృత్యపునరౌపాసనాగ్నినా
దాహః । అస్థ్యసమ్భవే ప్రతికృతిదాహః । నికటదేశేమృతస్యగృహేవి
ద్యమానమౌపాసనం నీత్వా తేనదాహః కర్తవ్యః । ఔపాసనానయనాస
మ్భవేలౌకికాగ్నినాదగ్ధ్వాఔపాసనేనపునర్దహేత్ । అస్థిసంస్కారపర్య
న్తమన్యదీయేన ద్రవ్యేణౌపాసనం హావయేత్ । విచ్ఛిన్నౌపాసనస్యదే
శాన్తరమరణే పుత్రాసన్నిధానవిషయే లౌకికాగ్నిం కేచిదిచ్ఛన్తి । తథా
చపారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రోదూరగతఃపిత్రోర్మృతిరత్ర భవేద్యది ।
లౌకికాగ్నిర్భవేదత్ర కేచిదాహుర్మనీషిణః ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వమౌపా
సనాగ్నినా దాహేకేనాపి నిమిత్తేన పునర్దాహప్రాప్తౌ ప్రేతాగ్నిసన్ధా

సమ్ । పునర్దాహనిమిత్తముగ్రవక్ష్యతే । యత్తూచ్యతే ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌస
తిస్యాదథదేహక్లప్తిరస్థ్యస్తిచేదగ్నిరపేక్షణీయః । అనస్థికస్యాప్యశరీరకస్య
వినష్టవహ్నేరుదకక్రియైవ ॥ * ॥ ఇతి, అస్యార్థం కేచిదాహుః - అగ్నౌగృ
హేవిద్యమానేసతి దేశాన్తరమృతస్య లౌకికాగ్నినా దగ్ధస్యాస్థిసమ్భవేగృ
హేవిద్యమానేనౌపాసనేన పునరస్థిదాహః । అస్థ్యసమ్భవే ప్రతికృతికల్ప
నేనపునర్దాహః । వినష్టవహ్నేః - విచ్ఛిన్నాగ్నేస్తు, దేశాన్తరేమృతస్యప్రే
తాగ్నిసన్ధానాహితౌపాసనేన దగ్ధస్య అతఏవానస్థికస్య - అస్థిసంస్కారర
హితస్య, అశరీరకస్య - ప్రతికృతిశరీరసంస్కారరహితస్య, కేవలముదకక్రి
యైవేతి । అన్యేత్విమం శ్లోకమన్యథా వ్యాచక్షతే - ప్రోషితస్యానగ్నేర
లబ్ధాస్థికస్య కేవలోదకదానమాత్రం నప్రతికృతిదాహః, అగ్న్యస్థిశరీరా
ణామన్యతమస్య సద్భావఏవదాహఇతి, తత్ ॥ శ్లో ॥ అస్థీనియద్యలబ్ధా
నిపర్ణైస్తత్పురుషాకృతిమ్ । కృత్వాతద్గతదిగ్భాగే దహేయుఃపితృమేధ
తః ॥ * ॥ ఇతి పూర్వోక్తబోధాయనాది బహుస్మృతివిరోధాత్, అనా
కర్ణితవార్తస్య పిత్రాదేః ప్రోషితస్య పఞ్చదశ ద్వాదశ వర్షానన్తరమ
గ్న్యస్థిశరీరాసంభవేఽపి "కృత్వాతత్ప్రతిరూపకమ్" ఇతి ప్రతికృతిదా
హవిధానాత్, పురుషాహుతిర్హ్యస్య ప్రియతమామృతసంస్కారేణాముం
లోకమభిజయతీతి దహనస్యావశ్యకత్వస్మరణాచ్చ ఉపేక్ష్యమిత్యాహుః ।
యథోచితమత్రగ్రాహ్యమ్ । అతోవిచ్ఛిన్నత్రేతాగ్నేరస్థ్యలాభే ప్రేతా
ధానేనప్రతికృతిదాహః । అనాహితాగ్నేః ప్రేతాగ్నిసన్ధానేనతద్దాహః.

ప్రేతాగ్నిసన్ధానవిధిః

తత్ర ప్రేతాధానస్వరూపమాహ గృహ్యసంగ్రహకారః — ॥ వా ॥
అథాతః ప్రేతాధానవిధింవ్యాఖ్యాస్యామోవిచ్ఛిన్నాగ్న్యాదిమరణే ప్రా
చీనావీత్యగ్న్యాయతనానుద్ధృత్యావోక్ష్యవిహారంకల్పయిత్వాప్రేతస్య
దక్షిణంహస్తమరణ్యోరన్వారమ్భయిత్వా "యేఽస్యాగ్నయోజుహ్వతో
మాంసకామాస్సఙ్కల్పయన్తే యజమానమాంసంజానన్తు తేహవిష్యేసాది
తాయస్వర్గం లోకమిమంప్రేతంనయన్తు" ఇతి మథిత్వాగార్హపత్యాయ
తనే నిధాయ తూష్ణీం విహృత్య దక్షిణాగ్నిం తత ఆహవనీయం ప్రణీయ

ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వా ప్రజాపతిం మనసా ధ్యాయన్నా
హవనీయే జుహుయాత్ తతస్సంస్కారోపక్రమః । ఆత్మారూఢేష్వగ్నిషు
దక్షిణపాణిం లౌకికేఽగ్నౌ నిధాయాధ్వర్యుః "ఉపావరోహ" ఇత్యుపా
వరోహయేత్ , తం త్రేధా కృత్వా దాహయేత్ । అరణ్యోరూఢేషు మృత
స్య దక్షిణేన పాణినాఽరణిం స్పర్శయిత్వా మథిత్వాఽవరోహయేత్ । ఆత్మ
సమారూఢేష్వగ్నిషు పత్నీమరణే స్వయమేవావరోహయేత్ , తం త్రేధా
కృత్వా దాహయేత్ । శరీరనాశే పలాశపర్ణైస్సమూలైః కృష్ణాజినే శరీరా
కృతిం కుశైర్వేష్టయిత్వా విధివద్దహేత్ । దేశాన్తరమరణశ్రవణే ఆసం
స్కారాదగ్నిసంరక్షణార్థమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ । మృతిశ్రవణా
నన్తరం పథికృతీమిష్టిం పూర్ణాహుతిం వా జుహుయాత్ । తదర్థం విహృత్యా
జస్రం కుర్యాత్ । యా గౌర్మృతవత్సా వత్సాన్తరేణ దుహ్యతే । తాం
దోహయిత్వా ప్రాచీనావీతీ పరిస్తరణదర్భాన్ ప్రాగగ్రాన్ దక్షిణాగ్రాన్
స్తృణుయాత్ । గార్హపత్యస్య దక్షిణార్ధే శీతే భస్మన్యధిశ్రిత్య దక్షిణత ఉ
ద్వాస్య సకృదేవ సర్వం పరిషేచనాదివర్జం తూష్ణీం జుహుయాత్ । ప్రే
తం తైలద్రోణ్యామవధాయ శకటేన గ్రామమర్యాదామానయేన్నిర్మథ్యై
న వా దగ్ధ్వాఽస్థీని కృష్ణాజినే సన్నహ్య బ్రహ్మచారీ నియతభోజ్యధశ్శాయ్యా
నయేత్తత్రాగ్నీన్నీత్వా దహేదితి । ప్రేతాగ్నిసన్ధానమాహాపస్తమ్బః —
॥ వా ॥ ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వా తూష్ణీం హుత్వా ప్రేతే
మాత్యా ఇత్యాదికర్మ ప్రతిపాద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తద్వ్యాఖ్యానే తు, ద్వా
దశగృహీతేనాజ్యేన వ్యాహృతిభిరయాశ్చేతి మన్త్రేణానాజ్ఞాతత్రయేణ
చాగ్నిసిద్ధిః, భూర్భువస్సువరితి సర్వప్రాయశ్చిత్తమ్, తదిదం సర్వప్రా
యశ్చిత్తం సర్వత్ర క్రియత ఇత్యాశ్మరథ్య ఇతి చ , అనుగతేఽపి వోత్తరయా
జుహుయాదితి చ, అనాజ్ఞాతమితి తిస్రోఽనాజ్ఞాతేతి జుహుయాదితి చాపస్త
మ్బేనోక్తత్వాదితి । "అగ్నౌ నష్టే త్రయః కృచ్ఛ్రాః కర్తవ్యా వత్సరం ప్రతి"
ఇత్యుక్తకృచ్ఛ్రాచరణం చ తత్తదతీతకాలానుగుణం కార్యమ్ । బోధాయన
స్తు — ॥ వా ॥ అథ యది గృహస్థస్యౌపాసనం విచ్ఛిద్యేత ప్రాణేషూత్క్రా
న్తేషు శ్రోత్రియవచనాదుద్ధరేత్ । శ్రోత్రియాగారాదగ్నిమాహృత్యాగ్ని

ముపసమాధాయసంపరిస్తీర్యాజ్యం విలాప్య ఉత్పూయ స్రుక్స్రువౌనిష్టప్య
సంమృజ్య స్రుచి చతుర్గృహీతం గృహీత్వా, సప్త తే అగ్నే - ఇతి సప్తవ్యాహృ
తిభిశ్చ హుత్వా, పూర్వం దేవా అపరేణ - ప్రాణాపానౌ - ఇతి ద్వాభ్యామ్,
మా త్వా వృక్షౌ సంబాధిష్టామ్ - మా త్వా వృక్షౌ సంబాధేథామ్ - ఇతి చ ద్వా
భ్యామ్, అగ్నే భ్యావర్తిన్ - అగ్నే అఙ్గిరః - పునరూర్జా - సహ రయ్యా - ఇతి చ
తస్రోఽభ్యావర్తినీశ్చ హుత్వా, తత ఊర్ధ్వం పైతృమేధికకర్మ ప్రతిపద్యతే ॥*॥
ఇతి। ఆశ్వలాయనానాంతు శౌనకోక్తప్రకారేణ అయాశ్చాదిపఞ్చభిర్మన్త్రై
రగ్నిసిద్ధిః। ఆశ్వలాయనీయకారికాయాంతు అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య సం
స్కారవిధిరుచ్యతే — ॥ శ్లో ॥ స్నాతః పవిత్రపాణిస్సన్నుపవిశ్య యథావిధి।
ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య ప్రాచీనావీత్యనన్తరమ్। ప్రేతనామతుషష్ఠ్యో
క్త్వా విచ్ఛిన్నౌపాసనస్య తు ॥ కరోమి సన్ధానమితి హిరణ్యద్రవ్యం ప్రదా
య చ। ఆగారోల్లిఖ్యయాంమ్యాన్తముపోక్ష్యాగ్నిం నిధాయ చ। విపరీతం
పరిస్తీర్య దక్షిణే పాత్రసాదనమ్। దర్భేషు దక్షిణాగ్రేషు సాదయేదేకశః క్ర
మాత్। ప్రోక్షణీం స్రుక్స్రువౌ చైవమాజ్యస్థాలీం యథాక్రమమ్। ఉ
త్పూయ ప్రోక్షణీం ప్రోక్ష్య పాత్రాణి చ తతః పరమ్। సంస్కృత్య తూష్ణీ
మాజ్యం చ సంమృజ్య స్రుక్స్రువౌ తతః। ప్రసవ్యం పరిషిచ్యర్జుహు
యాజ్జాతవేదసి। చతుర్గృహీతేనాజ్యేన హ్యయాశ్చేత్యనయర్చా ॥
అతో దేవా ఇతి ద్వాభ్యాం మనోజ్యోతిరుచా తతః। స్రువేణాథ వ్యాహృ
తిభిర్జుహుయాచ్చ పృథక్పృథక్। తతోఽపసవ్యం పర్యుక్ష్య నమస్కృ
త్య హుతాశనమ్। ఔపాసనాహుతీస్సాయం ప్రాతశ్చ జుహుయాద్ఘృ
తైః। ప్రేతస్య నామగోత్రాదిద్వితీయాన్తముదీర్య తు। పితృమేధేన విధి
నా తత్రైవౌపాసనాగ్నినా। సఙ్కల్ప్య సంస్కరిష్యామీత్యథ తం స్నాపయే
చ్ఛవమ్। కేవలం విద్యమానాగ్నౌ స్నాత్వా సఙ్కల్పయేద్బుధః। అస్తి
చేదహుతః కాలేతం హుత్వైవ గురుం వదేత్ ॥ * ॥ ఇతి। అత్ర పత్న్యసన్ని
ధానే ప్రతినిధిమాహ త్రికాణ్డీ — ॥ శ్లో ॥ యస్య భార్యా విదూరస్థా పతి
తా వా వ్యాధితాఽపి వా। అనిచ్ఛుః ప్రతికూలా వా తస్యాః ప్రతినిధిః క్రి
యాః ॥ * ॥ ఇతి। దర్భైర్విధినా భార్యాప్రతినిధిం కృత్వా పూర్వోక్తక్ర

మేణాగ్నిం సన్ధాయ ప్రేతే మాత్వా ఇత్యాదికుర్యాత్ । అసన్నిధానేపి శేష
ఉక్తః పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ దూరభార్యే ప్రేతే ప్రోషితభర్తృకాయాం
వాఽతీతాయాం చతుర్గృహీతేనాజ్యేన సప్త తేఅగ్నే - సప్తవ్యాహృతయః,
పూర్వం దేవా అపరేణ - ప్రాణాపానౌ - మా త్వా వృక్షౌ సంబాధిష్టామ్ -
మా త్వా వృక్షౌ సంబాధేథామ్ - అగ్నేఽభ్యావర్తిన్ - అగ్నే అఙ్గిరః - పున
రూర్జా - సహ రయ్యా - ఇత్యేతైః షోడశాహుతీర్జుహుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి.

రజస్వలాదిభర్తృమరణే

రజస్వలాద్యగ్నిసన్ధానమాహ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ మ్రియ
మాణస్య చేద్భార్యా సూతికర్తుమతీ తు వా । దుర్గాం మనస్వతీం హుత్వా
తతస్తన్తుమతీమృచమ్ । ఉద్బుధ్యస్వ త్రయస్త్రింశద్వ్యాహృత్యా చ
సమస్తయా । వ్యాహృత్యా త్రిరనాజ్ఞాతమహావ్యాహృతిభిస్తథా । హు
త్వా చతుర్గృహీతేన సర్పిషాఽథాస్య సంస్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । దుర్గా -
జాతవేదసే సునవామ సోమమిత్యృక్, మనస్వతీ - మనో జ్యోతిర్జుషతామి
త్యృక్, తన్తుమతీ - తన్తుం తన్వన్నితి, త్రయస్త్రింశత్తన్తవ ఇతి, మహా
వ్యాహృతయః - భూరగ్నయే చ పృథివ్యై చేత్యాద్యాశ్చతస్రః, అత్ర జు
హుయాత్ । తదర్యమో ద్వాభ్యాం వరం దత్వా సంస్క్రియేతి కేచిత్ప్రవ
న్తి । తత్పక్షే తదర్యమో రాజా, భగవన్ యస్మిన్ యేనమితి ద్వాభ్యాం చ
హుత్వా వరం ధేనుం దత్వా సంస్క్రియా కార్యా । నను " ॥ శ్లో ॥ బహ్వల్పం
వాపి యత్కర్మ స్వగృహ్యే ప్రతిపాదితమ్ । తావన్మాత్రే కృతే సర్వశా
స్త్రస్యార్థః కృతో భవేత్ ॥ " ఇతి స్మరణాత్ స్వగృహ్యే యావదుక్తం తా
వదేవానుష్ఠేయమ్, అతో బోధాయనీయానామేవైతదనుష్ఠానం నాన్యేషా
మితి చేత్, స్వగృహ్యానుక్తౌ గృహ్యాన్తరోక్తమపేక్షితమవిరుద్ధమనుష్ఠేయ
మేవ, సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేన సాకాఙ్క్షాణామాకాఙ్క్షాపూరణస్యకర్తు
ముచితత్వాత్ " ॥ శ్లో ॥ సర్వశ్రుత్యుపసంహారాచ్ఛ్రౌతేషూక్తో యథా
విధిః । సర్వస్మృత్యుపసంహారాత్ స్మార్తేషూక్తస్తథా విధిః ॥ " ఇతి తత్రైవ
స్మరణాత్ । అతో " న జాతు పరశాఖోక్తం బుధః కర్మ సమాచరేత్ । " ఇ
త్యాదినిషేధః స్వకల్పసూత్రోక్తాననుష్ఠానేన పరసూత్రోక్తానుష్ఠానవిషయః।

ఖ్యదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్వశాఖావిధిముత్సృజ్య పరశాఖాశ్ర యంచ యత్ । కర్తుమిచ్ఛతి దుర్మేధా మోఘం తస్యతు తత్ఫలమ్ ॥ య న్నామ్నాతం స్వశాఖాయాం యథోక్తమవిరోధిచ । విద్వద్భిస్తదనుష్ఠే యమగ్నిహోత్రాదికర్మసు ॥ * ॥ ఇతి । అత ఏవోపనిష్క్రమణముపనీ తానాముపవీతధారణముపాకర్మణి బ్రహ్మచారిణాం క్షౌరముపవీతధారణం స న్ధ్యావన్దనగాయత్రీజపాదీని ఆపస్తమ్బాద్యనుక్తాని బోధాయనాదిభిరుక్తా ని సర్వేశిష్టా ఆచరన్తి । స్వసూత్రోక్తాపి దాహాద్యేకోద్దిష్టపర్యన్తా పూర్వా క్రియా, అనుష్ఠాపకస్వసూత్రవిదలాభే పరసూత్రేణాపి కర్తవ్యా । తదా హ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ అలబ్ధాత్మీయసూత్రస్య శ్రాద్ధాన్తం పరసూ త్రతః । కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం స్వసూత్రేణైవ నాన్యతః ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గి రా అపి — ॥ శ్లో ॥ సూత్రాన్తరేణ యద్దగ్ధం ప్రేతం తస్యోత్తరాః క్రి యాః । స్వసూత్రేణైవ కర్తవ్యాస్సపిణ్డీతు విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్త రాః - దాహాద్యేకోద్దిష్టపర్యన్తాభ్యః క్రియాభ్యః పరా ఇత్యర్థః । యా జుషికాణాం స్వశాఖావిషయ బోధాయనసూత్రసమ్భవే తదేవ గ్రాహ్య మ్। తథాహాఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రే విద్యమానేతు పరసూ త్రేణ వర్తతే । బోధాయనమతంకృత్వా స్వసూత్ర ఫలభాగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం స్వస్వశాఖావిషయసూత్రాన్తరసమ్భవే తదేవ గ్రాహ్యమ్। అన్యథా, యః స్వశాఖాం పరిత్యజ్యేతి పూర్వోక్తదోషప్రసంగాత్ । స్వ శాఖావిషయసూత్రాలాభే ధర్మిలోపాద్వరం ధర్మలోప ఇతి న్యాయా చ్ఛాఖాన్తరేణాపి దహనం కార్యమ్ । అత్ర విశేషమాహ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్ సూత్రే వివాహః స్యాత్తేన ప్రేతస్యచ క్రియా । పిణ్డ సంసర్జనాదర్వాక్సపిణ్డీతు స్వసూత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । వివాహసమయే స్వ సూత్రాలాభే యేన సూత్రేణ వివాహః కృతః, తేనైవసూత్రేణ స్వసూ త్రాలాభేఽపి సపిణ్డీకరణాదర్వాక్ ప్రేతక్రియా కార్యేతి కైశ్చిద్వ్యా ఖ్యాతమ్ । శ్వశురసూత్రేణ దాహాదిశ్రాద్ధాన్తకర్మాణి కార్యాణీతి పితృ మేధసారేవ్యాఖ్యాతమ్ । యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్ । " ॥ శ్లో ॥ ఉ క్తాత్తేతు ప్రతినిధౌ ముఖ్యార్థోయదిలభ్యతే । తత్ర ముఖ్యమనాదృత్య గౌ

ణేనైవసమాపయేత్ ॥ ” ఇతి స్మృత్యర్థసారవచనార్థస్యాత్రాపి తుల్యత్వే న అన్యసూత్రేణ దాహే కృతే నమధ్యే స్వసూత్రప్రక్రియావకాశః । యత్తు కాత్యాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అక్రియాత్రివిధా ప్రోక్తా విద్వద్భిః కార్యకారిభిః । అక్రియాచ పరోక్తాచ తృతీయాచాయథాక్రియా । ప్రధానస్యాక్రియాయాంతు సాఙ్గం తత్క్రియతే పునః । తదఙ్గాకరణేకుర్యాత్ప్రాయశ్చిత్తం నకర్మ తత్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్ప్రతిపదవిహితవ్యతిరిక్తవిషయమ్ । యత్తు చన్ద్రికాయాం పరసూత్రేణ దాహే పునర్దహనముక్తమ్ “ ॥ శ్లో ॥ అనాత్మీయేన శాస్త్రేణయోదగ్ధస్తంతు శాస్త్రతః । ” ఇతి, తత్ పూర్వోక్తానేకస్మృతివిరోధాచ్ఛిష్టాచారవిరోధాచ్చోపేక్ష్యమ్ । కర్తురన్యేషాంచసన్ధ్యాకర్మణి దహనసఙ్కల్పాత్ప్రాక్ స్నానాచ్ఛుద్ధిః ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భాత్ప్రాగ్యదిస్నాయాత్తస్యశుద్ధిర్భవిష్యతి । ఆరబ్ధేతుచ సంస్కారేశుద్ధిస్తుదహనాత్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । స్నానాచమన ప్రదక్షిణనమస్కార ప్రాణాయామానుపవీతీ కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ ప్రాణాయామేనమస్కారే స్నానేనైవ ప్రదక్షిణే । పైతృకే ప్రేతకృత్యేఽపి ఉపవీతం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ప్రేతకర్మాదౌ శుద్ధ్యర్థమాచమనప్రాణాయామావవశ్యకార్యౌ, ॥ శ్లో ॥ కర్మావసానే కర్మాదౌ మృతావాచమనం పునః । కుర్యాత్కర్మవిశుద్ధ్యర్థం సర్వదాసర్వకర్మసు । తతోఽభ్యన్తరశుద్ధ్యర్థం ప్రాణాయామాన్ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి భరద్వాజస్మరణాత్ । సఙ్కల్పప్రభృతిదశాహహోమాన్తాత్ప్రాచీనేషుకర్తా ప్రాచీనావీతీదక్షిణాముఖశ్చ భవేత్ । తథాశునఃపుచ్ఛః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకృత్యేషు పిత్ర్యేషు ప్రాచీనావీతమిష్యతే । దక్షిణాగ్రాశ్చదర్భాస్స్యుస్సచవై దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ మనురపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినాసర్వముపసవ్యమతన్ద్రిణా । పిత్ర్యమానిధనాత్కార్యం విధివద్దర్భపాణినా ॥ * ॥ ఆనిధనాత్ - మరణమారభ్యేత్యర్థః । తథాచబోధాయనేన శ్రుత్యర్థోఽభిహితః ప్రాచీనావీతం పితౄణామితి । మృతానామేవైతదుక్తం భవతీతి బోధాయనీయే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినా కార్యం ప్రేతకర్మచపైతృకమ్ । నివీతినో వహేయుస్తేజ్ఞాతినోఽన్యేచ వాహకాః ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్కల్పప్ర

భృతి ప్రాచీనావీతి కార్యమితి తద్వ్యాఖ్యానేఽభిహితమ్ । సఙ్కల్పాదాని యమః స్మృత్యర్థసారేఽభిహితః ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనేఽర్ఘ్యసఙ్కల్పే పిణ్డదానే తిలోదకే । అక్షతాసనయోః పాద్యే గోత్రం నామ చ కీర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్నాత్వా స్వశక్త్యా ద్రవిణం దత్త్వా సభ్యాన్ప్రదక్షిణమ్ । పరీత్య తైరనుజ్ఞాతః కర్మ సఙ్కల్పయేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే సఙ్కల్పప్రకారోఽభిహితః ॥ వా ॥ అముకగోత్రమముకశర్మాణం ప్రేతమముకగోత్రాం ప్రేతామితి వా అముకాగ్నినా పైతృమేధికేన విధినా సంస్కరిష్యామీతి , బ్రహ్మమేధే తు బ్రహ్మమేధవిధినా ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మమేధసంస్కారో మోక్షకాఙ్క్షిణాం శ్రోత్రియాణామేవ । తథా చాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ఉత్తరం పితృమేధం వ్యాఖ్యాస్యామోఽయం బ్రహ్మమేధ ఇత్యాచక్షతే । అథాప్యుదాహరన్తి — ॥ శ్లో ॥ ద్విజాతీనామపవర్గార్థోఽర్థతస్తత్త్వదర్శిభిః । ఋషిభిస్తపసో యోగాద్వేష్టితుం పురుషోత్తమమ్ ॥ హోతౄంశ్చ పితృమేధం చ సంసృజ్య విధిరుత్తరః। విహితస్తు సమాసేన క్రతూనాముత్తమః క్రతుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కపర్దిభాష్యమ్ — ॥ వా ॥ బ్రహ్మవిద్భ్యః కర్తవ్య ఇతి బ్రహ్మమేధ ఇత్యాచక్షతే। అథవా బ్రహ్మనిష్ఠానామితి కేచిత్ , బ్రహ్మవిద్భిర్విధీయత ఇతి । అథాప్యుదాహరన్తి ద్విజాతీనామిత్యారభ్య క్రతూనాముత్తమః క్రతురిత్యన్తా శ్రుతిరానీయతే ద్విజాతయో బ్రాహ్మణా ఏవ, ఇహ తేషామపవర్గో మోక్షః । న పునర్జన్మ ఏతద్విధానం యేభ్యః ప్రయుజ్యతే । కేచిదపవర్గః స్వర్గ ఇతి వదన్తి , తదయుక్తమ్ , పూర్వేణైవ స్వర్గసిద్ధేః । కైర్దృష్టమితి సన్దిగ్ధ ఉచ్యతే , అర్థతస్తత్త్వదర్శిభిరితి । కేనోపాయేనేతి చేత్, తపసో యోగాత్ । కిమర్థమేతద్విధానమితి చేత్ , వేష్టితుమ్ । వేష్టనమ్ - ప్రవేశనమ్, ప్రాప్తిస్సాయుజ్యమిత్యర్థాన్తరమ్ । కిం వేష్టితుమితి చేత్, పురుషోత్తమమ్ - పురుషాణాముత్తమం నారాయణమ్ , తత్ప్రాప్త్యర్థమ్ । తత్ర పిణ్డితార్థ ఉచ్యతే - ద్విజాతీనాం మోక్షార్థం వేదశాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞైరృషిభిస్తపసః ప్రాధాన్యాదేతద్విధీయత ఇతి । కింతదితి చేత్ , హోతౄన్ పితృమేధం చ సంసృజ్య విధీయత ఇతి । భాష్యాన్తరే తు బ్రహ్మశబ్దేన చతుర్హోతార ఉచ్యన్తే।

"బ్రహ్మ వై చతుర్హోతారః, ఏతద్వై దేవానాం పరమం గుహ్యం బ్రహ్మ యచ్చతుర్హోతారః" ఇత్యాదిశ్రుతేః । మేధో యజ్ఞః - బ్రహ్మసంయుక్తో మేధః - చతుర్హోతృసంయుక్తో దహనకల్ప ఇతి యావత్ । తత్రాపూర్వమస్త్వే స్యాదితి న్యాయేన హోతృపితృమేధసమావేశే హోతృకాణ్డోఽన్త్యో భవతి, స ఏష విధిః । క్రతూనాం మధ్యే ఉత్తమః - శ్రేష్ఠః, క్రతురితి గౌణనిర్దేశః । అశ్వమేధాదివద్విశిష్టపారలౌకికఫలసాధన ఇత్యర్థః । పితృమేధేనాపి ప్రేతస్య పారలౌకికసుఖావాప్తిమాహ ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యత్తు శ్మశానముచ్యతే తేన కర్మణా మేషోఽన్తే పురుషసంస్కారో విధీయతే, తతః పరమనన్తఫలస్స్వర్గశబ్దశ్శ్రూయతే ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుతిరపి — స ఏష యజ్ఞాయుధీ యజమానోఽఞ్జసా స్వర్గం లోకమేతి ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ మృతసంస్కారేణాముం లోకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ ఖననం దహనం త్యాగ ఇతి యాత్రివిధోచ్యతే । శరీరసంస్క్రియా సాస్య పరలోకజయావహా । విధిః శ్మశానసంయుక్తో యోఽన్యస్సంచయనాదికః । కర్మోపయుక్తదేహస్య ప్రతిపత్త్యర్థ ఏవ సః ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ వైదికైః కర్మభిః పుణ్యైర్నిషేకాద్యైర్ద్విజన్మనామ్ । కార్యశ్శరీరసంస్కారః ఫలవాన్ప్రేత్య చేహ చ ॥ * ॥ ఇతి । నిషేకాద్యైః శ్మశానపర్యన్తైరిత్యర్థః । హారీతోఽపి — ॥ వా ॥ ద్వివిధ ఏవ సంస్కారో భవతి బ్రాహ్మో దైవశ్చ - గర్భాధానాదిః స్మార్తో బ్రాహ్మః, పాకయజ్ఞాహవిర్యజ్ఞాస్సోమయజ్ఞాశ్చేతి దైవః । బ్రాహ్మసంస్కారసంస్కృతః ఋషీణాం సమానతాం సాయుజ్యం గచ్ఛతి । దైవేనోత్తరేణ సంస్కృతో దేవానాం సమానతాం సాయుజ్యం గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ సంస్కారస్య మృతాతిశయాధాయకతయా సంస్కారఫలస్య సంస్కర్తృగామిత్వాభావాత్సంస్కరిష్యామీతి పరస్మైపదప్రయోగ ఏవాత్ర సాధురిత్యాహుః ।

ప్రేతాలఙ్కరణమ్

పుత్రాదయః ప్రేతం సంస్నాప్య వస్త్రగన్ధమాల్యాద్యైరలఙ్కుర్యుః । తథా చ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఘృతేనాభ్యక్తమాప్లుత్య సవస్త్రం చోపవీతినమ్ । చన్దనోక్షితసర్వాఙ్గం సుమనోభిర్విభూషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।

ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ స్నానం ప్రేతస్య పుత్రాద్యైర్వస్త్రాద్యైః పూజనం తతః । ప్రేతం దహేచ్ఛుభైర్గన్ధైశ్చర్చితం స్రగ్విభూషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుణ్యైస్తుగన్ధమాల్యాద్యైర్గ్మాథవాస్త్రైస్సమర్చితైః । యది ప్రేతమలఙ్కుర్యాత్స యాతి పరమాం గతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమః — ॥ వా ॥ స్నాపయిత్వాఽలఙ్కృత్య చ దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు యజ్ఞియైః కాష్ఠైర్దక్షిణాగ్రైర్దారుచితిం చిత్వా ప్రేతస్య కేశశ్మశ్రులోమనఖాని వాపయిత్వా స్నాపయిత్వా చ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అథాస్య దక్షిణేన విహారం పరిశ్రితే కేశశ్మశ్రులోమనఖాని వాపయిత్వా స్నాపయిత్వాఽలఙ్కృత్య ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనేనాపి ప్రేతాహుత్యనన్తరం వపనముక్తమ్ । అత్ర కేచిదాహుః । “ ఆహితాగ్నిసంస్కారస్యోపక్రమాదాహితాగ్నేరేవ వపనమ్ । ‘ ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య వపనం నైవ విద్యతే । అస్వర్గ్యా హ్యాహుతిస్సా స్యాచ్ఛూద్రస్పర్శనదూషితా ॥ ’ ఇతి, శూద్రస్పృష్టస్య శవహవిషో దుష్టత్వస్మరణాత్ ” ఇతి । అపరే తు “ సోఽయమేవం విహిత ఏవానాహితాగ్నేః పాత్రచయనేష్టకావర్జమ్ ” ఇత్యాపస్తమ్బాదిభిరనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య పాత్రచయనేష్టకావర్జితస్య సమ్భావితస్య కర్మజాతస్యాతిదేశాత్ శూద్రస్పృష్టశవహవిషో దుష్టత్వస్మరణస్య విహితవ్యతిరిక్తవిషయత్వాద్వపనానన్తరం స్నానేన తచ్ఛుద్ధేశ్చానాహితాగ్నేరపి వపనమావశ్యకమితి వదన్తి । తథా చ గోపాలభాష్యే — ॥ వా ॥ ఔపాసనస్య సర్వస్యానాహితాగ్నేర్గృహమేధినో భవతి, దక్షిణతోఽగ్నేః పరిశ్రితే దేశే శ్మశ్రువాపనాది సమానమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శిష్టాచారానుసారేణ యథోచితం గ్రాహ్యమ్ ।

ప్రేతనిర్హరణప్రకారః

అహతేన వాససా ముఖాచ్ఛాదనమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ముఖే వస్త్రం పిధాయైనం నిర్హరేయుస్సుతాదయః ॥ * ॥ ఇతి । శాఖాభేదేన శవాచ్ఛాదనవస్త్రమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ బహ్వృచః ఖణ్డవస్త్రేణ శవం ప్రచ్ఛాదయేన్నరః । అఖణ్డితేన వస్త్రేణ యజుశ్శాఖీ శవం తథా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే తు — ॥ శ్లో ॥ పాదమాత్రమవచ్ఛాద్య మూలతోఽహతవా

వసా । కర్తా తద్వైకదేశంతు కుర్యాద్వాసస్తథోత్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ఔదుమ్బర్యామాసన్ద్యాంకృష్ణాజినం దక్షిణాగ్రీవముత్తరలోమమాస్తీర్య తస్మిన్నేనముత్తానంనిపాత్య పత్తోదశేనాహతేన వాససాప్రోర్ణోతి ॥ * ॥ ఇతి । పత్తః - పాదప్రదేశే, దశా - అవసానమ్, సమాప్తిదేశోయస్యవాససస్తత్పత్తోదశమ్, తేనేత్యర్థః । అత్ర కృష్ణాజినమాహితాగ్నివిషయమ్ । అన్యస్యాసన్దీమాత్రమేవ, "ఔదుమ్బర్యామాసన్ద్యాందక్షిణాశిరసముత్తానం సంవేశ్యైదగ్దశేనవాససాప్రచ్ఛాద్య" ఇతిస్మరణాత్, ఆచారాచ్చ । ఆసన్ద్యలాభేబోధాయనః — ॥ వా ॥ ఆసన్ద్యాతల్పేనకటేనవా సంవేష్ట్యదాసాః ప్రవయసోవావహేయురితి , తేచనివీతినోవహేయుః ॥ * ॥ ఇతి । తథాచసఏవ — ॥ వా ॥ అథనివీతికార్యాణివ్యాయస్త్రీప్రజాసంస్కారః ప్రేతోద్వహనమన్యానిమనుష్యకార్యాణి ॥ * ॥ ఇతి ఆశ్వలాయనోఽపి — ॥ వా ॥ అన్వఞ్చోఽమాత్యాఅధోనివీతాఃప్రముక్తశిఖాజ్యేష్ఠప్రథమాఃకనిష్ఠజఘన్యాః ప్రాప్యైకం భూమిభాగం కర్తోదకేనశమీశాఖయాత్రిః ప్రసవ్యమాయతనం పరిమృజన్ప్రోక్షత్యపేతవీతేతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నివీతినోవహేయుస్తేజ్ఞాతయోఽన్యేచవాహకాః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఔదుమ్బర్యామథాసన్ద్యాం వహేదూర్ధ్వముఖంశవమ్ । నగ్రామాభిముఖం నాధోనయేయుర్యామ్యశీర్షకమ్ । వృద్ధాః ప్రేతస్యపురతః స్త్రియోబాలాశ్చపృష్ఠతః । అధఃకృతోత్తరీయాఃస్యుః ప్రవిముక్తశిరోరుహాః । గచ్ఛేయుర్బాన్ధవాః పశ్చాన్నాగ్నేః ప్రేతస్యచాన్తరా ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనవిధౌతు — ॥ వా ॥ క్షీరం దధీత్యుపక్రమ్యపురస్తాదగ్నింసంస్కర్తాముక్తశిఖోమధ్యతశ్శవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిశవయోర్మధ్యేకర్తాగచ్ఛేదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యపార్శ్వయోరగ్రేనగచ్ఛేయుః కదాచన । యస్మాదగ్రేతుగన్తౄణామాయుః క్షీణంపదేపదే ॥ * ॥ ఇతి । అగ్రేతుసమాఖరానైతవ్యః । తథాచాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అగ్నిననగ్నిభాణ్డమగ్నిశుబాత్రాచ్ఛేషణంయేనచాన్యేనార్థీభవతి । నహీనమన్వాహరేయురథతమాదదతే ॥ * ॥ ఇతి । హీనమ్ - కర్మణ్యనుపయుక్తంనకించిదపవ్యావ

హరేయుః, కింతుయేనసాధనేనకర్మణ్యర్థీభవతితదేవాన్వాహరేయురిత్యర్థః।
బోధాయనీయేఽపి — ॥ వా ॥ అథాగ్నయోఽథపాత్రాణిదధ్యాజ్యం
దర్భారాజగవీయచాప్యన్యదప్యేవంయుక్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనీ
యే — ॥ వా ॥ అథైతాందిశమగ్నిం నయతి యజ్ఞపాత్రాణిచాన్వఞ్చం
ప్రేతమయుజోఽమిథునాఃప్రవయసఃపీఠచక్రేణగోయుక్తేనేత్యేకే ॥ * ॥
ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ అగ్రేఽగ్నిమథసమాభరాం స్తిలాం
స్తణ్డులాంశ్చరుం పలాశశాఖాంహిరణ్యశకలానాజ్యం పాత్రాణిదర్భా
శ్మసికతాశ్చప్రస్థాప్యాథప్రేతంహరేయుర్నగ్రామాభిముఖం ప్రేతంని
హరేయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రహారీతః — ॥ శ్లో ॥ నగ్రామాభిముఖం
ప్రేతం నిర్హరేయుః కథంచన । నిర్హరేశవదృష్ట్వాతుగ్రామోనశ్యతివీక్షి
తః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణేనమృతం శూద్రంపురద్వా
రేణనిర్హరేత్ । పశ్చిమోత్తరపూర్వైస్తుయథాసఙ్ఖ్యంద్విజాతయః ॥ * ॥
పురగ్రహణాన్నగ్రామేనియమః । నిర్హరణేశూద్రనిషేధఃస్మర్యతే —
॥ శ్లో ॥ నవిప్రంస్వేషుతిష్ఠత్సుమృతంశూద్రేణహారయేత్ । అస్వర్గ్యా
హ్యాహుతిస్సాస్యాచ్ఛూద్రసంస్పర్శదూషితా ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వ
రీయే — ॥ శ్లో ॥ యస్యానయతిశూద్రోఽగ్నిం తృణం కాష్ఠం హవీంషిచ ।
ప్రేతత్వంహిసదాతస్యసచాధర్మేణలిప్యతే ॥ * ॥ ఇతి.

ఆతురవ్యఞ్జనమ్

ఆతురవ్యఞ్జనప్రకారమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథాస్య
భార్యాఃకనిష్ఠప్రథమాః ప్రకీర్ణకేశ్యోవ్రజేయుఃపాంసూనావపమానాః॥*॥
ఇతి । సఏవ — ॥ వా ॥ తస్మిన్ కాలేఽస్యామాత్యాస్త్రిస్సృభిరఙ్గులీభిరుప
హత్యపాంసూనంస్వేష్వావపన్తే ॥ * ॥ ఇతి । అమాత్యాః - జ్ఞాతయః ।
ఆపస్తమ్బశ్చ — ॥ వా ॥ యదిపైత్రితి ప్రేతేఽమాత్యాః ప్రాచీనావీతి
నః కేశాన్ప్రకీర్యపాంసూనావపన్తే ॥ * ॥ ఇతి । పాంసూనామావపనస్థా
నముక్తంభాష్యకారేణ — ॥ వా ॥ స్వమూర్ధన్స్వంసేషువా ॥ * ॥ ఇతి ।

పథిబలివిధిః

అనన్తరంకర్తవ్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఆమపాత్రేఽన్నమా

దాయ ప్రేతమగ్నిపురస్సరమ్ । ఏకోఽనుగచ్ఛంస్తస్యార్ధమర్ధం పర్యుత్సృజే
ద్భువి ॥ అర్ధమాదహనం ప్రాప్త ఆసీనో దక్షిణాముఖః । సవ్యం జాన్వాచ్యశన
కైస్సతిలం పిణ్డదానవత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానవిధినా ఆదహనమ్ - శ్మశా
నపర్యన్తమ్, స్వగృహ్యోక్తవిధినాఽన్నం ప్రక్షిపేదిత్యర్థః .

శవాగ్నిపతనప్రాయశ్చిత్తమ్

అత్ర శవాగ్నిపతనే ప్రాయశ్చిత్తముక్తం సంగ్రహే —
॥ శ్లో ॥ గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే పతితే తు శవానలే । పునః కర్మ ప్రకుర్వీ
త ప్రేతాహుతిపురస్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । (ప్రాయశ్చిత్తపురస్సరమితి పా
ఠాన్తరమ్) తదా ప్రాయశ్చిత్తమ్ - కృచ్ఛ్రద్రవ్యం దత్వా ప్రేతాహు
తిపూర్వకం కర్మ కుర్యాత్ । ఇదం చ కృతాన్నాగ్నిపతనే, ప్రణీతాఘ్యా
సోమసంస్థానాదౌ దృష్టన్యాయస్యాత్రాపి తుల్యత్వాత్ । ఏకదేశపతనే
తు తముద్ధృత్య సంయోజయేత్ .

దహనదేశనిరూపణమ్

దహనదేశమాహ గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయ్యాం వాఽథ నైరృ
త్యాం దాహదేశం ప్రకల్పయేత్ । ఉద్వాస్య కణ్టకాన్వృక్షాన్ వానస్ప
త్యౌషధీరపి ॥ ఊర్ధ్వబాహుమితం యామ్యం ఖాతం ప్రాగ్దక్షిణాయతమ్ ।
పఞ్చారత్నిమితం కుర్యాదధస్తాద్ద్వాదశాఙ్గులమ్ ॥ దక్షిణాగ్రాన్ కుశాం
స్తీర్య తిలాన్ క్షిప్త్వాఽథ యాజ్ఞికైః । కాష్ఠైరూర్ధ్వముఖం దహ్యేన్ననగ్నం
తు యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । ఆగ్నేయ్యాం నైరృత్యామితి గ్రామాపేక్ష
యాఽభిహితమ్ । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ భూమిభాగం ఖనయేద్దక్షి
ణపూర్వస్యాం దిశి దక్షిణాపరస్యాం వా దక్షిణాప్రవణం దక్షిణాప్రాక్ప్ర
వణం వా, దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణమిత్యేకే । యావానుద్బాహుకః పురుషస్తా
వదాయామం వ్యామమాత్రం తిర్యగ్వితస్తిరవాగభిహిత ఆకాశం శ్మశా
నమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ దహనదేశం జోషయతే దక్షి
ణాప్రత్యక్ప్రవణమనిరిణమసుషిరమనూషరమభఙ్గురమనుపహతమ
విదరణమనుపచ్ఛిన్నప్రవణం యస్మాద్దక్షిణా ప్రతీచ్య ఆపో నిస్సృ
త్యోదీచ్య ఏత్య మహానదీముపేత్య ప్రాచ్యస్సంపద్యన్తే సమం వా సుభూమిం

బహులౌషధిం యస్మాదారాత్ క్షీరిణోవృక్షాః కణ్టకినశ్చ ॥ * ॥ ఇతి ।
యత్ర తృణానినోత్పద్యన్తే తదిరిణమ్, తతోఽన్యదనిరిణమ్ । యత్ర మూషి
కాదికృత సుషిరం నవిద్యతే తదసుషిరమ్ । ఊషరాః - మృద్విశేషాః, తే
యత్ర నవిద్యన్తే తదనూషరమ్ । శైథిల్యరహితమభఙ్గురమ్ । యత్పురుషా
న్తరదహనచణ్డాళనివాసాదిభిరుపహతం నభవతి తదనుపహతమ్ । యత్ర వి
విధం దరణం ప్రదరాదికం నవిద్యతే తదవిదరణమ్ । ఏవంలక్షణం దేశం ద
హనాయపరిగృహ్ణీయాత్ । యస్మాద్దేశాదాపోదక్షిణాప్రతీచ్యోనిస్సరన్తి-
దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణత్వాద్దేశస్య తాస్తథానిస్సృత్య ఉదగ్గత్వామహా
నదీమనుప్రవిశ్యతచుదకేనసహ ప్రాగ్గామిన్యో భవన్తి తథాభూతంవా దే
శంగృహ్ణీయాత్ । సమంవాదేశం జోషయతే । శోభనాభూమిర్యస్యస
సుభూమిః । సమంవేత్యత్రాపరం విశేషణం బహులౌషధమితి । ఆరాదితి
దూరార్థమవ్యయమ్, యతోదేశాద్దూరే, క్షీరిణః - వటోదుమ్బరాదయో
వృక్షాః, కణ్టకినః - ఖదిరాదయః, క్షీరిణః కణ్టకినశ్చసమీపేయస్యనసన్తి
తం దేశంపరిగృహ్ణీయాదిత్యర్థః । ఆశ్వలాయనస్తు తద్రహితదేశాలాభేతే
షాం సమూలోద్ధారేణదేశక్లృప్తిమాహ "కణ్టకిక్షీరిణస్తు" ఇత్యాదినా । పి
తృమేధసారే — ॥ వా ॥ ఉద్ధృత్యావోక్ష్యహిరణ్యశకలమవధాయ ద
ర్భైస్సంస్తీర్య "దక్షిణాగ్రైరాజ్యలిప్తైః కాష్ఠైరేవం శకలైరేవతృణైరేవ
చ" ఇతిజ్ఞాపనాత్తైర్వాబ్రాహ్మణీతైస్తుళసీకాష్ఠయుక్తాం దక్షిణాప్రా
చీం చితిం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ దారుచితిం కుర్వ
న్తిదక్షిణాప్రాచీమేషాహిపితృణాం ప్రాచీదిగితివిజ్ఞాయతే, వాయవ్యమా
ఘాసనం పురస్తాద్వా ॥ * ॥ ఇతి,

తులసీకాష్ఠప్రశంసా

తుళసీకాష్ఠప్రశంసాకృతాప్రహ్లాదసంహితాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
శరీరం దహ్యతేయేన తులసీకాష్ఠవహ్నినా । నరోయత్కురుతే పాపం త
స్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే । తీర్థంయదినసంప్రాప్తంస్మరణంకీర్తనం హ
రేః । తులసీకాష్ఠదగ్ధస్యనరస్యనపునర్జనిః । యదెతత్తులసీకాష్ఠంమధ్యేవా
పిచ్ఛితాకృతమ్ । దాహకాలేభవేన్ముక్తిః పాపకోటికృతస్తథా । తులసీకా

ష్ఠమిశ్రాత్తుయావత్ప్రజ్వలితాచితిః । దహ్యన్తేతస్యపాపానికల్పకోటి కృతాన్యపి ॥ * ॥ ఇతి తన్త్రప్రోక్తత్వాదేతత్తాన్త్రికవిషయం నతువైదిక విషయమ్, ॥ శ్లో ॥ నదహ్యేత్తుర్ణపంవిప్రస్తులసీకాష్ఠవహ్నినా । యది దహ్యేద్విమోహేనసవిష్ణోర్ద్రోహకోభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి విష్ణుధర్మోత్తరేనిషిద్ధత్వాదిత్యాహుః .

దహనప్రకారః

వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ నాధోముఖం ననగ్నంచ దహేరన్మల దూషితమ్ । అయాజ్ఞీయసమిద్భిశ్చ చణ్డాళపతితాహృతైః ॥ క్రిమికీటాది దుష్టైశ్చ నదహేత్తు చిరన్తనైః । వస్త్రంపరిత్యజేదర్ధమర్ధంతుపరిధాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ననగ్నంతుదహేద్వస్త్రం కించిద్దేయం పరిత్యజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చన్ద్రికాకారః — ॥ వా ॥ అర్ధంతుశ్మశానవాసినో దేయం పరిత్యజేదిత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమేవ విజ్ఞానేశ్వరః । స్మృతిరత్నేతువ్యాఖ్యాతమ్, “ కించిద్దేయమ్ ” ఇతి । ప్రేతాచ్ఛాదనవస్త్రాదుత్కృత్తం కించిద్వస్త్రఖణ్డం మ్లేచ్ఛ చణ్డాళాదిభ్యోదద్యాదిత్యర్థః । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అథైనం చితావుపర్యధ్యూహత్యథాస్యప్రాణేషు హిరణ్యశకలాన్ ప్రత్యస్యత్యాజ్యబిన్దూన్వా ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ ఆస్యేచక్షుషోర్నాసికయోశ్శ్రోత్రయోశ్చ సప్తహిరణ్యశకలానాజ్యబిన్దూన్వా సప్తవ్యాహృతీర్మనసాధ్యాయన్నిరస్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాశిరసం చిత్యాముత్తానంతం నివేశయేత్ । హిరణ్యశకలాన్యస్యక్షిపేచ్ఛిద్రేషుసప్తసు ॥*॥ ఇతి । బౌధాయనీయే — ॥ వా ॥ దధ్యాజ్యతిలతణ్డులాన్ ప్రేతస్యాస్యేతునిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనీయేచ — ॥ శ్లో ॥ సతిలం తణ్డులం చాస్యే వక్షస్యగ్నిం నిధాయచ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ ఆదిత్యాభిముఖః స్థిత్వా జ్వలదుల్ముకేనోరసిదహేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానససూత్రే — ॥ వా ॥ అగ్నిర్యజుర్భిస్సేనేన్ద్రస్యేతిద్వాభ్యాముజ్జ్వలితంప్రాఙ్ముఖస్తస్యవక్షసినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పశ్చిమాభిముఖోభూత్వాగృహీత్వాత్వనలం బుధః । తత్తస్య

న్త్రం సముచ్చార్య శవవత్తుసివిన్యసేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దివారాత్రమపిస మానమ్ । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అథైనముపోషతి “ మైనమగ్నేవిద హః ” ఇతి పురస్తాదహవనీయెన “ శృతంయదా ” ఇతి పశ్చాద్గార్హపత్యే న, తూష్ణీం దక్షిణతోఽన్వాహార్యపచనేనపురస్తాత్సభ్యావసథ్యాభ్యామా ఘాసనేనచ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రకపర్దిభాష్యమ్ — ॥వా॥అథైనముపోషతిదహ తిచితేఃపురస్తాదాహవనీయేన మైనమగ్నేవిదహఇతిపశ్చాద్గార్హపత్యేనశృతం యదేతి, తూష్ణీం దక్షిణతోఽన్వాహార్యపచనేన ॥ * ॥ ఇతి । గోపాలభా ష్యేఽపి — ॥ వా ॥ ఉపోషణమ్-దహనమ్, దారుచితేదేవాత్ర సాక్షాద గ్నిసంయోగః కార్యః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిసారసుధానిధౌ — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిభిర్వాఽగ్నినా వాపి శవవత్యాం చితౌదహేత్ । శవే చెద్దహనం తస్య గతిర్నైత్యబ్రవీన్మనుః ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిక్షేపో నాధిశ వం శ్రుతా వాహుతిదర్శనాత్ । ఆహుత్యుపరివిక్షేపాత్తత్కర్మణఃపిఫలం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ చితౌ దహన మేతేషాం ద్విజానాం సర్వసూత్రిణామ్ । తద్వశాద్దహనం లబ్ధ్వా మృతా బ్రహ్మ సమాప్నుయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శిష్టాచారాద్వ్యవస్థా । ఆదిత్యా భిముఖ ఏవ స్థిత్వా దహేత్ “ ॥ శ్లో ॥ సావిత్ర్యాదిక్రియాస్సర్వా ఆది త్యాభిముఖశ్చరేత్ । ” ఇతి సర్వకర్మసాధారణ్యే నాదిత్యాభిముఖత్వస్మృ తేః । స్థితిరాచారసిద్ధాఽర్థసిద్ధాచ । “ సూర్యన్తే చక్షుః ” ఇత్యుపస్థానం ప్రేతాభిముఖం కుర్యాత్ । అపరేణ చితిం ప్రాఙ్ముఖః స్థిత్వా “ యపత స్యపథః ” ఇత్యాదిభిర్జుహుయాత్, “ ప్రేతస్యాపరేస్థిత్వా ” ఇతి బో ధాయనీయాదౌదర్శనాత్ । ఏవంమన్త్రవద్దత్వానిరవశేషమగ్నించితౌప్రా గాదిక్రమేణప్రక్షిపేత్ । తథాచబోధాయనః — ॥ వా ॥ సర్వత ఏవస హసాప్రజ్వలయేత్, బ్రహ్మలోకమజైషీదిత్యేనంజానీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి.

చితాగ్నినాశప్రాయశ్చిత్తమ్

వృష్ట్యాదినా చితాగ్నినాశే యమః — ॥ శ్లో ॥ యజమానేచి తారూఢేపాత్రన్యాసేతథాకృతే । వర్షాద్యభిహతేచాగ్నౌ తతః పృ చ్ఛన్తియాజ్ఞికాః । శేషందగ్ధ్వార్ధదగ్ధేననిర్మన్థ్యం తత్రకారయేత్ । శేషా

లాభే తదా కుర్యాద్దగ్ధశేషస్య వా పునః । అప్సు ప్రాస్యతి శేషం తదాగ్నేయాస్తాః స్మృతా బుధైః ॥ * ॥ ఇతి । ఆగ్నేయత్వమపామ్ " పాయోఽరగ్నిః ; అగ్నేరాపః " ఇతి శ్రుత్యాఽవగమ్యతే । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దహ్యమానే శవే వహ్నిర్నష్టో వర్షాద్భవేద్యది । చితికాష్ఠం తు నిర్మథ్య తేన ప్రేతం పునర్దహేత్ । అభావే చితికాష్ఠానాం శేషం వాఽప్సు వినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ (ప్రాయశ్చిత్తే కృతేఽగ్నినేతి పాఠాన్తరమ్) ప్రాయశ్చిత్తమనుగత ప్రాయశ్చిత్తం తచ్చ ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వేత్యాపస్తమ్బోక్తమిత్యాహుః .

దహనానన్తరకృత్యనిరూపణమ్

దహనానన్తరకృత్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ వస్త్రం సంశోధయేదాదౌ తతస్స్నానం సమాచరేత్ । సచేలస్తు పునస్స్నాత్వా శుచిః ప్రయతమానసః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాత్యాదివిషయేఽపి స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ అథానవేక్షమేత్యాపస్సర్వ ఏవ శవస్పృశః । స్నాత్వా సచేలమాచమ్య దద్యురస్యోదకం స్థలే ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ అనవేక్షమాణా యత్రోదకమవహం భవతి తత్ప్రాప్య ॥ * ॥ ఇతి । అవహమ్ - ప్రవాహరహితమ్ , స్థిరమితి యావత్ । ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ అనవేక్షమాణా అపోఽవగాహన్తే " ధాతా పునాతు సవితా పునాతు " ఇతి కేశాన్ ప్రకీర్య పాంసూనోప్య ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర క్రమమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ యవీయాన్ యవీయాన్ పూర్వం పూర్వం సఙ్గాహన్తే ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ధూనవనే అనారమ్భణే సఙ్గాహనే సంసర్పణే ఉదకోపస్పర్శన ఇతి సర్వత్ర కనిష్ఠప్రథమా అనుపూర్వా ఇతరే స్త్రియోఽగ్రే ॥ * ॥ ఇతి । ధూనవనమ్ - సిగ్భిరభిధవమ్ , అనారమ్భణం రాజగవ్యాః , సఙ్గాహనం కర్షూణామ్ , సంసర్పణం శాఖాద్వయమధ్యేన , ఉదకోపస్పర్శనమ్ - " ధాతా పునాతు సవితా పునాతు " ఇతి స్నానమ్ , ఏతేషు పఞ్చసు కర్మసు కనిష్ఠప్రథమాస్స్యుః , కనిష్ఠః - సర్వేభ్యోఽవరవయాః , స ప్రథమో యేషాం తే తథోక్తాః । ఇతరే - తస్మాదన్యే సకుల్యాః, అనుపూర్వాః - తదానుపూర్వ్యవన్తస్స్యుః । ప్రథమాపేక్ష

యావృద్ధవృద్ధతరవృద్ధతమానుపూర్వ్యేణసుర్యురిత్యర్థః । స్త్రియోఽగ్ర
ఇతి - మృతస్య కులాన్యానాంచ భార్యా గృహ్యన్తే , మృతస్యైవ భార్యా ఇ
త్యపరే । తాసామపి కనిష్ఠప్రాథమ్యం వేదితవ్యమ్, " అథాస్య భార్యాః కని
ష్ఠప్రథమాః " ఇతి బోధాయనస్మరణాత్ । పితృమేధసారే తు " అనుపూ
ర్వ్యా యథావృద్ధమ్ " ఇతి భాష్యానుసారేణ వ్యాఖ్యాతమ్ " ధూనన్వనాది
షు సర్వత్ర కనిష్ఠప్రథమం ఇతరే కనిష్ఠవ్యతిరిక్తా యథావృద్ధం కర్తా పశ్చా
త్ " ఇతి । అస్యార్థః - కనిష్ఠప్రథమమ్ - జ్యేష్ఠో వా కనిష్ఠో వా కర్తా సర్వే
షాం పశ్చాత్తయోర్మధ్యే జ్యేష్ఠానుక్రమేణ జ్ఞాతయః కల్ప్యా ఇతి । ఆ
శ్వలాయనస్తు — ॥ వా ॥ జ్యేష్ఠప్రథమాః కనిష్ఠజఘన్యా ఇతి సర్వం
తురీయాధ్వగమనే తథా ప్రవిశేయుః , కనిష్ఠప్రథమా జ్యేష్ఠజఘన్యా ఇతి
గ్రామప్రవేశే ॥ * ॥ ఇతి । బృహద్విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ సంస్పృశ్య వ
హ్నిం పితరం దృష్ట్వా జ్యోతిస్తతో రవిమ్ । స్త్రీబాలాన్ స్వపురః కృత్వా
వృద్ధో గచ్ఛేజ్జలాశయమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శవం దగ్ధ్వా
యథాన్యాయం దృష్ట్వా జ్యోతిర్దిశః క్రమాత్ । బాలాన్ దారాన్ పురస్కృ
త్య గచ్ఛేత్ప్రీతమనీక్షకః ॥ * ॥ ఇతి । యథాస్వగృహ్యం యథాచార
మత్ర వ్యవస్థా । పుత్రాస్సపిణ్డాశ్చ వస్త్రసంశోధనపూర్వకం త్రయోద
శనిమజ్జనం కుర్యుః " ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పర్శనే చైవ త్రయోదశ నిమజ్జ్య చ ।
ఆచమ్య ప్రయతః పశ్చాత్ స్నానం విధివదాచరేత్ ॥ " ఇతి భరద్వాజస్మ
రణాత్ । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్య మృతం ప్రేతం జ్ఞాతీనప్యనుసృ
త్య చ । స్నాత్వా ఘృతం చ భక్షిత్వా పునః స్నానం సమాచరేత్ ॥ * ॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శవానుగమనేష్టారే పునః స్నానం విధీయ
తే । ఆర్ద్రవస్త్రం పరిత్యజ్య శుష్కవస్త్రేణ మజ్జనమ్ । సప్తవాతాహతం
వస్త్రం శుష్కవత్ప్రతిపాదితమ్ । ఆర్ద్రం వాపి ద్విజాతీనామాదృతం గౌ
తమాదిభిః । నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం త్రివిధం స్నానముచ్యతే । తర్ప
ణం త్రివిధస్యాపి హ్యఙ్గత్వేన ప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర క్వచిదపవాద
శ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ శ్లో ॥ అజీర్ణేఽభ్యుదితే వాన్తే త్వశ్రుపాతే క్షు
ద్భవేత్ । స్నానం నైమిత్తికం జ్ఞేయం దేవర్షిపితృవర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

పునఃస్నానేతుతర్పణముక్తం స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్ప
ర్శనస్నానేనాఘమర్షణతర్పణే । అజీర్ణేఽభ్యుదితేత్వస్తేపునఃస్నానేతు
తేస్మృతే ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారె — ॥ వా ॥ యోషితుస్స్నాత్వా
గ్రామం ప్రవిష్టాసు జ్ఞాతయోఽన్యేచత్రయోదశవారం నిమజ్యాగ్నిం
స్పృష్ట్వా ఘృతంప్రాశ్య పునస్స్నాయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రకవషః —
॥ శ్లో ॥ ప్రవేశనాదికం కార్యందాహకేనైవ నక్వచిత్ । అనుగన్తారిచవో
ఢారిచ పునస్స్నాత్వాచయోషితామ్ ॥ అనుగమ్యశవంబుద్ధ్యాస్నాత్వా
స్పృష్ట్వా హుతాశనమ్ । సర్పిఃప్రాశ్యపునస్స్నాత్వా ప్రాణాయామై
ర్విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కథంచిద్ఘృతాద్యసంభవే — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభా
వేఘృతాభావే సచేలం స్నానమాచరేత్ । అభిమన్త్ర్యతుగాయత్ర్యా
దశకృత్వోయథావిధి । అర్ఘాఞ్జలిమపఃపీత్వా సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే ॥
వర్జయేత్తదహోరాత్రం జపహోమార్చనాదికమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మృత్యన్త
రోక్తం ద్రష్టవ్యమ్ । అస్నాత్వాగ్రామంనప్రవిశేయుః । — ॥ శ్లో ॥ అ
స్నాత్వాచేద్విశేద్గ్రామం శ్మశానాద్బుద్ధిపూర్వకమ్ । త్రిరాత్రేణైవశు
ద్ధిఃస్యాదమత్యాఽహ్నావిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ .

జ్ఞాతివపనవిధిః

శుద్ధ్యర్థం స్నానానన్తరం జ్ఞాతీనాం వపనం విదధాతి బోధాయనః —
॥ వా ॥ సచేలాదక్షిణాభిముఖాస్సమృత్తికా ఆప్లవన్తే , ఏతస్మిన్కాలే అస్యా
మాత్యాః కేశశ్మశ్రూణివాపయన్తే ॥ * ॥ ఇతి। అత్రస్నానానన్తరంవపనవిధా
నాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ అశుద్ధాన్స్వయమప్యేతానశుద్ధస్తు యదిస్పృశేత్ । విశు
ధ్యత్యుపవాసేన తథాకృచ్ఛ్రేణవాపునః ॥ ” ఇతి । అశుద్ధస్యశూద్రాది
స్పర్శే ప్రాయశ్చిత్తస్మరణాచ్చ నస్నానాత్పూర్వం వపనంకుర్యుః । ఆపస్త
మ్బః — ॥ వా ॥ తేషుచోదకోపస్పర్శనం తావన్తం కాలమనుభావినాంచ
పరివాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ సన్త్యజ్య విధివత్ప్రేతం
యజ్ఞేషుతుహవిర్యథా । కేశశ్మశ్ర్వాదివపనంకుర్యురత్రానుభావినః ॥*॥
ఇతి । స్మృతిరత్నమాధవీయాదౌ వ్యాఖ్యాతమ్ “ అనుపశ్చాద్భవన్తి జా
యన్త ఇతిపుత్రాః కనిష్ఠభ్రాతరశ్చ । అథవా , అనుభావినఇతి పుత్రాప

వనిర్దిశ్యన్తే, ‘‘ ॥ శ్లో ॥ గయాయాం భాస్కరక్షేత్రే మాతాపిత్రోర్గురో
ర్మృతౌ । ఆధానకాలే సోమే చ వపనం సప్తసు స్మృతమ్ ॥ ’ ఇతి । స్మరణా
త్'' ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టేఽపి — ॥ వా ॥ ఏతద్వపనం సంస్కర్తృవ్యతిరిక్త
జ్ఞాత్యాదీనామనిత్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరస్తు అనుభావిశబ్దార్థమా
హ - ‘‘ అనుపశ్చాజ్జాయన్తే, శవదుఃఖమనుభవన్తీతి వా అనుభావినః - కనిష్ఠ
భ్రాతరః, సపిణ్డాశ్చ । '' ఇతి । తథాచ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠా
నాం తు సపిణ్డానాం శ్వశ్రూశ్వశురయోస్తథా । జ్యేష్ఠస్వసుశ్చ తద్భర్తు
ర్వపనం మరణే భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమగర్భజాతా స్వసా తచ్ఛబ్దేనో
చ్యతే । తద్భర్తృమరణే వపనం ఇతరత్ర నేతి వ్యాఖ్యాతారః । అన్యత్రా
పి — ॥ శ్లో ॥ కనిష్ఠో జ్ఞాతిరాద్యాహే కేశశ్మశ్రూణి వాపయేత్ । సనఖా
ని సరోమాణి దశమేఽహని వాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥
భ్రాతరస్త్వనుజాః పుత్రా జ్ఞాతయశ్చ సపిణ్డకాః । విద్యయా సహ జాతా
శ్చ వాపయేయుః పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః । వపనం ద్వి
విధమ్, దహనాఙ్గం శుద్ధ్యర్థంచ, దహనాఙ్గం దాహకస్యైవ ప్రథమదినే భ
వతి । దాహదినే వపనవిధానంచ సంస్కర్తృజ్ఞాత్యాదివిషయమ్ । శుద్ధ్య
ర్థం తు సర్వసాధారణం దశమదిన ఏవ జ్ఞాతీనాం కర్తుశ్చ భవతి । తథాచ
‘‘ నాపితకర్మాణి చ కారయన్తి, ఏష ప్రథమోఽలఙ్కారః '' ఇతి దశమేఽహ
న్యేవాపస్తమ్బేన జ్ఞాతీనాం వపనముక్తమితి । అన్యే తు ‘‘ యావదాశౌచ
ముదకమ్ '' ఇతి విష్ణుస్మరణాత్, క్షురకర్మపూర్వకత్వాచ్చోదకక్రియా
యాః, ‘‘ ఏతస్మిన్కాలేఽస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణి వాపయన్తే '' ఇతి
బోధాయనేన దహనకాలోత్తరస్నానానన్తరమేవ మృతజ్ఞాతీనాం వపనవిధా
నాత్ ప్రథమదినేఽపి సర్వజ్ఞాతీనాం క్షురకర్మేత్యాహుః । అత్ర య
థాస్వగృహ్యం యథాదేశాచారం వ్యవస్థా । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
పౌత్రాభావే ప్రపౌత్రో వా తత్పుత్రః పుత్రికాసుతః । కేశానాం వప
నం కృత్వా పైతృమేధికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదుదకక్రియాద్యౌ
ర్ధ్వదైహికోపలక్షణమ్ ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా వపనం మూఢః ప్రేతకర్మ ప్రవ
ర్తతే । ఉదకం పిణ్డదానంచ శ్రాద్ధం చైవ హి నిష్ఫలమ్ ॥ వపనం దహనా

త్పూర్వం కుర్యాచ్చేత్పితృఘాతకః । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన వపనం దహనాత్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ రాత్రావపిచదాహాన్తం కృత్వాచైవోదకక్రియాః । శ్వోభూతేవపనం కార్యమేవ ధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శుక్రేవారేనిశాయాంచ ప్రేతక్షౌరంవివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥శ్లో॥ బీజానాంవాపనం క్షౌరం వాస్తుకర్మ కృషింతథా । రాత్రౌతునప్రకుర్వీత కుర్వన్క్షిప్రం వినశ్యతి ॥ వపనం నేష్యతే రాత్రౌ శ్వః కార్యావపనక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వారాత్రౌతుపిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్ । అదాహకానామన్యేషాం శ్వోభూతే వపనం భవేత్ ॥ * ॥ సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । కనిష్ఠోదహనంకుర్వన్ కేశశ్మశ్రూణి వాపయేత్ ॥ రాత్రావపిచదగ్ధానాం కార్యాచైవోదకక్రియా । వపనం నేష్యతే రాత్రౌ శ్వస్తదావపనక్రియా ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ శుక్రవర్గావివర్జ్యాః స్యుస్తస్యలగ్నగ్రహేక్షణాః । కాలహోరాదిశుక్రస్యశావే వర్జ్యంవివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేచశావక్షౌరేచశుభాః కాలాఅశోభనాః । వర్జయేచ్ఛుక్రజన్మాని శ్రాద్ధేస్త్రీసుతయోరపి॥*॥ ఇతి । ఇత్యాదీని శుక్రవారేరాత్రౌచ వపననిషేధపరాణివచనాని పుత్రవ్యతిరిక్త సంస్కర్తృవిషయాణి, జ్ఞాతివిషయాణిచ ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్గురోశ్చైవ దాహకస్యపి శేషతః । తదైవ వపనంకార్యం రాత్రావపి విధేర్బలాత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ .

పుత్రస్యరాత్రౌవపనవిధిః

స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారేచరాత్రౌచ శావేచదశమే దినే । రాత్రిదాహేతదాకుర్యాత్ క్షౌరం పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ మాతాపిత్రోరథాన్యేషాం శ్వోభూతేవపనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌదగ్ధ్వాప్రమీతానాం వపనం నకదాచన । రాత్రావపిచకర్తవ్యం మాతాపిత్రోర్గురోర్స్మృతౌ ॥ * ॥ తథా । శుక్రవారేచ రాత్రౌచ తథాసంక్రమణేతథా । క్షౌరంకుర్వీతపుత్రస్తు జ్ఞాతీనామపరేఽ

హని ॥ * ॥ తథా । శుక్రేచవారే నిశివామృతిస్స్యాత్ క్షౌరం నకుర్యాత్తన
యస్తుకుర్యాత్ । కుర్యుస్సపిణ్డాశ్చతథా పరేద్యుర్యద్వాతృతీయే దివసేచ
సప్తమే ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ శౌక్రేవా నిశివా దాహే పు
త్రస్యైవతువాపనమ్ । సపిణ్డానాం పరేద్యుర్వా తృతీయే సప్తమేఽహ్ని
వా ॥ * ॥ ఇతి । తథా ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహనికర్తవ్యంక్షురకర్మ ప్రయత్న
తః । తృతీయేపఞ్చమేవాఽపి సప్తమేవాఽఽప్రదానతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆప్ర
దానతః - ఏకోద్దిష్టాత్ప్రాగిత్యర్థః । గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రథమతృ
తీయ పఞ్చమసప్తమనవమేషూదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । క్షురకర్మపూర్వక
త్వాదుదకక్రియాయా అయుగ్మేషు దినేషు వపనానన్తరముదకక్రియాకా
ర్యేత్యర్థః । అఖణ్డాదర్శేచ — ॥ శ్లో ॥ అనుప్తకేశో యః పూర్వం సద్వి
తీయతృతీయయోః । పఞ్చమేసప్తమేవాఽహ్ని దశాహేవాఽపివాపయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచపుత్రస్య శుక్రవారేరాత్రావపి వపనమ్ , ఇతరే
షాంతు సంస్కర్తౄణాం పూర్వపూర్వదినస్య దుష్టత్వే తత్రాలస్యాది
నా అసంభవేవా ద్వితీయాద్యుక్తదినేషువపనపూర్వకముదకదానమ్, సం
స్కర్తృవ్యతిరిక్తజ్ఞాతీనాం దశమదినాత్పూర్వం వపనముదకదానంచ వై
కల్పికమ్ , సర్వేషాం దశమదినే నిత్యమితివివేకః ,

రాత్రౌ యామద్వయానన్తరం పుత్రస్యాపి వపననిషేధః

పుత్రస్య రాత్రౌ వపనం యామద్వయమధ్యఏవ , నతు యామద్వ
యాత్పరమ్ । తదుక్తం శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ యామద్వయాద
ర్వాక్ కర్తుశ్చైవ వపనంభవేత్ । అన్యేషాంతు సపిణ్డానాం శ్వోభూతేవపన
క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర “కర్తృగ్రహణం పుత్రవ్యతిరిక్తస్యాపి దాహక
స్యవపనప్రాప్త్యర్థమ్, నపుత్రాన్తరవ్యావృత్త్యర్థమ్” ఇతిపితృమేధసార
కృతావ్యాఖ్యాతమ్ । తదయుక్తమ్, “శౌక్రేచవారే నిశివా మృతస్స్యాత్
క్షౌరం నకుర్యాత్తనయస్తుకుర్యాత్ ।” ఇత్యాదిపూర్వోక్తవచననిచయేన
తనయవ్యతిరిక్తస్య సంస్కర్తుర్నిశివపనస్య కణ్ఠరవేణ నిషిద్ధత్వాత్ , రా
త్రావపి విధేర్బలాదితి నిశిపుత్రస్య వపనవిధానవదితరస్య తద్విధానాభా
వాచ్చ । యామద్వయమధ్యే సర్వపుత్రాణాం గర్భవతామపి వపనం స

మానమ్ । తదూర్ధ్వం నిషేధోఽపిస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ యామద్వ యామూర్ధ్వం పుత్రోఽపి నవపేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । శుక్రవారేనిశిహాప్రోషితపితృమృతిశ్రవణేయామద్వయమధ్యేపిఽపుత్రోఽపివపనమతిక్రాన్తప్రేతకృత్యంచనకుర్యాత్ । తథాచ వృద్ధహారీతః — ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారే వ్యతిక్రాన్తేమాతాపిత్రో స్తథైవచ । సన్ధ్యారాత్ర్యోస్తథాక్షౌరం ప్రేతకార్యంచ నాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమరణేపిత్రో ర్నపశ్యేత్తిథివారభమ్ । పరోక్షేసూత్కతఃపశ్యేన్మృతౌతు తిథివారభమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

జ్ఞాతీనాంసన్నిధానే వపనమితరత్రవికల్పః

సన్నిధానే సపిణ్డమరణే వపన మితరత్ర వికల్ప ఇత్యాహబోధాయనః — ॥ వా ॥ ఏతస్మిన్ కాలేఽస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణివాపయన్తే యేసన్నిధానేభవన్తి వికల్పఇతరేషు వాపయేరన్నివర్తయేరన్వా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సన్నిధానేసపిణ్డానాంవపనంతు విధీయతే । వపనంస్యాద్గురోర్మృతౌ । మహాగురూణాం సర్వత్ర దాహకస్యగురోరపి ॥ * ॥ ఇతి । అసన్నిధానే నిషేధశ్చస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ సన్నిధానే సపిణ్డానాం వపనంతువిధీయతే । అసన్నిధానే సర్వత్ర వపనం నవిధీయతే ॥ * ॥ అసన్నిధానే యదాకదాచిద్దూరస్థజ్ఞాతిమృతిశ్రవణే వపనం నకుర్యాత్, కింతు తిలోదకమేవ కుర్యాదితి కేచిద్వ్యాచక్షతే । అన్యేతు, అసన్నిధానే నిషేధవచనం జ్ఞాతీనాం ప్రథమదినక్షౌరవిషయమ్, దశమదినేతు క్షౌరమస్త్యేవ, దశమదినాదూర్ధ్వం శ్రవణేఽపి వపనం తర్పణంచాస్త్యేవేతి । అపరేతు, సన్నిధానే దశమదినక్షౌరే వారాదిదోషోనాస్తి, అసన్నిధానే అనిషిద్ధ దినే పూర్వత్రకర్తవ్యమ్, నతుముఖ్యే దశమదిన ఇత్యాహుః । శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా । మాతాపితృవిషయేతు స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరస్థితఃపుత్రశ్శ్రుత్వాపితృవిపర్యయమ్ । కృత్వాతువపనందత్వా దశాహాన్తం తిలోదకమ్ ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాద్దేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ దారకర్మణిమృతాచ సూతకే యాగదీక్షితవిధౌనృపేక్షతః । కన్యకాకటకకుమ్భధన్వగే భాస్క—

రేఽపివపనం విధీయతే ॥ వివాహదీక్షామధ్యేతు జ్ఞాతీనాం మరణేసతి । త్రింశత్తిలోదకంకార్యంక్షురకర్మ నవిద్యతే ॥ వా॥ వివాహదీక్షామధ్యేమాతాపితృమరణేతు వపనమస్తి । మాతుర్దశాహమధ్యే పితృమరణేసంస్కర్తుర్వపనంన ॥*॥ ఇత్యుక్తమ్। స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ పితుర్దశాహమధ్యేతుమాతాచ నిధనం గతా । తత్రైవ వపనం కార్యం విపరీతే నకారయేత్ ॥ * ॥ఇతి। సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పితుర్దీక్షాన్తరేసూనోర్మాతాయదివిపద్యతే । వపనం చాపికుర్వీత మాతుః కుర్యాత్క్రియాం తతః । మాతుర్దీక్షాన్తరేచైవ పితామరణమాప్నుయాత్ । దహనాదిక్రియాః కుర్యాద్వపనం నైవకారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రదీక్షాన్తరఇత్యుక్తత్వాద్దశాహాన్తరమపిపితృమరణేసంస్కర్తుర్వపనం న , మాతృమరణేతువపనమస్తీత్యుక్తం భవతి। అన్యవిషయేఽపితత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేతుయద్యన్యోహివిపద్యతే । వపనం నైవకుర్వీతతస్యదాహాదికం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరే —॥శ్లో॥ పితృదీక్షాన్తరాఖేతుమాత్రర్థంవపనంభవేత్ ।మాత్రన్తరాతుపిత్రర్థమన్యార్థమపినాచరేత్ ॥ *॥ ఇతి। పితృమేధసారే — ॥వా॥ పిత్రోర్మృతాబ్దేపితృవ్యాదిమరణేనవపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు కైశ్చిదుక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ స్వపుత్రమరణేచైవస్వభార్యామరణేతథా। స్వయం యదిదహేత్తత్ర కేశశ్మశ్రూణివాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి , తద్బహుస్మృతివిరుద్ధత్వాచ్ఛిష్టాచారవిరోధాచ్చఉపేక్షణీయమ్। యదాహవృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ భార్యాపుత్రకనిష్ఠానాం శిష్యాణాంచ యవీయసామ్ । సంస్కర్తుర్వపనం నైవయదికుర్యాత్సులక్షయః ॥ * ॥ కాత్యాయనశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మృతావనుపనీతానాం వపనం నకదాచన । మృతావపికనిష్ఠానాం వపనంనవిధీయతే॥ * ॥ ఇతి। అనుపనీతానాం పితృవ్యాదీనామితి శేషః । తథాచోపనీతానాం తేషాంమృతౌ వపనంస్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ యవీయసాంపితృవ్యాణాం సంస్కర్తుర్వపనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృవ్యగ్రహణం మాతులశ్వశురతత్పత్నీనామప్యుపలక్షణమ్ । ఏతచ్చపితృవ్యాదీనాం సంస్కర్తురేవవపనమ్ , సంస్కారాభావేతువయోధికపితృవ్యాదిమరణేవపనమ్, తేషాం పత్నీనాం యవీయసీనామపి మరణేవపనమ్ । “ వయోధికజ్ఞా

తీనాం యాః పత్న్యస్తాసాం కనీయసీనామపిమరణే వపనమ్ ' ॥ శ్లో ॥ పతివయసః స్త్రియఃస్యుః పతీనామివవాపనమ్ । పూర్వజాపరజావాపిక్షౌరం సాధారణం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతివచనాత్, ఆపస్తమ్బేనచపతివయసః స్త్రియఇతి నమస్కారాదావిధానాత్ " ఇతి కేచిదాహుః । అన్యేతు , " పితృవ్యాదిమరణేవయోధికానాం వపనంనాస్తి , న్యూనవయస్కతత్పత్నీమరణేఽపినాస్తి " ఇత్యాహుః । తదుక్తం ప్రయోగసారే — ॥ శ్లో ॥ మాతులస్యపితృవ్యస్య శ్వశురస్యావరాయుషః । వపనంనైవకర్తవ్యమాశౌచంతువిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి, బార్హస్పత్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతులానాం పితృవ్యాణాం శ్వశురాణాం పితృష్వసుః । మాతౄణామనుజాతానాం తథైవజ్యేష్ఠయోషితామ్ ॥ వపనంనైవకర్తవ్యమాహపారాశరోమునిః ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యవీయసాంపితృవ్యాణాం శ్వశురాణాంచ తత్ స్త్రియామ్ । నకుర్యాత్ క్షురకర్మాణి కుర్యాచ్చేత్కులనాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతాని వపననిషేధవచనాని సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తవిషయాణి , " ॥ శ్లో ॥ జ్యాయానపి పితుఃపత్న్యా యదిసంస్కారమాచరేత్ । క్షురకర్మ తదాకుర్యాదన్యథాహ్యుదకక్రియా । యవీయసాం పితృవ్యాణాం సంస్కర్తుర్వపనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి విశేషస్మరణాత్ । యథాశిష్టాచారమత్రవ్యవస్థా .

గర్భిణీపతివిషయే వపనవిధిః

అన్తర్వద్విషయేయమః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్వతాఽపికర్తవ్యం పిత్రోర్మ్రణఏవతు । నాన్యేషాం వపనంకార్యం భ్రూణహత్యాసమంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోర్మరణే సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తేన పుత్రేణాన్తర్వతాఽపి వపనంకార్యమ్ । అన్యేషాంమరణేఽన్తర్వతావపనం నకార్యమిత్యర్థః । పిత్రోర్మరణఏవత్విత్యుపలక్షణమ్ , " ॥ శ్లో ॥ గఙ్గాయాంభాస్కరక్షేత్రే మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । ఆధానేసోమయాగేచ గర్భవానపివాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆధానేయజ్ఞదీక్షాయాం మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । గర్భవాన్ వపనంకుర్యాన్నాన్యత్రేతివ్యవస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । గర్భవతోమాతామహాదీనాం సంస్కర్తృత్వే

ఛపనమాహోఽత్రిః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహపితృవ్యాణాంమాతులాగ్ర
జయోర్మృతౌ । శ్వశురాచార్యయోరేషాం పత్నీనాంచ పితృష్వసుః ॥
మాతృష్వసుర్భగిన్యాశ్చ గర్భవానపి వాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌత
మః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహేచ తత్పత్న్యాం మాతులేపూర్వజేమృతే,
గురుశ్వశురపత్నీషుగర్భవానపివాపయేత్ ॥ దాహకోవపనంకుర్యాన్నాన్య
త్రేతివ్యవస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్యపితృవ్యస్య
జ్యేష్ఠస్యాప్యసుతస్యచ । అన్తర్వాన్ దహనంకుర్వన్ కేశశ్మశ్రూణివాప
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతామహస్యతత్ప
త్న్యామాతృణాం మరణేసతి । పితృష్వసుర్భగిన్యాశ్చ దహనే గర్భ
వాన్ వపేత్ ॥ మాతరంపితరం జ్యేష్ఠమాచార్యంశ్వశురం వినా । నకుర్యా
ద్వపనంతత్ర గర్భవాన్ సంస్థితస్యతు ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥
దహనంవపనంవాఽపి ప్రేతస్యాన్యస్య గర్భవాన్ । నకుర్యాదుభయంతత్ర
కుర్యాదేవపితుస్సదా ॥ జ్యేష్ఠస్యచానపత్యస్యమాతులస్యసుతస్యచ ॥ * ॥
ఇతి । మాతులగ్రహణం మాతామహాదేరప్యుపలక్షణమ్ । ఏవంచమాతా
పిత్రోర్మరణేఽన్తర్వత్నా మనన్తర్వత్నామపి సంస్కర్తౄణామసంస్క
ర్తౄణాంచ వపనం సమానమ్ । మాతామహాదిదహనే గర్భవతోదౌహి
త్రాదేర్వపనమ్, సంస్కారాకరణేతు గర్భవతోవపనంనాస్తి, ఆశౌచమా
త్రమేవభవతి । అనన్తర్వతో దౌహిత్రాదేర్మాతామహాదిసంస్కారాకర
ణేఽపి వపనమస్తీతి నిర్ణయః । అత్ర స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్వ
స్రూణాం జనకస్వస్రూణాం మాతృష్వస్రూణామపి తత్పతీనామ్ । మాతా
మహస్యైవ పితామహస్య తదీయపత్న్యోర్వపనంచ వైధమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
అత్రతత్పతీనామిత్యేతత్ శిష్టసమాచారాభావాదుపేక్ష్యమిత్యాహుః । అ
న్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠానాంతు సపిణ్డానాం శ్వశ్రూశ్వశురయోస్త
థా । జ్యేష్ఠస్వసుశ్చతద్భర్తుర్మరణేవపనంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్వశ్రూ
శ్వశురయోర్నాశే పూర్వం భార్యామృతాయది । ఆశౌచం దినమాత్రం
స్యాద్వపనం నైవవిద్యతే ॥ తత్సన్తతిఃస్యాత్త్ర్యహం వపనంచ విధీయ
తే ॥ * ॥ ఇతి । తథా ॥ శ్లో ॥ మాతామహపితుఃపిత్రోస్తత్పత్న్యోశ్చఋత్వి

జస్తథా । ఏతేషాం వపనం కుర్యాన్నచేత్స బ్రహ్మఘాతకః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతరః పితరః పుత్రా జ్ఞాతయశ్చ సపిణ్డకాః । విద్యయా సహజాతాశ్చ వాపయేయుః పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

దశాహ వపనవిధిః

ప్రసఙ్గాద్దశాహవపనముచ్యతే । తత్ర వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతయస్సప్తమాదర్వాక్తన్నిస్త్వాదశమేఽహని । వాపయేయుశ్చ తే సర్వే కర్తారిశ్చ సహ సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । సప్తమాదర్వాగిత్యుక్త్యాతదూర్ధ్వభావినాం సమానోదకానాం వపనాభావోఽర్థసిద్ధః । సమానోదకానాం సంస్కర్తృత్వే తు వపనమస్త్యేవ, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డో వాఽసపిణ్డో వా సంస్కర్తా వాపయేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ దశమేఽహని సంప్రాప్తే స్నానం గ్రామాద్బహిర్భవేత్ । తత్ర త్యాజ్యాని వాసాంసి కేశశ్మశ్రునఖాని చ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ శావే చ సూతకే చైవ ద్వితయే దశమేఽహని । క్షౌరం చేన్న ప్రకుర్వీత తతస్మాత్తేన శేషు లీయతే ॥*॥ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జననే మరణే చైవ వపనం దశమేఽహని । అతస్మాన్నాధికారీ స్యాదాశౌచం సర్వదా భవేత్ ॥ * ॥ జననే దశమదినే వపనం పితురేవ నాన్యేషామ్, ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని కర్తవ్యం వపనం మృతబన్ధుభిః । దశాహే వపనం కార్యం సూతకే చ తథా పితుః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ దంపతీ శిశునా సార్ధం సూతకే దశమేఽహని । క్షౌరం కుర్యుస్తతః పూతాః స్నానదానాదికర్మసు ॥ * ॥ అత్ర లోకే సమాచారాభావాన్న మాతుర్వపనం నాపి శిశోః, కింతు పితురేవ వపనం కైముతికన్యాయేన ప్రతిపాదితమ్ । వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ వపనం మౌనకురుతే సూతకే దశమేఽహని । మృతౌ వా పితరస్తస్య మజ్జన్తి నరకేఽశుచౌ ॥ * ॥ శ్రీపతిః — ॥ శ్లో ॥ ఆజ్ఞయా నరపతేర్ద్విజన్మనాం దారకర్మ మృతసూతకేషు చ । బన్ధమోక్షమఖదీక్షణేష్వపి క్షౌరమిష్టమఖిలేషు చోడుషు ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కేశానాశ్రిత్య తిష్ఠన్తి మృతౌ సూతౌ చ కిల్బిషాః । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన దశాహే వపనం స్మృతమ్ । సూతకే మృతకే చైవ వపనం దశమేఽహని । మౌనకారయతే మోహాదనర్హాస్సర్వకర్మసు ।

కూలేచతుష్పథేవాఽపి మహావృక్షస్యసన్నిధౌ । కేశశ్మశ్రూణివపనంకు
ర్య్యరత్రానుభావినః ॥ * ॥ ఇతి । దశమేఽహన్యానన్దహోమమభిధాయా
హాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ నాపితకర్మాణిచకారయన్తేపప్రథమోఽలఙ్కా
రః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రశాన్తికర్మానన్తరం వపనవిధానేఽపిక్రమస్యావివక్షి
తత్వాత్పూర్వమేవ కర్తవ్యమిత్యుక్తం పితృమేధసారే — ॥ వా ॥
వపనస్యశుద్ధ్యర్థత్వాచ్ఛుద్ధస్యైవశాన్తికర్మణ్యధికారాచ్ఛాన్తికర్మానన్తరం
భోజనఘటావశయనోపదేశాద్భుక్తస్య వపననిషేధాద్బోధాయనాశ్వలా
యనాదిషుతథాదర్శనాచ్చశాన్తికర్మణః ప్రాగేవవపనం కర్తవ్యమ్ ॥ * ॥
ఇతి । అన్యేతు "అభిధానక్రమేణాపస్తమ్బినాం శాన్తిహోమకర్మా
నన్తరమేవవపనమ్" ఇత్యాహుః । భాష్యకారేణకపర్దినావ్యాఖ్యాతమ్
"అధోభాగవపనమలఙ్కారః" ఇతి । తథాశ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ మృ
తాహే కేశవపనం దశాహే శేషవాపనమ్ । అశోభనమనాయుష్యం మృతా
హే శేషవాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రశుద్ధినిర్ణయకారః — ॥ వా ॥ ఇహ
కేచిదనభిజ్ఞాః, దశాహే అశేషవాపనమితిపదచ్ఛేదం కృత్వాసర్వాఙ్గక్షౌ
రం దశమదినేవదన్తి । తదయుక్తమ్, భాష్యకారేణాధోభాగస్యవపనమల
ఙ్కారఇత్యుక్తత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥
ప్రథమేఽహనియః కుర్యాచ్ఛిరోవపనమేవతు । అతీతేదశరాత్రేతుహ్యధో
వపనమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దశరాత్రే - దశరాత్రకర్మణ్యతీతఇత్యర్థః ।
అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ శావేక్షౌరం సపిణ్డానాముదక ప్లుతిపూర్వకమ్ ।
కర్తవ్యం కేశవపనం శేషం స్యాద్దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి దశమేఽహన్యేవశే
షవపనస్యవిధానాత్తతః పూర్వం విషమదినేషు కేశశ్మశ్రుమాత్రవపనం క
ర్తవ్యమ్ । యైస్తుజ్ఞాతిభిః ప్రథమాహాదిషు నవమదినపర్యన్తేషు ఆలస్యాది
నావపనం నకృతంతైర్దశాహేసర్వాఙ్గవపనంకర్తవ్యమితి కేచిత్ । అన్యేతు
ప్రథమం కేశవపనం కృత్వాస్నాత్వాతిలోదకందత్వాపశ్చాత్కర్త్రాసహ
శేషవాపనంకర్తవ్యమితి వ్యాచక్షతే । వర్ణవిశేషే అఙ్గవిశేషవపనంస్మర్యతే
— ॥ శ్లో ॥ ఆకణ్ఠాద్వాపయేద్విప్ర ఆనాభే రాజవైశ్యయోః । శ్మశ్రుమా
త్రంహిశూద్రస్యవపనం ప్రథమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే —

॥శ్లో॥ కణ్ఠాదూర్ధ్వం వపేదాద్యే శేషం తు దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । తథా —
॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ దగ్ధ్వా తు పిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్ । శ్వస్తదా కేశ
వపనం శేషస్య దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । సర్వాఙ్గవపనం దశమదిన ఉ
క్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తే తు సర్వాఙ్గవపనం శ్రుతిచోదిత
మ్ । బ్రహ్మచారికుమారాణాం కణ్ఠాదూర్ధ్వేన శుధ్యతి । యస్య కేశాశ్శిరో
జాతా దశమేఽహన్యవాపితాః । ఆశౌచం తస్య కేశేషు లీయతే నాత్ర సంశ
యః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహే శ్మానముత్థాప్య శాన్తిహో
మం సమాచరేత్ । సర్వాఙ్గవపనం చాత్ర కర్తవ్యం స్నానతః పరమ్ ॥ * ॥
ఇతి । అత్ర పుత్రవిషయే విశేషోఽపి స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ కారయేద్వపనం పిత్రో
ర్మృతౌ పుత్రస్స్వమస్తకమ్ । దశమేఽహని సర్వాఙ్గమథో వపనమేవ వా ॥
కనిష్ఠో జ్ఞాతిరాద్యాహే కేశశ్మశ్రూణి వాపయేత్ । సనఖాని సరోమాణి దశ
మేఽహని వాపయేత్ ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ కుర్యుః పుత్రాస్సపిణ్డాశ్చ
సర్వాఙ్గం దశమే దినే । అశుచిత్వాన్నపూర్వేద్యుర్నాపరేద్యుః కథం
చన ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ ప్రథమదినే కేశశ్మశ్రుమాత్రవపనం దశమదినే
తు సర్వాఙ్గవపనమథో వపనం వా వికల్పేన భవతి । దశమదినే వపనే కాలదో
షో న విచారణీయః, ॥ శ్లో ॥ దశాహే వపనం కుర్యాచ్ఛుద్ధ్యర్థం మృతసూ
తకే । మాసనక్షత్రతిథివారాణాం దోషో నాస్తీతి శాకలః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణా
త్ । వ్యాఘ్రపాదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శావే చ సూతకే చైవ దశాహే వప
నం స్మృతమ్ । తిథివారర్క్షదోషాణామనపేక్షేతి గౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । వ
సిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ వైధే కర్మణి సంప్రాప్తే కాలదోషం న చిన్తయేత్ ।
సద్యః క్షౌరం ప్రకుర్వీత మాతాపిత్రోర్మృతౌ తథా । జాతే సోమే తథా తీ
ర్థే వ్రతే చాగ్రాయణేషు చ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥
మృతజన్మనోర్దశాహే జ్ఞాతీనాం పుత్రస్య చ వపనే తత్కాల మాసనక్షత్రతిథి
వారాదిన కించిచ్చిన్త్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః । దశమదినక్షౌ
రే జ్ఞాతీనాం శుక్రవారమాత్రం వర్జ్యమ్, తదా నవమదినే కర్తవ్యమ్, —
॥ శ్లో ॥ శుక్రవారదినే క్షౌరం శావే చేద్దశమే దినే । కులక్షయకరం జ్ఞే
యం తతః పూర్వం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । పుత్రస్య శుక్ర

వారేఽప్యస్తివపనమ్, ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారేచవపనం కర్తవ్యం దశమేఽహని । మాతాపిత్రోరథాన్యేషాం వపనం స్యాద్దినాన్తరే । శుక్రవారేచరాత్రౌ చదర్శేసఙ్క్రమణేతథా । క్షౌరంకుర్వీతపుత్రస్తుజ్ఞాతీనామపరేఽహని ॥*॥ ఇతిస్మరణాత్ । అసన్నిధానే దశాహానన్తరశ్రవణేతు ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తేదశాహేతువిషమాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇత్యాద్యుక్తేరనిషిద్ధకాలేకర్తవ్యమ్, ॥ శ్లో ॥ పరోక్షేసూక్ష్మతః పశ్యేన్మృతౌతుతిథివారభమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । పుత్రజననే పిత్రాదశాహాత్ప్రాఙ్నకార్యమ్ । తదూర్ధ్వం చనధార్యమ్, — ॥ శ్లో ॥ అశుచిత్వాన్నపూర్వేద్యుర్నాపరేద్యుః కదాచన । దశమేఽహనివైక్షౌరం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఇతి మాసతిథివారాద్యవిచారేణదశాహఏవవపనవిధానాత్ । యత్తు ॥ శ్లో ॥ పితృమాసేషు చతుర్షు స్త్రీప్రసూతాభవేద్యది । వపనం నైవకుర్వీతపుంసిజాతే తువాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్ ॥ శ్లో ॥ జననే మరణేచైవ వపనం దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి పూర్వోక్తవచనజాతే నజననమాత్రావలమ్బనేన దశాహే వపనవిధానాచ్ఛిష్టాచారాభావాచ్చోపేక్ష్యమిత్యాహుః .

గర్భిణ్యోర్భార్యయోరేకస్యాః ప్రసవే

గర్భిణ్యోఃపత్న్యోర్యద్యేకాప్రాసవిష్ట భర్తా క్షౌరంనకుర్యాత్ । జాతకర్మాదికుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ భార్యేయస్యతుగర్భిణ్యావేకాభార్యాప్రసూయతే । వపనం నైవకుర్వీత జాతకర్మాది కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । సవర్ణజ్యేష్ఠభార్యాప్రసవేతు వపనముక్తం షడ్ధర్మీయే — ॥ శ్లో ॥ గర్భిణీష్వసవర్ణాసు సవర్ణాచేత్ప్రసూయతే । తదాతువపనంకార్యం నకుర్యాచ్చేత్పతత్యధః ॥ ద్వేయస్యభార్యే గర్భిణ్యౌ జ్యేష్ఠభార్యా ప్రసూయతే । తదాతువపనంకార్యమన్యథాభ్రూణహాభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అపరార్కేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గర్భిణ్యౌయస్యభార్యేద్వే ఏకాచేత్ సంప్రసూయతే । వపనంనైవకుర్వీత కుర్యాచ్చేద్భ్రూణహాభవేత్ । ఇత్యేతదసవర్ణస్త్రీప్రసూతౌతు విధీయతే । సవర్ణవిషయేకుర్యాదన్తర్వ్న పి వాపనమ్ ॥*॥ ఇతి, ...

మాతాపితృదీక్షామధ్యే పత్నీప్రసవే

మాతాపితృదీక్షామధ్యేపత్న్యాః ప్రసవే వపనంతతో వత్సరశేషం కేశధారణంచ స్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ మధ్యేతుపితృదీక్షాయా గర్భిణీస్త్రీప్రసూయతే । క్షౌరకర్మ తదాకుర్యాత్తచ్ఛేషం కేశధారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌచ — ॥శ్లో॥ మాతాపిత్రోర్ద్విజఃకుర్యాద్గర్భవానపి వాపనమ్ । పశ్చాత్సప్రసూతౌపత్న్యాశ్చ తచ్ఛేషం కేశధారణమ్॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్వమాతృపితృదీక్షాయామధ్యే భార్యాప్రసూతికా । దశాహేవపనంకృత్వా పునర్దీక్షాంచ కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః — "సపిణ్డీకరణానన్తరదీక్షామధ్యే పత్నీప్రసవే వపనమ్, తతః పూర్వంప్రసవే వపనం నాస్తి ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పిత్రోస్సంవత్సరాదధః । కర్తవ్యం వపనం పుత్రే జాతే సంవత్సరేఽపిచ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్" ఇతి .

పితృమరణాబ్దే కేశధారణాది నియమః

పత్నీప్రసవాభావే ప్రథమాబ్దికపర్యన్తంపుత్రస్య కేశధారణంకర్తవ్యమ్ । యదాహవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ షణ్మాసాన్వర్జయేత్ క్షౌరంత్రైలతామ్బూలరోమాషితః । జ్యేష్ఠాదీనాం మృతిప్రాప్తౌ మాతాపిత్రోస్తువత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ఆదిశబ్దేన పితృవ్యమాతామహాదయో గురవో గృహ్యన్తే । అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ షోడశోద్వాహగర్భాబ్దే పిత్ర్యాబ్దేక్షురంత్యజేత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ షష్ఠాబ్దే షోడశాబ్దేచవివాహాబ్దేతథైవచ । మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేచ వపనం నైవకారయేత్ ॥*॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చౌళాబ్దేచవివాహాబ్దే హ్యుపనాయనికేతథా । మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేచ క్షౌరంనైవ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌవత్సరం కేశధారణమ్। వాపయేద్యదిమూఢాత్మారౌరవంనరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి। సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేచ వివాహాబ్దేతథైవచ । న కేశవపనంకార్యం గర్భిణ్యాంచ కులస్త్రియామ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః । "ఏతాని మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దే వపననిషేధవచనాని సంవత్సరస

పిణ్డీకరణాభిప్రాయాణి, తచ్చ కేశధారణం బ్రహ్మచర్యాది నియమేనస
హకర్తవ్యమ్, ద్వాదశాహాదిసాపిణ్డ్యే తదూర్ధ్వం న కేశధారణనియమః,
అభ్యుదయేచ్ఛాయాంతునియమేనసహైవకర్తవ్యమ్"ఇతి। తథాచబృహస్ప
తిః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతౌ తదారభ్యసపిణ్డీకరణాత్పురా। యోషితం
తైలతామ్బూలం క్షౌరంచ లవణం మధు ॥ కాంస్యం పరాన్నమధ్వానం
వర్జయేద్దన్తధావనమ్ ॥ కాలభోజీచ దర్భేషు అధశ్శాయ్యప్రతిగ్రహః। గ
న్ధపుష్పాదిహీనశ్చ అల్పాశీచ వ్రతంచరేత్ ॥ ప్రాక్సపిణ్డీకృతేర్గచ్ఛేత్
స్త్రియంప్రేతస్యదాహకః। రేతసఃకర్దమాద్ధాతు పితౄన్ ప్రేతంచ మ
జ్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి। శుద్ధినిర్ణయేఽపి — ॥ వా ॥ మహాగురుమరణే వ
త్సరాన్తం నిత్యం తిలోదకం నియమేన మాసికంచ కృత్వా కేశధారణంచ
సంవత్సరాన్తే సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరేఽపి —
॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం న కేశం ధారయేద్ద్విజః। యదిధారయతే వి
ద్వాన్ బ్రహ్మచర్యేణ ధారయేత్ ॥ అన్యథాహ్యుదయే తేషాం తత్కేశశ్మ
శ్రువద్భవేత్। రేతాంసి తస్య పిత్రాదీన్ పితౄన్ ప్రాశయతే య
మః ॥ * ॥ అత్ర బ్రహ్మచర్యమ్ - ఋతావప్యగమనమ్, ॥ శ్లో ॥ మాతా
పిత్రోర్మృతౌ సూనుర్వాక్సంవత్సరాద్యది। మైథునంతు సమాసాద్య
ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ ॥ యదిశుక్లాన్తసంయోగః కృచ్ఛ్రంచాన్ద్రా
యణంచరేత్। ఆహితోయదిగర్భఃస్యాద్బ్రహ్మహత్యావ్రతంచరేత్।
ఇతిస్మరణాత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అవర్జయిత్వాతైలా
దీన్ కేశమాత్రంతుధారయేత్। తస్యవైవస్వతోరాజా కేశాన్ ప్రాశ
యతేపితౄన్ ॥ కేశధారణమధ్యేతు పత్నీగర్భం దధాతిచేత్। రేతసాత
త్పితౄణాంతుతృప్తిర్భవతిసర్వదా ॥ వ్రతాన్తేవిధివత్పిత్రోః కృత్వాఽఽబ్ది
కమథోద్విజః। క్షౌరంకుర్యాచ్ఛుభేతారే కృతఊనాబ్దికేఽపివా ॥ * ॥ అ
త్రిః — ॥ శ్లో ॥ యదికర్తావ్రతస్థస్స్యాదబ్దాన్తే చాబ్దికేకృతే। అనుకూలే
దినేక్షౌరం కృత్వాతత్తువిసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
తతస్సమాప్తే వ్రతబన్ధకల్పే కృత్వాతుసాంవత్సరికం యథావత్। తతస్సు
పుణ్యేశుభదేముహూర్తే క్షౌరం యథావద్విదధీతవిద్వాన్ ॥ * ॥ ఇతి।

బ్రహ్మచర్యాదినియమేనసహ కేశధారణం కృత్వా వత్సరాన్తే సపిణ్డీకరణానన్తరమాబ్దికం కృత్వాఽనిషిద్ధకాలేవాపయేత్ । ద్వాదశాహాదిసాపిణ్డ్యేఽపి సత్యామభ్యుదయేచ్ఛాయాం నియమేనసహ కేశధారణం కుర్వన్ సాంవత్సరికమాబ్దికం యథావత్కృత్వా — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృత్యబ్దదీక్షాన్తేత్యాజ్యం మాసచతుష్టయమ్ । కన్యాకటకకుమ్భేషుచాపేమాసిచతుష్టయే ॥ కేశఖణ్డం గృహస్థస్యపిత్రార్క ప్రాశయతేయమః ॥ * ॥ ఇత్యాద్యుక్తప్రత్యవాయరహితేశుభేకాలేక్షౌరం కుర్యాదితి వ్యాచక్షతే । అన్యేతు సంవత్సరసపిణ్డీకరణే బ్రహ్మచర్యాదినియమేన సహైవ కేశధారణమవశ్యం కర్తవ్యమ్ , తతః పూర్వం సాపిణ్డ్యేసపిణ్డీకరణానన్తరం నబ్రహ్మచర్యాదినియమఆవశ్యకః , సతితుబ్రహ్మచర్యాదావభ్యుదయః , కేశధారణమాత్రం తుఆబ్దికపర్యన్తం కర్తవ్యమిత్యాహుః । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తేఽథమధ్యేవాసపిణ్డీకరణంయదా । క్షౌరం కృత్వాతతః కుర్యాత్తచ్ఛేషం ధారయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశాహవ్యతిరిక్తకాలేషు క్షౌరపూర్వకం సపిణ్డీకరణం కృత్వాతతోవత్సరశేషం కేశం ధారయేదిత్యర్థః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ కృతేసపిణ్డీకరణేతుపిత్రోర్నబ్రహ్మచర్యం పరిరక్షణీయమ్ । తద్రక్షణేచాపి మహత్ఫలంస్యాన్నివర్తనేచస్ఖలనేనదోషః ॥ * ॥ ఇతి బ్రహ్మచర్యాదినివర్తనేస్ఖలనేఽపినదోషః, “మాతాపిత్రోస్తువత్సరమ్” ఇత్యాదివచనానుసారేణ కేశధారణమాత్రం కర్తవ్యమితివ్యాఖ్యాతారః । అత్రపితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ మాతాపిత్రోరిత్యవిశేషేణస్మరణాత్పుత్రత్వావిశేషాత్సఙ్కోచకాభావాచ్చసర్వేషామపిపుత్రాణాం పిత్రోర్మరణేసంవత్సరం కేశధారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అపరేతు , ॥ శ్లో ॥ సర్వైరనుమతింకృత్వాజ్యేష్ఠేనైవతుయత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణవాఽవిభక్తేనసర్వైరేవకృతంభవేత్ । నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏకేనైవతు కార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైర్నవశ్రాద్ధాదిసోదకుమ్భశ్రాద్ధప్రథమాబ్దికపూర్వాదినావసానకృత్యేషు జ్యేష్ఠస్యైవ కర్తృత్వవిధానాత్ , తన్న్యాయేనవత్సరాన్తకేశధారణాదినియమేష్వపితస్యైవోచితత్వాత్ , “ కృత్వాబ్దికమథోద్విజః - యదికర్తావ్రతస్థః స్యాత్ -

కృత్వాతు సాంవత్సరికం యథావత్ " ఇత్యాదిభిర్ముఖ్యకర్తు రేవ వత్సరా న్తే వపనవిధానాచ్చ కేశధారణాదినియమో౽పి తస్యైవేత్యాహుః .

ఆహితాగ్నివిషయే

ఆహితాగ్నేర్విశేషమాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ పర్వణి కేశశ్మశ్రూణి వాపయతే౽ప్యల్పశో లోమాని వాపయత ఇతి వాజిసనేయకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే౽పి — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దే గర్భాబ్దే సదా పర్వణి పర్వణి । ఆహితాగ్నిర్వపేత్కేశాన్నవపేదితరస్తయోః ॥ * ॥ ఆహితాగ్నిః పర్వణి పర్వణి వపేత్ । ఇతరః - అనాహితాగ్నిః , తయోః - పితృమృతాబ్దగర్భాబ్దయోః , న వపేదిత్యర్థః । శ్రీధరీయే౽పి — ॥ శ్లో ॥ కేశాన్మాసత్రయాదూర్ధ్వం గర్భవాన్ధారయేద్ద్విజః । యజ్వా తు పర్వణి క్షౌరం కారయేదాహితాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆహితాదృతే - ఆధానాదృతే, ఆధానే తు పర్వవ్యతిరిక్తకాలే౽పి గర్భవాన్ క్షౌరం కారయేదిత్యర్థః । కేచిత్తు " కారయేద్విహితాదృతే " ఇతి పఠిత్వా వ్యాచక్షతే । విహితమ్ - గర్భనిమిత్తకేశధారణమ్ , మాతాపితృమృతినిమిత్తకేశధారణంచ , తన్నిమిత్తద్వయం వినా యజ్వా పర్వణి క్షౌరం కారయేదితి । ఏవం వ్యాఖ్యానే పూర్వోక్తవచనవిరోధః స్యాత్ । యథోచితం గ్రాహ్యమ్ .

సపిణ్డీకరణనిమిత్తక్షౌరమ్

సపిణ్డీకరణనిమిత్తక్షౌరముక్తం స్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహే యదా పిత్రోస్సపిణ్డీకరణం భవేత్ । తత్ర క్షౌరం న కర్తవ్యం త్రిపక్షాదిషు కారయేత్ ॥ * ॥ త్రికాణ్డ్యపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణార్థంచ క్షురకర్మ విధీయతే । క్షురకర్మ న కర్తవ్యం ద్వాదశాహసపిణ్డనే । ద్వాదశాహాత్పరం క్షౌరం శుభకాలే సమాచరేత్ । వత్సరాన్తే౽థ మధ్యే వా సపిణ్డీకరణం యది । క్షౌరం కృత్వా తు తత్కుర్యాత్తచ్ఛేషం ధారయేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । పితామహశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా వపనం యస్తు వత్సరాన్తే సపిణ్డనమ్ । కుర్యాద్యది పునః కార్యమిత్యువాచ పితామహః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర గర్భవతో వపననిషేధః స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ పిత్రోః సంవత్సరాదర్వాక్ సపిణ్డీకరణం యది । గర్భిణ్యాం న తు భార్యాయాం తచ్ఛేషం ధారయేద్ద్వి

జః ॥ * ॥ ఇతి । భార్యాయాంగర్భిణ్యాం సాపిణ్డ్యనిమిత్తక్షౌరం నకుర్యా
త్ , కింతు సాపిణ్డ్యం కృత్వా వత్సరశేషం ధారయేదిత్యర్థః । ప్రసఙ్గా
త్క్షౌరవిషయేఽన్యదప్యుచ్యతే । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ షష్ఠ్యష్టమీప్రతిపదస్తి
థయశ్చరిక్తావర్జ్యాశ్శశాఙ్కగురుసోమజభార్గవాణామ్ । వారాంశకోద
యవిలోకనమిష్టమాహుః క్షౌరేతుకర్మణి నశౌక్రముశన్తిశావే ॥ * ॥ ఇ
తి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేచ భాన్వఙ్గసుతారవారే మాసా
ధికేశుక్రగురోశ్చమౌఢ్యే । చన్ద్రక్షయేవిష్టివిపోర్దినాన్తేక్షౌరంయదిస్యా
త్ కులనాశహేతుః ॥ * ॥ ఇతి । — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతర్ముహూర్తాదర్వాగ్యః
క్షురకర్మసమాచరేత్ । సపిత్ర్యాన్ పాతయత్యాశునరకే రోమదణ్డకే । ఆ
ద్యన్తయోరాశ్రమిణోర్వపనేసర్వదావిధిః । మధ్యమాశ్రమిణోహేతో
ర్వినాఽకర్తనముచ్యతే । యస్మాన్స్యైవాబ్దికశ్రాద్ధం యదిపిత్రోర్భవేదిహ ।
ప్రాక్పిణ్డదానాత్తన్మాసివపనంనసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాశ్వలాయ
నః । సఙ్గ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాసేషుకన్యాకటకకుమ్భచాపేషువర్జ
యేత్ । అశుభర్క్షేకృతేక్షౌరేక్షిప్రంకుర్యాత్పునశ్శుభే । దగ్ధాన్ కేశాన్
పఞ్చగవ్యక్షాళితేనాథవాపయేత్ । తథైవవపనంమూర్ధ్నికృకలాసః పతే
ద్యది । యస్మిన్మాసిమృతాహః స్యాత్తన్మాసం పక్షమేవవా । క్షురకర్మనకు
ర్వీతపరాన్నంచరతిం త్యజేత్ । వాపయేన్నకృతోద్వాహోవర్షం వర్షా
ర్ధమేవవా । భుఞ్జీతపార్వణం నైవదర్శశ్రాద్ధంచ వర్జయేత్ । నవివాహాది
నెక్షౌరం ప్రశస్తం నిశికామ్యయా । అన్తర్వత్నానకర్తవ్యం పూర్వంవాప
శ్చమేఽహ్నివా । ఏకోదరాణాం పుత్రాణాం పితుశ్చైకదినేతథా । క్షు
రకర్మనకర్తవ్యంసహైవశ్రాద్ధభోజనమ్ । క్షురకర్మనకుర్వీతచౌళాదూ
ర్ధ్వంమృతుత్రయమ్ । తథైవోపనయాదూర్ధ్వముపాకర్మవినాక్వచిత్ ।
కేశాన్మాసత్రయాదూర్ధ్వం గర్భవాన్వాపయేద్యది । గర్భధ్వంసేనతత్తు
ల్యం బ్రహ్మహత్యాసమం భవేత్ । ఆహితాగ్నేర్ద్వయం పర్వద్వాదశీచ
ప్రశస్యతే । భూప్రక్రోష్ఠౌవినాసర్వం కేశలోమానివాపయేత్ । ద్విముణ్డ
నేతుసంప్రాప్తేకథం క్షౌరం విధీయతే । మన్త్రేణవిధివత్కుర్యాత్ పశ్చా
త్క్షౌరంసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి . ...

నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రాద్ధమ్

మృతదినే వపనస్నానానన్తరం గ్రామం ప్రవిశ్య గృహద్వారే స జలపూర్ణ నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రాద్ధం దద్యాత్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతిభిశ్చార్ద్రవాసోభిస్సహబాలపురస్సరైః । నగ్నప్రచ్ఛాదనంకృత్వాసప్రదీపంవిశేద్గృహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సోదకవాససో గ్రామంప్రవిశ్య నగ్నప్రచ్ఛాదనార్థం కాంస్యపాత్రం వస్త్రం ఘృతం తణ్డులం పూర్ణపాత్రం బ్రాహ్మణాయదేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రాద్ధం స్నానాన్తేతు మృతేఽహని । ఘృతతణ్డులసంపూర్ణే వాససాపరివేష్టితే ॥ పిధాయకాంస్యపాత్రేణ తస్మిన్నాజ్యం వినిక్షిపేత్ । హిరణ్యం తత్రనిక్షిప్య యథా విభవసారతః ॥ కులీనాయ దరిద్రాయ విష్ణుంచ మనసాస్మరన్ ॥ ప్రేత ముద్దిశ్య సంపూజ్య బ్రాహ్మణంతు విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ వాసస్తణ్డులమప్పాత్రం ప్రదీపం కాంస్యభాజనమ్ । దహనానన్తరం దద్యాన్నగ్నప్రచ్ఛాదనంహితత్ ॥ * ॥ ఇతి । శుద్ధినిర్ణయే — ॥ వా ॥ దశదినపర్యాప్త తణ్డులపూరితకుమ్భం కాంస్యపాత్రేణపిధాయ తణ్డులార్ధపరిమాణతిల మాష ముద్గ లవణ ఘృతవ్యఞ్జనసహితంసదీపపాత్రం హిరణ్య నవవస్త్ర సహితం ప్రేతముద్దిశ్య నగ్నశ్రాద్ధవిధినా సోదకుమ్భశ్రాద్ధంకార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారేచ — ॥ శ్లో ॥ వాసస్తతణ్డులమప్పాత్రం కాంస్యముద్దీపనం ఘృతమ్ । దహనానన్తరం దద్యాత్ సతు నగ్నపరిచ్ఛదః ॥ * ॥ ఇతి । దహనానన్తరమేవనగ్నప్రచ్ఛాదన విధానాత్ తదనన్తరముదకదానమితి గమ్యతే । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనంకర్మ కృత్వైవమథవేశ్మనః । ప్రవేశనాదికంకుర్యాత్తతోగర్తం గృహాద్బహిః ॥ * ॥ ఇతి । గర్తమ్ - జలాశయం ఉదకదానార్థం గచ్ఛేదిత్యర్థః । నారదేనక్రమేణ వైపరీత్యముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ స్నాత్వా దగ్ధ్వా పునస్నాత్వా తోయందద్యాద్యథోచితమ్ । నగ్నప్రచ్ఛాదనం దద్యాద్దోభజనేనసహద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । నతథేహశిష్టాచారోఽస్తి, దేశవిశేషేతథైవాచరన్తి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనందద్యాదో భ

జనేనసహద్విజః । ససువర్ణం సోదకుమ్భం సవస్త్రం వేదపారగే ॥ తథైవ దేయంతద్విప్రే నద్వితీయేఽహ్ని కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భోజనేనసహ-తణ్డులేనసహేత్యర్థః । రాత్రిదాహేవిశేషమాహ జాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ తిలోదకం తథాపిణ్డం నగ్నప్రచ్ఛాదనం నవమ్ । రాత్రౌ నకుర్యాత్స న్ధ్యాయాం యదికుర్యాన్నిరర్థకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నవమ్ - నవశ్రాద్ధమ్ , రాత్రౌ దహనానన్తరం నగ్నప్రచ్ఛాదనాదికం నకార్యమ్, కింతుపరేఽహ్ని కర్తవ్యమిత్యర్థః । యత్తు కాత్యాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ దగ్ధ్వాతు పిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్ । శ్వోభూతే వపనంతత్ర కేశమాత్రం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి, ఏతచ్చదివాఽరబ్ధసంస్క్రియావిషయమ్, "యదివాస్యాద్దివాఽరబ్ధశ్శేషం సంపాదయేన్నిశి । " ఇతిస్మరణాత్ । పుత్రాణాంతురాత్ర్యారబ్ధసంస్కారేఽపితథైవకర్తవ్యమ్ , — ॥ శ్లో ॥ రాత్రిదాహేతదాకుర్యాత్క్షౌరంపిణ్డోదకక్రియామ్ । మాతాపిత్రోరథాన్యేషాం శ్వోభూతేవపనంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్.

ఉదకదానవిధిః

నగ్నప్రచ్ఛాదనానన్తరకృత్యముక్తం పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ నవంవాసస్తిలాన్దర్భాన్కుమ్భమితిసంభృత్యతీర్థంగత్వా స్నాత్వాతీరకృతేకుణ్డేకర్తాసఙ్కల్ప్యప్రేతమావాహ్య " ఆయాహిప్రేత " ఇతిశిలాం స్థాపయేత్ । అథజ్ఞాతయోదక్షిణాముఖాఃస్నాత్వోక్తక్రమేణసఙ్కల్ప్యసవ్యం జాన్వాచ్యాముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయ ఏతద్వాసోదకం దదామీతిత్రిగుణభుగ్నంనవంవాసస్సదశంసకృత్పీడయేయుః । ఏవం స్నాత్వాస్నాత్వాద్విః పీడయేయుః , అశక్తౌత్రిర్నిమజ్జ్యత్రిర్వా సఉదకం తిలోదకాఞ్జలీంశ్చదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ కేశాన్ప్రకీర్యపాంసూనోప్యైకవాససో దక్షిణాముఖాస్సకృదుపమజ్జ్యోత్తీర్యసవ్యం జాన్వాచ్యవాసః పీడయిత్వా ఉపవిశన్త్యేవం త్రిస్తత్ప్రత్యయం తిలమిశ్రముదకముత్సృజ్యతూష్ణీమేత్యాఽఽకాలమభోజనంకర్తుః ॥ * ॥ ఇతి । ఉపవిశన్తి - ఉపవిశ్యపీడయేయుః , నప్రహ్వాభూయస్థిత్వావా । తత్ప్రత్యయమ్ - గోత్రనామగ్రహణపూర్వకమిత్యర్థః ।

ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ సకృన్నిమజ్జ్య త్రిరుదకాఞ్జలీన్ దద్యాత్ ॥*॥ ఇతి । బౌధాయనః — ॥ శ్లో ॥ కేశానోప్యతతః స్నాత్వా త్రిర్దద్యురుదకాఞ్జలిమ్ । దర్భేషు తిలసంమిశ్రమేతత్తదుదకం త్వితి ॥*॥ వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శవం దగ్ధ్వా యథాన్యాయం దృష్ట్వా జ్యోతిర్దిశస్తథా । బాలాన్ దారాన్ పురస్కృత్య గచ్ఛేత్పాత్రిత మనీక్షకః । శుద్ధమస్ఫుటితం శ్లక్ష్ణం శ్యామం లోహితమేవ వా । పాషాణం తత ఆదాయ గత్వా తత్ర మహాజలమ్ । సచేలం దణ్డవత్స్నాత్వా మలం ప్రక్షాళ్య వస్త్రజమ్ । పునస్సచేలం స్నాత్వాఽథ వాగ్యతాః సుమాహితాః । వృద్ధపూర్వాస్సగోత్రాశ్చ బాన్ధవాశ్చ సహోదకాః । సపిణ్డాశ్చ క్రమాత్పుత్రాః ప్రాచీనావీతిన స్తథా । దక్షిణాభిముఖా భూత్వా దక్షిణాగ్రకుశేషు హి । పాషాణం తత్ర నిక్షిప్య కృత్వా తు పురతోఽవటమ్ । నామగోత్రే సముచ్చార్య ప్రేత స్తృప్యత్వితి బ్రువన్ । గర్తే సకృత్పాత్రిసిఞ్చేయు స్తిలపూర్ణజలాఞ్జలిమ్ । పిత్రోస్తు యావదాశౌచం తావత్కుర్యాజ్జలాఞ్జలిమ్ ॥*॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ తథాఽనవేక్ష్య మేత్యాపస్సర్వ ఏవ శవస్పృశః । స్నాత్వా సచేలమాచమ్య దద్యురస్యోదకం స్థలే । గోత్రనామపదాన్తే చ తర్పయామీత్యనన్తరమ్ । దక్షిణాగ్రాన్ కుశాన్ కృత్వా సలిలం తు పృథక్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ వా ॥ ప్రేతం మనసా ధ్యాయన్ దక్షిణాముఖ స్త్రీనఞ్జలీన్నినయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ నదీకూలం తతో గత్వా శౌచం కృత్వా యథార్థవత్ । వస్త్రం సంశోధయేదాదౌ తతః స్నానం సమాచరేత్ । సచేలస్తు తతః స్నాత్వా శుచిః ప్రయతమానసః । పాషాణం తత ఆధాయ విప్రో దద్యాద్దశాఞ్జలీన్ । ద్వాదశ క్షత్రియో దద్యాద్వైశ్యః పఞ్చదశ స్మృతాః । త్రింశచ్ఛూద్రాయ దాతవ్యా స్తతస్సంప్రవిశేద్గృహమ్ । తతః స్నానం పునః కార్యం గృహశౌచం చ కారయేత్ ॥*॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యే తతః కృత్వా వస్త్రం యజ్ఞోపవీతకే । దక్షిణాభిముఖైర్విప్రైర్దేయం తోయాఞ్జలిత్రయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వస్త్రం నిష్పీడనవస్త్రమితి వ్యాచక్షతే । వసిష్ఠః — ॥ వా ॥ సవ్యోత్తరాభ్యాం పాణిభ్యాముదకక్రియాం కుర్వీరన్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రేత

సృబాన్ధవా యథావృద్ధముదకమవతీర్య నోత్కర్షేయురుదకాన్తే ప్రసిఞ్చే
యురపసవ్య యజ్ఞోపవీత వాససో దక్షిణాముఖా బ్రాహ్మణస్య ఉదఙ్ముఖాః
ప్రాఙ్ముఖాశ్చ రాజన్యవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాతిభిర్వపనపూర్వ
కమేవ ఉదకం దేయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రదద్యుర్జ్ఞాతయస్సర్వే క్షౌరం కృ
త్వా తిలోదకమ్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । ప్రచేతాశ్చ — ॥ వా ॥ వప
నం కృత్వా స్నాత్వైకవస్త్రాః ప్రాచీనావీతినో దక్షిణాముఖా అవటే స
దర్భే జలాఞ్జలిం దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరాః — ॥ వా ॥ సతిలం ద
ర్భేష్వసావేతత్త ఇతి జలాఞ్జలీన్ దద్యుర్బాలపురస్సరాస్సపిణ్డాః ॥ * ॥ ఇ
తి । యథావృద్ధం బాలపురస్సరా ఇత్యేతయోర్యథాస్వగృహ్యం యథాశి
ష్టాచారం వ్యవస్థా । ఏతచ్చోదకదానం యావదాశౌచం కార్యమ్ । తథా
చ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినో నామ గోత్రాభ్యాం దక్షిణాము
ఖాః । జలం ప్రేతాయ మధ్యాహ్నే దద్యుర్యావదశుద్ధతా ॥ * ॥ యావ
దశుద్ధతా - యావదాశౌచమిత్యర్థః । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ యావదాశౌ
చం తావత్ప్రేతస్య ఉదకం పిణ్డం చ దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేష
మాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ఏవమహరహరఞ్జలినైకోత్తర వృద్ధిరైకాదశా
హాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కర్తా జ్ఞాతయశ్చ ప్రథమదినే త్రీనఞ్జలీన్ దద్యుః, ద్వి
తీయే చతురః, తృతీయే పఞ్చ ఏవం దశమదినపర్యన్తమేకోత్తరవృద్ధ్యా ద
ద్యుః, సంభూయ పఞ్చ సప్తత్యఞ్జలయో భవన్తి । “ అఞ్జలినైకోత్తరవృ
ద్ధిః ” ఇత్యభిధానాద్వాసోదకే నాస్త్యేకోత్తరవృద్ధిః । తత్తు ప్రత్యహ
మాదశాహాత్త్రిరేవ దద్యుః । ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దినే దినేఽఞ్జ
లీన్ పూర్ణాన్ ప్రదద్యాత్ ప్రేతకారణాత్ । తావద్వృద్ధిశ్చ కర్తవ్యా
యావత్పిణ్డస్సమాప్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యావద్దశమపిణ్డస్సమాప్యతే తా
వదఞ్జలివృద్ధిః కార్యేత్యర్థః । యత్తు “ ప్రథమ తృతీయ పఞ్చమ సప్త నవమే
షూదకక్రియా ” ఇతి గౌతమస్మరణమ్, తదాపద్విషయమిత్యుక్తం పితృమే
ధసారే — “ సఙ్కటేష్వయుగ్మాహేషు దశాహే వా దద్యుః ” ఇతి । స్మృ
తిరత్న మాధవీయాదిషు వ్యవస్థాన్తరం దర్శితమ్, ‘ అయుగ్మదినేషు త్రీం
స్త్రీనఞ్జలీన్ దద్యాత్, ‘ ప్రథమతృతీయ పఞ్చమ సప్తమ నవమేషూదకక్రి

యా' ఇతిగౌతమస్మరణాత్, '॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్నితృతీయేచపఞ్చమే సప్తమేతథా । నవమేచామ్బునిస్నానం కృత్వాదద్యాత్తిలోదకమ్ ॥ * ॥' ఇతి విష్ణుపురాణవచనాచ్చ, ప్రేతస్య తాపోపశాన్తివిశేషాపేక్షయాతు ప్రతిదినమేకోత్తరవృద్ధ్యా ఉదకదానం కార్యమ్, 'దినేదినేఽఞ్జలీన్పూర్ణాన్' ఇతి ప్రచేతస్స్మరణాత్ " ఇతి । ఏకోత్తరవృద్ధ్యాశ్రాద్ధమపి కర్తవ్యమిత్యుక్తం శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధమేకోత్తరం వృద్ధ్యా కర్తవ్యంతు దినేదినే । ఆవసానాద్బలీనాంతు ద్విగుణం ప్రత్యహం పరే ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోత్తరంయథాభవతి తథావృద్ధ్యా బలీనామవసానపర్యన్తం శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ । పరే - అన్యే, ప్రత్యహంజలాఞ్జలిభోజ్యాదిద్విగుణం దేయమ్, ఇత్యాహురితి శేషః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకోత్తరం యథాశక్తిభుక్తిం దద్యాద్దినేదినే । దశకంవా శతంవాఽపి సహస్రంవా సహేమకమ్ ॥ దేయం విప్రస్య తత్పుత్రైర్యథాలాభం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పుత్రైరితి సంస్కర్తౄణాముపలక్షణమ్ । యస్తు సంస్కర్తా సఏవైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । శక్త్యాసత్యాం పక్షాన్తరం ద్రష్టవ్యమ్ । ఏతచ్చైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం పిణ్డబలిప్రదానానన్తరం కర్తవ్యమ్ । యావదాశౌచం ప్రత్యహమేకమేవ తిలాఞ్జలిందద్యాదిత్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సప్తమాద్దశమాద్వాపిజ్ఞాతయోఽభ్యుపయన్త్యపః । అపనశ్శోశుచదఘమనేనపితృదిఙ్ముఖాః ॥ సకృత్ప్రసిఞ్చన్త్యుదకంనామగోత్రేణవాగ్యతాః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నామగోత్రే సముచ్చార్య ప్రేతస్తృప్యత్వితిబ్రువన్ । గర్తేసకృత్ప్రసిఞ్చేయుస్తిలపూర్ణంజలాఞ్జలిమ్ ॥*॥ ఇతి । పక్షాన్తరమప్యుక్తంతత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ యద్వాశతాఞ్జలిందద్యాత్ప్రథమేఽహ్న్యేకమఞ్జలిమ్ । ద్వితీయేత్రీనఞ్జలీంశ్చతృతీయేపఞ్చసప్తచ ॥ చతుర్థేపఞ్చమదినే నవదద్యాచ్చషష్ఠకే ॥ సప్తమే చాష్టమేచాఽపిదద్యాదేకాదశాఞ్జలీన్ । త్రయోదశాఞ్జలీన్దద్యాత్ నవమేతుతథాదినే ॥ దద్యాచ్చసప్తదశకాన్ దశమేఽహ్న్యేకవింశకాన్ । సప్తత్యఞ్జలయఃకేచిత్త్రింశసప్తతు పఞ్చచ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ సకృదున్మజ్జ్యైకాఞ్జలిముత్సృజ్య తస్య గోత్రనామగృహీత్వోత్తీర్య ॥ * ॥

ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డాజ్ఞాతయస్త్రిస్త్రిరేకైకోత్తరమ
గ్నిదః । సమానోదాస్తర్పయన్తి నిత్యమేకైకమఞ్జలిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీ
నసిః — ॥ వా ॥ దక్షిణాముఖస్త్రీనుదకాఞ్జలీన్నినయేచ్ఛవదాహప్ర
భృత్యేకాదశేఽహ్ని విరమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర తిలోదకసఙ్ఖ్యా యథా
స్వగృహ్యం యథాకులాచారం వ్యవస్థాపనీయా । సపిణ్డానాం త్ర్యహా
త్తిలోదకసమాపనే, ప్రథమదినాద్యష్టమదినపర్యన్తోదకమష్టమదినే దత్వా
నవమదినే దశమదినే చ తత్తద్దినోదకం దద్యాత్, తథైవాష్టమదినపర్యన్తం
వాసోదకపిణ్డంచాష్టమదినే కృత్వా నవమదశమయోస్తత్తద్దినవాసోదకం
పిణ్డంచ దద్యాత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ దశాహాన్తస్త్ర్యహత
ర్పణే, అష్టమే ద్విపఞ్చాశత్ నవమే హ్యేకాదశ దశమే ద్వాదశాఞ్జలీనష్టమేఽ
ష్టౌ పిణ్డాన్నవమదశమయో రేకైకం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతిక్రాన్తే దశా
హే జ్ఞాతీనాం త్ర్యహముదకదానే వ్యవస్థా దర్శితా తత్రైవ — ॥ వా ॥
ద్వాదశాద్యదివసే, ద్వితీయే త్రింశత్ , తృతీయే త్రయస్త్రింశదుదకా
ఞ్జలీన్ దద్యాత్, ఆద్యేఽహ్ని కర్తా త్రీన్ పిణ్డాన్ ద్వితీయే చతురః తృతీయే
త్రీన్ ద్వయోర్ద్వయోర్నవశ్రాద్ధ తృతీయేఽహ్న్యేకోద్దిష్టాహే చైకైకం నవ
శ్రాద్ధం దద్యాత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహాన్తసపిణ్డా
నాం త్ర్యహాత్తు తిలతర్పణే । అష్టమాది ద్విపఞ్చాశదేకాదశ ద్వాదశాఞ్జ
లీన్ ॥ ద్వాదశ ప్రథమేఽహ్న్యేవ ద్వితీయే త్రింశదుచ్యతే । త్రయస్త్రిం
శత్తృతీయేఽహ్ని నిర్గతే దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥
అగ్నివేదాస్త్రయః పిణ్డాస్తథా వాసోదకం దశ । ఆదిత్యస్త్రింశదిత్యేవం
త్రయస్త్రింశత్తిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమే
దివసే దేయాస్త్రయః పిణ్డాస్సమాహితైః । ద్వితీయే చతురో దద్యాదస్థిసఞ్చ
యనం తతః ॥ త్రీంస్తు దద్యాత్తృతీయేఽహ్ని వస్త్రాది క్షాళనం తతః । ఏ
కోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని సాపిణ్డ్యం చ తతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాద
ర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డో యది దహేద్ద్వితీయేత్వస్థిసఞ్చయః । తృతీయే
తూదకం దత్వా చతుర్థే శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని మ
రణాత్తు విధీయతే । సపిణ్డీకరణం యత్తు ద్వాదశేఽహ్ని విధీయతే । తత్పఞ్చ

మేదినైకుర్యాదసపిణ్డ ఇతి స్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చపక్షిణ్యాశౌచకర్తృ
కదాహే వేదితవ్యమ్, ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహంతు యోనిబన్ధూనామాశౌచంద
హనాదిషు ॥ * ॥ ఇతి తేషాం సంస్కర్తృత్వే త్రిరాత్రాశౌచస్మరణాత్,
యావదాశౌచం ప్రేతస్యోదకం పిణ్డంచదద్యాదితి విష్ణుస్మరణాచ్చ । అత్ర
చ ఉదకసంఖ్యా “ ఆదిత్యస్త్రింశదిత్యేవ త్రయస్త్రింశత్తిలోదకమ్ । ”
ఇత్యుక్తప్రకారైవకర్తవ్యా । యత్తు ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డో యదిదహేద్ద్వితీయేత్వ
స్థిసఞ్చయః । ఏకోద్దిష్టం తృతీయేఽహ్ని మరణాత్తువిధీయతే ॥*॥ ఇతి, ఏతద్స
స్థుకర్తృకసంస్కారవిషయమ్ । సఞ్చయనముదకస్యాప్యుపలక్షణమ్ । తచ్చ
ద్వితీయేదినే పఞ్చసప్తత్యాత్మకమ్ । మాతామహాదిసంస్కారే దౌహిత్రా
దీనాం దశాహమాశౌచం క్రియాచ “ పౌత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషో
నాస్తి ధర్మతః । ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । అసంస్కర్తృణాం సమానోదకానాం
త్రిరాత్రాశౌచినాం త్ర్యహాదేవ ఉదకసమాపనమ్, తచ్చస్వాశౌచకాలఏవ
కర్తవ్యమ్ । స్వాశౌచకాలే అకృతోదకస్యతు సమానోదకస్య పశ్చాదుదక
దానేఽప్యాశౌచమనుష్ఠేయమిత్యాహుః । ఉదకసఙ్ఖ్యాచ “ ఆదిత్యస్త్రిం
శత్ ” ఇత్యుక్తప్రకారేణ సపిణ్డవదేవేతి కేచిత్ । స్మృత్యన్తరేతు — ॥ శ్లో ॥
సకృత్ప్రసిఞ్చన్త్యుదకం సప్తత్యఞ్జలయః క్వచిత్ । యద్వా శతాఞ్జలీన్
దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి పక్షత్రయమాశ్రిత్య సోదకానాముదకదానముక్త
మ్ — ॥ శ్లో ॥ త్రిరాత్రాశౌచినో దద్యుః ప్రథమేఽహ్న్యఞ్జలిత్రయమ్ ।
ద్వితీయే చతురో దద్యాత్ తృతీయే త్ర్యఞ్జలీంస్తథా ॥ సప్తత్యఞ్జలిపక్షేతు
ప్రథమే చ ద్వితీయకే । ఏకైకవింశతిం దద్యాత్తృతీయే శేషతశ్శుచిః ॥ త్రిరా
త్రాశౌచినః కుర్యుః ప్రథమే త్రింశదఞ్జలీన్ । చత్వారింశద్ద్వితీయేఽహ్ని త్రిం
శద్దద్యాత్తతశ్శుచిః ॥ * ॥ ఇతి । సమానోదకానాం ప్రేతనిర్హారే విశేష ఉ
క్తో భృగుణా ॥ శ్లో ॥ శావే చ సూతకే శుద్ధిస్త్ర్యహాదుదకదాయినామ్ । శ
వవాహం తు కుర్యుశ్చేద్దశాహాన్తా భవేత్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సమానోదకాః కుర్వీరన్ సంస్కారం దశరాత్రతః ।
దశాహాన్తేన శుద్ధిః స్యాదిత్యాహ భగవాన్ భృగుః ॥ * ॥ ఇతి । మాణ్డవ్యః —
॥ శ్లో ॥ సపిణ్డో వాఽసపిణ్డో వా కర్తా చేద్వపనం స్మృతమ్ । ఆశౌచం దశ

రాత్రంసాత్యత్వఇచ్ఛన్తతి తర్పణమ్ । ఆశౌచంతు త్రిరాత్రంసాత్యదన్య థావపనం నహి । త్రింశత్తిలోదకం కుర్యాత్సమానోదకసంస్థితౌ ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డః - సమానోదకః । అన్యథా - సంస్కారాకరణఇత్యర్థః । తిలపరిమాణముక్తం విష్ణుపురాణె — ॥ శ్లో ॥ తిలైస్సప్తాష్టభిర్వాపిస మవేతంజలాఞ్జలిమ్ । భక్తినమ్రస్సముద్దిశ్యభువ్యస్మాకం ప్రదాస్యతి ॥ * ॥ ఇతి । అజ్ఞాతిభిరపిక్వచిదుదకదానం కర్తవ్యమ్ । తదాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఏవం మాతామహాచార్యప్రేతానాం చోదకక్రియా । కామోద్య దకం సఖిప్రత్తాస్వస్రీయశ్వశురర్త్విజామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్తా - పరిణీతా, మహితృభగిన్యాదిః, అపుత్రాణాంమాతామహాదీనాం సపిణ్డవదుద కదానం నిత్యంకార్యమ్ । సఖ్యాదీనాంతు కామతః, ననిత్యతయా, అక రణేప్రత్యవాయాభావాత్ । స్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ పతితస్యోదకంకా ర్యం సపిణ్డైర్బాన్ధవైర్బహిః ॥ * ॥ ఇతి । గ్రామాద్బహి రేకదినే కార్యమ్.

పిణ్డదానవిధిః

తీరకుణ్డతర్పణానన్తరకృత్యముక్తం పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ అథోదకుమ్భమాహృత్య కర్తాగృహద్వారే కుణ్డేఽశ్మానం నిధాయ ప్రేత మావాహ్య సఙ్కల్ప్యసవ్యంజాన్వాచ్యదక్షిణాముఖస్త్రిర్వాసోదకందత్వా దీపంప్రజ్వాల్య సఙ్కల్ప్య కుణ్డసన్నిధౌ దర్భేషు మార్జయతాం మమ ప్రేత, ప్రేత, ఇతివా సకృదపోమార్జయిత్వా, కుక్కుటాణ్డప్రమాణం ముష్టిప్రమాణంవా ఫలమూలశాకయుక్తం తిలమిశ్రం పిణ్డమముకగోత్రా ముకశర్మన్ ప్రేత ఇమంపిణ్డముపతిష్ఠేతి ప్రేతాయపిణ్డం బలించదత్వా, పూర్వవన్మార్జయిత్వా, పాత్రసం క్షాళన తోయేన త్రిఃప్రసవ్యం పరిషి చ్య తమప్సు విసర్జయేత్ । అపివా సఙ్కల్పేషు తీరకుణ్డతర్పణాన్తే పిణ్డం ద ద్యాత్, ఏవమన్వహం పిణ్డమేకైకం దద్యాచ్ఛ్రాద్ధార్త్తీరకుణ్డపాషాణేవా పిణ్డం దద్యాదితి కేచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రసాఙ్ఖ్యాయనః — ॥ వా ॥ గృ హద్వారే వామపార్శ్వే కుణ్డం తదుపర్యశ్మానంచనిధాయకనిష్ఠపూర్వా స్త్రిః ప్రథమావాసఉదకం పీడయేయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర త్రిర్వాసోద కం దేయంనతిలోదకం విధ్యభావాత్, తథాశిష్టాచారాచ్చ । యద్యపి —

॥ శ్లో ॥ నిత్యంమృతస్యపుత్రైస్తు భార్యయాచ యథావిధి । దశాహాన్తం ద్వి రావృత్త్యా కర్తవ్యాచోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇత్యాశ్వలాయనస్మృతిరస్తి, తథాఽపి శిష్టాచారాభావాదుపేక్ష్యమ్ । అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ తతో గృహం సమాగమ్య చరుం కుర్యాత్స్వయం తతః । ద్వాఃప్రత్యాఖ్యతుత ద్ద్రవ్యం కర్తవ్యంశ్రపణంతతః ॥ ఆదాయదక్షిణాగ్రాంస్తు దర్భాన్ సం స్తీర్యవిన్యసేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ వా ॥ దూర్వాం ప్రవాళమ గ్నిం వృషభంచాలభ్యగృహద్వారే ప్రేతాయపిణ్డందత్వా పశ్చాత్ప్రవి శేయుః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ వామపార్శ్వే గృహద్వా రే శిలాస్తిస్రోనిధాయచ । తాసువస్త్రాణిసంపీడ్య సాయంప్రాతర్బలిం హరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వామపార్శ్వే గృహస్యాభిముఖం గతస్యేతి కైశ్చి ద్వ్యాఖ్యాతమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ద్వారస్యదక్షిణేపా ర్శ్వే బహిఃకుర్యాద్యథావటమ్ । ఏకమశ్మానమాదధ్యాదిష్టకాంవాఽగ్ర జన్మనామ్ ॥ * ॥ ఇతి । బహిః - గృహాద్బహిః, అఙ్గణఇతియావత్ । గృ హద్వారవామపార్శ్వ దక్షిణపార్శ్వయోర్వికల్పఇత్యన్యే । శిలాత్ర యస్థాపనం బోధాయనీయానాం నియతమ్, తేషాం శిలాత్రయస్థాపన స్య సాయంప్రాతర్బలి దానస్యచవిధానాత్ । ఇతరేషామ్ "ఏకమశ్మా నమాదధ్యాత్, శిలాస్తిస్రోనిధాయచ" ఇత్యనయోర్వికల్పః । అఙ్గి రాః — ॥ శ్లో ॥ బహిఃపిణ్డప్రదానంస్యాత్ కర్షూణాంఖాతావి ధానతః । గన్ధమాల్యోదకైనార్చ్యదద్యాద్దర్భేష్వవాఙ్ముఖః ॥ * ॥ బ్రహ్మపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గృహాద్బహిశ్చదేశేగోమయేనోపలే పితే । లౌకికాగ్నింప్రతిష్ఠాప్యస్నాత్వాపాత్రేణతేజసా ॥ మృణ్మయేనా పికర్తవ్యంశ్రపణంపితృయజ్ఞవత్ । అభిఘార్యతముద్వాస్యపునరప్యభిఘార్య చ । పాషాణంపురతఃస్థాప్యవాగ్యతోదక్షిణాముఖః । దక్షిణాగ్రాన్కుశాం స్తీర్యదద్యాత్తేషూదకం సకృత్ ॥ నామగోత్రేసముచ్చార్యపిణ్డందద్యాద మన్త్రకమ్ । పునస్తత్రోదకం దద్యాద్గన్ధపుష్పైరథార్చయేత్ । ధూపదీ పౌతథాదద్యాదేవందశదినేష్వతు । అశక్తఃప్రథమేఽహ్నిస్యాత్పఞ్చమేద శమేఽపివా । త్రిరాత్రాశౌచఉత్పన్నే త్రయఃపిణ్డాదశైవవా ॥ ఉదకం

పిణ్డదానంచ పునరప్యుదకం నయేత్ ॥ వాయసేభ్యోబలిం దద్యాద్వైవ
స్వతవరంస్మరన్ । అగ్నౌజలేవానిక్షిప్య స్నాత్వా శశ్వద్గృహంవ్రజే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతపిణ్డవ్యతిరిక్తంబలిం వాయసేభ్యోదత్వా తం ప్రే
తపిణ్డం చరుపాకాగ్నౌ జలేవానిక్షిప్య స్నాయాదిత్యర్థః । వైవస్వతవరశ్చ
ఉత్తర రామాయణే భారతేచ ఉక్తః — ॥ శ్లో ॥ యేచమద్విషయానామ
మానవాఃక్రతుభిర్భృశమ్ । త్వయిభుక్తైతు తృప్తాస్తే భవిష్యన్తి సబాన్ధ
వాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ వా ॥ ప్రేతస్యోదక నిర్వాపణం కృత్వా
ఏకం పిణ్డం కుశేషు దద్యుర్యావదాశౌచం తావత్ప్రేతస్యోదకం పిణ్డంచ
దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ నవభిర్దివసైర్దద్యాన్నవ
పిణ్డాంస్సమాహితః । దశమం పిణ్డముత్సృజ్యరాత్రిశేషే శుచిర్భవేత్ ॥*॥
ఇతి । ప్రత్యహమేకైకపిణ్డాభిప్రాయేణ పారస్కరోఽపి — ॥ శ్లో ॥
బ్రాహ్మణేదశపిణ్డాస్తు క్షత్రియేద్వాదశస్మృతాః । వైశ్యేపఞ్చదశప్రోక్తా
శ్శూద్రేత్రింశత్ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥
ప్రేతేభ్యస్తు సవర్ణేభ్యః పిణ్డాన్దద్యుర్దశైవతు ॥ * ॥ ఇతి దశపిణ్డస్మర
ణాత్, ప్రత్యహమేకపిణ్డవిధానాచ్చ, ఏకస్మిన్నేవకాలేపిణ్డదానమ్, "సా
యంప్రాతర్బలింహరేత్" ఇతివచనేన సాయం బల్యర్థం ద్వితీయమపిపిణ్డం
శిష్టా ఆచరన్తి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాగ్రాశ్చ దర్భాస్స్యుస్స
చవై దక్షిణాముఖః । ద్వారదేశే ప్రదాతవ్యో నదేహాయతనే క్వచిత్ ॥
వాగ్యతః ప్రయతశ్చైవ సన్తిష్ఠేత్పిణ్డసన్నిధౌ । తతోఽవశిష్టం పిణ్డస్యనద్యాం
తు ప్రక్షిపేచ్చతత్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ వా ॥ భూమావమాల్యంపి
ణ్డంపానీయముపలేవాదద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపిణ్డంబ
హిర్దద్యాద్దర్భమన్త్రవివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి తదనుపనీతవిషయమ్ "॥ వా ॥
అసంస్కృతానాంభూమౌపిణ్డందద్యాత్సంస్కృతానాంకుశేషు ॥ * ॥" ఇతి
ప్రచేతఃస్మరణాత్ । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ కుక్కుటాణ్డప్రమాణస్తు పి
ణ్డ ఇత్యభిధీయతే । అఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రంస్యాదథవాదానమితిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి ।
ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ యత్రస్యుర్బహవఃపిణ్డాస్తత్రబిల్వఫలోప
మాః । యత్రచైకోభవేత్పిణ్డస్తత్రాశ్వఖురసంమితః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే —

॥ శ్లో ॥ ప్రాయః పిత్ర్యేషు పిణ్డాఃస్యుర్మానేన బదరోపమాః । సర్వత్ర
షుదృఢాహిస్యుర్వర్తులాః శ్రాద్ధకర్మసు ॥ ప్రేతపిణ్డస్తుదైర్ఘ్యేణద్వాదశా
ఙ్గులఉచ్యతే । స్థాల్యేనచైకపిణ్డస్య సదృశస్యాద్దృఢశ్శుభః ॥ * ॥ ఇతి ।
ఏకపిణ్డస్యసదృశః - అశ్వఖురసదృశ ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేతు — ॥ శ్లో ॥
కపిత్థబిల్వవచ్ఛాబ్దై పిణ్డం దద్యాచ్చపార్వణే । ధాత్రీఫలప్రమాణేన గయా
శ్రాద్ధే మహాలయే ॥ నాళికేరప్రమాణేన ఏకోద్దిష్టేసపిణ్డనే । అన్యశ్రాద్ధే
షు సర్వేషు కుక్కుటాణ్డప్రమాణతః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥
ద్విహాయనస్య వత్సస్య విశత్యాస్యే యథాసుఖమ్ । తథా కుర్యాత్ప్ర
మాణంతు పిణ్డానాం వ్యాసభాషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥
పిణ్డంప్రదీయతేసాగ్ర దర్భేషుతుగుడేనవా । పయసాఫలమూలైశ్చమి
శ్రితం దక్షిణాముఖః ॥ ప్రేతాయనామగోత్రాభ్యాం ప్రదద్యాన్ముష్టిసం
మితమ్ । తూష్ణీం ప్రసేకం పుష్పంచ ధూపందీపం తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి ।
బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ ముష్టిప్రమాణం కుక్కుటాణ్డప్రమాణంవా
తిలమిశ్రంపిణ్డంప్రదాయ గన్ధపుష్ప ధూపదీపాన్ దత్వా సఙ్క్షాళనేనాప
సవ్యం పరిషిచ్య ప్రేతపిణ్డమప్సువిసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విసర్జనప్రకార
మాహాపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ ఆకాశం గమయేత్పిణ్డం జలస్థోదక్షిణాము
ఖః । పితౄణాం స్థానమాకాశం దక్షిణాదిక్తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచ
ప్రాప్తేఽపిదశపిణ్డానాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచస్యాపిచప్రాప్తే
పిణ్డాన్దద్యాద్దశైవతు । ప్రథమేత్రీన్ ద్వితీయేఽహ్ని చతురస్త్రీన్ తృతీ
యకే ॥ * ॥ ఇతి ఉదకదానవత్పిణ్డదానం నసర్వైఃకార్యమ్, అపితుసంస్క
ర్త్రైవ । తథాఽఽహ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేవాఽపరాహ్ణే
వా తోయమాశౌచగామిభిః । సంస్కర్త్రైవబలిర్దేయా సహిప్రేతస్య
బాన్ధవః ॥ * ॥ ఇతి .

పిణ్డద్రవ్యాదినియమః

పిణ్డద్రవ్యనియమమాహ శునఃపుచ్ఛః — ॥ శ్లో ॥ శాలినాసక్తుభిర్వాఽ
పి శాకేనాప్యథనిర్వపేత్ । ప్రథమేఽహని యద్ద్రవ్యం తదేవస్యాద్దశాహి
కమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కర్తృనియమో గృహ్యపరిశిష్టేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ అస

గోత్రస్సగోత్రో వా యది స్త్రీ యది వా పుమాన్ । ప్రథమేఽహని యః కుర్యా
త్సదశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్థాననియమ ఉక్తః స్మృత్యన్తరే —
॥ శ్లో ॥ ఏకత్ర నిక్షిపేత్కర్తా దశపిణ్డాంత్సమాహితః । స్థానభేదే మహాన్
దోషః పిణ్డభుజన్నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డభుక్ - ప్రేతః । అన్య
త్రాపి — ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యభేదే మహాహానిః కర్తృభేదే త్వనర్థతా । స్థా
నభేదే మహాన్దోషస్త్రిభేదం తు న కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

శిలాదివిపర్యాసే

స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వస్త్రపాషాణకుమ్భానాం స్థాల్యాః క
ర్తుర్విపర్యయే । పూర్వదత్తోదకం కుర్యాత్పునరిత్యాహ దేవలః ॥ * ॥ ఇ
తి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరీయశిలాపాత్రద్రవ్యకర్తృవిప
ర్యయే । పూర్వదత్తాఞ్జలీన్పిణ్డాన్పునరిత్యాహ గౌతమః ॥ * ॥ ఉత్తరీ
యమ్ - వాసఉదకార్థం నవవస్త్రమ్, పాత్రమ్ - వాసఉదకాదిదానాయ
జలాహరణార్థం నవఘటః, చరుస్థాలీ వా । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ అద్యదేశా
ఽన్యదేశే ప్రేతపిణ్డం క్షిపేద్యది । పూర్వదత్తాన్ప్రేతపిణ్డాన్పునరిత్యాహ
శాకలః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమధ్యే పాషాణం యది న
శ్యేచ్ఛిలాన్తరే । పూర్వదత్తాఞ్జలీన్పిణ్డాన్పునరిత్యాహ కుణ్డినః ॥ * ॥
అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ స్థాపితం ప్రేతపాషాణమాదశాహాన్న చాలయే
త్ । దేశక్షోభే మహాపత్త్యా స్థాపితం చోద్ధరేద్యది ॥ ప్రాణాయామత్రయం
కృత్వా సంస్పృశ్య వ్యాహృతీర్జపేత్ । యది నష్టం హృతం వాఽపి పాషాణం ప్ర
థమాహ్నికమ్ ॥ పాషాణమన్యదాదాయ పూర్వదత్తామ్బు నిక్షిపేత్ ॥ * ॥
ఇతి । సఙ్గ్రహే తు — ॥ శ్లో ॥ శిలావినాశే సతి వా తతోఽన్యామాయా
తు మన్త్రేణ నిధాయ కుణ్డే । యమాయ సోమం సునుతేతి మన్త్రాదాజ్యాహు
తిం లౌకిక ఏవ వహ్నౌ ॥ * ॥ శిలావినాశేఽన్యాం శిలామ్ "ఆయాతు దేవ
స్సుమనాభిః" ఇతి వాక్యద్వయాత్మకేన మన్త్రేణ స్థాపయిత్వా "యమా
య సోమమ్" ఇతి లౌకికాగ్నౌ జుహుయాదిత్యర్థః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥
శిలాన్తరే స్థాపితే తు దృష్టా నష్టశిలా యది । యమేళవేళమన్త్రేణ తాం చ న్య
స్యాథ తర్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ రాజకార్యనియు

క్తానాం వైశ్యానాం చాతిపత్తిషు । పాషాణముద్ధరేన్మధ్యే బలికర్మసమాప
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ గృహీత్వా ప్రేతపాషా
ణం గచ్ఛేద్దేశవిపర్యయే । అపకృష్యాపి కుర్వీత నత్వేతదవశేషయేత్ ॥ ఉ
దకం పిణ్డదానంచ దశాహాభ్యన్తరం తు యత్ । సమాపయేద్దశాహే తత్సర్వం
పూర్వవదాచరేత్ ॥ అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వం విచ్ఛిన్నే తర్పణాదికే ।
త్ర్యబ్దే యది తు పిత్రోశ్చ పునస్సంక్షిప్యతే త్ర్యహాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్య
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ యది నష్టో మృతో వాపి కర్తా హ్యన్యం సమాశ్రయేత్ ।
తేనైవ కారయేత్సర్వముదకాద్యం సపిణ్డనమ్ ॥ ప్రథమేఽహని యః కర్తా నారీ
వా పురుషోఽథవా । ఆదశాహం ప్రకుర్వీత పిణ్డదానోదకక్రియాః ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ వాయసేనాపి తే పిణ్డేషు వా శూద్రేణ దూషి
తే । పునః కర్మ ప్రకుర్వీత హ్యావృత్తిశ్చ విపర్యయే ॥ * ॥ ఇతి । విపర్యయే -
ఉత్తరీయాదివిపర్యయే । అఙ్గిరాస్తు — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డం కాకాదిపక్షిభ్యో జ
న్తురన్యస్స్పృశేద్యది । కృచ్ఛ్రత్రయం చరిత్వా చ పునః పిణ్డం చ నిక్షిపే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । జన్తుః - శ్వాదిః , కాకాదిస్పర్శనే కృచ్ఛ్రాభావః , పు
నః పిణ్డనిర్వాపణమేవేత్యర్థః । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ శ్వచణ్డాలాదిభి
స్స్పృష్టః పిణ్డో యద్యుపహన్యతే । ప్రాజాపత్యత్రయం కృత్వా పునః పి
ణ్డం సమాచరేత్ ॥ మార్జారమూషకస్పర్శే పిణ్డే చ పిదళీకృతే । పునః పిణ్డః
ప్రదాతవ్యస్తేన పాకేన తత్క్షణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । గృహద్వారపార్శ్వకుణ్డం
విదళాదిభిః ప్రావృత్య ప్రత్యగ్ద్వారాం దక్షిణద్వారాం వా కుటికాం కృ
త్వా మాల్యాద్యైరలఙ్కృత్య పృథక్పృథక్ మృణ్మయే పాత్రే ప్రేతాత్ర స్నా
హీతి జలమ్ , పిబేదమితి క్షీరమ్ , కుణ్డోపరి శిక్యే స్థాపయేత్ । తథా చాశ్వ
లాయనకారికా — ॥ శ్లో ॥ అథాయాశ్మానమేకం తు భూషయేదథ వేష్ట
యేత్ । తస్యోపరి నిధాతవ్యం క్షీరం నీరం చ పాత్రయోః ॥ యావద్దశాహ
మాకాశే పథిశ్రమనివృత్తయే ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రే
తాత్ర స్నాహీత్యుదకం పిబేదమితి క్షీరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి —
॥ శ్లో ॥ జలమేకాహమాకాశే స్థాప్యం క్షీరం చ మృణ్మయే ॥ * ॥ ఇతి । అ
త్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ జలం క్షీరం చ పాత్రద్వయే పృథక్ పృథక్ ,

ఆకాశే - శిక్యాదౌ, ఏకాహం స్థాపనీయమ్, విశేషానుపాదానాత్ ప్రథమేఽహని కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయేఽపి — ॥ వా ॥ ప్రథమేఽహని ప్రేతముద్దిశ్య జలం క్షీరంచాకాశే శిక్యాదౌ పాత్రద్వయే స్థాపనీయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు ప్రథమదినమారభ్య క్షీరం జలంచైకైకాహమేవావస్థితం యథా భవతి తథా ప్రత్యహం నవం నవం జలం క్షీరంచ స్థాపనీయమ్, శిష్టాచారశ్చైవమితి వ్యాచక్షతే । ఏవమేతస్మిన్కాణ్డే ఆదశాహం వాస ఉదకమేతత్సమీపే దర్భాఖ్యస్తృతే పిణ్డబలిప్రదానంచ కార్యమ్.

ప్రేతశరీరోత్పత్తిక్రమః

దశాహపిణ్డదానేన ప్రేతస్య శరీరోత్పత్తిర్భవతి । యదాహాబుశ్శ్రుక్షః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని యత్పిణ్డం తేన మూర్ధాఽభిజాయతే । చక్షుఃశ్రోత్రే నాసికా చ ద్వితీయేఽహని జాయతే ॥ భుజౌ పక్షస్తథా గ్రీవా తృతీయేఽహని జాయతె । నాభిస్థానం గుదం లిఙ్గం చతుర్థేఽహని జాయతె ॥ ఊరూ తు పఞ్చమే జ్ఞేయౌ షష్ఠే చర్మ ప్రజాయతే । సప్తమే తు సిరాస్సర్వా జాయతే నాత్ర సంశయః ॥ అష్టమే తు కృతే పిణ్డే సర్వరోమాణ్యనన్తరమ్ । నవమే వీర్యసంపత్తిర్దశమే క్షుత్పరిక్షయః ॥ దశమేన తు పిణ్డేన తృప్తిః ప్రేతస్య జాయతే । ఆశౌచాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే ॥ తతశ్శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణేష్వయం విధిః । ఏకోద్దిష్టాత్పిశాచత్వం పితృత్వం పిణ్డయోగతః ॥ * ॥ ఇతి.

ఆతురాశ్వాసనవిధిః

పిణ్డోదకదానానన్తరం బాన్ధవైరాశ్వాసనం కార్యమ్ । తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కృతోదకాన్సముత్తీర్ణాన్ మృదుశాద్వలసంస్థితాన్ । స్నాతానపవదేయుస్తానితిహాసైః పురాతనైః ॥ * ॥ ఇతి । ఇతిహాసస్తు తేనైవదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ మానుష్యే కదలీస్తమ్భనిస్సారే సారమార్గణమ్ । కరోతి యస్స మూఢో వై జలబుద్బుదసన్నిభే ॥ పఞ్చధా సమ్భృతః కాయో యది పఞ్చత్వమాగతః । కర్మభిస్స్వశరీరోత్థైస్తత్ర కా పరిదేవనా ॥ గన్త్రీ వసుమతీ నాశముదధిర్దైవతాని చ । ఫేనప్రఖ్యః కథం నాశం మర్త్యలోకో న యాస్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏవం కృతో

దర్భాన్ సమ్యక్సర్వాన్ శాద్వలసంస్థితాన్ । ఆప్లుతాన్ పునరాచాన్తాన్ వదే
యుస్తేఽనుశాయినః ॥ మాశోకంకురుతానిత్యే సర్వస్మిన్ ప్రాణధర్మిణి ।
ధర్మం కురుత యత్నేన యో వస్సహ కరిష్యతి ॥ * ॥ ఇతి । రామాయణేఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ సర్వేక్షయాన్తానిచయాః పతనాన్తాస్సముచ్ఛ్రయాః ।
సంయోగావిప్రయోగాన్తామరణాన్తంచ జీవితమ్ ॥ యథాఫలానాం ప
క్వానాం నాన్యత్రపతనాద్భయమ్ । ఏవం నరస్యజాతస్యనాన్యత్ర మ
రణాద్భయమ్ ॥ యథాఽగారం దృఢస్థూణం జీర్ణం భూత్వాఽవసీదతి ।
తథాఽవసీదన్తినరాజరామృత్యువశఙ్గతాః ॥ అహోరాత్రాణిగచ్ఛన్తి
సర్వేషాం ప్రాణినామిహ । ఆయూంషిక్షపయన్త్యాశు గ్రీష్మేజలమివాం
శవః ॥ యథాకాష్ఠంచకాష్ఠంచ సమేయాతాం మహార్ణవే । సమేత్యచవ్య
పేయాతాం కాలమాసాద్యకంచన ॥ ఏవంభార్యాశ్చపుత్రాశ్చజ్ఞాతయ
శ్చవసూనిచ । సమేత్యవ్యవధావన్తిధ్రువోహ్యేషాం వినాభవః ॥ * ॥ ఇ
తి । భారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జాతస్యహిధ్రువోమృత్యుర్ధ్రువం జన్మమృత
స్యచ । తస్మాదపరిహార్యేఽర్థేనత్వం శోచితుమర్హసి ॥ * ॥ ఇతి । శోకే
దోషోఽపియాజ్ఞవల్క్యేనదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ శ్లేష్మాశ్రుబాన్ధవైర్ముక్తం
ప్రేతోభుఙ్క్తేయతోఽవశః । అతోనరోదితవ్యం హి క్రియాఃకార్యాఃప్ర
యత్నతః ॥ * ॥ ఇతి,

ఆతురాశ్వాసనానన్తరకృత్యమ్

ఆతురాశ్వాసనానన్తరకృత్యం తేనైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఇతిసం
శ్రుత్యగచ్ఛేయుర్గృహం బాలపురస్సరాః । విదశ్యనిమ్బపత్రాణినియతా
ద్వారివేశ్మనః ॥ ఆచమ్యాగ్న్యాదిసలిలం గోమయంగౌరసర్షపాన్ । ప్ర
విశేయుస్సమాలభ్యకృత్వాఽశ్మనిపదంశనైః ॥ * ॥ ఇతి । అపరోవిశేష
శ్శఙ్ఖేనదర్శితః — ॥ వా ॥ దూర్వాం ప్రవాళమగ్నింవృషభంచాలభ్య
గృహద్వారేప్రేతాయపిణ్డందత్వాపశ్చాత్ప్రవిశేయుః ॥ * ॥ ఇతి ।
శాఙ్ఖాయనః — ॥ వా ॥ యస్మిన్ దేశే ప్రాణోత్క్రాన్తాస్తంగో
మయేనోపలిప్యదూర్వాంతణ్డులానుదకమిశ్రాన్ ప్రకీర్యస్వస్త్యస్తుచగృ
హాణాం శేషేశివం చాస్త్వితిఫలం సమభిమృశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిః —

॥ శ్లో ॥ గృహం గత్వా స్థితౌ ద్వారి సర్వే రగ్న్యశ్మగోమయాన్ । ప్రవిశేయు గృహం స్పృష్ట్వా సంవిశేయుః కటోపరి ॥ * ॥ ఇతి.

ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధనవశ్రాద్ధాని

అథైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం పూర్వోక్తం దద్యాత్ । యస్మిన్ దినే యావన్త్యుదకాఞ్జలిదానాని తావన్తి శ్రాద్ధాన్యామరూపేణ ప్రత్యహం దేయాని । అథ సజలాన్నామరూపేణ సదక్షిణం నవశ్రాద్ధమేకం దద్యాత్ । ఏవమైకాదశాహాద్విషమేషు షణ్ణవశ్రాద్ధాని దద్యాత్ । తదాహాఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని పఞ్చమే సప్తమే తథా । నవమైకాదశే చైవ తన్నవశ్రాద్ధముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సప్తమేఽహ్ని తృతీయే చ ప్రథమే నవమే తథా । ఏకాదశే పఞ్చమే చ నవశ్రాద్ధాని వద్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు దేవలవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ తృతీయే పఞ్చమే వాఽపి సప్తమే నవమే తథా । అహన్యేకాదశే చైవ నవశ్రాద్ధాని పఞ్చ వై ॥ * ॥ ఇతి, తదాశ్వలాయనవిషయమ్ । తథా చ శివస్వామీ — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధాని పఞ్చాహురాశ్వలాయనశాఖినః । ఆపస్తమ్బాష్షడిత్యాహుర్విభాషామైతరేయిణః ॥ * ॥ విభాషామ్ - పఞ్చషట్స్వితి వికల్పమ్, ఐతరేయిణః ఆహురిత్యర్థః । బోధాయనః — ॥ వా ॥ మరణాద్విషమేషు దినేష్వేకైకం నవశ్రాద్ధం కుర్యాదానవమాద్యత్ర నవమం విచ్ఛిద్యేత ఏకాదశేఽహ్ని తత్కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే తు — ॥ శ్లో ॥ తృతీయే పఞ్చమే చైవ నవమైకాదశే తథా । యదత్ర దీయతే జన్తోస్తన్నవశ్రాద్ధముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ నవసప్తవిశాం రాజ్ఞాం నవశ్రాద్ధాన్యనుక్రమాత్ । ఆద్యన్తయోర్వర్ణయోస్తు షడిత్యాహుర్మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యాద్దశాహాన్మరణాద్విషమేషు దినేషు షట్ । నవశ్రాద్ధాన్యనుతిష్ఠేదేకోద్దిష్టవిధానతః ॥ కేచిత్పఞ్చైవ నవమం భవేదన్తరితం యది । ఏకాదశేఽహ్ని తత్కుర్యాదితి స్మృతికృతో విదుః ॥ దైవాదన్తరితం పూర్వముత్తరేణ సహాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ క్షత్త్రియాణాం నవశ్రాద్ధాని సప్త, వైశ్యానాం నవ, శూద్రాణాం చ షట్, తత్రాప్యాశ్వలాయనీయానాం బోధాయనీయానాం చ పఞ్చ,

ఆపస్తమ్బినాం షట్, ఐతరేయిణాం పఞ్చషడ్వేతి వికల్పః, ఇతరేషాం స ర్వేషాం చత్వారిపఞ్చషడ్వేతి వ్యవస్థా । అత్రాన్తరాయేకణ్వః — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధే మాసికేచ యద్యదన్తరితం భవేత్ । తత్తదుత్తరసాత న్త్రాద్యదనుష్ఠేయంప్రచక్షతే ॥ నవశ్రాద్ధమమన్త్రంతు పిణ్డోదకవివర్జిత మ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేతు — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధంతు యత్రోక్తం దినేస్యాన్నకృతంయది । ఏకోద్దిష్టదినేకార్యమత్రదోషో నవిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాదర్శేచ — ॥ శ్లో ॥ నతిథిర్నచ నక్షత్రం నగ్రహాో నచ చన్ద్రమాః । కుర్యాదేవ నవశ్రాద్ధం ప్రాప్తమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి। నవశ్రాద్ధే వర్జ్యనక్షత్రాణ్యాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ విశాఖారోహిణీ యామ్యా పౌష్ణాదిత్యోత్తరాత్రయమ్ । అష్టావర్జ్యానవశ్రాద్ధేపునర్మరణదా ఇతి ॥ * ॥ గర్గః — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు । యదికుర్యాన్నవశ్రాద్ధంకులక్షయకరంభవేత్ ॥ * ॥ సుబోధేచ — ॥ శ్లో ॥ స్వత్రిజన్మసు నన్దాయాం చతుర్దశ్యాం భృగోర్దినే । యదికుర్యాన్నవశ్రాద్ధం కర్తాయమపురంవ్రజేత్ ॥ * ॥ గార్గ్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ శౌక్రేచబుధవారే చగురోస్సోమస్యవారయోః । ఏతేషుకుర్వతఃశ్రాద్ధంకర్తుర్మరణమాదిశేత్ ॥ జన్మర్క్షత్రిపదర్క్షేషు నన్దాయాం భృగువాసరే । ధాత్రపౌష్ణభయోః శ్రాద్ధం నకర్తవ్యం కులక్షయాత్ ॥ ప్రత్యరం వధనక్షత్రం కర్తుస్తు విప దంతథా । చన్ద్రాష్టమంచ శంసన్తి జన్మాదీని వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యా దిసర్వం మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయం కాలాతిక్రమవిషయంవా, ॥ శ్లో ॥ పరోక్షేసూక్ష్మతఃపశ్యేత్ప్రత్యక్షేతు నకించన । వైధేకర్మణితుప్రాప్తే కాలదోషం నచిన్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । అత్రాయం క్రమః — దాహాన్తేస్నాత్వా కేశానుప్త్వా ఆప్లుత్య గృహంసమేత్య నగ్నప్రచ్ఛాద నందత్వా నిమజ్జ్యోదకం తీరకుణ్డే ప్రదాయ ఉదకుమ్భమాహృత్య ద్వార కుణ్డే వాసఉదకపిణ్డబలీన్ ప్రదాయ స్నాత్వా గృహంసమేత్యనిమ్బపత్రం విదశ్యాశ్మాదిస్పృష్ట్వా ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధంచదద్యాదితి ।

ఆశౌచినియమః

ఆశౌచినాం నియమో మనునాదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ అక్షారలవ ణాన్నాఃస్యుర్నిమజ్జేయుశ్చతేఽన్వహమ్ । మాంసాశనంచనాశ్నీయుశ్శ

యోరంశశ్చ పృథక్ క్షితౌ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ క్రీతల
బ్ధాశనాశ్చైవ భవేయుస్సుసమాహితాః । నచైవమాంసమశ్నీయుర్వర్జే
యశ్చనరయోషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ అధశ్శయ్యాసనా
బ్రహ్మచారిణస్సర్వేసమాసీరన్మాంసంనభక్షయేయురాప్రదానాన్నవమేవా
ససాం త్యాగోఽన్త్యేత్వన్త్యానామ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే వ్యాఖ్యాతమ్ ।
" ప్రదానమిహైకోద్దిష్టశ్రాద్ధమ్ , వాససాం త్యాగస్తు ప్రక్షాళనార్థం
రజకార్పణమ్ , అన్త్యమ్ - దశమమహః , తత్ర అన్త్యానామ్ - అత్యన్త
పరిత్యాజ్యానామ్ , వాససాం త్యాగః " ఇతి । తథాచబృహస్పతిః —
॥ శ్లో ॥ నవమేవాససాం త్యాగో నఖరోమ్ణాం తథాఽన్తిమే ॥ * ॥ ఇతి ।
దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశమేఽహనిసంప్రాప్తే స్నానంగ్రామాద్బ
హిర్వ్రజేత్ । తత్రత్యాజ్యాని వాసాంసి కేశశ్మశ్రునఖానిచ ॥ * ॥
ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ క్రీతలబ్ధాశనాభూమౌ స్వపేయుస్తేపృ
థక్పృథక్ । పిణ్డయజ్ఞావృతా దేయం ప్రేతాయాన్నం దినత్రయమ్ ॥ * ॥
మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్నితృతీయేఽహ్నిసప్తమేనవమేతథా । జ్ఞా
తిభిస్సహ భోక్తవ్యమేతత్ప్రేతేషుదుర్లభమ్ ॥ * ॥ విష్ణుపురాణే —
॥ శ్లో ॥ దివాచభక్తం భోక్తవ్యమమాంసం మనుజర్షభ । దినాని దశచే
చ్ఛాతఃకర్తవ్యం జ్ఞాతిభోజనమ్ ॥ ప్రేతస్తృప్తిం తథాయాతి బన్ధువర్గేణ
భుఞ్జతా ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ నాశ్నీయుస్తద్దివాసర్వే ఔ
రసాద్యాస్సపిణ్డకాః । దశరాత్రం భవన్త్యేతే లవణక్షారవర్జితాః ॥ తైల
తామ్బూలహీనాశ్చ హ్యేకభుక్తాజితేన్ద్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠశ్చ —
॥ వా ॥ గృహాత్ప్రవ్రజితా అఘప్రస్తరే త్ర్యహమనశ్నన్త ఆసీరన్
క్రీతేనోత్పన్నేనవావర్తేరన్ ॥ * ॥ ఇతి । అఘప్రస్తరః - ఆశౌచినాం శయ
నార్థః కృతస్తృణమయఃకటః , ఉత్పన్నమ్ - అయాచితలబ్ధమ్ । ఆశ్వలా
యనోఽపి — ॥ వా ॥ నైతస్యాం రాత్ర్యామన్నంపచేరన్ క్రీతేనోపలబ్ధే
నవావర్తేరన్ త్రిరాత్రమక్షారలవణాశినస్స్యుర్ద్వాదశరాత్రంవా మహాగు
రుషు ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అనశనానధ్యయనాధశ్శయ్యో
దకస్పర్శనాన్యాకాలికాన్యనూచానేషు ద్వ్యహంత్ర్యహం షడహం ద్వా

దశాహంవా మహాగురుష్వనశనవర్జం సంవత్సరం మాతరిపితర్యాచార్య ఇత్యేకే , అనశనానధ్యయనవర్జం యావజ్జీవం ప్రేతపత్న్యుదకోపస్పర్శనమేకభుక్తమధశ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణమధుమాంసవర్జనం చ ॥ * ॥ ఇతి । బౌధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ సంవత్సరం మాతరిపితర్యాచార్యే ॥ * ॥ ఇతి । త్రిరాత్రమక్షారలవణాన్నభోజనమధశ్శయనం బ్రహ్మచర్యం త్ర్యహం షడహం ద్వాదశాహంవా సంవత్సరం గురుష్వేవమఘోదకమితరేషు త్రిరాత్రం యావజ్జీవం ప్రేతపత్నీతి .

అస్థిసఞ్చయనక్రమః

అథాస్థిసఞ్చయనమ్ । తత్ర పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహని విప్రస్య షష్ఠే వై క్షత్రియస్య తు । అష్టమే దశమే చాస్థిసఞ్చయశ్శూద్రవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే తు — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే పఞ్చమే చైవ నవమైకాదశే తథా । అస్థిసఞ్చయనం కార్యం వర్ణానామనుపూర్వశః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే పఞ్చమే చైవ సప్తమే నవమే తథా । అస్థిసఞ్చయనం కార్యమిత్యేవం విష్ణురబ్రవీత్ ॥ * ॥ సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే సఞ్చయః కార్యో బ్రాహ్మణస్యాథ పఞ్చమే । రాజ్ఞో వైశ్యస్య సప్తాహే శూద్రస్య నవమే దినే ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ చతుర్థదివసేఽస్థిసఞ్చయనం కుర్యాత్తేషాం గఙ్గామ్భసి క్షేపః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాహముపవాసః స్యాదశ్నీయుర్లబ్ధమేవ వా । గత్వాఽరణ్యే చతుర్థేఽహ్ని పూర్వాహ్ణే త్వస్థిసఞ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దివైవ తర్పణం కుర్యాన్నాపరాహ్ణేఽస్థిసఞ్చయః । న రాత్రౌ న చ సన్ధ్యాయాం తస్మాత్పూర్వాహ్ణ ఏవ సః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహని విప్రాణామస్థిసఞ్చయనం మతమ్ । పూర్వాహ్ణః శుభదః ప్రోక్తో మధ్యాహ్నో మధ్యమః స్మృతః ॥ తృతీయభాగే హీనం స్యాదస్థిసఞ్చయనం తథా ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనం కార్యం పూర్వాహ్ణే తు శుభావహమ్ । మధ్యాహ్నే మధ్యమం ప్రోక్తమపరాహ్ణే వినాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహ్ని చ కర్తవ్యం భస్మాస్థిచయనం నృప ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః —

॥ వా ॥ అపరేద్యుస్తృతీయస్యాం పఞ్చమ్యాం సప్తమ్యాం వాఽస్థీని సఞ్చి
న్వన్తి ॥ * ॥ ఇతి । అపరేద్యుః - పరస్మిన్ దివస ఇత్యర్థః । తృతీయస్యామి
త్యాదిచానన్తరోక్తద్వితీయదివసాపేక్షయా వేదితవ్యమ్ , న త్వాద్యదివ
సాపేక్షయా । అత ఏవ భాష్యకారేణ తృతీయస్యామిత్యాదిషు వ్యుష్టాయా
మిత్యధ్యాహారః కృతః । తథా బోధాయనః — ॥ వా ॥ సఞ్చయనమేక
స్యాం వ్యుష్టాయాం తిసృషు వా పఞ్చసు వా సప్తసు వా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం
బహుస్మృతివిహితత్వాద్బ్రాహ్మణస్య చతుర్థేఽహన్యేవ సఞ్చయనమాయు
క్తః । కథంచిత్తదసమ్భవే కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ అపరేద్యుస్తృతీయే
వా చతుర్థే పఞ్చమేఽపి వా । అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాద్దినే తద్గోత్రజైస్స
హ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే పఞ్చమే వాఽస్థిస
ఞ్చయస్సప్తమేఽహ్ని వా ॥ * ॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనం
యస్మిన్దినే ప్రాజ్ఞ ఏవమాద్భవేత్ । కేచిద్విషమ ఏవాత్ర వ్యుష్టే త్రైత్య
నుక్తితః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ బుధసోమౌ శుభౌ జ్ఞేయౌ మధ్యమౌ
గురుభార్గవౌ । అర్కారమన్దా నిన్ద్యాః స్యుః ప్రశస్తం విషమేఽహని ॥ ద్వితీయ
శ్చ చతుర్థశ్చ శుభదౌ యుక్మవాసరౌ । ప్రశస్తతిథివారాణాం నక్షత్రా
ణామసంభవే ॥ అస్థిసఞ్చయనం కార్యం ద్విజవాక్యానుశాసనాత్ । య
స్మిన్కస్మిన్దినే వాఽపి నైవాశౌచం విలఙ్ఘయేత్ ॥ ఆశౌచాదూర్ధ్వభావీ చే
త్పునర్దహనమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చ
యనం కర్మ దశాహాదూర్ధ్వభావి చేత్ । అస్థీని పునరాహృత్య దాహయే
ద్యజ్ఞికైః పునః ॥ పిణ్డోదకం నవశ్రాద్ధం పునః కుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ ఇ
తి । ఏతత్పునర్దాహవిధానం ద్వాదశాహసపిణ్డీకరణాభిప్రాయమ్ । ద్వా
దశాహవ్యతిరిక్తకాలాన్తరసాపిణ్డ్యే తు దశాహాదూర్ధ్వమపి సపిణ్డీకరణా
త్ప్రాక్ శుభదినే సఞ్చయః కార్యః, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమస్థి
సఞ్చయనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । తథాఽఽశ్వలాయనః —
॥ వా ॥ సఞ్చయనమూర్ధ్వం దశమ్యాః కృష్ణపక్షస్యాయుజాస్వేకనక్ష
త్రే ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ ఏకస్యాం వ్యుష్టాయాం త్రి
షు పఞ్చసు సప్తసు నవస్వేకాదశసు వాయుగ్మా రాత్రీరర్ధమాసానృతూన్

సంవత్సరం వా సమాప్య ధ్యాస్థి సంచినుయుః ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టే —
॥ వా ॥ అస్థిసఞ్చయనం సంవత్సరాన్తే చైతాన్సపిణ్డ్యమూర్ధ్వం దశమాస్యే
ఘుస్మాసు తిథిష్వపి వా ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం చేదన్తర్దశాహే చతుర్థష
ష్ఠాష్టమదశమాహేషు ఏకనక్షత్రే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర దాహాదిదినసఙ్ఖ్యా
సమాహితాగ్నేః, అన్యేషాం మరణాదిదాహాదివా । తథా బ్రాహ్మపురా
ణే — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నేర్మరణాదాహితాగ్నేస్తు దాహతః । అస్థిస
ఞ్చయనం కుర్యాత్స్వశాఖోక్తవిధానతః ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిమ
తస్త్రిరాత్రాన్తే సాగ్నేస్సంస్కారకర్మణః । శుద్ధిస్సఞ్చయనం దాహాత్స్మృ
తాహస్తు యథాతిథి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నేర్మ
రణాత్సాగ్నేరాశౌచం దాహతః పరమ్ । తయోస్సంచయనం దాహాత్స్మృతా
సూస్తు తిథిస్స్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । అస్థిదాహే ప్రతికృతిదాహే వా సద్యః సం
చయః కార్యః, ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహని విప్రాణామస్థిసంచయనం భవేత్ ।
అస్థ్నాం ప్రతికృతేర్దాహే సద్యస్సఞ్చయ ఇష్యతే ॥ యదా పలాశవల్క
లైః కృత్వా ప్రతికృతిం దహేత్ । భస్మాస్థివత్సంచినుయాత్ సద్యోను
న్త్రాఞ్జపేత్తు వా ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । విష్ణుః — ॥ వా ॥ పలాశశరీ
రం దగ్ధ్వా సమూహ్యామ్భసి నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సద్య ఏవ మన్త్రజపం
కృత్వా భస్మోద్ధృత్యామ్భసి క్షిపేదిత్యర్థః । పునస్సంస్కారవిషయవిశేషే
సఞ్చయననిషేధ ఉక్తః స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దే తు సంస్కారే ఏ
కాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ । శ్రాద్ధం దద్యాద్ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని స
పిణ్డనమ్ ॥ నాస్థిసంచయనం కుర్యాన్న చ చర్మాధిరోపణమ్ । పుత్రాది
నా తు కర్తవ్యం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాదిశబ్దేన దాహి
త్రాదయో గృహ్యన్తే । తద్వ్యతిరిక్తసంస్కర్తృవిషయే అబ్దాత్పరతః పున
స్సంస్కారే పఞ్చసంచయనమన్త్రజపోఽపి న కార్య ఇతి గమ్యతే । స్మృత్య
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ త్రివర్షాదిదహేదేనమేకర్చవ్రతబన్ధనాత్ । పఞ్చమా
దస్థిచయనం, శ్రాద్ధం కుర్యాచ్చతుర్దినే ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చమాబ్దాత్పూ
ర్వం నాస్థిసఞ్చయనమిత్యర్థః । గర్గః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే సంప్రా
ప్తే దర్శే పిణ్డాన్ సమాపయేత్ । అస్థిసంచయనం చైవ దర్శాత్పూర్వం స

మాచరేత్ ॥ ప్రథమేఽహ్ని ద్వితీయేఽహ్ని యదిదర్శస్తదైవహి । అస్థిస ఞ్చయనంకుర్యాదితేృషావైష్ణవీస్మృతిః ॥ * ॥ ఇతి । దర్శగ్రహణం సజాతీ న్తేరప్యుపలక్షణమ్ । అత్రశ్వాదిదూషణేస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్వ సూకరసృగాలాద్యైర్గ్రామసూకరకుక్కుటైః । శవాస్థిభస్మదేహానాం స్పర్శనంచేత్ప్రమాదతః ॥ గవ్యైఃప్రత్యూహ్యకృచ్ఛ్రాణాం త్రితయంచ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రతు — ॥ శ్లో ॥ బహిర్గర్దభచణ్డాలైశ్శ వాస్థిస్పృశ్యతేయది । పఞ్చపఞ్చచతుఃపఞ్చకృచ్ఛ్రాణి త్రితయంచరే త్ ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చపఞ్చేతి పఞ్చవింశతిః, చతుఃపఞ్చేతి వింశతిః, ప ఞ్చవింశతి వింశతిర్త్రీణ్ ప్రాజాపత్యాదికృచ్ఛ్రాణి శ్వాదిస్పర్శేయథాక్ర మమాచరేదిత్యర్థః । అన్యాశౌచిస్పర్శేకృచ్ఛ్రత్రయమ్, ॥ శ్లో ॥ అస్థ్నా మాశౌచినాంస్పర్శేకృచ్ఛ్రాణాంత్రితయంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్.

అస్థినిక్షేపప్రకారః

ఖననప్రకారమాహబోధాయనః — ॥ వా ॥ పురుషసంమితం గజ సంమితంవా గర్తంఖాత్వా తస్మిన్నస్థికుమ్భ మవధాయ పునరభ్యర్చ్య శ్ మృత్తికాదిభిఃప్రచ్ఛాదయేత్ , తదాృవద్వసతి తావత్ స్వర్గేమహీయ తే ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ శమీపలాశశాఖాభ్యాముద్ధృ త్యాస్థీనిభస్మతః । ఆజ్యేనాభ్యజ్యగవ్యేన సేచయేద్గన్ధవారిణా ॥ మృత్పా త్రసమ్పుటేకృత్వా వస్త్రేణపరివేష్ట్యవా । దేశేతుకుశదర్భాఢ్యే నిఖనే ద్దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానసే — ॥ వా ॥ చితాయాందక్షిణేపా ర్శ్వేజానుదఘ్నం ఖాత్వా గర్తే కుమ్భంనిదధ్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త రేచ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యాస్థీనిసంచిత్య కుమ్భే తాని నిధాయచ । ఘృ తేన గన్ధతోయైశ్చ సిక్త్వాకుమ్భం విధాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ అస్థీ న్యాదాయకుమ్భేతు స్థాప్యగర్తేవినిక్షిపేత్ । ఆవికాజినవస్త్రైర్వాప్యష్టా మైఃకౌశేయపట్టకైః ॥ కుశరజ్వాదృఢంబధ్వా గఙ్గామ్భసి వినిక్షిపేత్ । అ ఘమర్షణసూక్తంచ యావన్మజ్జతితజ్జపేత్ ॥ యావదస్థిమనుష్యాణాం గ ఙ్గాతోయేషుతిష్ఠతి । తావద్వర్షసహస్రాణి స్వర్గలోకేమహీయతే ॥ * ॥ ఇతి । పాద్మేచ — ॥ శ్లో ॥ అస్థ్నాంకృత్వాఽథసంశుద్ధిం కేశవాద్యైశ్చనా

మభిః । పఞ్చగవ్యేషు నిక్షిప్య గన్ధాద్యైస్సంప్రపూజయేత్ ॥ ద్విజానుజ్ఞామవాప్యైవ గఙ్గాయాంసుసమాహితః । సఙ్కల్ప్య ప్రయతస్తస్య చోచ్చరన్ గోత్రనామని ॥ అఘమర్షణసూక్తేన ధర్మాయైవ నమోస్త్వితి । విసర్జయేత్తతోఽస్థీని యావదస్థీనితజ్జపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అస్థీనిమాతాపితృమాతులాదేర్దశాశ్వమేధేతు నరోనభస్యే । కృష్ణాష్టమ్యాం పఞ్చగవ్యైర్నిషిచ్య హిరణ్యమధ్వాజ్యతిలైర్వికీర్య ॥ పుణ్యేతుమృత్పిణ్డపుటే నిధాయ నమోస్తు ధర్మాయ ఇతిబ్రువంశ్చ । క్షిపేజ్జలే పితృతీర్థేన భక్త్యా స్నాత్వాఽథసూర్యం ప్రయతఃప్రపశ్యేత్ ॥ యథాశక్త్యా దక్షిణాంచాథదత్వా పితౄన్ సర్వాన్ బ్రహ్మలోకం నయేత్సః ॥ * ॥ ఇతి । మాత్స్యే — ॥ శ్లో ॥ గృహీత్వాఽస్థీని గఙ్గాయాం నిక్షిపేద్భువివాక్షిపేత్ । తీర్థాన్తరే కురుక్షేత్రే దేశేవా సపశేషుచా ॥ * ॥ ఇతి । యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ గఙ్గాయాం యమునాయాంవా కావేర్యాంవా శతద్రుతౌ । సరస్వత్యాం విశేషేణ హ్యస్థీని విసృజేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మకైవర్తే — ॥ శ్లో ॥ కావేరీతీరవాసీచ తత్రదగ్ధో మృతోఽపివా । కృతామ్బుస్సఞ్చితాస్థిర్వా ధూతపాప్మా దివం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాణ్డిల్యః — ॥ శ్లో ॥ ద్వారవత్యాం సేతుబన్ధే గోదావర్యాంచ పుష్కరే । అస్థీనివిసృజేద్యస్య సమృతోముక్తిమాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రియా అనాహితాగ్నేశ్చ కుమ్భాన్తస్థోఽస్థిసఞ్చయః । నివాపాన్తోహవిర్యజ్ఞయాజినస్సోమయాజినః ॥ పునర్దాహావధిర్లోష్టచితిరగ్నిచితఃపునః । నివాపోనపునర్దాహే లోష్టచిత్యాం నచోభయమ్ ॥ కేచిన్నివాపమిచ్ఛన్తి హ్యుభయత్రావిరోధతః ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — అనాహితాగ్నేరాహితాగ్నిపత్నీనాంచ "ఫలాశమూలేవా కుమ్భంనిధాయ" ఇత్యేవముక్తమేవకర్తవ్యమ్, కస్మాదితిచేత్ తదఙ్గత్వాత్క్రియత ఏవ । హవిర్యజ్ఞయాజినోనిలయనాన్తమ్ , సోమయాజినః పునర్దహనాన్తం కర్తవ్యమ్, మహాగ్నిచితఃకాఠకాగ్నిచితశ్చలోష్టచయనాన్తమితి .

అస్థిసంచయనే వారాదిదోషః

అస్థిసంచయనే వారనక్షత్రనిషేధో యమేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ భౌమార్కమన్దవారేషు తిథియుగ్మేషువర్జయేత్ । వర్జయేదేకపాదృక్షే ద్వి

పాదృక్షేఽస్థిసంచయమ్ ॥ ప్రదాతృజన్మనక్షత్రే త్రిపాదృక్షే విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవేఽర్కేచ చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు । బార్హస్పత్యే తథా శ్రేష్ఠే పుష్యేహస్తే తథైవచ ॥ నాస్థిసంచయనం కుర్యాత్కులక్షయకరం హితత్ । ఫల్గునీచయమాషాఢద్వయప్రోష్ఠపదద్వయమ్ ॥ షడ్భ్యోఽన్యత్ర తు నక్షత్రే హ్యస్థిసంచయనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ భద్రే త్రిపదనక్షత్రే భృగ్వఙ్గారబృహస్పతౌ । దహనం మరణం చాస్థిచయనం త్రిగుణం భవేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గురుశుక్రారశన్యర్క నన్దాయాంచ త్రిజన్మసు । ఉత్తరాహస్తచిత్రాసు పుష్యేనైవాస్థిసంచయః ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసంచయనం కార్యం జన్మత్రయవివర్జితమ్ । పూర్ణాయాంచ విశేషేణ నన్దాయాంచ వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపత్షష్ఠ్యేకాదశ్యో నన్దాః । ఆత్రేయే — ॥ శ్లో ॥ కాలేల్పదోషేకుర్వీత త్యాజ్యం దోషాధికేఽశుభమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దివసాగుణదోషాభ్యాం సంపృక్తాహిపరస్పరమ్ । కేవలం గుణయోగో హి దేవానామపి దుర్లభః ॥ * ॥ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ కుర్వీతసర్వకర్మాణి బ్రాహ్మణానామనుజ్ఞయా । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞానాద్దోషానశ్యత్యసంశయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ శుక్రాదిశుభవారశ్చ నన్దాచైవ చతుర్దశీ । ఉత్తరాత్రయరోహిణ్యః పూర్ణచన్ద్రాచ జన్మచ ॥ ఏతేష్వపిచకర్తవ్యం మాతాపిత్రోర్విశేషతః । అన్యేషాం నాతిదోషస్స్యాత్ప్రత్యక్షమరణేనృణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ జన్మత్రయం సంచయనే శ్రాద్ధేచ దహనే గురోః । నైవదోషావహం ప్రోక్తమన్యేషామపి సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్యక్షపితృమాతృవ్యతిరిక్తవిషయే శౌక్రం వర్జ్యమేవ, “ శౌక్రం పిత్రోర్నదోషాయ ” ఇతి పిత్రోరేవావర్జనీయత్వస్మరణాత్, “ సర్వదాశుక్రవారస్తు వర్జనీయః ప్రయత్నతః । ” ఇతిస్మరణాచ్చ.

శవాగ్న్యనుగతప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్మశానాగ్న్యనుగతప్రాయశ్చిత్తమాహసఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ నష్టే శవాగ్నౌ తద్భస్మసంస్పృష్ట్వాఽరణిమన్థనమ్ । లౌకికాగ్న్యాహృతి

స్మార్తేసర్వచిత్తం ద్వయోస్సమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆహితాగ్నేర్మథితాగ్నిః అనాహితాగ్నేర్లౌకికాగ్నిః ఉభయత్ర సర్వప్రాయశ్చిత్తం సమమిత్యర్థః । అత్ర విశేషమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథయద్యుపనయనాగ్నిర్వివాహాగ్నిర్జాతకర్మాగ్నిః శ్మశానాగ్నిరాచతుర్థాదాదశాహాదాస్థిసఞ్చయనాదనుగతస్స్యాత్ , "అపహతా అసురాః" ఇతి ప్రోక్ష్య , క్షిప్రంభస్మ సమారోపణమ్ , "అయన్తేయోనిఋత్వియః" ఇతి సమిధసమారోప్య , లౌకికాగ్నిమాహృత్య సమిధమాదధాతి , "ఆజుహ్వానః - ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే" ఇతి ద్వాభ్యామ్ , సంపరిస్తీర్య ప్రాయశ్చిత్తం జుహోతి , అయాశ్చాగ్నేపఞ్చహోతా బ్రాహ్మణపకహోతా మనస్వతీ , మిన్దాహుతిర్మహావ్యాహృతిర్వ్యాహృతయశ్చ ప్రాయశ్చిత్తంజుహుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సూత్రమిదం వ్యాఖ్యాతం పితృమేధసారకృతా — ॥ వా ॥ యదిశ్మశానాగ్నిరనుగతస్స్యాత్తతస్సఙ్కల్ప్య , "అపహతా అసురాః" ఇతి తద్భస్మప్రోక్ష్య , "అయన్తేయోనిఋత్వియః" ఇతి సమిధసమారోప్య , లౌకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య , "ఆజుహ్వానః - ఉద్బుధ్యస్వ" ఇతి ద్వాభ్యాం తాంసమిధమాధాయ పరిస్తీర్యాజ్యందర్వీంచసంస్కృత్య , "అయాశ్చ - అగ్నే హోతా" ఇతి ద్వాభ్యామ్ , "బ్రాహ్మణపకహోతా" ఇత్యనువాకేనచ ప్రతివాక్యచతుష్టయమ్ , "మనోజ్యోతిర్జుషతామ్ - యన్మఆత్మనః" ఇతి ద్వాభ్యామ్ , "భూరగ్నయేచ" ఇతి చతుర్భిర్వ్యాహృతిభిశ్చహుత్వా , అగ్నిం పరిషిచ్య తతః కర్మప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కారికాచ — ॥ శ్లో ॥ ఉపాయనాగ్నౌచవివాహవహ్నౌశ్మశానానలేసూతకపావకేచ । శాన్తేఽపహత్యాఽపహతేతిమన్త్రాచ్ఛిన్నోఽదేవ్యాద్భిరవోక్ష్యభస్మ ॥ తద్భస్మచారోప్యసమిధ్యయన్త ఆజుహ్వాఉద్బుధ్యఋచోద్వయేన । లౌక్యానలేతాం సమిధం నిధాయపరిస్తరాజ్యోత్పవనాధికృత్వా ॥ అయాశ్చపఞ్చహోతాచ బ్రాహ్మణపకహోతాదశ । మనస్వతీచమిన్దాచమహావ్యాహృతయస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । యద్యస్థిప్రవాహహృతం ప్రతికృతిదాహోవా తత్రాస్థ్యభావాత్తదర్థంసఞ్చయ ఇత్యపేక్షాయాముక్తమ్ । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయ

నాత్పూర్వం ప్రవాహేనహృతంయది । అస్థిప్రతికృతీకృత్య తద్దేశాన్మృ
దమాహరేత్ ॥ అస్థీని సంచయేద్విద్వాన్ లోష్టంవా భస్మవా తతః । ప్ర
మాణమస్థివత్కృత్వా తన్మన్త్రైంతుజపేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రే — ॥ శ్లో ॥ జలప్రవాహే కూలేవా తీరేవాఽథ సరిద్వృతే । జలౌఘే
వాఽస్థినాశేతుతన్మన్త్రైంతు జపేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే —
॥ శ్లో ॥ అస్థిసంచయనంయాగో దేవానాంపరికీర్తితః । ప్రేతీభూతంతథో
ద్దిశ్య యశ్చ్మచిర్నకరోతిచేత్ ॥ దేవతానాంతు యజనం తం శపన్త్యథ దేవ
తాః ॥ * ॥ ఇతి । దేవాశ్చాత్రశ్మశానవాసినస్తత్రపూర్వదగ్ధాః ॥ శ్లో ॥
శ్మశానవాసినో దేవాఃశవానాంపరికీర్తితాః ॥ * ॥ ఇత్యఙ్గిరస్స్మృతేః । తాన్
దేవానచిరమృతం ప్రేతం చోద్దిశ్యాపూపాదిభిఃపూజా కార్యేత్యుక్తంభవతి।
ప్రేతీభూతమిత్యుక్తేస్సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేవ సంచయః కార్య ఇతిసిద్ధమ్ .

ప్రభూతబలిః

దశమేఽహ్ని ప్రేతస్యమహతీక్షుదుద్భవతి , తన్నివృత్తిః ప్రభూతబ
లినాభవతి , సచదశమదినపిణ్డోదకదానాత్పూర్వం కార్యః , ॥ శ్లో ॥ తి
లోదకేచపిణ్డేచ ప్రదత్తేదశమేఽహని । అశ్మనోత్థాపనం కృత్వా తతః ప్రే
తం విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానానన్తరమేవాశ్మోత్థాపనస్మరణాత్ ।
“ దశమేక్షుత్పరిక్షయః ” “ దశమేనతుపిణ్డేనతృప్తిః ప్రేతస్యజాయతే ”
ఇతి స్మరణాత్ , భుక్తభోజనవత్తృప్తస్యప్రేతస్యబలిప్రదానాయోగాది
త్యాహుః । అఖణ్డాదర్శేతు — ॥ వా ॥ అత్రోదకపిణ్డబలిప్రదానా
త్ప్రేతతృప్తిః ప్రేతతృప్త్యాసన్తతివృద్ధిర్భవతి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్యహం
యత్పిణ్డోదకదానం యచ్చదశాహేయచ్చప్రభూతబలిప్రదానం తాభ్యాం
ప్రేతస్యతృప్తిర్భవతీత్యర్థః । ఏవంచప్రభూతబలిప్రదానేనాపి ప్రేతస్య
తృప్తేః పిణ్డోదకదాన ప్రభూతబలిదానయోః పౌర్వాపర్యే అనియమ ఇతి
కేచిత్ । యత్తుకైశ్చిదుచ్యతే — ॥ శ్లో ॥ మన్దారగురువారేషుదశాహే
సముపస్థితే । బలిం ప్రభూతం దద్యాచ్చేత్కులక్షయకరం భవేత్ ॥ * ॥
ఇతి తన్మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయమిత్యేకే । పితృమేధసారేవిశేషః —
॥ వా ॥ నాత్రవారాదిదోషచిన్తా బలేఃక్షున్నివృత్త్యర్థత్వాద్దశాహ ఏవత

ర్థాభావాత్తత్పూర్వం ప్రభూతబలిప్రదానస్య నిరర్థకత్వాత్ పిణ్డోదకదానవ
ద్దోషాత్ స్మృతిష్వనిషేధాచ్చ దశాహ ఏవ బలిర్దేయః । " వైధే కర్మణి తు
ప్రాప్తే కాలదోషం న చిన్తయేత్ ।" ఇతి వసిష్ఠస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । య
త్తు కాలదీపేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆరవారే చ సౌరే చ గురువారే చ భార్గ
వే । పాషాణస్థాపనోత్థానం నిశ్చయశ్చ కులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । తన్మా
తాపితృవ్యతిరిక్తవిషయమ్, అతిక్రాన్తోర్ధ్వదైహికవిషయం చ, ॥ శ్లో ॥
పాషాణస్థాపనే శ్రేష్ఠా మన్దభౌమార్కవాసరాః । ఉత్థాపనే సశౌక్రీ యా
మాతాపిత్రోర్గురోశ్శుభాః ॥ పరోక్షే సూక్ష్మతః పశ్యేత్ప్రత్యక్షే న విచా
రయేత్ । ఇతి స్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి.

అన్తర్దశాహే దర్శాదిసమ్భవే విధిః

యదా దశాహమధ్యే దర్శపాతస్తదా దర్శ ఏవోత్తరతన్త్రం పిణ్డో
దకదానాదిరూపం సమాపయేత్ । తదాహ ఋష్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌ
చమన్తరా దర్శో యది స్యాత్సర్వవర్ణినః । సమాప్తిం ప్రేతతన్త్రస్య కు
ర్యాదిత్యాహ గౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యేన్ద్వావే
వ కర్తవ్యా ప్రేతపిణ్డోదకక్రియా । ద్వైరైన్దవే తు కుర్వాణః పునశ్శావం
సమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రవృత్తాశౌ
చ తన్త్రిస్తు యది దర్శస్సమాపతేత్ । సమాప్య చోదకం పిణ్డం స్నానమా
త్రం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సూర్యసఙ్క్రాన్తేరప్యుపలక్షణమ్ ।
తథా శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ త్యజేత్సఙ్క్రమణం భానోర్మధ్యతః ప్రేత
కార్యతః । నో చేత్తత్కర్తృనాశః స్యాద్దర్శశ్చేత్తత్కులక్షయః ॥ * ॥ ఇ
తి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ దర్శస్సఙ్క్రమణం వాపి దశాహాన్తర్యదా
భవేత్ । తావదేవోత్తరం తన్త్రం సమాప్యమితి నిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యే దర్శశ్చేత్తత్ర సర్వం సమా
పయేత్ । ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మహానిత్యవధార్యతామ్ ॥ చన్ద్రద్వ
యే యదాఽజ్ఞానాత్ప్రేతకర్మ సమాచరేత్ । నోపతిష్ఠతి తత్సర్వం దాతుః కు
లవినాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రద్వయే బలిర్నై
వ దేయః ప్రేతస్య తృప్తయే । యది దద్యాద్ద్విచన్ద్రే తు దాతుః కులవినాశ

నమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ చ — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే సంప్రాప్తే దర్శే పిణ్డాన్ సమాపయేత్ । అస్థిసంచయనం తత్ర దర్శాత్పూర్వం విధీయతే ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అథోర్ధ్వం కృష్ణపక్షస్య దశమ్యాం సంస్థితే సతి । తదానీం సంచయేదస్థి న చతుర్థేఽహ్ని సంచయః ॥ త్రయోదశీకలామాత్ర తిథౌ యస్య మృతిర్భవేత్ । నాతిక్రమ్య సినీవాలీం కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ చతుర్దశీయుక్తామావాస్యాదినే చతుర్దశీసమయమరణేఽపి అమాయాం దాహసఞ్చయోదకాది సమాపనీయమ్ । తదుక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశీక్షణమృతస్తత్ర దర్శో భవేద్యది । పిణ్డోదకం దశాహాన్తం తస్మిన్నేవ దినే క్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఉదయం యాతి చాదిత్యే పర్వమిశ్రాం చతుర్దశీమ్ । సంప్రాప్య సంస్థితే విప్రే కృష్ణపక్షస్య తం దహేత్ ॥ అమాయాం వా మృతిర్యస్య తస్యాం సంస్కారకల్పనా । తస్యాం సఞ్చయనం కుర్యాచ్ఛేషం చైవ యథాయథమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశీమృతః కశ్చిత్తతః ప్రాప్నోత్యమాతిథిః । పిణ్డోదకం దశాహాన్తం తస్మిన్నేవాహ్ని నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇన్దుక్షయే యదా మృత్యుః స్త్రియో వా పురుషస్య వా । ఉదకం పిణ్డదానం చ తదా సర్వం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహన్యమావాస్యా తత్రోదకబలిం హరేత్ । అథవా తత్ప్రభృత్యేవ జలం పిణ్డాంస్తు వాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దర్శమరణే తదుత్తరదినమారభ్య వా పిణ్డోదకదానం కుర్యాద్దర్శసఙ్క్రమయోర్దృష్టత్వాదితి వ్యాఖ్యాతారః । అన్యే తు, అన్తర్దశాహే యదా కదాచిద్దర్శసంభవే ఉదకాది సమాపనీయం తదుత్తరదినమారభ్య వా కార్యమితి వ్యాచక్షతే, తదయుక్తమ్ "ప్రథమేఽహన్యమావాస్యా" ఇతి ప్రకృతత్వాత్ । అమావాస్యామరణవిషయస్యైవ వికల్పస్య ప్రతీతేః, "ప్రథమేఽహ్న్యఞ్జలిత్రయమ్" ఇత్యాదినా ప్రథమదినప్రభృత్యవిశేషేణ ఉదకదానాది విధానాత్ దర్శాదేః పూర్వమేవారభ్య దర్శాన్తే సమాపనీయమ్ । తత్రాలస్యాదినాఽనారబ్ధే సతి దర్శసఙ్క్రాన్త్యనన్తరదినమారభ్య దినత్రయేణైకేన వా దినేన సమాపనీయమిత్యాహుః । దర్శసఙ్క్రమయోస్తు సఞ్చయ

నం కృత్వైవసమాపనీయమ్ । తథా కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథ
మేఽహ్ని తృతీయే వా యదా దర్శో భవేత్తదా । అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాది
తి విష్ణుస్మృతిస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దశాహమధ్యే సఙ్క్రాన్తిరిత్యాదిభిః
సఙ్క్రమణస్యాపి త్యాజ్యత్వస్మరణాద్దర్శతుల్యయోగక్షేమతాత్వాత్సఙ్క్ర
మణేఽప్యేవమేవ గ్రాహ్యమ్ । దశాహమధ్యే తయోర్యాగపద్యే దర్శే సమా
పయేత్, "ప్రాప్తే దర్శే సఙ్క్రమే చ దర్శ ఏవ సమాపయేత్ ।" ఇతి స్మర
ణాత్ । సఙ్గ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యది సఙ్క్రాన్తిదర్శౌ తు దశాహా
భ్యన్తరే యదా । మాతాపిత్రోర్వినాన్యేషాం దర్శే నైవ సమాపయేత్ ॥*॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమాయాం తు మృతిర్యస్య తద్దినే దహ
నం భవేత్ । చన్ద్రస్య దర్శనాత్పూర్వం దర్శే పిణ్డాన్ సమాపయేత్ ॥ అ
మాయాం చ మృతం దేహం ప్రథమాయాం దహేద్యది । ఉదకం పిణ్డదా
నం చ స దశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ అమా
యాం మరణం యస్య తస్య పిణ్డోదకక్రియాః । ఆదశాహాత్ప్రతిదినం కా
రయేత్ స్మృతిశాసనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తదపి ప్రథమాహాభిప్రాయమ్, అన్య
థా పూర్వోక్తవచనవిరోధాపత్తేః । ఉశనాఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్విచన్ద్రద
ర్శనం యావద్బలిపిణ్డక్రియా భవేత్ । ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మహానిత్యవ
ధార్యతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ అష్టమాంశే చతు
ర్దశ్యాః క్షీణో భవతి చన్ద్రమాః । అమావాస్యాఽష్టమాంశే చ పునః కిలో
భవేదణుః ॥ * ॥ ఇతి । అతోఽమావాస్యాష్టమాంశాత్ప్రాగేవ పిణ్డోదకా
పకర్షః కార్యః, అన్యథా ద్విచన్ద్రత్వప్రసఙ్గాత్ । దినద్వయేఽప్యమావా
స్యాసమ్భవే మధ్యాహ్నవ్యాపిన్యాం తస్యాం శ్రాద్ధదినే వాఽష్టమాంశాత్ప్రా
క్కర్తవ్యః । సఙ్క్రాన్తావపి తత్సమయాత్పూర్వం మధ్యాహ్న ఏవ సమాప
నీయమ్ । అనాథవిషయేఽపి స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రద్వయే మృ
తోఽనాథో దగ్ధశ్చేదుదకార్థినః । సఞ్చయోదకదానాని తస్మిన్నహ్ని సమాప
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతాని వచనాని మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయాణి .

దశాహమధ్యే దర్శాదిసంభవే మాతాపితృవిషయే

మాతాపితృవిషయే తు శ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శ
శ్చేత్తత్ర సర్వం సమాపయేత్ । పిత్రోస్తు యావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డం

జలాఞ్జలీన్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అర్వాగ్దశాహాత్పిత్రో
స్తు కుహూవార్యది తదా భవేత్ । ద్విచన్ద్రదోషో నాస్త్యేవ కర్తవ్యా తు క్రి
యాసుతైః ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ దశాహాభ్యన్తరే పిత్రోః సినీ
వాలీ యదా భవేత్ । అతీత్యైవ చ కర్తవ్యం పుత్రేణాఽన్యేన నేష్యతే ॥*॥
బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్పితుర్మాతుర్గురోర్మృతౌ ।
పిణ్డం దద్యాద్దశాహాన్తమితరేషాం సమాపయేత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥
ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మాతాపిత్రోర్న విద్యతే । మధ్యే పిణ్డసమాప్తిశ్చేత్
కులక్షయకరీ భవేత్ ॥ * ॥ అన్యత్రాఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యే స
ఙ్క్రాన్తిర్దర్శో వాఽథ భవేద్యది । తోయం పిణ్డం సమాప్యేత తద్దినే నార
సేతరైః ॥ బలిర్ద్విచన్ద్రదృష్టశ్చేద్ధి నస్తి శవదాహకమ్ । చన్ద్రద్వయేఽ
పి కర్తవ్యా మాతాపిత్రోర్బలిక్రియా ॥ * ॥ వరదరాజీయే — ॥ శ్లో ॥
దర్శే ప్రేతదినేషు సత్యపి తథా దద్యాద్దశాహం సుతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృ
త్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్పిణ్డనిర్వాపణాదికమ్ । స
పిణ్డో వర్జయేత్పుత్రః కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ సంగ్రహే —
॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేచ్ఛిష్టం పిణ్డోదకాదికమ్ । మాతాపిత్రో
ర్వినాఽన్యేషాం దర్శ ఏవ సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యదపి — ॥ శ్లో ॥
దశాహాభ్యన్తరే దర్శస్సఙ్క్రమో వా భవేద్యది । మాతాపిత్రోర్దశాహా
న్తం యథావిధి సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిశ్వాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ఆ
శౌచమధ్యే పిధుసఙ్క్షయశ్చేద్దద్యాద్దశాహం తిలవారిపిణ్డమ్ । పుత్రీసుతో
దత్తకఔరసశ్చ శేషాస్సుతాస్తత్ర సమాపయేయుః ॥ * ॥ ఇతి । మాతా
పితృవిషయే విశేషో గాలవేనోక్తః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరాశౌచమధ్యే తు
యది దర్శస్సమాపతేత్ । తావదేవోత్తరం తన్త్రం పర్యవస్యేత్త్ర్యహా
త్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోరాశౌచమధ్యే త్రిరాత్రాత్పరం యది దర్శ
స్సమాపతేత్ , తదైవోత్తరం తన్త్రం దర్శే సమాపయేత్ , నార్వాక్ ద
ర్శపాత ఇత్యర్థః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దర్శో దశాహమధ్యే
స్యాదూర్ధ్వం తన్త్రం సమాపయేత్ । త్రిరాత్రాదుత్తరం పిత్రోర్మృతావితి వి
నిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరాశౌచమ

ధ్యేతు దర్శశ్చేత్త్రిదినాత్పరమ్ । తావదేవోత్తరం తన్త్రం సమాప్య
మితి నిశ్చయః ॥ * ॥ తథా — ॥శ్లో॥ దశాహమధ్యేదర్శశ్చేత్తత్ర స
ర్వం సమాపయేత్ । అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వం పిత్రోరపి సమాపయే
త్ ॥*॥ ఇతి । అత్ర చన్ద్రికాస్మృతిరత్నమాధవీయకాలాదర్శాదిప్రా
ధనిబన్ధనేషు వ్యవస్థాకృతా । మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయే యదాకదావా
దర్శాపాతేఊర్ధ్వతన్త్రం సమాపయేత్, మాతాపితృవిషయేతుత్రిరాత్రా
దుత్తరందర్శాపాతేఊర్ధ్వతన్త్రం సమాపయేత్ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తుయావ
దాశౌచం దద్యాత్పిణ్డాఞ్జలాఞ్జలీన్ ॥ * ॥ ఇత్యాదీనిదశాహసమాపన
ప్రతిపాదకానివచనానిత్రిరాత్రాదర్వాక్ దర్శాపాతేవేదితవ్యాని । త్ర్య
హాత్పరమితిగాలవాదిభిర్విశేషితత్వాదితి । అత్రచన్ద్రికాదా ఔరసాదిస
ర్వపుత్రసాధారణ్యేనావిశేషేణవ్యవస్థోక్తా । అన్యైస్తుపితృమేధసారకృ
దాదిభిర్నవీనైర్వ్యవస్థాన్తరముక్తమ్ । "పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్, ఇ
త్యాదీనిమాతాపితృవిషయేత్రిరాత్రాదుత్తరం దర్శసమ్భవేసమాప్తిప్రతి
పాదకానిగాలవాదివచనానిదత్తౌరసపుత్రికాపుత్రవ్యతిరిక్తగౌణపుత్రక
ర్తృకోదకసమాప్తిపరాణి । 'తోయంపిణ్డంసమాప్యేతతద్దినేనారసేతరైః'
'శేషాస్సుతాస్తత్రసమాపయేయుః ।' ఇత్యాదిభిస్త్ర్యహమధ్యేదర్శసమ్భ
వేతేషామపిపిణ్డోదకసమాపనేప్రాప్తే 'పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్' ఇ
త్యాదీనితద్విషయాణ్యేవవ్యవతిష్ఠన్తే । ఏవంచ, ॥ శ్లో ॥ ద్విచన్ద్రదర్శనేదో
షోమాతాపిత్రోర్నవిద్యతే । మధ్యేపిణ్డసమాప్తిశ్చేత్కులక్షయకరీభవేత్ ॥
పిత్రోస్తుయావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డం జలాఞ్జలీన్, ఇత్యాదీనిత్రిరాత్రా
దర్వాగ్విషయాణీతిసఙ్కోచోనకార్యః । తేనదశాహమధ్యేత్రిరాత్రా
దర్వాగూర్ధ్వంవాదర్శసఙ్క్రమణసమ్భవేపుత్రవ్యతిరిక్తస్యకర్తుర్జ్ఞా
తీనాం దర్శసఙ్క్రమయోరేవసమాపనమ్, దత్తౌరసపుత్రికాపుత్రవ్యతి
రిక్తపుత్రాణాం త్రిరాత్రాదూర్ధ్వం దర్శాదౌసతిసమాపనమ్, త్రిరా
త్రాదర్వాగ్దర్శాపాతేతు తేషాంనసమాపనమ్, దత్తౌరసపుత్రికాపుత్రా
ణాంతుయదాకదావాదర్శాదౌసతినతత్రసమాపనమ్, కింతుదశాహఏవపి
ణ్డోదకాదిసమాపనమ్ " ఇతి । యథోచితమిహద్రష్టవ్యమ్ । జ్ఞాతీనాం

పుత్రేణసహ సమాపనముక్తం రత్నావళ్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ సప్తాన్తి రావాఽథదర్శే వా మధ్యేచేత్ జ్ఞాతిభిస్సుతః । ఉదకం పిణ్డదానంచ దశాహాన్తేసమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాఽన్యదపి — ॥ శ్లో ॥ కర్తా యదా సమాప్నోతి తదానీంతు సపిణ్డకాః । జ్ఞాతిభిస్తత్సమాప్తిశ్చేన్మధ్యే తేషాం కులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డకాస్సమాప్నుయురితి శేషః । పుత్రవ్యతిరిక్తకర్తృవిషయే జ్ఞాతీనాం సమాపనమాహాశ్వ్షః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహన్యనారభ్యకర్త్రా సహతిలోదకమ్ । యదిపశ్చాచ్చకర్తారస్తేఽర్ధశేషే తు సప్తమే ॥ కుర్యురన్యేర్త్ర తేదర్శే సప్తమేదశమేహని ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — ॥వా॥ ప్రథమేఽహన్యనారభ్యకుర్వతా కర్త్రా సహ యదాజ్ఞాతయః క్రియారమ్భంనకుర్వన్తి, యదాచకర్తారః దర్శాదేరూర్ధ్వం క్రియారమ్భంకుర్వన్తితత్రోభయత్రజ్ఞాతయోఽర్ధశౌహేదర్శేసంక్రమేవా సమాపనం కుర్యుః , దర్శాదూర్ధ్వమారభ్యకుర్వతాకర్త్రా సహ నదశమేహనీతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥శ్లో॥ ప్రథమేఽహనికర్త్రాయే న కుర్వన్తి తిలోదకమ్ । తైర్జ్ఞాతిభిశ్చదర్శాదౌ సమాప్యేతౌరసేతరైః ॥*॥ ఇతి । ఔరసేతరైః కర్తృభిర్జ్ఞాతీనాం సమాపనమిత్యర్థః । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యే సప్తాన్త్రా ప్రేతకర్మ సమాపనమ్ । సహైవజ్ఞాతిభిః కార్యమౌరసాన్యైశ్చకర్తృభిః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతకర్మ సమాపనమిత్యుక్తత్వాత్ , ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధమపి దర్శేఽపకృష్య సమాపనీయమితి కేచిత్ ।అన్యేతు — "॥ శ్లో ॥ తోయపిణ్డం సమాప్యేత తద్దినేనౌరసేతరైః । "ఇత్యాదిభిఃపిణ్డోదకయోరేవాపకర్షస్మరణాన్నాస్తి నవశ్రాద్ధాపకర్షః , తత్తద్దినేష్వేకాదశేవాదినే నవశ్రాద్ధానికర్తవ్యాని , ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధానితు అపకృష్యసమాపనీయాని ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధమేకోత్తరం వృద్ధ్యా కర్తవ్యంతు దినేదినే । ఆవసానాద్బలీనాంతు ద్విగుణం ప్రత్యహం పరే ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డోదకోపక్రమావసానవిశిష్టత్వాత్ , సన్నియోగశిష్టన్యాయాచ్చేత్యాహుః । శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా .

పాషాణోత్థాపనక్రమః

పాషాణోత్థాపనం దశాహపవకుర్యాదిత్యాహాశ్వ్షః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమధ్యేతథాఽన్తేయ ఉదకాది సమాపయేత్ । సపవదశమేకుర్యాత్తా

పాషాణోత్థాపనాదికమ్ ॥ * ॥ షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకార్యాణి సర్వాణి మధ్యేయది సమాపయేత్ । తథాఽపిదశమేప్యేవం పాషాణోత్థాపనం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఉదకం పిణ్డదానం చాప్యపకృష్యసమాపయేత్ । ఉత్థాపనం దశాహేస్యాదన్యథా కులనాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్థాపనం ప్రభూతబలి ప్రదానస్యాప్యుపలక్షణమ్ । యదాహసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యేత్వథదర్శఆగతే సమాపితే కర్మణిపారలౌకికే । ఉత్థాపనం భూతబలిర్దశాహమధ్యకృతంచేత్కులనాశహేతుః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్ పిణ్డశేషం సమాపయేత్ । ఉత్థాపనం శాన్తిహోమందశమేఽహ్ని సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శేవా సఙ్క్రమేవాసమాప్యతు । వపనం శాన్తిహోమంచ దశాహాన్తేసమాచరేత్ ॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన దశాహే వపనం విదుః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాతీనామపి వపనమాహప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతయస్సప్తమాదర్వాక్కునిష్ఠాదశమేహని । వాపయేయుశ్చ తేసర్వేకర్తృభిస్సహ సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । శాన్తిహోమకాలే వపనమాహాపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ నాపితకర్మాణి కారయన్తై ఏషప్రథమోఽలఙ్కారః ॥ * ॥ ఇతి । అన్తర్దశాహ సమాపనే కేశ వపనపూర్వకమేవోదకం దేయమ్ ॥ శ్లో ॥ ప్రదద్యుర్జ్ఞాతయస్సర్వే క్షౌరం కృత్వా తిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ , ॥ వా ॥ వపనం కృత్వా స్నాత్వా ఏకవస్త్రా జలాఞ్జలీన్ దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి ప్రచేతస్స్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా వపనం మూఢః ప్రేతకర్మ ప్రవర్తతే । ఉదకం పిణ్డదానంచ శ్రాద్ధం చైవచ నిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాచ్చ । ఏవంచాన్తర్దశాహసమాపనే జ్ఞాతీనాం ప్రథమదినే కణ్ఠాదుపరి వపనాకరణే తర్పణాత్పూర్వం కర్తవ్యమేవ, దశమదినేఽపి శాన్తిహోమకాలే శేషవపనం సర్వాఙ్గవపనంవా కార్యమ్ । బాలాదేస్సంస్కారాది ప్రేతకృత్యం బాలాద్యాశౌచప్రకరణే సవిస్తరం ప్రతిపాదితమ్ .

అన్తర్దశాహాగతపుత్రవిషయేక్రమః

అన్తర్దశాహాగతపుత్రవిషయే । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్యాసన్నిధానేయః పిణ్డదానేప్రవర్తతే । తత్సన్నిధౌ ప్రవృత్తోఽపిసత్యాజ్యః

పిణ్డదస్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్త్రాగమే
యస్తుప్రవృత్తోఽపిక్రియాంత్యజేత్ । తతస్తుకర్మకుర్వీతసంస్కర్తావిసృజేత్త
తః ॥ తతస్తిలోదకంపిణ్డంనగ్నప్రచ్ఛాదనంతథా । నవశ్రాద్ధప్రదానాదిసర్వం
కర్మసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ దశాహకర్మణ్యా
రబ్ధేసంస్కారాదాకనీయసా । జ్యేష్ఠోయస్త్వన్తరాగచ్ఛేత్సోఽస్యశేషంస
మాచరేత్ ॥ * ॥ కనిష్ఠేనసోదరేణభిన్నోదరేణవాదాహాదిప్రేతకృత్యే
ఆరబ్ధేసఞ్చయాత్పూర్వం పరంవాఆగతోజ్యేష్ఠపుత్రః కనిష్ఠకృతస్యప్రే
తకృత్యస్యశేషం కుర్యాదిత్యర్థః । తత్రసఞ్చయాత్పూర్వమాగతశ్చేదు
ప్తకేశస్సఞ్చయనమతీతకాలోదకపిణ్డాంశ్చైకదాకృత్వాతతస్తాత్కాలి
కపిణ్డోదకనవశ్రాద్ధాద్యేకోద్దిష్టాన్తం స్వస్వకాలేకృత్వా ద్వాదశాహే
సాపిణ్డ్యంచకుర్యాత్ । సఞ్చయాత్పరమాగతశ్చేదతీతకాలోదకపిణ్డమా
త్రమేకదాదత్త్వాతాత్కాలికపిణ్డోదకాద్యేకోద్దిష్టాన్తం స్వస్వకాలేకృ
త్వాశ్రవణదినమారభ్యదశాహాశౌచమనుష్ఠాయానన్తరమావృత్తాద్యమా
సికాదీన్యుక్తకాలేకృత్వాత్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యంకుర్యాన్నద్వాదశాహే,
తత్రతస్యాశౌచసద్భావాత్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ శృ
ణోత్యనిర్దశం పుత్రః పిత్రోస్తు మరణం యది । మృతాహాత్ప్రేతకా
ర్యంస్యాత్తస్యశుద్ధిర్దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । దశాహమధ్యేసఞ్చయాదూ
ర్ధ్వం యదిపితృమృతిం శృణోతి తద్విషయమిదం దశాహాశౌచమ్, ॥ శ్లో ॥
పిత్రోర్మృతౌచేద్దూరస్థశ్శ్రుత్వాపితృవిపర్యయమ్ । పుత్రశ్శుద్ధ్యేద్దశా
హేన సఞ్చయాత్ప్రాక్తుశేషతః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । అన్యేనసం
స్కారేకృతే సఞ్చయాత్పూర్వమాగతః పుత్రః పునర్దాహాదిసర్వంకృ
త్వాదశాహశేషేణశుధ్యేత్ , కనిష్ఠేనకృతేతుదాహంవినాసఞ్చయాది
సర్వంకృత్వాశేషేణైవశుధ్యేత్ । తదుక్తం స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥
అన్యేనయస్యసంస్కారః కృతస్తస్యాత్మజః పునః । కుర్యాదేవయథాశా
స్త్రమన్యథాకిల్బిషీభవేత్ ॥ * ॥ దేవలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పునర్దహన
మారభ్యశ్రాద్ధాన్తం పైతృమేధికమ్ । కృత్వాఽన్తే ప్రేతరూపస్యసపిణ్డీకర
ణంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపునర్దాహేచితాగ్నినాశేతదనుగతప్రా

యశ్చిత్తవిధినాఽగ్నిముత్పాద్య పునర్దహనవిధినాఽస్థ్యాదిసంస్కృత్యేకాద
శాహ ఏకోద్దిష్టం దద్యాద్దశాహే సపిణ్డీకరణం చ కుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్త
రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సంస్కృతస్యాపి హ్యసమాప్తోదకస్య చ ।
అస్థిసఞ్చయనాదర్వాక్పునర్దాహో విధీయతే ॥ అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వమ
సమాప్తోదకస్య తు । పునర్దాహం వినా తత్ర పిణ్డదానోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇ
తి । అన్యత్రాఽపి — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగాగతో యది పు
త్రకః । తతస్తు కర్మ కుర్వీత సంస్కర్తా విసృజేత్తదా ॥ విసృష్టో భోజయిత్వా
న్తే బ్రాహ్మణాంశ్చ విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కర్మ - పునర్దహనాదికమ్ , అ
న్తే - సంస్కర్తుస్స్వాశౌచాన్తే , విసృష్టశ్శుద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మణాన్ భోజయేది
త్యర్థః । అర్థాదన్యేన సంస్కారే సఞ్చయే చ కృతే సఞ్చయనాత్పరమా
గతేన పుత్రేణ దాహాదిన కార్యమ్ , అతీతపిణ్డోదకదాననగ్నప్రచ్ఛాదనా
దికమవశిష్టదినప్రేతకృత్యం చ కార్యమిత్యుక్తం భవతి । అన్యేన కృతే దా
హే సఞ్చయాత్పూర్వమాగతోఽపి పుత్రవ్యతిరిక్తో ముఖ్యకర్తా పున
ర్దాహం న కుర్యాత్ , సఞ్చయనోదకాద్యేవ కుర్యాత్ , ॥ శ్లో ॥ పునర్దా
హక్రియా సర్వా మాతాపిత్రోర్విశేషతః । ఇతరేషాం తు సర్వేషాం పు
నర్దాహస్తు నేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి పరాశరస్మరణాత్ .

అసపిణ్డాదిదాహకానాం ముఖ్యకర్తృసమాగమే విధిః

అసపిణ్డశ్చేద్దాహకర్తా తస్య సఞ్చయనాత్పూర్వం ముఖ్యకర్తృ
సమాగమే సతి అనన్తరమాశౌచముదకదానం చ నాస్తి , సఞ్చయనాత్పరం
ముఖ్యకర్తృదర్శనే ప్రేతాన్నభోజనే దశాహమాశౌచముదకదానం చ కా
ర్యమ్ । పక్షిణ్యాశౌచినస్తు అసపిణ్డదాహే సఞ్చయాత్పూర్వం ముఖ్యక
ర్తృదర్శనే త్రిరాత్రాశౌచమ్ , సఞ్చయనానన్తరం దర్శనే దశరాత్ర
మాశౌచముదకదానం చాస్తి । సమానోదకాదిషు త్రిరాత్రాశౌచిషు సపి
ణ్డేషు వా దహనకర్తృషు సత్సు సఞ్చయనాత్పూర్వం పరం వా ముఖ్యక
ర్తృదర్శనే దశాహమాశౌచముదకదానం చ భవతి , అన్యత్సర్వం నివర్త
తే । అత్ర సంవాదవచనాని । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డం ద్విజం ప్రే
తం విప్రో నిర్హృత్య బన్ధువత్ । అనదన్నన్నమహ్నైవ న చేత్తస్మిన్ గృహే

వసేత్ ॥ యద్యన్నమత్తి తేషాం యస్సదశాహేన శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । శ
ఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహంతు యోనిబన్ధూనామాశౌచం దహనాదిషు ॥ * ॥
ఇతి । ఆశౌచముదకస్యాప్యుపలక్షణమ్ , “ యావదాశౌచముదకమ్ ” ఇ
తి సంస్కర్తురుదకదానస్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞా
తించ నరందగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । జ్ఞాతీనాం దర్శనాచ్ఛుద్ధిస్స
ష్పతే దశరాత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాణ్డవ్యః — ॥ శ్లో ॥ శావే చ సూ
తకే చైవ త్ర్యహాత్తూదకదాయినః । శవదాహంతు కుర్యాచ్చేద్దశాహా
న్తం భవేత్క్రియా ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ యస్సమానోదకం ప్రే
తం వహేద్వాఽథ దహేత్తు వా । తస్యాశౌచం దశాహం స్యాదన్యేషాంచ
త్ర్యహం విదుః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేషామ్ - యోనిబన్ధూనామిత్యర్థః । గృ
హ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥ అసగోత్రస్సగోత్రో వా యది స్త్రీ యది వా పు
మాన్ । ప్రథమేఽహని యః కర్తా స దశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ద
శాహమధ్యే ముఖ్యకర్తర్యాగతేఽపి దౌహిత్రస్సమానోదకాదిస్సపిణ్డో వా సం
స్కర్తా దశాహముదకమాత్రం సమాపయేత్ , పిణ్డాదికమన్యత్సర్వం వి
సృజేదిత్యర్థః । అతస్సంస్కర్తా విసృజేదిత్యనేనాస్య న విరోధః । తథా చ పా
రస్కరః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రో భ్రాతాఽథ శిష్యో వా అన్యో వా బ్రాహ్మణస్స
దా । ప్రథమేఽహని యః కుర్యాత్కుర్యాదేవాప్రదానతః ॥ ఏతైరారబ్ధ
పిణ్డస్య యద్యాగచ్ఛన్తి వై సుతాః । తేఽపి కుర్యుస్తు పూర్వోప్తపిణ్డదానం జ
లం తథా ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రః - కనిష్ఠపుత్రః , అన్యో వా - సపిణ్డసమా
నోదకాదిః , అపాం ప్రదానమ్ అప్రదానమ్ , అప్రదానతః - అప్ర
దానాత్ , ఆప్రదానతః - అభివిధావాకారః , దశమదినే దేయోదకదాన
పర్యన్తమితి యావత్ । పూర్వోప్తపిణ్డదానమ్ - సంస్కర్త్రా పూర్వం ద
త్తానాం పిణ్డానాం దానమ్ , తథా జలమ్ - తిలవారి । ఏతదుక్తం భవతి - కని
ష్ఠపుత్రభ్రాత్రాదిసంస్కర్తా స్వస్యాశౌచపర్యన్తం ముఖ్యకర్త్రాగమే పూర్వో
దకమాత్రం దద్యాత్ , అన్తరా సమాగతో ముఖ్యకర్తా తు అతీతదినవిహితో
దకపిణ్డానేకదా దత్వా తాత్కాలికాని శేషాణి ప్రేతకార్యాణి చ తత్తత్కాలే
కుర్యాదితి । నను “ తేఽపి కుర్యుస్తు పూర్వోప్తపిణ్డదానం జలం తథా ” ఇతి

పారస్కరవచనస్య "జ్యేష్ఠో యస్త్వన్తరా గచ్ఛేత్సోఽస్య శేషం సమాపయేత్" ఇతి శ్రీధరీయవచనేన విరోధ ఇతి చేన్నైవమ్, శ్రీధరీయవచనప్రాప్తతీతపిణ్డోదకదాననిషేధస్యార్థికత్వేన దౌర్బల్యాత్, "తేపి కుర్యుః" ఇతి పిణ్డోదకదానస్య కణ్ఠోక్తత్వేన ప్రాబల్యాత్, "॥ శ్లో ॥ ఉత్తరీయశిలాపాత్రప్రవ్యక్తృవిపర్యయే । పూర్వదత్తాఞ్జలీన్పిణ్డాన్పునరిత్యాహ గౌతమః" ఇతి కర్తృవిపర్యయే దత్తపిణ్డోదకానాం పునర్విధానాచ్చ । యత్తు శాతాతపవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్యగోత్రోఽప్యసమ్బద్ధః ప్రేతస్యాగ్నిం దదాతి యః । ఉదకం పిణ్డదానం చ స దశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్యార్థః, దశాహనిర్వర్తనీయం పఞ్చసప్తతిసఙ్ఖ్యాకముదకం పిణ్డదశకం చ ముఖ్యకర్తురభావే స్వాశౌచాన్తే సమాపయేత్, యద్వా ప్రేతాన్నభోజనే సతి దశాహేన ఉదకాది సమాపయేదితి । అత ఏవ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డో యది దహేద్ద్వితీయే త్వస్థిసఞ్చయః । ఏకోద్దిష్టం తృతీయేఽహ్ని మరణాత్తు విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । అస్థిసఞ్చయనగ్రహణం తిలోదకాదేరప్యుపలక్షణమ్ । ఏతచ్చ ప్రేతాన్నభోజనరహితాఽసపిణ్డవిషయమ్, ॥ శ్లో ॥ యః ప్రమీతమలంకుర్యాద్దహేద్వాథ దహేద్ద్విజమ్ । స శుధ్యత్యేకకాలేన కాలశేషం బహిర్వసేత్ ॥ గ్రామే వసేద్దినాచ్ఛుధ్యేత్త్రియహాత్పితృగృహే వసేత్ । నిర్హృత్య యో మృతాన్నం చ భుఙ్క్తే స తు దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । గ్రామే వసన్దినాచ్ఛుధ్యేదిత్యేతద్దహనానన్తరం ముఖ్యకర్తృసమాగమే సతి సఞ్చయాదిప్రేతక్రియాయా అకరణే వేదితవ్యమ్ । ముఖ్యకర్తురభావే ప్రేతక్రియాయాః కరణే తృతీయదినవిహితైకోద్దిష్టేన శుద్ధిః, "ఏకోద్దిష్టాన్త ఏవ స్యాత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధతా త్వఘాత్" ఇతి బోధాయనేన సంస్కర్తురేకోద్దిష్టాన్తకరణే నైవ శుద్ధిస్మరణాత్ । ప్రేతాన్నభోజనే తు దశాహతశ్శుద్ధిః క్రియా చేతి జ్ఞేయమ్ .

దశమదినాగతముఖ్యకర్తృవిషయః

కనిష్ఠాదినా సంస్కారాది నవదినపర్యన్తప్రేతకృత్యే కృతే సతి దశమదినే దివాఽఽగతో ముఖ్యకర్తా ఉప్తకేశో నవభిర్దివసైర్దేయాంస్తిలోదకపిణ్డానేకదైవ దత్త్వా ప్రభూతబలిం ప్రదాయ తత్కాలోదకం దశమం పిణ్డం చ

దత్త్వా సర్వాఙ్గవపనం శేషవపనం వా కృత్వా శాన్తిహోమం సమాపయేత్ । తత్ర శ్రవణదినమారభ్య దశాహాద్యాశౌచస్య సత్త్వేఽపి మరణదినమారభ్య ఏకాదశదినే ఆద్యశ్రాద్ధం కృత్వా ఆశౌచానన్తరముక్తకాలే ఆవృత్తాద్యశ్రాద్ధాదీని కృత్వా త్రిపక్షే సపిణ్డనం కుర్యాత్ । తథా స్మృత్యన్తరమ్ —
॥ శ్లో ॥ నవభిర్దివసైర్దద్యాన్నవపిణ్డాన్ సమాగతః । దశమం పిణ్డముత్సృజ్య రాత్రిశేషేణ శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । దశమదినే సమాగతో ముఖ్యకర్తా నవభిర్దివసైః దేయాన్ నవపిణ్డాన్ దత్త్వా దశమపిణ్డం చ దత్త్వా రాత్రిశేషేణ పుత్రవ్యతిరిక్తకర్తా శుధ్యతీతి । పుత్రోఽపి ఆశౌచస్య సత్త్వేఽపి ఏకోద్దిష్టాధికారీ భవతీత్యర్థః । యదాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽహని । కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిరశుద్ధః పునరేవ సః ॥ * ॥ ఇతి । రాత్రిశేషేణ శుధ్యతీత్యేతదన్యథా కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । రాత్రిశేషేణ శుద్ధిస్మరణాదిదం సఙ్ఖ్యయాత్ప్రాగాగతజ్యేష్ఠపుత్రవిషయమ్, "సఙ్ఖ్యయాత్ప్రాక్తు శేషతః" ఇతి దశాహశేషేణ తస్యైవ శుద్ధిస్మరణాదితి, తదసాధు, సఙ్ఖ్యయాత్ప్రాగాగతజ్యేష్ఠపుత్రవిషయత్వరూపవిశేషస్య తత్రాప్రతీతేః, సఙ్ఖ్యయాత్పూర్వం పరం వా దశమదినే ఆగతస్య ముఖ్యకర్తృమాత్రస్యావిశేషేణ పిణ్డోదకసమాపనప్రతీతేః, రాత్రిశేషేణ శుధ్యతీత్యేతస్య చ దశమదినాగతస్య ముఖ్యకర్తుః పుత్రవ్యతిరిక్తస్య " ॥ శ్లో ॥ విగతం తు విదేశస్థం శృణుయాద్యో హ్యనిర్దశమ్ । యచ్ఛేషం దశరాత్రస్య తావదేవాశుచిర్భవేత్ " ఇతి దశమదినోత్తరకాలమాశౌచాభావేన ముఖ్యార్థత్వసమ్భవాత్ పుత్రస్యాపి శ్రవణాదిదశాహాశౌచసత్త్వేఽపి దశాహపిణ్డోదకసమాపనైకోద్దిష్టార్థశుద్ధిప్రతిపాదనపరత్వేనాప్యుపపత్తేః । అతస్సర్వోఽపి దశమదిన ఆగతో ముఖ్యకర్తా స్వోచితం ప్రేతకర్మ తస్మిన్నహని కృత్వా మరణాద్యేకాదశదినే ఆద్యైకోద్దిష్టమాశౌచాపగమానన్తరం విహితకాలేషు ఆవృత్తాద్యమాసికాదీని చ కుర్యాత్ । నను " శ్రుత్వా తద్దినమారభ్య దశాహం సూతకీ భవేత్ " " పుత్రశ్శుధ్యేద్దశాహేన సఙ్ఖ్యయాత్ప్రాక్తు శేషతః " ఇత్యాదినా సఙ్ఖ్యయాత్పరం మృతిశ్రవణే పుత్రస్య దశాహాశౌచవిధానాత్, యావదాశౌచం పిణ్డోదకవిధానాచ్చ దశమదినే శ్రవణే తదాది దశాహోదకదాన

ప్రసఙ్గః, తతశ్చ "నవభిర్దివసైర్దద్యాత్" ఇతిదశాహేపిణ్డసమాపనవచ
నమ్, పుత్రవ్యతిరిక్తముఖ్యకర్తృవిషయంవా, అకృతాస్థి సఞ్చయనవిష
యంవాస్యాత్ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమస్థిసఞ్చయనం భవేత్ । ఏ
కాదశాహేమాసాన్తేవాస్థిసఞ్చయనంభవేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిస్సపిణ్డీకరణా
త్పూర్వమస్థిసఞ్చయనస్యవిహితత్వాదితిచేన్న ॥ శ్లో ॥ శృణోత్యనిర్ది
శం పుత్రః పిత్రోస్తుమరణం యది । మృతాహాత్ప్రేతకార్యంస్యాత్తస్య
శుద్ధిర్దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి వచనేనాన్తర్దశాహశ్రవణేతదాది దశదినాశౌ
చస్యసత్త్వేఽపిమృతదినాదిదశాహతఏవప్రేత కార్యసమాపనస్యకణ్ఠతః ప్ర
తిపాదనాత్, అపవాదభూతేన " యావదాశౌచం ప్రేతస్యోదకమ్ " ఇ
తివిష్ణుస్మరణవచనస్యదశాహానన్తరశ్రవణాదివిషయాన్తరసద్భావేనోత్సర్గ
స్యబాధాత్ .

ఏకాదశేఽహ్నిఅపరాహ్ణాత్పూర్వమాగతపుత్రవిషయేవిధిః

ఏకాదశేఽహ్ని అపరాహ్ణాత్పూర్వమాగత పుత్రవిషయే పైఠీనసిః —
॥ శ్లో ॥ దశరాత్రేవ్యతీతేతు పిత్రోశ్చైవౌర్ధ్వదైహికమ్ । పుత్రఃకుర్యా
త్తదాశౌచం దశరాత్రమితిస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పితృమేధసారకృ
త్ — ॥ వా ॥ కృతేదశాహకృత్యే శ్రుత్వైకాదశాహేత్వాగతఃపుత్ర
ఉప్తకేశ ఏకోద్దిష్టంకృత్వా దశాహతిలోదకందద్యాత్ , అకృతేదశాహ
కృత్యేఽనిర్దశాహే పిత్రోర్మృతిశ్రుతౌ శ్రుతాహాది దశాహాన్తముదకాది
కృత్వా ఏకాదశాహే ఏకోద్దిష్టం కృత్వా త్రిపక్షే సాపిణ్డ్యం కుర్యా
త్ ॥ * ॥ ఇతి । అకృతే దశాహకృత్యే దశమదినరాత్రావాగతోఽపి ॥ శ్లో ॥
శుక్రవారేష్వతిక్రాన్తే మాతాపిత్రోస్తథైవచ । సన్ధ్యారాత్ర్యోస్తథా
క్షౌరం ప్రేతకార్యంచ నాచరేత్ ॥ దివైవ తర్పణం కుర్యాన్నాపరాహ్ణే
తుసఞ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । దాహదినవ్యతిరిక్తదినే రాత్రావుదకదానాది ని
షేధాత్తతఉత్తరం దశాహకృత్యం సమాప్య ఏకాదశాహే ఆద్యశ్రాద్ధం
కుర్యాత్ । అయమత్ర పితృమేధ సారకృతోఽభిమతః పైఠీనసి వచనార్థని
ష్కర్షః । అన్యేన సపిణ్డాదినా కృతే దహనాది దశాహకృత్యే సంచ
యనాత్ప్రాగేకాదశాహే పితృమృతిం శ్రుత్వా సమాగతఃపుత్రః పునర్ద

హనాది సర్వం తదాకృత్వా ఏకోద్దిష్టంచకృత్వా తదారభ్య దశరాత్రా
శౌచానుష్ఠానముదకమాత్రంచ కుర్యాత్ । కనిష్ఠేనతు దశాహకృత్యే కృ
తే సంచయనాత్పూర్వం పరంవా సమాగతో జ్యేష్ఠపుత్రః ॥ శ్లో ॥ ప్రేత
కృత్యేతునిర్వృత్తే పుత్ర ఏకాదశేఽహని । ఆగతస్తద్దినేత్వాద్యం పిణ్డోద
కసమాపనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంచయనాత్పరమేకాదశాహే ఆగతః వృషోత్స
ర్జనపూర్వకమాద్యైకోద్దిష్టంచకృత్వా తతఆరభ్యాశౌచాన్తముదకదానం
కుర్యాన్నపిణ్డదానమ్, ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తా విదేశస్థః కాలేఽకాలే శ్రుతో
యది । తిలవారి ప్రకుర్వీత పిణ్డదానం వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణా
త్ । కాలే - ఏకోద్దిష్టకాలే ఏకాదశాహ ఇతి యావత్, అకాలే - ఏకాద
శాహానన్తరకాల ఇత్యర్థః । అత్ర సర్వత్ర త్రిపక్షాదౌ సపిణ్డీకరణమ్ । అకృ
తే దశాహకృత్యే ఆగతదినమారభ్య దశాహకృత్యం పరిసమాప్య ఏకాద
శాహే ఏకోద్దిష్టం త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాదితి । అన్యేతు పైఠీనసివ
చన మన్యథా వ్యాచక్షతే — దశరాత్రే వ్యతీతే ఏకాదశదినే పిత్రోర్మృతి
శ్రవణే పుత్రస్తదాతస్మిన్నేవాఽహని ఔర్ధ్వదైహికంవపనపూర్వకముదకం
పరిసమాప్య ఏకోద్దిష్టం పరిసమాప్య ఏకాదశాహమారభ్యాశౌచమాత్రమ
నుష్ఠేయమ్, నోదకమితి తన్మన్దమ్, ॥ శ్లో ॥ కనీయసా కర్మ సమాపితంచే
చ్ఛ్రాద్ధాత్పురో జ్యేష్ఠసమాగతశ్చేత్ । తస్మిన్దినే శ్రాద్ధమేకంసమాప్య
పశ్చాద్దశాహాత్తు తిలోదకంచ ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకీ భ
వేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పుత్రస్సపిణ్డీకరణం పునః ॥ ముఖ్యకర్తావిదేశస్థః
కాలేఽకాలే శ్రుతోయది ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిః షట్త్రింశన్మతాదివచనైరేకో
ద్దిష్టానన్తరమప్యుదకదానవిధానాత్ .

కనిష్ఠాదికృతసాపిణ్డ్యస్య జ్యేష్ఠేన పునఃకరణమ్

యద్యేకోద్దిష్టాన్తం పుత్రోవాఽన్యోవా కుర్యాత్ । విదేశస్థః పుత్ర
శ్శ్రుత్వా వపనం కృత్వా దశాహ ముదకమాత్రం దద్యాత్, సపిణ్డీకర
ణంచాన్యకృతం కనిష్ఠకృతంవా పునః కుర్యాత్ । అత్ర గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥
కృతక్రియేఽపిపితరిదశాహంసూతకీభవేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పుత్రస్సపి
ణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అగ్రజోవాఽనుజో

షాఽపి పిత్రోరవగతో మృతిమ్ । వాపయిత్వాఽథ కేశాదీన్ సచేలమవగా
హయేత్ ॥ ఆదశాహం బ్రహ్మచారీ దత్వా చైతత్తిలోదకమ్ । సపిణ్డీకరణం
కుర్యాదనేనచకృతంయది ॥ * ॥ ఇతి । అగ్రజస్తిలోదకం దశాహం దత్వా
అన్యకృతమపి సపిణ్డీకరణమేకాదశాహే పునః కుర్యాత్ , అనుజస్తు దశా
హం తిలోదకమాత్రం దద్యాదిత్యర్థః । మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ దేశా
న్తరేస్థితః పుత్రః శ్రుత్వా పితృవిపర్యయమ్ । కృత్వా తు వపనం దత్వా ద
శాహాన్తం తిలోదకమ్ ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥
ఇతి । ఏకోద్దిష్టస్యపూర్వమన్యేనకృతత్వాదేకాదశాహేపునస్తస్యవిధా
నాభావాత్, తత్రసపిణ్డీకరణమేవకుర్యాత్ , నపునష్షోడశశ్రాద్ధమిత్యర్థః।
ఏతచ్చైకాదశాహేసపిణ్డీకరణం పునః కరణవిషయమ్ , అన్యథా త్రిపక్షా
దావేవకుర్యాత్ । షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ ఆగతో జ్యేష్ఠపుత్రస్తు ప్రే
తకృత్యే సమాపితే ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సాపిణ్డ్యముక్తకాలవ్యతిక్రమే ॥*॥
ఇతి । ప్రేతకృత్యేసపిణ్డీకరణాన్త ఇత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
జ్యేష్ఠేనవాకనిష్ఠేనసపిణ్డీకరణేకృతే । దేశాన్తరగతానాంతుపిణ్డదానంక
థం భవేత్ ॥ శ్రుత్వా తు వపనం కృత్వా దశాహాన్తం తిలోదకమ్ । తతస్స
పిణ్డీకరణం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశాహే న కర్తవ్య ఇతి శాతాతపో
బ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వజ్యేష్ఠః పునః కుర్యాదిత్యర్థః । శాతాతపః —
॥ శ్లో ॥ శ్రవణాహే న కుర్వీత భోజనం మైథునం తథా । దశాహాన్తేఽనుజః
కుర్యాత్పార్వణశ్రాద్ధమాదరాత్ ॥ జ్యేష్ఠస్సపిణ్డీకరణం పునః కుర్యా
త్కృతం యదా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేనకృతేఏకోద్దిష్టాన్తకృత్యేఽనన్తరమాగ
తోఽనుజో దశాహముదకదానం దత్వా దశాహాన్తే ఏకాదశాహేఽగ్రజాస
న్నిధానే పార్వణం సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్ , తత్కృతమపిసాపిణ్డ్యమగ్ర
జః పునః కుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కృతే శ్రాద్ధే జ్యేష్ఠ
పుత్రఆగతశ్చేత్కథం భవేత్ । తిలోదకంతునిర్వర్త్య త్రిపక్షేతుసపిణ్డన
మ్ ॥ కనిష్ఠేనైవవిధివత్సపిణ్డీకరణేకృతే । జ్యేష్ఠేనాపిచకర్తవ్యం సపిణ్డీక
రణంపునః ॥ విభక్తోవాఽవిభక్తోవా మాతాపిత్రోస్సపిణ్డనమ్ । కథం చిద
నుజః కుర్యాజ్జ్యాయః కుర్యాత్తదగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాత్యాదినాసాపి

ష్ఠాభ్యాన్తైకృతేజ్యేష్ఠాసన్నిధానేసర్వైర్విభక్తాః పుత్రాఏకాదశాహే సాపి
ణ్డ్యం పునఃకుర్యుః , పశ్చాదాగతోఽజ్యేష్ఠోఽపిపునఃకుర్యాత్ । అగ్ర
జేనకృతంతు నపునఃకుర్యాదిత్యాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీక
రణంపిత్రోః పితృయజ్ఞవిధానతః । పుత్రాస్సర్వేపృథక్కుర్యుర్యదా జ్యే
ష్ఠోనకారయేత్ । అగ్రజేనకృతం కర్మనానుజేనపునఃకృతిః ॥ * ॥ ఇతి ।
సర్వజ్యేష్ఠసన్నిధానే విభక్తాఅపినపృథక్కుర్యుః । జ్యేష్ఠఏవకనిష్ఠానుమత్యా
సంపృక్తద్రవ్యేణసాపిణ్డ్యం పునఃకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం
శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏకేనైవతుకార్యాణిసంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥
ఇతిస్మరణాత్ । అవిభక్తవిషయేతుఅన్యకృతేసపిణ్డీకరణేసర్వజ్యేష్ఠాసన్నిధా
నేవిద్యమానజ్యేష్ఠ ఏవపునఃకుర్యాత్, నసర్వే । సర్వజ్యేష్ఠోఽపిశ్రుత్వా
పునః కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠేఽసన్నిహితే చాత్రైవ ర్తమానేక్రియాన్త
రే । పిత్రోః పుత్రేణకర్తవ్యం ద్వితీయేనానుజేనవా ॥ సర్వైరనుమతింకృ
త్వా జ్యేష్ఠేనైవతుయత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణచావిభక్తేనసర్వైరేవకృతంభ
వేత్ ॥ జ్యేష్ఠస్సపిణ్డీకరణంపునఃకుర్యాత్కృతంయదా ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ .

వత్సరాన్తేమాతాపితృమృతిశ్రవణే

సంవత్సరానన్తరం మాతాపిత్రోర్మృతిశ్రవణే స్మృత్యన్తరమ్ —
॥ శ్లో ॥ పితరిప్రోషితే ప్రేతే పుత్రః కుర్యాత్క్రియాదికమ్ । సంవత్సరే
వ్యతీతేఽపిదశరాత్రం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥
పితరౌచేన్మృతౌస్యాతాం దూరస్థోఽపిహిపుత్రకః । శ్రుత్వాతద్దినమార
భ్యదశాహం సూతకీభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥
మహాగురునిపాతేతుఆర్ద్రవస్త్రోపవాసినా । అతీతేఽబ్దేపికర్తవ్యం ప్రేత
కార్యం దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ మాతాపి
తృమరణేదూరదేశేఽపివత్సరాదూర్ధ్వమపిపుత్రశ్శ్రుత్వాశ్రవణదినాది
స్వజాత్యుక్తం దశాహాద్యాశౌచంకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతీతవత్సర
ప్రేతస్యప్రథమవత్సరవిహితసోదకుమ్భానుమాసికకేశధారణాదీనాంద్వి
తీయవత్సరేకర్తవ్యతావిధానాదర్శనాత్తానినకార్యాణి, మృతమాసెమృ
తతిథావాబ్దికశ్రాద్ధమేవ, మృతమాసాద్యజ్ఞానేతత్కాలేకార్యమ్ । అ

నతీతవత్సరప్రేతకృత్యేత్యాబ్దికపర్యన్తం స్వే స్వే కాలే శిష్టాన్యర్ధవ్యభా
వీనిసోదకుమ్భమాసికాదీనికృత్వామృతమాసతిథావాబ్దికంకుర్యాత్ , ॥ శ్లో ॥
అస్థాన్నపలాశవృన్తైర్వాదగ్ధ్వాతువిధిపూర్వకమ్ । ఏకాదశేద్వాదశేచమా
సికానిసపిణ్డనమ్ । కృత్వాచపునరావృత్యామాసికానితుతద్దినే । యావ
దాబ్దికపర్యన్తమితిశాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । శతకేఽపి — ॥ శ్లో ॥
దశరాత్రం సదాపిత్రోః పరోక్షమరణశ్రుతౌ । త్ర్యహంమాతృసపత్న్యా
స్తుదశాహం వత్సరాదధః । కృతౌర్ధ్వదైహికేఽత్యబ్దేదినంతస్యాస్త్ర్యహం
తయోః ॥ * ॥ ఇతి । శతకృతా ఏతద్వ్యాఖ్యాతమ్ । వత్సరమధ్యేతత్ప
రంవా మాతాపిత్రోరసన్నిధానమరణశ్రవణేసర్వేషామపిపుత్రాణాంద
శాహమాశౌచమ్, సపత్నీమాతుస్త్వసన్నిధానేమృతౌశ్రుతాయాంవత్సా
త్పరంత్ర్యహమేవతత్పూర్వంతుదశాహమ్ । అత్రవిశేషః — జ్యేష్ఠేనకృ
తేఔర్ధ్వదైహికేఽబ్దేచాతిక్రాన్తే , తస్యాః - సపత్నీమాతుః , పరోక్షమృ
తిశ్రవణేదినమ్ , తయోః - మాతాపిత్రోః , తచ్ఛ్రుతౌకనిష్ఠస్యత్ర్య
హమ్ , ॥ శ్లో ॥ పితరిప్రోషితేప్రేతేపుత్రోదేశాన్తరం గతః । కృతక్రియే
త్రిరాత్రంస్యాద్దశాహమకృతక్రియే ॥ * ॥ ఇతి । వత్సరాదూర్ధ్వశ్రవణే
కృతక్రియేత్రిరాత్రవిధిఃకనిష్ఠవిషయఏవ, ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియేఽపిపితరి దశా
హం సూతకంభవేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పిణ్డంసపిణ్డీకరణంపునః ॥ * ॥
ఇతిదశాహవిధానాత్కృతస్యాపిసపిణ్డీకరణస్యపునఃకరణవిధానసామర్థ్యా
జ్జ్యేష్ఠవిషయత్వమస్యావగమ్యతే । తథాచపైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రో
షితభ్రాతృమరణేదత్తపిణ్డోదకక్రియే । త్రిరాత్రసూతకం తత్ర దశా
హంపుత్రభార్యయోః ॥ * ॥ కృతక్రియే పితరిభర్తరిచజ్యేష్ఠపుత్రభా
ర్యయోర్దశాహమిత్యర్థః । ఏవంచసంవత్సరాదూర్ధ్వం పితృమృతిశ్రవణే
జ్యేష్ఠపుత్రోదశాహముదకమాశౌచం చానుష్ఠాయకృతమపి సపిణ్డీకరణంపు
నః కుర్యాత్ । కనిష్ఠపుత్రస్తుకృతక్రియవిషయేత్రిరాత్రమాశౌచముద
కమాత్రంచ కుర్యాదితి । అత్ర కేచిదాహుః — ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరేవ్య
తీతేఽపిదశరాత్రం యథావిధి ॥ * ॥ ఇత్యాదీనిసంవత్సరాదూర్ధ్వంశ్రవ
ణేదశాహప్రతిపాదకానివచనాని అకృతక్రియపితృవిషయాణి, "కృతక్రి

యేత్రిరాత్రంస్యాత్ " ఇతివచనం వత్సరాదూర్ధ్వం పితృమరణశ్రవణే కృతక్రియే పితరి జ్యేష్ఠాదీనాం సర్వేషామపి పుత్రాణామవిశేషేణ త్రిరాత్రాశౌచోదకదానప్రతిపాదనపరమ్, " ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకం భవేత్ । అగ్రజో వాఽనుజో వాఽపి " ఇత్యాదీని కృతక్రియవిషయే దశాహాశౌచప్రతిపాదకాని వత్సరాత్పూర్వం పితృమరణవిషయాణి । యచ్చోక్తమ్ " సపిణ్డీకరణం పునః ' ఇతి పునఃకరణవిధాన సామర్థ్యాత్ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహాశౌచస్య జ్యేష్ఠపుత్రవిషయత్వమవగమ్యత ఇతి, తదపి న, కృతక్రియవిషయే పుత్రమాత్రస్య పునస్సపిణ్డీకరణవిధానోపపత్తేస్సామర్థ్యాభావేన జ్యేష్ఠైకవిషయత్వాప్రతీతేః । ఏవంచ సంవత్సరాదూర్ధ్వం కృతక్రియ పితృమరణశ్రవణే జ్యేష్ఠపుత్రోఽపి త్రిరాత్రాశౌచముదకంచానుష్ఠాయ చతుర్థదినే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । వత్సరాత్పూర్వం మృతిశ్రవణే సర్వే పుత్రా దశాహమాశౌచముదకంచ కుర్యుః । జ్యేష్ఠపుత్రస్తు కృతమపి సాపిణ్డ్యమేకాదశాహే పునఃకుర్యాత్ " ఇతి । యథోచితమత్ర ద్రష్టవ్యమ్ .

సపత్నీమాతృవిషయే

సపత్నీమాతురవర్షాత్పూర్వం మృతిశ్రవణే దశాహమాశౌచముదకంచ । వర్షాత్పరంమృతిశ్రవణేత్ర్యహమ్ । తథాచవరదరాజీయే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాగబ్దాజ్జననీసమం దిశతుతత్ ప్రేతోదకాదిక్రియాస్తస్మాత్పరి గౌణమాతృమరణం శ్రుత్వాప్యసదాఘం త్ర్యహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితృపత్న్యామతీతాయాం మాతృవర్జం ద్విజోత్తమ । సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సపత్నీమాతురౌరసపుత్రాసన్నిధానే భిన్నోదరేణకృతేదాహోదౌ తదాఽఽగతౌరసపుత్రస్స్వకనిష్ఠకృతే యావత్తావదేవకుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామేకపత్నీనామేకాచేత్పుత్రిణీభవేత్ । సర్వాస్తాస్తేనపుత్రేణ పుత్రిణీర్మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి తేనపుత్రవత్త్వాభిధానాత్ । సంగ్రహేచ — ॥ శ్లో ॥; భిన్నోదరకృతేకృత్యే దాహాద్యేత్వాగతౌరసః । స్వకనిష్ఠకృతేయావత్తావదేవాచరేత్తదా ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డీకరణం భిన్నోదరజ్యేష్ఠకృతమపి కని

ష్ఠోఽప్యౌరసః పునః కుర్యాత్ । స్వకనిష్ఠకృతే యావదిత్యుక్తత్వాత్ .

ప్రోషితభ్రాతృవిషయే

భ్రాతృవిషయే పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రోషితభ్రాతృమరణే దత్తపిణ్డోదకక్రియే । త్రిరాత్రం సూతకం తత్ర దశాహం పుత్రభార్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ గాలవః — ॥ శ్లో ॥ కృతోదకే తు షణ్మాసాత్ పక్షిణ్యాశౌచముచ్యతే । అధశ్చేత్త్రిదినం గ్రాహ్యమకృతోదేదశాహికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । షణ్మాసాదూర్ధ్వం భ్రాతురఘం పక్షిణీత్యర్థః । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతుర్దేశాన్తరమృతౌ షణ్మాసాద్వత్సరాదధః । దశరాత్రం త్రిరాత్రం స్యాద్దశాహం దాహకస్య తు ॥*॥ ఇతి । దాహకస్య - భ్రాతుః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతిర్యత్ర త్వనుజాగ్రజయోశ్శ్రితా । షణ్మాసాద్వత్సరాదర్వాగ్దశాహం త్ర్యహమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాత్యాదివిషయే తు - "మాసత్రయే త్రిరాత్రం స్యాత్" ఇత్యుక్తమాశౌచముదకం చ జ్ఞేయమ్ .

అపుత్రసపిణ్డమరణవిషయే

అపుత్రస్య సపిణ్డస్యాకృత సంస్కారస్య ఏకాదశాహాత్పరం మరణశ్రవణే పునర్దహనం కృత్వా యావత్స్వాశౌచముదకం పిణ్డం చ దత్వా ఆశౌచాన్తే ఏకోద్దిష్టం పరదినే సాపిణ్డ్యం చ కుర్యాత్ । అబ్దాత్పరం శ్రవణే ఏకాహేన పునర్దహనపిణ్డోదకాని సమాప్య ద్వితీయే శ్రాద్ధం తృతీయే సపిణ్డనం చ కుర్యాత్ , ॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దే తు సంస్కారే ఏకాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ । శ్రాద్ధం దద్యాద్ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ .

కృతప్రేతకృత్యవిషయే పిణ్డనిషేధః

కృతప్రేతకృత్యస్య మరణశ్రవణే ఉదకమాత్రం దద్యాన్న తు పిణ్డాన్ , ఏకోద్దిష్టసాపిణ్డ్యే చ కుర్యాత్ । కృతైకోద్దిష్టస్య సపిణ్డాదేర్మరణశ్రవణే ఉదకం సాపిణ్డ్యం చ కుర్యాత్ । అన్యేన కృతమపి సాపిణ్డ్యం సపిణ్డదౌహిత్రాదిః పునః కుర్యాత్ । కనిష్ఠాదినా నివర్తితపిణ్డోదకదానాదిదశాహకృత్యస్య పిత్రాదేరేకాదశదినాదౌ మరణశ్రవణే జ్యేష్ఠాదిర్ముఖ్యకర్తా యావత్ స్వాశౌచముదకమాత్రం దద్యాత్ , న తు కనిష్ఠాదికృతం

పిణ్డాదిదశాహకృత్యంపునఃకుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తావిదేశస్థః కాలేఽకాలేమృతోయది । తిలోదకం ప్రకుర్వీత పిణ్డదానం వివర్జయేత్ ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకీభవేత్ ॥ దద్యాత్తిలోదకం పుత్రస్సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిఃపూర్వోదాహృతవచనైరుదకమాత్రస్య పునర్విధానాత్, పిణ్డదానస్యచ నిషేధాత్ । నను, ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తా విదేశస్థో మాతాపిత్రోర్మృతౌయది । సంవత్సరేవ్యతీతేఽపి కుర్యాత్పైతృక్రియాం తదా ॥ * ॥ ఇతివచనాద్దాహాది సర్వం ముఖ్యకర్త్రా కర్తవ్యమితిచేన్న । అన్యకృతస్యాత్రపునఃకర్తవ్యతాప్రతీతేశ్చిరకాలాతిక్రమేఽపి పిత్రోర్దశాహాదికక్రియావిధిపరత్వాత్, ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరస్థౌ పితరౌ మృతౌచేదన్యోఽపికుర్యాదఖిలంచపిత్ర్యమ్ । దాహంవినా తానిపునశ్చపిత్రోర్జ్యేష్ఠోఽపికుర్యాదనుజైస్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతివచనాద్దాహవ్యతిరిక్తంసర్వం పునఃకరణీయమితిచేన్న । అస్యాతిక్రాన్తదశాహవిషయత్వప్రతీతేర్దశాహమధ్యాగతముఖ్యకర్తృవిషయత్వేన చరితార్థత్వాత్ । తథాచ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్త్రాగమేఽన్యస్తు ప్రవృత్తోఽపిక్రియాం త్యజేత్ । తతస్తుకర్మకుర్వీతసంస్కర్తావిసృజేత్తతః ॥ పునస్తిలోదకం పిణ్డం నగ్నప్రచ్ఛాదనం తథా । నవశ్రాద్ధప్రదానానిసర్వంకర్మసమాచరేత్ ॥ * ॥ పారస్కరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రవృత్తైరారబ్ధపిణ్డస్యయద్యాగచ్ఛన్తి వైసుతాః । తేఽపికుర్యుస్తుపూర్వోక్తపిణ్డదానంజలంతథా ॥*॥ ఇతి । అతోదశాహమధ్యేముఖ్యకర్త్రాగమే వచనబలాద్దాహవ్యతిరిక్తంపూర్వకృతం సర్వం తేనకార్యమ్, సఞ్చయనంతు నపునః కార్యమ్ । కృతేనైవాస్థిసఞ్చయనేన "ఉత్తిష్ఠప్రేహి" ఇత్యాదిమన్త్రార్థసిద్ధేః, ॥ శ్లో ॥ దశాహకర్మణ్యారబ్ధేసంస్కర్త్రాదాకనీయ్యసా । జ్యేష్ఠోయస్త్వన్తరాగచ్ఛేత్సోఽస్యశేషం సమాపయేత్ ॥ ఇతిస్మరణాత్ । దశాహానన్తరమాగతేనముఖ్యకర్త్రాపిణ్డదానాదివర్జముదకమాత్రమాశౌచం చానుష్ఠేయమ్, ఏకోద్దిష్టాదికమూర్ధ్వకృత్యంచ తేనకార్యమ్ । తథాపితృమేధసారే — ॥ వా ॥ ప్రారబ్ధేకేనచిత్పైతృకృత్యేముఖ్యకర్తాఽన్తరాగతోదాహంవినాఽన్యత్సర్వంకుర్యాత్, కృతం నాస్థిసఞ్చయనమ్, పూర్వప్రవృత్తశ్చోదకమాత్ర

మాదశాహం దద్యాత్, యద్యేకోద్దిష్టాన్తం పుత్రో వాఽన్యో వా కుర్యాద్వి దేశస్థః పుత్రశ్శ్రుత్వా వపనం కృత్వా దశాహముదకమాత్రం దద్యాత్, జ్యేష్ఠః కృతమపి సాపిణ్డ్యమేకాదశాహ ఏవ పునః కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కనిష్ఠేన కృతం సర్వం శ్రాద్ధాన్తం చ యథా క్రమమ్ । జ్యేష్ఠపుత్రస్సమాయాతస్తద్దినాదిదశాహతః । పాషాణస్థాపనం పిణ్డం వినైవోదకమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వాదర్శే చ — ॥ శ్లో ॥ యః కుర్యాత్ప్రథమేఽహ్ని సంస్కృతివిధిం జ్ఞాతేస్తదన్యస్య హా శ్రాద్ధాన్తం సకలం స ఏవ చరతు జ్ఞాత్యాదికేఽప్యాగతే । జ్యేష్ఠాసన్నిధినా కనీయసి పితుః కుర్వాణ ఏవ క్రియాశ్శ్రుత్వోపస్థిత ఏవ చేదథ చరేజ్జ్యాయాంస్తదూర్ధ్వక్రియాః ॥ యత్పిత్రోర్మరణాదికం దశదినం తస్మిన్గతే జ్యాయసస్తత్పశ్చాచ్ఛ్రవణాత్ప్రభృత్యుపరతాశౌచప్రవృత్తావపి । జ్యాయసా నేవ తదూర్ధ్వమాచరతు తచ్ఛ్రాద్ధాదిమిశ్రాన్తకం తత్తత్కర్మణి శుద్ధిమస్మరదసౌ తాత్కాలికీం దేవలః ॥ * ॥ ఇతి । మిశ్రమ్ - సపిణ్డీకరణమ్, ఉక్తేషు సర్వేషు వచనేషు దశమదినాదూర్ధ్వం కృతదశాహకృత్యస్య పిత్రాదేర్మరణశ్రవణే పిణ్డదానాదేరవిధానాదుదకమాత్రమేకోద్దిష్టాదూర్ధ్వకృత్యం చేతి బహుస్మృతిసంమతమ్ । శతకవ్యాఖ్యానాదౌ తు "దేశాన్తరస్థాపితరౌ మృతౌ చేత్." ఇతి వచనమన్యథా వ్యాఖ్యాతమ్ । పుత్రవ్యతిరిక్తేనాన్యేన సపిణ్డాదినా దాహాది సాపిణ్డ్యాన్తకృత్యే కృతే అనన్తరమాగతః పుత్రః దాహం సంచయం వినా పాషాణస్థాపననగ్నప్రచ్ఛాదనప్రేతశబ్దనవశ్రాద్ధైకోత్తరవృద్ధివాస ఉదక తిలోదక పిణ్డబలిప్రదానషోడశసపిణ్డనాని పునః కుర్యాత్, "దాహం వినా తాని పునశ్చ సర్వమ్" ఇత్యవిశేషేణాభిధానాత్, ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకీ భవేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పిణ్డం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ " ఇతి పునః పిణ్డదానస్య విధానాచ్చ । అనుజైరనుష్ఠితే సపిణ్డీకరణాన్తకృత్యే తు జ్యేష్ఠపుత్ర ఉదకమాత్రం పునస్సపిణ్డనం చ కుర్యాన్న తు పిణ్డాదీని । ఇతి । కనిష్ఠకృతదశాహకృత్యాదివిషయే ఉదకదానసపిణ్డీకరణవ్యతిరిక్తం పిణ్డాదికం న కర్తవ్యమిత్యత్రైవార్థే ॥ శ్లో ॥ " ముఖ్యకర్తాపి దేశస్థః కాలేఽకాలే శ్రుతో యది । తిలవారి ప్రకుర్వీత పిణ్డదానం వి

వర్జయేత్ ” ఇతి । ‘ కృతక్రియేఽపి పితరి ’ ఇత్యాదీనిపూర్వోక్తానివచనాని యోజితాని । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ నశిలానమృదాస్నానం నప్రేతం నచవాసకమ్ । నగ్నం పిణ్డం నదాతవ్యందర్భస్తమ్బేతిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతమ్ - ప్రేతశబ్దోచ్చారణమ్ , వాసకమ్ - వాసఉదకమ్ , నగ్నమ్ - నగ్నప్రచ్ఛాదనమ్ , పిణ్డమ్ - పిణ్డప్రదానమ్ , దర్భస్తమ్బేతిలోదకంనకార్యమ్ - దర్భస్తమ్బాస్తరణరహితస్థలేకర్తవ్యమిత్యర్థః । తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠేనవాకనిష్ఠేనసపిణ్డీకరణేకృతే । దేశాన్తరగతానాంతు పిణ్డదానం కథం భవేత్ । శ్రుత్వాతువపనం కృత్వాదశాహాన్తం తిలోదకమ్ । తతస్సపిణ్డీకరణం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ , జ్యేష్ఠేన పితుస్సపిణ్డీకరణాన్తప్రేతకృత్యేకృతే కనిష్ఠఃపితృమృతిం శ్రుత్వాదశాహాన్తం తిలోదకందద్యాత్ । కనిష్ఠకృతేతుతస్మిన్ జ్యేష్ఠశ్శ్రుత్వావపనం కృత్వాదశాహాన్తం తిలోదకమాత్రందద్యాన్నతుపిణ్డాన్ , తతఏకాదశాహేసపిణ్డీకరణమేవకుర్యాన్నత్వేకోద్దిష్టమిత్యర్థః । ఏవంస్మృత్యర్థవిప్రతిపత్తౌశిష్టాచారాద్వ్యవస్థా .

అయమత్రనిష్కర్షః — ॥ వా ॥ అన్యేన సంస్కారాదౌ కృతే అన్తర్దశాహేసంచయాత్పూర్వమాగతఃపుత్రః పునర్దాహవిధినాఽస్థ్యాదిదగ్ధ్వా శిరోవపనం కారయిత్వా సంచయన నగ్నప్రచ్ఛాదనాతీత దినకృతవాసఉదక తిలోదకపిణ్డదానైకోత్తరవృద్ధి నవశ్రాద్ధాని తదానీమేవ పునఃకృత్వా తాత్కాలికోదకపిణ్డాద్యేకోద్దిష్టాన్తం తత్తత్కాలేకృత్వా స్వకాలే పఞ్చదశశ్రాద్ధాని సాపిణ్డ్యంచ కుర్యాత్ । సంస్కర్తాతు , యావత్స్వాశౌచమాశౌచాన్త్యదినేవా దశాహశేషే దేయం తిలోదకమాత్రం దత్వాఽఽత్మశుద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ । సంచయాత్పరమాగతశ్చేద్దాహసంచయనవర్జం నగ్నప్రచ్ఛాదనాతీత పిణ్డోదకనవశ్రాద్ధాదికృత్వా , తాత్కాలిక తిలోదకాద్యేకోద్దిష్టాన్తం కృత్వా శ్రవణదినమారభ్య దశాహాశౌచమనుష్ఠాయావృత్తాద్యమాసికాదీన్యుక్తకాలే కృత్వా త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , సంస్కర్తాతు పూర్వవదేవకుర్యాత్ । కనిష్ఠేనతు దాహాదిప్రేతకృత్యే కృతే సంచయాత్పూర్వం పరంవా ఆగతో

జ్యేష్ఠపుత్రః అతీతకాలీనోదక పిణ్డమాత్ర మేకదాదత్వా తాత్కాలికోద
కపిణ్డాద్యేకోద్దిష్టాన్తం కుర్యాత్ । సంచయనాత్పూర్వమాగతశ్చేద్దా
దశాహే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , తతఃపరమాగతశ్చేచ్ఛ్రవణదినమారభ్య
దశాహాశౌచమనుష్ఠాయ త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ । సంస్కర్తా కని
ష్ఠస్తు పక్షద్వయేఽపి తిలవారిమాత్రం దశాహాన్తం కుర్యాత్ । కనిష్ఠేన
కృతే దశాహకృత్యేదశమదినరాత్రావేకాదశాహేవా. అపరాహ్ణాత్పూ
ర్వమాగతో జ్యేష్ఠపుత్రస్సర్వాఙ్గవపనం కృత్వా వృషోత్సర్జనాద్యేకోద్ది
ష్టంచకృత్వా తదారభ్య దశాహమాశౌచ మనుష్ఠాయ ఉదకమాత్రంచ ద
త్వా త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । కనిష్ఠేనాసమాపితేతు దశాహ
కృత్యే ఆగతదినమారభ్య దశాహకృత్యం పరిసమాప్య ఏకాదశాహే ఏ
కోద్దిష్టం త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । అన్యేన సపిణ్డాదినా దశాహ
కృత్యేకృతే సంచయనాత్పూర్వం దశమదినరాత్రావేకాదశాహేవా స
మాగతః పుత్రః పునర్దహన వపనాద్యేకోద్దిష్టాన్తాని ఏకాదశేఽహ్నికృత్వా
దశాహానన్తరముక్తకాలె ఆవృత్తాద్యమాసికాదీని కృత్వా త్రిపక్షాదౌ సా
పిణ్డ్యంచ కుర్యాత్ । అపుత్రస్య కృతసంస్కారస్యాన్తర్దశాహే సంచ
యనాత్పూర్వం పరంవాఽఽగతో దాయభాఙ్ముఖ్యకర్తాఽతీతకాలోదక పిణ్డ
మాత్రమేకదాకృత్వా తాత్కాలికోదక పిణ్డదానసంచయన నవశ్రాద్ధాదిస
పిణ్డీకరణాన్తాన్యుక్త కాలె కుర్యాత్ । అత్రసంచయనాత్పూర్వమాగత
స్య ముఖ్యకర్తుర్దహనవ్యతిరిక్తస్య నగ్నప్రచ్ఛాదనాదేః కృతస్య పునఃకర
ణమస్తీతి కేచిత్ । అత్ర పక్షద్వయేఽపి సంస్కర్త్రా దశాహాన్తం దె
యం తిలోదకమాత్రం స్వాశౌచాన్తేకృత్వా శుద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మణభో
జనం కారయేత్ । సచ దాయభాగేకాదశేఽహ్ని ఆగతఃఅన్యేన దశాహకృ
త్యేకృతే తాత్కాలికైకోద్దిష్టం వృషోత్సర్గపూర్వకం కృత్వా, అత్యా
శౌచవిధినాఽఽశౌచముదకంచానుష్ఠాయ త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యంకుర్యా
త్ । అత్రాపి సంచయనాత్పూర్వమాగత విషయే నగ్నప్రచ్ఛాదనాది
పూర్వక మేకోద్దిష్టమితి కేచిత్ , అకృతే దశాహకృత్యేతు దాహవ్యతిరి
క్తం సర్వం తదైవకృత్వా తత్కాలీనవృషోత్సర్గైకోద్దిష్టేచ కృత్వాస్వా

శౌచమనుష్ఠాయోక్తకాలే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । అకృతేఽప్యస్థిసంచయనే
యత్ర పునర్దాహాభావస్తద్విషయే సన్నిహితే పూర్వచితిదేశే తంసమీ
క్ష్యాఽన్తర్దశాహాదావాగతో ముఖ్యకర్తా సంచయనమన్త్రాన్ , స్రోతో
పహృతాస్థిన్యాయేన పఠేత్ । యద్యేకోద్దిష్టాన్తం పుత్రోఽన్యో వా కుర్యా
త్ , విదేశస్థః పుత్రశ్శ్రుత్వా వపనం కృత్వా దశాహముదకమాత్రం
దద్యాత్ , సపిణ్డీకరణంచాన్యకృతం కనిష్ఠకృతం వా ఏకాదశాహే పునః
కుర్యాత్ । సంచయనాత్పరమాగతశ్చేద్వపనం కారయిత్వా వృషోత్స
ర్జనాద్యేకోద్దిష్టంచకృత్వా దశాహాశౌచముదకమాత్రంచానుష్ఠాయ త్రిప
క్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । అగ్రజాసన్నిధానేఽనుజస్సపిణ్డీకరణం కు
ర్యాద్యది అగ్రజః కృతమపి సపిణ్డీకరణం పునః కుర్యాత్ । అగ్రజాసన్నిధా
నే విభక్తాః కనిష్ఠాః పృథక్కుర్యుః , అగ్రజోఽపి పునః కుర్యాత్ । అవిభక్తాశ్చే
ద్విద్యమానేషు జ్యేష్ఠః కుర్యాత్ , సర్వజ్యేష్ఠః పునః కుర్యాత్ । వత్సరానన్త
రం మాతాపితృమరణశ్రవణే కృతక్రియే పితరి పుత్రాణాం త్రిరాత్రమ్ ,
అకృతక్రియే తు దశరాత్రమ్ । కృతక్రియే జ్యేష్ఠస్య దశరాత్రం కనిష్ఠా
నాం త్రిరాత్రమితి కేచిత్ । పత్న్యా భర్తృమరణశ్రవణేఽపి పుత్రవద్దశా
హమ్ । సపత్నీమాతుర్దాహాదికృత్యే భిన్నోదరేణ కృతేఽన్తర్దశాహాగతౌ
రసపుత్రస్య స్వకనిష్ఠకృతే యావద్విహితం తావదేవ కుర్యాత్ । సపత్నీ
మాతుర్వర్షాత్పూర్వం మృతిశ్రవణే దశాహమాశౌచముదకంచ , వర్షా
త్పరం తు శ్రవణే త్ర్యహమ్ । భిన్నోదరజ్యేష్ఠకృతం సపిణ్డీకరణంచ ఔర
సః పునః కుర్యాత్ । భ్రాతుర్దశాన్తరమరణశ్రవణే షణ్మాసాత్పూర్వం ద
శరాత్రం తతః పరం త్రిరాత్రమ్ । కృతోదకే తు తస్మిన్ షణ్మాసాత్పూ
ర్వం త్రిరాత్రమ్ । తత్పరం పక్షిణీ ఉదకంచ । వర్షాత్పరం తు శ్రవణే దా
హకస్య తు భ్రాతుర్దశాహమ్ । కనిష్ఠాదినాకృతక్రియస్య పిత్రాదేరేకాద
శదినాదౌ మరణశ్రవణే ముఖ్యకర్తురుదకమాత్రమేవాతీతప్రేతకృత్యం కా
ర్యమ్ । సపిణ్డాదిసర్వమ్ , కేచిత్తు కనిష్ఠకృతస్య పిణ్డాదేర్నివృత్తిః । దహనస
ఞ్చయవ్యతిరిక్తస్యాన్యకృతస్య ప్రేతకృత్యస్య పునఃకరణమస్తీత్యాహుః ।

పునర్దాహవిధిః

అథపునర్దాహవిషయాః । అపరార్కే — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సం
స్కృతస్యాపి అసమాప్తోదకస్య తు । అర్వాగ్దశదినాదూర్ధ్వం పునర్దా
హో విధీయతే ॥ * ॥ దశదినాదర్వాగసమాప్తోదకస్యేత్యన్వయః । శా
తాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం సుతః కుర్యాన్మృతస్యైకాదశేఽహని ।
తత్ర శ్రాద్ధం న కుర్యాచ్చేత్పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । బృహ
స్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ ।
యది కార్యం న కుర్వీత పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥
యత్కృతం ప్రేతముద్దిశ్య నవశ్రాద్ధాదికం క్వచిత్ । అకృతం తద్విజానీయా
దేకోద్దిష్టం వినా కృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సర్వమకృతాఽస్థిసంచయనవిష
యమ్ । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సంస్కృతస్యాపి హ్యస
మాప్తోదకస్య తు । అస్థిసంచయనాదర్వాక్పునర్దాహో విధీయతే ॥ అస్థిసం
చయనాదూర్ధ్వమసమాప్తోదకస్య తు । పునర్దాహం వినా తత్ర పిణ్డదానో
దకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సంస్కృత
స్యాపి అకృతాస్థిచయస్య తు । ఆద్యశ్రాద్ధస్య విచ్ఛేదే పునర్దాహో విధీ
యతే ॥ * ॥ ఇతి । నిమిత్తాన్తరముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమన్త్ర
పూర్వం దగ్ధానామఙ్గవైకల్యశేషిణామ్ । చణ్డాలాదిహతానాం చ పునర్దహ
నమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దాన్నఖదంష్ట్రిస్వేచ్ఛామరణాదయో
గృహ్యన్తే । నారదశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రం వినా తు యద్దగ్ధం ప్రేతం త
స్య పునః క్రియా । మన్త్రసంస్కారయుక్తస్య న కుర్యాద్దహనం పునః ॥ * ॥
మన్త్రసంస్కారయుక్తస్య న కుర్యాదిత్యేతత్కృతాస్థిసఞ్చయనవిషయమ్ ।
పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ విధివత్సంస్కారేఽప్యనస్థిసఞ్చయే యద్యుదకక్రియా
విచ్ఛిద్యేత ఏకోద్దిష్టం వా తదా పునర్దాహః, యద్యస్థిసఞ్చయః కృతస్స్యా
న్న పునర్దాహః, అన్యత్సర్వం కుర్యాత్ । తథాఙ్గదాహవైకల్యే పునర్దా
హః, యది గృహ్యాగ్నినాప్యమన్త్రవద్దాహో వాఽన్యాగ్నినాపి విధివత్పున
ర్దాహః అస్థీన్యాహృత్య కార్యః ॥ * ॥ ఇతి । యద్యస్థిసఞ్చయ ఇతి - అస్థిసఞ్చ
యనే కృతే ఉదకక్రియాయా ఏకోద్దిష్టస్య చ స్వస్వకాలే అకరణేఽపి పునర్దా

హా ఇత్యర్థః । తథా సుధీవిలోచనే —॥ వా ॥ అనాహితాగ్నేర్దాహస్య కుమ్భ
నిధానాన్తత్వాత్ " ఉత్తిష్ఠ ప్రేహి ప్రద్రవౌకః కృణుష్వ పరమే వ్యోమన్ "
ఇతి మన్త్రార్థసిద్ధేః । విధివత్కృతస్య పునర్దాహాయోగాచ్చ అనస్థిసఞ్చ
యన ఏవ పునర్దాహః । అత ఏవ కృతేఽస్థిసఞ్చయే త్ర్యహోత్త్వేతత్క్రియా స్మ
ర్యతే, ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వం విచ్ఛిన్నే తర్పణాదికే । ఆరబ్ధేయ
దిపిత్రోశ్చ పునస్సంక్షిప్య తే త్ర్యహాత్ ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యాగ్నినా అమ
న్త్రవద్దాహే పూర్వోద్దాహృతవచనేన అయథాకృతమకృతమితి న్యాయే
న పునర్దాహస్సిద్ధః । ఔపాసనేనాహితాగ్నిం దహేదితి నియమాత్ ,
॥ శ్లో ॥ అనౌపాస్యేన యో దగ్ధస్తం దహేద్వహ్నినా పునః ॥ * ॥ ఇతి
వచనాచ్చ లౌకికాగ్నినా విధివద్దాహేఽపి తస్యాకించిత్కరత్వాత్సత్యౌ
పాసనే తేన పునర్దాహః కార్యః , అసతి తస్మిన్ విధివదగ్నింసన్ధాయ పునర్దా
హః కార్యః । " అథ యద్యాహితాగ్నిరన్యత్ర ప్రేయాద్దీప్యమానైర్హర్న
యమానైరగ్నిభిరాసీరన్యావదేవా స్యాగ్నిభిస్సమాగమయేరన్ " " ఆ
సంస్కారాదగ్నిం జుహుయాదగ్నిసంరక్షణార్థమ్ " ఇతి బోధాయనాప
స్తమ్బాదిభిః దాహాన్తమగ్నిసంరక్షణస్మరణేన పునర్దాహసిద్ధేః , " శరీరదా
యాదా ఏవాగ్నయో భవన్తి " ఇతి శ్రుతేః । వినియోగాన్తరాభావాచ్చ
స్వాధ్యాయాగ్నిత్యాగస్య చోపపాతకత్వోక్తేశ్చ తేనైవ దాహః కర్త
వ్యః , యచ్చాన్యద్వక్తవ్యం తదగ్నినిరూపణావసరే ప్రతిపాదితమధస్తా
త్ ॥ శ్లో ॥ అనాత్మీయేన శాస్త్రేణ యో దగ్ధస్తం చ శాస్త్రతః ॥ * ॥
ఇతి వచనమ్ , ॥ శ్లో ॥ అలబ్ధాత్మీయసూత్రస్య శ్రాద్ధాన్తం పరసూత్ర
తః । కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం స్వసూత్రేణైవ నాన్యతః ॥ * ॥ ఇతి భర
ద్వాజాదిబహుస్మృతివిరోధాదుపేక్ష్యమితి పూర్వమేవోక్తమ్ । తన్త్రి
ప్రవిష్టస్య తన్త్రిమార్గేణ పునస్సంస్కార ఉక్త ఆగమే — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామే
వ వర్ణానామాశౌచాన్తే యథాక్రమమ్ । అన్త్యేష్టిం విధివత్కుర్యుస్తత్పుత్రా
శ్చారసాదయః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ వైదికం తు పురా కృ
త్వా పశ్చాచ్ఛైవం సమాచరేత్ । యే మృతా దీక్షితాస్తేషాం శ్రాద్ధద్వయ
ముదాహృతమ్ । పూర్వం తు వైదికం శ్రాద్ధం కుర్యాత్తాన్త్రం తతః పర

మ్ ॥ * ॥ ఇతి । అనాహితాగ్నేర్మన్త్రవద్దాహాభావే పుత్రాదీనామాశౌ
చముదకాదికం చ నాస్తి । కింతు పునర్దాహసమయ ఏవ తేషామాశౌచాదికమి
త్యుక్తమ్ । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నేస్తు విధివద్దాహాన్తం
నాస్తి చేత్తదా । ఆశౌచగ్రహణం నాస్తి దాహాద్యాశౌచమిష్యతే ॥ * ॥
ఇతి । దాహాద్యాశౌచమ్ - పునర్దాహాద్యాశౌచమ్, తదాది దశాహమ్ ।
తథా పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నేస్తు దహనాద్దశాహాశౌచమి
ష్యతే । అనాహితాగ్నేర్మరణాత్ పునర్దాహే యదా భవేత్ ॥ * ॥
పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నిశ్చేత్ప్రవసన్మ్రియేత పునస్సంస్కా
రం కృత్వా శవవచ్ఛౌచమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి —
॥ శ్లో ॥ దశాహాన్తం సపిణ్డానాం మృతప్రేతక్రియా భవేత్ । పునస్త్రిరా
త్రం సంస్కారే యష్టుః పిత్రోర్దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । అనాహితాగ్నేః
పునస్సంస్కారే సపిణ్డానాం త్రిరాత్రమ్, యష్టుః - ఆహితాగ్నేః, పునస్సం
స్కారే సపిణ్డానాం దశాహమ్, పిత్రోశ్చ పునస్సంస్కారే పుత్రాణాం ద
శాహతః క్రియేత్యర్థః । స్మృత్యర్థసారేఽపి — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నేర్విధి
వద్దహనాభావే ఆశౌచగ్రహణం నాస్త్యేవ పునస్సంస్కారే దాహాద్యాశౌచ
మపి సంపూర్ణమ్, యావద్విధినా న సంస్కారస్తావత్పుత్రాదీనాం ముఖ్య
కర్తౄణాం సన్ధ్యాదికర్మలోపో నాస్తి శుభకర్మ న కర్తవ్యమ్, ముఖ్యకర్తృసం
మ్భవే తదితరజ్ఞాతీనాం శుభకర్మ చ కర్తవ్యమ్ । అనాహితాగ్నేర్విధివద్దహ
నాభావే తదానీమాశౌచగ్రహణం కృతాకృతమ్ । దశాహానన్తరం మర
ణశ్రవణే దాహాత్పూర్వం త్ర్యహాద్యాశౌచం నాస్తి, పునస్సంస్కారసూ
తకమధ్యే చేచ్ఛేషదినాచ్ఛుద్ధిః । అతీతే సూతకే పునస్సంస్కారశ్చేత్పూ
ర్వమగృహీతాశౌచస్య పుత్రస్య పత్న్యాశ్చ దశాహమాశౌచమ్, గృ
హీతాశౌచయోః పుత్రపత్న్యోః త్రిరాత్రమ్ । పత్న్యాః పునస్సంస్కా
రే పత్యుశ్చైవమ్, సపత్న్యోర్మిథశ్చైవమ్, గృహీతాశౌచానాం కృతో
దకానాం సపిణ్డానాం పునరాశౌచం నాస్తి, అకృతోదకానాం పునరేకా
హమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ విదేశస్థగృహీ యావ
ద్విధినా నైవ సంస్కృతః । పుత్రాదీనాం తు సన్ధ్యాది కర్మలోపో న విద్య

తే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా ప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావత్ప్రేతస్య మోక్షణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తన్నిత్యనైమిత్తికశుభకర్మవిషయమ్, ॥ శ్లో ॥ అకృతే జ్ఞాతిసంస్కారే నకుర్యాదాత్మనశ్శుభమ్ । కుర్యాదేవ శుభం కర్మ ముఖ్యసంస్కర్తృసమ్భవే ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । దాహమన్తరేణాప్యాశౌచాచరణముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పిత్రోస్తుసంస్కారం ప్రమాదాన్నకరోతి చేత్ । జ్ఞాతీనాం దశరాత్రం స్యాత్తదూర్ధ్వం సూతకం నహి ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ నిత్యకర్మాణి కుర్వీత స్మృత్యుక్తాని తథైవ చ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ వంశజానామసంస్కారే సూతకం తు కథం భవేత్ । దశాహాత్పరతశ్శుద్ధిర్జ్ఞాతీనాం తు విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్ద్వయం దత్తతిలోదకజ్ఞాతివిషయమ్ । పుత్రవిషయేఽపి వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతపితృకః పిత్రోరౌర్ధ్వదైహికమాచరేత్ । యది కర్తుమశక్తశ్చేదాశౌచనియమాన్వితః ॥ ఆదశాహాదథోర్ధ్వం వా యదా శక్యతమస్తదా । త్రిరాత్రం సమతిక్రమ్య శ్రాద్ధం కుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి ; ॥ శ్లో ॥ దాహకస్యైతదాశౌచమితరేషాం న విద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఇతరేషాం దత్తోదకసపిణ్డానామిత్యర్థః । గృహీతాశౌచానాం దత్తోదకానాం సపిణ్డానాముదకదాననిబన్ధనమాశౌచముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పూర్వం గృహీతాశౌచానాం న పునర్దహనే త్వఘమ్ । తస్మిన్నుదకమాత్రేణాశౌచం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ మరణాదిగృహీతస్య త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రస్య త్రిరాత్రాశౌచవిధానాత్ జ్ఞాతీనామేకరాత్రం న్యాయసిద్ధమితి వ్యాఖ్యాతారః । కృతే మన్త్రసంస్కారే ఆరబ్ధే చోదకే కర్త్రా ద్వైహాదసమాపితే సతి తదానీం జ్ఞాతిభిరుదకాశౌచయోరనుష్ఠితయోః పునర్దహనసమయే జ్ఞాతీనామాశౌచం నాస్తి, పునస్తర్పణమాత్రమస్తీతి కేచిత్ । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచే వర్తమానే తు తచ్ఛేషేణ విశుధ్యతి । గతే త్వాశౌచదివసే పునర్దాహో యథా భవేత్ ॥ మరణాదిగృహీతస్య త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే । అగృహీతస్య పుత్రస్య సంపూర్ణాశౌచమేవ హి ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే —

॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తః కీకసాదేః ప్రదాహే శేషాచ్ఛుద్ధిస్తద్బహిశ్చేత్త్రి
రాత్రమ్ । పుత్రస్యాపి ప్రాగఘస్యగ్రహశ్చేన్నోచేత్తస్యాప్యపత్యప్రసం
పూర్ణమాహుః ॥ * ॥ ఇతి । కీకసమ్ - అస్థి । ఆదిశబ్దేన పర్ణాది ప్రతికృతి
ర్గృహ్యతే, ॥ శ్లో ॥ అస్థ్నా పలాశవృన్తైర్వా దగ్ధ్వాతు ప్రతిరూపకమ్।
పిత్రోర్దశాహమాశౌచమన్యేషాంతు త్రిరాత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్య
చ్చ — ॥ శ్లో ॥ నరం పర్ణమయం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ।
మాతాపిత్రోర్దశాహంస్యాదస్థిదాహే తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి; ॥ శ్లో ॥ సం
స్కృతాగ్నౌ దహేత్పశ్చాద్దశరాత్రంతు సూతకమ్ । ఇతరేషాం త్రిరా
త్రంస్యాజ్జ్ఞాతీనామపి సూతకమ్ ॥*॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వాఽ
స్థిపిత్రోః పుత్రస్తు దశాహమశుచిర్భవేత్ । తయోః ప్రతికృతిం దగ్ధ్వా శా
వవచ్ఛౌచమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । శావవద్దశాహాశౌచమిత్యర్థః । పుత్రస్య
దశాహవిధానమగృహీతాశౌచ విషయమ్ । గృహీతాశౌచస్య పుత్రస్య
" మరణాదిగృహీతస్య త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే । " ఇతి త్రిరాత్ర స్మర
ణాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వాఽస్థిపిత్రోః పుత్రస్తు దశా
హం సూతకీభవేత్ । తయోః ప్రతికృతిం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్థిదాహే పుత్రస్య దశాహవిధానమగృహీతాశౌచ వి
షయమ్, ప్రతికృతిదాహే త్రిరాత్రవిధానం గృహీతాశౌచవిషయమ్।
అన్యేతు పుత్రస్య గృహీతాశౌచస్యాస్థిదాహే దశాహమ్, ప్రతికృతిదా
హే త్రిరాత్రమితి వ్యాచక్షతే । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అస్థ్యభావే
పలాశోత్థైః పర్ణైః కార్యం శరీరకమ్ । ఏవం పర్ణమయం దగ్ధ్వా త్రిరాత్ర
మశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । షడశీతౌ — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహ దాహే
తు శేషతశ్శుచయోఽఖిలాః । బహిర్దశాహదాహేతు దాహాదిత్రిదినమ
తమ్ ॥ ప్రాగాశౌచగ్రహాభావే జ్ఞాతీనాం త్రిదినం సమమ్ । ప్రాగ్గృ
హేతు త్ర్యహం కర్తురన్యేషాంతు నవిద్యతే ॥ కర్తాచతనయః పూర్వాగ్ర
హేపూర్ణం తథోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమత్రార్థనిష్కర్షః — ఆహి
తాగ్నేః పునర్దాహాదేవ పుత్రస్య సపిణ్డానాంచాశౌచగ్రహణముదకదా
నాది ప్రేతకృత్యంచ భవతి, దాహాత్పూర్వం నాస్త్యేవ । అనాహితా

గ్నేస్తు పునర్దాహాత్పూర్వముదకదానమాశౌచంచ వికల్పితమ్ । దశాహ
మధ్యే ఆహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోః పునస్సంస్కారేసతి సంస్కారది
నాదూర్ధ్వం దశరాత్రావశిష్టమాశౌచముదకాదికంచ భవతి, నపునర్దాహా
దిదశాహమ్ । యదిదశాహాత్పరం పునర్దాహస్స్యాత్ , తత్రాహితాగ్నేః
పునర్దాహాది దశాహమాశౌచం భవతి , పుత్రస్య సపిణ్డానాంచ సమా
నమ్ । అనాహితాగ్నేస్తు పూర్వమగృహీతాశౌచస్య పుత్రస్య దశాహ
మాశౌచముదకాది క్రియాచ భవతి , గృహీతాశౌచస్య పుత్రస్యాస్థిదా
హేప్రతికృతిదాహే త్రిరాత్రమాశౌచం క్రియాచ । అగృహీతాశౌ
చానాం సపిణ్డానామస్థిదాహే ప్రతికృతిదాహేచ త్రిరాత్రమాశౌచము
దకంచ భవతి , గృహీతాశౌచానామదత్తోదకానాం సపిణ్డానాముదకదా
ననిమిత్తమాశౌచమేకాహమ్ , దత్తోదకానాంతు నపునరాశౌచోదకదానే
భవతః । కర్త్రాపశ్చాదుదకసమాపనే క్రియమాణే పూర్వం గృహీతాశౌ
చానామదత్తోదకానాం సపిణ్డానాముదకదానమాత్రం భవతి, నాశౌచమి
తి కేచిత్ । అన్యేతు దశాహాదూర్ధ్వం అస్థిదాహేఽగృహీతాశౌచినాం స
పిణ్డానాందశాహమ్, గృహీతాశౌచినాం త్రిరాత్రమ్। ప్రతికృతిదాహేఽ
గృహీతాశౌచానాం త్రిరాత్రమ్, గృహీతాశౌచానాంనాశౌచమ్ । అస్థి
దాహే పుత్రాణాం గృహీతాశౌచానామగృహీతాశౌచానాంచ దశరా
త్రమిత్యాహుః । తథాచసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ యజ్వాయజ్వ
పునర్దాహే శిష్టాహం యద్యఘాద్బహిః । దశాహం త్ర్యహమాశౌచంపూ
ర్ణంప్రాక్ఛేదఘాగ్రహః ॥ అస్థిదాహేప్రతికృతేర్దాహేతు త్ర్యహమిత్య
ఘమ్ । సపిణ్డానాంసుతానాంతు దశరాత్రమిహేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి। ॥శ్లో॥
భ్రాతుర్దశాన్తరమృతౌ షణ్మాసాద్వత్సరాదధః। దశరాత్రం త్రిరాత్రం
స్యాద్దశాహం దాహకస్యతు ॥ * ॥ ఇతి దాహకస్య భ్రాతుర్దశాహా
శౌచవిధానాద్ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యమ్ .

అనేకసపిణ్డపునర్దాహవిధిః

అనేకసపిణ్డపునర్దాహేసఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ మృతానాంతు
సపిణ్డానాం కాలేబహుతిథౌగతే । తాన్సర్వాన్సహసంస్కుర్యాత్ త్రి

రాత్రేణయథావిధి ॥ ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని తేషాం పిణ్డం పృథక్పృథక్ ॥
సపిణ్డీకరణం తేషాం సహైవపృథగేవవా ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్ఘాతమృతానాం
కాలభేదేనవామృతానామేకచిత్యాం సమానతన్త్రేణ పునస్సంస్కారః కా
ర్యః , సాపిణ్డ్యంతు ఉద్దేశ్యభేదెపృథక్కుర్యాత్ , అన్యథాసహకుర్యా
దిత్యర్థః । ఏతచ్చపితృవ్యతిరిక్తవిషయమ్ , త్రిరాత్రేణసమాపనవిధానా
త్ । పిత్రోస్సపిణ్డానాంచ దేశాన్తరమరణశ్రవణెపూర్వం పిత్రోస్సాపి
ణ్డ్యాన్తం కృత్వాఽనన్తరమన్యేషాం పునర్దాహారమ్భం క్రమేణకుర్యాత్ ।
స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకకర్తృకం శ్రాద్ధమనేకం చై
కవాసరే । దైవం పిత్ర్యంచతన్త్ర్యంస్యాన్నిమిత్తం ప్రతిపూరుషమ్ ॥ * ॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ బహూనామేకవంశ్యానామేకోయదిచ
దాహకః । ఏకస్మిన్దివసేకుర్యాదేకతన్త్రమిహేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । త
థా — ॥ శ్లో ॥ భిన్నకాలేమృతాయేచ వంశ్యాః పూర్వమసంస్కృతాః ।
ఏకస్మిన్నహ్నివై తేషాం సహసంస్కారమాచరెత్ ॥ * ॥ ఇతి .

దుర్మృతపునస్సంస్కారః

సంఘాతదుర్మృతపునస్సంస్కారవిషయేస్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥
దుర్మృతానాంచ వంశ్యానాం కాలేబహుతిథే గతే । తాన్సర్వాన్సహ
సంస్కుర్యాదేకచిత్యాం పునస్సుధీః ॥ * ॥ ఇతి । దుర్మృతస్యపునస్సంస్కా
రకాలమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ యేమృతాః పాపమార్గేణ తేషాం సంవ
త్సరాత్పరమ్ । నారాయణబలిం కృత్వాకుర్యాత్తతౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥
అబ్దాన్తేవాఽథషణ్మాసే పునః కృత్వాఽథసంస్కృతిమ్ । త్రిరాత్రమ
శుచిర్భూత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాచ్చతుర్దినె ॥ * ॥ ఏతత్ , దుర్మృతపు
నర్దాహే త్రిరాత్రవిధానం మాతాపితృవిషయమ్ , తదన్యేషాం దుర్మృతా
నాం పునర్దాహే ఏకరాత్రమ్ । తదాహగర్గః — ॥ శ్లో ॥ వర్షాతీతేపు
నర్దాహే ఏకాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ । శ్రాద్ధం ద్వితీయేదివసేతృతీయేఽహ్ని
సపిణ్డనమ్ । నాస్థిసఞ్చయనం కుర్యాన్నచచర్మాధిరోహణమ్ । పుత్రాదీ
నాంతు కర్తవ్యం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే —
॥ శ్లో ॥ అసంస్కారేకులీనస్యపునరన్యస్యచెన్మృతిః । యస్యస్యాత్తస్య

సంస్కారాద్యేకోద్దిష్టాన్తమాచరేత్ ॥ తతః పూర్వమృతస్యాత్ర నకుర్యా
త్సంస్క్రియాదికమ్ । సపిణ్డీకరణం తత్ర పూర్వశేషంతు కారయేత్ ॥ దు
ర్మృతస్యక్రియాహీనకాలేపుంసవనంచరేత్ । పిత్రోరాబ్దికకాలంతుయ
దా వాపిభవేత్తదా ॥ తయోస్తథైవకుర్వీతనాన్యేషాంపురతోభవేత్ ॥ * ॥
ఇతి । దుర్మృతిమధ్యేమృతస్యైకోద్దిష్టాన్తం కృత్వాదుర్మృతస్యసపిణ్డనం
కృత్వాపశ్చాదేతస్యసాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । సంస్కారాత్పూర్వంపుంస
వనం పిత్రోరాబ్దికంచ కర్తవ్యమిత్యర్థః । దుర్మృతిలక్షణం పునస్సంస్కా
రకాలస్తత్ప్రాయశ్చిత్తంచదుర్మృతాశౌచనిరూపణే ప్రతిపాదితమ్ .

ప్రోషితస్యద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వంసంస్కారవిధిః

యస్యప్రోషితస్యవృత్తాన్తోనశ్రూయతే తస్యద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం
ప్రతికృతిదాహపూర్వకం విధివదౌర్ధ్వదైహికంకుర్యాత్ । ప్రతికృతిస్వ
రూపమధస్తాత్ ప్రతిపాదితమ్ । అత్రబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యస్య
నశ్రూయతేవార్తాయావద్ద్వాదశవత్సరమ్ । కుశపత్రకదాహేనతస్యస్యా
దవధారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తచ్చనారాయణబలిపూర్వకంకర్తవ్యమ్ । త
థాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాబ్దాత్పరంతేషాంతృతీయా
బ్దాదథాపివా । నారాయణబలింకృత్వాక్షస్తదేహేఽథసంస్కృతిమ్ ॥ * ॥
ఇతి । కుర్యాదితిశేషః । త్ర్యహాద్దేవస్యక్రియాకార్యా "నరంపర్ణమ
యందగ్ధ్వాత్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ।" ఇతిస్మరణాత్ । పితృవిషయేవిశేష
మాహజాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ పితరిప్రోషితేయస్యనవార్తానైవచాగతిః ।
ఊర్ధ్వంపఞ్చదశాద్వర్షాత్కృత్వాతత్ప్రతిరూపకమ్ ॥ కుర్యాత్తస్యచసం
స్కారం యథోక్తవిధినాతతః । తదానీమేవసర్వాణిప్రేతకార్యాణిసంచ
రేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిరూపకమ్ - పలాశవృన్తాదినిర్మితప్రతికృతిః ;
యథోక్తవిధినా - దశరాత్రం పిణ్డోదకదానాదివిధిపరశాస్త్రక్రమేణ , త
దానీమేవ - పఞ్చదశసువర్షేషుగతేషుషోడశవర్షేఉక్తకాలఏవ, ప్రేతకార్యా
ణికుర్యాత్ । నకాలవిలమ్బఃకార్యఇతి కేచిద్వ్యాచక్షతే । తథాస్మృత్య
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ పితరిప్రోషితేప్రేతేపుత్రఃకుర్యాత్క్రియాదికమ్ ।
సంవత్సరేవ్యతీతేఽపిదశరాత్రంయథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । తథా —

॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దేఽపి కర్తవ్యం ప్రేతకార్యం దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ పిత్రోస్తు పఞ్చదశ వర్షాదూర్ధ్వం దశాహవిధివదౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు “ ॥ శ్లో ॥ కుర్యాత్తస్య చ సంస్కారం యథోక్తవిధినా తతః । తదానీమేవ సర్వాణి ప్రేతకార్యాణి సంచరేత్ ॥ ” ఇతి జాతుకర్ణి వచనమన్యథా వ్యాకుర్వతే । యథోక్తవిధినా - పితృమేధవిధినా , ప్రతికృతి సంస్కారం కుర్యాత్ , సర్వాణి ప్రేతకార్యాణి - నగ్నప్రచ్ఛాదనాదీని ప్రభూతబలి పాషాణోత్థాపనాన్తాని , తదానీమేవ - తస్మిన్నేవ దినే , సంచరేత్ - కుర్యాదితి । “ సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి దశరాత్రం యథావిధి । ” ఇత్యాదివచనమనాకర్ణితవార్తవ్యతిరిక్తపితృమృతివిషయమ్, “ తస్మిన్నేవదినే సర్వాణి ప్రేతకార్యాణి కుర్యాత్ ” ఇత్యేతత్పితృవ్యతిరిక్తవిషయేఽపి సమానమితి వదన్తి , తదయుక్తమ్ , “ కృతక్రియే త్రిరాత్రం స్యాద్దశాహమకృతక్రియే । ” ఇత్యాదిదశాహప్రతిపాదకపూర్వోక్తవచనవిరోధాత్ । అతః పితృవిషయే దశాహమితరవిషయే త్రిరాత్రమిత్యేవ యుక్తమ్ । పితృవిషయేఽపి నారాయణబలిపూర్వకమేవౌర్ధ్వదైహికం కార్యమ్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ అనాకర్ణితవార్తస్య ప్రోషితస్య పితుస్సుతః । ఊర్ధ్వం పఞ్చదశాద్వర్షాదౌర్ధ్వదైహికమాచరేత్ ॥ అన్యేషాం ద్వాదశాదబ్దాత్పూర్వముక్తైవ యాతిథిః ॥ * ॥ ఇతి । అనాకర్ణితవార్తస్య - అశ్రుతకుశలవార్తస్య , ప్రోషితస్య - దేశాన్తరగతస్య , పితురౌర్ధ్వదేహికం సుతః , పఞ్చదశవర్షాదూర్ధ్వమ్ - పఞ్చదశసంవత్సరేషు గతేషు కుర్యాత్ । అన్యేషామ్ - పితృవ్యతిరిక్తానాం పితృవ్యభ్రాతృపుత్రాదీనామ్ , ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం పైతృమేధికమాచరేత్ , పూర్వముక్తైవ యాతిథిరితి - ప్రోషితస్య ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధే యాతిథిః పూర్వముక్తా పైతృమేధికానుష్ఠానేఽపి తస్యాసైవ గ్రాహ్యేత్యర్థః .

మాసాద్యజ్ఞానే విధిః

తథా చ కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ మాసాజ్ఞానే దినజ్ఞానే కార్యమాషాఢమాఘయోః । మృతాహే తద్దినాజ్ఞానే మాసజ్ఞానే తు తత్కుహూః ॥ కృష్ణా చైకాదశీ గ్రాహ్యేత్యజ్ఞానేహ్యుభయోరపి । ప్రవాసమాసదివసౌ

గ్రాహ్యావేకైకశస్తయోః ॥ అజ్ఞానేనన్తరోన్యాయస్సర్వాజ్ఞానంయదాభవేత్ । శ్రవణాహేతదాకుర్యాత్తన్మాసేన్దుక్షయేఽపివా ॥ * ॥ ఇతి । యదామరణమాసోనజ్ఞాతః మరణదినంతు జ్ఞాతం తదా ఆషాఢమాఘేవామాసిమృతాహే ప్రత్యాబ్దికం కుర్యాత్ । తథాబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యదామాసోనవిజ్ఞాతో విజ్ఞాతం దినమేవతత్ । తదాహ్యాషాఢకేమాసి మాఘేవా తద్దినం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణేతు — ॥ శ్లో ॥ దినమేవ విజానాతి మాసం నైవతుయోనరః । మార్గశీర్షేఽథవాభాద్రే మాఘేవాఽథసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ మాసేత్వజ్ఞాయమానేతు మాఘఃకార్యోమనీషిభిః । పక్షేత్వజ్ఞాయమానేతు ద్వైవేపి త్ర్యసితాసితౌ ॥ * ॥ ఇతి । యదామాసోవిజ్ఞాతః మరణదినంతు నజ్ఞాతమ్, తదాతత్కాలాః - తన్మాససమ్బన్ధిన్యమావాస్యావా కృష్ణైకాదశీవా గ్రాహ్యా । తదాహబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞాతోహిమృతాహశ్చేత్ప్రోషితేసంస్థితేసతి । మాసశ్చేత్ప్రతివిజ్ఞాతస్తద్దర్శేస్యాత్తదాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసంచమృతేఽహనితుయాక్రియా । తదహర్విస్మృతిప్రాప్తౌ దర్శేవాశ్రవణేఽపివా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శ్రవణనక్షత్రవిధానం క్షత్రియవిషయమ్, "నక్షత్రే క్షత్రియాణాంస్యాత్" ఇత్యాశ్వలాయనస్మరణాత్ । మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేసముత్పన్నేహ్యవిజ్ఞాతేమృతేఽని । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యం కృష్ణపక్షేమృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । మృతేఽహనియత్కర్తవ్యంతత్కృష్ణైకాదశ్యాం కర్తవ్యమిత్యర్థః । ఉభయోర్మరణమాసదినయోరప్యజ్ఞానే ప్రవాసమాసదివసౌ గ్రాహ్యౌ, తదాహబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ దినమాసౌనవిజ్ఞాతౌ మరణస్యయదాపునః । ప్రవాస మాసదివసౌ గ్రాహ్యౌపూర్వోక్తయాదిశా ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వోక్తయేతి తయోరేకైకశ అజ్ఞానే అనన్తరోక్తన్యాయస్స్వీకార్యః । అయమర్థః — యదాప్రవాసమాసో న విజ్ఞాతః దివసస్తు జ్ఞాతః తదాఽఽషాఢాదౌ మృతాహేకార్యమ్, యదాప్రవాసమాసో విజ్ఞాతః దివసస్త్వజ్ఞాతః తదాప్రవాసమాససమ్బంధి నిదర్శే తత్కృష్ణైకాదశ్యాంవా కుర్యాదితి । యదాసర్వాజ్ఞానం భవేత్ - వ:౯॥

మాసో మరణదివసః ప్రవాసమాసః ప్రవాసదివసశ్చ నజ్ఞాతో భవేత్ ; త
దామరణశ్రవణదినే కుర్యాత్ , తత్రాసమ్భవే శ్రవణమాససమ్బన్ధినిద
ర్శే కుర్యాత్ । తదాహ ప్రచేతాః — ॥ వా ॥ అపరిజ్ఞాతేఽమావాస్యా
యాం శ్రవణదినే వా ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ — ॥ వా ॥ అపరిజ్ఞాతే మృతా
హే శ్రవణతిథౌ , తిథివిస్మరణే తన్మాసవర్తిన్యామమావాస్యాయామ్ , సాం
వత్సరికం కుర్యాత్ , శ్రవణతిథిస్మరణే మాసాస్మరణే చ మార్గశీర్షే మాఘే
వా తస్యామేవ తిథౌ కార్యమ్ ॥*॥ ఇతి । యత్ర శ్రవణమపి నాస్తి అనాకర్ణి
తవార్తస్య ద్వాదశాబ్దాత్పఞ్చదశాబ్దాద్వా పరం క్రియమాణే దాహాది
ప్రేతకృత్యే తద్విషయేప్యుక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మాసస్తి
థిర్వా ప్రస్థానదినం వా శ్రవణం న చేత్ । యస్మిన్దినే తు సంస్కారః క్ష
యాహం తద్దినం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వాజ్ఞానే సంస్కారకాలీనమాస
పక్షతిథయో గ్రాహ్యా ఇత్యర్థః । తత్రాషాఢాదీనామన్యతమో గ్రాహ్యః
తిథిశ్చామావాస్యా కృష్ణైకాదశీ చ పూర్వోక్తా గ్రాహ్యా । కృష్ణాష్టమ్యా
మపి దహనం ప్రత్యాబ్దికం చ కార్యమిత్యాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ దేశా
న్తరగతో విప్రః ప్రవాసాత్కాలకారితాత్ । దేహనాశమనుప్రాప్తః స్థితి
ర్నజ్ఞాయతే యది ॥ కృష్ణాష్టమీత్వమావాస్యా కృష్ణైకాదశీ చ యా ॥ ఉ
దకం పిణ్డదానం చ తత్ర శ్రాద్ధం చ కారయేత్ । * ॥ ఇతి । తీర్థయాత్రాది
నా కేనచిన్నిమిత్తేన దేశాన్తరగతస్య విప్రస్య చిరకాలం బహుదేశపర్యట
నాది సంపాదితాయాస బాహుల్యాద్యత్ర క్వాపి దేహనాశో భవతి, అత
ఏవ మరణతిథిర్నజ్ఞాయతే మరణవార్తా యదాకదాచిచ్ఛ్రుతా భవతి తత్ర
తదీయాశౌచస్వీకారో దహనతిలోదకపిణ్డదానోపక్రమాదికం చేత్యేతదు
భయం కృష్ణాష్టమ్యాది తిథిషు తిసృష్విచ్ఛయా కస్యాంచిత్తిథౌ కర్తవ్యం
తస్యామేవ తిథౌ ప్రత్యాబ్దికం చ కర్తవ్యమ్ , ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం క్రియ
మాణేప్యేతా ఏవ తిథయ ఇత్యర్థః .

కృతౌర్ధ్వదైహికస్య పునరాగమనే విధిః

పఞ్చదశాబ్దం ద్వాదశాబ్దం వా వార్తాఽనాకర్ణనే మరణనిశ్చయాదౌ
ర్ధ్వదేహికే కృతే జీవన్యది సమాగచ్ఛేత్తదా కర్తవ్యమాహ వృద్ధమనుః —

॥ శ్లో ॥ జీవన్యదిసమాగచ్ఛేద్ఘృతకుమ్భేనిమోజ్యతమ్ । ఉద్ధృత్యస్నాపయిత్వాఽస్యజాతకర్మాదికారయేత్ ॥ ద్వాదశాహంవ్రతం చస్యాత్త్రిరాత్రమథవాస్యతు । స్నాతోద్వహేతతాం భార్యామన్యాంవాతదభావతః ॥ అగ్నీనాధాయ విధివద్వ్రాత్యస్తోమేనవాయజేత్ । తథైన్ద్రాగ్నేన పశునాగిరిం గత్వాచతత్రతు ॥ ఇష్టిమాయుష్మతీం కుర్యాదీప్సితాంశ్చ క్రతూం స్తతః ॥ * ॥ ఇతి । జాతకర్మాదీత్యాదిశబ్దేన నామకరణాన్నప్రాశనచౌళానిగృహ్యన్తే । వ్రతమ్ - బ్రహ్మచర్యమ్ , స్నానమ్ - సమావర్తనమ్, ఆయుష్మతీష్టిః " అగ్నయ ఆయుష్మతే పురోడాశమష్టాకపాలమ్ " ఇత్యామ్నాయతే । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ యదిప్రేతకృత్యసంస్కృతః కశ్చిదాగచ్ఛేత్తంఘృతపూర్ణేకుమ్భేత్రిరాత్రమేకరాత్రం వానిధాయశుభలగ్నేసముత్థాప్యజాతకర్మాద్యైర్విధివత్సంస్కృత్యమేఖలాజినదణ్డభిక్షాచర్యావర్జం యథావదుపనీతః కస్మింశ్చిద్గిరౌద్వాదశాహం త్ర్యహంవా నియతఉపోష్యాగత్యపూర్వభార్యాంతదభావేఽన్యాముద్వహేత్ , అథాయుష్మచ్చరుణాఽనాహితాగ్నిమాయుష్మత్యేష్ట్యాఽఽహితాగ్నిం సంస్కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టే — ॥ వా ॥ యఏవాహితాగ్నేః పురోడాశాస్తఏవానాహితాగ్నేశ్చరవః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యద్యాగచ్ఛేత్పుమాఞ్జీవన్నైవపితృమేధికసంస్కృతః । ఘృతకుమ్భేస్థాపయిత్వాతముత్థాప్యశుభేక్షణే ॥ సంస్కృతం జాతకర్మాద్యైరుపనీతంవిధానతః । ద్వాదశాహం త్రిరాత్రంవా విహితోపోషణవ్రతమ్ ॥ గిరావాగత్యపూర్వాంవా తదభావేపరాం స్త్రియమ్ । ఊఢవన్తంచ సంస్కుర్యాచ్చరుణాఽఽయుష్మతేనచ ॥ * ॥ ఇతి । ఆయుష్మదగ్నిదేవతాకేనచరుణాఽనాహితాగ్నిం సంస్కుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఘృతకుమ్భేనిపాద్యైనం త్ర్యహమేకాహమేవ వా । సముత్థాప్యశుభేలగ్నేజాతకర్మాదికారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యద్యేతస్మిన్కృతేపునరాగచ్ఛేద్ఘృతకుమ్భాదున్మగ్నస్య జాతకర్మప్రభృతిదశరాత్రవ్రతం చరిత్వా తథైవజాయయాఽగ్నీనాధాయపూర్వభుక్తాయాం భార్యాయాం పాణిగ్రహణం విధీయతేఽగ్న్యా

ధేయం కుర్వన్తి వ్రాత్యపశునా వా యజేత గిరిం వా గత్వాఽగ్నయే కామాయే
ష్టిం నిర్వపేదీప్సితైః క్రతుభిర్యజేత ॥ * ॥ ఇతి । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥
దహనాదిసపిణ్డాన్తైకృతేసత్యాగతేపునః । యజ్ఞకాష్ఠాన్మథిత్వాగ్నింకృత్వా
చాగ్నిముఖం తదా ॥ విష్ణుర్యోనిమితి ద్వాభ్యాం చరుం హుత్వా యథావి
ధి । హుత్వా పురుషసూక్తేన స్రువేణాజ్యేన ప్రత్యృచమ్ ॥ ఆశ్వలాయ
నగృహ్యేనకృత్వా పుంసవనాదికమ్ । వివాహమపికుర్వీత పూర్వయా
సహభార్యయా ॥ ఆధానం పూర్వవత్కృత్వా సాయం ప్రాతర్హుతం
తథా । దర్శపూర్ణమాసాభ్యామిష్ట్వా విష్ణుం సదా స్మరేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ ఉప్తే పూర్వస్య కృతాకృతం కేశవపనం మే
ఖలాజినం చ నిరుక్తం పరిదానం కాలశ్చ తత్సవితుర్వృణీమహ ఇతి సావిత్రీ ॥ * ॥
ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ వపనం మేఖలాదణ్డో భైక్షాచర్యవ్రతా
ని చ । నివర్తన్తే ద్విజాతీనాం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । పునస్సం
స్కారః - పునరుపనయనమ్ । పునర్వివాహవిషయే స్మృత్యన్తరమ్ —
॥ శ్లో ॥ న దానం నైవ వరణం న ప్రతిగ్రహణం తథా । త్రిరాత్రం చ వ్ర
తం న స్యాత్పునరుద్వాహకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । ఏకస్మిన్నేవ దినే శేషహోమా
న్తం కర్మ కర్తవ్యమిత్యర్థః ,

పునస్సంస్కారకాలనియమః

పునస్సంస్కారస్య కాలనియమమాహ నారదః — ॥ శ్లో ॥ మృ
త్యనన్తరతో నౄణాం బలిర్దాతుం న శక్యతే । యైః కైశ్చిత్కారణైర్విద్వా
న్దద్యాత్తత్ర బలిం క్రమాత్ ॥ ప్రోష్ఠపన్మాసి మాఘే వా బలిం దద్యాద్యథో
దితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే తు — ॥ శ్లో ॥ అకాలమరణే ముక్త్వా ష
ణ్మాసానుత్కృష్య కార్ముకా । కన్యాకులీరే ప్రాప్తేఽర్కే పునస్సంస్కార ఇష్య
తే ॥ * ॥ ఇతి । అకాలమరణమ్ - దుర్మరణమ్ । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥
ఆషాఢప్రోష్ఠపన్మాఘామార్గశీర్షో విశేషతః । చత్వార ఈరితా మాసాః పునస్సం
స్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । చాపమాసస్య నిషేధమాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥
రవౌ చాపగతే నౄణాం పునస్సంస్కారకర్మ చేత్ । పితరో నరకం యాన్తి కర్తా
తు క్షయమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ దుష్టేష్వేతేషు

మాసేషు పునస్సంస్కారకర్మ చేత్ । ఆత్మస్త్రీపుత్రవిత్తానాం హానిర్భవతి హి ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతేషు - కన్యాకర్కటకుమ్భవ్యతిరిక్తమాసేష్విత్యర్థః । నక్షత్రాణ్యాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అనూరాధే చ మూలే చ శ్రవిష్ఠా వారుణే తథా । హస్తే చ త్వాష్ట్రనక్షత్రే పునస్సంస్కారమాచరేత్ ॥ కుజవారే చ సౌరే చ జీవవారే చ భార్గవే । నన్దాయాం చైవ భద్రాయాం రిక్తాయాం పర్వణోస్తథా ॥ న కుర్యాత్పునస్సంస్కారం కుర్యాచ్చేత్కులనాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నృసింహశ్చ — ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతే సూర్యే కృష్ణపక్షే విశేషతః । పఞ్చమ్యాః పరతశ్శ్రేష్ఠ ఆపఞ్చమ్యాస్సితేఽపి చ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షశ్శుచిః ప్రోక్తః పఞ్చమ్యాః పరతస్తథా । అన్త్యత్రిభాగశ్శస్తస్స్యాద్విశేషాత్ప్రేతకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఆద్యభాగే చ కర్తవ్యం సితపక్షే చ సఙ్కటే ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్కటః - విహితకాలాలాభః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అబ్దాదుపరి సంస్కార ఉత్తరాయణమిష్యతే । సర్వతః కృష్ణపక్షస్స్యాత్పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ చిత్రాశ్రవిష్ఠాహస్తాశ్చ స్వాతీశ్రవణమశ్వయుక్ । మఘామైత్రం చ తిష్యం చ వారుణం సోమదైవతమ్ ॥ ఏకాదశైతాః కథితాః ప్రశస్తాః ప్రేతకర్మణి । ప్రేతాధిపతిదేవత్వాద్భరణీ కైశ్చిదిష్యతే ॥ జ్యేష్ఠా చ మఙ్గళాభావాత్సఙ్కటేషు తయోః క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ భరణీ యమదేవత్వాత్ప్రశస్తా ప్రేతకర్మణి । అమఙ్గళసమగ్రత్వాజ్జ్యేష్ఠాప్యత్ర విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు । కుర్వతః ప్రేతకార్యాణి కులక్షయకరాణి తు ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయమార్ద్రా సర్పం చ త్రయః పూర్వాశ్చ నైఋతమ్ । జ్యేష్ఠా చ భరణీ చైవ నిన్దితాస్తత్త్వదర్శిభిః ॥ ఏతత్సర్వమతిక్రాన్తే తత్కాలే న తు దోషకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ నన్దాం భద్రాం కలితిథిమిళాపుత్రశుక్రార్యవారాన్నక్షత్రం చ త్రిపదమమరాచార్యశుక్రేన్దులగ్నమ్ । త్యక్త్వా పాపగ్రహబలవశాత్ప్రేతకార్యాణి సర్వాణ్యాహుర్దోషో న హి బహుమతః ప్రాప్తకాలే మృతస్య ॥ * ॥ ఇతి । కలితిథిః - చతుర్దశీ । ఇళాపుత్రః - భౌమః । ఆర్యః - బృహస్పతిః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥

నక్షత్రాణ్యమతాన్యాహురాస్థితాని శుభైర్గ్రహైః । శుక్రవీక్షితరాశ్యాది
కించిత్సర్వం విగర్హితమ్ ॥ సర్వదా శుక్రవారశ్చ గురువారశ్చ గర్హితః ॥*॥
ఇతి । అతీతోదకాస్థిసఞ్చయనాదౌ ప్రాతిస్వికనిషేధోఽపి తత్ర తత్రో
క్తః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమరణే పిత్రోర్నపశ్యేత్తిథివా
రభమ్ । పరోక్షే సూక్ష్మతః పశ్యేత్స్వజన్మతిథివారభమ్ ॥ అన్యేషాం నా
తిదోషస్స్యాత్ప్రత్యక్షమరణే నృణామ్ ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ జ
న్మత్రయం సంచయనే శ్రాద్ధే చ దహనే పితుః । నైవ దోషావహం ప్రోక్తమ
న్యేషామపి సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేషామ్ - పితృవ్యతిరిక్తానామపి ,
తత్కాలే దహనాదిప్రేతకృత్యేషు న దోష ఇత్యర్థః । యది కాలాతిక్రమే
ప్రేతకృత్యం చికీర్షేత్తత్ర తిథివారాదికం సూక్ష్మతః పశ్యేత్తదాహ గా
ర్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాప్తకాలమతిక్రమ్య కుర్యాద్యది బలిక్రియామ్ ।
తస్యైవ వారనక్షత్రతిథిరాశ్యం శకాదయః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే —
॥ శ్లో ॥ అధిమాసే హరేస్సుప్తౌ మౌఢ్యే చ గురుశుక్రయోః । నాతీతపితృ
మేధస్స్యాద్గఙ్గాం గోదావరీం వినా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ సు
రాసురగురోర్మౌఢ్యే కృష్ణస్వాపే మలిమ్లుచే । నాతీతపితృమేధస్స్యాత్త
త్కాలే తు న దోషకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । కృష్ణస్వాప ఇతి కన్యాకర్కటవ్యతిరి
క్తవిషయః “ ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుళీరే ప్రాప్తేఽర్కే పునస్సంస్కార ఇష్యతే । ”
ఇతి శృఙ్గగ్రాహికయాఽత్రాతీతప్రేతకార్యవిధానాత్ । సర్వోఽపి నిషే
ధస్త్రిపక్షాదూర్ధ్వవిషయః । అత ఏవ సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ అర్వా
క్త్రిపక్షాత్ప్రేతస్య పునర్దహనకర్మసు । తత్కాలనియమో జ్ఞేయో న
మౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ ఇతి । తతశ్చ త్రిపక్షాదర్వాక్పునర్దహన
కర్మణి మృతిశ్రవణదినే కార్యమితి సిద్ధమ్ । యత్తు స్మృత్యన్తరవచనమ్ —
॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య వత్సరాదర్వాగ్యదా సంస్కారమిచ్ఛతి । న కాలనియమో
జ్ఞేయో న మౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర సంస్కారస్సపిణ్డీ
కరణపరః, న తు పునస్సంస్కారవాచీతి వ్యాఖ్యాతారః । స్మృతిసంగ్రహే —
॥ శ్లో ॥ పునర్దాహదినం శోధ్యమాశౌచాత్పరతో బుధైః । నన్దాత్రయోద
శీశుక్రశనివారాన్వివర్జయేత్ ॥ పాతాన్త్యపరిఘాన్యోగాన్విష్టిం చైవ విష

గ్గయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పునస్సంస్కారాదావిహితకాలాతిక్రమే ప్రాయశ్చి
త్తముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సంస్కారాణాంతు సర్వేషాం కాలో
యద్యతిపద్యతే । ప్రాజాపత్యంచరేన్మాసే తతోఽప్యేవం ప్రకల్పయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । మాసద్వయే ప్రాజాపత్యద్వయమ్, ఏవం మాసత్రయా
దౌకల్ప్యమ్, మాసాభ్యన్తరేఽపి ప్రాజాపత్యంకర్తవ్యమ్ । తథాస్మృత్యర్థ
సారే — ॥ వా ॥ నిమిత్తశ్రాద్ధహీనే సంస్కారకాలాతిక్రమేచ ప్రా
జాపత్యం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి.

దశాహమధ్యే జ్ఞాతిమరణే సంస్కర్తుర్విశేషః

దశాహమధ్యే జ్ఞాతిమరణే సంస్కర్తుర్విశేషమాహ నారదః —
॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే చేత్కర్తుః పునః ప్రేతస్య సంస్కృతిః । తస్మాచ్ఛు
ద్ధిః పూర్వశేషాదేకోద్దిష్టం యథోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్తర్దశాహే చేత్క
ర్తురితిస్మరణాత్ త్రియహాద్యాశౌచమధ్యే దశాహాశౌచిదాహే పూర్వేణన
సమాప్తిరిత్యవగమ్యతే । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దాహకార్యద్వయం
స్యాచ్చేత్కర్తురైక్యే విశేషతః । తోయం పిణ్డం సమాప్యేత పూర్వేణైవ ద్వి
తీయకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనిర్దశాహే తత్క
ర్తుః పునః ప్రేతస్య కర్మణి । పూర్వేణైవ సమాప్తిస్స్యాదేకోద్దిష్టం యథో
దితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్తదేకాదశదినేఏకోద్దిష్టమిత్యర్థః । అన్యత్రాపి —
॥ శ్లో ॥ కర్తా దశాహే ప్రేతస్య శవదాహం చరేత్పునః । పూర్వేణశుద్ధి
స్స్యాదేవ పిత్రోరన్యత్ర తద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా చాఙ్గిరాః —
॥ శ్లో ॥ దాహకస్త్వదశాహాత్తు శవదాహం చరేద్యది । పూర్వేణైవ విశుద్ధి
స్స్యాత్పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥
పిత్రన్యాన్తరానేకాన్దగ్ధ్వాపూర్వాఘతశ్శుచిః । పితరౌ చేద్దహేత్తత్ర
దశాహాచ్ఛుద్ధిరగ్నిదే ॥ * ॥ ఇతి । దక్షః — ॥ శ్లో ॥ మృతాశౌచనిమి
త్తే ద్వే దహనం మరణం తథా । జ్ఞాతీనాం మరణాదేవ దహనాద్దాహకస్య తు ॥
అన్యం దగ్ధ్వా దశాహాన్తశ్శుద్ధిః పూర్వాఘశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । సంవ
ర్తః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వకర్తా దశాహే తు పితరౌ చేద్దహేత్పునః । పూర్వే
ణశుద్ధిర్నైవ స్యాత్పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ జ్ఞాత్యఘ

మధ్యేజ్ఞాతిదాహేకృతేసతి దాహకస్యదాహాదిదశాహేన ఉదకపిణ్డసమా
ప్తిర్దాహాదిదశాహమాశౌచంచ । దాహకవ్యతిరిక్తసపిణ్డానాం పూర్వాఘ
శేషేణైవ శుద్ధిరుదకసమాప్తిశ్చ । దాహకస్యపునః జ్ఞాత్యన్తరదాహే పూ
ర్వదాహాదిదశాహశేషేణశుద్ధిః । దశమదినేతదన్త్యయామేవాదాహేసతి
తు "అహశ్శేషేద్వాభ్యాం ప్రభాతేతిసృభిః" ఇతిస్మరణాత్పూర్వదశా
హానన్తరం ద్విత్రిదినాశౌచస్య సత్త్వేనతదాశౌచాన్తేఉదకాదిసమాప్తిః,
"ఆశౌచాన్తేపునస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే।" ఇతి మరీచిస్మరణాత్ ।
ఏకోద్దిష్టంతత్తదేకాదశాహే "ఏకోద్దిష్టమశుద్ధోఽపి" ఇతిస్మరణాత్ ।
సపిణ్డీకరణంతు త్రిపక్షేకార్యమ్, దశాహాత్పూర్వమృతౌ దాహకస్య స
పిణ్డస్య ద్వాదశదినే ఆశౌచాభావేఽప్యాద్యశ్రాద్ధపర్యన్తస్యైక కర్మత్వా
త్పశ్చాన్మృతైకోద్దిష్టాత్పూర్వం పూర్వమృతస్యద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం
నకార్యమ్ । పిత్రోస్తుదాహే దాహకస్యాన్యేషామపి పుత్రాణాం పితృ
మరణాదిదశాహేనైవశుద్ధిరుదకాదిసమాప్తిశ్చ, నపూర్వదాహదశాహ
శేషేణేతి । దీపికాయాంతు — ॥ శ్లో ॥ జనకస్యజనన్యాశ్చభార్యా
యా భర్తురేవచ । పుత్రస్యదుహితుశ్చైవ జననే మరణేఽపిచ ॥ స్వకాలే
నైవశుద్ధిస్స్యాచ్ఛేషన్యాయోనవిద్యతే ॥ * ॥ జ్ఞాత్యఘమధ్యే పుత్రజననే
పిత్రోర్దశాహతఏవశుద్ధిః । భార్యాదిమరణే తత్ప్రతియోగినామపి స్వకా
లఏవశుద్ధిః, నపూర్వశేషేణేత్యర్థః ।

అన్తర్దశాహే మాతాపితృమరణయోస్సన్నిపాతేవిశేషః

మాతాపితృమరణయోరన్త్యదినాత్పూర్వమన్త్యదినేవామిథస్సన్నిపా
తేవిశేషమాహశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ మాతర్యగ్రే ప్రమీతాయామశుద్ధౌ మ్రి
యతే పితా । పితుశ్శేషేణ శుద్ధిస్స్యాన్మాతుఃకుర్యాత్తుపక్షిణీమ్ ॥ * ॥ ఇతి,
॥ శ్లో ॥ మాత్రాశౌచస్యమధ్యేతుపితాచ మ్రియతేయది । పితుర్మరణమా
రభ్యపుత్రాణాం దశరాత్రకమ్ ॥ పిత్రాశౌచస్యమధ్యేతుయదిమాతా ప్ర
మీయతే । దశాహాత్పైతృకాదూర్ధ్వంమాత్రఘంపక్షిణీ భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
మాతర్యగ్రే ప్రమీతాయాంతదాశౌచమధ్యే యదిపితా మ్రియేత తదాపితృ
మరణమారభ్యదశాహతఏవ ఉదకదానాదిప్రేతకృత్యంపితుర్నిర్వర్త్య పితు
ర్మరణాద్యేకాదశదినే ఆద్యశ్రాద్ధంకుర్యాత్ । పిత్రాశౌచమధ్యే మాతృమ

రణాద్యేకాదశదినే మాతురాద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపికుర్యాత్, “॥ శ్లో ॥ ఆ
ద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽహని । కర్తుస్తాత్కాలికీశుద్ధిరశుద్ధః పు
నరేవసః ॥” ఇతి శఙ్ఖస్మరణాత్ । పితర్యగ్రే మృతే సతి తదాశౌచమధ్యే యది
మాతా మ్రియేత తదా, “॥ శ్లో ॥ జనకస్య మృతేర్మధ్యే జననీమరణం య
ది । పిత్రాశౌచే సమాప్తే సా స్యన్మాత్రాశౌచం తు పక్షిణీ ॥” ఇతి పిత్రా
శౌచాన్త్యదిన ఏవ మాతురపి పిణ్డోదకసమాప్తిస్మరణాత్, పిత్రాశౌచమ
ధ్యే మాతురపి దశాహకృత్యం పరిసమాప్య పితురేకాదశదినే ఆద్యశ్రా
ద్ధం నిర్వర్త్య పిత్రాశౌచానన్తరమపి మాతుః పక్షిణ్యాశౌచమనుష్ఠాయ మా
తృమరణాద్యేకాదశదినే తస్యా ఆద్యశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । నను, ॥ శ్లో ॥
ఆశౌచాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే । తతశ్శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం
సర్వవర్ణేష్వయం విధిః ॥” ఇతి మరీచిస్మరణాత్, “॥ వా ॥ అథాశౌచా
పగమే ఏకోద్దిష్టమ్” ఇతి విష్ణుస్మరణాచ్చ, మాతుః పక్షిణ్యాశౌచానన్తర
దినే ఏకోద్దిష్టం కర్తవ్యమితిచేన్న, “ఏకోద్దిష్టం యథోదితమ్” ఇతిస్మర
ణాత్ । తథా మాధవీయకాలాదర్శటీకాదౌ “తత ఆశౌచానన్తరమేకాదశే
ఽహ్ని బ్రాహ్మణ ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధం కుర్యాత్” ఇతి మరీచ్యాదివచనార్థోఽభిహి
తః । తథా చ పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం తత్సామా
న్యముదాహృతమ్ । చతుర్ణామపి వర్ణానాం సూతకం తు పృథక్పృథక్ ॥ * ॥
ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం
తు వత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరం చైవ మాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి ।
అతః పితృమృతిదశాహమధ్యే మాతృమరణే పితృదశాహానన్తరం పక్షిణ్యాశౌ
చమనుష్ఠాయ మాతృమరణాద్యేకాదశాహే మాతురేకోద్దిష్టమితి నిర్ణయః.

పూర్వమృతయోః పిత్రోస్త్రిపక్షే సపిణ్డీకరణవిధిః

సపిణ్డీకరణం తు పూర్వమృతయోర్ద్వయోరపి త్రిపక్షే కార్యమితి ద్వా
దశాహే సాపిణ్డ్యం నిషేధతి లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ పితర్యుపరతే పుత్రో
మాతుశ్శ్రాద్ధం నివర్తయేత్ । మాతర్యపి చ వృత్తాయాం పితుశ్శ్రాద్ధం నివర్త
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాత్రాశౌచమధ్యే పితరి మృతే మాతుః, శ్రాద్ధమ్ -
సపిణ్డీకరణమ్, ద్వాదశాహే న కుర్యాత్, పితుస్తు ద్వాదశాహే కుర్యాత్,

"॥ శ్లో ॥ మాతుర్దశాహమధ్యేతు పితా యస్య ప్రమీయతే । పైతృకంతు
యథాకాలం పితుస్సర్వం సమాపయేత్ ॥ తతో మాతుస్త్రిపక్షాదాశేషంక
ర్మసమాచరేత్ ॥ * ॥" ఇతి స్మరణాత్ । తథా పితృదశాహమధ్యే మాతృమృ
తౌ పితుస్సాపిణ్డ్యం నివర్తయేత్ , ద్వాదశాహే నకుర్యాత్ , కింతు త్రిపక్ష
ఏవ । మాతుస్తు సాపిణ్డ్యం పక్షిణ్యాశౌచాపగమే ద్వాదశాహే కుర్యాదిత్యర్థః ।
దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాగ్రమరణే పిత్రోరన్యస్యాన్యదినే మృతౌ ।
సపిణ్డనం త్రిపక్షే స్యాదనుయానమృతిం వినా ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోరేకస్యా
గ్రమృతౌ అన్యస్యాన్యదినే మృతౌ పూర్వమృతస్య పూర్వమృతాయా
వా సాపిణ్డ్యం త్రిపక్షే కుర్యాత్ । అనుయానమృతిం వినా - అనుమరణం వి
నేత్యర్థః .

అనుమరణే సాపిణ్డ్యకాలః

అనుమరణే తు పతిమరణదినాదుత్తరదినమరణే తద్ద్వాదశాహే సహైవ
సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । తథా చ కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్సహైకమ
రణే మాతురన్యత్ర వా దినే । అనుయానమృతౌ శ్రాద్ధం యథాకాలం సమా
చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దినాన్తరే మాతురనుమరణే ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం కు
ర్యాదిత్యర్థః । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ సఙ్ఘాతానుమృత్యోర్యదన్య
త్ర న పిత్రోస్తన్త్రితః కుర్యాన్నాన్యైస్సహ వా , పిత్రాశౌచే మాతా
మాత్రాశౌచే పితా వా సంస్థితః , యన్మృతిః పూర్వం స్యాత్తస్యాస్సపిణ్డ్యం
త్రిపక్ష ఏవేతి దేవలః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — "ఏకాగ్రమరణే పిత్రోః" ఇ
తి దేవలవచనం తేన వ్యాఖ్యాతమ్ " పిత్రోరన్యతరదశాహమధ్యేఽన్యత
రమృతౌ పూర్వమృతస్య పూర్వమృతాయా వా సపిణ్డనం త్రిపక్ష ఏవ భ
వతి , అనుమరణే తు పితుర్ద్వాదశాహే వేత్యర్థః " ఇతి .

దమ్పత్యోస్సహ మృతౌ క్రమః

యది దమ్పత్యోస్సహమృతిస్స్యాత్ ప్రాగ్దహనాద్వా అన్యతరమృ
తిస్స్యాత్తదా సహైవ దాహాదిక్రియాః కుర్యాత్ । యదాహ హారీతః —
॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహ మృత్యౌ తు సహ దాహాదికాః క్రియాః । ప్రా
గ్దాహాదగ్నినాశే చ తదూర్ధ్వం తు పునః క్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । త్రికాణ్డీ చ —

॥ శ్లో ॥ మృతేభర్తరి దాహాత్ప్రాక్తత్పత్నీచమృతాయది । పత్న్యా౽ప్యేవం పృథక్ప్రమీయాతాం దాహాదర్వాక్పతిర్మృతః ॥ తత్ర తన్త్రేణ దాహస్స్యాత్తన్మన్త్రేద్విత్వమూహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ దుర్మృతస్సమృతో వాపి పితా౽గ్రేయద్యసంస్కృతః । కాలాన్తరేమృతామాతా తస్యాదాహాదికాః క్రియాః ॥ పత్న్యాస్సహైకచిత్యాంతు దహేదౌపాసనాగ్నిభిః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహమృత్యౌతు పితృమేధక్రియాసహ । కుణ్డమేకం పృథక్పిణ్డజలాఞ్జలిశిలామతాః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే౽పి — ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలేమృతౌపిత్రోః పితృమేధక్రియాసహ । ఉదకం పిణ్డదానం చ శ్రాద్ధం కుర్యాత్పృథక్పృథక్ ॥ సపిణ్డీకరణం చైవ సహైవపృథగేవవా । ఏకగర్తేజలం దద్యాచ్ఛ్రాద్ధం చైకదినేద్వయోః ॥ సహచాగ్న్యధిరోహంచ శాన్తిహోమం సమాచరేత్ । తన్త్రేణశ్రపణం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం కుర్యాత్పృథక్పృథక్ ॥ తత్ర ద్వయోర్నిమిత్తాద్వా బ్రాహ్మణాః పితరైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే౽పి — ॥ శ్లో ॥ దంపత్యోస్సహసంస్కారో మృతావనుమృతావపి । ఉదకాదిసపిణ్డాన్తం ప్రేతకార్యాణియాన్యపి । కుర్యాత్సమానతన్త్రేణ సాంవత్సరికమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । సాంవత్సరికస్యసమానతన్త్రత్వస్మరణమాపద్విషయమ్ , తదగ్రేవక్ష్యతే । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రదక్షిణముపస్థానం చరుకార్యం చితిస్తథా । సఞ్చయస్తర్పణం భర్తుస్సపిణ్డీకరణంసహ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేచ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రాసహైవమాతుశ్చమాత్రాసహపితుస్తథా । సాపిణ్డ్యం తనయైః కార్యం నిమిత్తార్థం పృథగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ సమానపిణ్డయోగానాం సపిణ్డీకరణం సహ । తన్త్రేణపితృవర్గస్యాన్యన్నిమిత్తం ప్రతిపూరుషమ్ ॥ * ॥ ఇతి బహుస్మృతిసంమతత్వాత్ సపిణ్డీకరణమపిసహైవకర్తవ్యమ్ , తతః పృథగేవేత్యేతదనాదరణీయమ్ । నిమిత్తోద్దేశేన క్రియమాణం ప్రేతైకప్రయోజనం నిమిత్తభోజనం పృథగ్భవతి । ఏతచ్చోపలక్షణమ్ । ఉక్తేనానివర్తకంజలాఞ్జలిపిణ్డప్రదానసోదకుమ్భశ్రాద్ధనవశ్రాద్ధైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధషోడశశ్రాద్ధవృషోత్సర్గాదికం పృథక్కర్తవ్యమ్ । తథాచాఙ్గిరాః —

॥ శ్లో ॥ దంపత్యోస్సహమృత్యౌతుసహస్యాద్దహనక్రియా । పృథక్పి
ణ్డోదకాదీని యథావిధిసమాచరేత్ ॥ చరుకుణ్డచితాశాన్తిసఞ్చయాం స్త
న్త్రితశ్చరేత్ । అగ్నిం శ్రపణహోమాంశ్చాప్యుపస్థానంచతన్త్రితః ॥*॥
ఇతి । పితృమేధసారేఽపి —— ॥ వా ॥ హిరణ్యశకలనగ్నప్రచ్ఛాదనవా
సస్తిలోదకపిణ్డైకోత్తరనవశ్రాద్ధసోదకుమ్భవృషోత్సర్గషోడశశ్రాద్ధానీతి
పృథక్పృథగ్భవన్తి, చరుకార్యం చితిః కుణ్డమస్థిసఞ్చయనంశాన్తిహోమ
శ్చతన్త్రమ్, ఏకోద్దిష్టసపిణ్డీకరణాదిషు నిమిత్తమరణహోమాః పృథ
గ్భవతః, పాకహోమవైశ్వదేవాదితన్త్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః ——
॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగ్భర్తుః పత్నీమృతాయది । తస్మిన్నేవాన
లేదహ్యేద్యదిచాగ్నిర్నశామ్యతి ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఉదకాదిసపిణ్డా
న్తం తయోః కార్యం సహైవతు । శాన్తేఽగ్నౌ పునరేవస్యాత్పృథక్ఛిత్యా
దికారమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితామహపితామహ్యోర్మరణేఽపిసహసం
స్కారాదికమాహ సంవర్తః —— ॥ శ్లో ॥ పితామహోయస్యమృత
శ్చిరకాలమసంస్కృతః । పితామహీచప్రమితాతయోర్దాహాదికంసహ ॥*॥
ఇతి । హిరణ్యశకలనిధానాదికం సర్వం పితుః పూర్వంకృత్వా ప్రాఙ్మృ
తాయా అపిమాతుః పశ్చాత్కుర్యాత్ । తథాచకాష్ణాజనిః —— ॥ శ్లో ॥
పిత్రోః శ్రాద్ధేసమం ప్రాప్తేనవేపర్యుషితేఽపివా । పితుః పూర్వం సు
తః కుర్యాదన్యత్రాసత్తియోగతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రశ్రాద్ధగ్రహణందా
హాద్యుపలక్షణమ్, తత్పూర్వకత్వాచ్ఛ్రాద్ధస్య । అన్యత్రాసత్తియో
గతః - పితృభ్యామన్యత్రజ్ఞాత్యాదిష్వాసత్తియోగతః, ప్రత్యాసత్తిక్ర
మాత్కుర్యాదిత్యర్థః .

పితృవ్యతిరిక్తానాం సఙ్ఘాతమరణే దాహాదిక్రమః

అత్రఋష్యశృఙ్గశ్చ —— ॥ శ్లో ॥ భవేద్యదిసపిణ్డానాం యుగప
న్మరణం తదా । సమ్బన్ధాసత్తిమాలోచ్య తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నేఽపి —— ॥ శ్లో ॥ సకృన్మ్రియన్తే బహవః క
దాచైకస్తథాఽపిచ । అన్తరంగక్రమేణైషా ముదకాదిసమాచరేత్ ॥*॥
ఇతి । కాలాదర్శే —— ॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతృసుతాదీనాం సపిణ్డానాం య

ధాక్రమాత్ । సజ్ఞాతమరణం తత్ర తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ యుగపన్మరణం తత్ర సమ్బన్ధాసత్తియోగతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దేన పౌత్రభ్రాతృపుత్రస్నుషా స్వస్రాణాం గ్రహణమ్ । పత్న్యాదీనాం మధ్యే బహూనాం ద్వయోర్వా ఏకస్మిన్దినే సజ్ఞాతమరణం యదిస్యాత్ , తత్ర , తత్క్రమాత్ - మరణక్రమాత్ , దాహాదికం కుర్యాత్ , ॥ శ్లో ॥ కృత్వాపూర్వమృతస్యాదౌ ద్వితీయస్య తతః పునః । తృతీయస్య తతః కుర్యాత్సన్నిపాతేత్వయం క్రమః ॥ * ॥ ఇతి ఋష్యశృఙ్గస్మరణాత్ । పత్న్యాదీనాం సపిణ్డానాం యుగపన్మరణం యదిస్యాత్తత్ర సమ్బన్ధస్య , ఆసత్తియోగతః - ఆసత్తివశాత్ , క్రమేణ శ్రాద్ధంకుర్యాత్ । పత్నీపతిలక్షణ సమ్బన్ధస్యాసన్నత్వాత్ పత్న్యాః ప్రథమం కుర్యాత్ , అనన్తరముభయసమ్బన్ధప్రతియోగికభాజః పుత్రస్య , అనన్తరం పుత్రవ్యవహితసమ్బన్ధభాజః పౌత్రస్య , తదనన్తరం భ్రాతుః । అత్ర పౌత్రభ్రాత్రోః పితృవ్యవధానం సమానమ్ , తథాఽపి పుత్రస్య స్వశరీరావయవాన్వయస్య విద్యమానత్వాత్ భ్రాతృతోఽపి ప్రత్యాసత్తిః , తతో భ్రాతృపుత్రస్య , తతః పుత్రద్వారకసమ్బన్ధభాజః స్నుషాయాః , తదనుగోత్రాన్తరప్రవేశేన వ్యవహితభాజస్స్వసుః । ఏవంచ ఏకస్మిన్దినే క్రమేణైతేషాం సజ్ఞాతమరణే మృతిక్రమేణ దాహాదికాః క్రియాః పృథక్కుర్యాత్ । యుగపన్మరణే తు ఉక్తసమ్బన్ధక్రమేణ దాహాదికం పృథక్కుర్యాదితి కాలాదర్శటీకాయాం వ్యాఖ్యాతమ్ । స్మృతిరత్నే , మరణానుక్రమపరిజ్ఞానే మృతిక్రమేణ , తదపరిజ్ఞానే సమ్బన్ధాసత్తిక్రమేణ వ్యవస్థాదర్శితా । తథాచ తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ అన్తరజ్ఞక్రమేణైషాముదకాది సమాచరేత్ । మరణంక్రమశో దృష్ట్వా మరణానుక్రమేణ తు ॥ సమానమిదముద్దిష్టమన్యేషామగ్రజం వినా । అన్యేషామగ్రజస్యాఽపి సమవాయేఽగ్రజః ప్రభుః ॥ అగ్రజస్యాపి పిత్రోశ్చ సమ్ప్రాప్తే పితరౌ ప్రభూ ॥ * ॥ ఇతి । మృతిక్రమాపరిజ్ఞానే సంబన్ధాసత్త్యపరిజ్ఞానేచ వయోధిక సపిణ్డాదేర్దాహాది క్రియాః ప్రథమతః కార్యాః ॥ శ్లో ॥ యద్యేకకాలేపురతస్సంస్కార్యాస్తు వయోధికాః । బహుత్వే హ్యేవమేవస్యాదుదకంచ దినేదినే ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్సహనకుర్యా

దిత్యర్థః । అన్యేతుజ్ఞాత్యాది సజ్ఞాతమృతివిషయే సహైవ దాహాదిక్రియాం వదన్తః స్మృత్యన్తరముదాహరన్తి ॥ శ్లో ॥ మృతానామేకవంశ్యానామేకా యది చ దాహకః । ఏకస్మిన్దివసే కుర్యాదేకచితాయాం సమాహితః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలగతాసూనాం బహూనామథవా ద్వయోః । ఏకకుణ్డే శిలాభేదే తేషాం పిణ్డం పృథక్పృథక్ ॥ సపిణ్డీకరణం తేషాం సహైవ పృథగేవ వా । నిమిత్తార్థం పృథక్కుర్యాదన్యత్సర్వం సహక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । సహసాపిణ్డ్యమేకోద్దిశ్యత్వవిషయమ్, ॥ శ్లో ॥ సమానపిణ్డయోగానాం సపిణ్డీకరణం సహ । నిమిత్తపిణ్డమేకైకం దత్వా తైస్సంసృజేత్క్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ యద్యనేకేషామేకదినే మృతిస్స్యాత్పత్నీపుత్రపౌత్రభ్రాతృతత్పుత్రస్నుషాస్వస్రాణాం సఙ్ఖ్యాతక్రమాద్దాహాదిక్రియాః పృథక్పృథక్కుర్యాత్, అన్యేషాం మృతిక్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ వా ॥ పత్న్యాదీనామన్యేషాంచ సజ్ఞాతమరణే పత్న్యాదిపూర్వమన్యేషాముభయేషామపి పితృపూర్వం పిత్రోర్మృతాబ్దే పత్న్యాది సాపిణ్డ్యం త్రిపక్షే ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిః — ॥ వా ॥ పిత్రోర్ద్వాదశాహ ఏవ సాపిణ్డ్యమన్యేషామేకోద్దిష్టాన్తం కృత్వా తత్తద్వత్సరాన్తే మాసికైస్సహ సాపిణ్డ్యం కుర్యాదితి భృగుః ॥ * ॥ ఇతి । పత్న్యాదీనాం తద్వ్యతిరిక్తానాంచ మృతౌ పూర్వోక్తన్యాయేన పత్న్యాదీనాం పూర్వం కృత్వా తద్వ్యతిరిక్తానాం పశ్చాన్మృతిక్రమేణ కుర్యాత్ । పిత్రోః పత్న్యాదీనాం తద్వ్యతిరిక్తానాం చ సజ్ఞాతమరణే పితృపూర్వం పత్న్యాదీనాం కుర్యాత్, "పితృపూర్వం సుతః కుర్యాదన్యత్రాసత్తియోగతః" ఇతి స్మరణాత్ । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ పత్నీపుత్రస్నుషాపౌత్రభ్రాతృతత్పుత్రకా అపి । పితరౌ చ యదేకస్మిన్మ్రియేరన్నేకవాసరే ॥ తదా ॥ శ్లో ॥ ఆద్యమేకాదశే కుర్యాత్త్రిపక్షే తు సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వ్యవస్థామాహ వృద్ధహారీతః — ॥ శ్లో ॥ సజ్ఞాతమరణే పిత్రోర్ద్వాదశాహే సపిణ్డనమ్ । కుర్యాత్పుత్రస్తదన్యేషాం త్రిపక్షే కారయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేషామ్ - పత్న్యాదీనామిత్యర్థః । తేషామేవ మాతృపితృమృతిసంవత్సరమధ్యే త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం విదధాతి

ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యాః పుత్రస్య తత్పుత్రభార్యయోః స్తనన్ధయస్య చ । స్నుషాస్వస్రోశ్చ పిత్రోశ్చ సఙ్ఘాతమరణం యది ॥ అర్వాగబ్దాన్మాతృపితృపూర్వం కర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భృగురపి — ॥ శ్లో ॥ మాతా భ్రాతా చ తత్పుత్రః పత్నీ పుత్రస్స్నుషా స్వసా । ఏషాం మృతౌ చరేచ్ఛ్రాద్ధమన్యేషాం న పునః పితుః ॥ * ॥ ఇతి । పితుర్మృతాబ్దే ఏషామేవ శ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణం చ కుర్యాన్నాన్యేషామిత్యర్థః । ఋశ్యశృఙ్గోక్తపత్న్యాదిసప్తవ్యతిరిక్తానాం పిత్రోర్మృతాబ్దే పితృభ్యాం సహైకదివే వా మృతానాం దాహాద్యేకోద్దిష్టాన్తం తత్తత్కాలే మృతిక్రమాత్కృత్వా తత్తద్వత్సరాన్తిమదినే మాసికైస్సహ సపిణ్డనం కుర్యాత్ । అత్ర భృగుః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దే శ్రాద్ధాన్తం కృత్వాఽన్యేషాం యథావిధి । మాసికైస్సహ సాపిణ్డ్యం వత్సరాన్తే సమాచరేత్ ॥ * ॥ వత్సరాన్త ఇతి నియమాత్ తతోఽర్వాక్ న మాసికానుష్ఠానమ్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యాదీనాం చ పిత్రోశ్చ సఙ్ఘాతమరణం యది । అర్వాక్సంవత్సరాత్పిత్రోః పూర్వం సాపిణ్డ్యమాచరేత్ ॥ సఙ్ఘాతమరణేఽన్యేషాం పిత్రోశ్చ దహనాదికమ్ । కృత్వా సంవత్సరాన్తే తు కుర్వీత సహపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా దేవలః — ॥ శ్లో ॥ మహాగురునిపాతే తు ప్రేతకార్యం యథావిధి । కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వాగేకోద్దిష్టం న పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోర్మృతౌ సంవత్సరాదర్వాక్పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానాం ప్రేతకార్యం దాహాద్యేకోద్దిష్టాన్తాః పూర్వక్రియా యథావిధి కుర్యాత్, ఏకోద్దిష్టమాసికాది పార్వణం చ న కుర్యాదిత్యర్థః । ఏతదేవాభిప్రేత్య స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ పితరౌ ప్రమితౌ యస్య దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । న దైవం నాపి పిత్ర్యం చ యావత్పూర్ణో న వత్సరః ॥ * ॥ లోకాక్షిరపి — ॥ శ్లో ॥ అన్యేషాం ప్రేతకార్యాణి మహాగురునిపాతనే । కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వాక్ శ్రాద్ధమేకం తు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధమ్ - మాసికం సపిణ్డీకరణమ్ । నను, ॥ శ్లో ॥ పత్నీ చైవ సుతో భ్రాతా స్నుషా చైవ విపద్యతే । తత్ర శ్రాద్ధాని కుర్వీత న పిత్రోర్మృతయోరపి ॥ * ॥ ఇతి జాబాలిస్మరణాత్పత్న్యాదీనామపి సాపిణ్డ్యనిషేధ ఇతి చేన్న, ద్వాదశాహే తన్నిషేధపర

త్వాత్, సంవత్సరాదర్వాక్ నిషేధపరత్వే "త్రిపక్షేతు సపిణ్డనమ్" ఇతి లోకాక్ష్యాదివచనవిరోధాపత్తిః, అతః పత్న్యాదీనాంపిత్రోర్మృతాబ్దేసపిణ్డనానన్తర మరణేతత్తద్ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణమ్, పత్న్యాదీనాం పిత్రోశ్చసజ్ఞాతమరణే పత్న్యాదీనాం త్రిపక్షే పిత్రోస్తు ద్వాదశాహే అన్యేషాం పిత్రోర్మృతాబ్దేమరణేతత్తద్వత్సరాన్తే మాసికానిసపిణ్డీకరణం చేతినిర్ణయః.

సహగమనవిధిః

అథానుమరణవిషయే విష్ణుః — ॥ వా ॥ భర్తరి ప్రేతే బ్రహ్మచర్యంతదన్వారోహణంవా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ సాధ్వీనామేవనారీణామగ్నిప్రపతనాదృతే । నాన్యోధర్మోఽస్తి విజ్ఞేయో మృతే భర్తరి కర్హిచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతృతః పితృతశ్చైవ యత్రచైషా ప్రదీయతే । కులత్రయం పునాత్యేషా భర్తారం యాఽనుగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సార్తవాసూతికావాపి భర్త్రాఽనుమరణోత్సుకా । సద్యశ్శుద్ధిమవాప్నోతి భర్తుః పాపాపహారిణీ ॥ * ॥ అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ బాలాపత్యాతు యానారీ సూతికావారజస్వలా । సర్వాసామపిచస్త్రీణామేషసాధారణోవిధిః ॥ * ॥ యత్త్వాపర్వవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ బాలాపత్యాశ్చగర్భిణ్యోహ్యదృష్టర్తవస్తథా । రజస్వలా రాజసుతే నారోహంతిచ తాం శుభే ॥ * ॥ ఇతి । యదపి — ॥ శ్లో ॥ బాలాపత్యాతు యానారీ యాభర్త్రాసహసంవ్రజేత్ । రజస్వలాఽనుగచ్ఛేత్తుగతింరక్షేత్తుగర్భిణీ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపితృమేధసారకృతావ్యవస్థాపితమ్ — ॥ వా ॥ పాతివ్రత్యధర్మహీనాయాస్సంసారదుఃఖబన్ధవియోగాద్వ్యపాధితోవిషణ్ణాయావా ప్రతిషేధోద్రష్టవ్యః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు "భర్త్రాఽనుమరణోత్సుకా" "నమస్కృత్యచితారూఢం భర్తారంతుప్రసన్నధీః" "ఆరుహ్యపత్నీనిధనం గతాచేదేకాం చితిం నిర్మలధీస్స్వభర్త్రా" ఇత్యాదివచనేషూపాత్తైః, మరణోత్సుకా, ప్రసన్నధీః, నిర్మలధీః, ఇత్యాదిపదైర్దేహాదిభిమోగకళఙ్క రహితాయాఏవానుమరణాధికారప్రతిపాదనాత్, "బాలాపత్యారజస్వలా" ఇత్యాదివిశేషణోపాదనవైయర్థ్యప్రసఙ్గాచ్చ పితృమేధసారోక్తం నయుక్తమ్, నిషేధశ

చనం తు భిన్నచిత్యారోహణవిషయమ్ , తచ్చ క్షత్రియవిషయమ్ , తథా చ,
క్షత్రియాదిస్త్రీణాం రజస్వలాదీనామనుమరణనిషేధః , “ రజస్వలారా
జసుతే ” ఇతి రాజసుతాం ప్రత్యేవ తన్నిషేధాదిత్యాహుః । అపరేతు ,
బాలాపత్యారజస్వలాదేస్సామాన్యేనవిధానాత్ప్రతిషేధాచ్చరజస్వలా
యాస్తుల్యవికల్పః , భిన్నచిత్యారోహణవిషయత్వే ప్రమాణాభావాత్ ,
“ రజస్వలారాజసుతే ” ఇతి రాజసుతాసమ్బోధనమాత్రేణవిషయవిశే
షాప్రతీతేరిత్యాహుః । గర్భిణ్యాస్తు నిషేధ ఏవ । తతశ్చ గర్భిణీం వినా బా
లాపత్యాసూతికారజస్వలా అదృష్టార్థా చ బ్రాహ్మణ్యః ఏకచిత్యారోహ
ణం కుర్యుః, సూతికారజస్వలా చ తత్తదుక్తశుద్ధిప్రకారేణ శుద్ధా కుర్యాత్ ।
యత్తు చన్ద్రికాయాముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భర్తారమనుగచ్ఛన్త్యా రజ ఉత్పద్య
తే యది । తైలద్రోణ్యాం వినిక్షిప్య లవణే వా పతిం మృతమ్ । త్రిరాత్రాద్దహ
నం కుర్యుర్బాన్ధవాస్తు తయా సహ । శ్రాద్ధం చైకదినే కుర్యాద్ద్వయోరపి హి
నిర్ణయః ॥ * ॥ ఇతి । బాన్ధవా ఇత్యభిధానాదపత్యహీనసంస్కర్తృవిషయ
మిత్యేకే । అపరేతు — ॥ శ్లో ॥ భర్తారమనుగచ్ఛన్తీ పత్నీ చేత్సార్తవా యధి ।
తైలద్రోణ్యాం వినిక్షిప్య లవణే వా మృతం పతిమ్ ॥ చతుర్థేఽహని సంస్కుర్యా
త్పుత్రాదిస్తం సహైతయా । శవః పర్యుషితస్తస్య ప్రాయశ్చిత్తం తథా
భవేత్ ॥ అస్మిన్పక్షే పృథఘం భర్తుర్దశాహేనాపి శుధ్యతి ॥ * ॥ పుత్రవ
త్త్వేఽపి చతుర్థేఽహని పిత్రోస్సంస్కారవిధానాత్సమవికల్ప ఇత్యాహుః ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మృతం పతిమనువ్రజ్య పత్నీ చేజ్జ్వలనం గతా । న
తత్ర త్రిపక్షిణీ కార్యా పైతృకాదేవ శుధ్యతి ॥ సార్తవా సూతికా చైవ భర్తుర
నుమరణోత్సుకా । పూర్వవస్త్రం పరిత్యజ్య శవకర్మాణి కారయేత్ ॥ స
పత్న్యైరనుగచ్ఛన్త్యో రేకా యది రజస్వలా । చతుర్థేఽహ్ని సహైవ వా
ఖ్యాం తస్య దాహో విధీయతే ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢా యది భార్యా
దినాన్తరే । భర్తుర్మృతాహే కర్తవ్యమభిన్నం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ వసి
ష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ దహ్యమానం తు భర్తారం యా నారీత్వనుగచ్ఛతి । మరణా
దిభవేచ్ఛ్రాద్ధం దహనాదితయోర్న తు ॥ భర్త్రా సహైవ శుద్ధా స్యాచ్ఛ్రా
ద్ధం చైకదినే భవేత్ ॥ * ॥ యత్తు — ॥ శ్లో ॥ యా తు బ్రాహ్మణజాతీయా

మృతంపతిమనువ్రజేత్ । సాస్వర్గమాత్మఘాతేన నాత్మానం నపతిం నయే
త్ ॥ * ॥ యదపి — ॥ శ్లో ॥ మృతానుగమనం నాస్తి బ్రాహ్మణ్యా
అనుశాసనాత్ ॥ * ॥ ఇత్యాది తత్సర్వమపి బ్రాహ్మణ్యాఅనుగమననిషే
ధప్రతిపాదక వచనం పృథక్చిత్యారోహణవిషయమ్, “పృథక్చితింసమా
రుహ్య నవిప్రాగన్తుమర్హతి ” ఇతివిశేషస్మరణాత్ । తథాచహారీతః —
॥ శ్లో ॥ భర్త్రా సహానుమరణమాచణ్డాలం విధీయతే । పృథక్చితిర్బ్రా
హ్మ్యాదేర్నవిప్రాయాఃపృథక్చితిః ॥ * ॥ ఇతి క్షత్రియాదీనాంచ పృథక్ చి
త్యారోహణం దేశాన్తరమరణవిషయమ్, సన్నిధౌ త్వేకచిత్యారోహణమే
వ, ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతే పత్యౌ సాధ్వీ తత్పాదుకాద్వయమ్ । నిధా
యోరసిసంశుద్ధా ప్రవిశేజ్జాతవేదసమ్, ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । ఇదంచ
ముముక్షువిషయే త్యాజ్యమేవ । తథాచశ్రుతిః “తస్మాదుహనప్రా
గాయుషస్స్వఃకామీప్రేయాత్ ” ఇతి । అస్యార్థోవిజ్ఞానేశ్వరేణాభిహి
తః — ॥ వా ॥ స్వర్గఫలోద్దేశేనాయుషః ప్రాగాయుర్వ్యయోనకర్త
వ్యోమోక్షార్థినా ॥ * ॥ ఇతి । అతః మోక్షమనిచ్ఛన్త్యాఃస్వర్గార్థిన్యా
అనుగమనం యుక్తమితరకామ్యానుష్ఠానవదితిసర్వమేతత్ స్త్రీధర్మనిరూప
ణేసవిస్తరమధస్తాన్నిరూపితమ్ .

ఏకచిత్యారోహణక్రమః

ఏకచిత్యారోహణప్రకారస్తు హేమాద్రావుక్తః — ॥ శ్లో ॥ అ
థానుమరణేపత్నీస్నాత్వాభర్త్రాసహైవతు । వస్త్రస్తురీయమాసాద్యసిక్త్వా
తైరుపవీజ్యచ ॥ నమస్కృత్యచితారూఢంభర్తారంతుప్రసన్నధీః । ప్ర
దక్షిణం పరీత్యాథభర్తుర్దక్షిణమావిశేత్ ॥ ఇయం నారీతిమన్త్రేణశాయయే
న్మాతరంసుతః । ఊహేనవాదహేదూర్ధ్వమాస్నానాత్పతినాసమమ్ ॥
యద్వాపత్నీతుసఙ్కల్ప్యప్రయోగేత్వఖిలేకృతే । దహ్యమానేపతౌసామ
న్త్రాఞ్జపేదధ్వర్యుణాసహ ॥ పావకంప్రవిశేత్తత్రభర్తుశ్చోర్ధ్వంపృథ
గ్విధిః । ఉభయోస్సహసఙ్కల్పః కుణ్డమేకంపృథక్శిలా ॥ వాసస్తిలో
దకంపిణ్డోనగ్నప్రచ్ఛాదనంనవమ్ । షోడశంచవృషోత్సర్గస్సోదకుమ్భం
పృథక్పృథక్ ॥ సహచర్మాధిరోహశ్చ సపిణ్డీకరణంతథా । నిమిత్తాస్తా

మవరణే శ్రాద్ధమేకోత్తరం పృథక్ । వైశ్వదేవంచ పాకశ్చ పూర్వాహ్నే మోఽ
న్నాద్యైస్సహేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ ఆరు
హ్యపత్నీ నిధనంగతా చేదేకాం చితిం నిర్మలధీస్స్వభర్త్రా । దశాహపూర్వా
మం శ్రపణంచతస్యాః పిణ్డోదకాదీని పృథగేవకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పి
తృమేధసారే — ॥ వా ॥ స్నాత్వా శక్తితో దత్వా బ్రాహ్మణైరభ్యను
జ్ఞాతా పత్యస్తురీయమాసాద్యసిగ్వాసైరుపవీజ్య చితిగతం భర్తారం ప్రదక్షి
ణీకృత్య ప్రణమ్య చితిమారుహ్య భర్తుర్దక్షిణపార్శ్వే శయీత, అత్ర క
ర్తా పత్నీముపనిపాతయతి । “ ఇయంనారీ ” ఇతి, సమానమత ఊర్ధ్వమ్,
సద్యః పాపాని నిర్ధూయ దమ్పతీ విహరతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే —
॥ శ్లో ॥ అనుయానే మృతౌ పిత్రోరేకస్యైవ్యా చితిస్తథా । ప్రత్యేకమఞ్జ
లిర్భేదో నగ్నప్రచ్ఛాదనాదికమ్ ॥ ఏకమేవాగ్నిదానం స్యాదేకాశ్మని తి
లాఞ్జలిః ॥ * ॥ ఇతి । తిలాఞ్జల్యర్థాశిలాద్వయోరేకేతి యావత్ । “ కుణ్డ
మేకం పృథక్ఛిలా ” ఇత్యనేనాస్య వికల్పః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ అస్థి
సఞ్చయనంచైవ నవశ్రాద్ధం పృథక్పృథక్ । వృషోత్సర్జనభేదశ్చ మాసికా
నాం పృథక్క్రియా ॥ సపిణ్డీకరణంచైకం సుతస్సర్వం సమాచరేత్ ॥ * ॥
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సహైవ భర్త్రా మరణం స్త్రియాశ్చేత్సహైవ
కుర్యాత్పితృమేధకృత్యమ్ । పిణ్డోదకాదీని పృథగేవ కుర్యాత్పిణ్డస్య సం
యోజనమత్ర భర్త్రా ॥ మృతే భర్తరి యా పూర్వం పరేఽహన్యనుగచ్ఛతి ।
తస్యాః పతిదినే శ్రాద్ధం కాలే భేదం న కారయేత్ ॥ అగ్నికార్యే న భేదోఽ
స్తి హ్యస్థిసఞ్చయనే తథా । ఏకగర్తే జలం దద్యాత్పిణ్డాంశ్చైకోదనే ద్వ
యోః ॥ ఏకోద్దిష్టం పృథక్కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం సహ । తత్ర ద్వయోర్నిమి
త్తాద్వా బ్రాహ్మణైరితరైస్సహ ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురను
యానే తు మరణాహక్రమేణ తు । దహనాది సపిణ్డ్యన్తం శ్రాద్ధం కుర్యాద్య
థావిధి ॥ * ॥ క్రియాకల్పకారికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతాత్వన్య
దినేఽనుగచ్ఛేద్యా స్త్రీ పతిం చిత్యధిరోహణేన । దశాహేన భర్తురఘస్య
శుద్ధిశ్శ్రాద్ధద్వయం స్యాత్పృథగేకకాలే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
మృతే భర్తరి పూర్వేద్యుః పరేద్యురనుగచ్ఛతి । తస్యాః పతిదినే శ్రాద్ధం

మృతాహస్తు యథాతిథిః ॥ అస్థిసఞ్చయనం చైకం నవశ్రాద్ధం పృథక్పృథ
క్ । వృషోత్సర్జనభేదశ్చ మాసికానాం పృథక్క్రియా ॥ ఉపస్థానం తదేవ
స్యాత్పరం తస్యాః పృథక్క్రియా । పృథక్ఛ్రాద్ధం తయోః కుర్యాదౌదా
నంచ పృథక్పృథక్ ॥ సపిణ్డీకరణే ప్రాప్తే సర్వం తద్విదసేచరేత్ । బహు
పత్నీకపక్షేతు మన్త్రావృత్తిః పునః పునః ॥ విభజ్య పిణ్డం దద్యాత్తు గార్గ్య
స్య వచనం తథా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దినాన్తరే యాంతు
సహైవ భర్తుః కుర్యాన్మృతాహే సతి కర్మ కార్యమ్ । హిరణ్యశలాకాః పృథ
గేవ కార్యాః పాత్రాణి దేహద్వయ భాఞ్జి కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రా
పి — ॥ శ్లో ॥ అన్యేద్యురప్యనుగతౌ శుద్ధిః పతిదశాహతః । సహాస్థిసఞ్చ
తిశ్చైవ కాలే శ్రాద్ధద్వయం భవేత్ ॥ పృథక్పిణ్డోదకాది స్యాత్పత్న్యాః పిణ్డ
స్య యోజనమ్ । తస్యాః పిణ్డం త్రిధా కృత్వా పితృపిణ్డేషు యోజయేత్ ॥ * ॥
వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ అనుయానే తు పత్న్యాశ్చ సపిణ్డీకరణం సహ । అన్తర్ధాయ
తృణం మధ్యే భర్తృశ్వశురయోరపి ॥ స్త్రీపిణ్డం భర్తృపిణ్డేన సంయో
జ్య చ పునస్తతః । పితామహాదిభిస్సార్ధం పితృపిణ్డం తు యోజయేత్ ॥ * ॥
యమః — ॥ శ్లో ॥ పత్యా చైక్యేన కర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం స్త్రియాః ।
సా మృతాపి హి తేనైక్యం గతా మన్త్రాహుతివ్రతైః ॥ * ॥ శాతాతపః —
॥ శ్లో ॥ యా మృతా సుభగా నాథం సా తేన సహ పిణ్డతామ్ । అర్హతి స్వర్గ
వాసేఽపి యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు సుమన్తువచనం —
॥ శ్లో ॥ చిత్యారోహణకాలే తు షోడశాని పృథక్పృథక్ । సపిణ్డీకరణం త
స్యాః నైవ భర్తుః కృతే సతి ॥ * ॥ ఇతి । తత్ స్త్రియాః పృథక్సపిణ్డీకరణని
షేధపరమ్ । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తద్దినే వాఽపరదినే భర్తారమనుగచ్ఛతి । న
వశ్రాద్ధం షోడశం చ సపిణ్డీకరణం తథా ॥ యథాకాలే తు కర్తవ్యం ప్రతిసం
వత్సరం తథా ॥ * ॥ ఇతి । యథాకాలే - భర్తుర్విహితకాలే, స్త్రియా
అపి కర్తవ్యమిత్యర్థః । యత్తు గౌతమవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాం
సమారూఢౌ దమ్పతీ నిధనం గతౌ । మాసికాని నవశ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణం పృ
థక్ ॥ * ॥ ఇతి । యదపి వ్యాఘ్రవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతా తు యా
నారీ భర్తారమనుగచ్ఛతి । పిణ్డదానాదికం శ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణం పృథక్ ॥ * ॥

ఇత్యేతాదృశవచనంనిమిత్తభేదప్రతిపాదనపరమ్ । అన్యథా “ సపిణ్డీకరణం
నైకమ్ - తత్రద్వయోర్నిమిత్తాద్వా బ్రాహ్మణైరిరైస్సహ - సపిణ్డీకరణం స
హ ” ఇత్యాదిపూర్వోక్తబహుస్మృతి విరోధప్రసంగాత్ । దుర్మరణా
ద్యుపాధివశేన కాష్ఠవదమన్త్రికదాహే నానుమృతిః కార్యా, “ దహ్యమా
నమమన్త్రేణ నానురోహేత్పతివ్రతా ” ఇతిస్మరణాత్ । తథాచ కల్పకా
రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పత్యుర్వైదాగ్నిసంస్కారే పత్న్యా అనుగమో మ
తః । అన్యథాత్వాత్మఘాతః స్యాదితి వేదవిదో విదుః ॥ * ॥ ఇతి । చితిభ్ర
ష్టాయాః ప్రాయశ్చిత్తముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ చితిభ్రష్టా యదా
నారీ మోహాచ్చలతివా తదా । ప్రాజాపత్యంభవేత్కృచ్ఛ్రం శుద్ధా భ
వతి నాన్యథా ॥ * ॥ ఇతి .

అథగర్భిణీసంస్కారః

అత్రభోధాయనః — ॥ వా ॥ అథగర్భిణ్యాః, అన్తర్వత్నోఽభి
మ్రియేత శ్మశానం నీత్వా దాహదేశం జోషయేత్ , సమ్యక్చితామపరేణ
సవ్యేన ప్రేతస్యోదరం విలిఖేత, “ హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే ” ఇతి,
అనులేఖనదృష్టం కుమారమనుమన్త్రయతే “ జీవతుమమపుత్రో దీర్ఘా
యుత్వాయవర్చసే ” ఇతి, అథబాలం స్నాపయేయుర్హిరణ్యమన్తర్ధాయ
జీవన్తం గ్రామమానయన్తి, “ యస్తే స్తనశ్శశయః ” ఇతి స్తనం ప్రదాయ
తస్మిన్నుదరే ఆజ్యాని జుహోతి, “ శతాయుధాయశతవీర్యాయ ” ఇతి ప
ఞ్చభిః, “ ప్రయాసాయస్వాహా యాసాయస్వాహా ” ఇత్యనువాకేన,
“ ప్రాణాయస్వాహా వ్యానాయస్వాహా ” ఇత్యనువాకేన, “ పూష్ణేస్వా
హా పూష్ణేశిరసేస్వాహా ” ఇత్యనువాకేన సూచ్యాజఠరమవ్రణం కుర్యా
త్, ప్రేతం చితిమారోప్యవిధినా దాహయేత్, అష్టకాధేనుం నీలధేనుంభూ
మిధేనుమితిచదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ షణ్మాసా
దూర్ధ్వమాసూతేర్మ్రియేతయదిగర్భిణీ । చితేఃపశ్చాన్నిధాయైనాంసవ్యో
దరమథోల్లిఖేత్ ॥ హిరణ్యగర్భమన్త్రేణసముల్లిఖ్యతముద్ధరేత్ । మృతశ్చే
దుద్ధృతోగర్భోఘృతాక్తం నిఖనేద్భువి ॥ జీవేచ్చేజ్జీవతుమమపుత్రఇత్యను
మన్త్రయేత్ । అన్తర్ధాయహిరణ్యంతమభిషిచ్యజలైశ్శిశుమ్ ॥ గ్రామం

గత్వా శిశోర్దద్యాదస్మై స్తన ఇతి స్తనమ్ । సురక్షితం కుమారం తం కృత్వా గత్వా శవాన్తికమ్ ॥ శతాయుధాయేత్యాజ్యాని జుహుయాదుదరే తతః । ప్రయాసాయేతి హుత్వా చ ప్రాణాయేత్యనువాకతః । పూష్ణే స్వాహేతి హుత్వా చ సన్ధాయోదరమవ్రణమ్ ॥ చితిమారోప్య తాం ప్రేతాం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ గర్భిణీమరణే ప్రాప్తే గోమూత్రేణ జలైస్సహ । ఆపోహిష్ఠాభిరబ్లింగైః ప్రోక్ష్య భర్తా సమాహితః ॥ ప్రేతం శ్మశానే నీత్వా సోల్లిఖ్య సవ్యోదరే తతః । పుత్రమాదాయ జీవన్ స్యాత్ స్తనం దత్వా సుతాయ తు ॥ యస్తే స్తన ఇత్యేకయా గ్రామం నీత్వా నిధాయ చ । ఉదరం చావ్రణం కుర్యాత్పృషదాజ్యేన పూర్య చ ॥ మృద్భస్మకుశగోమూత్రైరాపోహిష్ఠాదిభిస్త్రిభిః । స్నాత్వాచ్ఛాద్యైవ వాసాంసి పితృమేధేన దాహయేత్ ॥ మృతో యది తు పుత్రస్స్యాద్వాపహృత్యానిఖనేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మృతా చేద్గర్భిణీ నారీ తస్యాస్సంస్కార ఉచ్యతే । బోధాయనభరద్వాజశౌనకాద్యైర్యథోదితః ॥ సఙ్కల్ప్య పితృమేధం తు కృత్వా దారుచితేః క్రియామ్ । పశ్చాద్దారుచితేః ప్రేతం దక్షిణే వాథ గర్భిణీమ్ ॥ నిధాయ చాగ్రతన్త్రాణి కృత్వా ద్రవ్యాదిమార్జనమ్ । హిరణ్యగర్భమన్త్రేణ విలిఖేదసినోదరమ్ ॥ ఆగర్భదర్శనాద్వామే మృతస్యాచ్చరణౌ క్షిపేత్ । దృష్ట్వా జీవతు మమ పుత్ర ఇతి జీవన్తమభిమన్త్రయేత్ ॥ అన్తర్ధాయ హిరణ్యం తమభిషిచ్య జలైః పునః । నీత్వా గ్రామం శిశోర్దద్యాదస్మై స్తన ఇతి స్తనమ్ ॥ సురక్షితం కుమారం తం కృత్వా గత్వా శవాన్తికమ్ । శతాయుధాయ స్యోనాన్తైః పఞ్చభిశ్చోదరే ఘృతమ్ ॥ యజుర్భిస్తు ప్రయాసాయ స్వాహేతి ద్వాదశాహుతీః । ప్రాణాయేత్యాదిభిః పఞ్చ చక్షుషే ఇత్యాదిపఞ్చభిః ॥ * ॥ ఇతి .

అథ దశాహానన్తరకృత్యమ్

తత్ర సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచే నిర్గతే కుర్యాద్గృహమార్జనలేపనే । వాససాం జలమాప్లుత్య శుద్ధ్యేత్పుణ్యాహవాచనైః ॥ * ॥ ఆప్లుతిశ్చైకాదశాహే సఙ్గవే కార్యా " అఘాన్తే సఙ్గవే స్నాయాత్ " ఇతి వసిష్ఠస్మరణాత్ । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తే తు కర్తవ్యం బ్రాహ్మణైరభిషే-

చనమ్ । ఋగ్భిర్యజుర్భిశ్ఛన్దోభిరబ్లిఙ్గైఃపావమానికైః ॥ ఆశిషంచ గృహీ
త్వాఽథ శ్రాద్ధకర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ సమ్పూ
జ్య గన్ధపుష్పాద్యైర్బ్రాహ్మణాంత్స్వస్తివాచయేత్ । ధర్మకర్మణి సఙ్క
ల్పే సఙ్గ్రామేఽద్భుతదర్శనే ॥ యజ్ఞార్థేఽపి ప్రతిష్ఠాదౌ సర్వసంస్కార
కర్మసు । శుద్ధికామస్తుష్టికామశ్శ్రియస్కామశ్చ నిత్యశః ॥ * ॥ ఇతి .

వృషోత్సర్గవిధిః

అథవృషోత్సర్గః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉత్సృజేద్వృష
భం నీలం లోహితం కృష్ణమేవవా । మృతోనపశ్యేన్నరకం గోఘాతీబ్రహ్మ
హాహ్యపి ॥ పుత్రో హి భ్రాతృపుత్రో వా మృతస్యైకాదశేఽహని । ఉ
త్సృజేద్వృషభం నీలం యథావర్ణమసంభవే ॥ ప్రేతత్వాద్విప్రముచ్యన్తే
మహాపాతకినోనరాః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సం
ప్రాప్తే ప్రేతస్య స్వర్గసాధనమ్ । వృషమేకం సముత్సృజ్య శ్రాద్ధే వి
ప్రాంస్తు భోజయేత్ ॥ * ॥ కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ నీలంవాప్యథవాకృ
ష్ణం మృతస్యైకాదశేఽహని । వృషం పాపవిశుద్ధ్యర్థం రుద్రాణామనుశా
సనాత్ ॥ హోమకర్మసమాయుక్తం రుద్రప్రీతికరం స్మృతమ్ ॥ ఏకాద
శేఽహ్ని సంప్రాప్తే యస్య నోత్సృజ్యతే వృషః । ప్రేతత్వాన్నవిముచ్యే
త దత్తైః శ్రాద్ధశతైరపి ॥ విప్రో వా క్షత్రియో వాపి వైశ్యశ్శూద్రోఽపి వా
తథా । వృషహీనో మృతోయాతి రౌరవం తమసావృతమ్ ॥ సప్తజన్మకృతం
పాపం యద్బాల్యే యచ్చ వార్ధకే । తత్క్షణాదేవ నశ్యేత వృషోత్సర్గే పితుః
కృతే ॥ పిత్రానుద్దిశ్య రుద్రాయ హోమకర్మసమన్వితః । ఉత్సర్గమా
త్రేరుద్రస్య లోకంయాత్యత్ర మానవః ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥
ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే స్నాత్వా పుణ్యాహవాచనమ్ । కృత్వా చరే
ద్వృషోత్సర్గం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం తతఃపరమ్ ॥ శూలంచక్రమథాన్యద్వా
లాఞ్ఛనం కారయేత్తతః । యస్యదేవస్య యో భక్తస్తస్య చిహ్నం సమా
లిఖేత్ ॥ * ॥ హేమాద్రౌ — ॥ వా ॥ స్వేష్టదేవతాచిహ్నం పశ్చిమ
దక్షిణపాదమూలె తప్తేనాయసేన విలిఖేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః —
॥ వా ॥ అథవృషోత్సర్జనమ్ , తచ్చద్వివిధం కామ్యం నైమిత్తికమితి , నై

మిత్తికం ఏకాదశాహ్నికమ్ , కామ్యం కార్తిక్యాం వైశాఖ్యాం గ్రహణే
సఙ్క్రమేవా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రా
గేవోక్తకాలే నైమిత్తికవృషోత్సర్గస్తత్ర నమాసాదిదోషః ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని షణ్మాసే త్రిపక్షేఽబ్దతస్తథైవ చ ।
వృషోత్సర్గంతు కుర్వీత పరస్తాదుక్తకాలికః ॥ * ॥ ఇతి । కాలస్తు పద్ధతావు
క్తః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వభాగేఽథవా మధ్యే దినస్య వృషముత్సృజేత్ ।
కార్తిక్యాం పౌర్ణమాస్యాం వా వైశాఖ్యాం వాపి వా వృషమ్ ॥ ఉత్సృజే
ల్లక్షణైర్యుక్తం దేవర్షిపితృతృప్తయే ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనపరిశిష్టే —
॥ వా ॥ అథ వృషోత్సర్గః కార్తిక్యాం పౌర్ణమాస్యాం వైశాఖ్యాం వా జీవ
వత్సాయాః పయస్విన్యాః పుత్రం ద్వ్యహాయనమేకహాయనం వా నీలం
వా వర్ణే పిఙ్గళం వా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉత్సృజే
ద్వృషభం నీలం పౌర్ణమాస్యాంతు వత్సకమ్ । కార్తిక్యామాశ్వయుజ్యాం
వా వైశాఖ్యాం ప్రాతరేవ తు ॥ ఏకాదశాహాదన్యత్ర ప్రోక్తకాలేషు య
త్నతః । వృషోత్సర్గే తదా శుక్రబాల్యం మౌఢ్యం నదోషకృత్ ॥ తథా —
॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య వత్సరాదర్వాగ్యదా సంస్కారమిచ్ఛతి । నకాలనియ
మో జ్ఞేయో నమౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥
పతిపుత్రవతీ నారీ మ్రియతే చోభయాగ్రతః । వృషం నైవోత్సృజేత్పుత్రో
యావత్స్వపితృజీవనమ్ ॥ * ॥ ఇతి తత్కేవలవృషోత్సర్జననిషేధపరమ్ ।
అత ఏవ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతా సుశీలా చ పుత్రిణీ సుభగా మృ
తా । నోత్సృజేద్వృషమేకం తు సహగాముత్సృజేద్వృషమ్ ॥ పుత్రాద
న్యో యదా తస్యాః శ్రాద్ధకర్తా భవేద్యది । తదైవ వృషముత్సృజ్య పశ్చాచ్ఛ్రా
ద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ అత ఏవ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ యా నారీ భ
ర్తృసుతయోరగ్రే తు ప్రమితిం గతా । తస్యా అపి వృషోత్సర్గః కర్తవ్యస్తు య
థావిధి । అపుత్రా తు యదా నారీ మ్రియతే భర్తురగ్రతః । వృషోత్సర్గో న క
ర్తవ్యప కాగార్ద్ధీయతే తదా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ పతిపు
త్రవతీ నారీ మృతా చేజ్జీవభర్తృకా । పాతివ్రత్యేన తల్లోకం వృషహీనా న
గచ్ఛతి । జీవభర్త్రా స్త్రియస్తు కర్తవ్యం సఙ్కల్పశ్రాద్ధమేవ హి । పార్వణం చ

వృషోత్సర్గం కుర్యాదాయుః క్షయో భవేత్ ॥ * ॥ జీవభర్త్రీ అపుత్త్రా
యా ఇతి శేషః । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ నస్త్రియాశ్చవృషోత్సర్గం భర్తా
కుర్యాత్కదాచన । వృషంరుద్రాన్వసూం స్త్యక్త్వాసపిణ్డీకరణావధి ॥ * ॥
వృషం, రుద్రార్థబ్రాహ్మణభోజనం, వస్వర్థబ్రాహ్మణభోజనంచ త్యక్త్వా
అన్యత్సర్వం సపిణ్డీకరణావధికుర్యాదిత్యర్థః । అనుమృతివిషయే — ॥ శ్లో ॥
పితురూర్ధ్వవిధిం సమ్యక్కృత్వామాతుశ్చపుత్త్రకః । వృషముత్సృజ్యపశ్చా
ద్ధిపిత్త్రాసహసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతత్వవిమోచకవృషోత్సర్గనాం
దీశ్రాద్ధనిషేధమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ స్వర్గకామోవృషోత్సర్గే
నాందీముఖవిధానతః । శ్రాద్ధం కుర్యాత్తదన్యస్తునకుర్యాత్ప్రేతమోచ
కః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిసంప్రాప్తేయ
స్యనోత్సృజ్యతేవృషః । పిశాచత్వంస్థిరంతస్యదత్తైశ్శ్రాద్ధశతైరపి ॥ * ॥
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వృషహీనోమృతోయాతిరౌరవం తమసావృత
మ్ । ఉత్సర్గమాత్రైరుద్రస్యలోకంయాత్యత్రమానవః ॥ * ॥ బృహస్ప
తిః — ॥ శ్లో ॥ కాఙ్క్షన్తిపితరఃపుత్త్రాన్నరకేపాతభీరవః । గయాం
యాస్యతియః కశ్చిత్సోస్మాంత్సన్తారయిష్యతి । కరిష్యతివృషోత్సర్గమిష్టాపూ
ర్తం తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । పితృగాథాచ — ॥ శ్లో ॥ ఏష్టవ్యాబహవఃపు
త్త్రాయద్యేకోఽపిగయాం వ్రజేత్ । యజేతవాశ్వమేధేననీలంవావృషము
త్సృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నీలవృషలక్షణముక్తం స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥
లోహితోయస్తువర్ణేన ముఖేపుచ్ఛేచపాణ్డురః । శ్వేతః ఖురవిషాణాభ్యాం
సనీలోవృషఉచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవృషాలాభేప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥
విహితేచవృషోత్సర్గేతత్వలాభేశక్త్యసమ్భవే । ప్రేతత్వస్యవిమోకార్థం
రుద్రానేకాదశాశయేత్ ॥ * ॥ బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ తాసాంప
యసిపాయసం శ్రపయిత్వాఏకాదశబ్రాహ్మణాన్భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇ
తి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశభ్యోవిప్రేభ్యోదద్యాదేకాదశేఽహ
ని । రుద్రముద్దిశ్యకర్తవ్యంరుద్రప్రీతికరంహితత్ ॥ * ॥ శాతాతపశ్చ —
॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాన్భోజయేదష్టౌ హిరణ్యేనోదకేనవా ॥ * ॥ ఇతి.

ఏకోద్దిష్టవిధానమ్

అథైకోద్దిష్టం । తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం చ వత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరం చైవమాద్యమేకాదశేఽహని ॥*॥ పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం తత్సామాన్యముదాహృతమ్ ॥ * ॥ బృహన్మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని కర్తవ్యమేకోద్దిష్టం సదా ద్విజైః ॥ * ॥ వ్యాఘ్రః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే శ్రాద్ధం దద్యాద్యథావిధి । కుర్యాదేవాత్ర వారాది తిథిభాన్యనిరీక్షయన్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఇతి । క్షత్రియాదీనామప్యాద్యశ్రాద్ధమేకాదశాహ ఏవేతి మాధవీయాదౌ స్థాపితమ్ । చన్ద్రికాయాం తు — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాపయేత్ । తత్ర శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణేష్వయం విధిః ॥ * ॥ వసిష్ఠసంహితాయాం చ — ॥ శ్లో ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి శ్రాద్ధం గార్గ్యమతేన వై । ఏకాదశేఽహ్ని విప్రాణాం నృపాణాం షోడశేఽహని ॥ వైశ్యానాం వింశతిదినే శూద్రాణాం మాసిపూరితే ॥ * ॥ ఇతి । అగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే ద్విజానాముత్తమం విదుః । ఏకోద్దిష్టం ప్రకుర్వీత భూపతేర్ద్వాదశాత్పరే ॥ షోడశాహాత్పరే వైశ్యశ్శూద్రస్త్రింశద్దినాత్పరే ॥ * ॥ ఇతి । సర్వేష్వేతేషు వచనేషు బ్రాహ్మణానామేకాదశదినే ఏకోద్దిష్టవిధానాత్తేషామేకాదశదిన ఏవైకోద్దిష్టమ్ । క్షత్రియాదీనాం తు వికల్పః । అత్రాహితాగ్నేర్విశేషతో జాతుకర్ణినోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వం త్రిపక్షాద్యచ్ఛ్రాద్ధం మృతేఽహన్యేవ కీర్తితమ్ । అధస్తు కారయేద్దాహాదాహితాగ్నేర్ద్విజన్మనః ॥ * ॥ ఇతి । త్రిపక్షాదర్వాగ్యత్ప్రేతకర్మ తద్దాహదివసాదారభ్యాఽఽహితాగ్నేః కార్యం త్రిపక్షాదూర్ధ్వం యచ్ఛ్రాద్ధం తన్మరణదివస ఏవ కార్యమిత్యర్థః । అతః దశాహకృత్యమేకోద్దిష్టమూనమాసికం చ దాహదినాదికుర్యాత్ । ద్వితీయమాసికం చ దాహదినే కుర్యాత్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ త్రిపక్షాత్పూర్వతస్సాగ్నేశ్శ్రాద్ధం వేత్సంస్కారవాసరే । ఊర్ధ్వం మృతదినేఽనగ్నేస్సర్వాణ్యేవ మృతాహతః ॥ * ॥ పూర్వతః - పూర్వ

త్ర, కర్తవ్యం । సంస్కారవాసరే - దాహదినాది, భవేదిత్యర్థః । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ సూతకాన్తేనరః కుర్యాదేకోద్దిష్టద్వయంబుధః । సూతకే పతితేచాపిస్వతన్త్రంనాతిలఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టద్వయమితి మహైకోద్దిష్టమావ్రతాద్యంచ , తద్ద్వయమ్ , సూతకాన్తే - ఏకాదశాహే, కుర్యాత్ । మధ్యేసూతకాన్తరాపాతేఽపిస్వతన్త్రంమహైకోద్దిష్టంనాతిలఙ్ఘయేత్ , తదైవకుర్యాదిత్యర్థః । అతఏవాహవిష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । తత్రాకరణే పునస్సంస్కారమాహబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహే యచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ । యదికార్యం నకుర్వీత పునస్సంస్కారమర్హతి ॥*॥ ఇతి । ఏతచ్చాస్థిసఞ్చయాభావవిషయమ్, కృతేత్వస్థిసఞ్చయనేపునః పిణ్డోదకమాత్రమిత్యధస్తాత్ప్రతిపాదితమ్ । ఆవృత్తాద్యంతుఆశౌచసన్నిపాతేరోగాదినాఆద్యస్యవిఘ్నేసతిద్వాదశాహాదికాలాన్తరేకార్యమ్ । తథా చవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహేత్వాద్యస్యసఙ్కటంతుయదాభవేత్ । ద్వాదశాహేఽపికర్తవ్యంత్రయోవింశద్దినేఽపివా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచనిర్గమాత్కార్యమాద్యమేకాదశేఽహని । త్రయోవింశద్దినేవాపిసప్తవింశద్దినేఽపివా ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ ఆద్యశ్రాద్ధస్యవిఘ్నేతుభార్గవవారనన్దాచతుర్దశీత్రిజన్మాని త్యక్త్వాఊనమాసికాత్పూర్వమనుష్ఠేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహన్మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిసంప్రాప్తేయదిచన్ద్రస్తురోహిణీమ్ । ఆవసేదుత్తరాఖ్యాం వాకుర్యాత్తద్ద్వాదశేఽహని ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహేయదిశుక్రవారోరోహిణ్యథాప్యర్యమతారకావా । భవేచ్చకృత్వోదకపిణ్డదానం శ్రాద్ధం ప్రకుర్యాదపరేద్యురేవ ॥ * ॥ ఏవంచ ఏకాదశాహే ఆవృత్తాద్యస్యవిఘ్నేసతిద్వాదశాహాద్యుక్తకాలేతత్కృత్వా ఊనమాసికాదీనిపఞ్చదశశ్రాద్ధానికృత్వా సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ సర్వవర్ణానాం మృతాహాదేకాదశేఽహ్నిమధ్యాహ్నే ఏకోద్దిష్టంకుర్యాత్, సాగ్నేస్సంస్కారాహాదేకాదశాహే , త్ర్యహాతర్పణేచతుర్థేఽహ్న్యేకోద్దిష్టం పఞ్చమేసాపిణ్డ్యమ్, ఏకాహతర్పణేద్వితీయేఽ

హ్న్యేకోద్దిష్టం త్రితీయేసాపిణ్డ్యమ్ , దశాహాభ్యన్తరే అనేకేషాంమరణే
తత్తన్మృతాహాదేకాదశాహే తిథిభేదేపి , సఙ్ఘాతానుమృత్యోఃపత్న్యాభ
ర్త్రోరేకాదశాహఏవసహశ్రాద్ధంకుర్యాత్ ॥ * ॥ అత్రసంవాదవచనాని
పూర్వమేవోక్తాని । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహేసంప్రాప్తేప్రే
ణికర్మాణికారయేత్ । నవశ్రాద్ధంతుపూర్వాహ్ణే హేమ్నా వాఽఽమేనవాభ
వేత్ ॥ ప్రేతత్వస్యవిమోకార్థం వృషభంవిసృజేత్తతః । స్నాత్వామధ్యా
హ్నవేళాయాంవిప్రానేకాదశావరాన్ ॥ అశక్తశ్చైకవిప్రంవా శ్రోత్రి
యం గుణశాలినమ్ । ఆమన్త్ర్యవిప్రమాహూయదద్యాదభ్యఞ్జనాదికమ్॥
పాదప్రక్షాళనంకుర్యాత్కుణ్డేవా మణ్డలేశుభే । గోత్రనామచ నిర్దిశ్య
హ్యాసనాదీనికల్పయేత్ ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేదైవికం
కార్యమపరాహ్ణేతుపైతృకమ్ । ఏకోద్దిష్టంతుమధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధి
నిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యమాసికమేకశ్చే
ద్భుక్తేబ్రాహ్మ్యత్సహీయతే । తదేకాదశధాభిత్త్వావిప్రేష్వగ్నావథా
పివా ॥ * ॥ తదాహసత్యవ్రతః — ॥ వా ॥ ఏకాదశేఽహ్ని ప్రేతార్థం
బ్రాహ్మణానేకాదశామన్త్ర్య మధ్యాహ్నే ఆహారేనానాభక్ష్యాన్నర
సవిన్యాసైరాశయిత్వా విధివత్పిణ్డదానం వాసోహిరణ్యదాస్యుపానచ్ఛ
త్రోదకుమ్భ దక్షిణాగుణవతి విప్రేపాత్రే దద్యాచ్ఛయ్యాంచ, స్వస్త్య
యనాదిధర్మాః ప్రవర్తన్తే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచదశబ్రాహ్మణాన్ప్రేత
త్వవిమోచనార్థంగుణవన్తమేకమాద్యశ్రాద్ధనిమిత్తార్థంభోజయిత్వాగుణ
వతితస్మిన్దక్షిణాందద్యాత్ , అశక్తావేకంవాభోజయేత్ । తథాచాత్రిః —
॥ శ్లో ॥ ప్రేతార్థం సూతకాన్తేతుబ్రాహ్మణాన్భోజయేద్దశ । ఆద్యశ్రాద్ధ
నిమిత్తేతుఏకమేకాదశేఽహని ॥ వస్త్రాలఙ్కారశయ్యాదిపితుర్యద్వాహనా
దికమ్ । గన్ధమాల్యైస్సమభ్యర్చ్యశ్రాద్ధభోక్త్రేప్రదాపయేత్ ॥ అశక్త
ఏకం సమ్భోజ్యశక్త్యాదద్యాచ్చదక్షిణామ్ ॥ * ॥ ఇతి.

ఏకోద్దిష్టస్వరూపనిరూపణమ్

ఏకోద్దిష్టస్వరూపమాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం దై
వహీనమేకార్ఘ్యైకపవిత్రకమ్ । ఆవాహనాగ్నౌకరణరహితంహ్యపసవ్య

వత్ ॥ ఉత్తిష్ఠతామిత్యక్షయ్యస్థానే విప్రవిసర్జనే । అభిరమ్యతామితివదే
ద్బ్రూయుస్తే౽భిరతాస్మహే ॥ * ॥ ఇతి । ఏక ఉద్దిష్టో యస్మించ్ఛ్రాద్ధే
తదేకోద్దిష్టమితి కర్మనామధేయమ్ । దైవహీనమ్ - విశ్వేదేవరహితమ్ ,
ఏకార్ఘ్యమ్ - ఏకపాత్రమ్ , ఏకపవిత్రదర్భంచ , ఆవాహనేన అగ్నౌకరణే
న హోమేనచ సమన్త్రకేణరహితమ్ , అపసవ్యవత్ - ప్రాచీనావీత
బ్రహ్మసూత్రవత్ , అక్షయ్యోదకస్థానే ఉత్తిష్ఠతామితివదేత్ , విప్రవిస
ర్జనే అభిరమ్యతామితి బ్రూయాత్ , తేచాభిరతాస్మ ఇతి బ్రూయురిత్యర్థః ।
పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనక్రియాదైవ నియోగరహితంహితత్ ।
ఏకో౽ర్ఘ్యస్తత్ర దాతవ్యస్తథైవైకపవిత్రకమ్ ॥ ప్రేతాయపిణ్డో దాతవ్యో
భుక్తవత్సు ద్విజాతిషు । ప్రశ్నశ్చ తత్రాభిరతిర్యజమానద్విజన్మనా
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్య యచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్ది
ష్టం హికీర్త్యతే । ఏకాదశే౽హ్ని మధ్యాహ్నే తత్కర్తవ్యం విధాయచ ॥
పిణ్డమేకం ప్రదాతవ్యమాశౌచంచాప్రదానతః । ఏకాదశేనకుర్వీత దాన
హోమాదికం తపః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధ
నిమిత్తంతు ఏకమేకాదశే౽హని । ప్రేతార్థం సూతకాన్తేతు బ్రాహ్మణా
న్భోజయేద్దశ ॥ అశక్త ఏకం సమ్భోజ్య శక్త్యాదద్యాచ్చదక్షిణామ్ । హి
రణ్యం మేదినీం గాంచ వస్త్రాణి వివిధానిచ ॥ యద్యదిష్టతమం లోకే గ
న్ధాశ్చ కుసుమానిచ । శయ్యాప్యుపానహౌ చ్ఛత్రం యద్భుక్తం మృత్యు
కాలతః ॥ యదిష్టం జీవితస్యాస్య తద్దద్యాత్తస్యయత్నతః । తంవిసృజ్యద్వి
జంభుక్తం స్నాయాదనవలోకతః ॥ శ్రాద్ధంకుర్యాద్యథాకాలం సపిణ్డీకర
ణం తథా ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథైకోద్దిష్టేషు నాగ్నౌ
కరణం నాభిశ్రవణం నపూర్వం నదైవం నధూపం నదీపం నస్వధానమస్కా
రా ॥ * ॥ ఇతి । రత్నావల్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ అనుజ్ఞాద్విగుణాదర్భా జ
పాది స్వస్తివాచనమ్ । పితృశబ్దస్ససమ్బన్ధశ్శర్మశబ్దస్తథైవచ ॥ పాత్రా
లమ్భోపపాత్రంచ ఉల్ముకోల్లేఖనాదికమ్ । పితృప్రశ్నస్సవికిరః శేష
ప్రశ్నస్తథైవచ । ప్రదక్షిణం విసర్గశ్చ సీమాన్తగమనంతథా ॥ అష్టాదశ ప
దార్థాంశ్చ ప్రేతశ్రాద్ధే విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారేచ —

॥ శ్లో ॥ శ్రోత్రియం వేదవిద్విప్రం తదహరేవనియోజయేత్ । తత్రైవ శ్మశ్రుకర్మాణి స్నానమభ్యఞ్జ్యకారయేత్ ॥ ఏకోద్దిష్టే భవేదేకఉద్దేశ్యో బ్రాహ్మణస్తథా । అర్ఘ్యపాత్రం భవేదేకం పాణావేకాహుతిర్భవేత్ ॥ ఏకపిణ్డో భవేత్తస్మిం స్తదహరేవనిమన్త్రణమ్ । దైవం ధూపం తథాదీపం స్వధాశబ్దంచ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తదహరేవ - తస్మిన్నేవాహని, నిమన్త్రణంకుర్యాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకార్యేషు సర్వత్ర సద్యఏవ నిమన్త్రణమ్ । పితృకార్యేషు సర్వేషు పూర్వేద్యుస్స్యాన్నిమన్త్రణమ్ ॥” ఇతి స్మృతేః । పాణావేకాహుతిరితి పాణిహోమవిధానాత్ , ఆవాహనాగ్నౌకరణరహితమిత్యగ్నౌహోమనిషేధః । తథాశ్వలాయనకారికా — ॥ శ్లో ॥ చరుముద్ధృత్యాజ్యసిక్తమన్నం మేక్షణదారుణా । హస్తేఽవదానధర్మేణతూష్ణీంహుత్వాఽఽహుతిద్వయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతార్థవిప్రహస్తేతూష్ణీంజుహుయాత్ । పిత్రర్థవిప్రహస్తేతుసమన్త్రకమేవ, “ పిత్ర్యయజ్ఞాహుతిం పాణౌజుహుయాన్మన్త్రపూర్వకమ్ ” ఇతి వృద్ధమనుస్మరణాత్ । తత్రైకోద్దిష్టేపాణౌహుతమన్నం నప్రాశ్నీయాత్ , కింతులౌకికాగ్నౌప్రక్షిపేత్ । తథాపారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ హస్తేహుతంతునాశ్నీయాదబ్దం ముక్త్వాఽనుమాసికమ్ । అగ్నౌ ప్రక్షేపణంకార్యం సపిణ్డీప్రేతకర్మసు ॥ * ॥ ఇతి । అత్రబోధాయనః — ॥ వా ॥ అథైకోద్దిష్టేస్వదితఏవప్రాచీనావీతం కృత్వా దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణే స్థణ్డిలం కల్పయిత్వాఽద్భిరవోక్ష్యాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ వా ॥ అథైనంపృచ్ఛతికరిష్యామీతికురుష్వేతీతరః ప్రత్యాహాథాభ్యనుజ్ఞాతోదర్వ్యాముపస్తీర్యసర్వస్మాత్సకృత్సకృదవదాయాభిఘార్యదక్షిణతోభస్మమిశ్రానఙ్గారాన్నిరూహ్య తేషుజుహుయాత్, “ ప్రేతాయాముష్మైయమాయచస్వాహా ” ఇతి తద్ధుతమహుతంచ భవతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిమధ్యాహ్నేఏకోద్దిష్టంకృతంచయత్ । ప్రేతస్యచయమస్యాపిద్వయోః ప్రీతికరం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టప్రయోగస్తుస్వస్వగృహ్యోక్తప్రకారోద్రష్టవ్యః , ఆపస్తమ్బాదిభిరనుక్తేప్రయోగేతు బోధాయనోక్తఆశ్రయణీయః , ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రేఽవిద్యమానేతుపరసూ

త్రేణవర్తతే । బోధాయనమతంకృత్వాస్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ॥ * ॥
ఇతినియమాత్ । అత్రనూతనభాణ్డేషుపాకమాహవైఖానసః — ॥ వా ॥
సూతకప్రేతకయోర్వాపయిత్వా పురాణాని మృణ్మయాని త్యక్త్వా న
వాని పరిగృహ్య పాచయిత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అర్ఘ్యాది
సత్కారే భోజనే చ ప్రేతార్థబ్రాహ్మణః ప్రత్యఙ్ముఖో నివేశనీయః । తథా
గౌతమః — ॥ వా ॥ దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు ప్రేతార్థ ఏకం విప్రం ప్ర
త్యఙ్ముఖం నిధాయ ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానసే — ॥ వా ॥ తిలదర్భాస్తృ
తే విష్టరే ప్రత్యఙ్ముఖమాసాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్యఙ్ముఖం నిమిత్తం
నివేశ్యేతిసరణ్యాదౌ దర్శనాత్ ప్రత్యఙ్ముఖత్వమేవ తస్యసిద్ధమ్ ॥ శ్లో ॥
ఏకోద్దిష్టే తు యద్భోక్తురభోజ్యం శిష్టభోజనమ్ । చన్ద్రసూర్యోపరాగే చ
శిష్టమన్నం చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదినా ఏకోద్దిష్టశిష్టాన్ననిషేధాన్న
త్ర శేషాభ్యనుజ్ఞా కార్యా । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డక్రియాకర్మ ద్వి
జాదేస్సంస్థితస్య తు । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకం తు నిర్వ
పేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డక్రియాకర్మ - సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్ శ్రాద్ధక
ర్మేతి యావత్ , తదేకోద్దిష్టవిధినా కృత్వా ఏకపిణ్డం చ దత్వా తదప్సు
విసర్జయేత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ భుక్తశిష్టమన్నం పిణ్డం సర్వా
ణి దర్భహోమపాత్రాణి చాప్సు ప్రక్షిప్య స్నాత్వా గృహం సమేత్య పు
ణ్యాహం వాచయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టా
న్త ఏవ స్యాత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధతా త్వహాత్ । పిణ్డోదకప్రదానేన పుణ్యా
హోక్త్యా విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర బ్రాహ్మణాలాభే లౌకికాగ్నిం ప్రతి
ష్ఠాప్య దక్షిణాముఖః "యమాయ సోమగ్ంసునుత" ఇత్యృచా ఘృతమిశ్రే
ణ పాయసేన గ్రాససంమితా ద్వాత్రింశదాహుతీర్హస్తేన జుహుయాత్ .

ఆవృత్తాద్యమాసికమ్

ఏవమిదమాద్యస్వతన్త్రైకోద్దిష్టం బ్రాహ్మణేఽగ్నౌ వా కృత్వా పున
రపి బ్రాహ్మణే కర్తవ్యమ్ । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽ
హ్ని సంప్రాప్తే విప్రాభావే కథం భవేత్ । పాయసం ఘృతసంమిశ్రం హ
స్తేన గ్రాససంమితమ్ ॥ యమాయ సోమమిత్యేవ ద్వాత్రింశజ్జుహుయా

చ్చరుమ్ । అధ్వర్యుర్వాగ్యతో భూత్వా ప్రసవ్యం దక్షిణాముఖః ॥ శ్రా
ద్ధసిద్ధిమవాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ * ॥ ఇతి । కాశ్యపః —
॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టే తు సంప్రాప్తే విప్రాభావే కథం భవేత్ । ఆవాహ్య
సుసమిద్ధేఽగ్నౌ పాయసం జుహుయాద్ధవిః ॥ పౌరుషేణ తు సూక్తేన ఆవృ
త్త్యా శ్రాద్ధసంమితమ్ ॥ అభ్యర్చ్య గన్ధవస్త్రాద్యైరుదకుమ్భం చ దక్షిణా
మ్ । తతస్స్నాత్వా పునశ్చాద్యం కుర్యాత్తు బ్రాహ్మణైర్బుధః ॥ * ॥ ఇ
తి । పరితోఽగ్నిం గన్ధాద్యైరభ్యర్చ్య దక్షిణాముదకుమ్భం చాగ్నిసమీపే
నిధాయ తాని చ బ్రాహ్మణేభ్యో దద్యాదిత్యర్థః । చన్ద్రికాయాం తు —
॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టే తు సంప్రాప్తే విప్రాభావే కథం భవేత్ । ఉదీరతామి
తి మన్త్రేణ జుహుయాద్ఘృతపాయసమ్ ॥ స్వగృహ్యోక్తవిధానేన సూ
క్తేన పురుషస్య చ ॥ * ॥ ఇతి "ఉదీరతామవర ఉత్పరాస" ఇత్యష్టానాం
ఋచాం చతురావృత్త్యా ద్వాత్రింశదాహుతయో భవన్తి । పురుషసూక్తస్య
షోడశర్చస్య ద్విరావృత్త్యా తథా భవన్తి । యథాస్వకులాచారమిహ మన్త్ర
వ్యవస్థా । తత్ర పిణ్డదానముక్తం శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టే తు సంప్రా
ప్తే విప్రాభావే హుతే సతి । పిణ్డమేకం ప్రదాతవ్యమాశౌచం చాప్రదాన
తః ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణం భోజయేదాద్యే హో
మః కార్యోఽథవాఽనలే । పునశ్చ భోజయేద్విప్రం ద్విరావృత్తిర్భవేదితి ॥ * ॥
వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సూతకాన్తే నరః కుర్యాదేకోద్దిష్టద్వయం బుధః ।
బ్రాహ్మణం భోజయేదాద్యే హోతవ్యమనలేఽపి వా ॥ పునశ్చ భోజయేద్వి
ప్రం ద్విరావృత్తిర్భవేదితి । పునశ్చ భోజయేద్విప్రమావృత్తిద్వయసిద్ధయే ॥*॥ ఇ
తి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధం ద్విజేఽగ్నౌ వా కుర్యాత్పునరపి ద్వి
జే ॥*॥ ఇతి । నను " ॥ శ్లో ॥ సాపిణ్డ్యాత్ప్రాఙ్మాసికాని స్వస్వకాలే కృతాని తు । న
పునస్తాని వై కుర్యాదకృతాని పునశ్చరేత్ ॥ " ఇతి గర్గస్మరణాత్ , కథమాద్యై
కోద్దిష్టావృత్తిరితి చేన్న , తద్వచనస్య ద్వాదశాహవ్యతిరిక్తకాలే కర్తవ్యసాపి
ణ్డ్యవిషయత్వాత్ । నను , ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యేఽపి తస్య పూర్వభావిత్వేన స
దోషస్తదవస్థ ఇతి చేన్న, తస్య సర్వదా సాపిణ్డ్యాత్పూర్వభావిత్వేఽపి , ॥ శ్లో ॥
అర్వాక్సంవత్సరాద్యస్య సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । షోడశానాం ద్విరావృ

త్రిం కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః ॥ * ॥ ఇత్యాద్యావృత్తిస్మరణాత్ , ॥శ్లో॥ ఏకాదశే కృతానాంతు మాసికానాం పునఃకృతిః । సూతకాన్తే నరః కుర్యాదేకోద్దిష్టద్వయం బుధః ॥ పునశ్చ భోజయేద్విప్రం ద్విరావృత్తిర్భవేదితి । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం ద్వాదశాహే యదా భవేత్ ॥ తదాఽపకృష్య రుద్రాహే శ్రాద్ధాన్యేవ తు షోడశ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మరణాదార్థికాచ్ఛ్లోక్తైర్బలీయస్త్వాత్ । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ఆవృత్తిరన్యమాస్యానాం ద్వాదశాహే సపిణ్డనే । తథా నావర్తయేదాద్యం మలే త్వావృత్తిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాప్యయమర్థః - ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యే , అన్యమాస్యానామ్ - ఊనమాసికాదిపఞ్చదశమాసికానాం పునః సపిణ్డ్యనన్తరం స్వే స్వే కాలే యథా ఆవృత్తిః క్రియతే , తథా , ఆద్యమ్ - ఏకోద్దిష్టమ్ , సపిణ్డ్యనన్తరం నావర్తయేత్ , కింతు, మలమాసే మృతిశ్చేద్ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యానన్తరం శుద్ధమాసే మృతతిథౌ తదావర్తయేదితి । తచ్చాగ్రే వక్ష్యతే । యదపి జాబాలివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కృత్వా కృతస్యైవ పునశ్శ్రాద్ధం న తద్దినే ॥ ఇతి, యచ్చాన్యత్ — ॥ శ్లో ॥ నైకశ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్సమానేఽహని కస్యచిత్ ॥ ఇతి తదేకోద్దిష్టవ్యతిరిక్తవిషయమ్, తస్యైకస్మిన్దినే ఆవృత్తివిధానాత్ । ద్వాదశాహేతరకాలసాపిణ్డ్యే ఆద్యైకోద్దిష్టమేకమేవ న తు ద్వయమ్ , త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యే స్వస్వకాలే కృతస్య ఊనమాసికాదేర్న పునఃకరణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డ్యాత్ప్రాఙ్మాసికాని స్వస్వకాలే కృతానితు । న పునస్తాని వై కుర్యాదకృతాని పునశ్చరేత్ ॥ * ॥” ఇతి గర్గస్మరణాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ అర్వాగబ్దాద్యత్ర యత్ర సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । తదూర్ధ్వమాసికానాంతు యథాకాలమనుష్ఠితిః ॥ * ॥ ఇతి కార్ష్ణాజినిస్మరణాత్, “ ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తే తు సాపిణ్డ్యం యశ్చికీర్షతి సద్ద్విజః । మాసికాని యథాకాలం కుర్యాదేవ యథావిధి ॥ త్రిపక్షాద్యేషు కాలేషు సాపిణ్డ్యం యశ్చికీర్షతి । అబ్దావశిష్టమాసానామపకర్షస్తదా భవేత్ ॥ అపకృష్యకృతానాంచ యథాకాలం పునఃకృతిః ॥ * ॥ ” ఇతి స్మృతిరత్నేఽభిధానాచ్చ । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహే కృతానాంతు యథాకాలే పునఃకృతిః ॥ * ॥ ఇతి , తస్యార్థః — ద్వాదశాహే కృతానామూనమాసికాదీనాం పునఃకృతిరితి । ఏవంచ ద్వా

దశాహే సాపిణ్డ్యే ఆద్యశ్రాద్ధాది షోడశమాసికానామపావృత్తిః, ఆద్యస్యతు ఏకాదశాహఏవావృత్తిః, ఇతరేషాంతు, ఏకాదశాహే ద్వాదశాహేవా కృతానామూనమాసికాదీనాం స్వస్వకాలే పునఃకరణమ్, త్రిపక్షేతు సాపిణ్డ్యే, ఊనద్వితీయయోస్స్వకాలేకృతయోర్నపునఃకరణమ్। తదుత్తరభావీనితు, మాసికాన్యపకృష్య కృత్వా సపిణ్డీకరణాత్పరమపిస్వస్వకాలె పునఃకుర్యాత్ । ఏవం త్రిమాసాదౌ సాపిణ్డ్యేఽపి తతః పూర్వం కృతానాం నావృత్తిః, తదుత్తరభావినామేవ పునఃకరణమ్ । ఏవంసంవత్సరాన్తె సపిణ్డీకరణె, ఆద్యశ్రాద్ధాదీనాం షోడశానామపి మాసికానాంస్వస్వకాలె కృతానాం పునఃకృతిః । ఏతదెవాభిప్రేత్యగాలవః — ॥ శ్లో ॥ త్రిపక్షాదిషుకాలెషు సాపిణ్డ్యం యశ్చికీర్షతి । శిష్టానాం మాసికానాంచయథాకాలం పునఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ యస్య సంవత్సరాదర్వాగ్విహితాతు సపిణ్డతా । విధివత్తానికుర్వీత పునశ్శ్రాద్ధాని షోడశ ॥ * ॥ అఙ్గిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । మాసికంసోదకుమ్భంచదెయంతస్యాపివత్సరమ్ ॥ * ॥ విజ్ఞానెశ్వరె — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధానిషోడశాకృత్వానతుకుర్యాత్సపిణ్డతామ్ । శ్రాద్ధానిషోడశాపాద్యవిదధీతంసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ప్రెతసంస్కారకార్యాణి యానిశ్రాద్ధానిషోడశ । యథాకాలెవకార్యాణినాన్యథాముచ్యతేతతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరెఽపి — ॥ శ్లో ॥ యదాసంవత్సరాదర్వాక్సాపిణ్డ్యంకర్తుమిష్యతే । ఆవర్తనం షోడశానాం తదాకర్తవ్యమెవహి ॥*॥ సంగ్రహె — ॥ శ్లో ॥ స్వకాలెతానికుర్వీత సపిణ్డీకరణాదధః । సాపిణ్డ్యేఽర్వాదధస్తానికుర్యాత్కాలేస్వకేపునః ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥అర్వాక్సపిణ్డీకరణాత్కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధానిషోడశ ॥ * ॥ ఇతి .

షోడశశ్రాద్ధాని

షోడశశ్రాద్ధాన్యాహ విజ్ఞానెశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేత్రిపక్షెచషణ్మాసేమాసికాబ్దికే । షోడశైతానిశ్రాద్ధానిసంస్మృతానిమనీషిభిః ॥ * ॥ ఇతి । ఏకాదశాహేవిహితమాద్యశ్రాద్ధమ్, ఏతచ్చాబ్దోనమాసికస్యాప్యుపలక్షణమ్, షణ్మాసే - ఊనషణ్మాసేవిహితమూనషాణ్మాసి

కమ్, మాసికమ్ - ప్రతిమాసం మృతాహేవిహితమ్, ఆబ్దికశబ్దఊనాబ్దిక పరః । తథాజాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశప్రతిమాస్యానిఆద్యషాణ్మాసికేతథా । త్రైపక్షికాబ్దికే చేతిశ్రాద్ధాన్యేతానిషోడశ ॥ * ॥ ఇతి । ఆద్యషాణ్మాసికాబ్దికశబ్దాఊనమాసికోనషాణ్మాసికోనాబ్దికపరాః, ఏకాదశాహ్నికేనాద్యేనసహద్వాదశప్రతిమాస్యాని । గాలవశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఊనషాణ్మాసికం షష్ఠేమాస్యూనేహ్యూనమాసికమ్ । త్రైపక్షికం త్రిపక్షేస్యాదూనాబ్దం ద్వాదశేతథా ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిమాస్యూనేఆద్యేషష్ఠేతథాన్తిమే । ప్రతిమాసం మృతేఽహ్న్యబ్దాన్స్యుస్త్రిపక్షేచషోడశ ॥ * ॥ ఏకాదశేఽహ్ని-మరణాదేకాదశేఽహని, అబ్దశబ్దసమభివ్యాహారాత్ అన్తిమశబ్దేనసంవత్సరాన్తిమోమాస ఉచ్యతే, ఆద్యేమాస్యూనే, షష్ఠేమాస్యూనే, సంవత్సరాన్తిమేమాసి ద్వాదశేమాస్యూనే, అబ్దమితి కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగఇతిద్వితీయా, సంవత్సరపూర్తిపర్యన్తమ్, ప్రతిమాసమ్ - మాసేమాసే, మృతేఽహ్ని-మరణదినే, త్రిపక్షేచ - మరణదినాత్తృతీయేపక్షేచ, షోడశమాసికాఖ్యానిశ్రాద్ధానిస్యుః । ఏతేషుషోడశసుకాలేషుషోడశమాసికానికార్యాణీత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేభవేదాద్యం మాస్యూనే హ్యూనమాసికమ్ । త్రైపక్షికం త్రిపక్షేస్యాదూనషాణ్మాసికంతథా ॥ ప్రతిమాసం మృతాహేషుఊనాబ్దంచేతిషోడశ । ద్వాదశాహేయదాకుర్యాత్సపిణ్డీకరణం సుతః ॥ మధ్యాహ్నేచైవసర్వాణికుర్యాచ్ఛ్రాద్ధానిషోడశ । సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం మాసికేషుకృతేషుచ ॥ అపకృష్యైకోద్దిష్టేనపిణ్డమేకం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిమాసికమేకఇత్యర్థః । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాసికానాంతుసాపిణ్డ్యాత్పూర్వంతుయుగపత్కృతౌ । ప్రత్యేకంపిణ్డదానంస్యాదగ్నౌప్రేతాహుతిస్సకృత్ ॥ * ॥ పఞ్చదశావదానంకృత్వాఏకాంప్రేతాహుతింకుర్యాత్ । పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ షాణ్మాసికాబ్దికెశ్రాద్ధేస్యాతాంపూర్వేద్యురేవతే । మాసికానిమృతాహేస్యుర్దివసేద్వాదశేఽపివా ॥ త్రిపక్షాదౌతుసాపిణ్డ్యేమాసికానిమృతేఽహని ॥ * ॥ త్రిపక్షాదౌసాపిణ్డ్యేతత్పూర్వంమృతతిథౌతదుత్తరమాసికాన్య

పకృష్యకృత్వాసాపిణ్డ్యంకుర్యాన్నత్వేకాదశాహేద్వాదశాహేవా। ద్వా
దశాహేసాపిణ్డ్యేతస్మిన్నేవదినేమధ్యాహ్నేపఞ్చదశశ్రాద్ధానికృత్వాఽ
నన్తరంసపిణ్డీకరణంకుర్యాత్ । వత్సరాన్తేసాపిణ్డ్యేతత్తన్మాసమృతతిథౌత
త్తన్మాసికానికుర్యాత్ , ఊనమాసికాదీనిచమృతతిథేః పూర్వం యథోక్త
కాలేకుర్యాదిత్యర్థః । ద్వాదశే ఇత్యేకాదశదినస్యాప్యుపలక్షణమ్ , ॥ శ్లో ॥
నవశ్రాద్ధంచతత్రైవషోడశశ్రాద్ధమేవచ । నకృతంచేత్పరేకుర్యాత్సపిణ్డీ
కరణాహని ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । ఏకాదశదినేషోడశశ్రాద్ధాకరణే ద్వా
దశదినేకుర్యాదిత్యర్థః , ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంనవశ్రాద్ధంశ్రాద్ధాన్యపిచషో
డశ । ఏకస్మిన్దివసేకుర్యాదేకోద్దిష్టంతునిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి ద్వాదశాహ
సపిణ్డీకరణేఏకోద్దిష్టాదీన్యేకాదశాహేకుర్యాత్ , అన్యథాఏకోద్దిష్టంతుని
ష్ఫలమితి । తథాప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ షోడశాదీనిసర్వాణికుర్యాదే
కాదశేఽహని । సపిణ్డీకరణంచాపికుర్యాద్వా ద్వాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి ।
గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశకాలాదివైషమ్యాన్మృత్యురోగాదిశఙ్క
యా । ఏకాదశేఽహ్ని కార్యాణిహ్యపకృష్యాపిషోడశ ॥ * ॥ ఇతి । గా
లవోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢాదమ్పతీనిధనంగతౌ । ఏ
కోద్దిష్టం షోడశంచభర్తురేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశాహేతు సంప్రాప్తేపిణ్డ
మేకం ద్వయోఃక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాద
శేఽహ్నికుర్వాణః పూర్వాహ్ణేసర్వమాచరేత్ । అపరాహ్ణేతుసాపిణ్డ్యం
కుర్యాదిత్యాహశాకలః ॥ అన్యస్మింస్తుదినేకుర్వన్పూర్వపూర్వదినేచరే
త్ । అథవాయదితత్రాపిసర్వంచైకదినేభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యస్మిన్నితి,
ద్వాదశాహాదౌసాపిణ్డ్యంకుర్వంస్తత్పూర్వదినేషోడశశ్రాద్ధంకుర్యాదిత్య
ర్థః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నికృత్యానాం మాసికానాంపునఃకృతిః ।
సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం ద్వాదశాహేయదాభవేత్ ॥ తదాపకృష్యరుద్రాహే
శ్రాద్ధాన్యేవతుషోడశ ॥ * ॥ ఇత్యాదిబహుస్మృతిసంమతత్వాచ్ఛిష్టాచా
రాచ్చ, ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణే ఏకాదశాహే ద్వాదశేఽహనివా షోడ
శశ్రాద్ధకరణం యుజ్యతే । యత్తు సంగ్రహవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్ది
ష్టస్యదివసే సపిణ్డీకరణంవినా । శ్రాద్ధంకుర్యాత్పితృక్రోధాత్త్వయమాప్నో

తసన్తతిః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర సాఙ్గం సపిణ్డీకరణం గృహ్యతే । షోడశశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధంచ వినా ఏకోద్దిష్టదివసే కర్తవ్యం యచ్ఛ్రాద్ధాన్తరమన్తరితంస్వదేయశ్రాద్ధంచ తత్రనకుర్యాదిత్యర్థః । ఏతచ్చైకోద్దిష్టదినేసపిణ్డీకరణమాహితాగ్నివిషయమ్, తదగ్రేవక్ష్యతే । యత్తుజాబాలివచనమ్ —
॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకృత్వాతుతస్యైవపునశ్శ్రాద్ధంనతద్దినే ॥ * ॥ ఇతి, యదపిదక్షవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నైకశ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్సమానేఽహనికస్యచిత్ ॥ * ॥ ఇతి తదేకోద్దిష్టశ్రాద్ధషోడశశ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయమ్, తయోస్తత్ర విధానాత్ । ఉద్దైశ్యైక్యేఽపినవశ్రాద్ధైకోద్దిష్టశ్రాద్ధసముచ్చయవదేకోద్దిష్టద్వయవచ్చనదోషః । తదేవమేకాదశాహే ద్వాదశాహే వా మాసికానిసర్వాణ్యపకృష్యకృత్వా ద్వాదశాహేసాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, సాపిణ్డ్యోత్తరకాలభావీనిస్వస్వకాలే పునశ్చకుర్యాత్.

ఆశౌచాద్యన్తరితమాసికాదివిషయః

ఆశౌచాద్యన్తరితం మాసికముత్తరమాసికాహ ఏవ తన్త్రితః కుర్యాన్నపృథక్పాకహోమాది, పిణ్డదానంతు పృథగేవ । తథా కాలాదర్శే —
॥ శ్లో ॥ ఆపదాద్యకృతం యత్తు కుర్యాదూర్ధ్వమృతాహతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దేనాశౌచోపసంగ్రహః, ఆపదాదినా అకృతమన్తరితం యన్మాసికమ్, తత్, ఊర్ధ్వమృతాహతః - ఉత్తరమాసమృతదినేకుర్యాదిత్యర్థః । ఉత్తరమాసమృతతిథౌవిధానాదన్తరితం మాసికమూనమాసికదినేనకార్యమ్, ఊనదినమతిక్రమ్యమృతతిథావేవ కార్యమ్ । ఋష్యశృఙ్గోఽపి —
॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతుసంప్రాప్తేయదివిఘ్నః ప్రజాయతే । మాసేఽన్యస్మిం స్తిథౌతస్యాంకుర్యాదన్తరితంచతత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శటీకాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ ఏకోద్దిష్టపదముభయవిధమాసికోపలక్షణమ్, అన్తరితం మాసికం తదుత్తరమాసికంచోత్తరమృతాహే కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాద్యశ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయమ్ । ఆద్యశ్రాద్ధస్యాన్తరాయేతుఅకృతసఞ్చయస్యదహనాదిదశదినపర్యన్తప్రేతకార్యాణిపునరప్యేకాహే నకర్తవ్యాని, కృతసఞ్చయస్యతుదహనసఞ్చయవ్యతిరిక్తనవశ్రాద్ధాదిపునః కర్తవ్యమితి పూర్వమేవోక్తమ్ । కణ్వః — ॥ శ్లో ॥

నవశ్రాద్ధం మాసికంచ యద్యదన్తరితంభవేత్ । తత్తముత్తరసాతన్త్ర్యద
నుష్ఠేయం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే చన్ద్రికాయాంచవిశేషోఽ
భిహితః — ॥ వా ॥ అన్తరితం మాసికముత్తరమాసతిథౌ సాతన్త్ర్యేణక
ర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇత్యేతత్ , సూతకవ్యతిరిక్తనిమిత్తాన్తరేణవిఘ్నేసము
త్పన్నేసపిణ్డీకరణాత్పూర్వం ప్రతిమాసం క్షయాహేవిహితైకోద్దిష్టమా
సికశ్రాద్ధవిషయమ్ , ఆశౌచనిమిత్తవిఘ్నేతు ఏకోద్దిష్టమాసికశ్రాద్ధమపి
సూతకానన్తరమేవ, “ తాన్యేవతుపునఃకుర్యాత్ ” ఇత్యనువిహితానుమా
సికశ్రాద్ధంచ సూతకేనాన్తరితం సూతకానన్తరమేవ , సూతకవ్యతిరిక్తని
మిత్తాన్తరేణ విఘ్నేసతి ఉత్తరమాసమృతతిథౌ కర్తవ్యమ్ । యత్తుస్మృత్య
న్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ తదహశ్చేత్ప్రముష్యేత కేనచిత్సూతకాదినా । సూ
తకానన్తరం కుర్యాత్పునస్తదహరేవ వా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శ్రాద్ధాహే
సూతకేననష్టేసతి సూతకాన్తరం కుర్యాదితిపక్షః , పునస్తదహరేవ వేతిపక్ష
స్తు ఆదిశబ్దాన్నిమిత్తాన్తరేణ నష్టమాసికశ్రాద్ధవిషయః । తథా షట్త్రిం
శన్మతే — ॥ శ్లో ॥ మాసికాబ్దేతు సంప్రాప్తే హ్యన్తరామృతసూతకే ।
వదన్తిశుద్ధౌతత్కాలే దర్శేవాపి విచక్షణాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదుక్తం భవతి,
ఆశౌచసమనన్తరకాలో ముఖ్యకాలః , సన్నికృష్టత్వాచ్ఛ్రేష్ఠః , దర్శకా
లస్తుముఖ్యకాలప్రత్యాసత్త్యభావాత్ తతోజఘన్య ఇతి । దర్శగ్రహణం
శుక్లకృష్ణైకాదశ్యోరుపలక్షణమ్ । అతఏవ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవి
ఘ్నే సముత్పన్నే హ్యవిజ్ఞాతే మృతేఽహని । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యం
కృష్ణపక్షే విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । దేవస్వామినాప్యేవం విషయవ్యవస్థాకృ
తా “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతుసంప్రాప్తేయదివిఘ్నః ప్రజాయతే ॥ ఇత్యాదివ
చనం సూతకాశౌచవ్యతిరిక్తనిమిత్తాన్తరతస్తదహర్విఘాతే, సూతకాశౌచవి
ఘాతేతు సూతకానన్తరం కుర్యాత్, వదన్తిశుద్ధౌతత్కార్యమిత్యాద్యవగ
న్తవ్యమ్ ” ఇతి । అన్యేతు, ఉత్తరమాసమృతతిథౌ కర్తవ్యతాప్రతిపాద
కవచనమేకోద్దిష్టమాసికవిషయమ్ , సూతకానన్తరదినే దర్శాదౌ కర్తవ్య
తాప్రతిపాదకవచనం సపిణ్డీకరణానన్తరభావ్యనుమాసికవిషయమిత్యా
హుః , యథోచితమిహ ద్రష్టవ్యమ్ . … … …

ఆశౌచాద్యన్తరితోనమాసికవిధిః

ఊనమాసికాన్యతిక్రాన్తాని " మాసికాబ్దేతు సంప్రాప్తే " ఇతి షట్త్రింశన్మతవచనానుసారేణ పరమాసేదర్శాదౌ కార్యాణీతి కేచిదాహుః । అపరేతు — ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికోనషాణ్మాస్యే ఊనాబ్దికమథాచరేత్ । ఏతేషామేవకాలేతు నపునఃకరణం భవేత్ ॥ ఊనానాంనాపకర్షస్యాత్పునరప్యపకర్షణే । ఉత్కర్షశ్చాపి నభవేత్ప్రమాదాన్తరితస్యతు ॥ * ॥ ఇతివచనజాతముదాహరన్తః, ఊనానాం స్వస్వకాలే అకృతానాముత్కర్షోనాస్తి, కింతు లోపఏవేత్యాహుః, " ఊనాన్యూనేషుకుర్వీత " ఇతి వచనమపి వ్యాకుర్వతే, ద్విత్రిదినేషు కాలేషు ఊనాని కుర్యాత్, అన్తరితమూనమూనాన్తరే యోజయేదితి నార్థ ఇతి .

ఊనమాసికకాలః

ఊనానాం కాలమాహగాలవః — ॥ శ్లో ॥ ఊనషాణ్మాసికం షష్ఠే మాసార్ధేతూనమాసికమ్ । త్రైపక్షికం త్రిపక్షేస్యాదూనాబ్దం ద్వాదశేతథా ॥ * ॥ ఇతి । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ త్రిభిర్వాదివసైరూనే త్వేకేన ద్వితయేనవా । ఆద్యాదిషుచమాసేషు కుర్యాదూనానివైద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకద్విత్రిదినైరూనె త్రిభాగేనోనఏవవా । శ్రాద్ధాన్యూనాబ్దికాదీని కుర్యాదిత్యాహగౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహే త్రిపక్షేచ షణ్మాసే మాసికాబ్దికే ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మరణాద్వాదశేఽహ్నిస్యాన్మాసన్యూనేచోనమాసికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ ఊనాన్యూనేషుమాసేషు విషమేషు దినేషుచ । త్రైపక్షికంత్రిపక్షేస్యాన్మృతాహేష్వితరాణితు ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణె — ॥ శ్లో ॥ షష్ఠేషాణ్మాసికం కార్యం ద్వాదశేమాసిచాబ్దికమ్ । త్రైపక్షికం భవేద్వృత్తే త్రిపక్షే విషమే దినే ॥ * ॥ ఇతి । వృత్తే - ప్రవృత్తఇత్యర్థః । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ ప్రథమషష్ఠద్వాదశమాసేషు ద్విత్రిదినైరూనేషూనమాసికాని కుర్యాత్, త్రిభాగశేషేష్వేకే , ద్వాదశాహేవార్ధమాసేవోనమాసికమిత్యప

రే ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ త్రిభిర్ద్వాభ్యాముతైకేన మా
స్యూనే హ్యూనమాసికమ్ । ఊనషాణ్మాసమూనాబ్దమన్నేనైవ సమాచరే
త్ ॥ త్రిభాగశేషమాసేతు కుర్యాదితిహి కేచన । త్రైపక్షికం త్రిపక్షేతు
ప్రవృత్తే విషమేదినే ॥ మాసికాన్యపిచోనాని హ్యష్టావింశతిమేదినే ॥ * ॥ ఇ
తి । అన్నేనైవేతి అన్నేనైవమాసికాని కుర్యాన్నామేన, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధ
విఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాది నియతం
మాసం సంవత్సరాదృతే ॥” ఇతిహారీతస్మరణాత్ । మాసమ్ - మాసికమ్,
సాంవత్సరమ్ - మృతాహే ప్రత్యాబ్దికమ్ । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ సప్తవిం
శద్దినాదూర్ధ్వం త్రియహస్స్యూనమాసికమ్ । చత్వారింశద్దినాదూర్ధ్వం ష
ఞ్చాహస్సు త్రిపక్షికమ్ ॥ తథాదశసు షాణ్మాసం సప్తత్యతి శతాత్పరమ్ ॥
ఊర్ధ్వం పఞ్చదశాఽహస్సు చత్వారింశచ్ఛతత్రయాత్ ॥ ఊనాబ్దికం ప్ర
కుర్వీత తిథావాబ్దికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

ఊనమాసికవర్జ్యకాలః

అత్రవర్జ్యమాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే చ
తుర్దశ్యాం త్రిపుష్కరే । ఊనశ్రాద్ధం నకుర్వీత గృహీపుత్రధనక్షయా
త్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ద్విపుష్కరేచ నన్దాసుసినీవాల్యాం
భృగోర్దినే । చతుర్దశ్యాంచ నోనాని కృత్తికాసు త్రిపుష్కరే ॥ * ॥ ఇతి ।
ద్వితీయాసప్తమీద్వాదశీనాం భద్రతిథీనామ్, పునర్వసూత్తరఫల్గునీవిశా
ఖోత్తరాషాఢపూర్వాభాద్రపదనక్షత్రాణామ్, భానుభౌమశనైశ్చరా
ణాంచ త్రయాణాం మేళనే త్రిపుష్కరమ్, “ ॥ శ్లో ॥ భద్రా త్రిపదనక్ష
త్రం భానుభౌమార్కివాసరాః । త్రిపుష్కరా ఇతిఖ్యాతాస్తత్ర తూనంన
కారయేత్ ॥” ఇతిస్మరణాత్ । ద్వయోర్మేళనే ద్విపుష్కరమ్, ప్రతిపత్ష
ష్ఠ్యేకాదశ్యో నన్దాః । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ త్రిపుష్కరేచ నన్దాసు
దర్శే భార్గవవాసరే । చతుర్దశ్యాం నకుర్వీత హ్యూనాని త్రీణి వహ్ని
భే ॥ * ॥ ఇతి । వహ్నిభమ్ - కృత్తికానక్షత్రమ్ । స్మృత్యన్తరే —
॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయమైన్ద్రం సార్పంచ తిస్రః పూర్వాశ్చనైఋతమ్ । య
ద్యేషూనత్రయం కుర్యాజ్జ్యేష్ఠపుత్రో వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి ....

వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యేఽత్యబ్దసాపిణ్డ్యేచమాసికనిర్ణయః

వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే ఉపాధివశాత్ ప్రాగకృతాన్యూనమాసికాదీని సర్వాణిమాసికాని ద్వాదశమాసికాహేవా ఊనాబ్దికాహేవా ఆబ్దికాత్పూర్వదినే సపిణ్డీకరణాహేవా కుర్యాత్ । ఏవం పిత్రోః పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానాంచ సజ్ఞాతమరణే ఏకోద్దిష్టాన్తకృత్యవ్యతిరేకేణ మాసికసాపిణ్డ్యాదినిషేధాద్వత్సరాన్తే సాపిణ్డ్యవిధానాచ్చాబ్దికాత్పూర్వం సాపిణ్డ్యాహే మాసికానికుర్యాత్ । అత్యబ్దసాపిణ్డ్యే కృతాన్యకృతానిచ మాసికాదీని కృష్ణైకాదశ్యాం దర్శేమృతాహేవా సపిణ్డీకరణాహేవా కుర్యాత్, ॥శ్లో॥ శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్య విదధీత సపిణ్డతామ్ ॥ * ॥ ఇతి లౌకాక్షివచనాత్, ॥ శ్లో ॥ కృతేషు మాసికేష్వేషు సపిణ్డీకరణం వినా । సంవత్సరేవ్యతీతేతు పునస్తాని సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి శఙ్ఖస్మరణాచ్చ । మాసికానాం సపిణ్డీకరణాఙ్గత్వాత్, స్వకాలే సపిణ్డీకరణాకరణే కాలాన్తరేతత్కరణె కృతైరప్యఙ్గభూతైర్మాసికైస్సహ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । తథాచ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రధానస్యాక్రియాయాంతు సాఙ్గంతత్క్రియతే పునః । తదఙ్గస్యాక్రియాయాంతు నావృత్తిర్నైవతత్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । నను, తర్హి, ప్రదానభూతసాపిణ్డ్యమాత్రానుష్ఠానేన కృతం మాసికానుష్ఠానమితిచేన్నైవమ్ ॥ శ్లో ॥ యస్యైతాని నదత్తాని ప్రేతశ్రాద్ధాని షోడశ । పిశాచత్వం స్థిరంతస్య దత్తైశ్శ్రాద్ధశతైరపి ॥ * ॥ ఇతి తదకరణె ప్రత్యవాయస్మరణాత్ । కాలం విదధాతి గర్గః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షేతు పఞ్చమ్యామష్టమ్యాం దర్శఏవవా । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యంస్వకాలాకరణెసతి ॥ * ॥ ఇతివత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే అత్యబ్దసాపిణ్డ్యేచ మాసికానామావృత్తిర్నాస్తి, కింతు సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం సకృదేవ తాని కుర్యాత్, "యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణె" ఇత్యాదిభిర్వత్సరాత్ప్రాగేవసపిణ్డీకరణే తదూర్ధ్వమాసికానాం పునః కరణవిధానాత్ । విజ్ఞానేశ్వరేణతు, వత్సరాదర్వాక్సపిణ్డ్యేఽపి మాసికానాం పునఃకరణం నాఙ్గీకృతమ్ । తథాహి — ॥ వా ॥ యథా ప్రాక్సంవత్సరాత్సపిణ్డీకరణం తదా షోడశశ్రాద్ధానికృత్వా సపిణ్డీకరణం కార్యమిత్యేవ, సపిణ్డీకరణం కృత్వాపున

కాలేషువా తానికర్తవ్యానీతిసంశయః, ఉభయతావచనదర్శనాత్, ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధాని షోడశాకృత్వా నతుకుర్యాత్సపిణ్డతామ్ । శ్రాద్ధాని షోడశా పాద్య విదధీతసపిణ్డతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవ త్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం భవేత్ । మాసికం సోదకుమ్భంచ దేయం త స్యాపి వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర సపిణ్డీకరణం కృత్వా స్వకాలఏవ తానికర్తవ్యానీతి ప్రథమకల్పః, అప్రాప్తకాలత్వేన ప్రాగనధికారా త్ । యదపివచనమ్, షోడశశ్రాద్ధాని కృత్వైవ సపిణ్డీకరణం సంవత్సరా త్ప్రాగపి కర్తవ్యమితి సోయమాపత్కల్పః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చవిజ్ఞానేశ్వ రోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ యదాసంవత్సరాదర్వాక్సాపిణ్డ్యం కర్తుమిష్యతే । ఆవర్తనం షోడశానాం తదాకర్తవ్యమేవహి ॥ * ॥ ఇత్యాదిపూర్వోక్త స్మృతివిరోధాచ్ఛిష్టాచారవిరోధాచ్చోపేక్ష్యమ్ . ...

శుభాగమేమాసికాపకర్షణమ్

సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం కృతాన్యపి మాసికాని శుభాగమే తత్పూ ర్వమేవ తదుత్తరభావీని పునరప్యపకృష్య కుర్యాత్, నస్వకాలేపునఃకు ర్యాత్, యదాహ శాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాగపకృ ష్యకృతాన్యపి । పునరప్యపకృష్యన్తే వృద్ధ్యుత్తరనిషేధనాత్ ॥ జన్మత్ర యేనాపకర్షో ననన్దాసుభృగోర్దినే । నభానుభౌమదివసే నదోషోఽస్తిమృ తేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । మృతేఽహని జన్మత్రయాదావప్యపకర్షేదోషో నాస్తీ త్యర్థః । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధానిశిష్టానిసపిణ్డీకరణంతథా । అపకృ ష్యాపికుర్వీతకర్తానాన్దీముఖేద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో వృద్ధౌతాన్యపకృష్యాపి కుర్యాత్తన్మృతివాసరే ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధిః - శుభ మ్, తస్మిన్నుపస్థితే ఆగామిమాసికాన్యాకృష్యవృద్ధేః పూర్వం మరణదిన కుర్యాదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ నిర్వర్త్యవృద్ధితన్త్రంత మాసికానినతన్త్రయేత్ । అయాతయామమరణం నభవేత్పునరస్యతు ॥ * అయాతయామమ్ - నవం । తదేవమ్, ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణియా నిశ్రాద్ధానిషోడశ । యథాకాలేతు కార్యాణి నాన్యథాముచ్యతేతతః ॥ * ఇత్యాదివచనాని ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యార్థమపకృష్టమాసికానాంస్వస్వ

కాలే పునః కరణపరాణి, త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యే ఉత్సవార్థమపకృష్టానాం మాసికానాం న పునఃకరణమ్, ఉత్సవార్థాన్యేవ సాపిణ్డ్యార్థాని చ భవన్తీతి వచనాదావృత్తిర్బాధ్యతే, సపిణ్డీకరణాత్పరం తు శుభాగమే సాపిణ్డ్యార్థమపకృష్టానాం శుభార్థం పునరప్యపకర్షః, న స్వకాలే పునః కరణమితి జ్ఞేయమ్। మాతాపితృవిషయే తు శుభాగమే అపకృష్య పునః కృతాన్యపి మాసికాని పునస్స్వకాలే త్రిరావృత్త్యా పుత్రః కుర్యాత్ । తథా చ విశ్వాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ శుభకర్మ న కుర్వీత మాసికాన్యసమాప్య తు । సమాప్య చ పునః కుర్యాత్పిత్రోస్సంవత్సరం తతః ॥ మృతస్య త్వప్తమే కుర్యాద్ద్విస్త్రిరావృత్తిభేదతః । ద్విస్త్రిరావృత్తిదోషోఽత్ర నాస్తి మాసికకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర మాతాపితృవిషయే "నిర్వర్త్య వృద్ధితన్త్రం తు మాసికాని న తన్త్రయేత్" ఇతి నిషేధో నాస్తీత్యర్థః । శివస్వామిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ న మాసికశ్రాద్ధవిధిః పునస్స్యాన్నాన్దీముఖానన్తరముక్తకాలే । సమాప్య పిత్రోశ్చ పునశ్చ కుర్యాత్సంవత్సరం మాసికకర్మకాలే ॥ ప్రాప్తేఽవశ్యే మాసికం కర్మ చేష్టం కుర్యాత్పూర్వం శోభనే శోభనాత్తు । పశ్చాత్పిత్రోరేవ శేషాణి కుర్యాన్మాసిశ్రాద్ధాన్యబ్దపూర్తేర్న చాన్యః ॥ * ॥ ఇతి । పారిజాతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాసికాన్యసమాప్యైవ నాన్దీశ్రాద్ధం న కారయేత్ । సమాప్య చ పునః కాలే పిత్రోర్మాసికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శుభాగమేఽపకృష్టానాం న పునః కృతిరిష్యతే । ద్విస్త్రిరావృత్తిదోషస్తు మాతాపిత్రోర్న విద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ వ్రతసీమన్తచౌలేషు వివాహే చ ద్వితీయకే । అలభ్యయోగయజ్ఞేషు ప్రాప్తేషు యది మధ్యతః ॥ అపకృష్య తదా కుర్యాన్మాసికాని మృతేఽహని । మాసికాని పునః కుర్యాత్పిత్రోరేవ విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ అపకృష్య యదా కుర్యాన్మాసికాని శుభాగమే । తదా మృతేఽహ్ని కర్తవ్యం శుభాత్పూర్వదినేఽపి వా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రయోగపారిజాతే తు — ఊనానాం నాపకర్షస్స్యాత్పునరప్యపకర్షణే । ఉత్కర్షశ్చాపి న భవేత్ప్రమాదాన్తరితస్య తు ॥ మాసికాన్యవశిష్టాని మాతాపిత్రోః పరస్య చ । వృద్ధిపూర్వదినే కుర్యాత్పిత్రోః కాలే పునః కృతిః ॥ * ॥ ఇతి । హేమా

ద్రా — ॥ శ్లో ॥ జాతకే నామకరణే తథాన్నప్రాశనేఽపిచ । ఆద్యర్త్తా
దయితానాంచ మాసికం నాపకర్షయేత్ ॥ * ॥ ఏతచ్చ జ్ఞాతివిషయమ్,
“ ॥ శ్లో ॥ గర్భాదిప్రాశనాన్తాని ప్రాప్తకాలం న లఙ్ఘయేత్ । జ్ఞాతీనాం
ప్రేతకార్యాణి కుర్వన్నపిచ కారయేత్ ” ఇతిస్మరణాత్ । గర్భాదివ్యతిరిక్త
విషయే తు చతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా స
పిణ్డశ్శిష్య ఏవ వా । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥ * ॥ ఇ
తి । మాతాపితృమాతామహవర్గాణాం తు అభ్యుదయోద్దేశ్యత్వే ప్రేతకా
ర్యం పూర్వమేవ కర్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రాదీనాం ప్రమీతానాం త్ర
యాణాం తు సపిణ్డనమ్ । కృత్వా తు మఙ్గళం కుర్యాన్నేతరేషాం కథంచన ॥ ”
ఇతి స్మృతేః । ఏవంచ జాతకర్మాదివ్యతిరిక్తపుంసవనాద్యావశ్యక శుభా
గమే ముఖ్యకర్తుర్మాసికాపకర్షః, స్వకాలేనాస్తి పునః కరణమ్, మా
తాపిత్రోస్తు పునః కరణమితి నిర్ణయః । శుభాగమమన్తరేణ మాసికాప
కర్షే దోషమాహ శాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ అన్తరేణైవ యో వృద్ధిం ప్రేత
శ్రాద్ధాని కర్షతి । స శ్రాద్ధీ నరకే ఘోరే పితృభిస్సహ మజ్జతి ॥ * ॥ ఇతి । అ
నేన మాసికోత్సవయోః కర్తురేకస్యైవ శుభాగమమన్తరేణ మాసికాపకర్షే ప్ర
త్యవాయవిధానాత్, ॥ శ్లో ॥ అపకృష్యాపకుర్వీత కర్తా నాన్దీముఖే ద్వి
జః ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ నాన్దీశ్రాద్ధే తు సంప్రాప్తే మాసికాన్యకృతాని
తు । శుభకర్తైవాపకృష్య కుర్యాన్నాఽన్య ఇతి స్థితిః ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥
మాసికాని యథాకాలం కుర్వాణస్య యథావిధి । యదా వృద్ధిస్తదా భూయ
శ్శిష్టమప్యపకృష్యతే ॥ * ॥ ఇతి చ కర్తురేవాభ్యుదయే మాసికాపకర్షవిధా
నాత్, ॥ శ్లో ॥ నిర్వర్త్య వృద్ధితన్త్రం తు మాసికాని న తన్త్రయేత్ ॥ * ॥
ఇతి వృద్ధితన్త్రమాసికయోరేకకర్తృకత్వస్మరణాచ్చ, య ఏవ మాసికక
ర్తా స ఏవోత్సవకర్తా చేత్తదా మాసికాపకర్షః, న తు భ్రాత్రాదేః పుంస
వనాదిశుభాగమే మాసికాపకర్షః । యత్త్విదం వచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నాన్దీ
ముఖే దేవతాత్వం యేషాం పితృగణస్య తు । మాసికాన్యపకృష్యైవ కృత్వా
తేషాం శుభం భవేత్ ॥ * ॥ ఇత్యత్ర బహువచనమ్, ద్వాదశవిధపుత్రాభి
ప్రాయమ్ । యేషామౌరసాదీనాం సంస్కర్తౄణాం పితృగణస్య నాన్దీశ్రా

ద్ధదేవతాత్వమ్, తేషాం శుభాగమే మాసికాపకర్ష ఇత్యర్థః । తథా పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ భ్రాత్రాద్యుత్సవేఽప్యపకృష్య కుర్వతే తన్న తథా కుర్యాన్మాసికకర్తురేవోత్సవే మాసికాపకర్షవచనాత్సమానకర్తృకత్వస్మరణాచ్చ కర్తురేవాభ్యుదయే మాసికాపకర్షః ॥ * ॥ ఇతి.

మాసికానాం పార్వణైకోద్దిష్టవిధానవ్యవస్థా

మాసికాని సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేకోద్దిష్టవిధానేన కుర్యాత్, సపిణ్డీకరణాత్పరమనుమాసికాని యో యథా ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం కరోతి పార్వణమేకోద్దిష్టం వా స తథా కుర్యాత్ । యథాహ పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాక్కుర్వన్ శ్రాద్ధాని షోడశ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన కుర్యాత్సర్వాణి తాని తు ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యదా కుర్యాత్తదా పునః । ప్రత్యబ్దం యో యథా కుర్యాత్తథా కుర్యాత్స తాన్యపి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యస్య సంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । ప్రతిమాసం తథా తస్య ప్రతిసంవత్సరం యథా ॥ * ॥ ఇతి. ... ...

ప్రత్యాబ్దికే పార్వణవిధిః

ప్రత్యాబ్దికే పార్వణవిధానమాహ జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ ఆపాద్య సహపిణ్డత్వమౌరసో విధివత్సుతః । కుర్వీత విధివచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోః క్షయేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పార్వణవత్సదా । ప్రతిసంవత్సరం విద్వాఞ్ఛాగలేయోదితో విధిః ॥ * ॥ ఇతి । త్రిపూరుషోద్దేశేన క్రియమాణం పార్వణమ్, ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్య యచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం ప్రకీర్తితమ్ । త్రీనుద్దిశ్య తు యత్తద్ధి పార్వణం మునయో విదుః ॥ * ॥ ఇతి కణ్వస్మరణాత్ । జాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ అత ఊర్ధ్వం న కర్తవ్యమేకోద్దిష్టం కదాచన । సపిణ్డీకరణాన్తం చ తత్ప్రోక్తమితి ముద్గలః ॥ ప్రేతత్వాచ్చైవముత్తీర్ణః ప్రాప్తః పితృగణం తు సః । చ్యవతే పితృలోకాత్తు పృథక్పిణ్డేన యోజితః ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పృథక్త్వం నోపపద్యతే । పృథక్త్వే తు కృతే పశ్చాత్పునః కార్యా సపిణ్డతా ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ పితుః పితృగణస్థస్య కుర్యాత్పార్వణవత్సుతః । ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసం చ విధిజ్ఞో యః సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । పితృగణస్థస్య - సపిణ్డీ

కృతస్యేత్యర్థః । కాష్ణాజినిరపి — ॥ శ్లో ॥ అతఊర్ధ్వం నకర్తవ్యమేకో
ద్దిష్టంకదాచన । సపిణ్డీకరణాన్తంచ ప్రేతస్యైతదమఙ్గళమ్ ॥ * ॥ ఇతి । య
మః — ॥ శ్లో ॥ యస్సపిణ్డీకృతంప్రేతంపృథక్పిణ్డేన యోజయేత్ । విధిఘ్న
స్తేనభవతి పితృహాచోపజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ ప్ర
దానంయత్రచైవైషాం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । తత్రపార్వణవచ్ఛ్రాద్ధమే
కోద్దిష్టం త్యజేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డక్రియాక
ర్మ ద్విజాతేస్సంస్థితస్యతు । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకంచ ని
ర్వపేత్ ॥ సహపిణ్డక్రియాయాంతుక్రియతామస్యధర్మతః । అనయైవావృ
తా కార్యం పిణ్డనిర్వాపణంసుతైః ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డక్రియాకర్మ - సపిణ్డీ
కరణాత్ప్రాక్ఛ్రాద్ధకర్మ, అదైవమ్ - ఏకోద్దిష్టవిధానేనేతి యావత్ ,
సహపిణ్డక్రియాయామ్ - సపిణ్డీకరణేకృతే , అనయైవావృతా - ఉక్తేన
మాసికశ్రాద్ధప్రకారేణ, పార్వణవిధానేనేత్యర్థః । స్మృతిరత్నేఽపి —
॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంతు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం మృతేఽహని । సపిణ్డీకరణా
దూర్ధ్వం మాతాపిత్రోస్తు పార్వణమ్ ॥ యత్రయత్రప్రదాతవ్యం సపి
ణ్డీకరణాత్పరమ్ । తత్రపార్వణవచ్ఛ్రాద్ధంకార్యమభ్యుదయాదృతే ॥*॥
ఇతి । ఏవమాదీన్యన్యాన్యపి వచనాన్యనుమాసికేషు ఆబ్దికేషు ప్రత్యాబ్దికే
చ పార్వణప్రతిపాదకానిసన్తి । యాజ్ఞవల్క్యస్తు మాసికాబ్దికప్రత్యాబ్ది
కేష్వేకోద్దిష్టవిధానమాహ — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహనితుకర్తవ్యంప్రతిమా
సంతు వత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరంచైవమాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి ।
ఏకోద్దిష్టపదం పూర్వస్మాదిహానువర్తతే । తథా విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యా
తమ్ — ॥ వ్యా ॥ మృతేఽహని ప్రతిమాసం యావద్వత్సరమేకోద్దిష్టంకా
ర్యమ్, సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం ప్రతిసంవత్సరమేవమేకోద్దిష్టంకార్యమ్, ఆ
ద్యమ్ - సర్వైకోద్దిష్టప్రకృతిభూతమేకోద్దిమేకాదశేఽహనికార్యమ్ ॥*॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరమపి తేనోదాహృతమ్ — ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతుకర్త
వ్యామాతాపిత్రోస్తుసత్క్రియా । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధంపిణ్డమేకం
చనిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం
ప్రతిసంవత్సరం సుతైః । మాతాపిత్రోః పృథక్కార్యమేకోద్దిష్టం మృతేఽ

హని ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసస్తు పార్వణం ప్రతిషేధతి — ॥ శ్లో ॥ ఏకో
ద్దిష్టం పరిత్యజ్య పార్వణం కురుతే తు యః । అకృతం తద్విజానీయాత్స భవేచ్చ
పితృఘాతుకః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమేకోద్దిష్టపరవచనాని బహూని సన్తి । ఇత్యే
వం వచనవిప్రతిపత్త్యా మతాన్తర నిరాసపూర్వకం వ్యవస్థాపితం విజ్ఞానేశ్వ
రేణ, తథాహి — ॥ వా ॥ దాక్షిణాత్యా వ్యవస్థామాహుః, ఔరసక్షే
త్రజాభ్యాం మాతాపిత్రోః క్షయాహే పార్వణమేవ కర్తవ్యమ్, దత్తాది
భిరేకోద్దిష్టమితి జాతుకర్ణివచనాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం పార్వణేనైవ విధినా
క్షేత్రజౌరసౌ । కుర్యాతామితరే కుర్యురేకోద్దిష్టం సుతా దశ ॥ * ॥ ” ఇతి । తద
సత్, నహ్యత్ర క్షయాహవచనమస్తి, అపితు ప్రత్యబ్దమితి, సన్తి చ క్షయా
హవ్యతిరిక్తాని ప్రత్యబ్దం శ్రాద్ధాన్యక్షయతృతీయా మాఘీ వైశాఖీ ప్రభృ
తిషు, అతో న క్షయాహవిషయ పార్వణైకోద్దిష్టవ్యవస్థాపనాయాలమ్ । త
థా చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టే న కర్తవ్య మౌరసేన మృతేఽహని । సపిణ్డీకర
ణాదూర్ధ్వం మాతాపిత్రోర్న పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి పైఠీనసినా ఔరసేనాపి
ఏకోద్దిష్టమేవ కర్తవ్యమిత్యుక్తమ్ । ఉదీచ్యాః పునరేవం వ్యవస్థాపయన్తి,
అమావాస్యాయాం భాద్రపదకృష్ణపక్షే మృతాహే పార్వణమన్యత్ర
మృతాహే ఏకోద్దిష్టమేవేతి, ॥ శ్లో ॥ అమాయాం వా క్షయో యస్య ప్రే
తపక్షేఽథవా పునః । పార్వణం తత్ర కర్తవ్యం నైకోద్దిష్టం కదాచన ॥ * ॥ ఇతి
స్మరణాత్ । ఏతదపి నాద్రియన్తే వృద్ధాః, అనిశ్చితమూలేన వచనేన నిశ్చిత
మూలానాం బహూనాం క్షయాహమాత్ర పార్వణవిషయాణాం వచ నా
నామత్రామావాస్యాప్రేతపక్షమృతాహ విషయత్వేనాతిసఙ్కోచస్యా
యుక్తత్వాత్సామాన్యవచనానర్థక్యాచ్చ । అతోఽత్ర ప్రాప్తిరైకోద్దిష్టనివృ
త్తిఫలాయ “ అమాయాం వా క్షయో యస్య ” ఇతి నియమవిధానం యు
క్తమ్ । న చైకోద్దిష్టవచనానాం మాతృపితృక్షయాహవిషయత్వేనాతిసఙ్కో
చస్య పార్వణవచనానాం చ తదన్యక్షయాహవిషయత్వేన వ్యవస్థా యుక్తా,
ఉభయత్రాపి మాతాపితృ సత గ్రహణస్యావిద్యమానత్వాత్ ॥ శ్లో ॥
మాతాపిత్రోః పృథక్కార్య మేకోద్దిష్టం మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి,
॥ శ్లో ॥ కుర్వీత దర్శవచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోః క్షయేఽహని ॥ * ॥ ఇతి ।

యదపికైశ్చిదుచ్యతే, “మాతాపిత్రోః క్షయాహే సాగ్నిః పార్వణం కు
ర్యాత్, నిరగ్నిరేకోద్దిష్టమ్, ॥ శ్లో ॥ వర్షే వర్షే సుతః కుర్యాత్పా
ర్వణం యోఽగ్నిమాన్ ద్విజః । పిత్రోరనగ్నిమాన్ధీరఏకోద్దిష్టం మృతేఽ
హని ॥ * ॥ ఇతి సుమన్తుస్మరణాత్” ఇతి, తదపిసత్ప్రతిపక్షత్వాదుపేక్షణీ
యమ్, ॥ శ్లో ॥ బహ్వాగ్నయస్తు యేవిప్రా యేచైకాగ్నయఏవ వా । తేషాం
సపిణ్డనాదూర్ధ్వమేకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । తత్రై
వం నిర్ణయః, సన్యాసినాం క్షయాహే పార్వణమేవ సుతేన కర్తవ్యమ్,
తచ్చాగ్రేవక్ష్యతే, అమావాస్యాక్షయాహే ప్రేతపక్షక్షయాహే చ పా
ర్వణమేవ, “అమాయాం వా క్షయో యస్య” ఇత్యాదివచనస్యోక్తరీ
త్యానియమపరత్వాత్ । అన్యత్ర క్షయాహే పార్వణైకోద్దిష్టయోర్వ్రీహి
యవవద్బృహద్రథన్తరవద్వికల్ప ఏవ, తత్ర వంశసమయాచారవ్యవస్థా
యాం నవికల్పః, అవ్యవస్థాయాం సత్యామైచ్ఛికో వికల్పః ॥ * ॥ ఇత్య
యం విజ్ఞానేశ్వరోక్తప్రకారః । అన్యైస్తు వ్యవస్థాపితమ్ - “ఏకోద్దిష్టవచ
నాని బౌధాయనవిషయాణి, ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతు కర్తవ్యా మాతాపిత్రో
స్తుసత్క్రియా । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకంచ నిర్వపేత్ ॥ * ॥
ఇతిబౌధాయనస్మరణాత్ । పార్వణవచనానితదితరవిషయాణి” ఇతి । సామా
న్యేన ప్రవృత్తానాముభయవిధవచనానామేవం వ్యవస్థాకల్పనే ప్రమాణం
నేత్యుక్తమపరైః । తత్ర శిష్టాచారబాహుళ్యాదనుమాసికాబ్దికప్రత్యా
బ్దికేషు పిత్రోః పార్వణమేవ, సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్తనేషు ఏకోద్దిష్టమేవేతి
నిర్ణయః । అతఏవ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ కర్తవ్యం పార్వణం రాజన్నై
కోద్దిష్టం కథంచన । సుబహూన్యత్ర వాక్యాని మునిగీతాని చక్షతే ॥ అ
ల్పేతరాణి రాజేన్ద్ర ఏకోద్దిష్టం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర - పార్వణ
పక్షే, సుబహూని వాక్యాని - బహుతరాణి, ప్రచక్షతే ధర్మశాస్త్రజ్ఞాః -
అల్పేతరాణి కతిపయవాక్యాన్యేవ ఏకోద్దిష్టం ప్రచక్షత ఇత్యర్థః । తేనైకో
ద్దిష్టం పరిత్యజ్య పార్వణపక్షఏవ పరిగ్రాహ్య ఇత్యాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥
తస్మాద్వచనసామర్థ్యాత్సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । మాసికాబ్దికవృద్ధ్యాదికా
ర్యత్వాత్పార్వణధర్మతః ॥ * ॥ ఇతి.

పితామహాదీనాం పార్వణవిధిః

ఏవంసపిణ్డీకరణాత్పరం పౌత్రాదయశ్చ పార్వణంకుర్యుః, "॥శ్లో॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రశ్చ దౌహిత్రో దుహితాస్నుషా । దమ్పతీచ క్రమాదేతే శ్రాద్ధంకుర్యుస్త్రిపూరుషమ్ ॥ * ॥" ఇతిస్మరణాత్ । అపుత్రపితృవ్యాదీనామపి పార్వణమేవ, "॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్య పితృవ్యస్యభ్రాతుశ్చైవాగ్రజన్మనః । మాతామహస్య తత్పత్న్యాశ్శ్రాద్ధం పితృవదాచరేత్ ॥ * ॥" ఇతిస్మరణాత్ । తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పితృమాతృగ్రజాదీనాం పార్వణేనపునః క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణవిధానేనమాసికానాం పునః కరణమిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యగ్రజపితృవ్యాణాంపితృవత్కల్ప ఇష్యతే । స్త్రీశ్రాద్ధేవృణుయాద్భర్తాపత్నీమాతృపితామహీః ॥ పితృవ్యాగ్రజయోశ్శ్రాద్ధేతత్పితృపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి.

భగిన్యాదీనాంసాపిణ్డ్యాత్పరమేకోద్దిష్టవిధానేనమాసికాది

ఉక్తవ్యతిరిక్తానామేకోద్దిష్టమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ సమ్బన్ధిబాన్ధవాదీనామేకోద్దిష్టంతు సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । గర్గోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయేమృతాః కేచిత్ స్త్రియోవాపురుషాస్తథా । తేషామపిచ దేయంస్యాదేకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్త్రియః, భగిన్యాదయః, పురుషాః - కనిష్ఠభ్రాత్రాదయః, తథాచసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్రయత్రప్రదీయతే । భ్రాత్రేభగిన్యైపుత్రాయస్వామినే మాతులాయచ ॥ మిత్రాయగురవేశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టంనపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అనాదిగర్భానజ్యేష్ఠోభ్రాతా భ్రాతృసద్భిర్నిగద్యతే । ఋతేసపిణ్డనాత్తస్య నైవపార్వణమాచరేత్ ॥*॥ ఇతి । వృద్ధగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సహోదరోయశ్చ మాతుస్సహభవాచయా । తయోశ్చనైవకుర్వీత పార్వణం పిణ్డనాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డనాత్ - సపిణ్డనాత్, కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ గురోరజ్యేష్ఠభ్రాతుశ్చ మిత్రస్యస్వామినస్స్వసుః । పుత్రస్యమాతులస్యాపి నైవకుర్వీత పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పితుర్గతస్యదేవత్వమౌరసస్యత్రిపూరుషమ్ । సర్వత్రానేకగోత్రాణామేకస్యైవమృతేఽహని ॥*॥

ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరేణేదం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ దేవత్వం గతస్య - సపిణ్డీకృతస్య పితుః , సర్వత్రౌరసేన పార్వణం కార్యమ్ , అనేకగోత్రాణామ్ - భిన్నగోత్రాణాం మాతులాదీనామ్ , మృతేఽహని యచ్ఛ్రాద్ధమ్ , తత్ , ఏకస్యైవ - ఏకోద్దిష్టమేవ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరమపి — ॥ శ్లో ॥ మాతులానుజపుత్రాణామేకోద్దిష్టం స్వసుర్గురోః । మిత్రస్య స్వామినశ్చైవ బన్ధుసమ్బన్ధినాం తథా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతృసుతాదీనాం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన మాసికానాం పునః క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పత్న్యా ఏకోద్దిష్టవిధానాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ పత్న్యగ్రజపితృవ్యాణాం పితృవత్కల్ప ఇష్యతే । స్త్రీశ్రాద్ధే వృణుయాద్భర్తా పత్నీమాతృపితామహీః ॥ దమ్పతీ చ క్రమాదేతే శ్రాద్ధం కుర్యాత్త్రిపూరుషమ్ । ” ఇత్యాదినా పార్వణవిధానాచ్చ యథాశిష్టాచారమిహ వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా .

సాపిణ్డ్యాత్పరమేకోద్దిష్టే దేవవరణనియమః

స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం యత్ర యత్ర సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । దైవయుక్తం తు తత్కార్యం దైవహీనం న తద్భవేత్ ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం దైవహీనం కరోతి యః । మాతాపితృగురుఘ్నః స్యాదాత్మఘాతీ చ జాయతే ॥ విప్రలుమ్పన్తి రక్షాంసి శ్రాద్ధమారక్షవర్జితమ్ । తత్పాలనాయ విహితా విశ్వేదేవాస్స్వయమ్భువా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే తు — ॥ వా ॥ నవమిశ్రపురాణానీతి త్రివిధాన్యేకోద్దిష్టాని, సర్వైకోద్దిష్టేషు దైవం నాస్తి ॥ * ॥ ఇతి । నవాదిస్వరూపమాహ ప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం దశాహాన్తం మిశ్రం సంవత్సరాదధః । ఏకాదశాహమారభ్య కార్యం ప్రేతస్య తృప్తయే ॥ అబ్దాదుపరి యచ్ఛ్రాద్ధం తత్పురాణం ప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ మాధవీయే తు — ॥ వా ॥ ఏకోద్దిష్టం త్రివిధం నవం నవమిశ్రం పురాణం చేతి , అత్ర ప్రథమాహాద్యేకాదశాహాన్తం విషమదినేషు షట్సు విహితం నవశ్రాద్ధం నవమ్ , షణ్ణవశ్రాద్ధానాముపరి కర్తవ్యం మాసికం నవమిశ్రమ్ , తథా చాశ్వలాయనః — “ నవమిశ్రం షడుత్తరమ్ ” ఇతి , మాసికానాముపరి కర్తవ్యం ప్రత్యాబ్దికాది పురాణమ్ । అత ఏవ హారీ

తేనప్రాయశ్చిత్తకాణ్డేనవశ్రాద్ధమాసికయోః ప్రాయశ్చిత్తమభిధాయో
త్తరకాలీనం శ్రాద్ధంపురాణశబ్దేన వ్యవహృత్య ప్రాయశ్చిత్తం విహితమ్
॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రాయణం నవశ్రాద్ధే ప్రాజాపత్యంతుమాసికే । ఏకాహ
స్తుపురాణేతు ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ —
॥ వా ॥ ఏతేషుసర్వేష్వేకోద్దిష్టేష్వాదావన్తేచదైవంనాస్తి ॥ * ॥ ఇతి।
శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా .

శస్త్రాదిహతానాంమహాలయచతుర్దశ్యా మేకోద్దిష్టవిధినా శ్రాద్ధనిరూపణమ్

అత్రవిశేషఃస్మృత్యన్తరేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షే చతు
ర్దశ్యామేకోద్దిష్టవిధానతః । దైవయుక్తంతు యచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణామక్ష
యం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతపక్షే - భాద్రపదకృష్ణపక్షే । తత్రైకో
ద్దిష్టవిధానమాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ సమత్వమాగతస్యాపి పితుశ్శస్త్ర
హతస్యతు । ఏకోద్దిష్టంసుతైః కార్యం చతుర్దశ్యాం మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి।
సమత్వమాగతస్య - కృతసపిణ్డీకరణస్యేత్యర్థః , శస్త్రేతి విషాద్యుపహ
త్యుపలక్షణమ్ । తదాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ విషశస్త్రశ్వాపదాదితిర్య
గ్బ్రాహ్మణఘాతినామ్ । చతుర్దశ్యాం క్రియాకార్యాఅన్యేషాంతు విగ
ర్హితా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షే చతుర్దశ్యా
మేకోద్దిష్టం విధానతః । దైవయుక్తంతు తచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణామక్షయం
భవేత్ ॥ శ్లో ॥ ఇతి । ప్రచేతాఅపి — ॥ శ్లో ॥ వృక్షారోహణలోహా
ద్యైర్విద్యుజ్జలవిషాగ్నిభిః । నఖిదంష్ట్రివిపన్నానా మేషాం శస్త్రాచతుర్దశీ ॥
తచ్ఛ్రాద్ధం దైవహీనంచేత్పుత్రదారధనక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । యస్యపితా
పితామహశ్చాపిశస్త్రాదినాహతః, తేనద్వయోరపిచతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టశ్రా
ద్ధంకర్తవ్యమ్। తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ వా ॥ ఏకస్మిన్ద్వయోర్వైకోద్దిష్ట
విధిః ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - ఏకస్మిన్పితరిశస్త్రాదినాహతేద్వయోశ్చ
హతయోః పుత్రేణతయోః ప్రత్యేక మేకోద్దిష్టశ్రాద్ధం కార్యమితి । అన్య
త్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మృతేశస్త్రాదినైకస్మిన్ద్వయోర్వాఽథమహాలయే ।
ఏకోద్దిష్టం విధాతవ్యం చతుర్దశ్యాం సదైవతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । "యస్య పిత్రపి

తామహప్రపితామహాస్త్రయోఽపి శస్త్రహతాస్తేన చతుర్దశ్యాం పార్వణేనైవవిధినా శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్, ఏకస్మిన్ద్వయోర్వా ఏకోద్దిష్టవిధిరితి విశేషాపాదానాత్ " ఇతి చన్ద్రికాకారాపరార్కయోర్మతమ్ । పిత్రాదిత్రిష్వపి శస్త్రహతేషు త్రయాణామపి పృథగేకోద్దిష్టం కార్యమితి దేవస్వామిమతమ్ । అత్ర త్రయాణాం శస్త్రహతత్వే పార్వణశ్రాద్ధస్య సాక్షాద్విధాయకవచనాభావాదేకస్మిన్ద్వయోర్వేత్యస్యోపలక్షణార్థత్వేనాప్యుపపత్తేరేకోద్దిష్టత్రయమేవ కార్యమితి దేవస్వామిమతం యుక్తమితి మాధవీయేవ్యవస్థాపితమ్ । శస్త్రహతస్య పితుర్మహాలయే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టశ్రాద్ధేకృతేఽపి, దినాన్తరే పితామహాదితృప్త్యర్థం పార్వణవిధినా మహాలయపార్వణశ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్, ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధే పితామహాదితృప్తేరభావాత్, " ॥శ్లో॥ తస్మింస్తాంస్తత్రవిధినా తర్పయేత్వాయసేనతు । " ఇతి పితామహాదేరపి తర్పణీయత్వస్మరణాత్ । తత్తృప్తయేదినాన్తరేపార్వణశ్రాద్ధంకార్యమేవేతిస్మృతిచన్ద్రికామాధవీయాదౌ నిర్ణీతమ్ । శస్త్రాదినాహతానామపిమృతాహాదౌయచ్ఛ్రాద్ధం తత్పార్వణవిధానేనైవకర్తవ్యమ్ । తథాచగర్గః —
॥ శ్లో ॥ చతుర్దశ్యాంతుయచ్ఛ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । ఏకోద్దిష్టవిధానేనతత్కార్యంశస్త్రఘాతినః ॥ * ॥ ఇతి । శస్త్రఘాతినోయదాఽపరపక్షశ్రాద్ధం చతుర్దశ్యాం క్రియతే తత్రైవైకోద్దిష్టవిధానం నాన్యదేత్యర్థః.

సన్యాసివిషయే పార్వణవ్యవస్థా

సన్యాసినాం నవశ్రాద్ధాన్యేకోద్దిష్టం సపిణ్డీకరణంచ నాస్తి, ఏకాదశేఽహ్నిద్వాదశేవా సుతేనపార్వణమేవ కర్తవ్యమ్, క్షయాహేదర్శమహాలయాదావపి పార్వణం కర్తవ్యమ్ । తథాచప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం యతేర్నాస్తి త్రిదణ్డగ్రహణాదిహ । సపిణ్డీకరణాభావాత్పార్వణం తస్యసర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ దణ్డగ్రహణమాత్రేణ నైవప్రేతోభవేద్యతిః । అతస్సుతేనకర్తవ్యం పార్వణం తస్యసర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ యతీనాంతు నసంసర్గః కర్తవ్యోఽత్రసుతైస్సదా । త్రిదణ్డగ్రహణాదేవ ప్రేతత్వం నోపజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । సంసర్గః - పిణ్డసంసర్గః, సపిణ్డీకరణమితి యావత్ । ప్రజాపతిః —

॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నస్యాద్యతీనాంచైవసర్వదా । అహన్యేకాదశేప్రా
ప్తేకుర్యాత్తేషాంతు పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ ఏకో
ద్దిష్టం నకుర్వీతయతీనాంచైవసర్వదా । అహన్యేకాదశే తేషాంపార్వణంతు
విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నైవకుర్యాదేవా
రసస్సుతః । ఏకోద్దిష్టం నకుర్వీత యతీనాంచైవసర్వదా ॥ అహన్యేకాదశే
ప్రాప్తే పార్వణశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠస్తు — ॥ శ్లో ॥ చ
తుర్విధానాం భిక్షూణాం జ్ఞాతిబన్ధుసుతాదిభిః । ద్వాదశేఽహనికర్తవ్యం
తేషాం శ్రాద్ధంతు పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ కుటీ
చకో బహూదశ్చ హంసఃపరమహంసకః । చతుర్విధానాం భిక్షూణామే
కదణ్డిత్రిదణ్డినామ్ ॥ షోడశాని నవశ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణం నచ । ఏకాదశేఽ
హ్ని సంప్రాప్తే యదివాద్వాదశేఽహని ॥ పార్వణేన విధానేన శ్రాద్ధం
కుర్యాత్తదౌరసః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ నతత్సన్యాసి
నాం కుర్యాత్పార్వణంద్వాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । న, తత్ - సపిణ్డీక
రణమ్ , కింతు పార్వణమిత్యర్థః । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం జ
లం పిణ్డమాశౌచం ప్రేతసంస్క్రియామ్ । నకుర్యాత్పార్వణాదన్యద్బ్ర
హ్మభూతాయభిక్షవే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతసంస్క్రియా - దహనమ్ । తథా
చబ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ త్రయాణామాశ్రమాణాంచ కుర్యాద్దా
హాదికాఃక్రియాః । యతేఃకిఞ్చిన్నకర్తవ్యం యచ్చాన్యేషాం కరోతి త
త్ ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేవా పార్వణశ్రాద్ధమాచరేత్ । ప్రత్యబ్దే దార్శి
కశ్రాద్ధే తీర్థేచైవ మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి । వసురుద్రాదిత్యరూపాఃపిత్రా
దయః, ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాః పితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః ॥ * ॥ ఇతియా
జ్ఞవల్క్యస్మరణాత్ । అత్రాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ దేవపూర్వంతుయ
చ్ఛ్రాద్ధమక్షయ్యం తత్ఫలం భవేత్ । దేవపూర్వాస్తు పితరోవసురుద్రా
దయఃస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । హరిబ్రహ్మమహేశ్వరాత్మకాఃపిత్రాదయః । న
న్దిపురాణే మహేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ విష్ణుఃపితాఽస్యజగతోదివ్యోయజ్ఞస్స
ఏవచ । బ్రహ్మాపితామహోజ్ఞేయో హ్యహంచప్రపితామహః ॥ ఉద్దిశ్య
విష్ణుర్యైరిష్టః పితరస్తైస్తు తర్పితాః । బ్రహ్మాసమిష్టః ప్రీణాతి పుంసస్స

ర్వాన్ పితామహాన్ ॥ ప్రపితామహానుద్దిశ్యైతి వ్రష్టోఽహంమైర్మ హామునే । నయాన్తి నరకం ఘోరం తేషాంవై ప్రపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । వరాహపురాణే పితౄన్ ప్రతియమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ భవతామాదిపూరుషాః । ఆదిత్యావసవోరుద్రా భవతాం మూర్తయస్త్విమే ॥*॥ ఇతి । అత్రబ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరస్థానే కేచిదాత్మాన్తరాత్మ పరమాత్మేతి త్రిపూరుషోద్దేశం కుర్వన్తి । తథాచపాద్మే — ॥ శ్లో ॥ అన్తరాత్మా భవేద్విష్ణుః పరమాత్మా మహేశ్వరః । సర్వేషామేవభూతానామాత్మా బ్రహ్మా చతుర్ముఖః ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వేదేవవిషయే శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పురూరవార్ద్రవౌచైవ పార్వణే సురసత్తమౌ । నైమిత్తికే కాలకామావేవం సర్వత్రకీర్తయేత్ ॥ * ॥ నైమిత్తికమ్ - సపిణ్డీకరణాది, గృహ్యోక్తప్రకారేణ ప్రాచీనావీతీపార్వణంకుర్యాత్ । యత్తువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేఽహ్ని నారాయణబలిక్రియా । ప్రతిసంవత్సరంచైవమృతతిథ్యామిదంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తచ్ఛిష్యకర్తృకవిషయమ్, పుత్రకర్తృకత్వేఽపి వికల్పఇత్యన్యే, “ మృతతిథ్యామిదం భవేత్ ” ఇతి విశేషస్మరణాత్ । అన్యత్రామావాస్యాదౌ పార్వణమేవ । సుమన్తుస్తు — ॥ శ్లో ॥ కుటీచకేతుదర్శాదౌ పార్వణశ్రాద్ధమాచరేత్ । నారాయణబలించైవపార్వణంతు బహూదకే ॥ హంసేమృతేసుతఃకుర్యాత్పార్వణం పితృయజ్ఞవత్ । నారాయణబలించైవ తథాపరమహంసకే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధే పితరిసంన్యస్తే తాతేచపతితేసతి । యేభ్యఏవపితాదద్యాత్తేభ్యోదద్యాత్స్వయంసుతః ॥ * ॥ ఇతి । సన్యాసాత్పూర్వం పితాయేభ్యః పిత్రాదిభ్యః కరోతితస్మిన్మృతే తత్పుత్రోఽపి తేభ్యఏవ దద్యాదిత్యర్థః । తథా పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాదిహతేతాతే పతితేసంగవర్జితే । వ్యుత్క్రామాచ్చమృతేదేయం యేభ్యఏవదదాత్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి । సంగవర్జితః- సన్యాసీ, అస్యచప్రేతత్వాభావాత్క్లేశధారణాది బ్రహ్మచర్య నియమో నాస్తి, వత్సరాన్తేపార్వణమేవేతి నిర్ణయః .

సపిణ్డీకరణవిధిః

అథసపిణ్డీకరణమ్ । తస్యకాలమాహాశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ అథసపిణ్డీకరణం సంవత్సరేపూర్ణేద్వాదశాహేవా ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యా

యనః — ॥ వా ॥ అథసపిణ్డీకరణం సంవత్సరేపూర్ణేత్రిపక్షేవా యదహా
ర్వావృద్ధిరాపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । బౌధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ సంవత్సరే
సపిణ్డీకరణమేకాదశేమాసి షష్ఠేవా చతుర్థే ద్వాదశేఽహ్నివా ॥ * ॥ ఇ
తి । ఖణ్డాన్తరేఽపిస ఏవాహ — ॥ వా ॥ అథసంవత్సరేపూర్ణే సపిణ్డీక
రణం త్రిపక్షేవా తృతీయేమాసి షష్ఠే వైకాదశేమాసి ద్వాదశాహేవైకా
దశాహేవా ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టేఽపి — ॥ వా ॥ అథసంవత్స
రే సపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనస్మృతౌచ — ॥ శ్లో ॥ తత
స్సంవత్సరే పూర్ణే సపిణ్డీకరణం భవేత్ । ద్వాదశాహే త్రిపక్షేవా య
దావా వృద్ధిరాపతేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యదా వత్సరాన్తే సపిణ్డీకరణమ్, త
దా — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణి యాని శ్రాద్ధాని షోడశ ।య
థాకాలేతు కార్యాణి నాన్యథాముచ్యతేతతః ॥ * ॥ ఇతిహారీతస్మరణా
త్తత్తత్కాలే ఏకోద్దిష్టవిధానేన మాసికాని కృత్వా సోదకుమ్భశ్రాద్ధాన్య
నుష్ఠాయ ఊనాబ్దికాత్పరమాబ్దికాత్పూర్వదినే తత్కుర్యాత్ । సంవత్స
రాన్తే సపిణ్డీకరణమనాహితాగ్నేర్ముఖ్యమ్ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యా
ద్యజమానస్త్వనగ్నిమాన్ । అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య పూర్ణేఽబ్దే భరత
ర్షభ ॥ * ॥ ఇతి భవిష్యత్పురాణవచనాత్, ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తే తతః
ప్రేతః పితృత్వముపపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి బౌధాయనస్మరణాచ్చ । సం
వత్సరేపూర్ణే ఇత్యభిధానాద్ద్విత్రిదినైరూనే నకర్తవ్యమ్, సంవత్సరస్యత
దా అపూర్ణత్వాత్ । నచాత్రవారాది దోషః, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కు
ర్యాద్వత్సరాన్తే యదాపునః । ఊనాబ్దికాత్పరం కుర్యాదాబ్దికాత్పూర్వ
వాసరే ॥ వత్సరాన్తేయదాకుర్యాత్సపిణ్డీకరణం సుతః । తదాతుతిథివారా
దీన్ కుర్యాదేవా విచారయన్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । ఆబ్దికాత్పూర్వవా
సరే సపిణ్డీకరణాసమ్భవే ఆబ్దికదినే కుర్యాత్, తదానపృథగాబ్దికంకుర్యా
త్, ॥ శ్లో ॥ సాపిణ్డ్యం యదివర్షాన్తే మృతమాసే మృతేఽహని । కుర్వీ
త విధివత్పుత్రస్తదేవప్రథమాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । ద్వాదశా
హే సపిణ్డీకరణం షోడశశ్రాద్ధపూర్వకం కర్తవ్యమ్, తదపిప్రశస్తమ్ ;
" సంవత్సరప్రతిమావై ద్వాదశరాత్రయః " ఇతిశ్రుతేః, ॥ శ్లో ॥ ఆ

నన్త్యాత్కులధర్మాణాం పుంసాంచైవాయుషఃక్షయాత్ । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్య ద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాచ్చ । ఏకపుత్రస్య ద్వాదశాహ ఏవ ముఖ్యః , “ కస్సంవత్సరం జీవిష్యతి ” ఇతిశ్రుతేః ॥ శ్లో ॥ ఏకపుత్రోఽగ్నిమాంశ్చైవ కుర్వీత ద్వాదశేఽహని । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం తయోరేవ ఇతిస్థితిః ॥ సపిణ్డీకరణం పిత్రోః కుర్యాదేకోఽపియస్సుతః । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్య ద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । నచాత్రవారాదిదోషః , తథాచ సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం సపిణ్డనం కుర్యాత్తిథివారాన్నచిన్తయేత్ । వర్షాన్తే ద్వాదశాహే వా సపిణ్డీకరణం యది ॥ * ॥ ఇతి । మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశేఽహని సంప్రాప్తే యదిశుక్రదినం భవేత్ । మాతాపితృభార్యావన్యస్య నైవకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ నాఙ్గారె చ చతుర్దశ్యాం భృగువారే గురోర్దినె । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్కులక్షయకరం భవేత్ ॥ శ్వోభూతే తత్తు కుర్వీత సాపిణ్డ్యం షోడశేఽథవా । త్రయోవింశద్దినేవాపి త్రిపక్షాదావనన్తరె ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశాహ సపిణ్డీకరణాసమ్భవే త్రిపక్షాదిషు వారాదికం పరీక్ష్య కుర్యాత్ । తదుక్తం స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాదిత్యదినే వర్షాన్తే వాపి యశ్చరేత్ । సలగ్నగ్రహవారాదిబలం న ప్రతిశోధయేత్ ॥ త్రిపక్షాదిషు కాలేషు సపిణ్డీకరణం యది । తత్ర ప్రశస్తనక్షత్రం ప్రవిశోధ్య సమాచరేత్ ॥ * ॥ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాదశే వా యదిన స్యాత్సపిణ్డనమ్ । ఉత్తరోత్తరకాలెషు యథాసమ్భవమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తేచాఙ్గిరసాదర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహే త్రిపక్షే వా తృతీయే మాసి షష్ఠకె । ఏకాదశే వా మాస్యబ్దే వృద్ధౌ కుర్యాత్సపిణ్డతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ చ — ॥ వా ॥ అథ ద్వాదశాహే తృతీయే చతుర్థే షష్ఠే వైకాదశే వా మాసి సపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేఽహ్ని త్రిపక్షే వా త్రిమాసకే । షష్ఠే వైకాదశే మాసి సమ్పూర్ణే వా శుభాగమే ॥ సపిణ్డీకరణస్యైథమష్టౌ కాలాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । అష్టౌ కాలా ఇత్యుపలక్షణమ్ । తథాచ స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేఽహ్ని త్రయోదశదినేఽ

పివా । త్రిపక్షే వా త్రిమాసే వా షష్ఠే వైకాదశేఽపివా ॥ వత్సరాన్తేఽపివా కుర్యాత్త్రయోవింశద్దినేఽపివా । వృద్ధిపూర్వదినే వేతి దశకాలాస్సపిణ్డనే ॥ * ॥ ఇతి । గర్గశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అభావాత్త్వకృతం యత్తు ద్వాదశాహే సపిణ్డనమ్ । త్రయోదశదినే కుర్యాత్త్రయోవింశద్దినేఽథవా ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహమారభ్య యావదాషోడశాద్దినాత్ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్తతస్సప్తదశేఽహ్ని వా ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహాది కాలేషు సపిణ్డీకరణం న చేత్ । తదా ప్రశస్త నక్షత్రే త్రిపక్షాదిషు కారయేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ప్రమాదాదకృతే తస్మిన్ ద్వాదశైకాదశేఽహని । త్రయోవింశద్దినే వాఽపి త్రిపక్షాద్యుత్తరేషు తు ॥ తత్ర ప్రశస్తనక్షత్రం పరిశోధ్య సమాచరేత్ । త్రిపదర్క్షం వినా జన్మ భానుభౌమశనైశ్చరాన్ ॥ శుక్రవారం తదంశం చ వినాఽన్యత్ర సమాచరేత్ ॥ * ॥ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశ్యాం తు యత్పూర్వం సపిణ్డీకరణం స్మృతమ్ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన తత్కార్యం శస్త్రఘాతినః ॥ * ॥ ఇతి । యదేతత్సపిణ్డీకరణమ్, తత్, శస్త్రహతస్య ఏకోద్దిష్టం చతుర్దశ్యాం కార్యం న సపిణ్డీకరణమిత్యర్థః । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణే త్రీణి ఋక్షాణ్యాహుర్మనీషిణః । ప్రాజాపత్యం తథా రౌద్రం నక్షత్రం త్వద్విదైవతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం యేన ప్రమాదాదకృతం తదా । అనూరాధార్ద్రహస్తేషు రోహిణ్యాం వా సమాచరేత్ ॥ * ॥ గాలవశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధముక్తకాలే న చేత్కృతమ్ । రౌద్రే హస్తే చ రోహిణ్యాం మైత్రభే వా సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

వత్సరాతిక్రమే సపిణ్డీకరణప్రకారస్తత్కాలశ్చ

సంవత్సరాత్యయే తు పునష్షోడశశ్రాద్ధానుష్ఠానపూర్వకం కర్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ కృతేఽపి షోడశశ్రాద్ధే సపిణ్డీకరణం వినా । సంవత్సరే వ్యతీతే తు పునష్షోడశమర్హతి ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । అత్ర కాలమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అకృతే ప్రాప్తకాలే తు శ్రాద్ధకాలోఽత్ర వక్ష్యతే । కన్యాయమ్భగతే భానౌ కృష్ణపక్షే విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । గర్గశ్చ — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షే తు పఞ్చమ్యామష్టమ్యాం దర్శ ఏవ వా । ఏకాదశ్యాం తు కర్తవ్యం

స్వకాలాకరణేసతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ అమాయాంచ క్ష
యాహేచ ప్రేతపక్షే తథైవచ । శ్రాద్ధం సపిణ్డనం కుర్యాత్తిథివారానశో
ధయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతే సహస్ర కిర
ణే తామిస్రపక్షే భృగోర్వారర్క్ష దయమఙ్గనాతనయయోర్జన్మత్రయం
చాత్మనః । హిత్వా నన్దకరీం చతుర్దశతిథిం శ్రాద్ధం విదధ్యాద్వసుత్వా
ష్ట్రార్కాశసమీరమన్త్రిమఘుమిత్రాఖ్యేన్దువిష్ణ్వమ్బుషు ॥ * ॥ నృసిం
హః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతేసూర్యే కృష్ణపక్షే విశేషతః । పఞ్చ
మ్యాంపరతః శ్రేష్ఠ ఆపఞ్చమ్యాస్సితేఽపిచ ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥
అన్త్యత్రిభాగేశస్తంస్యాత్కృష్ణపక్షే సపిణ్డనమ్ । ఆద్యభాగేచ కర్తవ్యం
సితేపక్షేచ సఙ్కటే ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యవత్సరాదర్వాగ్యదా
సంస్కారమిచ్ఛతి । నకాలనియమోఽజ్ఞైయోనమాఢ్యంగురుశుక్రయోః ॥*॥
ఇతి, వత్సరాదర్వాగేవ కాలదోషాభావవిధానాత్, అర్థాత్సంవత్సరాత్ప
రమధిమాసమాఢ్య దోషశ్చపరిహార్యః .

వర్ణభేదేనసాపిణ్డ్యకాలనియమః

వర్ణభేదేనకాలవ్యవస్థామాహ వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశేఽ
హనివిప్రాణాం మాశౌచాన్తేతుభూభృతామ్ । వైశ్యానాంచ త్రిపక్షా
దావథవాస్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ శూద్రాణాం ద్వాదశాహేచకర్తాతత్కాల
తః శుచిః ॥ * ॥ ఇతి । అథవాస్యాదితివిప్రక్షత్రియవిశాం త్రిపక్షాదికా
లేషువాసపిణ్డనమిత్యర్థః । విష్ణుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవర్జంహిశూ
ద్రాణాం ద్వాదశాహేసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సచ్ఛూద్రవిషయ
మ్ । అతఏవప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణాం ద్వాదశేఽహ్ని
స్యాదాశౌచాన్తేఽథవాభవేత్ । కుర్యాదాశౌచమధ్యేఽపి సచ్ఛూద్రా
ణాం సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సచ్ఛూద్రలక్షణమాహవ్యాఘ్రపాదః —
॥ శ్లో ॥ సంస్కృతాయాంతుశూద్రాయాం బ్రహ్మబీజ సముద్భవః ।
స్వకర్మనిరతశ్చైవ సచ్ఛూద్రస్సప్రకీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి । సంస్కృతా
యామ్ - బ్రాహ్మణేనవివాహోఢాయామ్ , ఇత్యసవర్ణవివాహస్యక
లౌనిషేధాద్యుగాన్తరవిషయం శూద్రాణాం ద్వాదశాహేసపిణ్డనమ్ । త

థాచాపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణాంహీనజాతీనామాశౌచాన్తేసపి
ణ్డనమ్ । పక్వాన్నేననకర్తవ్యమామేనశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శా
ట్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవవర్ణానామాశౌచాన్తేసపిణ్డన
మ్ । నపక్వంభోజయేద్విప్రాన్ సచ్ఛూద్రోఽపికదాచన ॥ భోజనేత్వ
శ్నతాంపాపంత్వస్యాపిప్రభవేత్సతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । సతాంశూద్రా
న్నభోక్తౄణామ్, అస్య- శూద్రస్యచేత్యర్థః । ఏవంచబ్రాహ్మణానాం
మహాగురుపితృవిషయే త్రయోదశదినే సాపిణ్డ్యమ్, ॥ శ్లో ॥ ఉత్పాద్యపు
త్రంసంస్కృత్యవేదమధ్యాపయేత్పితా । కుర్యాద్వృత్తింమృతేతస్మిన్ ద్వా
దశాహంమహాగురౌ ॥ * ॥ ఇతి ద్వాదశాహమాశౌచవిధానాత్ .

దర్శాపాతేఏకాదశాహేఅహితాగ్నికర్తృకసాపిణ్డ్యమ్

యత్తు — " ద్వాదశాహేవైకాదశేవా " ఇతిబోధాయనాదిభి
రేకాదశాహే సపిణ్డీకరణముక్తమ్ , తత్ , ఏకాదశాహే దర్శాపాతేస
త్యాహితాగ్నికర్తృవిషయమ్ । తథాచ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ యాతుపూ
ర్వమమావాస్యా మృతాహాద్దశమాభవేత్ । సపిణ్డీకరణంతస్యాంకుర్యా
దేవసుతోఽగ్నిమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమా
స్యాదమావాస్యామృతాహాద్దశమేఽహని । సపిణ్డీకరణం తత్రకుర్యాదేవసు
తోఽగ్నిమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । మృతాహాదితి మర్యాదాయాం పఞ్చమీ - మృ
తాహాదూర్ధ్వదినమారభ్యేత్యర్థః । " యాతుపూర్వమమావాస్యా, ప్రథ
మాస్యాదమావాస్యా" ఇతి విశేషణసామర్థ్యాదేకాదశదినే ప్రాథమికద
ర్శాపాతే సపిణ్డనమ్, నద్వితీయాదావితి కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । మాధవీ
యాదౌ విశేషానభిధానాత్, ఋషివాక్యైలాఘవానాదరాత్తదుపేక్ష్యమ్ ।
అతఏవకార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్పూర్వవచ్చాగ్ని
మాన్సుతః । పరతోదశరాత్రాచ్చేత్కుహూరబ్దోపరీతరః ॥ * ॥ ఇతి ।
దశరాత్రాత్పరతః కుహూశ్చేత్ - ఏకాదశేఽహన్యమావాస్యాచేదిత్య
ర్థః । ఇతరః - అనగ్నిః , ఏవంచఏకాదశేఽహన్యమావాస్యాగమేమ
ధ్యాహ్నేఆద్యమాసికాది , అపరాహ్ణేసపిణ్డీకరణమ్ , అపరాహ్ణేసాయా
హ్నేవా పిణ్డపితృయజ్ఞఇతి వివేకః , సపిణ్డీకరణంవినాపిణ్డపితృయజ్ఞాసిద్ధేరె

కాదశదినఏవసపిణ్డనం కుర్యాత్ । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపి
ణ్డనం వినా పుత్రః పితృయజ్ఞం న చాశ్రయేత్ । న పార్వణం నాభ్యుదయం
కుర్వన్న లభతే ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గాలవః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రా
క్తే పైతృకం పదమాస్థితే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాల్యాం పితృయజ్ఞః ప్రవర్త
తే ॥ * ॥ ఇతి । జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్పూర్వం ద
ర్శేఽగ్నిమాన్సుతః । పరతో దశరాత్రస్య పూర్ణేఽబ్దే తు తథాపరః ॥ నాసపి
ణ్డ్యాగ్నిమాన్విప్రః పితృయజ్ఞం సమాచరేత్ । పాపీ స్యాదసపిణ్డీ తు పితృ
హా చోపజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అతీతే దశరా
త్రే తు పూర్వామావాస్యాఽమాసాగ్నికస్య తు । తత్రైవ సహపిణ్డత్వం కృత్వా పా
ర్వణమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణమ్ - పిణ్డపితృయజ్ఞః, ఏకాదశదినే
ఏకాగ్నినా సపిణ్డీకరణం న కర్తవ్యమ్ ॥ శ్లో ॥ క్వచిద్విప్రక్షత్రియయో
ర్యైకోద్దిష్టస్య వాసరే । సపిణ్డీకరణం కార్యమన్యేషామితి రోమశః ॥ * ॥
ఇతి స్మరణాత్ । క్వచిత్ - క్వచిదపి, అన్యేషామ్ - అనాహితాగ్నీనా
మిత్యర్థః । ఆపది తు న దోషః, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశదినే పైతాన్యేకోద్దిష్టాని
షోడశ । సపిణ్డీకరణం చాపి కుర్యాదాపది నాన్యదా ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । ఏవం
చానాపది ఏకాగ్నినా ద్వాదశాహాదిష్వేవ సపిణ్డీకరణం కార్యమ్ , ఆహి
తాగ్నినా ఏకాదశదినే దర్శాగమే సతి తత్రైవ సపిణ్డీకరణం కర్తవ్యమ్ , ఆ
పది తు తత్రాసమ్భవే ద్వాదశాహాదౌ కార్యమ్ । తథా కర్మప్రదీపికాయా
మ్ — ॥ శ్లో ॥ అనన్తరమమావాస్యా దశరాత్రస్య యా భవేత్ । సపిణ్డీ
కరణం తస్యాం కుర్యాదేవాగ్నిమాన్సుతః ॥ అభావే ద్వాదశాహాదౌ స
పిణ్డీకరణం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దర్శాగమేఽపి సాగ్నిర్ద్వాదశేఽహ్ని స
పిణ్డీకరణం కుర్యాత్ । తదుక్తం భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ యజమా
నోఽగ్నిమాన్రాజన్ప్రేతశ్చానగ్నిమాన్భవేత్ ॥ ద్వాదశాహే భవే
త్కార్యం సపిణ్డీకరణం సుతైః ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ సాగ్ని
కస్తు యదా కర్తా ప్రేతశ్చానగ్నిమాన్భవేత్ । ద్వాదశాహే తదా కార్యం
సపిణ్డీకరణం సుతైః ॥ * ॥ ఇతి । పితురనగ్నిత్వేఽపి పుత్రస్యాగ్నిమ
త్త్వం పితుర్వైధుర్యాదినాఽగ్న్యాధానాసంభవే వేదితవ్యమ్ , తచ్చ యజన

ప్రకరణే నిరూపితమ్ । "ప్రేతశ్చాప్యగ్నిమాన్ భవేత్" ఇతి కైశ్చిత్పఠితమ్, తన్మాధవీయాదౌ విరోధాదుపేక్ష్యమ్ । తథాహి - కర్తుస్సాగ్నిత్వే వచనద్వయమిదముదాహృత్య ఉభయోస్సాగ్నిత్వే వచనాన్తరముదాహృతమ్, తచ్చ వక్ష్యతే । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహం నిర్వర్త్య పూర్వం దర్శాద్యథావిధి । ప్రకుర్వీతాగ్నిమాన్ విప్రో మాతాపిత్రోస్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం పుత్రః పితుః కుర్వీత యోఽగ్నిమాన్ । అనగ్నేస్తు విజానీయాదేకోద్దిష్టాత్పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతస్య సాగ్నికత్వే కర్తురనగ్నికత్వే తృతీయే పక్షే సపిణ్డీకరణం కార్యమ్ । తదాహ సుమన్తుః— ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్చేదాహితాగ్నిస్స్యాత్కర్తాఽనగ్నిర్యదా భవేత్ । సపిణ్డీకరణం తస్య కుర్యాత్పక్షే తృతీయకే ॥ * ॥ అత్ర విషయే ద్వాదశాహేఽపి విహితమ్ । భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిస్తు యదా వీర భవేత్కర్తా తదా గృహీ । ప్రేతశ్చేదగ్నిమాంస్తత్ర ద్వాదశాహే సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉభయోస్సాగ్నికత్వే ద్వాదశాహే సపిణ్డీ కార్యా । తదుక్తం విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నికస్తు యదా కర్తా ప్రేతశ్చాప్యగ్నిమాన్ భవేత్ । ద్వాదశాహే తదా కార్యం సపిణ్డీకరణం ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । ఉభయోరనగ్నికత్వే ద్వాదశాహాదయః కాలా వికల్ప్యన్తే । తదుక్తం భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్యజమానస్త్వనగ్నిమాన్ । అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య పూర్ణేఽబ్దే భరతర్షభ ॥ ద్వాదశేఽహని షష్ఠే వా త్రిపక్షే వా త్రిమాసి వా । ఏకాదశేఽపి వా మాసి మఙ్గళం స్యాదుపస్థితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నికర్తర్యభావాద్యా ప్రేతే సాగ్నావనన్తరః । అనగ్నేస్తు ద్వితీయాద్యాస్సప్తకాలా మునీరితాః ॥ * ॥ ఇతి । కర్తరి - పుత్రే, సాగ్నౌ - ఆహితాగ్నౌ సతి । "॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేఽహ్ని త్రిపక్షే వా త్రిమాసికే । షష్ఠే వైకాదశే వాబ్దే సంపూర్ణే వా శుభాగమే ॥" ఇత్యుక్తేష్వష్టకాలేషు మధ్యే, ఆద్యౌ - ఏకాదశాహో ద్వాదశాహశ్చేతి ద్వౌ కాలౌ స్యాతామ్ । ఏకాదశాహే దర్శాగమే సత్యేకాదశాహః, అన్యథా ద్వాదశాహః । అనగ్నౌ కర్తరి ఆహితాగ్నౌ ప్రేతే సతి, అనన్తరః - కాలస్త్రిపక్షః, అనాహితాగ్నేస్తు ద్వితీయాద్యా ద్వా

దశాహాద్యాస్సప్తకాలా ఇత్యర్థః । సప్తకాలా ఇతి పూర్వోక్తత్రయోద
శాహాదికాలానామప్యుపలక్షణమ్ । సాగ్నిః కర్తా చేద్ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం
కుర్యాన్నాన్యత్ర, అనగ్నిః కర్తా చేత్సాగ్నౌ ప్రేతే త్రిపక్షద్వాదశాహ
యోరేవ నాన్యత్ర । అనగ్నౌ తు ప్రేతే అనగ్నిః కర్తా ద్వాదశాహాదిషూక్తే
షు కాలేష్వేవ నాన్యత్రేతి కర్తృనియమోఽభిప్రేతః । ద్వాదశాహే య
ది కుర్యాత్సాగ్నిరేవేత్యేవంవిధిర్న తు కాలనియమోఽభిప్రేతః, “ ॥ శ్లో ॥
ద్వాదశాహాది కాలేషు సపిణ్డీకరణేష్విమే । సాగ్న్యనగ్నిత్వవిధయః కర్తు
రేవ నియామకాః ॥ * ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । ఏవం సత్యపి నియమే దైవా
ద్ద్వాదశాహే త్రిపక్షే వా సాపిణ్డ్యే అకృతే సతి న తస్య లోపః, కింతు తదు
త్తరకాలే కర్తవ్యమ్, తదుక్తం కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ప్రమాదాద
కృతే తస్మిన్ త్రిపక్షే ద్వాదశేఽహ్ని వా । ఉత్తరోత్తరకాలేషు యథాసం
భవమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సాగ్నినా సాగ్నేరనగ్నేర్వా ద్వాదశాహే స
పిణ్డీకరణే ప్రమాదాదకృతే సతి, అనగ్నినా సాగ్నేస్త్రిపక్షే తస్మిన్నకృతే
సతి, ఉత్తరోత్తరకాలేషు యత్ర సంభవతి తత్ర కుర్యాదిత్యర్థః । ప్రచే
తాః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని కుర్వీత సాగ్నికస్తు సపిణ్డనమ్ । ద్వాద
శాహాదికాలేషు సాగ్నికోఽనగ్నికోఽపి వా ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలః — ॥ శ్లో ॥
ద్వాదశాహాది కాలేషు ప్రమాదాదననుష్ఠితమ్ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్కా
లేషూత్తరభావిషు ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ సాగ్నిః క
ర్తా ద్వాదశాహ ఏవ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్తద్వినా పిణ్డపితృయజ్ఞాసిద్ధేః, పు
త్రోఽనగ్నిః పితా చేత్సాగ్నిస్త్రిపక్ష ఏవ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, తయోర్ద్వా
దశాహాదౌ ప్రమాదాదకృతే కాలేషూత్తరభావిషు సాపిణ్డ్యం కుర్యా
త్ ॥ * ॥ ఇతి । తయోః - ఆహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోరిత్యర్థః.

సాపిణ్డ్యాకరణే ముఖ్యకర్తుశ్శుభానధికారః

సపిణ్డీకరణకర్తుశ్శుభాగమే సపిణ్డీకరణం కృత్వైవ శుభకర్మ కర్తవ్యమ్ ।
తదాహ శాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధాని శిష్టాని సపిణ్డీకరణం త
థా । అపకృష్యాపి కుర్వీత కర్తా నాన్దీముఖే ద్విజః ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధమకృ
త్వా శుభకర్మకృత్ । ధ్రువం ప్రాప్నోతి నరకం సపిణ్డానాం మృతౌ క్రమా

త్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం శోభ నం నవిధీయతే । యదిచేత్తత్కృతం కర్మ కర్తృనాశాయకల్పతే ॥ * ॥ ఇ తి । చతుర్వింశతిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అగ్రజో వాఽనుజో వాపి సపిణ్డస్సోదకోఽ పివా । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్పుత్రో వావృద్ధ్యుపస్థితౌ ॥ సపిణ్డీకరణంహి త్వా వృద్ధిశ్రాద్ధముపక్రమేత్ । అయాతయామమరణం భవేత్తస్యనసం శయః ॥ * ॥ ఇతి । కర్తురేవాయందోషో నేతరేషామ్, — "॥ శ్లో ॥ కు ర్యాదేవ శుభం కర్మ ముఖ్యకర్తుశ్చ సన్నిధౌ ॥" ఇతిస్మరణాత్ .

సాపిణ్డ్యాధికారినిరూపణమ్

సపిణ్డీకరణె అధికారీనిరూపితఃస్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ ఔరసోదత్త కో వాపి సపిణ్డీకరణం చరేత్ । పరిత్యజ్యైవ జీవన్తం పుత్రంనాన్యైస్తుకార యేత్ ॥ అథశిష్యబ్రహ్మచారి బన్ధుభృత్యపురోహితైః । కారయిత్వాదశా హాన్తం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం పుత్రైరేవకార్యం ప్రయ త్నతః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ దాహాద్యేకాదశాహాన్తంగౌ ణపుత్రస్సమాచరేత్ । పిత్రోస్సపిణ్డీకరణం ప్రకుర్యాదౌరసస్సుతః ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్పు త్రహీనస్యసర్వదా ॥ అథవా ప్రేతభూతస్య పత్నీకుర్యాదమన్త్రికమ్ । ఋత్విజా కారయేద్వాద్వా సపిణ్డీకరణం తథా ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఋత్వి గాదిర్యదాకుర్యాద్ధోమం శ్రాద్ధం క్రియాంక్వచిత్ । ఉపవీత్యేవకుర్వీతక ర్తుస్స్యాదపసవ్యకమ్ ॥ * ॥ ఆదిశబ్దాదసగోత్రాదయోగృహ్యన్తె । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠో వాఽప్యనుజో వాఽపి సపిణ్డస్సోదకోఽపివా । యస్తుసన్నిహిత స్తస్యత్వధికారస్సపిణ్డనే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రా యాః పతిర్దద్యాత్సపుత్రాయానతుక్వచిత్ । పత్యుఃపిణ్డం తథాభార్యా భ ర్తృభార్యైపరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ సర్వాభావే స్వయంపత్న్యస్స్వభర్తౄణామమన్త్రికమ్ । సపిణ్డీకరణం కుర్యుస్తతః పార్వణమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణమ్ - దర్శమహాలయాది । "సర్వాభా

వేనస్వయంపత్న్యః ” ఇత్యేతదాసురాదివివాహోఢావిషయమ్, బ్రా
హ్మాదివివాహోఢాతు పుత్రపౌత్రాభావే స్వయం కుర్యాత్ । తథా
మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రఃకుర్యాత్పితుఃశ్రాద్ధం పత్నీతుతదసన్నిధౌ ।
ధనహార్యథదౌహిత్రస్తతో భ్రాతాచతత్సుతః ॥ * ॥ శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥
పితుఃపుత్రేణకర్తవ్యం పౌత్రేణాపి సపిణ్డనమ్ । తదభావేతుపత్నీస్యాత్స
త్న్యభావేతు సోదరః ॥ * ॥ పత్న్యభావేతు సోదర ఇత్యయంక్రమః ప
త్న్యదాయహరత్వే ద్రష్టవ్యః “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రా శయనంభర్తుః పాలయ
న్తీవ్రతేస్థితా । పత్న్యేవదద్యాత్తత్పిణ్డం కృత్స్నమంశం లభేతచ ॥ ” ఇ
తివృద్ధమనుస్మరణాత్ । అన్యథా యోదాయహరస్సఏవకుర్యాత్ । అతఏ
వాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యశ్చార్థహరస్సపిణ్డదాయీ ॥ * ॥ ఇతి । స
ర్వమేతదధస్తాన్నిరూపితమ్ । వివాహాద్యనన్తరమ్, ॥ శ్లో ॥ వివాహో
పనయాదూర్ధ్వం వర్షం వర్షార్ధమేవవా । నకుర్యాత్పిణ్డనిర్వాపం నకుర్యా
త్కరకాణిచ ॥ * ॥ ఇతి పిణ్డనిర్వాపనిషేధస్సపిణ్డీవ్యతిరిక్తవిషయః ॥ శ్లో ॥
మౌఞ్జీబన్ధాద్వివాహాచ్చవర్షం వర్షార్ధమేవవా । పిణ్డాన్ సపిణ్డా నోదద్యుస్స
పిణ్డీకరణాదృతే ॥ * ॥ ఇతి కార్ష్ణాజినిస్మరణాత్ । కాలాదర్శేఽపి —
॥ శ్లో ॥ మౌఞ్జీబన్ధాద్వత్సరార్ధం వత్సరం పాణిపీడనాత్ । పిణ్డనిర్వాపక
రణవిహీనం శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ నైమిత్తికమహాలయగయాప్రేతాబ్దికా
దృతే ॥ * ॥ ఇతి । నైమిత్తికమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥
మహాలయేగయాశ్రాద్ధే మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని । ద్వాదశాహేఽపి
కుర్వీత పిణ్డనిర్వాపణం సుతః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥
అపుత్రస్యప్రేతస్య నైవకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ । ఆశౌచముదకంపిణ్డమేకోద్ది
ష్టం నపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి, యదపివచనాన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రా
యేమృతాః కేచిత్పురుషావాస్త్రియోఽపివా । తేషాం సపిణ్డనాభావాదే
కోద్దిష్టంనపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్ పుత్రోత్పాదనప్రశంసాపర
మితి కాలాదర్శమాధవీయాదౌ వ్యాఖ్యాతమ్ । తథాచపూర్వోక్తశఙ్ఖా
దివచనాన్యుపపన్నాని భవన్తి । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయాం
మృతాయాంతు పతిఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥

అపుత్రే సంస్థితే కర్తా న భవేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి । తత్ర పత్న్యపి కుర్వీత సాపిణ్డ్యం పార్వణం తథా ॥ * ॥ ఇతి,

అపుత్రబ్రహ్మచారిణోస్సాపిణ్డ్యమ్

తథాచ, అపుత్రస్య గృహస్థస్య బ్రహ్మచారిణశ్చ సాపిణ్డ్యమాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ అష్టమాద్ద్వాదశాదూర్ధ్వం గృహస్థబ్రహ్మచారిణోః। సపిణ్డీకరణం కుర్యాన్న ప్రాగితి యమోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అష్టమాదితి "అష్టమేవర్షే బ్రాహ్మణముపనయేత్" ఇత్యాశ్వలాయనేనోక్తత్వాత్, తతః పూర్వముపనయనాభావేన వివాహస్యాభావ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తమ్। "గర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణముపనయీత" ఇత్యాపస్తమ్బాదివచనానుసారేణ గర్భషష్ఠాదౌ కృతోపనయనస్య ఏకదేశాధ్యయనానన్తరం కృతవివాహస్యాష్టమాత్ప్రాగపి సాపిణ్డ్యం కార్యమ్ । తథాచ స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ వయోవస్థావిశేషమనాదృత్య సర్వత్ర పురుషాణాం స్త్రీణాంచ వివాహాదూర్ధ్వం సపిణ్డీకరణం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఊనద్వివత్సరాదర్వాగూఢాయాః ఖననం తతః । ఉత్థాప్య సన్దహేత్తస్యాస్సాపిణ్డ్యాన్తం సమాచరేత్ ॥ ద్వాదశాబ్దాదయశ్చోర్ధ్వం కన్యకాయాస్సపిణ్డనమ్ । స్వామ్యభావాద్ధినా స్త్రైవ నారాయణబలిం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమసమ్పూర్ణద్వాదశవర్షాణాం బ్రహ్మచారిణాం నారాయణబలిరేవ కార్యః, నిషిద్ధసాపిణ్డ్యానాం తద్విధానాత్,

పతితాదీనాం సాపిణ్డ్యనిషేధః

తథాచ వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నైవ మృతానాం బ్రహ్మచారిణామ్ । క్లీబానాం పతితానాంచ దుష్టస్త్రీణాం తథైవచ ॥ నైష్ఠికానాం యతీనాంచ శ్రాద్ధం నారాయణార్పణమ్ । ఉపకుర్వాణకస్యైవ సపిణ్డీకరణం విదుః ॥ * ॥ ఇతి । నారాయణార్పణమ్ - నారాయణబలిః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అపూర్ణద్వాదశాబ్దానాం మృతానాం బ్రహ్మచారిణామ్ । దాహాదిషోడశాన్తంతు నిర్వర్త్యైవ యథావిధి ॥ ద్వాదశేఽహని సంప్రాప్తే నైవ కుర్యాత్సపిణ్డనమ్ । నారాయణం సముద్దిశ్య విప్రానష్టౌ తు భోజయేత్ ॥ ఏకోద్దిష్టవిధానేన శ్రాద్ధం వా కారయేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి।

అస్య ప్రత్యాబ్దికాదిశ్రాద్ధమపి నాస్తి, ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతే ప్రేతే పి
తృకార్యం ప్రవర్తతే ॥ " ఇతిస్మరణాత్ .

వ్యుత్క్రమమృతసాపిణ్డ్యవిధిః

అపుత్రాయాః పత్న్యాః పతిస్సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ " ॥ శ్లో ॥ అ
పుత్రాయామృతాయాస్తు పతిః కుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ " ఇతి స్మృతేః । " వ్యు
త్క్రమేణ ప్రమీతానామ్ " ఇతి నిషేధాత్ పత్న్యాః కథం భర్త్రా సపిణ్డీకర
ణం కార్యమితి చేన్న, మాతాపితృ పత్నీవ్యతిరిక్తవిషయత్వాత్ । తథాచ
పాద్మే — ॥ శ్లో ॥ అక్రమేణ మృతానాం తు సపిణ్డీకృతిరిష్యతే । య
ది మాతా యది పితా భర్తా నైష విధిః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । యది మాతా వ్యుత్క్ర
మమృతా యది పితా యది భర్తా వా వ్యుత్క్రమమృతస్తదా ఏష నిషేధో న, కిం
తు విధిః స్మృతః - సపిణ్డీకరణ విధిరేవ మన్వాదిభిః స్మృత ఇత్యర్థః । తథాచమ
నుః — ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణే తు పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । పితా య
స్య తు వృత్తస్స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః । పితుస్స్వనామ సఙ్కీర్త్య కీర్త
యేత్ప్రపితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జీవేచ్చాపి పితామహ ఇత్యస్యాపి పూ
ర్వేషామేవ నిర్వపేదిత్యన్వయః । కథం నిర్వపేదిత్యాహ - పితుః స్వనామ సఙ్కీ
ర్త్యేతి । ఏవంచ, ధ్రియమాణే పితరి - జీవపితృకకర్తృకవృద్ధ్యాదిశ్రాద్ధే
షు, పితుస్సాపిణ్డ్యేచ, పితుః పితృభ్యః పితుః పితామహేభ్యః పితుః ప్ర
పితామహేభ్యః పితుః పితృపితామహ ప్రపితామహేభ్య ఇతి వా, పితామ
హే ధ్రియమాణే పితామహస్య పితృభ్యః పితామహేభ్యః ప్రపితామహే
భ్యః పితామహస్య పితృపితామహ ప్రపితామహేభ్య ఇతి వా కీర్తయేదిత్య
ర్థః । సుమన్తుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ త్రయాణామపి పిణ్డానామేకేనాపి సపి
ణ్డనే । పితృత్వమశ్నుతే ప్రేత ఇతి ధర్మో వ్యవస్థితః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మే
పి — ॥ శ్లో ॥ మృతే పితరి యస్యాథ విద్యతే చ పితామహః । తేన దేయా
స్త్రయః పిణ్డాః ప్రపితామహపూర్వకమ్ ॥ తేభ్యశ్చ పైతృకః పిణ్డో నియో
క్తవ్యశ్చ పూర్వవత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్ర
మాచ్చ మృతే దేయం యేభ్య ఏవ దదాత్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి । అసౌ వ్యుత్క్ర
మమృతో యో జీవద్దశాయాం యేభ్యో దదాతి తేభ్య ఏవ తత్సపిణ్డీకరణే వ్యు

త్క్రమమృతపితృకో దదాతీత్యర్థః । యత్తువిష్ణువచనమ్ — ॥ వా ॥ యస్యపితా ప్రేతస్స్యాత్సపితృపిణ్డం నిధాయ పితామహాద్ద్వాభ్యాం పరాభ్యాం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాయమర్థః - పితామహే ధ్రియమాణే ప్రేతే చ పితరి పితురేకం పిణ్డమేకోద్దిష్టవిధానేన నిధాయ పితుర్యః పితామహస్తతః పరాభ్యాం ద్వాభ్యాం దద్యాత్ , పితామహస్త్వాత్మనః ప్రపితామహస్సంప్రదానభూతః స్థితఏవేతి ప్రపితామహాయ తతః పరాభ్యాం ద్వాభ్యాం దద్యాదితి । తథా విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్ణాం నిర్వపేత్పిణ్డాన్ పూర్వం తేషు సమాపయేత్ । తతః ప్రభృతి వై ప్రేతః పితృసామాన్యమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ వ్యుత్క్రమమృతస్య పితుస్సపిణ్డీకరణం తత్పితృపితామహప్రపితామహేష్వన్యతమస్య జీవనే ద్వయోర్వా జీవనేఽపి ప్రేతోద్దేశేన జీవద్వ్యతిరిక్తత్రిపురుషోద్దేశేన చ పార్వణైకోద్దిష్టసముచ్చయాత్మకం సపిణ్డీకరణం కర్తవ్యమ్ । తథాచ కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పితుర్మృతస్య సాపిణ్డ్యం మృతయోరూర్ధ్వయోర్ద్వయోః । ఏకస్మిన్వా ద్వయోర్వాఽపి జీవతోస్సుతఆచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకస్మిన్ద్వయోర్వేత్యభిధానాత్పితామహాదిషు త్రిషు జీవత్సు న సాపిణ్డ్యమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ పితా యస్య తు వృత్తస్స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః ॥ * ॥ ఇతి , “ ॥ శ్లో ॥ త్రయాణామపి పిణ్డానామేకేనాపి సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ” ఇతి , పూర్వోక్తమనాదివచనైర్ద్వయోరేకస్య వా జీవనే సాపిణ్డ్యప్రతిపాదనాత్ । వత్సరాన్తే ప్రేతాయ తత్పిత్రే తత్పితామహాయ తత్ప్రపితామహాయ చ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ , “ త్రిషు పిణ్డః ప్రవర్తతే ” ఇతి పితుః పిత్రాదీనాం త్రయాణాం శ్రాద్ధపిణ్డదానస్మరణాత్తేషు జీవత్సు తదయోగాచ్చ । తథాచ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ పితామహంచ జీవన్తమతిక్రమ్య మృతదాసుతః । అతిక్రమ్య ద్వయం వాఽపి సపిణ్డీకరణం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా పిణ్డపితృయజ్ఞం ప్రకృత్య సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యః కుర్వీత సాగ్నికః । పితామహేఽప్యేవమేవ కుర్యాజ్జీవతి సాగ్నికః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — “ ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణే తు పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । పూర్వేషు త్రిషు దాతవ్యం జీవేచ్చేత్త్రితయం యది ॥ * ॥ ” ఇతి, తత్ జీవపితృకశ్రాద్ధవిషయమితి వ్యాఖ్యాతారః । యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ జీవమానేఽపి పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । విప్రవద్వాఽ

పితంశ్రాద్ధే స్వకంపితరమాశయేత్ ॥ ఉభౌయస్యవ్యతీతౌతుజీవేచ్చప్రపి
తామహః । ద్వౌపిణ్డౌనిర్వపేత్తత్రభోజయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ * ॥
ఇతి పిణ్డద్వయముక్తమ్, తజ్జీవపిత్రాదివరణవిషయమ్ । తచ్చ, “ పూర్వే
షామేవనిర్వపేత్ ” “ చతురోనిర్వపేత్పిణ్డాన్ ” “ త్రిభిః పిణ్డైర్నియో
జయేత్ ” ఇతి మన్వాదివచనవిరోధాదుపేక్ష్యమిత్యాహుః । యచ్చ —
॥ శ్లో ॥ సపితుః పితృకృత్యేషుహ్యధికారోనవిద్యతే । నజీవన్తమతిక్ర
మ్యకిఞ్చిద్దద్యాదితిశ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి, తత్ “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రేష్ట్యాంపి
తృయజ్ఞే చవృద్ధౌమాతుర్మృతేఽహని । విప్రసంపదితీర్థేషుసోఽపిశ్రాద్ధం
సమాచరేత్ ॥ పితుర్యాదేవతాః ప్రోక్తాస్తాఏవాత్రాపిదేవతాః ॥ * ॥
ఇత్యుక్తవ్యతిరిక్తదర్శాదిశ్రాద్ధవిషయమ్ । తథాలోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥
అమాశ్రాద్ధంగయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధంచాపరపక్షకమ్ । నజీవపితృకః కు
ర్యాత్తిలైః కృష్ణైశ్చతర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తతఃపితృవ్యుత్క్రమమరణేజీవ
వ్యతిరిక్తానాంత్రయాణాంపరం తేషాంపిణ్డదానంతత్పిణ్డైస్సహప్రేతపిణ్డసంస
ర్గ ఇతి నిర్ణయః । నను, ॥ శ్లో ॥ లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః
పిణ్డభాగినః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్, ప్రపితామహాత్పరేషాంపిణ్డభాక్త్వ
మనుపపన్నమితిచేన్నైవమ్, పిత్రాదిజీవనే తేషామపిపిణ్డభాక్త్వాత్పూర్వపూ
ర్వాత్యయేక్రమేణోత్తరోత్తరస్యలేపభాక్త్వాత్ । అన్యథా వ్యుత్క్రమ
మరణాభావేఽపిపితుస్సపిణ్డీకరణే లేపభాజశ్చతుర్థస్యపిణ్డభాక్త్వంనస్యాత్ ।
తతశ్చ “ త్రిభిః పిణ్డైశ్చసంసృజేత్ ” ఇత్యాదిబహుస్మృతివ్యాకోపప్ర
సఙ్గః । ఏవం మాతరిమృతాయాం పితామహ్యాదిష్వన్యతమాత్యయే మాతు
స్సాపిణ్డ్యంకర్తవ్యమ్ । తథాచబ్రహ్మే — ॥ శ్లో ॥ మాతర్యపిచవృత్తా
యాంవిద్యతేచపితామహీ । ప్రపితామహీపూర్వంతుకార్యస్తత్రాప్య
యంవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । భర్తుర్వ్యుత్క్రమమరణేఽపి పత్నీ సపిణ్డనంకుర్యా
త్ “ ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణమృతానాంచసపిణ్డీకృతిరిష్యతే । యదిమాతా
యదిపితాభర్తానైషవిధిఃస్మృతః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । భార్యామరణేఽపిపతిఃకు
ర్యాత్ “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయామృతాయాస్తుపతిః కుర్యాత్సపిణ్డతామ్ ।

శ్వశ్రా్వ దిభిస్సహైవాస్యాస్సపిణ్డీకరణం భవేత్ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । అతః వ్యుత్క్రమమరణే పుత్రః పత్నీపతిశ్చ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, తద్వ్యతిరిక్తానాం వ్యుత్క్రమమరణే సాపిణ్డ్యం న కుర్యాత్, ఆమేన హేమ్నా వా కుర్యాత్ । తదాహ గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ అనుక్తకాలేష్వపి తు వ్యుత్క్రమేణ మృతావపి । ఆమేన వాఽపి సాపిణ్డ్యం హేమ్నా వాఽపి ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డీకరణస్య ద్వాదశాహాదయోఽవత్సరాన్తాః కాలా ఉక్తాః, తేషు ప్రమాదాదకృతే సపిణ్డీకరణే వ్యుత్క్రమమృతావపి పుత్రవ్యతిరిక్తః కర్తా ఆమేన వా హేమ్నా వా కుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమాచ్చ ప్రమీతానాం నైవ కార్యా సపిణ్డతా । అథవాఽఽమేన కర్తవ్యా హేమ్నా వా తదసమ్భవే ॥ గృహే దాహ్యత్యపక్వాన్నం పిణ్డం దద్యాత్తిలైస్సహ । పిణ్డం దత్వా యథాన్యాయం పిణ్డసంయోజనం చరేత్ ॥ * ॥ యథాన్యాయమ్ - జీవన్తమతిక్రమ్య, అత్ర సపిణ్డీకరణమాత్రస్యామాదివిధానేఽపి తన్నాన్తరీయకతయా శ్రాద్ధాన్తం సిద్ధమితి కేచిత్, అన్యే తు వ్యుత్క్రమమృతౌ సపిణ్డీకరణమాత్రస్యామాదివిధానాత్తత్పూర్వవర్తిశ్రాద్ధానాం సత్యాం శక్తౌ నామాదినియమ ఇత్యాహుః । ఏవం చ మాతాపితృవ్యతిరిక్తవ్యుత్క్రమమృతౌ సాపిణ్డ్యనిషేధః పాక్షికః, పక్షే ఆమేన హేమ్నా వా విధానాత్ । ఏవం విహితశ్రాద్ధాభిప్రాయేణ, ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠో వాఽప్యనుజో వాఽపి కుర్యాద్భ్రాతుస్సపిణ్డనమ్ । న పుత్రస్య పితా కుర్యాన్నానుజస్య తథాఽగ్రజః ॥ యది స్నేహేన కుర్యాత్తాం సపిణ్డీకరణం వినా । అన్యాభావే పితా మాతా జ్యేష్ఠో వాఽపి సపిణ్డనమ్ ॥ కుర్యాజ్జీవన్తమాక్రమ్య పిణ్డభాగం నియోజయేత్ । సర్వాభావే పితా వాఽపి కుర్యాద్భ్రాతాఽథవాఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇత్యాదీని వ్యుత్క్రమసాపిణ్డ్యప్రతిపాదకాని ద్రష్టవ్యాని.

క్రమసాపిణ్డ్యనిరూపణమ్

అత్ర వ్యుత్క్రమమృతానాం మాతాపితృభర్తృపత్నీనామన్నేన సాపిణ్డ్యే కృతే, ఇతరేషామామేన హేమ్నా వా కృతేఽపి తదన్తర్హితమరణే తత్సాపిణ్డ్యానన్తరమేవ తేషాం పునరన్నేన సపిణ్డీకరణం విదధాతి కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణ ప్రమీతానాం సపిణ్డీకృతిరిష్యతే । అన్తర్హితమృతే

పశ్చాత్పునఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దక్షశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పితామహంచజీవన్తమతిక్రమ్యయదాసుతః । అతిక్రమ్యద్వయంవాఽపి సపిణ్డీకరణంచరేత్ ॥ తయోరాపన్నయోఃకాలే పునఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణాపి సాపిణ్డ్యం కర్తవ్యమృషిసంమతమ్ । తత్రాప్యూర్ధ్వస్యసాపిణ్డ్యే కృతేఽన్యపునరాచరేత్ ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । అథవా ప్రేతభూతస్య పత్నీ కుర్యాదమన్త్రకమ్ ॥ ఋత్విజా కారయేద్యద్వా సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రామన్త్రకవిధానం మన్త్రోచ్చారణాశక్త పత్నీవిషయమిత్యర్థస్తాన్నిరూపితమ్ .

పతితైస్సహసాపిణ్డ్యనిషేధః

పతితైస్సహసాపిణ్డ్యనిషేధమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ క్లీబైర్నపతితైశ్చైవ దుష్టాభిస్త్రీభిరేవచ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాదేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ ॥ * ॥ పతితమతిక్రమ్యతదూర్ధ్వగతైఃసాపిణ్డ్యం కృత్వా అనుమాసికాదావేకోద్దిష్టమాచరేదిత్యర్థః । పారిజాతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితుర్నామనిర్దేశ్యం మహాపాతకదోషిణః । ఆవాహనాదికార్యేషు కింతుతత్పరభావినామ్ ॥ పితామహపురోగాణాం నామానితు వినిర్దిశేత్ । పితామహోఽపిదుష్టశ్చేత్ప్రపితామహపూర్వగాః ॥ నిర్దేష్టవ్యాస్త్రయోమర్త్యాస్తస్మిన్నపివిదూషితే । ప్రపితామహపిత్రాద్యాస్త్రయోవాచ్యాయథాక్రమమ్ ॥ దుష్టశ్చేన్మధ్యమఃకశ్చిత్తద్ద్విజాన్పూర్వపశ్చిమాన్ । త్రీనేవనిర్దిశేన్మర్త్యాన్ కింత్వత్రైతద్విశిష్యతే ॥ చణ్డాలాదిహతే తాతే పతితే సంగవర్జితే । వ్యుత్క్రమాచ్చమృతే దేయం యేభ్యఏవ దదాత్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధేపితరిసన్న్యస్తే తాతేచ పతితేసతి । యేభ్యఏవ పితాదద్యాత్తేభ్యోదద్యాత్స్వయంసుతః ॥ * ॥ ఇతి । తథా యేభ్యోదదాతిపిత్రాదిస్తేభ్యఃపుత్రాదిర్దద్యాత్, తథా తాతేపతితే “ తేషుక్రమాదృతే ” ఇతి పితృవ్యతిరిక్తస్య పతితస్య సపిణ్డనం నాస్తి, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నైవమృతానాం భ్రష్టచారిణామ్ । క్లీబానాం పతితానాంచ దుష్టస్త్రీణాం తథైవచ ॥ నైష్ఠికానాం యతీనాంచ శ్రాద్ధం నారాయణార్పణమ్ ॥ ” ఇతివృద్ధవసిష్ఠస్మరణాత్ .

సపిణ్డీకరణప్రకారః

సపిణ్డీకరణె ఇతికర్తవ్యతామాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధోదకతిలైర్యుక్తంకుర్యాత్పాత్రచతుష్టయమ్ । అర్ఘ్యార్థంపితృపాత్రేషు ప్రేతపాత్రంప్రసేచయేత్ ॥ యేసమానా ఇతిద్వాభ్యాం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరేణాస్యార్థోఽభిహితః ॥ వా ॥ గన్ధోదకతిలైర్యుక్తంపాత్రచతుష్టయమర్ఘ్యసిద్ధ్యర్థం పూర్వోక్తవిధినాకుర్యాత్, తిలైర్యుక్తంపాత్రచతుష్టయమితివదతా పితృవర్గే చత్వారోబ్రాహ్మణాదర్శితాః, వైశ్వదేవే ద్వావేవ, తత్ర ప్రేతపాత్రోదకం కించిదవశేషం త్రేధావిభజ్య పితృపాత్రేషు సేచయేత్ । "యేసమానాః" ఇతి ద్వాభ్యామ్, శేషమ్ - విశ్వేదేవావాహనాది విసర్జనాన్తమ్, పూర్వవత్ - పార్వణవదాచరేత్ । ప్రేతార్ఘ్యపాత్రావశిష్టోదకే ప్రేతస్థానబ్రాహ్మణహస్తే అర్ఘ్యందత్వా శేషమేకోద్దిష్టవత్సమాపయేత్, పిత్ర్యేషుత్రిషుపార్వణవత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ చత్వారిపాత్రాణి సతిలోదకైః పూరయిత్వా త్రిస్త్రిభిః పితృపాత్రేష్వాసిఞ్చతి "యేసమానాః" ఇతి ద్వాభ్యామేతేన పిణ్డోవ్యాఖ్యాతః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ వా ॥ సంవత్సరాన్తే ప్రేతాయ తత్పిత్రే తత్పితామహాయచ బ్రాహ్మణాన్ దేవపూర్వం భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గాలవశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్తతఃప్రేతత్వముక్తయే । విశ్వాన్దేవాన్నియోజ్యాదౌ కాలకాముకసంజ్ఞకాన్ । ప్రేతంపితామహాదీంశ్చమన్త్రైరర్ఘ్యాదిభిఃశ్రమేత్ । అనుసన్ధీయ తేపూర్వాఃపరోవిచ్ఛిద్యతేతతః ॥ * ॥ ఇతి । ఉక్తేష్వేతేషువచనేషు ప్రథమతోవిశ్వేదేవవరణమ్, తతః ప్రేతవరణమ్, తతః పితృపితామహవరణమితిక్రమః ప్రతీయతే । క్రమాన్తరంతుస్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధద్వయముపక్రమ్యసపిణ్డీకరణంభవేత్ । పార్వణంతత్రపూర్వంస్యాదేకోద్దిష్టమథాచరేత్ ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధే దైవపూర్వం నియోజయేత్ । పిత్రూన్నియోజయేత్పశ్చాత్తతః ప్రేతం వినిర్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామపి — ॥ శ్లో ॥ కామకాలౌవైశ్వదేవేనిర్దిష్టౌతుసపిణ్డనే । పితామహాదీన్నిర్దిశ్యపి

పశ్చాత్పునఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దక్షశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పితా మహంచజీవన్తమతిక్రమ్యయదాసుతః । అతిక్రమ్యద్వయంవాఽపి సపిణ్డీక రణంచరేత్ ॥ తయోరాపన్నయోఃకాలే పునఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణాపి సాపిణ్డ్యం కర్తవ్యమృషిసం మతమ్ । తత్రాప్యూర్ధ్వస్యసాపిణ్డ్యే కృతేఽస్యపునరాచరేత్ ॥ భ్రాతా వాభ్రాతృపుత్రోవా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । అథవాప్రేతభూతస్య పత్నీ కుర్యాదమన్త్రికమ్ ॥ ఋత్విజాకారయేద్వాఽపి సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రామన్త్రికవిధానం మన్త్రోచ్చారణాశక్తపత్నీవిషయమిత్యర్థ స్తాన్నిరూపితమ్ .

పతితైస్సహసాపిణ్డ్యనిషేధః

పతితైస్సహసాపిణ్డ్యనిషేధమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ క్లీబై ర్నపతితైశ్చైవ దుష్టాభిస్త్రీభిరేవచ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాదేకోద్దిష్టం స మాచరేత్ ॥ * ॥ పతితమతిక్రమ్యతదూర్ధ్వగతైఃసాపిణ్డ్యంకృత్వా అను మాసికాదావేకోద్దిష్టమాచరేదిత్యర్థః । పారిజాతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితు ర్నామనిర్దేశ్యం మహాపాతకదోషిణః । ఆవాహనాదికార్యేషు కింతుత త్పరభావినామ్ ॥ పితామహపురోగాణాం నామానితువినిర్దిశేత్ । పితా మహోఽపిదుష్టశ్చేత్ప్రపితామహపూర్వగాః ॥ నిర్దేష్టవ్యాస్త్రయో మర్త్యాస్తస్మిన్నపివిదూషితే । ప్రపితామహపిత్రాద్యాస్త్రయోవాచ్యా యథాక్రమమ్ ॥ దుష్టశ్చేన్మధ్యమఃకశ్చిత్తద్విజాః పూర్వపశ్చిమాః । త్రీనేవనిర్దిశేన్మర్త్యః కింత్వత్రైతద్విశిష్యతే ॥ చణ్డాలాదిహతేతాతే పతితేసంగవర్జితే । వ్యుత్క్రమాచ్చమృతేదేయం యేభ్యఏవ దదాత్య సౌ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధేపితరిసన్న్యస్తే తాతేచ పతితేసతి । యేభ్యఏవ పితాదద్యాత్తేభ్యోదద్యాత్స్వయంసుతః ॥ * ॥ ఇ తి । తథా యేభ్యోదదాతిపిత్రాదిస్తేభ్యఃపుత్రాదిర్దద్యాత్, తథాతాతేప తితే “ తేషుక్రమాదృతే ” ఇతి పితృవ్యతిరిక్తస్య పతితస్య సపిణ్డనం నా స్తి, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నైవమృతానాం బ్రహ్మచారిణామ్ । క్లీబానాం పతితానాంచ దుష్టస్త్రీణాంతథైవచ ॥ నైష్ఠికానాం యతీనాంచ శ్రాద్ధం నారాయణార్పణమ్ ॥ ” ఇతి వృద్ధవసిష్ఠస్మరణాత్ .

సపిణ్డీకరణప్రకారః

సపిణ్డీకరణే ఇతికర్తవ్యతామాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధోదకతిలైర్యుక్తం కుర్యాత్పాత్రచతుష్టయమ్ । అర్ఘ్యార్థం పితృపాత్రేషు ప్రేతపాత్రం ప్రసేచయేత్ ॥ యేసమానా ఇతిద్వాభ్యాం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరేణాస్యార్థోఽభిహితః ॥ వా ॥ గన్ధోదకతిలైర్యుక్తం పాత్రచతుష్టయమర్ఘ్యసిద్ధ్యర్థం పూర్వోక్తవిధినా కుర్యాత్, తిలైర్యుక్తం పాత్రచతుష్టయమితి వదతా పితృవర్గే చత్వారో బ్రాహ్మణా దర్శితాః, వైశ్వదేవే ద్వావస్థితావేవ, తత్ర ప్రేతపాత్రోదకం కించిదవశేషం త్రేధావిభజ్య పితృపాత్రేషు సేచయేత్ । “ యేసమానాః ” ఇతి ద్వాభ్యామ్ , శేషమ్ - విశ్వేదేవావాహనాదివిసర్జనాన్తమ్, పూర్వవత్ - పార్వణవదాచరేత్ । ప్రేతార్ఘ్యపాత్రావశిష్టోదకే ప్రేతస్థానబ్రాహ్మణహస్తే అర్ఘ్యం దత్వా శేషమేకోద్దిష్టవత్సమాపయేత్, పిత్ర్యేషు త్రిషు పార్వణవత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ చత్వారి పాత్రాణి సతిలోదకైః పూరయిత్వా త్రిస్త్రిః పితృపాత్రేష్వాసిఞ్చతి “ యేసమానాః ” ఇతి ద్వాభ్యామేతేన పిణ్డో వ్యాఖ్యాతః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ వా ॥ సంవత్సరాన్తే ప్రేతాయ తత్పిత్రే తత్పితామహాయ చ బ్రాహ్మణాన్ దేవపూర్వం భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గాలవశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్తతః ప్రేతత్వముక్తయే । విశ్వాన్ దేవాన్నియోజ్యాదౌ కాలకామకసంజ్ఞకాన్ । ప్రేతంపితామహాదీంశ్చ సన్నైరర్ఘ్యాదిభిః శ్రయేత్ । అనుసన్ధీయ తే పూర్వాః పరో విచ్ఛిద్యతే తతః ॥ * ॥ ఇతి । ఉక్తేష్వేతేషు వచనేషు ప్రథమతో విశ్వేదేవవరణమ్ , తతః ప్రేతవరణమ్ , తతః పితృపితామహవరణమితి క్రమః ప్రతీయతే । క్రమాన్తరంతు స్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధద్వయముపక్రమ్య సపిణ్డీకరణం భవేత్ । పార్వణం తత్ర పూర్వం స్యాదేకోద్దిష్టమథాచరేత్ ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధే దైవపూర్వం నియోజయేత్ । పిత్రాన్నియోజయేత్పశ్చాత్తతః ప్రేతం వినిర్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామపి — ॥ శ్లో ॥ కామకాలౌ వైశ్వదేవే నిర్దిష్టౌ తు సపిణ్డనే । పితామహాదీన్నిర్దిశ్యాపి

తురుచ్చారణం తతః ॥ * ॥ ఇతి । బృహద్విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ పితుర్మరణ
మారభ్యద్వాదశేదివసేచరేత్ । ప్రేతభావవినిర్మోకద్వారా ప్రేతస్యవైపి
తుః ॥ పితామహాదిభిస్సార్థం సాపిణ్డ్యస్యప్రసిద్ధయే । సమానోదకభావస్య
సిద్ధ్యర్థంచ పితుస్సుతః ॥ ఏషాంపితామహాదీనాం విధినాపార్వణేనతు । స్వ
పితుః ప్రేతభూతస్యత్వేకోద్దిష్టవిధానతః ॥ ఇత్థంచ పార్వణాత్మైకోద్దిష్టా
త్మోభయాత్మకమ్ । పితామహాదీన్నిర్దిశ్యపితురుచ్చారణం తతః ॥ సంబద్ధ
గోత్రనామానివస్వాదీంశ్చప్రకీర్తయేత్ । దద్యాత్కృసరతామ్బూలం
గన్ధమభ్యఞ్జనాదికమ్ ॥ తతస్స్నాయాత్సమాహూయస్వాగతానుపవేశ్య
చ । దర్భం విప్రకరేదత్వా వృణుయాద్దైవపూర్వకమ్ ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప
ర్వాగృజుదర్భైః పితృక్రియాః । పరతోద్విగుణైరేవ దైవకర్మసదర్జుభిః ॥
పిత్ర్యేహ్యేకపవిత్రంతుద్వాదర్భా దేవకర్మణి । ద్వౌనిమన్త్రయతేవి
ప్రౌవైశ్వదేవార్థమాదితః ॥ కామకాలౌ వైశ్వదేవే దేవతేహి ప్రకీర్తి
తే । పితామహాదిసమ్బద్ధాంస్త్ర్యవరాంశ్ఛ్రోత్రియాన్ద్విజాన్ ॥ ప్రే
తస్థానేత్వేకవిప్రంయద్వాపైతామహాదిషు । ఏకంవా ప్రేతమేకంవా
దైవేఽప్యేకం నిమన్త్రయేత్ ॥ పితామహాదీనభ్యర్చ్యతతః ప్రేతం సమర్చ
యేత్ । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం పితృపూర్వముదీరితమ్ ॥ ప్రేతపూర్వం వద
న్త్యేకేతదసాం ప్రతమీరితమ్ । వైశ్వదేవార్చనంకృత్వాఽనన్తరం ప్రే
తభోజనే ॥ పార్వణస్యహి తన్త్రస్యమధ్యేతన్త్రాన్తరంభవేత్ । పార్వ
ణైకోద్దిష్టయోశ్చపార్వణం పూర్వభాగ్భవేత్ ॥ పాదాన్ప్రక్షాళయేద్ద
ర్భాంస్తిలానోప్యావటత్రయే । దేవార్థానాముత్తరేతుపిత్రర్థానాంతు
మధ్యమే ॥ దక్షిణేతునిమిత్తస్యపాదప్రక్షాళనక్రమః । కుణ్డానిఖనేచ్ఛ్రా
ద్ధయేనకేనాపిశఙ్కునా ॥ ఆయసేనఖనేద్యస్తునిరాశాః పితరోగతాః ।
శ్రాద్ధస్యచైకకుణ్డంస్యాద్ద్విజపాదసుసంమితమ్ ॥ సాపిణ్డ్యకం త్రికుణ్డంస్యా
ద్వృత్తాకారంతుదక్షిణే । త్రికోణం మధ్యమంకుణ్డముత్తరంచతురశ్రకమ్ ॥
ఆయామస్తస్యవిస్తారస్తదర్థం ఖననం భవేత్ । న్యూనాతిరిక్తం యః కు
ర్యాత్సభవేత్పితృఘాతుకః । ఆచాన్తాన్వైశ్వదేవార్థాన్ ప్రాఙ్ముఖాను
పవేశయేత్ ॥ ఆసనేషుచక్లృప్తేషు తతః పైతామహాన్ద్విజాన్ । ఉదఙ్ముఖా

న్నివేశ్యైవ తతః ప్రేతార్ఘముత్తమమ్ ॥ ప్రత్యఙ్ముఖం నివేశ్యైనం సర్వం పిత్ర్య
వదాచారేత్ । ఏకోద్దిష్టనిషేధం తు యద్యదావాహనాదికమ్ ॥ తత్సపిణ్డీ
కృతౌ ప్రేతే సర్వం పిత్ర్యవదాచరేత్ । దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు తత్స్వర్ఘ్య
పాత్రచతుష్టయమ్ ॥ సాదయేత్ప్రథమం తత్ర పిత్ర్యం పైతామహం తతః ।
ప్రపితామహదైవత్యం తతః ప్రేతార్ఘముత్తమమ్ ॥ పాత్రేషు త్రిదళాన్ కూ
ర్చానన్తర్ధాయ తిలోదకమ్ । శన్న ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైర్నినయేత్తేషు చ క్ర
మాత్ ॥ ప్రేతశబ్దం పితృస్థానే యథాలిఙ్గం స్త్రియా అపి । పిత్ర్యర్ఘ్యం
పితృహస్తేషు దత్వా ప్రేతార్ఘమన్తిమమ్ ॥ ప్రేతవిప్రకరే దత్వా యాదివ్యా
ఇతి మన్త్రితః । దేవపూర్వం తు గన్ధాద్యైర్విప్రాణాం పూజనం భవేత్ ॥
ప్రేతోద్దిష్టవిశేషేణ దద్యాదాచ్ఛాదనాదికమ్ । అగ్నౌకరణహోమం
చ యథాశాస్త్రం సమాచరేత్ । యథేష్టం భోజయేద్విప్రాన్నన్నం వ్య
ఞ్జనసంయుతమ్ ॥ రక్షోఘ్నాంశ్శ్రావయేన్మన్త్రాన్ వైష్ణవాన్ పైతృకా
నపి । తృప్తాస్థ ఇత్యపి పృష్టాస్తృప్తాస్మో బ్రువతే ద్విజాః ॥ అన్నం తు వికిరే
ద్భూమౌ దద్యాదాచమనం తతః । హోమభోజనశేషాభ్యాం పిణ్డాన్
కృత్వా తిలాన్వితాన్ ॥ పితామహాదిపిణ్డాంస్త్రీన్ దద్యాత్తు పితృయజ్ఞవత్ ।
ప్రేతాయ దక్షిణే దద్యాత్పిణ్డం చోభయతోదకమ్ ॥ కరిష్యే పిణ్డసంయోగమి
తి పృష్ట్వా తదాజ్ఞయా । యే సమానా ఇతి ద్వాభ్యాం పితృపిణ్డేషు యోజయే
త్ ॥ పిణ్డసంయోజనాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్య నివృత్తితః । మార్జనాదిషు
కృత్యేషు చతుర్థం వినివర్తయేత్ ॥ అభ్యర్థయేద్ద్విజాంస్తేఽపి ప్రతిబ్రూ
యుర్యథోచితమ్ । అన్నశేషమనుజ్ఞాప్య నమస్కృత్య నివర్తయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఇతి బోధాయనః ప్రాహ సపిణ్డీకరణం బ్రు
వన్ । తస్యోపస్థానమాత్రం తు ప్రేతపూర్వం మహామునిః ॥ ఆవాహనా
దౌ త్వన్యత్ర పితృపూర్వత్వమూచివాన్ । ప్రేతపూర్వత్వశాస్త్రాణా
మయమర్థో వ్యవస్థితః ॥ ఏవం ప్రేతస్య హి త్రీణి పితౄణాం చైకమేవ వా । ఇ
త్యాపస్తమ్బవాక్యం చ న విరోధీతి దృశ్యతే ॥ భుఞ్జానానాభిముఖ్యేన పు
ణ్యసూక్తాని కీర్తయేత్ । తదభిశ్రవణం నామ తదప్యత్రూచివాన్మునిః ॥*॥
ఇతి । పుణ్యసూక్తాదీని - పురుషసూక్తాని, పితృసూక్తమన్త్రం వర్జయేత్,
“ ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖే గయాశ్రాద్ధే నిత్యశ్రాద్ధే చ మాసికే । సపిణ్డీకరణ

శ్రాద్ధేన జపేత్పిత్ర్యసూక్తకమ్" ఇతి స్మృతేః । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥
ద్వౌదైవే ప్రాక్త్రయః పిత్ర్యే ఉదగేకైకమేవవా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిసా
రసముచ్చయే తు — ॥ శ్లో ॥ పూర్వం నిమన్త్ర్య దైవే ద్వౌ త్రీన్ విప్రాన్
పితృకర్మణి । దైవేపి త్ర్యేఽపివైకైకం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ * ॥ ఇతి । అ
తశ్చ ద్వౌదైవే పితృకార్యే త్రీనేకైకముభయత్ర వా ఇత్యాదినా వైకైక
మితి వచనం సాపిణ్డ్యవ్యతిరిక్తపార్వణవిషయమాపద్విషయం వా । సాయ
ణీయే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేఽవశ్యం విష్ణుమభ్యర్చయేద్ద్విజే । సప్తకం
తు తదాఖ్యాతం వినా విష్ణుం కథం తథా ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణువరణాభావే సా
పిణ్డ్యస్య సప్తకత్వఖ్యాతిర్భజ్యేతేత్యర్థః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ ఇతి వై
దేవలః ప్రాహ శాణ్డిల్యశ్చ మహామునిః । యదీచ్ఛేత్పార్వణశ్రాద్ధం
తత్ర సర్వత్ర వై ద్విజే ॥ పూజయేద్విష్ణుమిత్యేవం శ్రాద్ధం సిధ్యతి నా
న్యథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం విష్ణుపురాణే । విష్ణువరణాభావే దోషమాహ
మనుః — ॥ శ్లో ॥ దైవాద్యన్తం భవేచ్ఛ్రాద్ధం పిత్రాద్యన్తం న తద్భ
వేత్ । పిత్రాద్యన్తం తదిహ న శ్రాద్ధమాప్నోతి వై ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ స్వధాశబ్దం ధూపదీపం నమశ్శబ్దం ప్రయో
జయేత్ । నైవం ప్రేతే నమశ్శబ్ద ఉపతిష్ఠపదం భవేత్ ॥ విప్రపాణావథాగ్నౌ
వా జుహుయాద్ద్వాహుతిద్వయమ్ । నిరూహ్య వహ్నేరక్షార్థం ప్రేతస్య
చ యమస్య చ ॥ స్వాహేతి జుహుయాదన్నముక్త్వైవ తద్గోత్రనామనీ । ప్రే
తహస్తేఽపివాహుత్వా భోజయేచ్చ యథాక్రమమ్ ॥ సంబుద్ధ్యా నిర్దిశేన్నా
మ పిత్రాదీనామసావితి । యజ్ఞశర్మన్నిమం పిణ్డముపతిష్ఠేతి చాన్తతః ॥ పి
ణ్డం చతుర్థం ప్రేతాయ దద్యాద్దక్షిణహస్తతః । ప్రేతపాత్రస్థముదకం పి
త్రాద్యర్ఘేష్వథానయేత్ ॥ సమానో మన్త్ర ఇత్యాభ్యామృగ్భ్యాం ద్వా
భ్యాం యథాక్రమమ్ । మధుత్రయేణ చాదాయ ప్రేతపిణ్డం త్రిధా కృతమ్ ॥
సంగచ్ఛధ్వమితి ద్వాభ్యాం పితృపిణ్డేషు యోజయేత్ । యే సమానా ఇతి ద్వా
భ్యాం పిణ్డోపస్థానమిష్యతే ॥ పిణ్డసంయోజనాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్య ని
వృత్తితః । మార్జనాదిషు సర్వత్ర చతుర్థో వినివర్తతే ॥ కేవలం పితృశబ్దస్తు
పితృసామాన్యవాచకః । పితామహాదిసమ్బన్ధం మన్త్రమన్త్రాదిషూహ
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ మధుత్రయేణ సఙ్గచ్ఛధ్వం

సమానోమన్త్ర ఇతి త్రిభిర్ద్వాభ్యాం వాఽర్ఘ్యసంసర్గః , సఙ్గచ్ఛధ్వం స
మానోమన్త్ర ఇతిద్వాభ్యాం పిణ్డసంసర్గః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః —
॥ వా ॥ సమానోమన్త్ర స్సమానీవ ఇతిద్వాభ్యామర్ఘ్యసంసర్గో మధుమతీభి
స్సఙ్గచ్ఛధ్వం సమానోమన్త్ర ఇతిత్రిభిః పిణ్డసంసర్గః ॥ * ॥ ఇతి । గౌత
మః — ॥ వా ॥ యేసమానా ఇత్యర్ఘ్యసంసర్గః , యేసజాతా ఇతి పిణ్డసంస
ర్గః ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానసః — ॥ వా ॥ సమానోమన్త్ర స్సమానీవఇతిద్వా
భ్యామర్ఘ్యసంసర్గస్సమానోమన్త్ర ఇతి ద్వాభ్యాం పిణ్డసంసర్గః ॥ * ॥ ఇ
తి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ నిర్వపేచ్చతురఃపిణ్డాం శ్శ్రద్ధయా పితృ
నామతః । పిణ్డందత్వా పితౄణాంతు పశ్చాత్ప్రేతస్య పార్శ్వతః ॥ తం
చపిణ్డం త్రిధాకృత్వా తాననుపూర్వ్యాత్తు సత్తమః । నిదధ్యాత్త్రిషుపి
ణ్డేషు హ్యేవంసంసర్జనేవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । సంసృజ్యమాన పిణ్డాభిప్రాయే
ణ చతురఃపిణ్డానిత్యుక్తమ్ , యథాస్వసూత్రం పిణ్డసఙ్ఖ్యాద్రష్టవ్యా ।
ద్వైధం దక్షిణాగ్రానిత్యాదినాఽఽపస్తమ్బేనపితృమాతృవర్గయోరుభయో
రపి పిణ్డదానవిధానాదాపస్తమ్బినః ప్రేతపిణ్డేనసహ సప్తపిణ్డాన్దద్యుః । త
థాచ పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ హుతశేషమిశ్రైరన్నైస్తిలయుక్తైస్స
ప్తపిణ్డాననుహరణేఽష్టౌపిణ్డానేకసాపిణ్డ్యే తావతోనిమిత్తపిణ్డాన్కృత్వో
చ్ఛిష్టసన్నిధావగ్నేర్దక్షిణతస్త్రిధాదక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్సంస్తీర్య ద
క్షిణాముఖస్సవ్యం జాన్వాచ్య తేషు మధ్యమదర్భేషు మార్జయన్తాం మ
మపితుఃపితరః పశ్చిమదర్భేషుమార్జయన్తాం మమపితుర్మాతర ఇత్యాదిభి
ర్దక్షిణాపవర్గం మార్జయేత్ , అత్రపూర్వం మాతృస్మృతౌ మార్జయన్తాం
మమ మాతర ఇతిమార్జయిత్వా మార్జనక్రమేణ ఏతత్తే పితుస్తతేత్యాదిభిష్ష
ట్పిణ్డాన్దత్వా యేచత్వామను యాంశ్చత్వామన్వితి ప్రతిపిణ్డం దర్భ
మూలేషు లేపంనిమృజ్య మార్జయతాం మమప్రేతః మార్జయతాం మ
మప్రేతే త్యపోదత్వా అముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతైతం పిణ్డముపతి
ష్ఠేతి ప్రేతపిణ్డం ప్రదాయ అముకగోత్రే అముక నామ్ని ప్రేతే ఇతిస్త్రి
యాః , బ్రాహ్మణాభ్యనుజ్ఞాతః సమానోమన్త్ర స్సమానీవ ఇతి ద్వాభ్యాం
ప్రేతార్ఘ్యం పితౄద్యర్ఘ్యపాత్రేషు నినీయ తూష్ణీం ప్రేతపిణ్డమాదా

య త్రేధావిభజ్య తద్భాగత్రయం పిత్రాదిపిణ్డానాం పురస్తాన్నిధాయ
వైతరణీ గోదానం కృత్వాఽనుజ్ఞాప్తో మధుమతీభిస్సఙ్గచ్ఛధ్వం సమానోమ
న్త్రస్సమానీవ ఇతి చతుర్భిస్తత్పిణ్డైస్సహ త్రయం హస్తాభ్యాం యుగప
త్సంసృజేత్ , ఏవం ప్రేతపిణ్డం పిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజ్య యేసమానా యే
సజాతా ఇతి ద్వాభ్యాం పిణ్డానుపస్థాయ సంసృష్టేనార్ఘ్యోదకేన మన్త్రే
ణోహేన పూర్వవన్మార్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః —
॥ శ్లో ॥ సర్వమన్నముపాదాయ సతిలం దక్షిణాముఖః । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ
పిణ్డాన్ దద్యాద్వై పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వమన్నమితి పాయసాపూ
పఫలాదీత్యర్థః । బోధాయనః — ॥ వా ॥ సర్వోపకరణైర్యథోపపాద
నం సంపూజ్యాక్షయ్యం వాచయిత్వా ఏవం స్వధాం వాచయిత్వా ఉత్థాప్యా
పసంగృహ్య ప్రసాద్య ప్రదక్షిణీకృత్య ద్వైధం దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్
సంస్తీర్య ॥ * ॥ ఇత్యాది । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ భుక్తవత్స్వనా
చాన్తేషు పిణ్డాన్ దద్యాదాచాన్తేష్విత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిః —
॥ శ్లో ॥ నదీ వైతరణీనామ దుర్గన్ధరుధిరావహా । కృష్ణతోయా మహావేగిన్య
స్థికేశతరఙ్గిణీ ॥ దత్తా గౌర్యేన సాపిణ్డ్యే స తాం తరతి నేతరః । అకృతే తత్ర
పచ్యన్తే ప్రాయశ్చిత్తేతు పాపినః ॥ విభక్తం ప్రేతపిణ్డంతు పితృపిణ్డేషుయో
జయేత్ । త్రిచేనమధువాతేతి సఙ్గచ్ఛధ్వం త్రిచేనచ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృ
త్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేష్వేతాన్ పిణ్డానప్స్వేవనిక్షిపేత్ ।
అన్యథాకరణే తేషాం పితృదేవారుదన్తిహి ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనోఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యాం రజస్వలాయాంచ వ్యాధితాయామథాపివా ।
ప్రక్షిపేన్మధ్యమం పిణ్డం జలేగవ్యథవాఽనలే ॥ పతితాయాంచ వా పత్న్యాం
మృతాయాంచ తథా ద్విజః । సపిణ్డీకరణే చైవ మధ్యపిణ్డం తథాచరేత్ ॥ వృ
ద్ధిశ్రాద్ధే సపిణ్డ్యాంచ ప్రేతశ్రాద్ధేఽనుమాసికే । సంవత్సరవిమోకేచ న
కుర్యాత్తిలతర్పణమ్ ॥ నవశ్రాద్ధాని మిశ్రాణి సపిణ్డీకరణం తథా । కృ
త్వాతు విధివత్స్నాయాన్నైవ స్నాయాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । మి
శ్రాణి - సపిణ్డీకరణాత్పూర్వభావీని షోడశ శ్రాద్ధానీతి వ్యాఖ్యాతారః

మాతృసాపిణ్డ్యవిధిః

మాతుస్సపిణ్డీకరణమాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణంకథంకార్యంభవేత్సుతైః । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధంసపిణ్డీకరణంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణంసుతః । మాతుఃకుర్వీతపిత్రాద్యైఃపితుఃకార్యంయథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । మాతుః పితామహ్యాదిభిస్సార్ధమితి సమ్బన్ధః । కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ యోజయేన్మాతురర్ఘ్యంచ ఋగ్భ్యాం మాత్రాదిషుత్రిషు । ఏవంత్రిధాకృతం పిణ్డం త్రిషుపిణ్డేషు యోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాత్రాదిషు - పితామహ్యాదిషు । ప్రమీతపితృకస్యవికల్పమాహయమః — ॥ శ్లో ॥ జీవత్పితా పితామహ్యా మాతుఃకుర్యాత్సపిణ్డతామ్ । ప్రమీతపితృకఃపిత్రా పితామహ్యాథవాసుతః ॥ * ॥ లౌకాక్షిరపి — ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతరం తు సపిణ్డయేత్ । పితరిధ్రియమాణేతు తేనవోపరతేసతి ॥ * ॥ ఇతి । అన్వారోహణేతు భర్త్రైవసాపిణ్డ్యం నియతమ్ । తదాహశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ మృతాయాఽనుగతానాథం సహ తేనసపిణ్డతామ్ । అర్హతి స్వర్గవాసేఽపి యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ పత్యాచైకేన కర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం స్త్రియాః । సామృతాపిహి తేనైక్యం గతామన్త్రాహుతివ్రతైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రఏకశబ్దఃపితామహ్యాది వికల్పవ్యావృత్త్యర్థః । షట్త్రింశన్మతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణం పత్యాసార్ధం విధీయతే । యస్మాత్పతివ్రతానాంతు సైవసన్తతిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అన్వారోహేతుభర్త్రైవ మాతుస్సహసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిసారసముచ్చయే — ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురనుయానేతు మరణాహక్రమేణతు । దహనాది సపిణ్డ్యన్తం సహకుర్యాద్యథావిధి ॥ పిణ్డందత్వా స్వధాం తస్యాఃభర్తృపాత్రే నినీయతు । మన్త్రైస్తైవతు తత్పాత్రం పితృపాత్రేషుసేచయేత్ ॥ భర్తృపిణ్డేనసంసృజ్య పితృపిణ్డైస్తు సంసృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీపిణ్డే పతిపిణ్డగే తదనుతం పిత్రాదిభిర్మిశ్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాం విశేషోఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ దశాష్టద్వాదశవిప్రాన్నిమన్త్ర్యద్వాదశేఽహని । ద్విధా స్త్రీతే

షుదర్భేషుత్వర్ఘ్యపాత్రం ప్రకల్పయేత్ ॥ పిత్రాదేశ్చపురశ్చైవ మా
త్రాదేస్తదనన్తరమ్ । పిత్రర్ఘ్యపాత్రఉదకం క్రమాత్పితామహాదిషు।
యేసమానాఇతిద్వాభ్యాం మన్త్రాభ్యాం యోజయేత్క్రమాత్ । యో
జయేన్మాతురర్ఘ్యంచ ఋగ్భ్యాంమాత్రాదిషుత్రిషు ॥ ఏవంత్రిధాకృతంపి
ణ్డం పిణ్డేషుత్రిషుయోజయేత్ । పిత్రోస్సఙ్ఘాతమరణేత్వనుయానవిధిఃస్మృ
తః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్ “ ॥ శ్లో ॥ దైవంపిత్ర్యంచతన్త్రంస్యాన్నిమిత్తం
ప్రతిపూరుషమ్ । పిణ్డందత్త్వాస్వధాంతస్యై భర్తృపాత్రే నినీయచ ॥ ”
ఇత్యాదివచనవిరోధాచ్ఛిష్టాచారాభావాచ్చానాదరణీయమ్। గాలవః —
॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢా దమ్పతీనిధనం గతౌ । ఏకోద్దిష్టం షోడ
శంచ భర్తురేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశేఽహనిసమ్ప్రాప్తే పిణ్డమేకం ద్వ
యోఃక్షిపేత్ । పితృపిణ్డేన సంయోజ్య మాతృపిణ్డంపునస్తథా ॥ పితామ
హాదిపిణ్డేషు విభజ్యవినియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠస్తు — ॥ శ్లో ॥
అనుయానేతుపతినా సపిణ్డీకరణంసహ । అన్తర్ధాయతృణంమధ్యేభర్తృ
శ్వశురయోరపి ॥ * ॥ యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ తూష్ణీందమ్పతి పిణ్డా
భ్యాం కుశైరన్తరయేత్పితౄన్ । శ్వశురస్యాగ్రతోయస్మాచ్ఛిరఃప్రచ్ఛా
దనక్రియా ॥ పుత్త్రైర్దర్భేణసాకార్యా మాతురభ్యుదయార్థిభిః ॥ * ॥ఇ
తి । బహుపత్న్యనుమరణేతు , “ ॥ శ్లో ॥ నిమిత్తపిణ్డమేకైకం దత్త్వాతై
స్సంసృజేత్క్రమాత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ప్రతిపత్న్యేకైకం పిణ్డందత్త్వా
జ్యేష్ఠక్రమాద్విభజ్య మన్త్రావృత్త్యా సంసృజేత్ , “ ॥ శ్లో ॥ బ
హుపత్నీకపక్షేతు మన్త్రావృత్తిఃపునఃపునః । విభజ్యపిణ్డం దద్యాత్తుగా
ర్గ్యస్యవచనంతథా ॥ ” ఇతిస్మరణాచ్చ । మాతాపిత్రోస్సహమరణేఽపి
మాతృపిణ్డం పితృపిణ్డేన సంయోజ్య తం పిణ్డం త్రేధావిభజ్య పితామహా
దిపిణ్డేషు త్రిషుసంసృజేత్ , “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్సఙ్ఘాతమరణేత్వనుయా
నవిధిఃస్మృతః । పృథగేవాఽన్యథాకుర్యాదితిప్రాహపితామహః ॥ ” ఇతి
స్మరణాత్ । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ అనుమరణేసహమరణేచ తస్యా
అర్ఘ్యపిణ్డౌ పత్యురర్ఘ్యపిణ్డాభ్యాం పూర్వంసంసృజ్య పశ్చాదర్ఘ్యపిణ్డౌ
త్రిధావిభజ్య పిత్రాద్యర్ఘ్యపిణ్డైః పూర్వవత్సంసృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం

చ, మాతుస్సపిణ్డీకరణే ప్రేతార్ఘ్యం పిత్రాద్యర్ఘ్యైస్సంసృజ్య ప్రేత పిణ్డం పితామహ్యాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్, ప్రమీతపితృకస్తు పిత్రాదిపిణ్డైఃపితామహ్యాదిపిణ్డైర్వా సంసృజేత్, పితామహ్యాది పిణ్డసంసర్గశ్శిష్టాచారానుగుణః, అనుమరణే సహమరణేచ తస్యా అర్ఘ్యపిణ్డౌ పత్యురర్ఘ్యపిణ్డాభ్యాం పూర్వం సంసృజ్య పశ్చాదర్ఘ్యపిణ్డౌ త్రేధావిభజ్యపిత్రాద్యర్ఘ్యపిణ్డైఃపూర్వవత్సంసృజేదితి వివేకః । తథాచ, “ ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్థం సపిణ్డీకరణంస్మృతమ్ । ” ఇతి పూర్వోక్తశఙ్ఖాదివచనాని తత్తత్పిణ్డసంసర్గాభిప్రాయాణి నతు శ్రాద్ధదేవతాప్రతిపాదనపరాణి, శ్రాద్ధదేవతాస్తు సర్వత్రపిత్రాదయః, తఏవభోజనీయాః । తథా విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం దేవపూర్వం నియోజయేత్ । పితౄనేవాశయేత్తత్ర పునఃప్రేతంచనిర్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ మాతుఃపితుశ్చసాపిణ్డ్యే పిత్రాదీనేవభోజయేత్ । పితామహ్యాదిభిస్సార్థం మాతుఃకుర్యాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ సాపిణ్డ్యేహ్యుభయత్రాపి పితరశ్చైవ దేవతాః । స్త్రీణామర్ఘ్యంతు పితాదా నయేత్పిణ్డాం స్త్రియాదిషు ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రాదీనాం భోజనవిధానాత్తేషామేవార్ఘ్యసద్భావాత్ స్త్రీమృతౌ ప్రేతార్ఘ్యం పిత్రాద్యర్ఘ్యైస్సంసృజేత్, పితామహ్యాదేర్భోజనాభావేఽపి పిణ్డదానవిధానాత్ స్త్రీపిణ్డంపితామహ్యాదిపిణ్డేష్వేవ యోజయేదిత్యర్థః । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీమృతాహే స్త్రియోభోజ్యాఃపితర స్త్రీసపిణ్డనే । పిత్రాదేరేవహోమస్యాత్పిణ్డదానంతు వర్గయోః ॥ * ॥ ఇతి । పితరః-జీవత్పితృకస్య పితామహాదయస్త్రయః, ప్రమీతపితృకస్య పిత్రాదయస్త్రయశ్శ్రాద్ధదేవతాః, తేషామేవభోజనంహోమశ్చ, హోమమన్త్రేషుచఊహోఽస్తి, పిణ్డదానంతు పిత్రాదేః పితామహ్యాదీనాం తిస్రాణాంచేత్యర్థః । రుద్రస్కన్దేచ — ॥ వా ॥ స్త్రీణాం సాపిణ్డ్యేభర్తుఃపిత్రాదిభ్యఃపిణ్డం దద్యాత్తథైవతేషాం స్త్రీభ్యః ॥ * ॥ ఇతి । అతః పితామహ్యాదీనాం భోజనాభావేఽపి పిణ్డదానసద్భావాత్పితామహ్యాదిపిణ్డైర్మాతృపిణ్డసంయోగోయుజ్యతే । తథాచ పితృమేధసారే —

॥ వా ॥ పుంసః స్త్రియోవాసాపిణ్డ్యే పిత్రాదీనేవవృణుయాత్పుంసఃపిణ్డం
పిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్ , స్త్రియాఃపిణ్డం శ్వశ్వ్రాదిపిణ్డైరేవానుస్మృ
తాపత్యా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః - “ ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాది
భిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణం స్మృతమ్ ।” ఇతి శఙ్ఖాదివచనాని మాతృసాపిణ్డ్య
పితామహ్యాది భోజనపరాణి నతుపిణ్డ సంసర్గమాత్రాభిప్రాయాణి , “ పి
తౄనేవాశయేత్తత్ర ” ఇత్యాదీనితు అనుమృతివిషయాణి , అనుయానే పి
త్రాదిపిణ్డేష్వేవ తత్పిణ్డ సంయోగవిధానాత్ , భోజనమపి తేషాం తత్ర
యుజ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అపరేపునరాహుః —— “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకర
ణం పిత్రోః పితృయజ్ఞవిధానతః ।” ఇతిస్మరణాత్ , పిణ్డ పితృయజ్ఞేచ
“ ॥ శ్లో ॥ తిలయుక్తేనచాన్నేన పిణ్డాంస్త్రీనేవపుత్రకః । పితౄనుద్దిశ్య ద
ర్భేషు కుర్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ ॥ ” ఇతివిధానాత్ , కాత్యాయనాశ్వ
లాయనాదిభిశ్చ పిణ్డపితృయజ్ఞప్రకారేణ పార్వణపిణ్డ విధానాత్, తత్ర
పిత్రాదీనాం భోజనే పితామహ్యాదీనాం పిణ్డ దానస్యానౌచిత్యాత్ , పిణ్డ
పితృయజ్ఞవిధానేనానుష్ఠాతౄణాంమాతృసాపిణ్డ్యే పితామహ్యాదీనామేవ
భోజనమ్ , పితామహ్యాది పిణ్డైరేవ మాతృపిణ్డసంసర్గః , “ ॥ శ్లో ॥ పి
తామహ్యాదిభిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణంస్మృతమ్ ॥ ” ఇత్యాదీనిచ పిణ్డత్రయవ
తాం పితామహ్యాది భోజన పిణ్డదాన తత్సంసర్గపరాణి , “ పితౄనేవాశ
యేత్తత్ర ” ఇత్యాదీనితు పిణ్డషట్కవతాం పిత్రాది భోజనపరాణి , “ పి
తామహ్యాదిభిస్సార్ధమ్ ” ఇతివచనాత్పితామహ్యాదిభిస్సహ పిణ్డ సంస
ర్గః ॥ * ॥ ఇతి । యథాకులాచారమిహవ్యవస్థా , “ ॥ శ్లో ॥ యత్ర శాస్త్ర
గతిర్భిన్నా సర్వకర్మసు భారత । ఉదితేఽనుదితేచైవ హోమభేదో య
థాభవేత్ ॥ తస్మాత్కులక్రమాయాతమాచారం త్వాచరేద్బుధః । సగరీయా
న్మహాబాహో సర్వశాస్త్రోదితాదపి ॥ ” ఇతి సుమన్తుస్మరణాత్ । పుత్రి
కాసుతో మాతృసపిణ్డనం మాతామహాదిభిస్సహకుర్యాత్ । తథా బోధా
యనః —— ॥ శ్లో ॥ ఆదిశేత్ప్రథమేపిణ్డే మాతరం పుత్రికాసుతః । ద్వి
తీయేపితరం తస్యాస్తృతీయేచ పితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రపా
దోఽపి —— ॥ శ్లో ॥ మాతుఃప్రథమతఃపిణ్డం నిర్వపేత్పుత్రికాసుతః । ద్వి

తృతీయంతు పితుస్తస్యాస్తృతీయంతు పితుః పితుః ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ పితాపితామహే యోజ్యః పూర్ణే సంవత్సరే సుతైః । మాతామాతామహే యోజ్యా తద్వదిత్యాహ భార్గవః ॥ * ॥ ఇతి । ఉశనాఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితుః పితామహే యద్వత్పూర్ణే సంవత్సరే సుతైః । మాతుర్మాతామహే తద్వదేషా కార్యా సపిణ్డతా ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రః — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యా సహైకతా తావద్యావత్పుత్రో న జాయతే । పుత్రికాసుత ఉత్పన్నే పత్న్యైకత్వం నివర్తతే ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ కోకిలస్య యథా పుత్రా అన్యసంవృద్ధజీవినః । పుష్టాస్తే స్వకులం యాన్తి సపుత్రా పుత్రికా తథా ॥ మాతుర్మాతుః పితుర్నిత్యం తస్యచైవ పితుః పితుః । ప్రదద్యాత్పుత్రికాపుత్రః పిణ్డదానే త్వయం విధిః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సర్వం బ్రాహ్మాదివివాహే ద్రష్టవ్యమ్ । ఆసురాదివివాహేషు వికల్పమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ తస్మాత్తత్పితామహ్యా తచ్ఛ్వశ్ర్వా వా సపిణ్డనమ్ । ఆసురాదివివాహేషు వర్ణానాం యోషితాం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణం మాతామహ్యాదిభిః స్మృతమ్ । పితామహ్యాదిభిర్వాపి హ్యాసురాద్యగతాసుతః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ మాతామహేన మాతుస్సాపిణ్డ్యే మాతామహశ్రాద్ధం పితుశ్శ్రాద్ధవన్నిత్యమేవ, పిత్రా పితామహ్యా వా మాతుస్సాపిణ్డ్యే మాతామహశ్రాద్ధమనిత్యమ్, కృతేఽభ్యుదయః, అకృతేన ప్రత్యవాయః ॥ * ॥ ఇతి । యమశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణం పైతృకేన త్రిభిశ్చ వా । ఆసురాద్యగతాపుత్రః పితామహ్యాదిభిస్తు వా ॥ * ॥ ఇతి । పైతృకేనేత్యనుమృతివిషయమ్, తచ్చోక్తప్రకారం ద్రష్టవ్యమ్ । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిర్ధర్మ్యవివాహోఢాస్త్రియాస్సుతః । పితృపక్షైర్మాతృపక్షైరాసురాద్యగతాసుతః ॥ వివాహపుత్రభేదేన తద్గోత్రంచ వ్యవస్థితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారేతు — ॥ వా ॥ ఆసురాదివివాహేఽపి పితామహ్యాదిభిరేవ వచనాదాచారాద్వికల్పస్మరణాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి । పితామహ్యాదిపిణ్డైరేవహి మాతృపిణ్డం శిష్టాస్సంయోజయన్తి, కించాపస్తమ్బేన "దుహితృమతే రథశతం దేయమ్" ఇతి కన్యాధిగమార్థద్రవ్యవి

ధానాత్, "భిక్షణేనిమిత్తమాచార్యోవివాహః" ఇతిద్రవ్యార్జననిమిత్తేషు వివాహస్య పరిగణనాత్, గౌతమేనచ "షడితేఽకే" ఇతిపఞ్చమవివాహస్యచాసురస్యధర్మ్యత్వస్మరణాత్, "॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిర్ధర్మ్యవివాహోఢాస్త్రియాస్సుతః ॥" ఇతివచనాచ్చ పితామహ్యాది పిణ్డైరేవ మాతృపిణ్డసంయోగః, "॥ శ్లో ॥ పితృపక్షైర్మాతృపక్షైరాసురాద్యాగతాసుతః ।" ఇతి వికల్పస్మరణేఽపి వైకల్పికధర్మేష్వాచారస్యైవ వ్యవస్థాపకత్వాత్, పితృపక్షైః - పితామహ్యాదిభిరేవ, పిణ్డసంయోగఇత్యాహుః.

మాతుస్సాపిణ్డ్యగోత్రనియమః

మాతుస్సాపిణ్డ్యగోత్రనియమమాహమార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మాదిషువివాహేషుయాచోఢాకన్యకాభవేత్ । భర్తృగోత్రేణకర్తవ్యాస్తస్యాఃపిణ్డోదకక్రియాః ॥ ఆసురాదివివాహేషు పితృగోత్రేణ ధర్మవిత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మాదివివాహాభిప్రాయేణాహశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతేనారీ వివాహాత్సప్తమేపదే । స్వామిగోత్రేణకర్తవ్యాస్తస్యాఃపిణ్డోదకక్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ పాణిగ్రహణకామన్త్రాః పితృగోత్రాపహారకాః । భర్తృగోత్రేణ నారీణాం దేయంపిణ్డోదకంతథా ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ పితృగోత్రంకుమారీణామూఢానాంభర్తృగోత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆసురాదివివాహాభిప్రాయేణ విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ పితృగోత్రంసముత్సృజ్యనకుర్యాద్భర్తృగోత్రతః । జన్మన్యపివిపత్తౌచ నారీణాం పైతృకంకులమ్ ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహస్యగోత్రేణ మాతుఃపిణ్డోదకక్రియామ్ । కుర్వీతపుత్రికాపుత్ర ఏవమాహప్రజాపతిః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వివాహపుత్రభేదేన తద్గోత్రంచవ్యవస్థితమ్ ॥ * ॥ ఇతి। బ్రాహ్మాదివివాహభేదేనౌరసపుత్రపుత్రికాపుత్రభేదేనచ, తద్గోత్రమ్ - స్త్రీగోత్రమ్, ఇతివ్యవస్థితమ్ । బ్రాహ్మాదివివాహచతుష్టయోఢాయాస్త్రియా భర్తృగోత్రేణౌర్ధ్వదేహికం కార్యమ్, ఆసురాదివివాహచతుష్టయోఢాయాఃస్త్రియాఃపితృగోత్రేణ । ఔరసపుత్రో భర్తృగోత్రేణ పుత్రికాపుత్రో మాతామహగోత్రేణ కుర్యాదిత్యర్థః । ఏతచ్చ, "॥ శ్లో ॥ ఆబ్రాహ్మ్య

కాంప్రదాస్యామి తుభ్యంకన్యామలంకృతామ్ । అస్యాం యోజాయతే పుత్రస్సమేపుత్రో భవిష్యతి ॥" ఇతివసిష్ఠోక్తప్రకారేణ దానే మాతామహగోత్రత్వమ్, "॥ శ్లో ॥ అపుత్రోఽహంప్రదాస్యామి తుభ్యంకన్యాం భవానపి । పుత్రార్థీచేదిహాత్వన్నస్సనాపుత్రోఽభవేదితి ॥" ఇతికాత్యాయనోక్తప్రకారేణోఢాయామాతుర్మాతామహ గోత్రేణ పితృగోత్రేణవాకుర్యాత్ । ఏవంపుత్రికాపుత్రస్యమాతామహసమ్బన్ధే తద్గోత్రత్వమ్, ఉభసమ్బన్ధే గోత్రవికల్పశ్చసిద్ధః । కాలాదరే — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాన్మాతామహశ్రాద్ధం నియమాత్పుత్రికాసుతః । ఉభయోరపిసమ్బన్ధే కుర్యాత్సఉభయోరపి ॥ * ॥ వృద్ధహారీతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాతామహపితృభ్యాంచ ప్రదద్యాత్పుత్రికాసుతః । ఉభయోరపిసమ్బన్ధేయస్మాదుభయగోత్రతా ॥ * ॥ ఇతి । దత్తస్యప్రతిగృహీతృగోత్రమేవ, "॥ శ్లో ॥ గోత్రాన్తరప్రవిష్టానాం దాయమాశౌచమేవవా । జ్ఞాతిత్వంచనివర్తన్తే తత్కులేసర్వమిష్యతే ॥" ఇతిస్మరణాత్ । యత్రపైఠీనసివచనమ్ — ॥ వా ॥ అథదత్తకృత్రిమపుత్రికాపుత్రక్షేత్రజాః పరిగ్రహేణార్షేణ జాతాద్వ్యాముష్యాయణకాభవన్తి ॥ * ॥ ఇతి।తదుపనయనానన్తరం గోత్రాన్తరే యోదత్తస్తద్విషయమిత్యర్థస్తాన్నిరూపితమ్ । ధారాపూర్వ్వందత్తాయావివాహాత్పూర్వ్వం మృతాయాభర్తృగోత్రేణవా పితృగోత్రేణవా క్రియాకార్యా, "॥ శ్లో ॥ దత్తాఽనూఢాచయాకన్యా సంస్కార్యా భర్తృగోత్రతః ॥" ఇతి, "॥ శ్లో ॥ స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతే నారీ వివాహాత్సప్తమేపదే ।" ఇత్యుభయథాస్మరణాత్ । అనేకభర్తృకాయా ఆద్యభర్తృగోత్రేణ కర్తవ్యమ్ । తదాహఋష్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీణామాద్యస్యవైభర్తుర్యద్గోత్రం తేననిర్వపేత్ । యదిత్వక్షతయోనిస్స్యాత్పతిమన్యం సమాశ్రితా ॥ తద్గోత్రేణ తదాదేయం పిణ్డంశ్రాద్ధం తథోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గోత్రస్యత్వపరిజ్ఞానే కాశ్యపం గోత్రమిష్యతే । యస్మాదాహుశ్శ్రుతిస్సర్వాః ప్రజాఃకాశ్యపసంభవాః ॥ పిత్రాదీనాంనామయదా పుత్రైర్నజ్ఞాయతేతదా । పృథివీషత్పితావాచ్యస్తత్పితాచాన్తరిక్షసత్ ॥ అభిధానాపరిజ్ఞానే దివిషత్ప్రపి

తామహః ॥ * ॥ ఇతి । రాజవిశోఃపురోహితగోత్రేణకార్యమ్ । తథాచ
కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పురోహితస్యగోత్రేణకార్యా రాజవిశోఃక్రి
యాః । దద్యాత్పిణ్డోదకశ్రాద్ధం తూష్ణీంశూద్రస్యనామతః ॥ * ॥ ఇ
తి । తచ్చనామశూద్రస్యదాసాన్తమిత్యాహబోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ శ
ర్మాన్తం బ్రాహ్మణస్యోక్తం వర్మాన్తం క్షత్రియస్యతు । ఘోషాన్తం చై
వ వైశ్యస్య దాసాన్తం శూద్రజన్మనః ॥ * ॥ ఇతి । స్వసూత్రేణ సపిణ్డీక
రణం కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అలబ్ధాత్మీయసూత్రస్య శ్రాద్ధాన్తంపరసూ
త్రతః । కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం స్వసూత్రేణైవనాన్యతః ॥ ” ఇతిభరద్వా
జస్మరణాత్ । అపుత్రాయాఃపత్న్యాస్సాపిణ్డ్యేభర్త్రా స్వపిత్రాదీ
భోజయిత్వా స్వమాత్రాదిపిణ్డైస్సహ తత్పిణ్డంసంయోజయేత్, “ ॥ శ్లో ॥
స్త్రీమృతాహే స్త్రియోభోజ్యాః పితరస్త్రీసపిణ్డనే । పిత్రాదేరేవ
హ్యామసాత్పిణ్డదానంతు వర్గయోః ॥ అపుత్రాయాం మృతాయాం
తు పతిఃకుర్యాత్సపిణ్డతామ్ । శ్వశ్ర్వాదిభిస్సహైవాస్యాస్సపిణ్డీకరణం
భవేత్ ॥ పత్న్యాఃకుర్యాదపుత్రాయాః పతిర్మాత్రాదిభిస్సహ ॥ ” ఇ
త్యాదిస్మరణాత్ । పత్నీమృతాహశ్రాద్ధేతు పత్నీమాతృపితామహీర్భో
జయేత్, “ ॥ శ్లో ॥ స్త్రీశ్రాద్ధేవృణుయాద్భర్తా పత్నీమాతృపితామ
హీః । పితృవ్యాగ్రజయోశ్శ్రాద్ధే తత్తత్పితృపితామహౌ ॥ ” ఇతిస్మ
రణాత్ । స్మృతిరత్నేతు — ॥ శ్లో ॥ అభర్తుర్యోషితఃపిణ్డం భర్తృపిణ్డైని
యోజయేత్ । యదిజీవతిభర్తాతు శ్వశ్ర్వాదిషునియోజయేత్ ॥ పత్యౌ
జీవతి సంసర్గః స్త్రీపిణ్డేషు స్త్రియాభవేత్ । మృతేభర్తరిపత్న్యైచ స
ర్వత్రేతివినిర్ణయః ॥ అనపత్యాయదానారీ పతిపిణ్డైనయోజయేత్ । య
దాపుత్రవతీనారీ పితామహ్యాదిభిస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి —
॥ శ్లో ॥ మృతప్రియాయాశ్చతథైవలోకేపరన్తిసన్తఃపతిపిణ్డయోగమ్ ।
జీవత్ప్రియాయాశ్చ తథైవపిణ్డం శ్వశ్ర్వాదిపిణ్డైస్సహ సంసృజేద్ధి ॥ * ॥
ఇతి । పిత్రోస్సపిణ్డీకరణం జ్యేష్ఠేనైవ కార్యమ్, ॥ శ్లో ॥ సర్వైరనుమ
తిం కృత్వా జ్యేష్ఠేనైవచ యత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణచావిభక్తేన సర్వైరే
వకృతం భవేత్ ॥ సపిణ్డీకరణంపిత్రోర్నకార్యమఖిలైస్సుతైః । ఏకేనాపి

కృతేసమ్యక్పుత్రత్వగుణసమ్భవాత్ ॥ జ్యేష్ఠపుత్రస్యసద్భావేకనిష్ఠః కు
రుతేక్రియామ్ । ప్రేతత్వాన్నవిముచ్యేత పితృత్వంచనగచ్ఛతి ॥ జ్యేష్ఠ
పుత్రేతుదూరస్థేకనిష్ఠస్తుయథోదితమ్ । కుర్యాత్పిత్రోస్తు సంస్కారం సపి
ణ్డీకరణంనతు ॥ యవీయసాకృతం కర్మప్రేతశబ్దంవిహాయతు । తదగ్రజె
నకర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచషో
డశ । ఏకేనైవతుకార్యాణిసంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనాన్య
త్రావగన్తవ్యాని । ఏతచ్చాధస్తాత్ప్రతిపాదితమ్ । జ్యేష్ఠస్యాప్యపత్నీకత్వే
కనిష్ఠఏవసపిణ్డనం కుర్యాత్ , తస్యైవసాగ్నికత్వాత్ । తథాపైఠీనసిః —
॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపుత్రః పితుః కుర్వీత యోఽగ్నిమాన్ । అనగ్నేస్తుక్రి
యానాన్యాహ్యేకోద్దిష్టాదృతేక్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ —
॥ శ్లో ॥ యద్యగ్నిర్ధారకో విప్రస్సాపిణ్డ్యేసముపస్థితే । భ్రాతృభిః కా
రయేచ్ఛ్రాద్ధం సాగ్నికైర్విధివత్తతః ॥ ఔపాసనాగ్నౌదూరస్థేసమీపేభ్రా
తరిస్థితె । యద్యగ్నౌజుహుయాద్వాపి పాణౌవాసహిపాతకీ ॥ జ్యేష్ఠపు
త్రోఽగ్నిమాన్నస్యాత్కనిష్ఠస్త్వగ్నిమాన్యది । కనిష్ఠఏవకుర్వీతసపిణ్డీకర
ణం పితుః ॥ * ॥ ఇతి । ఉద్వాహానన్తరం పునస్సపిణ్డీకరణంకర్తవ్యమ్ ॥శ్లో॥
జ్యాయస్యనగ్నావన్యస్తుసాగ్నిః పిత్రోస్సపిణ్డనమ్ । కుర్యాత్త్యక్త్వాప్రే
తశబ్దం సత్యగ్నావగ్రజః పునః ॥ * ॥ ఇతి । పునస్సపిణ్డీకరణప్రకారశ్చ
న్ద్రికాయామభిహితః ॥ శ్లో ॥ యవీయసాకృతెశ్రాద్ధేప్రేతశబ్దంవిహా
యచ । తదగ్రజేనకర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ సపిణ్డీకరణంనామ పునః
పార్వణవద్భవేత్ । అర్ఘ్యసంయోజనంకుర్యాత్పిణ్డసంయోజనం తథా ॥
ప్రేతశబ్దాద్వినిర్ముక్తః పునస్తేననిర్దిశేత్ । ప్రేతశబ్దం వినాసర్వం కార్య
మిత్యాహగౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌతు — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకర
ణం నామ పునః పార్వణధర్మవత్ । పితృశబ్దేనకర్తవ్యం ప్రేతశబ్దంవిహాయ
చ ॥ అర్ఘ్యసంయోజనంనాస్తిపిణ్డసంయోజనంతథా । ఏకాదశేఽహ్నిక
ర్తవ్యం సపిణ్డీకరణంపునః॥ ద్వాదశాహేనకర్తవ్యమితిశాతాతపోఽబ్రవీ
త్ । యస్సపిణ్డీకృతంప్రేతంపునః పిణ్డేనయోజయేత్ ॥ విధిఘ్నస్తేనభవతిపి
తృహాచోపజాయతె ॥*॥ ఇతి । ఏవంచార్ఘ్యపిణ్డసంయోగయోర్వికల్పః ।

అత్ర కేచిదాహుః — ॥ వా ॥ పునఃసపిణ్డనంయోగనిషేధశ్రవణాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేవృత్తే పృథక్త్వంనోపపద్యతే । పృథక్త్వేతుకృతేపశ్చాత్పునఃపిత్రోస్సపిణ్డతా ॥” ఇత్యేకోద్దిష్టనిషేధస్మరణాచ్చ, “ పునః పార్వణధర్మవత్” ఇతిపార్వణధర్మమాత్రస్మరణాచ్చ, పునఃస్సపిణ్డీకరణం పార్వణవిధానేనకర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పునస్సపిణ్డీకరణే తతఃపూర్వంనమాసికానిపునఃకర్తవ్యాని, సపిణ్డీకరణమాత్రస్యపునఃకరణవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంనైకోద్దిష్టంసమాచరేత్ ॥” ఇత్యేకోద్దిష్టరూపమాసికనిషేధస్మరణాచ్చ.

సపిణ్డీకరణాదావగ్నినిర్ణయః

అథసపిణ్డీకరణాదిశ్రాద్ధేష్వగ్నినిర్ణయః । తత్రయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కర్మస్మార్తంవివాహాగ్నౌకుర్వీతప్రత్యహంగృహీ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహేత్రిపక్షేవాషణ్మాసేమాసికాబ్దికే । సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్పిత్రోరౌపాసనేసుతః ॥ * ॥ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపిత్రోః కుర్యాదౌపాసనేతతః । అథావేలౌకికేహ్యగ్నౌసర్వం సంపాదయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । లౌకికాగ్నావితివిధురవిషయమ్ ॥ తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనాగ్నౌకర్తవ్యంమాతాపిత్రోర్గురోరపి । అన్యేషాంలౌకికాగ్నౌతువిధురస్యచలౌకికే ॥ వటుశ్చేల్లౌకికాగ్నౌ చకుర్యాత్పిత్రోస్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదౌపాసనేశ్రాద్ధంమాతాపిత్రోర్యథావిధి । అన్యేషాంలౌకికేతద్వద్బ్రహ్మచార్యప్యనగ్నికః ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంకుర్యాదగ్నావౌపాసనేద్విజః । మాతాపిత్రోర్గురోశ్చైవనేతరేషాంతులౌకికే ॥ * ॥ ఇతి । అఖండాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్సపిణ్డీకరణంకుర్యాదౌపాసనేసుతః । ఇతరేషాంసపిణ్డానాంలౌకికాగ్నావితిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్పిత్రోరౌపాసనానలే । తథామాతామహస్యాపిమాతామహ్యాశ్చనిర్ణయః ॥ తథాసీమన్తజాతస్యజ్యేష్ఠస్యాపిసపిణ్డనమ్ । ఔపాసనాగ్నౌకర్తవ్యంజనకస్యసమోహితః ॥ పితామహస్య తత్పత్న్యాః కార్యమౌపాసనానలే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥

మాతుః పిత్రోర్మాతులాదేర్మరణేతుస్వవహ్నినా । సాపిణ్డ్యం మాసికా
దీంశ్చ తత్తత్పుత్రేణ కారయేత్ ॥ అపుత్రస్యపితృవ్యస్యజ్యేష్ఠస్యాప్య
సుతస్యచ । సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్స్వస్యోపాసనవహ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । అ
న్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పిత్రోర్మాసికాదీన్ దౌహిత్రస్స్వీయవ
హ్నినా । తథామహాలయాదీంశ్చ కుర్యాత్పార్వణతశ్శుచిః ॥ * ॥ ఇతి ।
తదేవం మాతాపిత్రోర్మాతామహమాతామహ్యోర్మాతులస్యాపుత్రస్య
జ్యేష్ఠభ్రాతుః పితృవ్యస్యాచార్యస్యచ స్వోపాసనేసాపిణ్డ్యాదిపార్వణశ్రా
ద్ధంకుర్యాదితిస్థితమ్ । యత్తుకైశ్చిదుక్తమ్ — ॥ వా ॥ పిత్రోర్మాతా
మహయోశ్చశ్రాద్ధమౌపాసనే ఇతరేషాం శ్రోత్రియాగారాదాహృతే
లౌకికాగ్నౌకర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి తత్పూర్వోక్తస్మృత్యనభిజ్ఞానవిలసితత్వా
దుపేక్ష్యమ్ .

అగ్నౌకరణం ద్వివిధమ్ , కాత్యాయనాశ్వలాయనాద్యుక్తం పి
తృయజ్ఞధర్మకమేకమ్ , ఆపస్తమ్బాద్యుక్తం తద్విరహితమన్యత్ , తత్స్వ
రూపం చాగ్రేవక్ష్యతే । ఉభయవిధమగ్నౌకరణమప్యనాహితాగ్నేరౌ
పాసనవత ఆహితాగ్నేరప్యర్ధాధానేనౌపాసనవత ఔపాసనఏవ , స
ర్వాధానేనౌపాసనవత్త్వాసంభవేఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణహోమస్య
లోపః నతువైతానికాగ్నావనుష్ఠానమ్ , " శ్రౌతంవైతానికాగ్నిషు " ఇ
త్యభిధానాత్ । నచలౌకికాగ్నౌదేవతాదేరివాగ్నేరపి , ప్రతినిధ్యభావా
త్ । అతఏవసర్వాధానేనౌపాసనాభావవిషయేధూర్తస్వామినాభాష్యకా
రేణోక్తమ్ — ॥ వా ॥ శ్రాద్ధమూర్ధ్వం హోమాత్కర్తవ్యం బ్రా
హ్మణాహవనీయాగ్నౌతస్యాపిప్రధానత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాపి -
హోమాదూర్ధ్వం క్రియమాణస్యాన్నాశనలక్షణస్యశ్రాద్ధస్యాపీత్యర్థః ।
పితృయజ్ఞధర్మకాగ్నౌకరణస్యతుసర్వాధానేనౌపాసనాభావేఽపిననివృ
త్తిః , " కర్మస్మార్తంవివాహాగ్నౌకుర్వీతప్రత్యహంగృహీ " ఇత్యాది
నోపదిష్టౌపాసనాగ్న్యభావేఽపి పితృయజ్ఞవదిత్యతిదేశతః ప్రాప్తదక్షిణా
గ్నేస్సమ్భవాద్దక్షిణాగ్నావనుష్ఠానమ్ । అనేనైవాభిప్రాయేణమార్కణ్డే
యేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిస్తుజుహుయాద్దక్షిణాగ్నౌసమాహి

తః ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణేతు పిణ్డపితృయజ్ఞవదిత్యతిదేశా
భావాన్నదక్షిణాగ్నిప్రాప్తిరితిసర్వాధానేధూర్తస్వామ్యుక్తాగ్నౌకరణా
భావోయుక్తః । పూర్వోక్తాభిప్రాయేణవాయుపురాణేఽప్యుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥
ఆహృత్యదక్షిణాగ్నింతుహోమార్థంవైప్రయత్నతః । అగ్న్యర్థంలౌ
కికంవాపి జుహుయాత్కర్మసిద్ధయే ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాయమర్థః — అగ్నౌ
కరణహోమార్థం గృహ్యాగ్న్యభావే దక్షిణాగ్నింలౌకికాగ్నింవాఽఽ
హృత్య హోమకర్మసిద్ధయే జుహుయాదితి । అత్రదక్షిణాగ్నిపక్షస్య
ప్రవాసాదినాఽసమ్భవేలౌకికాగ్నిపక్షః, తస్యాతిదేశోపదేశరూపప్రమాణ
ద్వయావగతదక్షిణాగ్న్యబాధకత్వేనాగత్యాఽఽశ్రయణీయత్వాత్ ।
అతఏవప్రయత్నతోదక్షిణాగ్నిమాహృత్యేత్యుక్తమ్ । దక్షిణాగ్న్యస
న్నిధానే హస్తేవాలౌకికాగ్నౌవా అగ్నౌకరణం కుర్యాదిత్యత్రాపి ప్రవా
సాదినాదక్షిణాగ్న్యసమ్భవే లౌకికాగ్న్యాదిపక్షౌపూర్వోక్తన్యాయాదవ
గన్తవ్యౌ । లౌకికాగ్నిస్తు తాదృశవిశేషానవగమాత్ పాణినాసహసమవిక
ల్పఏవ । యద్యపిన్యాయతోఽగ్నేః ప్రతినిధ్యభావః, తథాపినప్రతినిధి
న్యాయేనాత్రదక్షిణాగ్న్యాదేరుపాదానమ్ । కింతుగృహ్యాగ్న్యభావే
నతత్సాధ్యకర్మణోఽననుష్ఠానేప్రాప్తేవచనేనాగృహ్యాగ్న్యాదావపిగృహ్యా
గ్నిసాధ్యంకర్మవిధీయత ఇతినకశ్చిద్దోషః । తథానారదీయే — ॥ శ్లో ॥ అ
గ్న్యభావేతువిప్రస్యపాణౌహోమోవిధీయతే । యథాచారంప్రకుర్వీ
తపాణావగ్నౌతువాద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥
హస్తేఽగ్నౌకరణంకుర్యాత్సర్వాధానీనలౌకికే । అర్ధాధానీతుగృహ్యే
గ్నౌజుహుయాత్పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ ఇతి, అత్ర నలౌకికఇతి విధురాది
విషయమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నిరగ్నావనగ్నిస్తుద్వి
జపాణావథాప్సువా । కుర్యాదగ్నౌక్రియాంనిత్యం లౌకికే నేతి నిశ్చిత
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాయమర్థః — అగ్నిమాన్పురుష ఔపాసనాగ్నౌద
క్షిణాగ్నౌలౌకికాగ్నౌవా పూర్వోక్తవ్యవస్థయాఽగ్నౌకరణంకుర్యాత్,
భార్యావిధురతయాదాయాత్ప్రాగస్వీకృతౌపాసనతయావాయోఽగ్ని
రహితస్సతుద్విజపాణావప్సువాఽగ్నౌకరణంకుర్యాన్నజాతులౌకికాగ్నౌ

కుర్యాదితి । యత్తుమనునోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేతు విప్రస్య పాణావేవోపపాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తద్బ్రహ్మచారివిషయమ్ । తదాహజాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేతువిప్రస్యపాణౌదద్యాత్తుదక్షిణే । అగ్న్యభావఃస్మృతస్తావద్యావద్భార్యాం నవిన్దతి ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ అన్యేషాంలౌకికేతద్వద్బ్రహ్మచార్యప్యనగ్నికః ॥ ” ఇతివచనం సపిణ్డీకరణవిషయమ్ , తత్పూర్వముక్తమాపస్తమ్బాదివిషయంవా । తథావక్ష్యతే । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదనుపనీతోఽపి శ్రాద్ధమేకోహియస్సుతః । పితృయజ్ఞాహుతిం పాణౌజుహుయాన్మన్త్రపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విద్యమానేఽప్యగ్నౌకామ్యాదిషుచతుర్షుశ్రాద్ధేషుపాణావేవహోమః । తదాహగృహ్యకారః — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకంచ పూర్వేద్యుర్మాసిమాస్యథపార్వణమ్ । కామ్యమభ్యుదయేఽష్టమ్యామేకోద్దిష్టమథాష్టమమ్ ॥ చతుర్ష్వాద్యేషుసాగ్నీనాం వహ్నౌహోమోవిధీయతే । పిత్ర్యబ్రాహ్మణహస్తేస్యాదుత్తరేషుచతుర్ష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । అష్టకాశ్రాద్ధదినోత్తరదినేక్రియమాణం శ్రాద్ధమన్వష్టకమ్ , పూర్వదినేక్రియమాణం సప్తమ్యాం క్రియమాణం శ్రాద్ధంపూర్వేద్యురిత్యుక్తమ్ , మాసిమాసీత్యనేనమాసిశ్రాద్ధముక్తమ్ , పార్వణం త్రిపురుషోద్దేశేనక్రియమాణమమావాస్యాదిశ్రాద్ధమ్ , కామ్యమ్ - ఫలకామనయా క్రియమాణమ్ , అభ్యుదయ ఇత్యనేనాభ్యుదయకముక్తమ్ , అష్టమ్యామితి పదేనాష్టకాఖ్యం శ్రాద్ధముక్తమ్ , ఏకముద్దిశ్యక్రియమాణమేకోద్దిష్టమ్ , ఏషామష్టవిధానాం శ్రాద్ధానాంమధ్యేషుచతుర్షుసాగ్నికానాంబహ్వగ్నికానామేకాగ్నీనాంచ పూర్వోక్తవ్యవస్థయాఽగ్నౌహోమోవిధీయతే , ఉత్తరేషుచతుర్షుహోమః పిత్ర్యబ్రాహ్మణహస్తేస్యాదిత్యర్థః । ఆద్యేషుచతుర్ష్వపిప్రవాసాదినా ఔపాసనాసన్నిధానే ద్విజపాణావప్సువా కర్తవ్యమ్ । తదాహవిష్ణుధర్మోత్తరే మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నిశ్చౌపాసనేఽగ్న్యభావే ద్విజేఽప్సువా ॥ * ॥ ఇతి । ఔపాసనోగృహ్యాగ్నిః । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిస్తుజుహుయాద్దక్షిణాగ్నౌ సమాహితః । అనాహితాగ్నిరౌపాసనేఽగ్న్యభావే ద్విజేఽప్సు

వా ॥ * ॥ ఇతి । అపస్వగ్నౌకరణం జలసమీపే శ్రాద్ధకరణే వేదితవ్యమ్ ।
తదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే చాప్సు మార్కణ్డేయేన
యః స్మృతః । స యదా౽పాంసమీపే స్యాచ్ఛ్రాద్ధే జ్ఞేయో విధిస్తదా ॥ * ॥
ఇతి । యదా తు పాణిహోమపక్షస్తదైకస్యైవ విప్రస్య పాణౌ హోమో
న తు సర్వవిప్రాణామిత్యాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యే యః ప
ఙ్క్తిమూర్ధన్యస్తస్య పాణావనగ్నికః । హుత్వా మన్త్రవదన్యేషాం తూష్ణీం
పాత్రేషు నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావే తు వి
ప్రస్య పాణావేవోపపాదయేత్ । పర్యుక్ష్య దర్భానాస్తీర్య యతో హ్యగ్ని
సమో ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిసమత్వాత్పిత్ర్యబ్రాహ్మణం పర్యుక్ష్య ప
రిస్తీర్య జుహుయాదిత్యర్థః । యత్తు యమేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ దైవవిప్ర
కరే౽నగ్నిః కృత్వా౽గ్నౌకరణం ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి, తత్ర వికల్పేన వ్యవస్థా
ద్రష్టవ్యా । అత్రాపత్నీకకర్తృకపాణిహోమమేవ విశేషమాహ కాత్యా
యనః — ॥ శ్లో ॥ అపత్నీకో యదా విప్రః శ్రాద్ధం కుర్వీత పార్వణమ్ ।
పిత్ర్యవిప్రైరనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవేషు హూయతే ॥ * ॥ ఇతి । వాయుపురా
ణే చ — ॥ శ్లో ॥ అభార్యో దైవికే కుర్యాచ్ఛేషం పిత్ర్యే నివేదయేత్ ।
న హి స్మృతాశ్శేషభాజో విశ్వేదేవాః పురాణగైః ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వేదేవ
కరే హోమపక్షే హుతశేషం పిత్ర్యర్థభోజనేష్వేవ నిక్షిపేదిత్యర్థః । స్మృ
త్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ దైవవిప్రకరే భార్యః కృత్వా౽గ్నౌకరణం ద్విజః ।
శేషయేత్పితృవిప్రేభ్యః పిణ్డార్థే శేషయేత్తదా ॥ అగ్నౌకరణశేషం తు న ద
ద్యాద్వైశ్వదేవికే ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరణవత్త
త్ర హోమో దైవకరే భవేత్ । పర్యుక్ష్య దర్భానాస్తీర్య యతో హ్యగ్నిస
మో హి సః ॥ * ॥ ఇతి । యదా దైవవిప్రకరే హోమస్తదా మహాలయాదౌ
పితామహశ్రాద్ధార్థం వైశ్వదేవవిప్రభేదే౽పి సకృదేవానుష్ఠేయః ,
యదా పిత్ర్యబ్రాహ్మణకరే హోమస్తదా మాతామహబ్రాహ్మణకరే౽
పి పృథగనుష్ఠేయః , " ॥ శ్లో ॥ వైశ్వదేవే యదైకస్మిన్ భవేయుర్ద్వ్యాద
మో ద్విజాః । తదైకపాణౌ హోతవ్యం స్యాద్ద్విధిర్విహితస్తథా ॥ మా
తామహస్య భేదేన కుర్యాదితి వినిర్ణయః । " ఇతి స్మరణాత్ । పాణౌ య

తత్కర్తవ్యం తదాహ శౌనకః — ॥ వా ॥ అనగ్నిశ్చేదాద్యం గృహీత్వా భవత్స్వేవాగ్నౌకరణమితి పూర్వం తథాఽస్తు ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — ఆద్యమ్ - ఘృతాప్లుతమన్నమ్, గృహీత్వా భవత్స్వేవాగ్నౌకరణహోమం కరిష్యఇతి పూర్వం పృష్ట్వా, తథాస్త్వితి తైరనుజ్ఞాతో జుహుయాదితి । పాణితలే హుతస్యాన్నస్య వినియోగమాహ గృహ్యపరిశిష్టకారః ॥ శ్లో ॥ యచ్చ పాణితలే దత్తం యచ్చాన్యదుపకల్పితమ్ । ఏకీభావేన భోక్తవ్యం పృథగ్భావో న విద్యతే ॥ అన్నం పాణితలే దత్తం పూర్వమశ్నన్త్యబుద్ధయః । పితరస్తేన తృప్యన్తి శేషాన్నం న లభన్తి తే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు శౌనకవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ తేషు తద్భుక్తవత్స్వన్నమన్యదన్నం చ భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, పాత్రస్థాపితం పాణిహుతం పూర్వం భుక్తవత్సు బ్రాహ్మణేష్వితి తస్యార్థః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దైవార్థపాణౌ జుహుయాదభావేఽన్యో యథార్హతః । పాణౌ హుతం యదన్నం తత్పృథఙ్నాశ్నాతి కుత్రచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । అనేనైవాభిప్రాయేణ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ హస్తే హుతం యదశ్నీయాద్బ్రాహ్మణో జ్ఞానదుర్బలః । నష్టం భవతి తచ్ఛ్రాద్ధమితి శాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । పారిజాతే తు — ॥ శ్లో ॥ హస్తే హుతం తు నాశ్నీయాదబ్దం ముక్త్వాఽనుమాసికమ్ । అగ్నౌ ప్రక్షేపణం కార్యం సపిణ్డీప్రేతకర్మసు ॥*॥ ఇతి । తదేవమనాహితాగ్నేరౌపాసనవత ఆహితాగ్నేరర్ధాధానేనౌపాసనవత ఔపాసన ఏవ సపిణ్డీకరణాది శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ । సర్వాధానేనౌపాసనాసమ్భవే ఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణస్య లోపః, పితృయజ్ఞధర్మకాగ్నౌకరణస్య న నివృత్తిః, కింతు దక్షిణాగ్నావనుష్ఠానం దక్షిణాగ్న్యసన్నిధానే లౌకికాగ్నౌ పాణౌ వాజలే వా హోమః కర్తవ్యః । ఏవమనాహితాగ్నేరప్యౌపాసనాసన్నిధానే పితృయజ్ఞధర్మకమగ్నౌకరణం లౌకికాగ్నౌ ద్విజేఽప్సు వా కుర్యాత్ । దాయాత్ప్రాగగృహీతాగ్నిర్బ్రహ్మచారీ విధురశ్చ పాణౌ కుర్యాన్న లౌకికాగ్నౌ । కామ్యాదిచతుష్టయేఽపి పాణావేవ హోమః । ఆపస్తమ్బోక్తమగ్నౌకరణమనాహితాగ్నిర్దూరస్థాగ్నిశ్చేల్లౌకికాగ్నౌ కుర్యాత్, బ్రహ్మచారీ విధురశ్చ లౌకికాగ్నౌ కుర్యాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనాగ్నౌ దూరస్థే కేచిదిచ్ఛన్తి సత్తమాః । పాణావేవ తు హోతవ్యమితి నైతత్స

మజ్జుసమ్॥ ప్రాచీనావీతినాహోమః కార్యోఽగ్నౌద్విజసత్తమాః। తచ్ఛే
షం విప్రపాత్రేషువికిరేత్సంస్మరన్హరిమ్ ॥ అభార్యోదూరభార్యశ్చ
బ్రహ్మచారీచపైతృకే। అగ్నౌకరణమేతేషాం వహ్నౌవేవోచితంభవేత్॥"
ఇతిస్మరణాత్। "అగ్నిముఖావైదేవాః, పాణిముఖాఃపితరః" ఇత్యవిశేషే
ణశ్రవణాదాపస్తమ్బోక్తమగ్నౌకరణమపి విధురాదయః కుర్యుః , పా
ణావిత్యపరే। తద్ద్వయంపిత్ర్యబ్రాహ్మణకరేవైశ్వదేవికబ్రాహ్మణకరే
వావికల్పేన భవతి । అభార్యకర్తృకంతువైశ్వదేవికబ్రాహ్మణకరపవకర్త
వ్యమితిమాధవీయస్మృతి చన్ద్రికాద్యుక్తార్థనిష్కర్షః । సర్వాథానేనౌపాస
నాసమ్భవే ఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణస్యాపిననివృత్తిః, కింతులౌకికాగ్నా
వనుష్ఠానమితిమతాన్తరమ్। అన్యత్సర్వమత్రాపిసమానమ్ । పత్న్యాం
రజస్వలాయాం సత్యౌపాసనే తామనాదృత్య సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యా
త్, "॥ శ్లో ॥ ఋతుమత్స్వపిదారేషువిదేశస్థోఽప్యనగ్నికః । అన్నేనై
వాబ్దికం కుర్యాద్ధేమ్నావాఽఽమేననక్వచిత్ ॥" ఇతిస్మరణాత్ । ప్ర
త్యాబ్దికేపత్న్యైవమధ్యమపిణ్డదానవిధానే తామనాదృత్య శ్రాద్ధం కుర్యా
దిత్యుక్తసాపిణ్డ్యేపత్న్యై, పిణ్డదానాభావాన్నిషేధాభావాచ్చ । అగ్నవి
చ్ఛేదేతు "॥ శ్లో ॥ ద్వయోస్సాధారణో వహ్నిస్సహసంస్కారసంస్కృ
తః ॥*॥—॥ శ్లో ॥ విశోధ్యకాయంవివిధైస్తుకృచ్ఛ్రైర్ద్రవ్యప్రదానంకు
రుతే యథార్థమ్ । అతఃపరస్తాత్సహభార్యయాచయతాసురగ్నౌకరణం
వదేత్సః ॥ * ॥" ఇత్యాదివచనైస్సధానేపత్నీపాపేక్షత్వావగమాత్కాలా
న్తరేఽగ్నిం సన్ధాయౌపాసనాగ్నౌసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్, తస్యకాలాన్తరే
సావకాశత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ సావకాశంతుయత్కార్యం నతత్కుర్యా
ద్విదూషితే ॥" ఇతిస్మరణాత్। తథాగృహ్యపరిశిష్టే —॥ శ్లో ॥ ఋతు
మత్స్వపిదారేషు ధార్యాగ్నిస్తుభవేద్యది । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాదె
వావిచారయన్ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరే —॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేప్రా
ప్తేభార్యాయదిరజస్వలా । సపిణ్డీకరణం నస్యాదగ్నావనుగతేసతి ॥ * ॥
ఇతి। అన్యత్రాపి —॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధకర్తుర్యదాభార్యాహ్యశౌచాన్తె
రజస్వలా । శ్రాద్ధశేషం ప్రకుర్వీత వర్జయిత్వాసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి।

గాతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహని సంప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా । శ్రాద్ధం తత్ర న కర్తవ్యం పఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధమత్ర సపిణ్డీకరణమ్ । మృతపత్న్యాం రజస్వలాయామపి పఞ్చమదినే భర్తృసపిణ్డీకరణముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణే ప్రాప్తే ప్రేతపత్నీ రజస్వలా । సపిణ్డీకరణం న స్యాత్ పఞ్చమేఽహని కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదపుత్రే భర్తరి ప్రేతే పత్నీకర్తృకసపిణ్డీకరణవిషయమిత్యేకే, పుత్రాదికర్తృకవిషయమపీత్యన్యే, శిష్టాచారాద్వ్యవస్థా । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ మృతే భర్తరి యా నారీ హ్యాశౌచాన్తే రజస్వలా । శ్రాద్ధశేషం ప్రకుర్వీత స్నాత్వా సూత్రం విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు నారదవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నష్టాగ్నిర్దూరభార్యశ్చ పార్వణే సముపస్థితే । అగ్నిం సన్ధాయ విధివచ్ఛ్రాద్ధం కృత్వా విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, యచ్చ త్రికాణ్డీవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్య భార్యా విదూరస్థా పతితా వ్యాధితాఽపి వా । అనిచ్ఛుః ప్రతికూలా వా తస్యాః ప్రతినిధౌ క్రియా ॥ శ్రాద్ధేఽహని తు సంప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా । అగ్నిం సన్ధాయ విధివచ్ఛ్రాద్ధం కృత్వా విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తన్నిరవకాశమృతాహశ్రాద్ధవిషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ మృతాహం సమతిక్రమ్య చణ్డాలః కోటిజన్మసు ॥ ” ఇతి లోకాక్ష్యాదిస్మరణాత్ । “ ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత యస్య భార్యా రజస్వలా । సిద్ధాన్నేన న కర్తవ్యమామం తస్య విధీయతే ॥ ” ఇతి కాత్యాయనాదివచనమ్, సపిణ్డీకరణాదివ్యతిరిక్తవిషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధమన్నేనైవ సమాచరేత్ । నైవామేన న హేమ్నా వా మాతాపిత్రోర్విశేషతః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । యస్య ద్వాదశాహ ఏవ సపిణ్డీకరణం విహితమ్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం పిత్రోః కుర్యాదేకో హి యస్సుతః । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్య ద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ ఏకపుత్రోఽగ్నిమాంశ్చైవ కుర్వీత ద్వాదశేఽహని ॥ ” ఇత్యాదినా తస్యాపి “ యస్య భార్యా విదూరస్థా ” ఇతి న్యాయాదగ్నిసన్ధానపూర్వకం కర్తవ్యమ్ । ఏవం సంవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే పత్న్యాం రజస్వలాయాం పత్న్యాః ప్రతినిధాయ “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహని సంప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా । అగ్నిం సన్ధాయవి

ధివచ్ఛ్రాద్ధంకృత్వావిసర్జయేత్ ॥ ” ఇతిన్యాయాత్తస్యనిరవకాశత్వే
నాగ్నింసన్ధాయసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ , తత్రసాపిణ్డ్యాకరణే పునష్షోడశప్ర
సక్తేః , “ ॥ శ్లో ॥ కుర్యాన్నిరవకాశంతు నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ ” ఇతిశ
ఙ్ఖస్మరణాచ్చ । తదేవమ్ “ పత్న్యాంరజస్వలాయామౌపాసనేవిద్యమానే
తామనాదృత్యద్వాదశాహాదౌసపిణ్డీకరణంకుర్యాత్ , అగ్నివిచ్ఛేదేతు
ఏకోద్దిష్టాన్తం స్వకాలేకృత్వాపఞ్చమదినాదావుక్తకాలేఽగ్నింసన్ధాయ
సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ , ఏకపుత్రోఽగ్నిమాంశ్చకుశాదినాపత్న్యాః ప్రతి
నిధింకృత్వాఽగ్నింసన్ధాయద్వాదశాహేసపిణ్డనంకృత్వాతమగ్నింవిసృ
జేత్ , వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యమగ్నిసన్ధానపూర్వకం కాలాన్తరాభావాద్ర
జస్వలాయామపిపత్న్యాంకుర్యాత్ , మాసికాబ్దికాదికంచాగ్నింసన్ధా
యస్వకాలేకృత్వాతమగ్నింవిసృజేత్ , ప్రేతపత్న్యాం రజస్వలాయాం
సాపిణ్డ్యంపఞ్చమదినేకుర్యాత్ , అపుత్రేభర్తరిప్రేతేయదిపత్నీకుర్యా
త్తదైవపఞ్చమేఽహ్ని , అన్యశ్చేత్కుర్యాత్తేప్రేతపత్న్యాంరజస్వ
లాయామపిస్వకాలేకుర్యాత్ ” ఇత్యపరే .

అయమత్రనిష్కర్షః — అనాహితాగ్నిర్ద్వాదశాహేతృతీయప
క్షేవాతృతీయేమాసేషష్ఠేవైకాదశేమాసివత్సరాన్తేవాపుంసవనాద్యావ
శ్యకశుభాగమేవాసపిణ్డీకరణంకుర్యాత్ , ద్వాదశాహప్రభృతిషట్సుది
నేషుసప్తదశదినపర్యన్తేషు త్రయోవింశద్దినేవాకుర్యాత్ , ఆహితాగ్ని
శ్చేత్కర్తాఆహితాగ్నేరనాహితాగ్నేర్వామృతస్యసాపిణ్డ్యంద్వాదశా
హఏవకుర్యాత్ , ఏకాదశదినేదర్శప్రాప్తేసత్యేకాదశదినేసాపిణ్డ్యంకృ
త్వాపిణ్డపితృయజ్ఞంచకుర్యాత్ , అనగ్నిః కర్తాసాగ్నేః ప్రేతస్యత్రిప
క్షేద్వాదశాహేవాకుర్యాత్ , మహాగురుపితృమరణేత్రయోదశదినేకు
ర్యాత్ , సాగ్నిరనగ్నిశ్చద్వాదశాహాదౌప్రమాదాదకృతం సాపిణ్డ్యము
త్తరభావిషుకాలేషుకుర్యాత్ , ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యేవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే
చనవారాదిదోషః , తత్రాపిద్వాదశాహసాపిణ్డ్యేపితృవ్యతిరిక్తానాం శు
క్రదినమేకంవర్జ్యమ్ , వత్సరాత్యయేతు పునష్షోడశశ్రాద్ధపూర్వకంకన్యా
కుమ్భయోరన్యతరమాసస్యకృష్ణపక్షేపఞ్చమ్యామష్టమ్యామేకాదశ్యాం

దర్శే వా కర్తవ్యమ్ , పితామహాదిషు త్రిషు జీవత్సు న సాపిణ్డ్యమన్యతమాత్య
యే పుత్రః కుర్యాత్ , ఏవం మాతుః పితుర్భర్తుః పత్న్యాశ్చ వ్యుత్క్రమమ
రణే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , నాన్యేషాం వ్యుత్క్రమమరణే సాపిణ్డ్యం కుర్యా
త్ , ఆమేన హేమ్నా వా కుర్యాత్ , వ్యుత్క్రమమృతానాం మాతాపితృ
భర్తృపత్నీనామన్నేన సాపిణ్డ్యే ఇతరేషామామేన హేమ్నా వా కృతేఽపి
తదన్తర్హితమరణే తత్సపిణ్డనానన్తరమేతేషాం పునరన్నేన సపిణ్డీకరణం కర్త
వ్యమ్ , పుంసః స్త్రియా వా సాపిణ్డ్యే పిత్రాదీనామేవ వరణమ్ , వైశ్వదేవా
ర్థే ద్వౌ పితృపితామహప్రపితామహార్థే త్రీన్ నిమిత్తార్థే ఏకం విష్ణ్వర్థే ఏక
మనేన క్రమేణ వృణుయాత్ , వైశ్వదేవార్థే పిత్రాద్యర్థే చాశక్త ఏకమే
కం వా వృణుయాత్ , పుంసః పిణ్డం పిత్రాదిపిణ్డైస్సహ సంసృజేత్ , స్త్రి
యాః పిణ్డం శ్వశ్ర్వాదిపిణ్డైస్సహ సంసృజేత్ , అనపత్యాయాః పతిపిణ్డ
నేత్యేకే , అనుమృతౌ సహమృతౌ చ పతిపిణ్డేన సంసృజ్య పునస్తత్పిత్రాది
పిణ్డైస్సంసృజేత్ , పిణ్డత్రయవతామాశ్వలాయనాదిసూత్రానుసారిణాం
స్త్రియాస్సాపిణ్డ్యే శ్వశ్ర్వాదీనామేవ వరణం తత్పిణ్డైరేవ సంసర్గః , సమా
నపిణ్డయోగానాం కర్త్రైక్యే తన్త్రతః కుర్యాన్నిమిత్తవరణం పృథక్కుర్యా
త్ , మరణక్రమాపరిజ్ఞానే తు జ్యేష్ఠక్రమేణ పిణ్డసంసర్గం కుర్యాత్ , పి
త్రోః పత్నీపుత్రపౌత్రభ్రాతృతత్పుత్రస్నుషాస్వస్రాణాం చ సఙ్ఘాత
మరణే పిత్రోర్ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణం పత్న్యాదీనాం త్రిపక్షే పిత్రోర్మృ
తాబ్దే పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానామన్యేషాం మరణే పితృవత్సరాన్తే తేషాం సపి
ణ్డీకరణమ్ , సమానోదకదౌహిత్రాదిత్రిరాత్రాశౌచికర్తృకసంస్కారే
ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణమ్ , పక్షిణ్యాశౌచికర్తృకదాహే తు చతుర్థదినఏ
కోద్దిష్టం పఞ్చమదినే సాపిణ్డ్యం చ కుర్యాత్ , బన్ధుకర్తృకే తు చతుర్థేఽహ్ని
సపిణ్డనం కుర్యాత్ , దుర్మృతయోః పిత్రోః పునస్సంస్కారే పఞ్చమదినే సా
పిణ్డ్యం కుర్యాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ యే మృతాః పాపమార్గేణ తేషాం సంవత్స
రాత్పరమ్ । నారాయణబలిం కృత్వా కుర్యాత్తతౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ అ
బ్దాన్తే వాఽథ షణ్మాసే పునః కృత్వా తు సంస్కృతిమ్ । త్రిరాత్రమశుచి

ర్భూత్వా శ్రాద్ధం కృత్వా చతుర్దినే ॥ సాపిణ్డ్యం పఞ్చమదినే మాతాపి
త్రోస్సమాచరేత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ , మాతాపితృవ్యతిరిక్తమృతిషు
నగ్న్యాహితతృతీయదినేసపిణ్డనం కుర్యాత్ , కేవలపునస్సంస్కారవిషయే అ
కృతక్రియయోర్మాతాపిత్రోర్ద్వాదశేఽహ్ని సపిణ్డనమ్ , భ్రాతుః పున
స్సంస్కారే షణ్మాసమధ్యే ద్వాదశేఽహ్ని సపిణ్డనం షణ్మాసాత్పరం వత్స
రాత్పూర్వం పఞ్చమదినే సపిణ్డనం కుర్యాత్తతః పరం తృతీయదినే సపిణ్డనం
కుర్యాత్ , అన్యేషాం పునస్సంస్కారే యస్య యావదాశౌచం తస్య తదా
శౌచానన్తరదినే ఏకోద్దిష్టం తదుత్తరదినే సాపిణ్డ్యం చ కుర్యాత్ , మాతాపి
త్రోర్మాతామహమాతామహ్యోర్మాతులస్యాపుత్రస్య జ్యేష్ఠభ్రాతుః పి
తృవ్యస్యాచార్యస్య చ స్వోపాసనే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , ఆహితాగ్నిరప్యర్ధా
ధానేనౌపాసనవానౌపాసనే కుర్యాత్ , సర్వాధానేన తదసమ్భవే ఆపస్త
మ్బోక్తాగ్నౌకరణహోమస్య లోపః , లౌకికాగ్నావితి మతాన్తరమ్
పితృయజ్ఞధర్మకస్య తు దక్షిణాగ్నౌ తదసమ్భవే లౌకికాగ్నౌ పాణౌ జలే వా
హోమః , రజస్వలాయాం పత్న్యామౌపాసనే విద్యమానే సాపిణ్డ్యం
తదైవ కుర్యాత్ , ఔపాసనవిచ్ఛేదే కాలాన్తరే కుర్యాత్ , వత్సరాన్తసా
పిణ్డ్యం తు తత్కాలమేవ కుర్యాత్ । ఇతి సపిణ్డీకరణనిర్ణయః .

సోదకుమ్భశ్రాద్ధవిధిః

అథ సోదకుమ్భశ్రాద్ధమ్ । తత్ర గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ అదైవం
పార్వణశ్రాద్ధం సోదకుమ్భమధర్మకమ్ । కుర్యాత్ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధాత్స
ఙ్కల్పవిధినాన్వహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అదైవమ్ - విశ్వేదేవవిష్ణురహితమ్,
పార్వణమ్ - త్రిపురుషాత్మకమ్ , సోదకుమ్భమ్ - ఉదకుమ్భసహితమ్ ,
అధర్మకమ్ - దన్తధావనతామ్బూలాదివర్జనా పునర్భోజనాదిరూపకర్తృ
భోక్తృధర్మరహితమ్ , సఙ్కల్పవిధినా - “ ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాగ్నౌక
రణే స్వధానినయనం తథా । వికిరం పిణ్డదానం చ సఙ్కల్పే షఞ్చ వర్జయే
త్ ॥ ” ఇత్యుక్తప్రకారేణాబ్దికశ్రాద్ధాత్పూర్వం ప్రత్యహం కుర్యాదిత్యర్థః ।
ఏతచ్చ , అర్వాక్సంవత్సరాత్సపిణ్డీకరణే తతః పరం పార్వణవిధానేన కర్త
వ్యమ్ , తతః పూర్వమేకోద్దిష్టవిధానేన కార్యమ్ , వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే త్వ

కోద్దిష్టవిధానేనైవకార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ కృతేసపిణ్డీకరణేపార్వణంతువిధీ
యతే । సపిణ్డీకరణాదర్వాగేకోద్దిష్టం విధీయతే ॥ ” ఇతిసామాన్యేన,
“ ॥ శ్లో ॥ సోదకుమ్భంచకర్తవ్యమ్నవశ్రాద్ధానిషోడశ । ఏకోద్దిష్టవిధానే
నసపిణ్డీకరణాదధః ॥ ” ఇతివిశేషతశ్చస్మరణాత్ । ఏతద్ద్వాదశదినమారభ్య
కార్యమ్ । తదుక్తం శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహప్రభృత్యస్యతృ
ప్తయే చాన్నసంయుతమ్ । దద్యాదహరహః కుమ్భంజలపూర్ణంతు వత్సర
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । కారికారత్నేతు — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యాహోద్వాదశాహో
ద్వాతతూర్వార్వాహోదథాపివా । విప్రాయాన్నంసోదకుమ్భం దద్యాదన్వ
హమాబ్దికాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మృతదివసమేకాదశాహం ద్వాదశాహం
వాఽఽరభ్యేత్యర్థః । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వా
క్సపిణ్డీకరణంకృతమ్ । మాసికంసోదకుమ్భంచదేయంతస్యాపివత్సరమ్ ॥*॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అబ్దమమ్బుఘటం దద్యాదన్నమాజ్యేన
సంయుతమ్ । సంవత్సరేప్రవృద్ధేఽపి ప్రతిమాసంచమాసికమ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహత్రిపక్షాదౌ కృతంయస్య
సపిణ్డనమ్ । కుర్వీతపార్వణశ్రాద్ధం సోదకుమ్భమదైవతమ్ ॥ సజలాన్నా
న్యనిర్ధర్మం ప్రత్యహంత్వాబ్దికావధి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥
అతిథిం భోజయేద్విద్వాన్ సోదకుమ్భవిశేషతః । అభ్యాగతంభోజయిత్వా
నియతంతు నభోజయేత్ ॥ నియతం భోజయేద్యస్తులోభాన్మోహాద్విమూఢధీః ।
త్రయస్తేనరకంయాన్తికర్తాభోక్తాతథాపితా ॥ * ॥ ఇతి, । యాజ్ఞవ
ల్క్యః — శ్లో ॥ అర్వాక్సపిణ్డీకరణం యస్యసంవత్సరాద్భవేత్ । తస్యా
ప్యన్నం సోదకుమ్భం దద్యాత్సంవత్సరం ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞా
నేశ్వరః — ॥ వా ॥ సంవత్సరాదర్వాగ్యస్యసపిణ్డీకరణంకృతం తస్య
కృతేఽపితస్మిన్ ప్రతిదివసం ప్రతిమాసం వాయావత్సంవత్సరంశక్త్యనుసా
రేణాన్నముదకుమ్భసహితంబ్రాహ్మణాయదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమే
ధసారే — ॥ వా ॥ నద్వాదశాహాదూర్ధ్వాసాపిణ్డ్యేసోదకుమ్భశ్రాద్ధానాన్యా
హత్యదద్యాద్విధ్యభావాత్ప్రత్యహమాబ్దంతద్విధివైయర్థ్యాపత్తేర్మాసిక
వద్ద్విరనుష్ఠానేప్రమాణాభావాచ్చ, ప్రాగబ్దాత్కృతాన్యబ్దసాపిణ్డ్యేన

పునఃకుర్యాదకృతానికృత్వాసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ , శక్తవిషయే ద్వాదశా
హప్రభృత్యాసంవత్సరాత్ప్రత్యహమేకం త్రిపురుషోద్దేశేనాదైవమథ
ఘకంసదక్షిణంసఙ్కల్పవిధినాసోదకుమ్భశ్రాద్ధందద్యాత్ , ప్రతిమాసంద
ర్శాదావామాసికాహేన్యదినే వాఽతీతసోదకుమ్భశ్రాద్ధాన్యాహృత్యదద్యా
త్, ప్రాక్సపిణ్డీకరణాదేకోద్దిష్టవత్, నసాంవత్సరికాహేతానిదద్యాత్కా
లాతీతత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ అకాలేచేత్కృతంకర్మ కాలంప్రాప్యపునఃక్రియా।
కాలాతీతంతు యత్కుర్యాదకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥" ఇతి కాత్యాయనః ॥*॥
ఇతి । "॥ శ్లో ॥ ప్రేతలోకేతు వసతి నౄణాం వర్షం ప్రకీర్తితా । క్షు
త్తృష్ణే ప్రత్యహంతస్య భవేతాం భృగునన్దన ॥" ఇతి స్మరణాద్వర్షా
న్తే ప్రేతలోకవాసం క్షుత్తృష్ణేచ విహాయస్వకర్మఫలం ప్రాప్తస్యసాం
వత్సరికాహస్య ద్వితీయసంవత్సరాదిత్వాత్తత్ర క్షుత్తృష్ణాశాన్త్యర్థం సో
దకుమ్భశ్రాద్ధం నిష్ప్రయోజనమిత్యర్థః । నను, "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకర
ణాత్ప్రేతే పైతృకం పదమాస్థితే । చతురో నిర్వపేత్పిణ్డాన్పూర్వం తే
షు సమాపయేత్ ॥ తతః ప్రభృతివై ప్రేతః పితృసామాన్యమశ్నుతే ।"
ఇత్యాదిభిఃకృతేసాపిణ్డ్యేపితృత్వప్రాప్త్యవగమాద్ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యేక
థం ప్రేతలోకవాసః ప్రత్యహం తస్య కథం క్షుత్తృష్ణేచ భవేతామితిచే
త్ , సత్యమ్, తస్య ప్రేతలోకవాసాభావేఽపి ప్రథమాబ్దికదినపూర్వది
నపర్యన్తం క్షుత్తృష్ణాఽవినాభూతప్రేతభావస్యాత్మన్యహంబ్రాహ్మణ ఇ
త్యాదిభావవద్విధీయమానత్వాత్ । అత ఏవ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రా
ద్ధానిక్రమశో లబ్ధ్వాసపిణ్డీకరణేకృతే । ప్రేతభావాద్వినిర్ముక్తస్స్వకర్మఫలభా
గ్భవేత్ ॥*॥ ఇతి, తతశ్చ కృతే సపిణ్డీకరణే ప్రేతభావయుక్తస్య క్షుత్తృ
ష్ణాశాన్త్యర్థమనుష్ఠేయమ్ , "॥ శ్లో ॥ యస్య సంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకర
ణంకృతమ్ । మాసికం సోదకుమ్భంచ దేయంతస్యాపివత్సరమ్ ॥" ఇత్యా
దిపూర్వోక్తవచనాచ్చ సోదకుమ్భశ్రాద్ధం ప్రత్యహమాబ్దికదినపూర్వదినా
వధికార్యమితిసిద్ధమ్ । అత్రసోదకుమ్భశ్రాద్ధేషు యద్యదన్తరితం తత్తదు
త్తరదినసోదకుమ్భశ్రాద్ధేనసహానవశ్రాద్ధమాసికాన్తరాయన్యాయేనసమా
నతన్త్రతః కార్యమ్। అస్యావశ్యకర్తవ్యత్వాత్తన్మధ్యే తత్కర్తరి మృతేఽపి

షాత్రాదీనామప్యవశిష్టం సోదకుమ్భశ్రాద్ధమవశిష్టం మాసికంచానుష్ఠే
యమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణి యానిశ్రాద్ధాని షోడశ ।
యథాకాలేతు కార్యాణి నాన్యథా ముచ్యతేతతః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ ।
పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధోదకదానైర్దాహజనిత
క్షుత్తృష్ణానివృత్తిః పిణ్డైరాకారావాప్తిరేకోద్దిష్టైన పిశాచత్వనివృత్తిస్సోద
కుమ్భశ్రాద్ధైః ప్రేతలోకవాసజనితక్షుత్తృష్ణాశాన్తిర్వృషోత్సర్గనవశ్రా
ద్ధైః ప్రేతత్వనివృత్తిస్సపిణ్డీకరణాత్పితృత్వప్రాప్తిః । క్షుత్తృష్ణాజనితా
త్యన్తదుఃఖానుభవావస్థా ప్రేతత్వమ్ , వస్వాదిశ్రాద్ధదేవతాసమ్బన్ధః పి
తృత్వప్రాప్తిః , అతస్తన్నివృత్తయేతత్ప్రాప్తయేచయథాకాలమవిళమ్బే
నప్రేతకార్యం కార్యమన్యథామహాదోషః , నాస్యకించిత్కర్మణ్యధికా
రః ॥ * ॥ ఇతి । శతకేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తురఘం తావద్యావ
త్ప్రేతత్వమోచనమ్ । పుత్రాణామప్యఘం తావన్ముఖ్యకర్త్ర్యవస్థితః ॥*॥
ఇతి । ప్రేతత్వమోచనమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ । అత్రముఖ్యకర్తుర్దశాహాత్ప
రమఘవిధానం సూతికాయా ఇవ కర్మానర్హత్వమాత్రాభిప్రాయమ్,
“ ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాప్రేతకార్యాణినిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావ
దాశౌచం యావత్ప్రేతత్వమోక్షణమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ముఖ్యకర్తృ
వ్యతిరిక్తజ్ఞాతీనాందశాహాత్పరం కర్మానర్హతానాస్తి , “ ॥ శ్లో ॥ పుత్రైః
పిత్రోస్తుసంస్కారః ప్రమాదాదకృతోయది । జ్ఞాతీనాందశరాత్రంస్యా
త్తదూర్ధ్వంసూతకంనహి ॥ ” ఇతి , “ ॥ శ్లో ॥ నిత్యకర్మాణికుర్వీతస్మృత్యు
క్తానితథైవచ ॥ ” ఇతిచస్మరణాత్ । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అకృతేప్రే
తకార్యేతునకుర్యాదాత్మనశ్శుభమ్ । కుర్యాదేవశుభంకర్మ ముఖ్యకర్తుశ్చ
సన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । యదాపుత్రాద్యభావే భ్రాత్రాదిః కరోతి తదాచతు
ర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతావాభ్రాతృపుత్రోవా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా ।
సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపవాదః
స్మృత్యన్తరేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ గర్భాదిప్రాశనాన్తాని ప్రాప్తకాలం నల
ఙ్ఘయేత్ । జ్ఞాతీనాం ప్రేతకార్యాణి కుర్వన్నపి చ కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
పుంసవనసీమన్తోన్నయనజాతకర్మనామకరణాన్నప్రాశనానిజ్ఞాతిసాపిణ్డ్యే

త్పూర్వమపి కర్తా కుర్యాదిత్యర్థః । మాతాపితృమాతామహమాతామ హీనాం సాపిణ్డ్యం కృత్వైవ గర్భాధిప్రాశనాన్తాని కార్యాణి, "॥ శ్లో ॥ పిత్రాదీనాం త్రయాణాంతు ప్రమీతానాం సపిణ్డనమ్ । కృత్వాత్వతు మఙ్గళం కుర్యాన్నేతరేషాం కథంచన ॥" ఇతిస్మరణాత్ । మఙ్గళమ్ - పుంసవనాద్యావశ్యకం శుభకర్మ । తథాచ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ సావకాశంతు యత్కార్యం న కుర్యాన్మాసిదూషితే । కుర్యాన్నిరవకాశంతు నిత్యం నైమిత్తికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాసప్రోక్తేషు కార్యేషు మూఢత్వం గురుశుక్రయోః । అధిమాసాది దోషాశ్చ నస్యుః కాల విధేర్బలాత్ ॥ * ॥ ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మచ జాతేష్టింయథాకాలం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఋతుశాన్తిశ్చ కాలాన్తరాభావాత్కర్తవ్యా "॥ శ్లో ॥ జాతకే నామకరణే తథాఽన్నప్రాశనేఽపిచ । ఆద్యర్తావుదయితానాంచ మాసికం నాపకర్షయేత్ ॥ * ॥ ఇతి మాసికాపకర్ష నిషేధేన తద్విధానాత్, "॥ శ్లో ॥ మోయదీచ్ఛేద్ద్విజన్మత్వమష్టమాబ్దం నలఙ్ఘయేత్ ॥" "॥ వా ॥ అతిక్రాన్తేతు సావిత్ర్యాః కాలేఋతుం త్రైవిద్యకం బ్రహ్మచర్యంచరేత్ ॥" ఇత్యాదిస్మరణాత్ । పుంసవనాదివత్సపిణ్డీకరణానన్తరంపి త్రోర్మృతాబ్దే మాసికాపకర్షపూర్వకం పుత్రాదీనాం యద్యప్యుపనయనం కర్తవ్యమ్, తథాఽపి, "తమసోవా ఏషతమః ప్రవిశతి, యమవిద్వానుపనయతే, యశ్చావిద్వాన్" ఇతిబ్రాహ్మణమ్, "తస్మిన్నభిజనవిద్యా సముదేతం సమాహితం సంస్కర్తారమీప్సేత్" ఇతి స్మరణాదన్యకర్తృత్వస మ్భవాత్కారయితవ్యమ్ । మృతపితృకస్యాష్టమే, "అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీత" ఇతి శ్రుతిబలాచ్ఛ్రితిస్మృత్యోర్విరోధే శ్రుతేర్బలీయస్త్వాదుపనయనం కర్తవ్యమ్ । తథాచ, యదనన్యకర్తృకమనవకాశంపుంసవనాదికం తత్సపిణ్డీకరణమాసికాపకర్షపూర్వకం ప్రథమాబ్దేఽపి కర్తవ్యమ్ । యత్తుకాలాన్తరేకర్తుం శక్యంస్నానవివాహాది, తత్తత్ర నకర్తవ్యమ్ । అనవకాశం యదన్నసాధ్యం తత్ర తత్ అన్యేన కారయితవ్యమ్ । ఏతదేవాభిప్రేత్య దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పితరౌ ప్రమీతౌ యస్య దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । నదైవం నాపిపిత్ర్యంచయావత్పూర్ణో నవత్సరః ॥ స్నానంచైవమ

హాదానం స్వాధ్యాయశ్చాగ్నిపూజనమ్ । ప్రథమేఽబ్దేనకర్తవ్యం మహా గురునిపాతనే ॥ * ॥ ఇతి । దైవం దేవతాస్థాపనాది, పిత్ర్యమ్ - అన్యేషాం సాపిణ్డ్యమ్, — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దేచాన్యేషాం వత్సరాన్తేసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ఏవంచపితృమృతాబ్దేజ్ఞాతిసంస్కారేకృతేసతి అకృత్వాజ్ఞాతిసాపిణ్డ్యమావశ్యకంశుభంకర్మకర్తవ్యమ్ । స్నానమ్ - సమావర్తనమ్, మహాదానమ్ - కనకాశ్వాదిప్రసిద్ధమ్, స్వాధ్యాయః - ఉపనయనమ్, తదర్థత్వాదుపనయనస్య, “విద్యార్థమ్” ఇత్యాపస్తమ్బస్మృతేః, ఉపకర్మేత్యన్యే, అగ్నిపూజనమ్ - అగ్న్యాధానాది । తతశ్చ “॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తేతతః ప్రేతః పితృత్వముపపద్యతే ॥” ఇతిబోధాయనస్మరణాత్, “॥ శ్లో ॥ ప్రేతలోకేతువసతిర్నృణాం వర్షంప్రకీర్తితమ్ ॥” ఇతివిజ్ఞానేశ్వరేణోక్తత్వాత్, “॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్యానివృత్తితః । తావద్భస్మనధార్యంస్యాద్యావదబ్దోనపూర్యతే ॥” ఇతిలోకాక్షిణా ప్రేతత్వానివృత్తినిబన్ధనభస్మధారణనిషేధస్యోక్తత్వాచ్చ, అశుచిత్వేనమాతాపిత్రోర్ద్వాదశాహాదౌ కృతేఽపిసపిణ్డీకరణే ప్రథమాబ్దికపర్యన్తం పుంసవనాద్యనవకాశకర్మవ్యతిరిక్తశుభకర్మనకర్తవ్యమిత్యాహుః । అన్యేత్వాహుః — ॥ శ్లో ॥ ఆనన్త్యాత్కులధర్మాణాం పుంసాం చైవాయుషః క్షయాత్ । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్యద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి వ్యాఘ్రపాదవచనేన, కులధర్మాణామానన్త్యాదిత్యనేనద్వాదశాహసాపిణ్డ్యానన్తరంకర్మానుష్ఠానప్రతిపాదనాత్, ప్రేతభావనివృత్తావపి, “॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధానిశిష్టానిసపిణ్డీకరణంతథా । అపకృష్యాఽపికుర్వీతకర్తానాన్దీముఖేద్విజః ॥” ఇతినాన్దీముఖమాత్రఉపస్థితే మాసికాపకర్షవిధానాత్, నిషేధాభావాచ్చ, “॥ శ్లో ॥ పితరౌ ప్రమీతౌయస్యదేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ ॥” ఇతి శ్లోకద్వయోనోక్తకర్మవ్యతిరిక్తానిసర్వాణిశుభకర్మాణి వివాహాదీన్యపికర్తవ్యానీతి । శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా.

పిత్రోర్మరణాబ్దే దర్శాదిశ్రాద్ధనిషేధః

పిత్రోర్మృతాబ్దే దర్శాదిశ్రాద్ధనిషేధ ఉక్తః షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం వర్షం వర్షార్ధమేవవా । నకుర్యాత్పార్వణశ్రాద్ధమష్టకానవిహన్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అష్టకావ్యతిరిక్తదర్శమహాలయ

మన్వాదిశ్రాద్ధం నకార్యమిత్యర్థః । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమాశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధంశ్రాద్ధం చాపరపక్షకమ్ । ప్రథమేఽబ్దేనకుర్వీత కేశానాంవపనంతథా ॥ * ॥ ఇతి । (ప్రమీతపితృకః కుర్యాన్నకుర్యాదాబ్దికావధి) ఇతి పాఠాన్తరమ్ । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ యన్మాసేస్యాదాబ్దికశ్రాద్ధం యస్య పుత్రో భవేదిహ । ప్రాక్పిణ్డదానాత్తన్మాసి పార్వణం నసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్మిన్మాసే ప్రథమాబ్దికం తత్రాబ్దికాత్పూర్వమ్, పార్వణమ్ - దర్శాదిశ్రాద్ధమ్ , నకుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం షణ్మాసాభ్యన్తరేఽపిచ । నకుర్యాత్పార్వణశ్రాద్ధమష్టకానవిహన్యతే ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణమ్ - దర్శాది । అత్ర కేచిదాహుః " ఏతానివచనాని భోజనపర్యన్తశ్రాద్ధనిషేధపరాణి , సంవత్సరాత్షణ్మాసాద్వాఽర్వాగపి తిలోదకమాత్రం కర్తవ్యమ్, ' ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంమాససఙ్క్రమణాదిషు । పుత్రస్తిలోదకందద్యాత్తైత్రపిణ్డాంస్తథాఽఽచరేత్ ॥ ' ఇతి । తిలోదకమాత్రవిధానాత్ " ఇతి । అన్యేతు " సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వమితివత్సరాన్తసాపిణ్డ్యపరమ్ , తిలోదకమితిశ్రాద్ధస్యాప్యుపలక్షణమ్ , తేనవత్సరాత్పరందర్శశ్రాద్ధాదికం కుర్యాత్ " ఇతివ్యాచక్షతే । శతకవ్యాఖ్యాతారస్తు, " దర్శాదిశ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణాత్ప్రాఙ్నాస్త్యేవ , ' ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతే ప్రేతేపితృకార్యం ప్రవర్తతే । సపిణ్డీకరణంకృత్వాకుర్యాత్పిత్ర్యం శుభానిచ ॥ ' ఇతిస్మృతేః " ఇతి । ఏతదపి సపిణ్డీకరణాత్పరందర్శాదిశ్రాద్ధవిధానంవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యాభిప్రాయమ్ , అన్యథా , ' ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంవర్షంవర్షార్ధమేవవా ॥ ' ఇతిపూర్వోక్తవచనవిరోధః స్యాత్ " ఇత్యాహుః । " ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రేతే పైతృకంపదమాస్థితే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాల్యాం పితృయజ్ఞః ప్రవర్తతే ॥ " ఇతిస్మరణాదాహితాగ్నేరేకాదశదినాదిసాపిణ్డ్యానన్తరందర్శాదిశ్రాద్ధేనవివాదః , అన్యేషాం శిష్టాచారానుసారేణవ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా ।

ఏకస్మిన్దినేఏకకర్తృకైకోద్దేశ్యకశ్రాద్ధద్వయనిషేధః

ఏకఃకర్తా ఏకస్మిన్దినే శ్రాద్ధద్వయమేకోద్దేశ్యం నకుర్యాత్ , నైమిత్తికశ్రాద్ధయోస్సన్నిపాతేతు తద్ద్వయమేకదినేకుర్యాత్ । తదాహద

ర్షః — ॥ శ్లో ॥ నైకఃశ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్సమానేఽహనికస్యచిత్ ।
నయజ్ఞంనబలిం నైవ దేవర్షిపితృతర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥
శ్రాద్ధంకృత్వాతుతస్యైవ పునశ్శ్రాద్ధం నతద్దినే । నైమిత్తికంతుకర్తవ్యం
నిమిత్తానుక్రమోదయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । క్రతురపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకృ
త్వాపునఃశ్రాద్ధం నకుర్యాదేకవాసరే । యదినైమిత్తికంనస్యాదేకోద్దేశ్యం
భవేద్యది ॥ * ॥ ఏకదైవత్యం శ్రాద్ధద్వయం నైకదినేకుర్యాదిత్యస్య
నిషేధస్యవిషయోదర్శితఃపితృమేధసారే — ॥ వా ॥ నైకఃశ్రాద్ధద్వయ
మేకోద్దేశ్యమేకవాసరేకుర్యాద్దైవత్రైక్యాత్, తద్యథా — నిత్యేనదార్శిక
కస్యసోదకుమ్భేనమాసికస్యదార్శికేనమన్వాదియుగాది గ్రహణశ్రాద్ధా
నాం సన్నిపాతే ప్రసంగాత్పూర్వసిద్ధే రుత్తరదార్శికాది శ్రాద్ధమేవకు
ర్యాదనియతస్య బలీయస్త్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ ఏకమప్యాశయే
న్నిత్యం పిత్రర్థం పాఞ్చయజ్ఞికే ॥ ” ఇత్యుక్తేననిత్యశ్రాద్ధేనసహ “ ॥ శ్లో ॥
ననిర్వపతియశ్శ్రాద్ధం ప్రమీతపితృకోద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసి మాసి
ప్రాయశ్చిత్తీయతేద్విజః ॥ ” ఇత్యుక్తదర్శశ్రాద్ధస్య, సన్నిపాతే - సం
మేళనే, తథాసోదకుమ్భశ్రాద్ధేనసహ మాసికస్యసన్నిపాతే, దర్శశ్రా
ద్ధేన మన్వాదియుగాదిగ్రహణశ్రాద్ధానాం సన్నిపాతే సత్యుత్తరదర్శాది
శ్రాద్ధేనానియతేన నియతనిత్యశ్రాద్ధాది సిద్ధేర్నియత నిత్యశ్రాద్ధాది
పృథగనుష్ఠేయమ్ । ప్రత్యహం క్రియమాణనిత్యశ్రాద్ధాపేక్షయా దర్శ
శ్రాద్ధమనియతమ్, ఏవం సోదకుమ్భాత్ప్రత్యహం విహితాన్మాసిమృతా
హే విహితంమాసికమనియతమ్, ఏవం దర్శశ్రాద్ధం ప్రతిమాసంనియత
మ్, మన్వాదికంతు క్వచిత్క్వచిన్మాసె సమ్భవాదనియతమ్, తస్య బలీ
యస్త్వాత్తదేవానుష్ఠేయమిత్యర్థః । దర్శసఙ్క్రాన్తిశ్రాద్ధయోస్సన్నిపా
తేతు ద్వయోస్తుల్యబలత్వాద్దైవతాభేదాభావాచ్చ దర్శశ్రాద్ధంసఙ్క్రాన్తి
శ్రాద్ధంవా అన్యతరమనుష్ఠేయమ్ । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నిత్యదా
ర్శికయోస్సోదకుమ్భమాసికయోరపి । దార్శికస్యయుగాదేశ్చ దార్శికా
లభ్యయోగయోః ॥ దార్శికస్యచమన్వాదే స్సంపాతే శ్రాద్ధకర్మణః ।
ప్రసఙ్గాదితరస్యాపి సిద్ధేరుత్తరమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అలభ్యయోగ శబ్దే

న చన్ద్రసూర్యగ్రహణాద్ధోదయాదీనామపి సంగ్రహః, గ్రహణాద్ధోదయయోరమావాస్యాకాలీనత్వాద్దార్శికేన సంపాతః। తత్రైవ — ॥శ్లో॥ నైకః శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాదేకస్మిన్నేకవాసరే। నైమిత్తికావనేకేషాం నిమిత్తానాంచ సంకరే॥ నైమిత్తికాని తుల్యత్వాద్దైవత్యైక్యేఽపి కృత్స్నశః ॥*॥ ఇతి। ఏకః కర్తా ఏకదినే ఏకమేవ పిత్రాదికముద్దిశ్య శ్రాద్ధద్వయం న కుర్యాత్, అనేకేషాం నిమిత్తానాంచ సన్నిపాతే సతి బహూని నైమిత్తికాని శ్రాద్ధాని దేవత్యైక్యేఽపి కృత్స్నశః కుర్యాత్, నిమిత్తానాం తుల్యత్వాదిత్యర్థః। తదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ద్వే బహూని నిమిత్తాని జాయేరన్నేకవాసరే। నైమిత్తికాని కార్యాణి నిమిత్తోత్పత్త్యనుక్రమాత్ ॥*॥ ఇతి.

దేవతాభేదే ఏకస్మిన్ దినే శ్రాద్ధద్వయానుష్ఠానమ్

"॥ శ్లో ॥ నైకః శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాదేకస్మిన్నేకవాసరే।" ఇత్యుద్దేశ్యైక్యే శ్రాద్ధద్వయనిషేధాద్దేవతాభేదే శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్। పితృమేధసారే తదుదాహృతమ్। తద్యథా — ॥ వా ॥ నిత్యదార్శికాభ్యాం సోదకుమ్భమాసికాబ్దికానాం సంయోగే ఆబ్దికేన సజాతి నిత్యమాసిక సోదకుమ్భానాం సంయోగే సోదకుమ్భాది పూర్వమనుష్ఠేయమనియతత్వాత్, తతో దర్శాది ॥ * ॥ ఇతి। నిత్యశ్రాద్ధేన దర్శశ్రాద్ధేనచ సోదకుమ్భశ్రాద్ధం మాసికం వా మాతుః పితుర్వా క్షయాహశ్రాద్ధం చ యదా సంయుక్తం తదా శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాదేవ, తత్రానియతనిమిత్తం సోదకుమ్భమాసికాబ్దికాది పూర్వం కృత్వా నిత్యదర్శశ్రాద్ధే కుర్యాత్, ఏవం మాతుః పితుర్వా క్షయాహశ్రాద్ధేన సజాతి న్యాద్యది నైమిత్తిక శ్రాద్ధసన్నిపాతే శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్, తత్ర సజాతి న్యాదీని అనియతనిమిత్తాని పూర్వం కృత్వా ఆబ్దికం కుర్యాదిత్యర్థః। ఏవంచ దేవతాభేదే సతి నిత్యయోర్నైమిత్తికయోర్వా సంపాతే శ్రాద్ధద్వయమవశ్యం కర్తవ్యమ్, తత్రచా నియతనిమిత్తం పూర్వం కర్తవ్యమ్। తథాచ కాలాదర్శకారః — ॥శ్లో॥ నిత్యస్య సోదకుమ్భస్య నిత్యమాసికయోరపి। దర్శస్య సోదకుమ్భస్య దర్శమాసికయోరపి ॥ యుగాద్యాబ్దికయోశ్చాపి మన్వాద్యాబ్దికయోరపి। ప్రత్యాబ్దికస్య చాలభ్యయోగేష్వవిహితస్య తు ॥ సంపాతే దేవతాభేదా

చ్ఛాబ్దికయుగ్మం సమాచరేత్ । నిమిత్తానియతిశ్చాత్ర పూర్వానుష్ఠాన కారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యేషుద్వద్వేషుయస్యశ్రాద్ధస్యనిమిత్తమనియతంతత్ప్రథమమనుష్ఠేయమ్, అనియతనిమిత్తస్యబలీయస్త్వాత్ । తేనసోదకుమ్భమాసికాబ్దికానిపూర్వంకృత్వానిత్యశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । దార్శికాబ్దికయోస్సన్నిపాతేఆబ్దికంక్షయాహశ్రాద్ధంపూర్వంకృత్వాదర్శశ్రాద్ధంకుర్యాత్, ఏతేషుద్వద్వేషుపశ్చాద్యముక్తంతతూర్వమనుష్ఠేయమిత్యుక్తంభవతి । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దర్శేక్షయాహఆపన్నే శ్రాద్ధం తత్రకథం భవేత్ । క్షయాహంతు వినిర్వర్త్య దర్శశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ యస్మాస్యేవాబ్దికంశ్రాద్ధం యస్యపిత్రోర్భవేదిహ । ప్రాక్పిణ్డదానాత్తన్మాసి పార్వణంన సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానాత్ - ఆబ్దికశ్రాద్ధీయపిణ్డదానాత్ప్రాక్, పార్వణమ్ - దర్శాదిశ్రాద్ధమ్, నసమాచరేదిత్యర్థః.

మాతాపితృశ్రాద్ధద్వయసన్నిపాతేవిధిః

మాతాపితృశ్రాద్ధద్వయ సన్నిపాతే పితృశ్రాద్ధం పూర్వం కుర్యాత్ । " ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాహైక్యం కాలేనాపిభవేద్యది । పితృశ్రాద్ధంపురాకృత్వా కుర్యాన్మాతురనన్తరమ్ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । తథాచకాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తుపితృపూర్వత్వం సర్వత్రశ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । సర్వత్ర - సపిణ్డీకరణాన్తె తదుత్తరభావిని ప్రత్యాబ్దికాదౌచ । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోశ్శ్రాద్ధేసమంప్రాప్తే నవేపర్యుషితేఽపివా । పితృపూర్వంసదాకుర్యాదన్యత్రాసత్తియోగతః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్ర - మాతాపితృవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధే । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాహైక్యే పాకాదీన్సహకారయేత్ । కుర్యాదగ్రే పితుశ్శ్రాద్ధంపశ్చాన్మాతుర్యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధద్వయేచయుగపత్ప్రాప్తేపిత్రోర్మృతేఽహని । ఏకపాకే నతత్కుర్యాదితిస్మృతికృతోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోరేకదినే శ్రాద్ధంచప్రకృతం భవేత్ । ఏకపాకేనతత్కుర్యాద్వరణాదిపృథక్పృథక్ ॥ నానాన్దిశేషదోషాఽత్రశాలైశ్యాత్తుపృథగ్వి

థౌ । రౌహిణాన్తేపితుఃకృత్వావైరించమాతురారభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనోఽత్రవిశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ ఏకత్రైవదినేశ్రాద్ధద్వయం ప్రాప్తం యదాతదా । చరేదేవపురావర్షాత్పిత్రోరేకస్తతత్సుతః ॥ తావత్పూర్వం మృతస్యాదౌకృత్వాసాన్తత్వాయథావిధి । పశ్చాత్పశ్చాన్మృతస్యైవపృథక్పాకేనసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకస్యాం తిథౌసఙ్ఘాతానుమరణసమ్బన్ధవ్యతిరిక్తం పిత్రోశ్శ్రాద్ధద్వయం యదాప్రాప్తం బహుషువిభక్తేష్వపి పుత్రేషు సత్స్వేకో జ్యేష్ఠఏవ పురావర్షాన్నవశ్రాద్ధాద్యానాబ్దికపర్యన్తం మరణక్రమేణకుర్యాదిత్యర్థః । ఏవంచ వర్షాత్పూర్వంకర్తవ్యంశ్రాద్ధంపృథక్పాకేన పితృపూర్వకంవా మరణక్రమేణవా కుర్యాత్ , ఆబ్దికాదీనిసహపాకేనపితృపూర్వకమేవకుర్యాదితిస్థితమ్ । మాసికాబ్దికయోర్యుగపత్ప్రాప్తౌతుమాతుఃపితుర్వాఆబ్దికం పృథకర్తవ్యమ్ , మాసికంతుపృథక్పాకేనపశ్చాత్కార్యమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాహేమాసికాబ్దౌచేత్పూర్వంప్రత్యాబ్దికంభవేత్ । పశ్చాత్తుమాసికంకార్యం పృథక్పాకపరిక్రియా ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ .

అనేకశ్రాద్ధసన్నిపాతేవిధిః

పిత్రోర్జ్ఞాత్యాదేశ్చశ్రాద్ధత్రయసన్నిపాతే ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ నైకత్ర దివసే శ్రాద్ధత్రయం జాత్వపివిద్యతే । ఏకః కుర్యాత్తథాప్రాప్తేఅన్యోభ్రాతాఽపరంచరేత్ ॥ భ్రాతర్యవిద్యమానేతు తత్పరేఽహ్నిసమాచరేత్ । పశ్చాదాగతయోస్తావత్పిత్రోఃపూర్వేఽహ్నిశస్యతే ॥ ఏవంవిమృశ్యకర్తవ్యంసంప్రాప్తేధీమతాసదా । అన్యథాశ్రాద్ధహన్తాస్యాచ్ఛ్రాద్ధసఙ్కరకృద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకకర్తృకంశ్రాద్ధత్రయమేకస్మిన్దివసేనవిద్యతె , ఏకోభ్రాతాపిత్రోఃప్రాప్తేశ్రాద్ధేకుర్యాత్ , అన్యోభ్రాతాజ్ఞాతిశ్రాద్ధంచరేత్ , అవిద్యమానేతుభ్రాతరి మరణక్రమాత్పశ్చాత్ప్రాప్తం పిత్రోశ్శ్రాద్ధద్వయంపూర్వదివసేమృతతిథౌ కుర్యాత్ , పూర్వమృతస్యాపిజ్ఞాత్యాదేశ్శ్రాద్ధం మృతతిథేః పరదివసేకుర్యాదిత్యర్థః । అథాపిత్రోరన్యతరశ్రాద్ధస్యజ్ఞాత్యాదిశ్రాద్ధస్యచ సన్నిపాతేశ్రాద్ధద్వయం పితృపూర్వకం తస్యాం తిథౌకార్యమి

త్యుక్తంభవతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం ప్రథమం కుర్యాన్మాసికం తుతతః పరమ్ । దర్శశ్రాద్ధం తృతీయంస్యాచ్చతుర్థంతుమహాలయః ॥*॥ ఇతి మహాలయే కారుణికవరణస్య సత్వాద్దర్శమహాలయయోర్దేవతాభేదాత్పృథక్కరణమ్ । అనుమరణాబ్దికవిషయేభృగుః — ॥ శ్లో ॥ యాసమారోహణం కుర్యాద్భర్తృచితాయాం పతివ్రతా । తాంమృతేఽహనిసంప్రాప్తేపృథక్పిణ్డేనియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పిణ్డనియోజనమ్ - పృథక్ఛ్రాద్ధకరణమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకచితాయాంసమారూఢౌ దమ్పతీనిధనంగతౌ । పృథక్ఛ్రాద్ధంతయోః కుర్యాదోదనంచ పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । లౌకాక్షిస్తు — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహనిసమాసేనపిణ్డనిర్వాపణం పృథక్ । నవశ్రాద్ధంతు దమ్పత్యోరన్వారోహణవత్త్వితి ॥ * ॥ ఇతి । మృతేఽహనిపిణ్డనిర్వాపణమ్ - మృతాహశ్రాద్ధమ్, సమాసేన - పాకైక్యేన, పృథక్కుర్యాదిత్యర్థః । మాతృభిరేకచితాయామన్వారోహణేకృతేపాకైక్యేనప్రథమం పితుస్తదనన్తరం సాక్షాన్మాతుస్తతో జ్యేష్ఠాదిక్రమేణసపత్నీమాతౄణాంకుర్యాత్ । తదాహభృగుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలే గతాసూనాం బహూనామథవాద్వయోః । తన్త్రేణశ్రపణంకృత్వాకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధంపృథక్పృథక్ ॥ పూర్వకస్యమృతస్యాదౌద్వితీయస్యతతః పునః । తృతీయస్యతతఃకుర్యాత్సన్నిపాతేఽప్యయంక్రమః ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే వ్యాఖ్యాతమేతత్ “ పూర్వకస్య - ముఖ్యస్య పితుః, ద్వితీయస్య - తతోజఘన్యాయాస్సాక్షాన్మాతుః, తృతీయస్య - తతోజఘన్యాయాస్సపత్నీమాతుః ” ఇతి । ఏవంచ, “ ॥ శ్లో ॥ నైకత్రదివసే శ్రాద్ధత్రయం జాత్వపి విద్యతే ॥ ” ఇతినిషేధః, మాతాపితృవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధసంపాతవిషయః । “ ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహసంస్కారో మృతావనుమృతావపి । ఉదకాదిసపిణ్డ్యన్తం ప్రేతకార్యాణియాన్యపి ॥ కుర్యాత్సమానతన్త్రేణసాంవత్సరికమేవచ ॥ ” ఇతి, సజ్ఞాతమరణానుమరణవిషయే సాంవత్సరికస్య సమానతన్త్రత్వస్మరణమాపద్విషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకచితాయాంసమారుహ్యమృతయోరేకబర్హిషి । పిత్రోః పిణ్డాన్పృథగ్దద్యాత్పిణ్డంవాఽఽపత్సుతత్సుతః ॥ ” ఇత్యగ్నిస్మరణాత్ । పిణ్డమిత్యే

కోద్దిష్టాభిప్రాయమ్, అనాపదితుపృథగేవకార్యమ్, అన్యథా “ పృథక్
శ్రాద్ధం తయోఃకుర్యాత్ ” ఇతిపూర్వోక్తస్మృతివిరోధస్స్యాత్। ఏవంచ,
పిత్రోస్సఙ్ఘాతమరణేఽనుమరణేచ సపిణ్డీకరణాన్తంసహ కుర్యాత్, తదు
త్తరభావిశ్రాద్ధం సర్వంపాకైక్యేన పృథక్కుర్యాదితి నిర్ణయః.

సపిణ్డానాంశ్రాద్ధసన్నిపాతేవిధిః

సపిణ్డానాంసహమరణేశ్రాద్ధసంపాతేఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥
భవేద్యదిసపిణ్డానాం యుగపన్మరణంతథా । సమ్బన్ధాసత్తిమాలోచ్య త
త్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మరణక్రమపరిజ్ఞానేతు త
త్క్రమాదేవకుర్యాత్, “ ॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతృసుతాదీనాంసపిణ్డానాం
యదిక్రమాత్ । సఙ్ఘాతమరణంతత్ర తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ ”
ఇతిస్మరణాత్ । ఋశ్యశృఙ్గశ్చ — ॥ శ్లో ॥ కృత్వాపూర్వంమృతస్యా
దౌ ద్వితీయస్యతతఃపరమ్ । పునస్తృతీయస్యతథా సన్నిపాతేత్వయంక్ర
మః ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణైకోద్దిష్టయోస్సన్నిపాతేజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥
యద్యేకత్రభవేతాంవై ఏకోద్దిష్టంచ పార్వణమ్ । పార్వణంత్వభినిర్వ
ర్త్యఏకోద్దిష్టంసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ భ్రాత్రేభగిన్యైపు
త్రాయ స్వామినేమాతులాయచ । మిత్రాయగురవే శ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం
నపార్వణమ్ ॥ ” ఇత్యాదిభిర్విహితస్యైకోద్దిష్టస్య, “ ॥ శ్లో ॥ పుత్రః
పౌత్రఃప్రపౌత్రశ్చ దౌహిత్రో దుహితాస్నుషా । దమ్పతీచ క్రమాదే
తే శ్రాద్ధంకుర్యుస్త్రిపూరుషమ్ ॥ ” ఇత్యాదిభిర్విహితస్యపార్వణస్య
చసన్నిపాతే పార్వణంకృత్వా తతఏకోద్దిష్టం కుర్యాదిత్యర్థః । ఆద్యైకో
ద్దిష్టదివసే కర్తాస్వదేయశ్రాద్ధమాగతమన్తరితంచ నకుర్యాత్ । “ ॥ శ్లో ॥
ఏకోద్దిష్టస్యదివసే సపిణ్డీకరణంవినా । శ్రాద్ధంకుర్యాత్పితృక్రోధాత్క్షయ
మాప్నోతిసన్తతిః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ఏకాదశదినే ఏకోద్దిష్టవ్యతిరిక్తశ్రా
ద్ధాన్తరం యదికుర్యాత్తదాదోషః, విషయవిశేషేణైకాదశాహవిహితం స
పిణ్డీకరణం తత్పూర్వభావిచ షోడశశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టదివసే కుర్యాదిత్యర్థః ।
అత్ర కేచిదాహుః “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టాన్త ఏవస్యాత్సంసర్గుశ్శుద్ధతా
త్ర్యహాత్ । ” ఇతి సంసర్గురేకోద్దిష్టానన్తరం శుద్ధిస్మరణాత్, ‘ ॥ శ్లో ॥

కార్యే ప్రత్యాబ్దికే శ్రాద్ధే త్వన్తరా మృతసూతకే । ఆశౌచానన్తరం కా
ర్యమితి వాసిష్ఠభాషితమ్ ॥ ’ ఇత్యాశౌచానన్తరమేవ తత్కరణవిధానా దే
కోద్దిష్టం కృత్వా తస్మిన్నేవ దినే కుర్యాత్ , ఇతి । తదసాధు , “ ॥ శ్లో ॥
ఏకోద్దిష్టస్య దివసే సపిణ్డీకరణం వినా । ” ఇత్యనేన పూర్వోక్తేన ఏకోద్దిష్ట
దినమాత్రే శ్రాద్ధాన్తరనిషేధప్రతీతేః । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ఏకాద
శేఽహ్ని సంప్రాప్తే హ్యేకోద్దిష్టే చ పార్వణే । కృత్వా తు పార్వణశ్రా
ద్ధమేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తదపి “ ఏకోద్దిష్టాన్తమేవ స్యాత్ ” ఇ
త్యుక్తానేక స్మృతివిరోధాచ్ఛిష్టాచారాభావాచ్చోపేక్ష్యమ్ । అత ఏవ పితృ
మేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ దాహకస్తు స్వదేయం శ్రాద్ధమన్తరితం ద్వాద
శాహ ఏవ కుర్యాన్నైకాదశాహే తత్ర శుద్ధ్యభావాన్నిషేధాచ్చ ॥ * ॥ ఇ
తి । తేనైవైతద్వ్యాఖ్యాతమ్ “ అన్తరితమాగతం చ స్వదేయం శ్రాద్ధం
ద్వాదశాహ ఏవ కుర్యాత్ సపిణ్డీకరణం తు సావకాశత్వాత్త్రయోదశాహా
దౌ కుర్యాత్ ” ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశేఽహని సంప్రా
ప్తే పార్వణే చ సపిణ్డనే । పార్వణం ప్రథమం కృత్వా పశ్చాత్తు కు
ర్యాత్ సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి, ఏతదేవం వ్యాచక్షతే - పార్వణం ప్రథమ
దినే కృత్వా పశ్చాత్ త్రయోదశదినే సపిణ్డనం కుర్యాదితి । అన్యే త్వా
హుః “ ద్వాదశాహే సపిణ్డనం కృత్వా త్రయోదశేఽహ్ని అన్తరితం
ద్వాదశాహప్రాప్తం చ ప్రత్యాబ్దికం కర్తవ్యమ్ , ‘ ॥ శ్లో ॥ నాసపి
ణ్డీకృతే ప్రేతే పితృకార్యం ప్రవర్తతే । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యా
త్పిత్ర్యం శుభాని చ ॥ ’ ఇతి స్మరణాత్ , ” ఇతి । స్మృత్యన్తరే —
॥ శ్లో ॥ అకృత్వా ప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి । న కుర్యా
త్తావదాశౌచం యావత్ప్రేతత్వమోక్షణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా —
॥ శ్లో ॥ గ్రహణే తు ద్వితీయేఽహ్ని రజోదృష్టౌ తు పఞ్చమే । త్రయోద
శేఽహ్ని మృతకే జన్మన్యేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి “ గ్రహణే తు ద్వితీ
యేఽహ్ని రజోదృష్టౌ తు పఞ్చమే ” ఇత్యనయోర్విషయోఽగ్రే వక్ష్య
తే । మృతకే - మరణాశౌచే, అన్తరితం త్రయోదశేఽహ్ని కుర్యాత్ ,
జననాశౌచే త్వేకాదశే కుర్యాదిత్యర్థః । నచ వాచ్యమ్ , “ త్రయోదశే

హ్నిమృతకే ’ ఇత్యేతన్మహాగురు పితృసంస్కర్తృవిషయమ్, ‘ ॥ శ్లో ॥
ఉత్పాద్యపుత్రం సంస్కృత్య వేదమధ్యాప్య యః పితా । కుర్యాద్వృత్తిం
చ నష్టేఽస్మిన్ ద్వాదశాహం మహాగురౌ ॥’ ఇతివచనేన తత్ర ద్వాదశా
హమాశౌచస్మరణాత్ ” ఇతి, పూర్వాపరపర్యాలోచనయా “ మృతకేచ
త్రయోదశే ” ఇత్యంశస్యాప్యన్తరిత శ్రాద్ధమాత్రవిషయత్వప్రతీతేః ,
మహాగురువిషయే త్రయోదశేఽహ్ని సాపిణ్డ్యసత్యుక్తన్యాయేన చతుర్దశ
దినపవాన్తరిత శ్రాద్ధకరణస్య యుక్తత్వాచ్చ । ఏవంచ ద్వాదశాహ సపి
ణ్డీకరణవిషయే ఽన్తరితం శ్రాద్ధమేకోద్దిష్టదినే సపిణ్డీకరణదినేవా ప్రాప్తం
చ త్రయోదశేఽహ్ని కర్తవ్యమ్ । ఏతదేవాభిప్రేత్యస్మృత్యన్తరమ్ —
॥ శ్లో ॥ ఆశౌచం ద్వాదశాహాన్తం నకుర్యాద్దేవతార్చనమ్ । నకుర్యాత్పి
తృకార్యాణి దానం హోమజపంతథా ॥ * ॥ ఇతి । త్రిపక్షాదౌ సపిణ్డీ
కరణవిషయేతు అన్తరితశ్రాద్ధం ద్వాదశాహే కార్యమ్, ద్వాదశాహాదిషు
సపిణ్డీకరణపర్యన్తదినేషుచ ప్రాప్తం పిత్రోః ప్రత్యాబ్దికం యథాతిథ్యేవ
కర్తవ్యమ్ । నను, “ ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమిత్తికా
న్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావత్ప్రేతత్వమోక్షణమ్ ॥” ఇతి స
పిణ్డీకరణపర్యన్తం కర్మానధికారత్వస్మరణాత్కథం తత్ర పితృశ్రాద్ధమితి
చేన్న, తస్యపితృశ్రాద్ధవ్యతిరిక్త కర్మనిషేధపరత్వాత్ । తథాచస్మృ
త్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతేఃపిత్రోరన్యేషాం శ్రాద్ధమాచరే
త్ । నిత్యం నైమిత్తికంకామ్యమిష్టాపూర్తాదికంచన ॥ మాసికాన్యాబ్ది
కం పిత్రోరశుద్ధోప్యౌరసస్సుతః । కుర్యాదేవతిథిప్రాప్తమితిశాతాతపోఽ
బ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డీకృతేరిత్యభివిధావాకారః , పిత్రోస్సపిణ్డీక
రణపర్యన్తమన్యేషాం ప్రత్యాబ్దికం నకుర్యాత్ , మాతాపిత్రోరన్యత
రస్య ప్రత్యాబ్దికమన్యతరసాపిణ్డ్యాత్పూర్వం కుర్యాదిత్యర్థః । ఏవం
చ , పితృసపిణ్డనానన్తరమన్యేషాం ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం కర్తవ్యమిత్యు
క్తం భవతి । యత్తు దేవలవచనమ్ — ॥ ॥ శ్లో ॥ పితరౌప్రమీతౌయస్య
దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । నదైవం వాపి పిత్ర్యంచ యావత్పూర్ణో న
వత్సరః ॥ * ॥ ఇతి,అత్ర పిత్ర్యశబ్దేనాన్యేషాం సాపిణ్డ్యముచ్యతే ।

“ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతౌ త్వబ్దేచాన్యేషాం వత్సరాన్తేసపిణ్డనమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ఏతచ్చాధస్తాన్నిరూపితమ్ । యత్ర దేవతైక్యం తత్ర కామ్యానుష్ఠానాన్నిత్యంచ శ్రాద్ధం ప్రసఙ్గాత్సిధ్యతి, “ ॥ శ్లో ॥ కామ్యతన్త్రేణ నిత్యస్యతన్త్రేణ శ్రాద్ధస్యసిధ్యతి । స్యాదేకత్వంతునిర్దేశాద్దేవతైక్యంభవేద్యది ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । తథాచకాలాదర్శే — ॥ వా ॥ దేవతైక్యేతు కామ్యానుష్ఠానాన్నిత్యంచసిధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి .

ఆబ్దికనిరూపణమ్

అథాబ్దికంనిరూప్యతే । తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహనితుకర్తవ్యం ప్రతిమాసంచవత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరం చైవ మాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకుర్యాదవశ్యంతు ప్రమీతపితృకస్స్వయమ్ । ఇన్దుక్షయేమాసి మాసి వృద్ధౌ ప్రత్యబ్దమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । జాతుకర్ణ్యః — ॥ శ్లో ॥ పితుః పితృగణస్థస్యకుర్యాత్పార్వణవత్సుతః । ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసంచ విధిర్జ్ఞేయస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । పితృగణస్థస్య - కృతసపిణ్డీకరణస్యపితుః ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసమాబ్దికం మాసికంచ శ్రాద్ధమ్ , పార్వణవత్ - పితృపితామహప్రపితామహాత్మక త్రిపురుషోద్దేశేన, సుతోమృతాహే కుర్యాదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం యోయథాకుర్యాత్పుత్రః పిత్రే సదాద్విజః । తథైవమాతుః కర్తవ్యం పార్వణంతువిధానతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిచిన్తామణౌ — ॥ శ్లో ॥ మృతాహేమాసికం కార్యం ద్వ్యాహ్నానేతూనమాసికమ్ । ఆబ్దికం ప్రథమంకుర్యాన్మృతమాసేమృతేఽహని ॥*॥ సుధానిధౌ — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసిమృతిః పక్షేయస్యయస్యాం తిథౌభవేత్ । తస్యామేవతిథౌకుర్యాదాబ్దికంతువిచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసిమృతిః పూర్వం తస్మిన్మాసి చ తద్దినే । ప్రథమాబ్దికమారభ్యకుర్యాదామరణాన్తికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నారదః — ॥ శ్లో ॥ యస్యాంతిథౌమృతిః ప్రాప్తాతస్యామేవాబ్దికంభవేత్ । తిథినక్షత్రవారాణాం తిథిరేవబలీయసీ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మాసపక్షతిథిస్పృష్టే యోయస్మిన్మ్రియతేఽహని । ప్రత్యబ్దంతు తథా భూ

తం క్షయాహం తస్యతంవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర సర్వత్ర మృతాహస్య మాసనిరూప్యత్వం ప్రతీయతే , మాసశ్చ సౌరచాన్ద్రసావనభేదేన త్రివిధో భవతి , " మసీపరిమాణే " ఇత్యస్మాద్ధాతోర్నిష్పన్నోఽయం మాసశబ్దః , సూర్యస్య రాశిగతిర్యత్ర పరిమీయతే స సౌరః , మస్యతేపరిమీయతే యావతా కాలేన చన్ద్రవృద్ధిక్షయౌ స చాన్ద్రో మాసః , అహోరాత్రాణాం త్రింశత్సఙ్ఖ్యా యత్ర పరిమీయతే స సావనః । తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రశ్శుక్లాదిదర్శాన్తస్సావనస్త్రింశతాదినైః । ఏకరాశౌ రవిర్యావత్కాలం మాసస్స భాస్వతః ॥ * ॥ ఇతి । శుక్లాదిః - శుక్లప్రతిపదాదిః , దర్శాన్తశ్చాన్ద్రః । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మేషాదిస్థే సవితరి యో యో దర్శః ప్రవర్తతే । చాన్ద్రమాసాస్తత్తదన్తాశ్చైత్రాద్యా ద్వాదశ స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ దర్శాద్దర్శశ్చాన్ద్రస్త్రింశద్దివసస్తు సావనో మాసః । రవిసఙ్క్రమచిహ్నోఽసౌ సౌరో మాసోఽభిగద్యతే తజ్జ్ఞైః ॥ * ॥ ఇతి । చాన్ద్రస్తు ద్వివిధః - దర్శాన్తః పూర్ణిమాన్త ఇతి ।

తథా చ శ్రూయతే — ॥ శ్రు ॥ అమావాస్యయా మాసాన్సమ్పాద్యాహరుత్సృజన్తి , అమావాస్యయా హి మాసాన్సమ్పశ్యన్తి , పౌర్ణమాస్యా మాసాన్సమ్పాద్యాహరుత్సృజన్తి , పౌర్ణమాస్యా హి మాసాన్సమ్పశ్యన్తి ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర ప్రథమపక్షే చాన్ద్రశ్శుక్లాది దర్శాన్త ఇత్యాదయః స్మృతయ ఉదాహార్యాః , శిష్టాచారబాహుళ్యం చ తత్ర ప్రసిద్ధమ్ , ద్వితీయపక్షస్యోపోద్బలకం స్మృతిలిఙ్గం చ తథా హి మహాలయప్రకరణే పఠ్యతే - ॥ శ్లో ॥ ఆశ్వయుకృష్ణపక్షే తు శ్రాద్ధం కుర్యాద్దినే దినే ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర యది దర్శాన్తో మాసో వివక్ష్యేత తదా భాద్రపదకృష్ణపక్ష ఇత్యుచ్యేత , న త్వేవముక్తమ్ , ఆశ్వయుజమాసాన్తర్గతత్వం త్విహోచ్యతే , తచ్చ కృష్ణప్రతిపదాదిపూర్ణిమాన్తత్వే సమ్భవతి । తథా జయన్తీప్రకరణే స్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ మాసి భాద్రపదేఽష్టమ్యాం కృష్ణపక్షేఽర్ధరాత్రకే । భవేత్ప్రోష్ఠపదే మాసి జయన్తీ నామ సంజ్ఞితా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపి జయన్త్యా భాద్రపదాన్తర్గతత్వం మాసస్య పూర్ణిమాన్తతాం గమయతి । యతిధర్మప్రకరణే చ స్మర్యతే — ॥ వా ॥ సంధిషు వాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర యది

దర్శాన్తవివక్షాస్యాత్తదాదర్శస్యైవసన్నిహితత్వాత్తత్రైవవపనంకుర్యుః , కుర్వన్తిచపూర్ణిమాయామ్ , తస్మాద్దర్శాన్తత్వపూర్ణిమాన్తత్వయోర్వ్యవస్థితోవికల్పః । తథాచబ్రహ్మసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాపరిచ్ఛిన్నోమాసస్స్యాద్బ్రాహ్మణస్యతు । సఙ్క్రాన్తిపౌర్ణమాసాభ్యాంతథైవనృపవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిశ్శాస్త్రే — ॥ శ్లో ॥ దర్శాన్తః పూర్ణిమాన్తశ్చచాన్ద్రోమాసోద్విధామతః । జాతిభేదాద్దేశభేదాత్తౌచమాసౌవ్యవస్థితౌ ॥ నర్మదాదక్షిణేభాగేదర్శాన్తోమాసఇష్యతే । నర్మదోత్తరభాగేతుపూర్ణిమాన్తఇతిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామపి — ॥ వా ॥ శుక్లప్రతిపదాదిదర్శాన్తశ్చాన్ద్రోమాసఇత్యేతద్దక్షిణాపథేద్రష్టవ్యమ్ , ఉత్తరాపథేతుకృష్ణప్రతిపదాదిపౌర్ణమాస్యన్తశ్చాన్ద్రోమాస ఇతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తదేవంసౌరచాన్ద్రసావనభేదేనమాసస్త్రివిధః , తత్రచాన్ద్రోమాసోదర్శాన్తః పూర్ణిమాన్తోవాదేశభేదేనజాతిభేదేనచవ్యవస్థితః, నాక్షత్రమపిమాసంకేచిదిచ్ఛన్తి ॥ శ్లో ॥ “ సర్వర్క్షైః పరివృత్తైస్తునాక్షత్రోమాసఇష్యతే ॥ ” ఇతివిష్ణుధర్మోత్తరే అభిధానాత్ .

ఋతునిర్ణయః

ప్రసఙ్గాదృతుర్నిర్ణీయతే । ఋతుర్వసన్తాదిః కాలవిశేషః । సచషడ్విధః “ షడ్వా ఋతవః ” ఇతిశ్రుతేః । యత్తు “ ద్వాదశమాసాః పఞ్చర్తవః ” ఇతిశ్రుతమ్ , తత్ర హేమన్తశిశిరయోరేకీకరణంవివక్షితమ్ । తథాచబహ్వృచబ్రాహ్మణేపఠ్యతే — ॥ శ్రు ॥ ద్వాదశమాసాఃపఞ్చర్తవోహేమన్తశిశిరయోస్సమాసేన ॥ * ॥ ఇతి । తథాపఞ్చప్రయాజస్యానుమన్త్రణమన్త్రైఃశ్రూయతే — ॥ శ్రు ॥ హేమన్తశిశిరావృతూనాంప్రీణామి ॥*॥ ఇతి । ఏవంస్వరూపేణఋతవష్షోఢాభిద్యన్తే , తత్రైకర్తుర్మాసద్వయాత్మకః , — ॥ శ్రు ॥ “ ద్వన్ద్వముపదధాతి , తస్మాద్ద్వన్ద్వమృతవః ” ఇత్యుపధానబ్రాహ్మణేశ్రవణాత్ । ఏకస్మిన్నృతౌకయోర్మాసయోర్ద్వన్ద్వంగ్రహీతవ్యమిత్యాకాఙ్క్షాయాంవసన్తాద్యృతుషుక్రమేణచైత్రమాసాదిద్వన్ద్వంగ్రాహ్యమితిశ్రుతిరేవాహ — ॥ శ్రు ॥ మధుశ్చమాధవశ్చవాసన్తికావృతూశుక్రశ్చశుచిశ్చగ్రైష్మావృతూనభశ్చనభస్యశ్చవార్షికావృ

తూఇషశ్చోర్జశ్చ శారదావృతూసహశ్చసహస్యశ్చ హైమన్తికావృతూ
తపశ్చతపస్యశ్చశైశిరావృతూ ॥ * ॥ ఇతి । ఏషుచవాక్యేషుఋతూఇతి
ద్వివచనమృత్వవయవమాసాభిప్రాయమ్ , అన్యథా “ షడ్వాఋతవః ”
ఇతిశ్రూయమాణాషట్సఙ్ఖ్యాబాధ్యేత । అవయవినఋతోర్వసన్తాదేరేకైకా
త్మకత్వమాధానబ్రాహ్మణేఏకవచనేనవ్యవహారాదవగన్తవ్యమ్ — ॥ శ్రు ॥
వసన్తోవైబ్రాహ్మణస్యర్తుర్గ్రీష్మోవైరాజన్యస్యర్తుశ్శరద్వైవైశ్యస్యర్తుః ॥*॥
ఇతి । సంవత్సరోపక్రమరూపత్వేనవసన్తస్యప్రాధాన్యం ద్రష్టవ్యమ్ ,
“ ముఖంవా ఏతదృతూనాంయద్వసన్తః ” ఇతిశ్రుతేః । తేచవసన్తాదయ
ఋతవోద్వివిధాశ్చాన్ద్రాస్సౌరాశ్చ , చైత్రాదయశ్చాన్ద్రాః , తేచో
దాహృతామధుశ్చమాధవశ్చేత్యాదినా । నచతత్రచైత్రాదయోనోక్తా
ఇతిశఙ్కనీయమ్ , మధ్వాదిశబ్దానాం చైత్రాదిపర్యాయత్వాత్ । అతఏ
వాహుః — ॥శ్లో॥ చైత్రోమాసోమధుః ప్రోక్తోవైశాఖోమాధవోభవేత్ ।
జ్యేష్ఠమాసస్తుశుక్రస్స్యాదాషాఢశ్శుచిరుచ్యతే । నభోమాసశ్శ్రావణస్స్యా
న్నభస్యోభాద్రఉచ్యతే ॥ ఇషశ్చాశ్వయుజోమాసః కార్తికశ్చోర్జసం
జ్ఞకః । సహోమాసోమార్గశీర్షస్సహస్యః పుష్యనామకః । మాఘమాస
స్తపః ప్రోక్తస్తపస్యః ఫాల్గునః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । చాన్ద్రమాసానాంచై
త్రాదిసంజ్ఞానక్షత్రప్రయుక్తాః । యస్మిన్మాసేపూర్ణిమాచిత్రానక్షత్రే
ణయుజ్యతేసచైత్రః , ఏవంవైశాఖాదిషూన్నేయమ్ । చిత్రావిశాఖాది
యోగస్యోపలక్షణత్వాత్క్వచిత్ చిత్రాదిప్రత్యాసన్నస్వాత్యనూరాధా
దియోగేఽపిచైత్రవైశాఖాదిసంజ్ఞానవిరుధ్యతే । ఏతేషాంచైత్రాద్యాత్మ
కానాం వసన్తాదీనాం చన్ద్రపరికల్పితత్వాచ్చాన్ద్రత్వమ్ । అతఏవామ్నా
యతే — ॥ శ్రు ॥ చన్ద్రమాష్షడ్ఢోతాసఋతూన్కల్పయాతి ॥ * ॥ ఇతి
నను , అస్త్వేవం మధ్వాదీనాంద్వాదశానాం చాన్ద్రమాసానాంవసన్తాద్యృ
తుత్వమ్ , మలమాసస్యతుత్రయోదశస్యచాన్ద్రమాసస్యకథమృతుషుని
ర్వాహః? ఉచ్యతే , యయోర్మాసయోర్మధ్యేమలమాసోదృశ్యతేతయో
రుత్తరస్మిన్తస్యాన్తర్భావః । తథాసౌషష్టిదినాత్మకోమలినశుద్ధభాగద్వ
యాత్మక ఇతి మధ్వాదిశబ్దవాచ్యత్వేనోక్తేష్వన్తర్భావాన్నకాప్యనుప

పత్తిః । సౌరేష్వృతుషు బోధాయనేన మీనమేషయోర్మేషవృషభయో
ర్వావసన్త ఇత్యభిధానాన్మీనాదిత్వం మేషాదిత్వం చ వైకల్పికం వసన్తస్యాఙ్గీ
కృతమ్ । వృద్ధగార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మీనమేషౌ రవిర్యావద్వసన్తస్తావ
దిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ యావన్మేషవృషభౌ భానుర్వ
సన్తస్తావదుచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ వసన్తాద్యృతవో
ద్వేధా చాన్ద్రాస్సౌరాశ్చ చాన్ద్రగాః । చైత్రాద్యా అథ మీనాద్యా మేషా
ద్యా వా వివస్వతః ॥ * ॥ ఇతి । తదేవమ్, "వసన్తే బ్రాహ్మణోఽగ్ని
మాదధీత, గ్రీష్మే రాజన్య ఆదధీత, శరది వైశ్య ఆదధీత, వసన్తే బ్రాహ్మణ
ముపనయీత, గ్రీష్మే రాజన్యమ్, శరది వైశ్యమ్, వసన్తే జ్యోతిష్టోమేనయ
జేత" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిపురాణవిహితేషు కర్మసు చాన్ద్రస్సౌరో వా ఋతు
ర్దేశాచారానుసారేణ వికల్పతో ద్రష్టవ్యః.

అయననిరూపణమ్

అథాయనమ్ । అయత్యనేన ఋతుత్రయేణ సూర్యో దక్షిణాశాముత్త
రాశాం వేత్యృతుత్రయమయనమ్ । తథా చ శ్రుతిః — తస్మాదాదిత్యష్షణ్మా
సో దక్షిణేనైతి షడుత్తరేణ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కాలనిర్ణయకారః "ఆది
త్యగతిముపజీవ్యాయననిష్పత్తేస్సౌరమేవైతత్, అత ఏవ విష్ణుధర్మోత్తరే సౌ
రమానమధికృత్యోక్తమ్ '॥ శ్లో ॥ ఋతుత్రయం చాయనం స్యాత్'
ఇతి । కేచిత్తు చాన్ద్రమానేనాయనద్వయమభ్యుపగచ్ఛన్తి, 'మార్గశీర్షమా
సాదిభిస్త్రిభిరృతుభిః కల్పితః కాలష్షణ్మాసాత్మక ఉత్తరాయణమ్, జ్యేష్ఠ
మాసాదికో దక్షిణాయనమ్' ఇతి । తత్ర ప్రమాణం జ్యోతిశ్శాస్త్రాదావమృ
గ్యమ్ । శ్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠానే తు మకరకర్కటసఙ్క్రాన్త్యాదిక ఏవాయ
నద్వయకాలః" ఇతి.

సంవత్సరనిరూపణమ్

అథ సంవత్సరః । సంవత్సరో నామ అయనాద్యవయవయుక్తోఽవయ
వీ కాలవిశేషః । సమ్యగ్వసన్త్యస్మిన్నయనర్తుమాసాదయ ఇతి వ్యుత్పత్తేః ।
స చ ద్వాదశమాసాత్మకః, "ద్వాదశ మాసాస్సంవత్సరః" ఇతి శ్రుతేః ।
చాన్ద్రసావనసౌరమాసభేదేన సంవత్సరస్త్రివిధః । తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధా

న్తే — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రసావనసౌరాణాంమాసానాంతుప్రభేదతః । చాన్ద్రసావనసౌరస్తుత్రయస్సంవత్సరాఅపి ॥ * ॥ ఇతి । అత్రచాన్ద్రసంవత్సరశ్చైత్రశుక్లప్రతిపదాదికః ఫాల్గునదర్శాన్తః, సౌరస్తుమేషాదిమీనాన్తః, సావనష్షష్ట్యుత్తరశతత్రయాహోరాత్రాత్మకః । పఞ్చవిధత్వం సంవత్సరస్యోక్తమాయుర్వేదే — ॥ శ్లో ॥ సౌరబృహస్పతిసావనశశధరనాక్షత్రికాః క్రమేణస్యుః । మాతులపాతాలాతులవిమలవరాఙ్గైస్తువత్సరాః పఞ్చ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాయమర్థః- గణకప్రసిద్ధాక్షరసఙ్ఖ్యయామాతులశబ్దఃపఞ్చషష్ట్యధికశతత్రయమాచష్టే, తావద్దివసపరిమితస్సౌరసంవత్సరః । పాతాళశబ్దః, పఞ్చషష్ట్యధికశతత్రయమాచష్టే, తావద్దివసపరిమితకాలోబృహస్పతేస్సంవత్సరః। అతులశబ్దఃషష్ట్యధికశతత్రయమాహ, తావద్దివసపరిమితస్సావనస్సంవత్సరః । విమలశబ్దశ్చతుఃపఞ్చాశదధికశతత్రయమాచష్టే, తావద్దివసపరిమితశ్చాన్ద్రస్సంవత్సరః । వరాఙ్గశబ్దశ్చతుర్వింశత్యధికశతత్రయమాహ, తావద్దివసపరిమితో నాక్షత్రికస్సంవత్సరఇతి । తత్రనాక్షత్రికస్యజ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధిరాయుర్దాయాదావుపయోగః । బార్హస్పత్యస్తు సింహబృహస్పతిరిత్యాదిపి శేషముపజీవ్య గోదావర్యాదిస్నానాదౌ వినియుక్తః । సౌరస్సంవత్సరో మేషాదిరాశిపురస్కారేణ ప్రవృత్తే సాంవత్సరికే వ్రతాదౌ ద్రష్టవ్యః । తథాచవ్రతం విష్ణుధర్మోత్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ భగవత్కర్మణా కేన తిర్యగ్యోనౌనజాయతే । మ్లేచ్ఛదేశేచ పురుష స్తన్మాచక్ష్వచ వైమునే ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ మేషసఙ్క్రమణేభానోస్సోపవాసో నరోత్తమః । పూజయేద్భార్గవం దేవం రామం శక్త్యాయథావిధి ॥ * ॥ ఇత్యారభ్య — ॥ శ్లో ॥ మీనేసఙ్క్రమణేచుత్స్యం వాసుదేవంచపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యనేన గ్రన్థేన వ్రతం విధాయాన్తే తముపసంహృతమ్ “ ॥ శ్లో ॥ కృత్వావ్రతం వత్సరమేతదిష్టం మ్లేచ్ఛేషుతిర్యక్షుచనాపిజాతే ” ఇతి । షష్ట్యధికశతత్రయసఙ్ఖ్యాకైర్దినైర్నిర్వర్త్యగవామయనాదౌ సావనోద్రష్టవ్యః । పక్షవిశేషే తిథివిశేషేవా ప్రతిసంవత్సరంవిహితం యత్కర్మతత్ర చాన్ద్రః సంవత్సరోద్రష్టవ్యః । తథానిరూఢపశుబన్ధప్రకరణేశ్రూయతే — ॥ శ్రు ॥ తేనసంవత్సరేయజేత ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ స

రాత్పూర్ణలోకాన్ప్రశుబన్ధయాజ్యభిజయతి। తేనయక్ష్యమాణోఽమావాస్యా యాం పౌర్ణమాస్యాంవా ॥ * ॥ ఇత్యత్ర చాన్ద్రిః సంవత్సరో గ్రాహ్యః, చాన్ద్రితిథౌతిదనుష్ఠానవిధానాత్, "తదాద్యాస్తిథయోద్వయోః" ఇత్యను రసింహేనచాన్ద్రామాసేష్వేవ తిథిశబ్దానుశాసనాత్. 'పక్షపరి గ్రహే, "ఇత్యస్మాద్ధాతోశ్చన్ద్రస్య పఞ్చదశానాం కలానాం పూరణమ పక్షయోర్వా యత్ర పరిగృహ్యతే సపక్షఇతి నిర్వచనాచ్ఛుక్లాది పక్షపుర స్సరేణ ప్రవృత్తైకర్మణి చాన్ద్రిఏవద్రష్టవ్యః। యథా, శుక్లపక్షే అ నన్తవ్రతం విహితమ్, "నవవర్షాణి పఞ్చచ" ఇతి సంవత్సరస్యచానన్త వ్రతాఙ్గత్వం ప్రతీయతే, తత్ర చాన్ద్రిస్సంవత్సరః। యత్రతు "॥ శ్లో॥ గురుత్వాశిష్యత్వాచ్చైవతయోర్వత్సరవాసతః, ॥ శ్రు ॥ సంవత్సరమేతద్వ్రి తంచరేత్।" ఇత్యాదౌ నియామకంనాస్తి, తత్రచాన్ద్రాదీనామన్యతమఇ చ్ఛయాగృహీతవ్యః। ప్రకృతమనుసరామః — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసిమృ తిః పక్షే యస్యయస్యాం తిథౌభవేత్। తస్యామేవతిథౌకుర్యాదాబ్దికంతు విచక్షణః ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిఃపూర్వోక్తైర్వచనైఃపక్షతిథిసమ్బన్ధేనాబ్దికస్య విధానాచ్చాన్ద్రిసాబ్దస్య గ్రాహ్యత్వంప్రతీయతే। అత్రగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ వివాహాదౌ స్మృతస్సౌరో యజ్ఞాదౌ సావనస్స్మృతః। ఆబ్దికే పితృ కార్యేఽపి చాన్ద్రోమాసః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి। చన్ద్రికాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ "యజ్ఞాదౌ - మాససంవత్సర సాధ్యయజ్ఞవ్రతప్రాయ శ్చిత్త క్రియాదౌ, తత్ర మాససాధ్యయజ్ఞాః - మాసంవైశ్వదేవేనేత్యాది వాక్యైర్విహితాః, మాససాధ్యవ్రతాని - మాసోపవాసాదీని, మాససా ధ్యప్రాయశ్చిత్తక్రియాస్తు - ॥ శ్లో ॥ గోష్ఠేవసేద్బ్రహ్మచారీమాసమె కంపయోవ్రతః। గాయత్రీజప్యనిరతో ముచ్యతేఽసత్ప్రతిగ్రహాత్ ॥*॥ ఇత్యాదివాక్యవిహితాః, సంవత్సరసాధ్యయజ్ఞాః - గవామయనాదయః, సంవత్సరసాధ్యవ్రతాని "సంవత్సరమేతద్వ్రతంచరేత్" ఇత్యాదివి హితాని, సంవత్సరసాధ్యాఃప్రాయశ్చిత్తక్రియాః - ద్వాదశవార్షికాద్యా ద్రష్టవ్యాః। ఆబ్దికే - సాంవత్సరికశ్రాద్ధే, పితృకార్యే - మాసికాదౌ, అ పిశబ్దాన్మాసత్రసంవత్సరసాధ్యేయజ్ఞవ్యతిరిక్తేసర్వస్మిన్ దేవకార్యేచాన్ద్రో

మాసః ప్రశస్యత ఇతి । ఉక్తం చ పితామహేన — ॥ శ్లో ॥ ద్వైవే కర్మణి పిత్ర్యే చ మాసశ్చాన్ద్రమసః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆత్రేయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అభిషేకే తు నాక్షత్రం సావనం వేతనాదిషు । పిత్ర్యే చాన్ద్రమసం శస్తం సౌరం స్మార్తేష్వనిన్దితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అభిషేకే - రాజ్యాభిషేకే , స్మార్తేషు - వివాహాదిష్విత్యర్థః । లఘుహారీతః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ద్వాదశే మాసి కార్యా పిణ్డక్రియా సుతైః । క్వచిత్త్రయోదశేఽపి స్యాదాద్యం ముక్త్వా తు వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశే మాసి అతీత ఇతి శేషః । అత్ర త్రయోదశగ్రహణసామర్థ్యాచ్చాన్ద్రో మాస ఇతి జ్ఞేయమ్ , సౌరసంవత్సరే త్రయోదశమాసాసమ్భవాత్ । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తేఽపి కర్తవ్యమాబ్దికం ప్రథమం ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపి సంక్రాన్తిరహితసౌరమాసాసమ్భవాచ్చాన్ద్ర ఏవ గృహీతవ్యః । వృద్ధగార్గ్యోఽత్ర విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టక్యం చ పూర్వేద్యురష్టకాఽమాయుగాదయః । మన్వాదయోఽక్షయా పఞ్చమ్యాదౌ చాన్ద్రాః ప్రకీర్తితా ॥ మాసికే చాబ్దికే వస్త్రే ధాన్యస్వర్ణాదివృద్ధిషు । భృత్యోపకల్పనాదౌ చ మాసాబ్దౌ సౌరసావనౌ ॥ * ॥ ఇతి । మాసికే అబ్దికే చ మాసాబ్దౌ సౌరౌ , ధాన్యస్వర్ణాదివృద్ధిషు భృత్యోపకల్పనాదౌ చ మాసాబ్దౌ సావనావితి వ్యాఖ్యాతారః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అష్టకాఽపరపక్షౌ మావాస్యాదౌ చాన్ద్రమానతః । మాసికాబ్దికవృద్ధ్యాదౌ మాసాబ్దౌ సౌరసావనౌ ॥ * ॥ ఇతి । అపరపక్షః - భాద్రపదకృష్ణపక్షః , ఆదిశబ్దాత్పూర్వేద్యురన్వష్టక్యాఽక్షయతృతీయామన్వాదియుగాదిపఞ్చమ్యాదీనాముపసంగ్రహః । వృద్ధిః - ఋణీకృతసువర్ణాదేర్వృద్ధిః , ఆదిశబ్దేన భృత్యుపకల్పనాద్యుపసంగ్రహః । త్రికాణ్డీ చ — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రో మాసశ్శ్రుతిస్మృత్యోః కర్మణోర్మాసికాబ్దికే । విహాయ భృతివృద్ధ్యాదావితరౌ పరికీర్తితౌ ॥ * ॥ మాసికాబ్దికవ్యతిరిక్తశ్రౌతస్మార్తకర్మణోశ్చాన్ద్రో మాసః , మాసికాబ్దికయోర్భృతివృద్ధ్యాదౌ చ , ఇతరౌ - సౌరసావనావిత్యర్థః । సపవ — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్ రాశౌ స్థితే సూర్యే యో మృతిం ప్రతిపద్యతే । పునస్తద్రాశిమాపన్నే భానావాబ్దికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రావపి —

॥ శ్లో ॥ యస్మిన్రాశౌస్థితేసూర్యే విపత్తిం యాతిమానవః । తద్రాశావే
వకర్తవ్యం పితృకార్యంమృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
వ్రణేచాన్ద్రమసంశస్తం న శ్రాద్ధేషు ప్రశస్యతే । అస్థిరశ్చాన్ద్రమాసస్స్యా
త్ స్థిరస్సౌరోఽత్ర కారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చాన్ద్రోమాసోఽధిమాససమ్భ
వాదస్థిరః, తదసమ్భవాత్సౌరఃస్థిరః । అత్ర - సౌరపరిగ్రహే, స్థిరత్వం
కారణమిత్యర్థః । అత్ర కేచిదమూలం శ్లోకమిమం వర్ణయన్తోవ్యాచక్షతే ।
॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రమానవిధానేనమాసమేదివసేసతి । ఆద్యాబ్దికంప్రకుర్వీత
సౌరేణపునరాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సౌరమానానువర్త్యపి చాన్ద్రమానవి
ధానేన మృతదివసాత్, మాసమేదివసే - పఞ్చపఞ్చాశదుత్తరశతత్రయ
దివసే, ప్రథమాబ్దికం ప్రకుర్వీత ద్వితీయాద్యాబ్దికంతు సౌరమానేనకు
ర్వీత, ప్రథమాబ్దికస్య చాన్ద్రమానేన కర్తవ్యత్వవిధానసామర్థ్యాన్మా
సికాన్యపి తేనైవమానేనకర్తవ్యానీతి । తత్తు "॥ శ్లో ॥ మాసికేచాబ్దికేవాస్త్రి
న్యస్స్వర్ణాదివృద్ధిషు ॥" ఇతిపూర్వోక్త వృద్ధగార్గ్యాది వచనవిరోధాదు
పేక్ష్యమ్ । తదేవం మాసికాబ్దికవిషయే సౌరవిధిపరాణాం చాన్ద్రవిధిపరా
ణాం తత్ప్రశంసాపరాణాంచ బహూనాం వచనానాం సత్త్వాత్, "తు
ల్యబలవిరోధేవికల్పః" ఇతి గౌతమస్మరణాద్వ్రీహియవవద్వికల్పః,
సచదేశకులాచారానురోధేన వ్యవస్థితోవిజ్ఞేయః । తథాచమనుః — ॥ శ్లో ॥
యేనాస్యపితరోయాతా యేన యాతాః పితామహాః । తేనయాయాత్స
తాం మార్గం తేనగచ్ఛన్నరిష్యతి ॥ సద్భిరాచరితంయస్మాద్ధార్మికైశ్చద్వి
జాతిభిః । తద్దేశకులజాతీనామవిరుద్ధం ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సుమ
న్తురపి — ॥ శ్లో ॥ యత్ర శాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసుభారత । ఉది
తేఽనుదితేచైవ హోమభేదోయథాభవేత్ ॥ తస్మాత్కులక్రమాయా
తమాచారంత్వాచరేద్బుధః । సగరీయాన్మహాబాహో సర్వశాస్త్రోది
తాదపి ॥ * ॥ ఇతి । సౌరమాసేతిథిద్వయసమ్భవే మాసికాబ్దికయోః ప
రాతిథిర్గ్రాహ్యా । యదాహవృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ మాసే సంవత్సరే
చైవ తిథిద్వైధం యదాభవేత్ । తత్రోత్తరోత్తమాజ్ఞేయా పూర్వాస్యా
త్తుమలిమ్లుచా ॥ * ॥ ఇతి । మాసే - మాసికే, సంవత్సరే - సాంవత్సరి

కఇత్యర్థః । తథాచసంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరేదివసేకుర్యాదాబ్దికంమాసికంతథా । ప్రత్యాబ్దికం తథాకుర్యాచ్ఛ్రేయస్కామోభవేద్యది ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ మాసెసంవత్సరేచైవ తిథిద్వైధంయదాభవేత్ । తత్రోత్తరాతిథిగ్రాహ్యా నపూర్వాతుమలిమ్లుచా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికేమాసికేచాపి పూర్వస్మిన్దివసేకృతే । తదానీంకులహానిస్స్యాదుత్తరేగోత్రవర్ధనమ్ ॥*॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥శ్లో॥ మాసికాబ్దికకృత్యేతుతిథిద్వైధంయదాభవేత్ । పూర్వస్మిన్దోషజననముత్తరేభాగ్యసాధనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకమాసితిథిద్వైధేపరత్రాబ్దికమాసికె । తద్వత్ప్రత్యాబ్దికంకుర్యాదిత్యాహ భగవాన్యమః ॥ యదిపూర్వదినేకుర్యాత్కులక్షయకరంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నారదః — ॥ శ్లో ॥ పితృకార్యంతు సర్వేషామృద్ధిభాజనముత్తరె । దివసద్వితయేప్రాప్తేపూర్వత్రతుకులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రపరతిథేస్సఙ్క్రాన్త్యుపరాగదుష్టత్వేపూర్వాగ్రాహ్యా, ఉభయత్రతథాత్వేతుపరాతిథిగ్రాహ్యా । యదాహసఙ్గ్రహకారః — ॥శ్లో॥ మాసస్యైకస్మిన్ద్వౌతిథీచేత్పరస్యాత్పూర్వస్తస్మిన్సూర్యసఙ్క్రాన్తియుక్తే । ద్వావప్యేవం సఙ్గతౌచేత్పరస్స్యాత్సర్వం చైవంచన్ద్రసూర్యోపరాగె ॥ * ॥ఇతి । § (మాసస్యైకస్మిన్ద్వౌతిథీచేత్పరస్స్యాదిత్యాదినా తిథేస్సఙ్క్రమోపరాగదుష్టత్వే తత్తిథేర్వర్జనీయత్వే, త్వముచ్యతత్ర మృతతిథౌ ప్రథమాదౌఖణ్డతిథివిషయశ్రాద్ధదినేవాతత్పూర్వాపరదినేవా సఙ్క్రమేసతి మృతతిథిప్రయుక్తం శ్రాద్ధం తద్దినేనకర్తవ్యమిత్యర్థోవా । యస్మిన్దినే శ్రాద్ధంకర్తవ్యత్వేననిర్ణీతంతస్మిన్నేవదినేతత్తిథౌవాతిథ్యన్తరెఽపివాసఙ్క్రమేతచ్ఛ్రాద్ధం నకర్తవ్యమిత్యర్థోవేతిసంశయః । మాసస్యైకస్మిన్నితితిథేరెవగ్రహణాత్తిథౌసఙ్క్రమపవదోషఆశ్రయణీయఇతి ప్రాప్తె, ఉచ్యతె, తత్రతిథిగ్రహణం తిథ్యుపలక్షిత దినపరం నతిథిపరమ్, తథాచ, “ ఉత్తరెదివసేకుర్యాత్, పూర్వస్మిన్దివసేకుర్యాత్, యదిపూర్వదినేకుర్యాత్ ” ఇత్యాదివచనేషు — ॥శ్లో॥ పితృకార్యంతు సర్వేషామృద్ధిభాజనముత్తరె । దివసద్విత

---

§ మాసస్యైకస్మిన్ ఇత్యాదిః పరిహరణీయ ఇత్యన్తః కుణ్డలితో విచారః.

యే ప్రాప్తే పూర్వత్రైతుకులక్షయః ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృతివచనేషు దివసదినయోర్గ్రహణాత్ । కించ, తిథినిర్ణయే చ తిథిముపలక్షణీకృత్య తిథ్యుపలక్షితదివస ఏవ శ్రాద్ధకరణం నిర్ణీయతే, నతు తిథివిశిష్టే దినే వా తిథివిశిష్టాపరాహ్ణే వా । తథా హి, కుతపప్రభృత్యావదపరాహ్ణం శ్రాద్ధస్య ముఖ్యకాలః, మధ్యాహ్నసాయాహ్నావపి గౌణకాలౌ, అన్తతో గత్వా రాత్రేః ప్రథమయామోఽపి, ఏతేషు కాలేషు శ్రాద్ధే క్రియమాణే తత్తత్కాలే తయా తిథ్యా భవితవ్యమితి న నియమః, కింతు, యావదపరాహ్ణం వా అపరాహ్ణైకదేశే వా దినద్వయేఅపరాహ్ణే తిథ్యభావే పూర్వదినే సాయాహ్నే వా తిథిసద్భావే శ్రాద్ధకరణకాలే తిథ్యన్తరేఽపి శ్రాద్ధమితి నిర్ణయః । ఏవం మాససమ్బన్ధేఽపి ఊహనీయమ్ । యస్మిన్ దినేఅపరాహ్ణే తన్మాససమ్బన్ధభూయస్త్వం నాస్తి, తద్దినే శ్రాద్ధకరణకాలే తన్మాససమ్భవేఽపి శ్రాద్ధమితి నిర్ణయః । తస్మాత్తన్మాససమ్భృతతిథిస్పృష్టదినస్యైవ శ్రాద్ధదినత్వేన గ్రహణాత్ ప్రాధాన్యాత్ తద్దిన ఏవ సఙ్క్రమదోషః పరిహరణీయః, నతు పూర్వాపరదినే తత్తిథౌ సఙ్క్రమః ఇతి కృత్వా శ్రాద్ధార్హదినం పరిహరణీయమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాసస్యైకస్మిన్ ద్వినక్షత్రే ద్వే తిథీ చ భవిష్యతః । ఆదితః పితృకార్యాణి దేవకార్యాణి చోత్తరే ॥ * ॥ ఇతి వచనం కేరళాది దేశాన్తరవిషయమ్, దేశాన్తర ఏవ మృతదిననక్షత్ర ఏవ అన్నాబ్దికాదికరణాత్ । తత్సాహచర్యాత్ పూర్వతిథివచనమపి దేశాన్తరవిషయమ్ । అస్మిన్ దేశే తు పరతిథేరేవ గ్రహణే వచనబాహుళ్యదర్శనాదాచారబాహుళ్యాచ్చ పరస్మిన్నేవ శ్రాద్ధం కార్యమ్ । యద్వా, పఞ్చదశస్వపి తిథిషు తథా సప్తవింశనక్షత్రేష్వపి కామ్యశ్రాద్ధం విహితమ్, తద్విషయం వా । నను, దినస్యైవ సంక్రాన్తిదోషో విచారణీయశ్చేత్ అహోరాత్రయోరపి సఙ్క్రమదోషః పరిహరణీయో వాఽవిశేషస్మరణాత్, " మాసస్యైకస్మిన్ ద్వౌ తిథీ చేత్ " ఇతి " సౌరమాసే తిథిద్వైధే " ఇతి చ తత్తిథ్యుపలక్షితదినస్యైవ గ్రహణాదహోరాత్రయోరపి దినశబ్దవాచ్యత్వాత్ షష్టిఘటికాపరిమితేషు సఙ్క్రమః పరిహర్తవ్య ఏవ । అత్ర కేచిదాహుః, సఙ్క్రాన్తితర్పణవిషయే అర్ధరాత్రాదధస్తాత్ సఙ్క్రమణే పూ

గ్రన్థో బహుషు పుస్తకేషు న దృశ్యతే.

ర్వాదినే మధ్యాహ్నస్యైవోపరిక్రియా, అర్ధరాత్రాత్పరం చేదుత్తరదినే ప్రహరద్వయమితివిధానాదర్ధరాత్రాత్పరం సఙ్క్రమే దోషో నాస్తీతి, తదసత్, అస్యనియమస్య అయనద్వయే వ్యభిచారాత్। అన్యేతు, ఉపాకర్మవిషయే అర్ధరాత్రాత్పూర్వం గ్రహణం చేదుపాకర్మ న కర్తవ్యం పరం చేత్కర్తవ్యమితి వచనస్య సత్త్వాత్తద్వద్భవతీతి, తదప్యసాధు, విషయభేదాత్ యథోచితం గ్రాహ్యమ్। ఏకాదశ్యా ఉదయే ఘటికామాత్రసద్భావే యథా తద్దినే ఉపవాసః, ఏవమపరాహ్ణే మృతతిథిసద్భావే తద్దినం శ్రాద్ధదినం తదేవ సఙ్క్రాన్తిదుష్టమ్, నతు సముద్రస్నానే అమావాస్యాదివత్తిథివిశిష్టకాలే శ్రాద్ధమ్, దివైవ శ్రాద్ధకరణాత్। అతఏవ తత్ర సఙ్క్రాన్తిదోష ఇత్యపి న వాచ్యమ్, రాత్రేః ప్రథమయామస్యాపి గౌణకాలత్వేన శ్రాద్ధస్యాఙ్గీకారాత్। తస్మాదహోరాత్రిమధ్యే సఙ్క్రాన్తిదోషః పరిహరణీయః) స్మృత్యన్తరే విశేషోఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్నహని సఙ్క్రాన్తేః పరం మధ్యం దినం భవేత్। ఆబ్దికం తత్ర కుర్వీత హ్యన్యథా గ్రాహ్యముత్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి। ఉభయత్రాపి సఙ్క్రాన్తిదోషే ఆవర్తనాదర్వాగ్యది సఙ్క్రాన్తిస్తదా పూర్వత్ర, ఆవర్తనాత్పరం చేత్పరత్రేత్యర్థః। ఉభయోః కర్మకాలస్య దుష్టత్వే యత్ర తన్మాససమ్బన్ధభూయస్త్వం తత్ర కుర్యాత్। తదుక్తం సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ సౌరమాసే తిథిద్వైధే మాసికాబ్దియోః పరా। సా చోపరాగసఙ్క్రాన్తిదుష్టా చేత్పూర్వకామతా ॥ ద్వయోర్దోషేఽర్కసఙ్క్రాన్తిరర్వాగావర్తనాద్యది। పూర్వాఽపరాఽన్యథా గ్రాహ్యా కర్మకాలే ద్వయోరపి ॥ దుష్టే తన్మాససమ్బన్ధభూయస్త్వం యత్ర సా మతా ॥ * ॥ ఇతి.

సౌరతిథ్యలాభే చాన్ద్రతిథిగ్రహణప్రతిపాదనమ్

సౌరమాసే మృతతిథ్యభావే చాన్ద్రమాసమృతతిథిర్గ్రాహ్యా। తదాహ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ సౌరే యది దినం శూన్యం తదా చాన్ద్రవిధానతః। పూర్వమాసే కృతం చేత్తాన్యతిపితౄణాం తృప్తికారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి। పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సౌరాలాభే తతః పూర్వం కృతం చేత్సఫలం భవేత్। ఉత్తరస్మిన్కృతే మాసి తచ్ఛ్రాద్ధమసురాలయమ్ ॥ * ॥ ఇతి। సంవర్తః —

॥ శ్లో ॥ సౌరమానవిధానేతు మృతమాసేతిథిర్నచేత్ । పూర్వమాసే తదా కుర్యాదుత్తరేమాసిదుఃఖదమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వృశ్చికాదిత్రిమాసేషుమృతాహోనభవేద్యది । పూర్వమాసితిథౌకుర్యాన్మాసికంచాబ్దికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం సౌరమాసేస్యాత్తత్సఙ్క్రాన్తిరహితేతిథౌ । సౌరమాసేయదితిథిర్నస్యాచ్చాన్ద్రమాసేస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ సౌరేమాస్యేకస్మిన్ తిథిద్వయసమ్భవే పరస్యామేవ శ్రాద్ధంకుర్యాత్ , తత్రసఙ్క్రాన్త్యుపరాగదోషే పూర్వస్యామ్ , తత్రైవంచేత్పరస్యామ్ , ఉభయత్రాప్యేవంచేత్పరస్యామ్ , క్వచిత్సౌరేతిథ్యభావే చాన్ద్రమాసికుర్యాత్ ॥*॥ ఇతి । తస్మిన్ చాన్ద్రక్షయంగతేసతి తదుత్తరమాసే తిథిగ్రాహ్యా । తదుక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సౌరమాసేతిథ్యభావే మాసికాబ్దికయోరపి। చాన్ద్రోమాసోభవేద్గ్రాహ్యస్తస్మింశ్చాన్ద్రేక్షయంగతే॥ తదుత్తరేమాసితిథిర్గ్రాహ్యాపూర్వత్రనేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యదాశుక్లప్రతిపది ధనుస్సఙ్క్రాన్తిర్దర్శమధ్యే మకరసఙ్క్రాన్తిశ్చ తదాధనుస్సౌరవా దర్శస్యాసమాప్త్యానతస్య మార్గశీర్షత్వమ్ , మకరస్థౌరవా తత్సమాప్త్యాతస్య పౌషత్వమేవ , మార్గశీర్షస్తు లుప్తఇత్యేవం కదాచిత్సంభావితేక్షయమాసేసతి ధనుర్మాసామావాస్యామృతతిథిస్తదుత్తరమాసే గ్రాహ్యేత్యర్థః .

ఆబ్దికపరిత్యాగే ప్రత్యవాయోక్తిః

ఆబ్దికశ్రాద్ధపరిత్యాగె ప్రత్యవాయమాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ పణ్డితాజ్ఞానినోమూర్ఖాః స్త్రియోఽథబ్రహ్మచారిణః । మృతాహంసమతిక్రమ్యచణ్డాలాఃకోటిజన్మసు ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణప్రభాసఖణ్డయోశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మృతాహంసమతిక్రమ్యచణ్డాలాఃకోటిజన్మసు । అతోవిప్రైర్నతత్త్యాజ్యం ప్రాణైఃకణ్ఠగతైరపి ॥ మృతేఽహనిపితుర్యస్తు నకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమాదరాత్ । మాతుశ్చైవ వరారోహే వత్సరాన్తేమృతేఽహని ॥ నాహం తస్యమహాదేవి పూజాంగృహ్ణామినోహరిః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ మన్వాదిభ్యోయుగాదిస్తు సహస్రగుణతోఽధికః । యుగాదేశ్చాయనద్వన్ద్వమయనాద్విషువద్వయమ్ ॥ విషుద్వయా

ద్వ్యతీపాతో వ్యతీపాతాత్తుద్వాదశీ । ద్వాదశ్యాస్తుతథాదర్శో దర్శా త్త్రిపిత్రాస్తువార్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అథ వ్యగ్నిశ్చాతుర శ్చైవవిహీనశ్చధనై స్తథా । ఆమశ్రాద్ధంప్రకుర్వీత హేమ్నావా ద్విజ సత్తమః ॥ ద్రవ్యాభావేద్విజాభావే త్వన్నమాత్రంతుపాచయేత్ । పై తృకేనతుసూక్తేన హోమంకుర్యాద్విచక్షణః ॥ అత్యన్తద్రవ్యశూన్య శ్చేచ్ఛక్త్యాదద్యాద్గవాంతృణమ్ । స్నాత్వాచవిధివద్విప్రః కుర్యాద్వా తిలతర్పణమ్ ॥ అథవా రోదనంకుర్యాదత్యుచ్చైర్విజనేవనే । దరిద్రోఽ హంమహాపాపీ వదన్నితి విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ భోజకోయస్తు వైశ్రాద్ధం నకరోతిఖగాధిప । మాతాపితృభ్యాం సతతం వ ర్షేవర్షేమృతేఽహని ॥ సయాతినరకం ఘోరం తామిస్రంనామనా మతః ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ ఊషరేతు యథాక్షిప్తం బీ జం నప్రతిరోహతి । తథాచతద్భవేత్తేషాం యన్నదత్తంమృతేఽహని ॥ * ॥ మృతాహే యన్నదత్తమన్యత్రదత్తం తన్నిష్ఫలం భవేత్ , అతోమృతా హే అవశ్యం దాతవ్యమిత్యభిప్రాయః । తథా — ॥ శ్లో ॥ పణ్డితాజ్ఞాని నోవాఽపి మూర్ఖావామోహితపవవా । మృతాహంసమతిక్రమ్యచణ్డాలేష్వ భిజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నైమిత్తికంతుకర్తవ్యంగ్ర హణే చన్ద్రసూర్యయోః । బాన్ధవానాంచమరణే నరకీస్యాదతోఽన్య థా ॥ * ॥ ఇతి .

శ్రాద్ధీయతిథికాలాదినిరూపణమ్

కర్మకాలవ్యాపినీతిథిరత్రగ్రాహ్యా । యదాహవృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కర్మణోయస్యయఃకాలస్తత్కాలవ్యాపినీతిథిః । తయాకర్మాణికు ర్వీత హ్రాసవృద్ధీనకారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యో యస్యవిహితఃకాలస్తత్కాలవ్యాపినీతిథిః ॥ * ॥ ఇతి । కర్మకాలశ్చ సపి ణ్డీకరణాత్పూర్వభావిన్యేకోద్దిష్టేమధ్యాహ్నః , తదుత్తరభావిని మాసికా బ్దికాదావపరాహ్ణః । తథాచవృద్ధగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నవ్యా పినీయాస్యాత్సైకోద్దిష్టేతిథిర్భవేత్ । అపరాహ్ణవ్యాపినీస్యాత్పార్వణే సాతిథిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్యయచ్ఛ్రాద్ధ

ద్ధం దైవహీనం విధీయతే । ఏకోద్దిష్టం తు తత్ప్రోక్తం మధ్యాహ్నే తత్ప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యాహ్నే నవశ్రాద్ధాదికం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మధ్యాహ్నశ్చ - సప్తమాష్టమనవమముహూర్తాత్మకః, తే చ ముహూర్తాః, గన్ధర్వకుతపరౌహిణసంజ్ఞకాః । తథా చాహ్నః పఞ్చదశ ముహూర్తాః స్మర్యన్తే ॥ శ్లో ॥ రౌద్రశ్శ్వేతశ్చ మైత్రశ్చ తథా సాలవిదః స్మృతః । సావిత్రో వైశ్వదేవశ్చ గన్ధర్వః కుతపస్తథా ॥ రౌహిణస్తిలకశ్చైవ విభవో నిఋతిస్తథా । శమ్బరో విజయశ్చైవ బోధః పఞ్చదశ స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతే పఞ్చదశ సూర్యోదయమారభ్య క్రమాద్దివా ముహూర్తాః, క్రమశో నిశ్యపి । తథా విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ త్రింశన్ముహూర్తాశ్చ తథా త్వహోరాత్రేణ కీర్తితాః । తత్ర పఞ్చదశ ప్రోక్తా రామ రాత్రిర్దివా తథా ॥ దివసశ్చ యదా రామ వృద్ధిం సమనుగచ్ఛతి । తదాశ్రితముహూర్తానాం తదా వృద్ధిః ప్రకీర్తితా ॥ దినవృద్ధిర్యదా రామ దోషాహానిస్తదా భవేత్ । తదాశ్రితముహూర్తానాం హానిర్జ్ఞేయా తదా తదా ॥ * ॥ ఇతి । యథోక్తనామకత్రింశన్ముహూర్తోపేతస్య సావనాహోరాత్రస్య యదహః పఞ్చదశ ముహూర్తాత్మకం తస్యాహ్నో భాగా మతభేదేన పఞ్చధా వికల్ప్యన్తే, ద్వేధా త్రేధా చతుర్ధా పఞ్చధా పఞ్చదశధా, ఇతి పఞ్చ భేదాః । తత్ర ద్వేధా విభాగః స్కాన్దపురాణే దర్శితః ॥ శ్లో ॥ ఆవర్తనాత్తు పూర్వాహ్ణో హ్యపరాహ్ణస్తతః పరః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదేవాభిప్రేత్య మనురాహ ॥ శ్లో ॥ యథా చైవాపరః పక్షః పూర్వపక్షాద్విశిష్యతే । తథా శ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్ణాదపరాహ్ణో విశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । త్రేధా విభాగశ్శతపథేన దర్శితః — ॥ వా ॥ తస్మాదహరహః పూర్వాహ్ణే దేవా అశనమభ్యవహరన్తి, మధ్యందినే మనుష్యాః, అపరాహ్ణే పితరః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదేవ విభాగమభిప్రేత్య సమామ్నాయతే — ॥ శ్రు ॥ ఋగ్భిః పూర్వాహ్ణే దివి దేవ ఈయతే । యజుర్వేదే తిష్ఠతి మధ్యే అహ్నః । సామవేదేనాస్తమయే మహీయతే । వేదైరశూన్యస్త్రిభిరేతి సూర్యః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్రు ॥ పూర్వాహ్ణో వై దేవానాం మధ్యందినో మనుష్యాణామపరా

ష్ణాః పితౄణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్ధా విభాగమాహ గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణః ప్రహరః పూర్వో మధ్యాహ్నః ప్రహరస్తతః । అపరాహ్ణస్తృతీయస్స్యాత్సాయాహ్నశ్చ తతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చధా విభాగం వ్యాస ఆహ — ॥ శ్లో ॥ ముహూర్తత్రితయం ప్రాతస్తావానేవ తు సంగవః । మధ్యాహ్నస్త్రిముహూర్తస్స్యాదపరాహ్ణోఽపి తాదృశః ॥ సాయాహ్నస్త్రిముహూర్తస్తు సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధపరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ లేఖాప్రభృతి సూర్యస్య ముహూర్తాస్త్రియపవతు । ప్రాతస్తు స స్మృతః కాలో భాగశ్చాహ్నస్స పఞ్చమః ॥ సఙ్గవస్త్రిముహూర్తోఽథ మధ్యాహ్నస్తత్సమః స్మృతః । తతస్త్రయో ముహూర్తాశ్చ హ్యపరాహ్ణో విధీయతే ॥ పఞ్చమోఽథ దినాంశో యస్సాయాహ్న ఇతి స స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । సాధిష్ఠాతృదేవతాః పఞ్చ భాగాన్సమామ్నాయన్తే ॥ శ్రు ॥ దేవస్య సవితుః ప్రాతః, మిత్రస్య సఙ్గవః, బృహస్పతేర్మధ్యన్దినమ్, భగస్యాపరాహ్ణః, వరుణస్య సాయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చదశధా విభాగశ్శఙ్ఖేన దర్శితః ॥ శ్లో ॥ రౌద్రశ్చైత్రస్తథా మైత్రస్తథా సాలకటః స్మృతః । సావిత్రశ్చ జయన్తశ్చ గాన్ధర్వః కుతపస్తథా ॥ రౌహిణశ్చ విరిఞ్చశ్చ విజయో నైరృతిః స్మృతః । మహేన్ద్రో వరుణశ్చైవ బోధః పఞ్చదశః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కాలనిర్ణయకారః — ॥ వా ॥ తత్ర పఞ్చధా విభాగపక్షస్య బహుశ్రుతిస్మృతిసిద్ధత్వాత్ప్రాయేణైతమేవ పక్షమాశ్రిత్య విధినిషేధశాస్త్రాణి ప్రవర్తన్తే, త్రేధా విభాగస్తు సోమయాగే సవనత్రయే ఉపయుజ్యతే, యథోక్తేషు పఞ్చసు కాలేషు యాని విహితాని కర్మాణి తాని దైవపిత్ర్యరూపేణ రాశిద్వయం కృత్వా తయోర్గౌణకాలాభ్యనుజ్ఞయా ద్వేధా విభాగో దర్శితః, చతుర్ధా విభాగస్తు ప్రకరణబలాద్గోభిలస్మృత్యుక్తకర్మవిశేషేషు ద్రష్టవ్యః, పఞ్చదశధా విభాగో ముహూర్తకర్మవిశేషోపజీవనేన విధినిషేధప్రవృత్తే జ్యోతిశ్శాస్త్రే ద్రష్టవ్యః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే తు — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చధా పఞ్చదశధా త్రేధా ద్వేధా చ వాసరమ్ । విభక్తం మునయః ప్రాహుస్తత్రాద్యౌ సమ్మతౌ మమ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర - తేషు పక్షేషు, ఆద్యౌ - పఞ్చధాప

దశధాపత్తౌ, మమ సమ్మతావిత్యర్థః । యస్తు నవధావిభాగ ఆత్రేయే ప్రదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతరార్తసఙ్గవశ్చరుగ్ణో మధ్యాహ్నసన్తపౌ । అపరాహ్ణః ఖనిస్సాయం నవధాభిద్యతేత్వహః ॥ * ॥ ఇతి, తత్ర ఆర్తరుగ్ణసన్తపఖనీనాం స్మృతిషు వినియోగాదర్శనాన్నవధావిభాగ ఉపేక్ష్యః । ఏవం చ సతి పఞ్చస్వహ్నో భాగేషు తృతీయో మధ్యాహ్నభాగ ఏకోద్దిష్టే గ్రాహ్యః, తత్రైకోద్దిష్టస్యోపక్రమే కుతపస్య పూర్వోత్తరభాగావిచ్ఛయా వికల్పితౌ । తదాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ కుతపప్రథమే భాగ ఏకోద్దిష్టముపక్రమేత్ । ఆవర్తన సమీపే వా తత్రైవ నియతాత్మవాన్ ॥ * ॥ ఇతి । సమాప్తికాలమాహ శ్లోకగౌతమః ॥ శ్లో ॥ ఆరభ్య కుతపే శ్రాద్ధం కుర్యాదారౌహిణం బుధః । విధిజ్ఞో విధిమాస్థాయ రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేత్ ॥ రౌహిణం లఙ్ఘయేద్యస్తు జ్ఞానాదజ్ఞానతోఽపి వా । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి । యద్యపి పార్వణశ్రాద్ధస్యాపి కుతపే ప్రారమ్భస్సమానస్తథాపి సమాపనం తస్య కాలాన్తర ఏవ । తదుక్తం మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అహ్నో ముహూర్తా విఖ్యాతా దశ పఞ్చ చ సర్వదా । తత్రాష్టమో ముహూర్తో యస్స కాలః కుతపః స్మృతః ॥ అష్టమే భాస్కరో యస్మాన్మన్దీభవతి సర్వదా । తస్మాదనన్తఫలదస్తత్రారమ్భో విశిష్యతే ॥ ఊర్ధ్వం ముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయమ్ । ముహూర్తపఞ్చకం హ్యేతత్స్వధాహవనమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ రౌహిణసమాప్తిప్రతిపాదకం యద్వచనమస్తి తత్సర్వమేకోద్దిష్టవిషయం వేదితవ్యమ్ । తదేవమేకోద్దిష్టశ్రాద్ధే మధ్యాహ్నస్య కర్మకాలత్వాత్ “ ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నవ్యాపినీ యా స్యాత్సైకోద్దిష్టే తిథిర్భవేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్త్రిముహూర్తవ్యాపినీ తిథిర్గృహీతవ్యేతి స్థితమ్ । అత్ర నిర్ణేతవ్యో విషయష్షోఢాభిద్యతే — పూర్వేద్యురేవ మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వమ్, అపరేద్యురేవ మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వమ్, ఉభయత్ర తద్వ్యాపిత్వమ్, ఉభయత్ర తదవ్యాపిత్వమ్, ఉభయత్ర సామ్యేన తదేకదేశవ్యాపిత్వమ్, వైషమ్యేణ తదేకదేశవ్యాపిత్వం చేతి । తత్ర పూర్వేద్యురేవాపరేద్యురేవ వా మధ్యాహ్నవ్యాప్తిరిత్యేతయోః పక్షయోర్మధ్యా

హ్నవ్యాపిత్వస్యైవనిర్ణాయకత్వాన్నకోపి సన్దేహః, “ ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నవ్యాపినీయాస్యాత్తిథిః పూర్వాపరాఽపివా । తత్రకర్మాణికుర్వీతహ్రాసవృద్ధీనకారణమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ఉభయత్రచతదావ్యాపిత్వతదవ్యాపిత్వరూపయోః పక్షయోః పూర్వేద్యురేవానుష్ఠానమ్ । తథాచసతి — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణస్తదాజ్ఞేయః పిత్ర్యేషుచశుభావహః । దినాన్తేపశ్చనాడ్యస్తుపుణ్యాః ప్రోక్తామనీషిభిః ॥ ఉదయేచతథాపిత్ర్యే దైవేచైవతుకర్మణి । దెవకార్యేతిథిర్జ్ఞేయాయస్యామభ్యుదితోరవిః ॥ పితృకార్యేతిథిర్జ్ఞేయాయస్యామస్తమితోరవిః ॥ * ॥ ఇత్యాదీన్యపరాహ్ణసాయాహ్నస్తమయవ్యాపివిషయాణిపిత్ర్యసామ్యవచనాన్యనుగృహీతానిభవన్తి, ఉభయత్రసామాన్యేనైకదేశవ్యాప్తౌఖర్వాదివాక్యం ప్రష్టవ్యమ్, తచ్చపార్వణప్రస్తావేయోజయిష్యతే । వైషమ్యేణైకదేశవ్యాప్తౌతు, యదాపూర్వేద్యుర్మహతీతదామహత్త్వానుగ్రహాత్సామాన్యవచనానుగ్రహాచ్చపూర్వేద్యురేవానుష్ఠానమ్, యదాతుపరేద్యురేవమహతీతదాసామాన్యశాస్త్రముపేక్ష్యాపిమహత్త్వమేవాదరణీయమ్ । యదాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపినీచేదాబ్దికస్యయదాతిథిః । మహతీంతత్రతద్విద్ధాం ప్రశంసన్తిమహర్షయః ॥ * ॥ ఇత్యనేనైవన్యాయేనాత్రాపిపరేద్యురేవానుష్ఠానంద్రష్టవ్యమితి కాలనిర్ణయాదావుక్త్యాయమేకోద్దిష్టనిర్ణయః । ఏతచ్చ “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం దైవహీనం విధీయతే ॥ ” ఇతిసపిణ్డీకరణాత్పూర్వంయదేకోద్దిష్టంవిహితం తత్రైవమధ్యాహ్నవ్యాపినీతిథిః, నతు “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్యపితృవ్యస్యభ్రాతుశ్చైవాగ్రజన్మనః ॥ ” ఇత్యాదినాసపిణ్డీకరణాత్పరమపివిహితఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధే, “ పితౄణామపరాహ్ణేస్యాత్ ” ఇత్యాదినాసపిణ్డీకరణేనపితృత్వం ప్రాప్తస్యసర్వస్యాఽప్యవిశేషేణాపరాహ్ణవిధానాదిత్యాహుః । అత్రకశ్చిత్సఙ్గ్రహకారః ॥ శ్లో ॥ గ్రాహ్యావర్త్తనకాలికీద్వ్యదివసేయద్యేవమత్రాధికాశస్తాతత్రసమాక్షయేయదితదాపూర్వాతువృద్ధౌపరా । వృద్ధిహ్రాసవియుక్సమాఽపిచపరామధ్యాహ్నయోగాన్నచేత్పూర్వైవేతితిథిస్సపిణ్డనకృతేప్రాజ్ఞైస్సికేనిత్యశః ॥ * ॥ ఇతి.

పార్వణశ్రాద్ధకాలనిర్ణయః

అథపార్వణశ్రాద్ధకాలస్యనిర్ణయః । తస్యాపరాహ్ణః కర్మకాలః । తథాచశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణేపితౄణాంతుతత్ప్రదానం విశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ తథాశ్రాద్ధస్యపూర్వాహ్ణాదపరాహ్ణోవిశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేదైవికంకృత్యమపరాహ్ణేపితృక్రియా । గ్రహణేనిశివాకార్యానరాత్రౌపైతృకంపునః ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణః పితౄణాంతుహ్యపరాహ్ణానుయాయినీ । సాగ్రాహ్యాపితృకార్యేతు నపూర్వాహ్ణానుయాయినీ ॥ * ॥ ఇతి । బృహన్మనురపి — ॥ శ్లో ॥ యస్యామస్తంరవిర్యాతిపితరస్తాముపాసతే । తిథింతేభ్యోయతోదత్తోహ్యపరాహ్ణస్స్వయంభువా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణేతుపైతృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుతిశ్చ — అపరాహ్ణః పితృణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ చోదనాదపరాహ్ణస్యగజచ్ఛాయోపదేశనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుత్యాస్మృత్యాచాపరాహ్ణస్యపార్వణశ్రాద్ధాఙ్గత్వేన విధానాత్తథాస్మృత్యాగజచ్ఛాయాయాః పార్వణాఙ్గత్వేన విధానాత్సాచాపరాహ్ణేభవతీత్యపరాహ్ణాదర ఇత్యర్థః । తదుక్తంభరద్వాజేన — ॥ శ్లో ॥ వనస్పతిగతేసోమేయాచ్ఛాయాపూర్వతోముఖీ । గజచ్ఛాయాహిసాప్రోక్తాపితౄణాందత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్విగుణాయాత్మనశ్ఛాయాదర్శేస్యాదాపరాహ్ణికీ । గజచ్ఛాయాహిసాప్రోక్తాపితౄణాంతృప్తికారిణీ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేదైవికంకర్మహ్యపరాహ్ణేతుపైతృకమ్ । ఏకోద్దిష్టంతు మధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నను , సాయాహ్నవ్యాపినః క్వచిత్కర్మకాలత్వంస్మర్యతే “ ॥ శ్లో ॥ దినాన్తేపఞ్చనాడ్యస్తుపుణ్యాః ప్రోక్తామనీషిభిః । ఉదయేచతథాపిత్ర్యేదైవేచైవహికర్మణి ॥ ” ఇతి , మైవమ్ , యమేనప్రతిషిద్ధత్వాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ సాయాహ్నస్త్రిముహూర్తః స్యాచ్ఛ్రాద్ధంతత్రనకారయేత్ । రాక్షసీతామసీవేళాగర్హితాసర్వ

కర్మసు ॥ ” ఇతి। తర్హి, పఞ్చనాడీవచనం నిర్విషయం స్యాదితి చేన్న, కే
నాపి నిమిత్తేనాపరాహ్ణాసమ్భవే గౌణకాలతాభ్యనుజ్ఞాపరత్వాత్ । అ
తఏవ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ స్వకాలాతిక్రమే కుర్యాద్రాత్రేః పూర్వం త
థావిధి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రపాదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ విధిజ్ఞః శ్రద్ధయోపే
తస్సమ్యక్పాత్రేనియోజకః । రాత్రేరన్యత్ర కుర్వాణశ్శ్రియః ప్రా
ప్నోత్యనుత్తమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నను, సాయాహ్నేఽపి యథాకథంచిత్ప్ర
త్యూహస్తదా కిం శ్రాద్ధస్య లోప ఏవ కిం వా రాత్రావపి కర్తుం శక్యతే, తత్ర
లోప ఏవేతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః, ముఖ్యకాలగౌణకాలత్వయోరపి నిషే
ధాత్ । ముఖ్యకాలత్వం ప్రతినిషేధతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ
శ్రాద్ధం న కుర్వీత రాక్షసీ కీర్తితా హి సా । సన్ధ్యయోరుభయోశ్చైవ సూర్యే
చైవాచిరోదితే ॥ * ॥ ఇతి । న చైవం సతి గ్రహణశ్రాద్ధమపి తత్ర నిషిధ్యేత
ఇతి శఙ్కనీయమ్, శాతాతపేన విశేషితత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ
శ్రాద్ధం న కుర్వీత రాహోరన్యత్ర దర్శనాత్ । సూర్యోదయముహూర్తే
చ సన్ధ్యయోరుభయోస్తథా ॥ ” ఇతి, గౌణకాలత్వమపి వ్యాసవ్యాఘ్రపా
దాభ్యాం పర్యుదస్తం రాత్రేః, పూర్వమ్ “ రాహోరన్యత్ర ” ఇ
తి తాభ్యాముక్తత్వాత్ । తస్మాదహ్ని శ్రాద్ధాసమ్భవే లోప ఏవేతి ప్రా
ప్తే బ్రూమః, న తావద్రాత్రిశ్రాద్ధస్య సర్వాత్మనా నిషేధో వక్తుం శ
క్యః, ఆపస్తమ్బేన రాత్రౌ శ్రాద్ధసమాప్త్యభ్యుపగమాత్, “ నచ నక్తం
శ్రాద్ధం కుర్వీతారబ్ధే చాభోజనసమాపనాత్ ” ఇతి । నను, సన్ధ్యాసమీపే
ప్రారబ్ధస్య రాత్రౌ సమాప్తిః ప్రసక్తా, తాదృశస్తు ప్రారమ్భః స్కన్దేన
నిషిద్ధః ॥ శ్లో ॥ ఉపసన్ధ్యం న కుర్వీత పితృపూజాం కథంచన । స కాలఆ
సురః ప్రోక్తః శ్రాద్ధం తత్ర వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, మైవమ్, సన్ధ్యాసమీ
పస్య ముఖ్యకాలత్వనిషేధాత్ । గౌణకాలత్వం తు పూర్వమభిహితమ్, త
త్ర ప్రారబ్ధస్య రాత్రౌ సమాప్తిస్సమ్భావ్యతే । నన్వేవమపి రాత్రౌ స
మాప్తిరేవాభ్యనుజ్ఞాయతే న త్వారమ్భ ఇతి చేత్, మైవమ్, ఆరమ్భస్యాపి
సమాప్త్యా ఉపలక్షణీయత్వాత్, ఆబ్దికశ్రాద్ధపరిత్యాగే ప్రత్యవాయ
బాహుళ్యస్మరణాత్ । తథా జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ రాత్రావపి చ శంస

శంసన్తిశ్రాద్ధం కేచనసూరయః । పిత్ౄణాందినభాగిత్వాత్త్యాగదోషఇ
తిస్మృతిః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పితృకర్మాణిసర్వాణి
ప్రేతకర్మాణియానిచ । రాత్రావపిచకర్తవ్యాన్యత్ర భుక్త్యాదినాచరే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుస్తు — ॥ శ్లో ॥ పిత్ౄణాంతుదివాభావేయదిరాత్రా
వపీరితమ్ । పైతృకంకర్మమునిభిర్గ్రాహ్యమేతచ్చసఙ్కటే ॥ శ్రాద్ధక
ర్మాణిశాకాలేకర్తవ్యంమనుజైర్భువి । మధ్యపిణ్డాశనం పత్న్యాస్స్వభు
క్తించనకారయేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచి
త్కర్తవ్యంనిత్యంకర్మవిజానతా । నప్రాప్తస్యవిలోపోఽస్తిపైతృకస్యవి
శేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దివోదితానికర్మాణిప్ర
మాదాదకృతానివై । యామిన్యాః ప్రథమేయామే తానిసర్వాణికారయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । "దివాశ్రాద్ధక్రియాయాఅసమ్భవేరాత్రావారమ్భ
సమాపనేకార్యే" ఇతి కాలనిర్ణయకృన్మతమ్ । అన్యేతు "రాత్రి
శ్రాద్ధవచనానిసర్వాణిదివారబ్ధవిషయాణి, ఆపస్తమ్బేనరాత్రిశ్రాద్ధం
ప్రతిషిధ్య తత్సమాపనమాత్రస్య విధానాత్" ఇత్యాహుః । అపరే
తు "— ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యారాత్ర్యోర్నకర్తవ్యంశ్రాద్ధంఖలువిచక్షణైః ॥ * ॥
ఇత్యాదిభిః రాత్రిశ్రాద్ధమాత్రస్యనిషేధాద్దివారబ్ధస్యాపిశ్రాద్ధస్యరా
త్రౌసమాపనంనాస్తి, అపరేద్యుర్దివైవశ్రాద్ధశేషకరణమ్" ఇతివదన్తి।
తథైవాపస్తమ్బవచనంహరదత్తేనాన్యథావ్యాఖ్యాతమ్, "నచనక్తంశ్రా
ద్ధంకుర్వీత, శ్రాద్ధకర్మణ్యారబ్ధే కరణవిఘ్నేనమధ్యేయద్యాదిత్యోఽస్తమి
యాత్తదాశ్రాద్ధశేషంనకుర్వీత అపరేద్యుర్దివైవకుర్వీత" ఇతి, "ఆరబ్ధేచా
భోజనమాసమాపనాదన్యత్ర రాహుదర్శనాత్" ఇతితద్వచనమపి తేనవ్యా
ఖ్యాతమ్, "పూర్వేద్యుర్నివేదనప్రభృతిఆపిణ్డనిధానాన్మధ్యేకర్తుర్భోజ
ననిషేధః, 'అన్యత్ర రాహుదర్శనాత్' ఇతినచనక్తమిత్యస్యాపవాదః, రా
హుదర్శనేనక్తమపికుర్వీత" ఇతి । కేచిత్తు - "॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేసముత్ప
న్నేఽహ్యవిజ్ఞాతేమృతేఽహని । ఏకాదశ్యాంతుకర్తవ్యంకృష్ణపక్షేవిధుక్ష
యే ॥" ఇతిమరీచిస్మరణాద్దివాశ్రాద్ధాసమ్భవే తద్దినే శ్రాద్ధప్రతినిధినామ
న్యతమంకృత్వా తన్మాసికృష్ణైకాదశ్యామమావాస్యాయాంవాశ్రాద్ధంక

ర్తవ్యమిత్యాహుః । యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్. నను, “ ॥ శ్లో ॥ రాత్రేరన్య
త్రకుర్వాణశ్శ్రియః ప్రాప్నోత్యనుత్తమమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాదపరాహ్ణావస్మ
ఖ్యత్వేనవాసాయాహ్నావర్జ్యాణత్వేనవా ప్రాతస్సఙ్గవావపికర్మకాలౌప్రసజ్యే
యాతామ్, నాయందోషః, శివరాఘవసంవాదేప్రాతఃకాలస్యనిషిద్ధత్వా
త్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రాతఃకాలేతునశ్రాద్ధంప్రకుర్వీతద్విజోత్తమః । నైమిత్తి
కేషు శ్రాద్ధేషు నకాలనియమస్స్మృతః ॥ ” ఇతి । యద్యపిసఙ్గవోనసాక్షా
న్నిషిద్ధః, తథాపికుతపముహూర్తే ముఖ్యోపక్రమస్య గాన్ధర్వముహూ
ర్తే-గౌణోపక్రమస్యాభిధానేసతి అర్థాన్నిషేధః పరిశిష్యతే, తథాశివరా
ఘవసంవాదఏవ — ॥ శ్లో ॥ గ్రహాదివ్యతిరిక్తస్యోపక్రమేకుతపస్స్మృతః ।
కుతపాదథవాఽప్యర్వాగ్భసనం కుతపోభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గ్రహః - గ్ర
హణమ్, ఆదిశబ్దేన సఙ్క్రాన్త్యాది నిమిత్తముచ్యతే, తస్యచనిమిత్తాధీన
త్వాన్న కుతపోనియన్తుంశక్యతే , ఇతరస్యతు సాంవత్సరికాదేరస్తినియ
మః, సచముఖ్యఉపక్రమకాలః, కదాచిత్కార్యవశాచ్ఛ్రాద్ధస్య సహ
సాకరణీయత్వేసతికుతపాదర్వాచీనోగాన్ధర్వోఽప్యుపక్రమకాలతయాఽ
భ్యనుజ్ఞాయతే, కుతపస్య ముఖ్యత్వమనేకవచనవిహితత్వాదవగన్తవ్యమ్।
తత్రకుతపస్వరూపం భవిష్యత్పురాణేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రవిశ్యభా
నుఃస్వచ్ఛాయాంశఙ్కువద్యత్రతిష్ఠతి । సకాలఃకుతపోనామ మన్దీభూతస్య
సఞ్జ్ఞయా ॥*॥ ఇతి । నారదః — ॥ శ్లో ॥ సంత్యజ్యసప్తమంభాగమష్టమంక్రమ
తేయదా । సకాలఃకుతపోజ్ఞేయో మన్దీభూతస్య సఞ్జ్ఞయా ॥ * ॥ ఇతి । ఆ
పస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ సప్తమాత్పరతోయస్తు నవమాత్పూర్వతఃస్థితః ।
ఉభయోరపిమధ్యస్థః కుతపస్సఉదాహృతః ॥ * ॥ ఇతి । సచకుతపోముఖ్య
త్వాద్వాయుపురాణేప్రశస్యతే — ॥ శ్లో ॥ దివసస్యాష్టమేభాగే మ
న్దీభవతిభాస్కరః । సకాలఃకుతపోనామ పితౄణాం దత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥
ఇతి । కుతపాత్పూర్వోత్తరయోర్గాన్ధర్వరౌహిణయోర్గౌణోపక్రమ
కాలత్వం సూచయితుం ఛత్రిన్యాయేన ముహూర్తత్రయం కుతపశబ్దేన
వ్యాజహారనారదః — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నేత్రిముహూర్తంతుయ
దాచలతిభాస్కరః । సకాలఃకుతపోనామపితౄణాం దత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥

ఇతి । కుతపే ప్రక్రాన్తస్య సాయాహ్నాదర్వాచీనస్సర్వోఽపి ముఖ్యకాలః । తదుక్తం మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అహ్నో ముహూర్తా విఖ్యాతా దశపఞ్చ చ సర్వదా । తత్రాష్టమో ముహూర్తో యస్స కాలః కుతపః స్మృతః ॥ అష్టమో భాస్కరో యస్మాన్మన్దీభవతి సర్వదా । తస్మాదనన్తఫలదస్తత్రారమ్భో విశిష్యతే ॥ ఊర్ధ్వం ముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయమ్ । ముహూర్తపఞ్చకం హ్యేతత్స్వధాభవనమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । నను, అపరాహ్ణస్యాన్తిమో భాగో నిషిద్ధః, తథా చ యమః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే ప్రహరే ప్రాప్తే యచ్ఛ్రాద్ధం కురుతే నరః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం దాతా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే ప్రహరే ప్రాప్తే యచ్ఛ్రాద్ధం కురుతే ద్విజః । తదన్నం రాక్షసో భుఙ్క్తే నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ ఇతి, అపరాహ్ణస్యాన్తిమేన పాదన్యూనముహూర్తేన సహ సాయాహ్నశ్చతుర్థప్రహరో భవతీతి చేత్, సత్యమ్, తత్ర సాయాహ్నభాగకటాక్షేణాయం నిషేధః, న త్వపరాహ్ణభాగకటాక్షేణ । తామేతాం వివక్షాం విశదీకర్తుం యమో వచనాన్తరేణ సాయాహ్నం నిరాచకార — ॥ శ్లో ॥ సాయాహ్నస్త్రిముహూర్తస్స్యాచ్ఛ్రాద్ధం తత్ర న కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నన్వపరాహ్ణస్య ముఖ్యకాలత్వం న ప్రతినియతమ్, శుక్లపక్షే వ్యభిచారాత్, తథా చ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ శుక్లపక్షే తు పూర్వాహ్ణే శ్రాద్ధం కుర్యాద్విచక్షణః । కృష్ణపక్షేఽపరాహ్ణే తు రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేత్ ॥*॥ ఇతి, నైష దోషః, అత్ర శుక్లపక్షకృష్ణపక్షయోర్దైవపిత్ర్యపరత్వాత్ " దేవానుద్దిశ్య క్రియమాణం శ్రాద్ధం దైవమ్, తత్తు ఫలకామిన ఉత్సాహహేతుతయా చిత్తప్రసాదం జనయతీతి శుక్లశబ్దేనాభిధీయతే, పిత్ర్యం తు పితృమరణాదిస్మారకతయా చిత్తకాలుష్యం జనయతీతి కృష్ణశబ్దేనాభిధీయతే, శుక్లస్య దైవస్య కర్మణః పక్షః శుక్లపక్షః, యదా దైవం శ్రాద్ధం కరిష్యామీతి బుద్ధిస్తదా దైవేత్యర్థః, ఏవమితరత్రాపి యోజనీయమ్ । ఏవం చ సత్యపరాహ్ణే న పార్వణశ్రాద్ధం వ్యభిచరతి రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేదిత్యేకోద్దిష్టవిషయమ్ । యద్యాపాతప్రతీత ఏవార్థో వచనస్య పరిగృహ్యతే, తదా పూర్వోదాహృతం వచనజాతం

నిఖిలమపి వ్యాకులీభవేత్ " ఇతి కాలనిర్ణయే వ్యాఖ్యాతమ్ । అన్యే
త్వాహుః ॥ " మార్కణ్డేయవచనమిదం యుగాదిశ్రాద్ధవిషయమ్ , తదా
హ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌ శుక్లౌ ద్వౌ తథా కృష్ణౌ యుగాదీన్ ము
నయో విదుః । శుక్లే పౌర్వాహ్ణికీ గ్రాహ్యా కృష్ణే చైవాపరాహ్ణికీ ॥ * ॥
ఇతి । తస్మాద్యుగాదిశ్రాద్ధం పూర్వపక్షే విహితం పూర్వాహ్ణే సఙ్గవాత్ప
రం పఞ్చదశనాడ్యభ్యన్తరే కుర్యాత్ , అపరపక్షే విహితమపరాహ్ణే ఆవర్త
నాత్పరం సార్ధముహూర్తాభ్యన్తరే కుర్యాత్ , రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేది
త్యుక్తత్వాత్ , అనేనైవ న్యాయేన పూర్వపక్షవిహితశ్రాద్ధస్య సర్వస్యా
పి పూర్వాహ్ణే సార్ధముహూర్తః కాలః " ఇతి । తదేవం పార్వణశ్రా
ద్ధస్య గ్రహణాదిశ్రాద్ధవర్జితస్యాపరాహ్ణః కర్మకాలః కుతపః ప్రారమ్భకా
ల ఇతి స్థితమ్ । ఆబ్దికాదౌ కిం పూర్వవిద్ధా తిథిర్గ్రాహ్యా ఉతోత్తరవిద్ధేతి వివ
క్షాయాం దేవస్వామీ బ్రూతే " యస్మిన్ కాలే యద్విహితం కర్మణో
ప్రక్రమోపసంహారయుక్తం తస్మిన్ కాలే తస్యాం తిథౌ , యస్మిన్నహని స
మ్భావయితుం శక్యతే తదుత్తరం పూర్వం వా గృహీతవ్యమ్ " ఇతి ।
ఏవం చ కుతపాపరాహ్ణోభయవ్యాపినీ తిథిర్గ్రాహ్యేత్యుక్తం భవతి , య
దా తదుభయవ్యాపినీ సమ్భవతి తదా కేవలాపరాహ్ణవ్యాపిన్యపి గ్రాహ్యా ,
" పిత్ర్యే చాపరాహ్ణికీ " " అపరాహ్ణః పితౄణాం తు " " యాఽప
రాహ్ణానుయాయినీ " ఇత్యాదిస్మరణాత్ । నను కేవలాపరాహ్ణవ్యాప్తివ
త్కేవలకుతపవ్యాపిన్యపి స్మృత్యన్తరే ప్రతీయతే , — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్న
వ్యాపినీ యా స్యాత్తిథిః పూర్వాఽపరాఽపి వా । తత్ర కర్మాణి కుర్వీత హ్రా
సవృద్ధీ న కారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి , మైవమ్ , వచనాన్తరసంవాదేనాస్యైకో
ద్దిష్టవిషయత్వేనోపపత్తేః । అపరాహ్ణవ్యాప్తిరప్యేకోద్దిష్టన్యాయేన షోఢా
భిద్యతే , తత్ర పూర్వేద్యురేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యథోక్తవచనేన ,
" ॥ శ్లో ॥ క్షయాహస్య తిథిర్వ్యాప్తా యది ఖణ్డతిథిర్భవేత్ । వ్యాప్తాపరాహ్ణి
కాయాం తు శ్రాద్ధం కార్యం విజానతా ॥ " ఇతి నారదవచనేన చ సా గ్రా
హ్యా । పరేద్యురేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యథోక్తవచనాత్ ప్రారమ్భకాలస
మ్భవాచ్చ ప్రశస్తతరా । ఉభయత్రాపరాహ్ణవ్యాపిత్వే బోధాయనఆ

హ ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యతీతస్య చ యా తిథిః । క్షయే పూ
ర్వా తు కర్తవ్యా వృద్ధౌ కార్యా తథోత్తరా ॥ * ॥ ఇతి । అతీతస్య - మృత
స్య । అత్ర గ్రాహ్యతిథేర్వృద్ధిక్షయాభ్యాం న నిర్ణయః , కింతుతముత్తర
తిథివృద్ధిక్షయాభ్యామ్ , కుతః , అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిత్వాభిధానాత్ ।
పూర్వేద్యురామధ్యాహ్నావసాదం పూర్వతిథిః ప్రవృత్తా , తతోఽపరా
హ్ణోపక్రమమారభ్య పరేద్యురపరాహ్ణావసానపర్యన్తత్వే సతి మృతా
హతిథేర్ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపిత్వం భవతి , తచ్చ త్రిముహూర్తవృద్ధ్యా సం
పద్యతే న తు క్షయేణ , తథా సతి “ క్షయే పూర్వా తు కర్తవ్యా ” ఇత్యేత
న్నోపపద్యతే , ఉత్తరతిథిగతవృద్ధిక్షయస్వీకారే త్విదం వచనముపపద్యతే ।
యదోత్తరతిథిస్సాయాహ్నం ప్రవిశతి తదా తిథివృద్ధిః , తత్ర పరేద్యురను
ష్ఠానం న్యాయ్యమ్ , కుతపమారభ్య తచ్ఛేషముఖ్యకాలవ్యాపిత్వాత్ । య
దా ఉత్తరతిథిరపరాహ్ణేఽపక్షీయతే తదా మృతతిథిః పూర్వవిద్ధా కర్తవ్యా ,
ఉత్తరవిద్ధాయాస్తస్యా జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రక్రియయాఽపరాహ్ణవ్యాపిత్వేఽ
పి పారిభాషికాస్మార్తప్రక్రియయా తదవ్యాపిత్వాత్ । తథా చ స్మర్య
తే ॥ శ్లో ॥ తిథ్యాదౌ తు భవేద్యావద్ధ్రాసో వృద్ధిః పరేఽహని । తావ
ద్ధ్రాసశ్చ పూర్వేద్యురదృష్టేఽపి స్వకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । తిథ్యాదావిత్యా
దిశబ్దేన నక్షత్రయోగౌ గృహ్యేతే , తిథినక్షత్రయోగేషు క్షీయమాణేషు
క్షయో యావద్ఘటికాపరిమితో భవతి తావద్ఘటికాపరిమితః క్షయస్తేభ్యః పూ
ర్వేషు తిథినక్షత్రయోగేషు జ్యోతిశ్శాస్త్రేణాదృష్టోఽపి స్మార్తపరిభాషయా
గృహీతవ్యః । ఏవం వృద్ధిరపి ద్రష్టవ్యా । తథా సతి ప్రకృతే హ్యుత్తరతి
థేరపరాహ్ణే యావాన్ క్షయస్తావాన్ పూర్వేద్యుర్గ్రాహ్యతిథౌ యోజ
నీయః । తథా సత్యుత్తరవిద్ధా మృతతిథిర్నాపరాహ్ణవ్యాపినీ, పూర్వవిద్ధా తు త
ద్వ్యాపినీతి సైవ గృహీతవ్యా భవతి । ఉత్తరతిథేస్సామ్యే తు దేవస్వామివచనా
దుత్తరవిద్ధైవ గ్రాహ్యేతి నిర్ణయః । యదా దినద్వయేఽప్యపరాహ్ణాస్పర్శాభా
వస్తదా పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా । తదాఽఽహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ నద్వ్యహవ్యా
పినీ చేత్స్యాన్మృతాహే తు యదా తిథిః । పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా త్రిముహూ
ర్తా భవేద్యది ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ నద్వ్యహవ్యాపినీ చే

తాన్యస్మృతాహస్యచయాతిథిః । పూర్వస్యాం నిర్వపేత్పిణ్డానిత్యాఙ్గిరస
భాషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నన్వపరాహ్ణస్పర్శాభావ ఉభయోస్సమానః,
ప్రారమ్భకాలే తు కుతప ఏవ రేఖ్యస్తిథిసద్భావో విశిష్యతే, తత్ర పరవిద్ధై
వ కుతో న గ్రాహ్యేతి చేత్, గుణాధిక్యాత్పూర్వవిద్ధైవ గ్రాహ్యా, ప
రేద్యుః కుతపవ్యాప్తిరేకో గుణః, పూర్వేద్యుస్తిథిమూలసమ్బద్ధస్త్రిము
హూర్తమస్తమయవ్యాప్తిశ్చేతిగుణద్వయమ్ । తిథిమూలసమ్బద్ధస్యప్రా
శస్త్యం నారదీయపురాణే దర్శితమ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యే మూలం తిథేః ప్రో
క్తం శాస్త్రజ్ఞైః కాలకోవిదైః । తథైవ దేవకార్యేషు తిథేరన్త్యం ప్రశస్య
తే ॥ * ॥ ఇతి । సౌరపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మూలం హి పితృకృత్యేష్వర్థం
తిథేరుక్తం మహర్షిభిః ॥ * ॥ ఇతి । అస్తమయవ్యాప్తేః ప్రాశస్త్యమాహ
మనుః — ॥ శ్లో ॥ యస్యామస్తం రవిర్యాతి పితరస్తాముపాసతే । సా పితృ
భ్యో యతో దత్తా హ్యపరాహ్ణస్స్వయమ్భువా ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః —
॥ శ్లో ॥ అహ్న్యస్తమయవేళాయాం కలామాత్రాఽపి యా తిథిః । సైవ ప్ర
త్యాబ్దికే శ్రాద్ధే నేతరా పుత్రహానిదా ॥ * ॥ ఇతి । న చాపరాహ్ణవేళా
యామవిద్యమానతయా కర్మకాలవ్యాప్తిరహితాయాస్తిథేరనుపాదేయ
త్వం శఙ్కనీయమ్, ఆద్యాయాస్తదావ్యాప్తేర్విద్యమానత్వాత్ । అత
ఏవ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యేఽస్తమయవేళాయాం స్పృష్టా పూర్ణాని
గద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । నారదీయపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పార్వణే మరణే
నృణాం తిథిస్తాత్కాలికీ స్మృతా । పిత్ర్యేఽస్తమయవేళాయాం స్పృష్టా
పూర్ణా నిగద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ ఉదితే దైవతం భానౌ
పిత్ర్యం చాస్తమితే రవౌ । ద్విముహూర్తం త్రిరహ్నశ్చ సా తిథిర్హ
వ్యకవ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । యథాక్రమముదయే ద్విముహూర్తా తిథిర్దై
వే కర్మణి గ్రాహ్యా, సాయం త్రిముహూర్తా కవ్యే గ్రాహ్యేత్యర్థః । ఏవం
చ సతి — ॥ శ్లో ॥ దర్శం చ పూర్ణమాసం చ పితుస్సాంవత్సరం దినమ్ । పూ
ర్వవిద్ధం ముకుర్వాణో నరకం ప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి నారదవచనమ్, " య
స్యామస్తం రవిర్యాతి " ఇత్యాదిపూర్వోక్తమన్వాదివచనజాతం చాప
రాహ్ణద్వయస్పర్శాభావే సాయంత్రిముహూర్తవ్యాపితిథిగ్రహణపరం

గ్రష్టవ్యమ్ । త్రిముహూర్తవ్యాపిత్వాభావేతు గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ త్రిముహూర్తా నచేద్గ్రాహ్యా పరైవ కుతపేహిసా । కుర్వీతకుతపే శ్రాద్ధం సాయాహ్నవ్యాపినీనచేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యదాతుదినద్వయేఽప్యపరాహ్ణైకదేశవ్యాపినీతదాఽపి వైషమ్యేణ తద్వ్యాప్తౌ మహత్త్వేన నిర్ణేతవ్యమ్ । తదాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపినీచేదాబ్దికస్యయదాతిథిః । మహతీంతత్రతద్వృద్ధిం ప్రశంసన్తిమహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । సామ్యేన ఉభయత్రవ్యాప్తిశ్చగ్రాహ్యతిథిగతైర్వృద్ధిక్షయసామ్యైస్త్రిధాభిద్యతే । తత్ర గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ ఖర్వదర్పాతథాహింస్రా త్రివిధం తిథిలక్షణమ్ । ఖర్వదర్పాపరాకార్యాహింస్రాస్యాత్పూర్వకాలికీ ॥ * ॥ ఇతి । ఖర్వ - వృద్ధిక్షయరహితా అపరాహ్ణద్వయేసమా, దర్ప - వృద్ధిపక్షేఅపరాహ్ణద్వయేసమా, హింస్ర - క్షయపక్షేఅపరాహ్ణద్వయేసమా, ఇతీహవివక్షితోఽర్థః । ఉక్తంచకాలనిర్ణయసంగ్రహే ॥ శ్లో ॥ కుతపాద్యపరాహ్ణాన్తవ్యాప్తిరాబ్దికఉత్తమా । తదభావేఽపరాహ్ణస్యవ్యాపికాగృహ్యతాంతిథిః ॥ క్షయేపూర్వోత్తరావృద్ధౌవ్యాప్తిశ్చేదపరాహ్ణయోః । నగ్రాహ్యతిథిగౌవృద్ధిక్షయావూర్ధ్వతిథేస్తుతౌ ॥ సామ్యేతూర్ధ్వతిథిర్గ్రాహ్యాపరవిద్ధైవవృద్ధివత్ । నస్పృశేత్త్వపరాహ్ణంచేత్పూర్వాస్యాత్కుతపోవృథా ॥ వైషమ్యేణైకదేశస్యవ్యాప్తౌగ్రాహ్యామహత్త్వతః । సామ్యేనచేత్క్షయేపూర్వాగ్రాహ్యాపరాస్యాద్వృద్ధిసామ్యయోః ॥ వృద్ధిసామ్యక్షయాగ్రాహ్యతిథిగానోర్ధ్వగాఇహ ॥ * ॥ ఇతి । షడ్ధర్మ్యే — ॥ శ్లో ॥ సాయన్తన్యపరత్రచేన్మృతతిథిస్సైవాబ్దికేమాసికేగ్రాహ్యాసాద్వ్యపరాహ్ణయోర్యదితదాయత్రాధికాసామతా । తుల్యాచేదుభయోఽపరాహ్ణసమయేపూర్వానచేత్సాద్వయోఃపూర్వైవత్రిముహూర్తగాఽస్తసమయే నోచేత్పరైవోదితా ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యాబ్దికేఽప్యేవమేవతిథిర్గ్రాహ్యాఽపరాహ్ణికీ । ఉభయత్రతథాత్వేతుమహత్త్వేనవినిర్ణయః ॥ సమత్వేపూర్వవిద్ధైవహ్యయథాత్వేఽపిసాయది । త్రిముహూర్తాభవేత్సాయంసర్వేష్టోఽయంవినిర్ణయః ॥ * ॥ ఇత్యాబ్దికతిథినిర్ణయః.

ప్రథమాబ్దికాదీనాంవిభక్తైః పృథగనుష్ఠానమ్

ప్రథమాబ్దికాదీనిశ్రాద్ధానివిభక్తైః పుత్రైస్సర్వైరపి పృథగేవ కార్యాణి " ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధంసపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏకేనైవతుకార్యాణిసంవిభక్తధనేష్వపి ॥ " ఇత్యేవకారేణఊనాబ్దికపర్యన్తస్యైవానేకకర్తృకత్వవ్యావృత్తిప్రతీతేః, " ॥ శ్లో ॥ ఏకపాకే నివసతాం పితృదేవద్విజార్చనమ్ । ఏకంభవేద్విభక్తానాం తదేవస్యాద్గృహేగృహే ॥ విభక్తాభ్రాతరస్సర్వేస్వస్వార్జితధనాశనైః । దర్శాబ్దికాదికంపిత్రోశ్శ్రాద్ధంకుర్యుఃపృథక్పృథక్ ॥ " ఇత్యాదిస్మరణాచ్చ । అతఏవపైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ విభక్తైస్తుపృథక్కార్యం ప్రతిసాంవత్సరాదికమ్ । ఏకేనైవావిభక్తేషుకృతేసర్వైస్తుతత్కృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భిన్నస్థానగతైఃపుత్రైరవిభక్తధనైరపి । ప్రత్యాబ్దికంపృథక్కార్యమన్యశ్రాద్ధానిసమ్భవే ॥ * ॥ ఇతి ·

అన్నేనైవాబ్దికాదివిధిః

ఏతచ్చసాంవత్సరికశ్రాద్ధమన్నేనైవకార్యమ్ । తదాహ లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ పుష్పవత్స్వపిదారేషు విదేశస్థోఽప్యనగ్నికః । అన్నేనైవాబ్దికంకుర్యాద్ధేమ్నావాఽఽమేన నక్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిశ్చప్రవాసీచ యస్యభార్యారజస్వలా । ఆమశ్రాద్ధంప్రకుర్వీతనతత్కుర్యాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । కేచిన్మాతాపిత్రోఃక్షయాదృతఇతి చతుర్థపాదం పఠిత్వా పితృగ్రహణాదన్యేషామాబ్దికమామేన కుర్యాదితి వ్యాచక్షతే । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాదినియతంమాససంవత్సరాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయేవచనమిదం వ్యాఖ్యాతమ్ " మాసమ్ - మాసికమ్, సంవత్సరమ్ - సాంవత్సరికమ్, తద్వ్యతిరిక్తమ్, యదమావాస్యాదినియతమస్తి తత్రభార్యారజోదర్శనాదినా శ్రాద్ధవిఘ్నేసత్యామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ " ఇతి । అన్యైస్తువ్యాఖ్యాతమ్ " నియతమమావాస్యాదిశ్రాద్ధం మాసికం సాంవత్సరికంచవర్జయిత్వాఽన్యశ్రాద్ధే ఆపదాదినావిఘ్నితేసతి తత్రామశ్రాద్ధంకర్తవ్యమ్ " ఇతి । తథాచ కాలాదర్శే —

॥ శ్లో ॥ రజస్వలాఙ్గనోఽనగ్నిర్విదేశస్థోఽపి వాఽఽబ్దికే। దర్శాదావపినా మేన శ్రాద్ధకర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి। రజస్వలాఽఙ్గనా యస్య స తథావిధః, అనగ్నిః - ఔపాసనాగ్నిరహితః, విదేశస్థః - ప్రవాసీ, ఏవంవిధోఽపి వా ద్విజః, మృతాహే దర్శాదావపినామేన శ్రాద్ధమాచరేత్, కింత్వన్నేనైవ కుర్యాదిత్యర్థః। సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ విదేశగో వాఽపిగతాగ్నికో వా రజస్వలాయామపి. ధర్మపత్న్యామ్। శ్రాద్ధంమృతాహే విదధీత షష్ఠ్యైర్న చామదానేన న పఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి। మృతాహవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధస్య విఘ్నితాత్వమశ్రాద్ధమాహ ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ అపత్నీకః ప్రవాసీ చ యస్య భార్యా రజస్వలా । సిద్ధాన్నేన న కుర్యాత్స ఆమం తస్య విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి। గాలవః — ॥ శ్లో ॥ తీర్థేఽనగ్నావాపది చ దేశభ్రంశే రజస్యపి । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజైః కార్యం శూద్రైః కార్యం సదైవ హి ॥ * ॥ ఇతి। కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆపద్యనగ్నౌ తీర్థే చ ప్రవాసే పుత్రజన్మని । ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత యస్య భార్యా రజస్వలా ॥*॥ ఇతి। వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ ఆర్తవే దేశకాలానాం విప్లవే సముపస్థితే । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజః కుర్యాచ్ఛూద్రః కుర్యాత్సదైవ హి ॥ * ॥ ఇతి। న చైతాదృశవచనైర్మాసికాబ్దికయోరప్యామశ్రాద్ధం ప్రాప్నోతీతి వాచ్యమ్, "మాససంవత్సరాదృతే" "న తత్కుర్యాన్మృతేఽహని" ఇతి విశేషవచనైరామశ్రాద్ధస్య తద్వ్యతిరిక్తవిషయత్వావగమాత్। యత్తు స్మృత్యన్తరే భార్యాయాం రజస్వలాయాం మృతేఽహని శ్రాద్ధనిషేధవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తు సంప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా । శ్రాద్ధం తత్ర న కర్తవ్యం కర్తవ్యం పఞ్చమేఽహని ॥*॥ ఇతి, యదపి మరీచివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే సమనుప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా। పఞ్చమేఽహని తచ్ఛ్రాద్ధం న తత్కుర్యాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి, ఏతాదృశస్య వచనస్యాయం విషయః, అపుత్రాయాః పత్న్యా ఏవ పత్యుర్మృతాహశ్రాద్ధేఽధికారాద్యదా సా రజస్వలా స్యాత్తదా మృతేఽహని శ్రాద్ధం న కర్తవ్యమ్ ; కింతు పఞ్చమేఽహని కర్తవ్యమితి। తథా చ శ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రా తు యదా భార్యా సంప్రాప్తే భర్తురాబ్దికే । రజస్వలా

భవేత్తాన్నతు తత్కుర్యాత్పఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ప్రభాసఖణ్డేఽపి —
॥ శ్లో ॥ సాశుద్ధాస్యాచ్చతుర్థేఽహ్ని స్నానాన్నారీరజస్వలా । దైవేకర్మ
ణిపిత్రేచ పఞ్చమేఽహనిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయాదావిశేషాఽభి
హితః “అన్యేతు — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహనిసంప్రాప్తే యస్యభార్యా ర
జస్వలా । శ్రాద్ధం తత్రనకర్తవ్యం కర్తవ్యం పఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి
శ్లోకగౌతమవచనమన్యథాపరిత్వా శ్రాద్ధాదౌకర్మణి భార్యయాసహైవా
ధికారశ్రవణాత్తస్యాం రజోదర్శనదూషితాయామధికారేనివృత్తేముఖ్యకా
లమతిక్రమ్యపఞ్చమేఽహనిశ్రాద్ధం కర్తవ్యమితిమన్యన్తే , తత్రైకభా
ర్యేణ మృతాహశ్రాద్ధం రజోదర్శనరూపవిఘ్నాపరమకాలఏవ కర్తవ్య
మ్, భార్యాన్తరయుక్తేనత్వధికారానపాయాన్ముఖ్యఏవ కాలే కర్తవ్యమి
తిచ, యదత్రయుక్తం తద్గ్రాహ్యమ్ ” ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ రజస్వలా
యాం భార్యాయాం క్షయాహం యఃపరిత్యజేత్ । సవై నరకమాప్నోతి
యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ పిత్రోర్మృతదినేప్రాప్తే యస్యభార్యారజస్వ
లా । అగ్నింసన్ధాయవిధివచ్ఛ్రాద్ధంకృత్వా విసర్జయేత్ ॥ ” ఇత్యాదిస్మ
రణాదేకపత్నీకోఽపి “ భార్యాయాం రజస్వలాయాం పిత్రోర్మృతాహ
ఏవాన్నేన సాంవత్సరికంకుర్యాత్ ” ఇతి యుక్తమిత్యాహుః । ఆపదాది
నావిఘ్నేసతి విశేషమాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేసముత్పన్నే
చావిజ్ఞాతేమృతేఽహని । కుర్యాదన్నేన కృష్ణాయామేకాదశ్యాం విధుక్ష
యే ॥ * ॥ ఇతి । విధుక్షయే - అమావాస్యాయామ్ । కార్ష్ణాజినిరపి —
॥ శ్లో ॥ ఆపన్నోఽప్యాబ్దికం నైవకుర్యాదామేన కర్హిచిత్ । అన్నేన తద
మాయాంతు కృష్ణేవా హరివాసరే ॥ * ॥ ఇతి.। కాలాదర్శేఽపి —
॥ శ్లో ॥ ఆపద్యపిచనామేన తన్మాసిహరివాసరే । కృష్ణఇన్దుక్షయేవాఽపికు
ర్యాదన్నేనవార్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఆశౌచాన్తరితశ్రాద్ధవిశేషః

ఆశౌచేనవిఘ్నితేసతి విశేషమాహదేవలః — ॥ శ్లో ॥ దేయేప్ర
త్యాబ్దికేశ్రాద్ధే త్వన్తరామృతసూతకే । ఆశౌచానన్తరంకుర్యాత్తన్మాసీ
న్దుక్షయేఽపివా ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచానన్తరకరణాసమ్భవే దర్శేవా కుర్యా

దిత్యర్థః । అతఏవ ఋష్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ శుచీభూతేన దాతవ్యం యా
తిథిః ప్రతిపద్యతే । సాతిథిస్తత్ర కర్తవ్యా న త్వన్యా వైకదాచన ॥ * ॥
ఇతి । శుచినా తావచ్ఛ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్, తత్ర ముఖ్యకాలే కర్తుశ్శుద్ధ్యభా
వే శుద్ధ్యనన్తరం యాతిథిః, ప్రతిపద్యతే - లభ్యతే, సా గ్రాహ్యా, ఆశౌచ
మస్థాతు న గ్రాహ్యేత్యర్థః । ఏతదేవాభిప్రేత్య వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥
శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే త్వన్తరామృతసూతకే । అమాయాం వా ప్రకు
ర్వీత శుద్ధావేకే మనీషిణః ॥ * ॥ ఇతి । అమాయామితి కృష్ణైకాదశ్యా అప్యుప
లక్షణమ్ । తథాచ " శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే " ఇతి పూర్వోక్తమరీచి
వచనం ద్రష్టవ్యమ్ । ఋష్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే చైవ సంప్రాప్తే త్వా
శౌచం జాయతే యది । ఆశౌచే తు వ్యతిక్రాన్తే తేభ్యశ్శ్రాద్ధం ప్రదీయ
తామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆబ్దికే చైవ సంప్రాప్త ఇతి విశేషణాద్దర్శాది శ్రాద్ధస్య
నిత్యత్వేఽపి కాలాన్తరే విధానాభావేన లోప ఏవ । యత్తు " ॥ శ్లో ॥ వ
ర్ష శ్రాద్ధే తు సంప్రాప్తే పిత్రో రాశౌచసమ్భవే । తదానీమశుచిర్నస్యా
త్కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం మృతేఽహని ॥ " ఇతి, తచ్ఛ్రాద్ధోపక్రమానన్తరమా
గతాశౌచవిషయమ్, " ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితేషు విప్రేషు ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధ
కర్మణి । దేహే పితృషు తిష్ఠత్సు నాశౌచం విద్యతే క్వచిత్ ॥ " ఇతి స్మర
ణాత్ । శ్రాద్ధోపక్రమశ్చ కుతపకాలే ద్వితీయవరణమ్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రా
రమ్భో వరణం యజ్ఞే సఙ్కల్పో వ్రతసత్రయోః । నాన్దీముఖం వివాహాదౌ
శ్రాద్ధే పాకపరిక్రియా ॥ " ఇతి వచనం కుతపకాలవరణాదూర్ధ్వమారబ్ధ
పాకక్రియావిషయమిత్యేతత్సర్వమధస్తాన్నిరూపితమ్ .

గ్రహణాదిసమ్భవే సాంవత్సరికశ్రాద్ధవిధిః

సాంవత్సరికశ్రాద్ధే చన్ద్రగ్రహణాదిసమ్భవే సంగ్రహకారః—
॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యోపరాగే తు పిత్రోశ్శ్రాద్ధ ఉపస్థితే । హేమ్నా వాఽఽ
మేన వా కృత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాత్పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే
తు — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే సమనుప్రాప్తే గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః । ఉ
పోష్య తద్దినం సమ్యక్పరేఽహ్ని శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠశ్చ—
॥ శ్లో ॥ దర్శే రవిగ్రహే పిత్రోః ప్రత్యాబ్దికముపస్థితమ్ । ఆమశ్రాద్ధం తు

కర్తవ్యం హేమశ్రాద్ధమథాపివా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గ్రహణేతు ద్వితీయేఽహ్ని రజోదృష్టౌతు పఞ్చమే ॥ * ॥ ఇతి । తథా— ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే సూతకాన్మృతకాదపి । సోమసూర్యోపరాగాభ్యాం శ్రాద్ధం కుర్యాత్పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిశేషమాహ సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ భుజేర్నిషేధకాలేతు శ్రాద్ధకాలోభవేత్తదా । ఆమశ్రాద్ధంతు కర్తవ్యం హేమశ్రాద్ధమథాపివా ॥ * ॥ ఇతి । భోజననిషేధకాలశ్చ వృద్ధవసిష్ఠేనోక్తః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యగ్రహేతు నాశ్నీయాత్పూర్వంయామచతుష్టయమ్ । చన్ద్రగ్రహేతు యామాంస్త్రీన్ బాలవృద్ధాతురైర్వినా ॥ సన్ధ్యాకాలే యదా రాహుర్గ్రసతే శశిభాస్కరౌ । తదహర్నైవభుఞ్జీత రాత్రావపి కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ సవిస్తరం ప్రతిపాదితమధస్తాత్ । యత్తు స్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ దర్శేరవిగ్రహేపిత్రోః ప్రత్యాబ్దిక ముపస్థితమ్ । అన్నేనాసమ్భవే హేమ్నా కుర్యాదామేనవాసుతః ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాఽప్యయమర్థః - నిషేధాదన్నేనాసమ్భవేసతి హేమ్నా ఆమేనవా కుర్యాదితి । ఏవంచ కర్మకాలాత్ప్రాగేవ ముక్తేసూర్యగ్రహణే అపరాహ్ణే శ్రాద్ధమన్నేన కార్యమిత్యుక్తం భవతి । ఏతమేవవిషయమభిప్రేత్య కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యాబ్దికస్యచాలభ్యయోగేషువిహితస్యచ । సమ్ప్రాప్తేదేవతాభేదాచ్ఛ్రాద్ధయుగ్మం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గ్రహణార్ధోదయాదిరలభ్యయోగః । గ్రహణనిమిత్తశ్రాద్ధమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యారాత్ర్యోర్నకర్తవ్యం శ్రాద్ధంఖలువిచక్షణైః । తయోరపిచకర్తవ్యం యదిస్యాద్రాహుదర్శనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ సర్వస్వేనాపికర్తవ్యం శ్రాద్ధంవై రాహుదర్శనే । అకుర్వాణస్తు నాస్తికాత్పఙ్కే గౌరివ సీదతి ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ సర్వే వర్ణాస్సూతకేచ మృతకేరాహుదర్శనే । స్నాత్వాశ్రాద్ధంప్రకుర్వీత విత్తశాఠ్యవివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర రాహుదర్శనగ్రహణాత్సంక్రాన్త్యాదిష్వాశౌచే శ్రాద్ధం నకర్తవ్యమిత్యుక్తంభతి । ఇదం గ్రహణాదిశ్రాద్ధమామేనకర్తవ్యమ్ । తథా బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ సఙ్కటేఽన్నద్విజాభావేప్రవాసేపుత్రజన్మని ।

ఆమశ్రాద్ధం సంగ్రహేచ ద్విజశ్శూద్రవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్కటేచ అన్నాభావేచ ప్రవాసాదౌచేత్యర్థః.

శ్రాద్ధోద్దేశ్యనిరూపణమ్

పితుర్మృతాహే పితృపితామహప్రపితామహాః త్రయ ఏవోద్దేశ్యాః, మాతుర్మృతాహే మాతృపితామహీప్రపితామహ్య ఏవ దేవతాః । తదుక్తం సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ పితుః ప్రత్యాబ్దికం కార్యముద్దిశ్యైవ త్రిపూరుషమ్ । వర్గాన్తరం న వృణుయాద్వృతం చేన్నిష్ఫలం భవేత్ ॥ పుంసాం మృతాహే పురుషా ఏవ భోజ్యా న తు స్త్రియః । ఏవం స్త్రీణాం మృతాహేఽపి స్త్రియ ఏవ న చాపరే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రయోగసారే — ॥ శ్లో ॥ పితురేవ పితుః కుర్యాన్మాతురేవ మృతేఽహని । మోహాచ్చేదన్యథా కుర్యాద్రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాద్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితురేవ పితుః కుర్యాన్మాతురేవ మృతేఽహని । యది కుర్యాత్సపత్నీకం తచ్ఛ్రాద్ధమసురాలయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమృతాహే పిత్రాదీనామేవ కుర్యాన్న సపత్నీకానామ్, మాతుర్మృతాహే మాత్రాదీనామేవ కుర్యాదిత్యర్థః । తథా చ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రాదిత్రయపత్నీనాం భోజ్యా మాతౄః ప్రతి ద్విజాః । స్త్రీణామేవ తు తస్మాత్తు మాతృశ్రాద్ధమిహోచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । మాతౄః ప్రతి-మాతృపితామహీప్రపితామహీరుద్దిశ్య, భోజ్యా ద్విజాః, పిత్రాదిత్రయపత్నీనాం స్త్రీణామిహ పృథగేవైతచ్ఛ్రాద్ధం యస్మాత్తస్మాన్మాతృశ్రాద్ధముచ్యత ఇత్యన్వయః । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పార్వణవత్సదా । ప్రతిసంవత్సరం విద్వాంశ్ఛాగలేయోదితో విధిః ॥ నాన్దీముఖేఽష్టకాశ్రాద్ధే గయాయాం చ మృతేఽహని । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ అన్వారోహే తు భర్త్రైవ మాతుస్సహ సపిణ్డనమ్ । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పితామహ్యాదిభిస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ అనయా నేతు సాపిణ్డ్యం జనకేన సహాత్మజః । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధమాబ్దికశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే పిత్రాదీన్ భోజయేద్యది శాతయేత్ । తథా పితుర్మృతాహే తు న పూజ్యా మాతరః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి ।

అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహేపిత్రాదీన్నాశయేద్ద్విజసత్తమః ।
తథాపితుర్మృతాహేఽపి నభోజ్యాస్తత్ స్త్రియఃస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । నా
శయేత్ - నభోజయేదిత్యర్థః । పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోశ్శ్రాద్ధే
సమాయాతేతత్తద్వర్గంనిమన్త్రయేత్ । వర్గాన్తరంనవృణుయాద్వృతం
చేన్నిష్ఫలంభవేత్ ॥ మాతృశ్రాద్ధంమాతృవర్గవరణేనైవకారయేత్ । త
త్రపిత్రాదివర్గస్యవరణేమాతృహాభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే —
॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దాబ్దం తిలందద్యాన్నిషిద్ధేఽపి పరేఽహని । వర్గైకస్య
వచోయేషామన్యేషాంతువివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యేషామ్ - పితృపితా
మహప్రపితామహానాం మాతృపితామహీప్రపితామహీనాంవా, వచః -
ఉద్దేశ్యతోవ్యక్తిః , తేషామేకస్యవర్గస్యనిషిద్ధేఽపిపరదినేతిలోదకందద్యా
త్ , అన్యేషామ్ - అనుద్దిష్టానామ్ , వర్జయేదిత్యర్థః । తతశ్చైకస్యవర్గ
స్యతిలోదకవిధానాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ యానుద్దిశ్యభవేచ్ఛ్రాద్ధం తేభ్యస్త
ర్పయతిద్విజః ॥ ” ఇతివిష్ణుస్మరణాచ్చ , “ ॥ శ్లో ॥ కర్షూసమన్వితం
ముక్త్వాతథాఽఽద్యశ్రాద్ధషోడశ । ప్రత్యాబ్దికంచశేషేషుపిణ్డాస్స్యుష్షడితి
స్థితిః ॥ ” ఇతికాత్యాయనేనప్రత్యాబ్దికపర్యుదాసేనషట్పిణ్డవిధానాచ్చై
కస్యైవవర్గస్యోద్దేశ్యత్వమ్ । అత్రపితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ మా
తృమృతాహేమాత్రాదయఏవభోజ్యానపిత్రాదయః , నిషేధాదయుగ్మ
త్వవిరోధాత్పార్వణత్వభఙ్గాదాచారాభావాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి । “ నిమ
న్త్రయేతత్ర్యవరాన్సమ్యగ్విప్రాన్యథోదితాన్ ॥ ” “ అయుగ్మాంస్త్ర్య
వరాననర్థాపేక్షోభోజయేత్ ” ఇతిమన్వాపస్తమ్బాదిభిరయుగ్మబ్రాహ్మ
ణభోజనంవిహితమ్ , తత్రపిత్రాదీనామపిభోజనే అయుగ్మత్వవిరోధఇ
త్యర్థః । తత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ యేనకేనాపిమాతుస్సాపిణ్డ్యే
యత్రాష్టకాదిషుమాతృశ్రాద్ధంపృథగ్విహితమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అష్టకాదిషు
వృద్ధౌచగయాయాంచమృతేఽహని । మాతృశ్రాద్ధంపృథక్కుర్యాదన్య
త్రపతినాసహ ॥ ” ఇతి , తత్రపితామహ్యాదిభిరేవపార్వణశ్రాద్ధంక
ర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంపితృశ్రాద్ధేపిత్రాదయఏవభోజ్యానమా
త్రాదయః , అత్రతాత్పర్యదర్శనమ్ — ॥ వా ॥ యద్యపిమాతృభ్యః ప్ర

థగేవపిణ్డదానదర్శనమ్, తథాఽపితాసాం పృథగ్బ్రాహ్మణభోజనం నభవతి, హోమాభిమర్శనయోః పృథక్త్వదర్శనాత్పితృమాత్రర్థబ్రాహ్మణసఖ్యాసఙ్కలనేనతత్త్వయుక్తత్వవిరోధాదాచారాభావాచ్చ। అపిచ " అష్టకాదిషువృద్ధౌచ " ఇతివచనాదష్టకాదిభ్యోఽన్యత్రమాసిశ్రాద్ధాదౌపృథక్త్వభావస్స్పష్టమేవావగమ్యతే ॥ * ॥ ఇతి। " పృథగుద్దేశాభావేఽపి మాతృవర్గస్యాపితత్రతృప్తిర్భవతి ॥ " ఇత్యుక్తం చన్ద్రికాయామ్। బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ స్వేనభర్త్రాసమం శ్రాద్ధం మాతాభుఙ్క్తే సదైవతమ్। పితామహీతథా స్వేన స్వేనైవప్రపితామహీ ॥ * ॥ ఇతి। సదైవతమ్ - పార్వణశ్రాద్ధమిత్యర్థః। శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకమూర్తిత్వమాయాతి సపిణ్డీకరణే కృతే। పత్నీపతిపితౄణాం తు తస్మాదంశేషుభాగినీ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్పితృభ్యః ప్రదీయతే। సర్వత్రాంశహరా మాతా త్వితిధర్మేషునిశ్చయః ॥*॥ ఇతి। మనుః — ॥ శ్లో ॥ స్నేహాద్భర్త్రా సమం శ్రాద్ధం మాతాభుఙ్క్తే స్వధాశనమ్। పితామహీస్వధాం స్వేనతథైవప్రపితామహీ ॥ * ॥ ఇతి। చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ ఏభిర్వచనైస్సపిణ్డీకరణోత్తరకాలం పత్యాదిదైవత్యే శ్రాద్ధే పృథగుద్దేశాభావేఽపి మాతౄణాం సహభావేన దేవతాత్వం భవతీత్యేతావన్మాత్రమభిధీయతే, నతు యేనసహ సపిణ్డీకరణం కృతం తద్దైవత్యే శ్రాద్ధే సహభావేన దేవతాత్వమ్, ఏషువచనేషుతథావిధవిశేషానవగమాత్। తతశ్చ పితామహ్యాదిభిస్సహసపిణ్డీకృతాయా మష్టకాదిభ్యోఽన్యత్ర మాతుర్న పృథక్ శ్రాద్ధమ్ ॥ * ॥ ఇతి। పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ శ్వశ్ర్వాదిసాపిణ్డ్యేఽపి దర్శమాసిశ్రాద్ధాదౌ పిత్రాదిభిరేవ సహ మాత్రాదయో భుఞ్జతే, అర్ఘ్యసంసర్గేణ భర్తృసాహిత్యాత్స్నేహాచ్చ, తదర్థం హి పిత్రర్ఘ్యేషు మాత్రర్ఘ్యసంసర్గం కుర్వన్తి ॥ * ॥ ఇతి। ఏవం చాష్టకాదిష్వేవపృథక్త్వవిధానాత్తద్వ్యతిరిక్తేషు యుగాదిమన్వాదిదర్శమాసిశ్రాద్ధాదిషుపృథగుద్దేశాభావోఽవగమ్యతే। యత్తుచతుర్వింశతిమతేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ కేచిదిచ్ఛన్తి నారీణాం పృథక్ శ్రాద్ధం మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి, తదష్టకాదివిషయమ్, అత్ర " అష్టకాదిషువృద్ధౌచ " ఇ

తివచనం పూర్వముక్తమ్ । తథాజాతుకర్ణిః ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టక్యం త
థావృద్ధిం మాతుశ్శ్రాద్ధం మృతేఽహని । ఏకోద్దిష్టం తథాముక్త్వా స్త్రీ
ణాం నాస్తి పృథక్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అ
న్వష్టకాసు వృద్ధౌ చ ప్రతిసంవత్సరే తథా । అత్ర మాతుః పృథక్ఛ్రాద్ధమ
న్యత్ర పతినా సహ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ క్షయాహం వర్జయి
త్వైకం స్త్రీణాం నాస్తి పృథక్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । — ॥ శ్లో ॥ కేచిదిచ్ఛ
న్తి నారీణామన్యత్రాపి మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్ర-అష్టకాదిషు ।
పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసు వృద్ధౌ చ ప్రతిసంవత్సరే తథా । మ
హాలయే గయాయాం చ సపిణ్డీకరణాత్పురా ॥ ఏషు మాతుః పృథక్కుర్యాద
న్యత్ర పతినా సహ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసు
వృద్ధౌ చ గయాయాం చ మహాలయే । చన్ద్రసూర్యోపరాగే చ వ్యతీపాతే మృ
తేఽహని ॥ మాతృశ్రాద్ధం పృథక్కుర్యాదన్యత్ర పతినా సహ ॥ * ॥ ఇతి ।
అన్వష్టకాదౌ మాతృపితామహీప్రపితామహ్యాః పృథక్తత్ర విహితదేవతా
భిస్సహైవోద్దేశ్యాః, మాతృశ్రాద్ధే తు తా ఏవోద్దేశ్యాః, అష్టకాదివృద్ధి
మహాలయోపరాగవ్యతీపాతవ్యతిరిక్తేషు పతిభోజనేన తాసాం సహ తృప్తిరి
త్యర్థః । శాతాతపోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాసికే చాబ్దికే శ్రాద్ధే మాతుః కు
ర్యాత్పృథగ్విధిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ సపత్నీకత్వహానేఽపి
పితుర్దార్శం సమాచరేత్ । పితామహాదిషు తథా సపత్నీకత్వసమ్భవా
త్ ॥ * ॥ ఇతి, తస్యార్థః - మాతరిస్థితాయామపి పితామహ్యాదీనాం దా
ర్శం పిణ్డం తిలోదకం చ సమాచరేదితి । ఏవం చ పితృమృతాహే పితృపితా
మహప్రపితామహానామేవోద్దేశ్యత్వం మాతృమృతాహే మాతృపితా
మహీప్రపితామహీనామేవోద్దేశ్యత్వం న పిత్రాదీనామితి స్థితమ్ । నను మా
భూత్పితృమృతాహే మాతురుద్దేశ్యతా తద్విధాయకవచనాభావాత్ । మా
తుర్మృతాహే తు “ ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే సమ్ప్రాప్తే పితరం తత్ర
యోజయేత్ । అపూజితే తు పితరి మాత్రా పిణ్డో న గృహ్యతే ॥ ” ఇతి విధిబలే
న పితురుద్దేశ్యతా స్యాదితి చేత్, అత్ర కేచిదాహుః “ వచనమేతదాపస్త
మ్బినాం మాతృమృతాహే పిత్రాదేరూర్ధ్వమపిణ్డదానవిధిపరమ్, అత ఏవ

" మాత్రా పిణ్డో న గృహ్యతే " ఇత్యుక్తమ్ । తథా చ స్మృత్యన్తరే —
॥ శ్లో ॥ స్త్రీమృతాహే స్త్రియో భోజ్యాః పితరః స్త్రీసపిణ్డనే । పిత్రా
దేరేవ నామానః స్యాత్పిణ్డదానం తు వర్గయోః ॥ * ॥ ఇతి । మాతృమృతాహే
పిత్రాదేరేవ నామ మాత్రాదేరేవ భోజనమ్ , స్త్రీసపిణ్డనే పిత్రా
దేరేవ భోజనమ్ , ఉభయత్ర వర్గద్వయస్యాపి పిణ్డదానమిత్యర్థః । ఏతచ్చా
పస్తమ్బినామ్ , అన్యేషాం తు యథాసూత్రం ద్రష్టవ్యమ్ । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥
మాతుర్మృతాహే పిత్రాదీన్నామపిణ్డైః ప్రపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుః శ్రాద్ధే తు పిత్రాదీన్నామపిణ్డైః ప్ర
పూజయేత్ । పిణ్డనామాపరిత్యజ్య శ్రాద్ధం చ కురుతే యది ॥ సన్తతేస్తు
వినాశాయ సమ్పదో హరణాయ చ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ పితా
జీవేన్మృతా మాతా తద్దినే నామదేవతాః । పితామహాదయో హ్యేవ త
దుద్దేశాత్కృతార్థతా ॥ మన్త్రే అముష్మా ఇతి బలాత్పితరో నామదేవ
తాః । యే చ త్వామనుయాంశ్చేతి బలాత్పిణ్డాంస్తు వర్గయోః ॥ పత్నీపతీ
నాం శ్రుత్యుక్తభేదరాహిత్యవైభవాత్ । సప్తాహుతీనాం పిత్రాదేరుద్దే
శాచ్చరితార్థతా ॥ పిత్రోః శ్రాద్ధసమాయాతే పార్థక్యేనాథవా సహ ।
సప్తాహుతీస్తు జుహుయాన్నోద్దేశో మాతురిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అపరే పున
రాహుః " ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే సంప్రాప్తే పితరం తత్ర పూజయే
త్ ॥ " ఇతి వచనం నామపిణ్డదానమాత్రవిధానపరం న భవతి , కింతు పి
త్రాద్యుద్దేశేన భోజనమపి తేన విధీయతే । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
మాతుర్మృతేఽహ్ని సంప్రాప్తే పితరం భోజయేత్పురా । మాతరం భోజయే
త్పశ్చాద్ద్వయోః పిణ్డాన్పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । శివధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥
మాసికే చాబ్దికే వాఽపి మాతుర్మరణసమ్భవే । పిత్రా సహైవ యద్భుక్తం త
స్యాస్తృప్తికరం భవేత్ ॥ పిత్రాహీనాం జననీం యస్తు మాసికాదీన్ కరోతి
యః । తత్కులస్య చ నాశః స్యాత్తస్యాస్తృప్తిర్న జాయతే ॥ * ॥ హారీతః —
॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యం తూభయసామాన్యం మాతుర్మృతదినే సతి । భర్తురాథ
కస్యభావేన హవ్యభావే చ పరిపూజయేత్ ॥ గరీయసీ తు పుత్రస్య హి మాతా సన్ధా
రణాద్యథా । పాలనాద్భరణాద్భర్తా గరీయాంస్సర్వదా తథా ॥ * ॥ నార

దః — ॥ శ్లో ॥ భర్తురాధిక్యభావేన తస్యాస్తృప్తిర్హి శాశ్వతీ । మాతృ
ప్రీతిం సమన్విచ్ఛన్ పితృప్రీతిం తథాఽఽచరేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ మా
తరం పితరం చైవ సమత్వేనైవ పూజయేత్ । న్యూనాతిరేకం కుర్వాణస్తా
మసీం గతిమాశ్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితుర్మృతా
హే పితరో హి భోజ్యాః పిణ్డప్రదానం తు సహైవ మాత్రా । మాతుర్మృతా
హే పితృవర్గపూర్వం భోజ్యాః స్త్రియః పిణ్డవిధౌ పడత్ర ॥ * ॥ ఇతి । జీవ
పితృకస్య మాతృశ్రాద్ధవిశేషమాహతుః శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ శ్లో ॥ మ్రియ
మాణే తు పితరి మాతా చేన్నిధనం గతా । పితృస్థానే స్వపితరం తత్స్థానేఽన్యం
నియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః “ ॥ శ్లో ॥ వర్గాదిర్యది జీవేత్తు తం వ
ర్గం పరివర్జయేత్ ॥ ” ఇతి వచనాత్పితరి జీవతి సతి మాతృశ్రాద్ధే పితృవర
ణం కృత్వా తత్స్థానే స్వపితరం తూష్ణీం భోజయేత్, మాతృస్థానే చ వ
రణపూర్వకమన్యం భోజయేదితి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మ్రియ
మాణే తు పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । విప్రవద్వాపి తం శ్రాద్ధే స్వకం
పితరమాశయేత్ ॥ పితా యస్య తు వృత్తః స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః । పి
తామహం వా తచ్ఛ్రాద్ధం భుఞ్జీతేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ * ॥ తథా చ స్మృ
త్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జీవితస్తు పితా యస్య మాతా చేన్నిధనం గతా । తూ
ష్ణీం నివేశ్య పితరం వరయేన్మాతృవర్గజాః ॥ హోమానుకార్యం తదా తాసాం
నాస్త్యేవ పితృవర్గతః । పిణ్డప్రదానమూహేన వర్గయోరుభయోరపి ॥ * ॥
ఇతి । హోమకార్యం తాసాం నాస్తి పితృవర్గస్యైవ హోమః, “ ॥ శ్లో ॥
పితా జీవేన్మృతా మాతా తద్దినే హోమదేవతాః । పితామహాదయో హ్య
వతముద్దేశాత్కృతార్థతా ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । నిగమేఽపి — ॥ వా ॥ నో
వా జీవతి పిత్ర్యాణాం తం భోజయేత్, పితృస్థాన ఇత్యేకే, జీవతా వా జీవతాం
వా దేయమేవేతి హిరణ్యకేశః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదేవాభిప్రేత్యోక్తం పా
ద్మే — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే సంప్రాప్తే పితరం తత్ర పూజయేత్ । న
జీవన్తమితి ప్రాహుర్గార్గ్యగౌతమభార్గవాః ॥ * ॥ ఇతి । జీవన్తం పితరం న
వరణపూర్వకం పూజయేదిత్యర్థః । యత్తు కైశ్చిదుక్తమ్ “ జీవపితృ
కస్య పిత్రాదీనాం హోమపిణ్డదాననిషేధపరమేతత్ ” ఇతి, త

త్, “ పితా జీవేన్మృతా మాతా, పిణ్డప్రదానమూహేన ” ఇతిపూర్వోక్త వచనవిరోధాదుపేక్ష్యమ్ । తథాచపితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ జీవపితృకస్యమాతుశ్శ్రాద్ధేపితుః పిత్రాదిభ్యో హోమోవర్గద్వయస్యపిణ్డదానం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అపరేతు “ పితరంతత్రపూజయేత్ ” ఇత్యాదివచనానాం జీవపితృకమాతృశ్రాద్ధవిషయత్వాత్ “ మాతృగోత్ర మాత్రాసమ్బద్ధాః ” ఇతిసగోత్రస్యనిమన్త్రణనిషేధాత్, అనిమన్త్రితస్య శ్రాద్ధపఙ్క్తౌ భోజనదానే “ శ్రాద్ధకర్తా వ్రతానాంతు ” ఇత్యాదివాదోషాభిధానాత్, “ నజీవన్తమితిప్రాహు గార్గ్యగౌతమభార్గవాః ” ఇతిపాద్మపురాణవచనాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమర్చనం శ్రాద్ధేనిషిద్ధంమనురబ్రవీత్ ॥ ” ఇతిభవిష్యత్పురాణవచనాత్, “ పితృస్థానేస్వపితరమ్ ” ఇత్యాదేశ్శిష్టాచారాభావేనోపేక్ష్యత్వాత్, జీవపితృకస్యమాతృశ్రాద్ధేమాతృపితామహీప్రపితామహీనామేవభోజనమ్, హోమః పితామహాదేః పితృవర్గస్య, పిణ్డదానముభయోరిత్యాహుః । సామసూత్రప్రయోగవృత్త్యాతు — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహేసంప్రాప్తేసామతిత్తిరిశాఖినామ్ । పితరంభోజయేదగ్రేసహతత్రైణమాతరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ ॥ శ్లో ॥ పితురేవపితుః కుర్యాన్మాతురేవమృతేఽహని ॥ ” ఇత్యాశ్వలాయనస్మరణాదాశ్వలాయనానాంమాతృశ్రాద్ధేమాత్రాదీనామేవోద్దేశ్యత్వమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహేసంప్రాప్తేపితరంతత్రపూజయేత్ ॥ ” ఇతిభరద్వాజస్మరణాద్యజుశ్శాఖినాం భరద్వాజీయానాంపిత్రాదీనాంమాత్రాదీనాంచోద్దేశ్యత్వమ్ । తథాసామశాఖినామపి । ఇతరేషాంస్వకులాచారాద్వ్యవస్థా.

అనుమరణాదికవిషయే భృగుః — ॥ శ్లో ॥ యాసమారోహణంకుర్యాద్భర్తృచితాయాంపతివ్రతా । తాంమృతేఽహనిసంప్రాప్తేపృథక్పిణ్డేనియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పిణ్డనియోజనమ్ - పృథక్శ్రాద్ధకరణమ్ । అతఏవస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకచితాయాంసమారూఢౌ దమ్పతీనిధనంగతౌ । పృథక్ఛ్రాద్ధం తయోః కుర్యాదోదనంచపృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । ఓదనమత్రపిణ్డదానమ్, సహపాకస్యపూర్వమేవోక్తత్వాత్,

“ ॥ శ్లో ॥ కుర్యాత్సమానతన్త్రేణ సాంవత్సరికమేవ చ ॥ ” ఇతి సఙ్ఘాతా
నుమృతౌర్యేషాం సాంవత్సరికస్య సమానతన్త్రేణ స్వస్వమరణపదివసానుమితిపూ
ర్వమేవోక్తమ్ । యత్తువచనమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏతాన్యసహాసపిణ్డత్వే తత్స్మృ
తాహే సహత్వభాక్ ॥ ” ఇతి, తస్యార్థః - భిన్నతిథ్యనుమరణవిషయేపితుర్గా
బ్దికం పూర్వదినే కృత్వా పరదినేఽపి పితృవరణపూర్వకం మాతృశ్రాద్ధం
కుర్యాదితి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పితృవ్యాగ్రజయోః శ్రాద్ధే తత్తత్పితృ
పితామహాన్ । స్త్రీశ్రాద్ధే వృణుయాద్భర్తా పతీన్మాతృ పితామ
హీః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంయస్యమృతాహే పార్వణముక్తం తత్తత్పితృపి
తామహాన్ చ తత్ర వృణుయాత్ । కారికారత్నే — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పి
త్రోర్మాసికాదీన్ దౌహిత్రస్స్వయవహిన్నా । తథా మహాలయాదీంశ్చ
కుర్యాత్పార్వణతశ్శుచిః ॥ * ॥ ఇతి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డనస్య పశ్చాత్తు దౌహిత్ర
స్స్వయవహిన్నా । తతస్సత్రాద్వత్సరాదర్వాక్కుర్యాత్పశ్చాత్స్వసూ
త్రతః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పిత్రోర్మాసికా
ని దౌహిత్రస్స్వయవహిన్నా । తతస్సత్రాద్వత్సరాదర్వాక్కుర్యా
త్పశ్చాత్స్వసూత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ మాతామహస్య
సూత్రేణ సపిణ్డీకరణాత్పురా । సూత్రాన్తరేణ యః కుర్యాచ్ఛ్వానాం యో
నిం స గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి, తద్వత్సరాన్తసపిణ్డీకరణాభిప్రాయమ్ । సంగ్ర
హే — ॥ శ్లో ॥ కర్తుస్సగోత్రిణశ్చైవ భోక్తౄణాంచ సగోత్రిణః ।
ననిమన్త్ర్యేః కిల శ్రాద్ధే సోదకుమ్భం వినైవ తు ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర భోక్తౄ
పదం భోక్తృదేవతాపరమ్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రయేద్విద్వాన్పి
తౄణామసగోత్రిణః । కర్తుస్సగోత్రిణశ్చైవ విశేషేణ వివర్జయేత్ ॥ ”
ఇతి స్మరణాత్ । పుత్రికాపుత్రస్య ధనహారిణో దౌహిత్రస్య చ మాతామహ
మృతాహశ్రాద్ధం నిత్యమ్, తచ్చ ప్రతిపాదితం విజ్ఞానేశ్వరేణ — ॥ వా ॥
మాతామహేన మాతుః సాపిణ్డ్యే మాతామహశ్రాద్ధం పితృశ్రాద్ధవన్నిత్య
మేవ, పత్న్యా పితామహ్యా వా మాతుః సాపిణ్డ్యే మాతామహశ్రాద్ధం న ని
త్యం కృతే త్వభ్యుదయోఽకృతే న ప్రత్యవాయః ॥ * ॥ ఇతి । న వాచ్యమ్
“ ॥ శ్లో ॥ పితరో యత్ర పూజ్యన్తే తత్ర మాతామహా అపి । అవిశేషేణ

పూజ్యాస్సర్వైర్విశేషాన్నరకం వ్రజేత్ ॥ పార్వణం కురుతే యస్తు కేవలం
పితృహేతుతః । మాతామహం న కురుతే పితృహా చోపజాయతే ॥ " ఇత్యా
దివచనాత్పితుర్మృతాహే మాతామహాదీనామపి శ్రాద్ధం కార్యమితి,
" ॥ శ్లో ॥ పితుర్గతస్య దేవత్వమౌరసస్య త్రిపూరుషమ్ ॥ " ఇతి విశేష
స్మరణాత్ । తథా చ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యాజ్ఞవల్క్యేన కాలస్తు
హ్యమావాస్యాదినోదితః । అవిశేషేణ పిత్ర్యస్య తథా మాతామహస్య
చ ॥ యుగపచ్చ స విజ్ఞేయో వచనాద్వక్ష్యమాణకాత్ । కాలభేదేన తన్త్రం
స్యాదుద్దేశభేదేన చైవ హి ॥ తస్మాత్తన్త్రవిధానాత్తు యౌగపద్యం ప్రతీయ
తే । అమావాస్యాదికాలేషు తజ్జ్ఞేయం న మృతేఽహని ॥ అమావాస్యాది
కాలేషు కాలైకత్వాత్సహక్రియా । మృతేఽహని తు తద్భేదాన్న యుజ్యేత
సహక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - అమావాస్యాదినా, " ॥ శ్లో ॥ అ
మావాస్యాఽష్టకా వృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ ॥ " ఇత్యాదివచ
నేన శ్రాద్ధకాలసామాన్యేన పితృశ్రాద్ధస్య మాతామహశ్రాద్ధస్య చ
యాజ్ఞవల్క్యేనోదితః, స చ కాలః పితృయజ్ఞశ్రాద్ధయోరివ న భాగక్రమే
ణ, కిన్తు " ॥ శ్లో ॥ మాతామహానామప్యేవం తన్త్రం వా వైశ్వదే
వికమ్ ॥ " ఇతి వక్ష్యమాణాద్వచనాద్యుగపదేవావగన్తవ్యః, యౌగపద్య
మేవ సమర్థయతే కాలభేద ఇత్యాదినా, సమానతన్త్రతయా విధానాత్పైతృ
కస్య మాతామహశ్రాద్ధస్య చ యౌగపద్యం ప్రతీతమ్, తచ్చ సమానతన్త్ర
త్వమమావాస్యాదికాల ఏవ న పునర్మృతాహ ఇతి । ఏవం చ, పితృమృతా
హే పిత్రాదీనామేవోద్దేశ్యత్వమితి స్థితమ్ । సఙ్కల్పవిధానేన పితృశ్రా
ద్ధం న కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతదినే సఙ్కల్పం కురుతే యః ।
సన్తతేస్తు వినాశస్స్యాత్సంపదామపి సంక్షయః ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । ఏకాద
శ్యామపి మృతాహశ్రాద్ధముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతాపి
త్రోః క్షయాహే చ భవేదేకాదశీ యదా । సమ్యాభ్యర్చ్య పితృదేవాంశ్చ త్వా
జిఘ్రేత్పితృసేవితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉ
పవాసే యదా నిత్యం శ్రాద్ధం నైమిత్తికం భవేత్ । ఉపవాసం తదా కుర్యా
దాఘ్రాయ పితృసేవితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు పురాణవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥

యేకుర్వన్తిమహీదేవా శ్శ్రాద్ధమేకాదశీదినే। త్రయస్తేనరకంయాన్తిదాతాభోక్తాపితాతథా॥ యథాఽఽశౌచగతంశ్రాద్ధమాశౌచాన్తేవిధీయతే। తత్రైవైకాదశీంముక్త్వాద్వాదశ్యామేవకారయేత్॥ *॥ ఇతి, తత్రాన్త్రికవిషయమ్, అన్యథాకాత్యాయనాదిస్మృతివిరోధప్రసఙ్గాత్। ప్రథమాబ్దికే శ్రాద్ధాఙ్గతర్పణంనాస్తి “॥ శ్లో॥ ఏకోద్దిష్టేతుసర్వేషుసపిణ్డీకరణేతథా। మాసికేషూబ్దికేచైవనకుర్యాత్తిలతర్పణమ్॥” ఇతిస్మరణాత్। ఇత్యాబ్దికనిర్ణయః.

అథమలమాసనిరూపణమ్

తస్యస్వరూపంబ్రహ్మసిద్ధాన్తేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో॥ చాన్ద్రోహిసోహ్యసఙ్క్రాన్తోమలమాసః ప్రకీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి। పరాశరః — ॥ శ్లో॥ రవిణాలఙ్ఘితోమాసశ్చాన్ద్రః ఖ్యాతోమలిమ్లుచః। తత్రయద్విహితంకర్మహుత్తరేమాసికారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి। లఘుహారీతోఽపి — ॥ శ్లో॥ ఇన్ద్రాగ్నీయత్రహూయేతేమాసాదిస్సంప్రకీర్తితః। అగ్నీషోమౌస్థితౌమధ్యేసమాప్తౌపితృసోమకౌ॥ తమతిక్రమ్యతు యదా రవి గచ్ఛేత్కదాచన। ఆద్యోమలిమ్లుచోజ్ఞేయో ద్వితీయః ప్రాకృతః స్మృతః॥ *॥ ఇతి। అయమర్థః - దర్శపూర్ణమాసయాజినాం శుక్లప్రతిపది దర్శేష్టిదేవావిన్ద్రాగ్నీహూయేతే, కృష్ణప్రతిపది పౌర్ణమాసేష్టిదేవావగ్నీషోమౌ, అమావాస్యాయాం పిణ్డపితృయజ్ఞదేవౌపితృసోమకౌ, తత్రైవంసతిశుక్లప్రతిపదాదిదర్శాన్తోమాససఙ్క్రాన్తిరహితోమలిమ్లుచ ఇతి, మలిమ్లుచత్వంచ తస్యరాత్రుసైస్తస్కరైరాక్రాన్తత్వాత్। తదాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో॥ వత్సరాన్తర్గతః పాపో యజ్ఞానాం ఫలనాశకృత్। నైరృతైర్యాతుధానైశ్చసమాక్రాన్తోవినాశకైః॥ మలిమ్లుచైస్సమాక్రాన్తస్సూర్యసఙ్క్రాన్తివర్జితః। మలిమ్లుచంవిజానీయాద్గర్హితంసర్వకర్మసు॥ *॥ ఇతి। మైత్రేయః — ॥ వా॥ మాసద్వయేయద్యేకరాశింసఙ్క్రమేదాదిత్యస్తత్రాద్యోమలమాసశ్శుద్ధోఽన్యః॥ *॥ ఇతి। మలత్వంచకాలాధిక్యాత్। తథాచగృహ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో॥ మలంవదన్తికాలస్యమాసంకాలవిదోఽధికమ్॥ *॥ ఇతి। అధికంమాసంకాలస్యమ

లంవదన్తీత్యన్వయః । శ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌమాసావేకనామా
నావేకస్మిన్వత్సరేయది । తత్రాద్యేదేవకార్యాణి పితృకార్యాణిచోభ
యోః ॥ * ॥ ఇతి । రాశిద్వయనిబద్ధనాద్ద్వావిత్యుక్తమ్, చైత్రాద్యేక
సంజ్ఞత్వాదేకనామానావితి । తత్రాద్యేదేవకార్యాణీత్యస్యవ్యవస్థా వ
క్ష్యతే చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏవం షష్టిదినోమాస స్తదర్ధంతుమ
లిమ్లుచః । త్యక్త్వాతముత్తరేకుర్యాత్పితృదేవాదికాః క్రియాః ॥ * ॥ ఇ
తి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ షష్ట్యాతుదివసైర్మాసః కథితోబాదరాయణైః ।
పూర్వార్ధంతుపరిత్యాజ్యముత్తరార్ధం ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః —
॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాద్వయంయత్ర సూర్యసంక్రాన్తివర్జితమ్ । అధి
మాసస్సవిజ్ఞేయోమాసశ్శుద్ధాఖ్యఉత్తరః ॥ * ॥ ఇతి । నారదః — ॥ శ్లో ॥
నష్టేన్దుపర్వకాలేస్యాత్సూర్యసంక్రమణంయది । తస్మిన్మాసిపునః పర్వ స
మాసోఽధికమాసకః ॥ * ॥ నష్టేన్దుకలయాయుక్తదర్శకాలేదర్శాన్తకా
లఇత్యర్థః । దర్శాన్తయుక్తేతస్మిన్నేవమాసిపునరపిదర్శాన్తశ్చేత్సోఽధిక
మాసఇత్యర్థః । వసిష్ఠసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాత్రింశద్భిర్గతైర్మాసైర్దినై
ష్షోడశభిస్తథా । ఘటికానాంచతుష్కేణ భవత్యధికమాసకః ॥ * ॥ ఇ
తి । విష్ణుధర్మోత్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సౌరసంవత్సరస్యాన్తే మానేనశశిజేనతు ।
ఏకాదశాతిరిచ్యన్తేదినానిభృగునన్దన ॥ సమాద్వయేసాష్టమాసైతస్మాన్మా
స్యోఽతిరిచ్యతే । సచాధిమాసకః ప్రోక్తః కామ్యకర్మసుగర్హితః ॥ * ॥ ఇతి ।
సౌరసంవత్సరంచాన్ద్రాద్వత్సరాదేకాదశదినైరధికమ్, తథాసతిచాన్ద్రవ
త్సరద్వయాత్సౌరసంవత్సరద్వయంద్వావింశత్యాదినైరధికంభవతి, తత
ఊర్ధ్వం సౌరమాసాష్టకంచాన్ద్రమాసాష్టకాత్స్వార్ధైస్సప్తభిర్దినైరతిరిచ్య
తే, అవశిష్టదినార్ధంచ యథోక్తకాలాదూర్ధ్వంపూర్వోక్తషోడశభిర్దినైస్స
మ్పద్యతే, తథాచమిళిత్వామాసోభవతి, సోయమధికోమాసఇత్యర్థః ।
స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సౌరేవర్షేపఞ్చమేపఞ్చభిస్స్యాన్మాసై
ర్యుక్తేచాధిమాసద్వయంహి । ద్వాత్రింశద్భిర్మాసకైస్తత్ర చైకశ్శిష్టైర్మా
సైస్సార్ధైస్తథైవాపరోఽపి ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిశ్శాస్త్రేఽపి — ॥ శ్లో ॥
అబ్దద్వయంచాష్టమాసాష్షోడశాహం త్రినాడికా । వినాడ్యః పఞ్చపఞ్చా

శదధిమాసాన్తరం స్ఫుటమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నచకాలాధిక్యమాత్రేణతిథ్యాది వృద్ధేరపిమలత్వం ప్రసజ్యేతేతి శఙ్కనీయమ్, కాలాధిక్యేసతి నపుంసకత్వేనమలతాఙ్గీకారాత్ । నపుంసకత్వంచజ్యోతిశ్శాస్త్రేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తోహిమోమాసఃకదాచిత్తిథివృద్ధితః । కాలాన్తరాత్సమాయాతిసనపుంసకఇష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । పురుషస్యసూర్యస్యతత్రాభావాన్నపుంసకత్వమ్ । తదపితత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అరుణసూర్యోభానుస్తపనశ్చన్ద్రోరవిర్గభస్తిశ్చ । అర్యమాహిరణ్యరేతాదివాకరోమిత్రవిష్ణూచ ॥ ఏతేద్వాదశసూర్యామాఘాద్యేషూదయన్తిమాసేషు । నిసూర్యోఽధికమాసోమలిమ్లుచాఖ్యస్తతః పాపః ॥ మాసేషుద్వాదశాదిత్యాస్తపన్తిహియథాక్రమమ్ । నపుంసకేఽధికేమాసినఙ్గలం తపతేరవిః ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్క్రాన్తిరహితమాసవత్సఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తోఽపి చాన్ద్రోమలమాసః । తథాచకాఠకగృహ్యమ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసేన సఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవవా । మలమాసస్సవిజ్ఞేయోమాసేత్రింశతమేభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । "ద్వాత్రింశద్భిర్గతైర్మాసైః" ఇతిపూర్వోక్తేన "మాసేత్రింశతమేభవేత్" ఇత్యస్యవిరోధేసతిసమాహితంమాధవీయే — ॥ వా ॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధం మధ్యమంమానమాశ్రిత్య "ద్వాత్రింశద్భిః" ఇతివచనంప్రవృత్తమ్, "యస్మిన్మాసే" ఇతి తుస్ఫుటమానమాశ్రిత్యప్రవృత్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాంతు — ॥ వా ॥ "మాసేత్రింశతమే" ఇత్యేత్త్రింశన్మాసాదర్వాఙ్నసంభవతీత్యేవం పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చకేపఞ్చకే వర్షేద్వౌమాసావధిమాసకౌ । తేషాంకాలాతిరేకేణగ్రహాణామతిచారతః ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయేత్వాక్షిప్యపరిహృతమ్ — ॥ వా ॥ నన్వధికమాసస్యక్వచిత్త్రింశతమత్వం వ్యభిచరతి, న్యూనాధికసఙ్ఖ్యాయామపి దర్శనాత్, నాయందోషః, త్రింశతమత్వస్యలక్షణత్వేనానఙ్గీకారాత్, ఉదాహరణప్రదర్శనార్థమేతదుక్తమిత్యవిరోధః ॥ * ॥ ఇతి । సత్యవ్రతః — ॥ శ్లో ॥ రాశిద్వయంయత్రమాసేసఙ్క్రామేతదివాకరః । నాధిమాసోభవేదేషమలమాసస్తుకేవలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిస్సిద్ధాన్తే —

॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తిమాసోఽధిమాసస్స్ఫుటస్స్యాద్ద్విసఙ్క్రాన్తిమాసః క్షయాఖ్యః కదాచిత్ । క్షయః కార్తికాదిత్రయే నాన్యదా స్యాత్తదా వర్షమధ్యేఽధిమాసద్వయం చ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - స్ఫుటమానేన యోఽయమసఙ్క్రాన్తస్స స్ఫుటోఽధిమాసః , తేనైవ మానేన యో ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తస్స క్షయమాసః , స చ కార్తికమార్గశీర్షపౌషమాసేష్వేవ త్రిష్వన్యతమేఽవతిష్ఠతే నాన్యేషు మాఘాదిషు నవసు , ఏవంవిధక్షయమాసయుక్తే వర్షే క్షయమాసాత్పూర్వం ద్విత్రిమాసేషు మధ్యే కశ్చిదధిమాసో భవతి , క్షయమాసాదూర్ధ్వమపి మాసత్రయమధ్యేఽపరోఽధిమాసః , తదేతదేవంవిధమేకవర్షస్థం మలమాసత్రయం చిరేణ కాలేన యదా కదాచిదాయాతి న త్వేకాధిమాసవత్పునః పునస్సహసా సమాయాతి । ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తోఽయం క్షయమాసః, ఏకమాసగ్రాసిత్వాత్, అంహసః-పాపస్య పతిరితి వ్యుత్పత్త్యా అంహస్పతిసంజ్ఞయాపి వ్యవహ్రియతే । తథా చ బార్హస్పత్యే — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసే న సఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవ వా । సంసర్పాంహస్పతీ మాసావధిమాసశ్చ నిన్దితాః ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర క్షయమాసాత్ప్రాచీనో యోఽసఙ్క్రాన్తస్స సంసర్పః , అసఙ్క్రాన్తత్వేనేతరాధిమాసవత్కర్మానర్హతాయాం ప్రాప్తాయాం తదపవాదేన కర్మార్హస్సన్ సమ్యక్సర్పతీతి సంసర్పః, “ ॥ శ్లో ॥ మాసద్వయేఽబ్దమధ్యే తు సఙ్క్రాన్తిర్న యదా భవేత్ । ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదధిమాసస్తతోత్తరః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్సఙ్క్రాన్తిరహితయోర్మాసయోర్మధ్యే యః పూర్వస్స ప్రాకృతశ్శుద్ధస్సర్వకర్మార్హ ఇత్యర్థః । అస్మిన్నేవార్థే జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకస్మిన్నపి వర్షే చేద్ద్వౌ మాసావధిమాసకౌ । ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదధిమాసస్తథోత్తరః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మసిద్ధాన్తేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాసత్రయే త్రింశదూర్ధ్వం సఙ్క్రాన్తిర్న యదా భవేత్ । ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదధిమాసస్తథోత్తరః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ త్రింశన్మాసాదూర్ధ్వం యోఽసఙ్క్రాన్తో మాసస్సోఽధిమాసః, తతోఽర్వాగ్యోఽసఙ్క్రాన్తో మాసస్స ప్రాకృతః నాధిమాసః ॥ * ॥ ఇతి । అతస్సంసర్పత్వం తస్యోపపన్నమ్ । అసఙ్క్రాన్తిమాసద్వయమధ్య

వర్తినః క్షయమాసస్యాంహస్పతిత్వాదుత్తరభావినోఽసఙ్క్రాన్తస్య కా
లాధిక్యేనాధికమాసత్వాన్మాసద్వయమేతన్నిన్దితమ్ । తత ఏతే త్రయోఽపి
జ్యోతిశ్శాస్త్రే వివాహాదౌ క్వచిన్నిన్దితాః । అత ఏవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥
సంసర్పాంహస్పతీమాసావధిమాసశ్చ నిన్దితాః ॥ * ॥ ఇతి । యదా తు స
ఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తః క్షయమాస ఏక ఏవ వా అసఙ్క్రాన్తిరేక ఏవ వాఽధి
మాసో భవతి తదా తముభయం వర్జ్యమిత్యుక్తం కేశవీయే — ॥ శ్లో ॥
యస్మిన్మాసి న సఙ్క్రాన్తిః సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవ వా । సంసర్పాంహస్పతీ
మాసౌ సర్వకర్మబహిష్కృతౌ ॥ * ॥ ఇతి । నారదశ్చ — ॥ శ్లో ॥ స
ఙ్క్రాన్తిరహితో మాసో ద్వౌ వా సఙ్క్రాన్తియుగ్మయుక్ । పూర్వస్సం
సర్పమాసస్స్యాదంహస్పతిరథాపరః ॥ మలమాసావిమౌ ప్రోక్తౌ సర్వకర్మబ
హిష్కృతౌ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సఙ్క్రాన్తిరహి
తో మాసో మలమాసః ప్రకీర్తితః । మలిమ్లుచాపరాఖ్యశ్చ సఙ్క్రాన్తిద్వ
యయుక్తథా ॥ * ॥ ఇతి । మలిమ్లుచ ఇత్యపరాఖ్యా సంజ్ఞా యస్యేతి విగ్ర
హః, సఙ్క్రాన్తిద్వయయుగపి మాసస్తథా మలిమ్లుచో మాస ఇత్యర్థః । ఏ
వంచ యస్మిన్వత్సరే సఙ్క్రాన్తిరహితో మాసః కేవలో భవేత్తదాఽధిమాసో
వర్జ్యస్తదుత్తరో మాసశ్శుద్ధః, “ ॥ శ్లో ॥ తత్ర యద్విహితం కర్మ హ్యుత్తరే
మాసి కారయేత్ ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । యదా ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తో మా
సో భవేత్తదా క్షయమాసో వర్జనీయస్తత్పూర్వమాసశ్శుద్ధః, “ ॥ శ్లో ॥ ద
ర్శద్వయం యదైకస్మిన్ సౌరే సంసర్పకో భవేత్ । అంహస్పతిర్యదైకస్మిం
శ్చాన్ద్రే ద్వౌ సఙ్క్రమౌ తథా ॥ సంసర్పోఽంహస్పతిశ్చేతి ద్వివిధావధిమాస
కౌ । మతౌ పూర్వాపరౌ దుష్టౌ పరపూర్వౌ శుభావహౌ ॥ ” ఇతి స్మరణా
త్ । సంసర్పరూపోఽధిమాసాఖ్యః పూర్వో దుష్టస్తదుత్తరః కర్మార్హః, అ
ంహస్పతిరూపోఽధిమాసాఖ్య ఉత్తరో దుష్టస్తత్పూర్వో మాసశ్శుభావహ ఇత్య
ర్థః । సఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తస్య క్షయమాసస్య షష్టిదినాత్మకత్వాభా
వేన దినాధిక్యాభావేఽపి సఙ్క్రాన్తైరపి మాసవ్యపదేశప్రయోజకతయా త
దాధిక్యేనాత్రాధిమాసత్వవ్యపదేశః । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥
చాన్ద్రాత్ సౌరాతిరేకేణ సంవత్సరః కదాచిత్త్రయోదశమాసస్స్యాత్ సోఽ

ధిమాసః, తత్ర ద్వౌ మాసావేకనామానౌ షష్టిదినాత్మకౌ, తత్రాద్యః కర్మసు నిన్దిత ఉత్తరస్తు శుద్ధః, చాన్ద్రమాస్యేకస్మిన్ ద్విధా సఙ్క్రమితశ్చేదస్తాస్పతిరత్రోత్తరో దుష్టః, సౌరే చేద్ద్వౌ దర్శౌ సంసర్పో మలిమ్లుచశ్చాద్యో దుష్టః, తౌ మలమాసావాచక్షతే, వర్షే చైకస్మిన్యది ద్వౌ మలమాసౌ పూర్వోఽసఙ్క్రాన్తోఽపి కర్మణ్యః పరో మలమాసః ॥ * ॥ ఇతి । నన్వేకాధిమాసోపేతసంవత్సరస్య త్రయోదశమాసాత్మకత్వం యథా తథా అధిమాసద్వయోపేతసంవత్సరస్య చతుర్దశమాసాత్మకత్వం ప్రాప్తమ్, నచ తదుక్తమ్, "అస్తి త్రయోదశో మాస ఇత్యాహుః" ఇతివచ్చతుర్దశమాసస్యాశ్రూయమాణత్వాత్ । నైష దోషః, అసఙ్క్రాన్తత్వేనాధికత్వప్రసక్తియుక్తయోర్ద్వయోర్మధ్యే పూర్వస్యాధిమాసత్వనిషేధాత్ । ఉక్తం హి జ్యోతిస్సిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ యదా కన్యాగతే సూర్యే వృశ్చికే వాఽథ ధన్వని । ఝకరే వాఽథ కుమ్భే వా నాధిమాసో విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - వృశ్చికాదిచతుర్షు యదా మలమాసః ప్రాప్నోతి తదా సూర్యే తులాకన్యయోర్వర్తమానే సత్యసఙ్క్రాన్తోఽపి నాధిమాస ఇతి । యదా కన్యాగత ఇత్యుపలక్షణమ్ । పూర్వేషు ప్రసక్తోఽసఙ్క్రాన్తో నాధిమాసః, తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ చైత్రాదర్వాఙ్నాధిమాసః పరతస్త్వధికో భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చైత్రాదారభ్య ఉపరితనేషు మాసేషు యదా యౌ కౌచిద్ద్వౌ మాసావసఙ్క్రాన్తౌ తదా తయోరర్వాచీనః పూర్వో నాధిమాసః, ఉత్తరస్తు భవత్యధిమాస ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకత్ర మాసద్వితయం యది స్యాద్వర్షేఽధికం తత్ర పరోఽధిమాసః । త్రయోదశం తు శ్రుతిరాహ మాసం చతుర్దశః క్వాపి న చైవ దృష్టః ॥ * ॥ ఇతి । నన్వేవమపి ద్వ్యసఙ్క్రాన్తియుక్తక్షయమాసోపేతవత్సరస్యైకాదశమాసత్వం ప్రసజ్యేత, తచ్చ "ద్వాదశమాసాస్సంవత్సరః" "అస్తి త్రయోదశో మాస ఇత్యాహుః" ఇత్యాదిశ్రుత్యా విరుద్ధమితి చేన్న, ద్వ్యసఙ్క్రాన్తియుక్తస్య క్షయస్య మాసద్వయత్వేన పరిగణనాత్ । తథా చ కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ తిథ్యర్ధే ప్రథమే పూర్వో ద్వితీయేఽర్ధే తదుత్తరః । మాసావితి బుధైశ్చిన్త్యౌ క్షయమాసస్య మధ్యగౌ ॥ * ॥ ఇతి । క్షయమాసస్య స్వత

న్తరిత్వేఽపి “ పరపూర్వాఽశుభావహా ” ఇతివచనాత్తస్మాత్సప్రయుక్తంకర్మ పూర్వత్రమాసే కర్తవ్యమ్ । శుద్ధమాసవత్స్వతన్త్రత్వాత్తత్రైవకర్తవ్యమి తి కేచిత్తదసాధు, “ ॥ శ్లో ॥ సంసర్పాహ్మస్పతీ మాసౌ సర్వకర్మబహిష్కృ తౌ ॥ ” ఇతివచనాత్ । అసఙ్క్రాన్తైరధిమాసస్యతు “ ॥ శ్లో ॥ ఏషషష్టిది నో మాసః పూర్వార్ధంతు మలిమ్లుచః ॥ ” ఇతిస్మరణేనోత్తరశేషత్వాదుత్త రమాసఏవకర్తవ్యమితిచన్ద్రికాకాలాదర్శకాలనిర్ణయపితృమేధసారాదౌ నిరూపితమ్ । మలమాసస్వరూపమభిహితమ్, అత్రపరస్పరవిరుద్ధానివచ నానిసన్తి, తాన్యప్యత్రైవార్థేకథంచిద్యోజనీయాని, దుర్యోజనానిచ త్యాజ్యానినను । శ్రీధరీయాదౌపూర్ణిమాద్వయయోగేతదయోగేచమలమా సత్వముక్తమ్, తథాహి — ॥ శ్లో ॥ అమాచపూర్ణిమాచైవయన్మాసియుగళం భవేత్ । యస్మిన్నదృశ్యతేవాపిచౌళకర్మాదివర్జయేత్ ॥ ద్వితీయపూర్ణిమా యుక్తం విషమాసం వదన్తిహి । పూర్ణిమాచనదృశ్యేత మలమాసః ప్రకీ ర్తితః ॥ ఏకమాసేద్వేచపూర్ణే దర్శస్యైకస్యసమ్భవే । అగ్నిజ్వాలేతివి ఖ్యాతాశుభకర్మవినాశినీ ॥ * ॥ అత్రవ్యవస్థావిహితా జ్యోతిశ్శాస్త్రే — ॥ శ్లో ॥ దర్శాన్తఃపూర్ణిమాన్తశ్చచాన్ద్రోమాసోద్విధామతః । జాతిభేదా ద్దేశభేదాత్తౌచమాసౌవ్యవస్థితౌ ॥ దర్శాన్తమాసోయద్దేశేతత్రదర్శప్రయు క్తితః । మలమాసాదిదోషస్స్యాన్నాన్యదేశ ఇతిస్థితిః ॥ పౌర్ణమాస్యన్తమా సోఽపియస్మిన్దేశే ప్రవర్తతే । తత్రతన్మలమాసాదిదోషోనాన్యత్రవిద్య తే ॥ నర్మదాదక్షిణేభాగేదర్శాన్తోమాసఇష్యతే । నర్మదోత్తరభాగేతు పూర్ణిమాన్తఇతిస్థితిః ॥ అమావాస్యాపరిచ్ఛిన్నోమాసస్స్యాద్బ్రాహ్మణ స్యతు । సఙ్క్రాన్తిపౌర్ణమాసీభ్యాంతథైవనృపవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు, “ అహ్మాస్పతిరవన్తీషు సంసర్పః కేకయేషుచ । అధిమాసస్తుపాఞ్చా లేసమదృష్టిస్తుభారతే ॥ ” ఇతి తత్ “ తస్మాదాహితాగ్నిరాన్నృతంవదే త్ ” ఇతివద్దోషాధిక్యప్రదర్శనపరమ్ । ఉక్తంచ కాలదీపే — ॥ శ్లో ॥ స ర్వత్రదోషాదోషాస్స్యుర్దేశకాలవ్యవస్థితాః । తేషాంతుతత్రతత్రైవ షాదోషాధిక్యాయకేవలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దర్శాన్తేచాన్ద్రమాసానుష్ఠాతౄ ణామేవశ్రాద్ధాదౌమలమాసదోషోనతుసౌరానువర్తినామ్, తత్రైకసంజ్ఞ మాసద్వయాభావాత్ .

మలమాసేకర్తవ్యాని

మలమాసేకర్తవ్యాన్యాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ గర్భే వార్ధుషికే భృత్యే శ్రాద్ధకర్మణి మాసికే । సపిణ్డీకరణే నిత్యే నాధిమాసం వివర్జయేత్ ॥ తీర్థస్నానం జపో హోమో యవవ్రీహితిలాదిభిః । జాతకర్మాన్త్యకర్మాణి నవశ్రాద్ధం తథైవ చ ॥ మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపి చ షోడశ । చన్ద్రసూర్యగ్రహే స్నానశ్రాద్ధదానజపాదికమ్ ॥ కార్యాణి మలమాసేఽపి నిత్యం నైమిత్తికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । గర్భే - గర్భప్రయుక్తే పుంసవనసీమన్త ఇతి యావత్, వార్ధుషికే - " ॥ శ్లో ॥ అశీతిభాగో వృద్ధిస్స్యాన్మాసి మాసి సబన్ధకే । " ఇత్యాది వచనోక్తవృద్ధిగ్రహణే, భృత్యే - సంవత్సరాదిపర్యన్తకాలకృతే భృత్యే, నిత్యే - నిత్యదానే, హోమోఽత్రౌపాసనహోమః, అన్త్యకర్మాణి - దాహోదకపిణ్డదానాస్థిసఞ్చయనాదీని । గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మణి యచ్ఛ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధం తథైవ చ । గ్రహణే పుంసవాదౌ చ తత్పూర్వత్ర పరత్ర వా ॥ * ॥ ఇతి । నిమిత్తవశాదితి వాక్యశేషః । కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మ చ పుంసూతిసీమన్తోన్నయనవ్రతమ్ । మలిమ్లుచేఽపి కుర్వీత నిమిత్తం యది జాయతే ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ రోగే చాలభ్యయోగే చ సీమన్తే పుంసవేఽపి చ । యద్దదాతి సముద్దిష్టం పూర్వత్రాపి న దుష్యతి ॥ * ॥ ఇతి । రోగే - రోగశాన్త్యై, అలభ్యయోగే - అర్ధోదయాదివిహితశ్రాద్ధాదౌ । మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యగ్రహే చైవ మరణే పుత్రజన్మని । మలమాసేఽపి దేయం స్యాద్దత్తమక్షయకారకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సత్యతపాః — ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచాహ్వయే మాసే విపత్తిర్యది జాయతే । తస్మిన్నపి చ కర్తవ్యా పిణ్డదానోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మణి యచ్ఛ్రాద్ధం దర్శశ్రాద్ధం తథైవ చ । ప్రతిసంవత్సరం యచ్చ పూర్వమాసే ప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధజాతకనామాని యే చ సంస్కారసంవ్రతాః । మలిమ్లుచేఽపి కర్తవ్యా ఇష్టిః కామ్యాశ్చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంస్కారాః - అన్నప్రాశనాదయః, సంవ్రతాః - చాతుర్మాస్యవ్రతాదయః । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహసపిణ్డ్యన్తం క

ర్మగ్రహణజన్మనోః । సీమన్తే పుంసవే శ్రాద్ధం ద్వావేతౌ జాతకర్మ చ ॥ రో
గశాన్తిరలభ్యే చ యోగే శ్రాద్ధం వ్రతాని చ । ప్రాయశ్చిత్తం నిమిత్తస్య వ
శాత్పూర్వే పరత్ర వా ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశాహసపిణ్డ్యన్తం కర్మ - ద్వాద
శాహకాలీనం యత్సపిణ్డీకరణం తదన్తం యస్యేతి విగ్రహే మరణాదారభ్య
దహన నగ్నప్రచ్ఛాదన తిలోదక పిణ్డదాన నవశ్రాద్ధదశాహహోమ షో
డశశ్రాద్ధ సపిణ్డీకరణాత్మకం కర్మేతి యావత్ । గ్రహణే పుత్రాదిజన్మని
సీమన్తే పుంసవే చ విహితం శ్రాద్ధమ్, ఏతౌ ద్వౌ - పుంసువనసీమన్తౌ, జా
తకర్మ చ - ఆహితాగ్నేరిష్టిరనాహితాగ్నేర్హోమః, ప్రాయశ్చిత్తమ్ - స
న్ధ్యాత్యతిక్రమాదౌ యత్ప్రాయశ్చిత్తం తత్, నిమిత్తస్య వశాత్ - యదా
పూర్వమాసే నిమిత్తముత్పద్యతే తదా పూర్వమాసే కుర్యాద్యదా పరమా
సే నిమిత్తముత్పద్యతే తదా పరత్ర యదా మాసద్వయే నిమిత్తముత్పద్యతే
తదోభయత్రేత్యర్థః । అత్ర ద్వాదశాహగ్రహణం వత్సరాన్తసపిణ్డీకరణ
స్యాప్యుపలక్షణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం సపిణ్డనం కుర్యాత్కాలదోషం న చి
న్తయేత్ । వర్షాన్తే ద్వాదశాహే వా సపిణ్డీకరణం యది ॥ గురుభార్గవయో
ర్మౌఢ్యే బాల్యే వా వార్ధకేఽపి వా । మలమాసేఽపి కర్తవ్యాః క్రియాః
పూర్వాశ్చ మధ్యమాః ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । అన్యే తు — ॥ శ్లో ॥
ప్రేతస్య వత్సరాదర్వాగ్యదా సంస్కారమిచ్ఛతి । న కాలనియమో జ్ఞేయో
న మౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ త్రిపక్షాది సాపిణ్డ్యేఽపి న కా
లనియమ ఇత్యాహుః । ఏవం చ వత్సరాత్పూర్వం యత్కర్తవ్యం తత్ర నా
ధిమాసదోష ఇతి గమ్యతే । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రా
గేవోక్తకాలే నైమిత్తిక వృషోత్సర్గః, తత్ర న మాసాదిదోషః ॥ * ॥ ఇతి ।
యత్తు వసిష్ఠవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధేయం ప్రతిష్ఠాం చ యజ్ఞదాన
వ్రతాని చ । వేదవ్రతం వృషోత్సర్గచూడాకరణ మేఖలాః ॥ మఙ్గల్యమభి
షేకం చ మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తత్కామ్యమ్, “ కార్తి
క్యాం వైశాఖ్యాం గ్రహణే సంక్రమే వా ” ఇతి బోధాయనోక్తకామ్యవృ
షోత్సర్గవిషయమ్ । తథా చ తత్ర వర్జనీయేషు మధ్యే కాలాదర్శకారేణ స
ఙ్గృహీతం — ॥ శ్లో ॥ ఆశ్రమస్స్వీకృతిః కామ్యవృషోత్సర్గశ్చ నిష్క్రి

షః ॥ * ॥ ఇతి । తథా ఆద్యైకోద్దిష్టం మలమాసే కుర్యాత్, "ఆద్యమేకాదశేఽహని - ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం తత్సామాన్యముదాహృతమ్ - ఏకాదశేఽహని శ్రాద్ధం కుర్యాదేవావిచారయన్" ఇత్యాదిభిస్స్మృతాహో దేకాదశాహ ఏవాద్యైకోద్దిష్టవిధానాత్ । తథా జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకరాశౌ స్థితే సూర్యే యది మాసో ద్విధా భవేత్ । ఏకోద్దిష్టం తు పూర్వత్ర న పరత్ర కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శకారేణేదం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ పూర్వమాసస్థనిమిత్తాధీనమేకోద్దిష్టం తత్రైవ కృత్వా ఉత్తరత్ర న కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ "॥ శ్లో ॥ సూతకాన్తే నరః కుర్యాదేకోద్దిష్టద్వయం బుధః । సూతకే పతితే చాపి స్వాతన్త్ర్యం నాతిలఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి వ్యాసస్మరణాన్మధ్యే సూతకాన్తరాపాతే, స్వాతన్త్ర్యమ్ - మహైకోద్దిష్టమ్, ఏకాదశాహే కృత్వా, ఆశౌచాపగమానన్తరమావృత్తాద్యం యథా క్రియతే తద్వన్మలమాసేప్యేకాదశాహే ఆద్యశ్రాద్ధం కృత్వా శుద్ధమాసే తావృత్తాద్యమూనమాసికాత్పూర్వం కుర్యాత్ । తథా స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ ఆద్యశ్రాద్ధవిఘ్నే తు భార్గవవారనన్దాచతుర్దశీత్రిజన్మనిత్యక్త్వా ఊనమాసికాత్పూర్వమనుష్ఠేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా చ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అధిమాసమృతానాం తు ఆద్యమేకం సమాచరేత్ । శుద్ధమాసే తదన్యాద్యం శుద్ధే చైవోనమాసికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ షష్టిదినాత్మక మృతమాసస్థద్వితీయతిథౌ ద్వితీయమాసికం కర్తవ్యమ్, తదా మృతమాసాత్పూర్వమాసే ప్రథమాబ్దికం భవిష్యతి, "॥ శ్లో ॥ బుధశ్చాన్ద్రమసస్యైవ మాసమలే దివసే సతి । ఆద్యాబ్దికం ప్రకుర్వీత" ఇతి స్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆవృత్తిరన్యమాసీయానాం ద్వాదశాహే సపిణ్డనే । తథా నావర్తయేదాద్యం మలే త్వావృత్తిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । గర్భస్తైరపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం తు యచ్ఛ్రాద్ధం తన్నైమిత్తికముచ్యతే । తత్కార్యం పూర్వమాసే చ కాలాధిక్యే చ ధర్మతః ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ ఏతత్సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్తనమాసికవిషయమ్, చశబ్దాదుత్తరమాసేఽపి కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం సపిణ్డీకరణానన్తరభావీని మాసికాన్యప్యుభయత్ర కార్యాణి । తథా హారీతః —

॥ శ్లో ॥ అథ మాసేనకర్తవ్యం శ్రాద్ధమాభ్యుదయంతథా । తత్రైవకామ్యంయత్కర్మ వత్సరాత్ప్రథమాదృతే ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంయత్కించిచ్ఛ్రాద్ధకంభవేత్ । ఇష్టంవాప్యథవాపూర్తం తన్నకుర్యాన్మలిమ్లుచే ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాపవాదశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్ప్రథమవత్సరే ప్రతిమాసంక్రియమాణం త్రైపురుషికం మాసికం శ్రాద్ధం తన్మలిమ్లుచేఽపిమాసేకార్యమితివక్తుం వత్సరాత్ప్రథమాదృత ఇత్యుక్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్మిన్నేవవిషయే వసిష్ఠోఽపి — ॥ వా ॥ సంవత్సరమధ్యే యద్యధికమాసోభవేన్మాసికార్థందినమేకం వృద్ధింనయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సత్యవ్రతః — ॥ శ్లో ॥ అబ్దమధ్యేఘటందద్యాదన్నమాజ్యేన సంయుతమ్ । సంవత్సరేవివృద్ధేఽపి ప్రతిమాసంచమాసికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గభస్తిః — ॥ శ్లో ॥ నకుర్యాన్మలమాసేతు కర్మ కించిత్కథంచన । ముక్త్వా నైమిత్తికశ్రాద్ధం తద్ధితత్రైవకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిమాసంమృతాహేచ యచ్ఛ్రాద్ధం ప్రతివత్సరమ్ । మన్వాదౌచయుగాదౌచ తచ్ఛ్రాద్ధముభయత్రచ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యాగాదికం మాసికంచ శ్రాద్ధంచాపరపక్షికమ్ । మన్వాదికంతైర్థికంచ కుర్యాన్మాసద్వయేఽపిచ ॥ * ॥ ఇతి । తైర్థికమితిపూర్వదృష్టతీర్థవిషయమ్, అపూర్వదర్శనస్య నిషిద్ధత్వాత్ । తథా, “ ॥ శ్లో ॥ మాసికే సముత్క్రాన్తే చాన్ద్రమానేతిథిద్వయమ్ । యదిస్యాత్తత్రకుర్వీత మాసికద్వితయంక్రమాత్ ॥ ” ఇతిఏకమేవమాసికం పూర్వత్రచ పరత్రచ కుర్యాదిత్యర్థః । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్యమాసేప్రమీతానామధిమాససమాగమే । ఏకనామ్నాతుకర్తవ్యం మాసికద్వయమీరితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యమాసే - అధిమాసవ్యతిరిక్తమాసే । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహనిసంప్రాప్తే అధిమాసోభవేద్యది । మాసద్వయేఽపికుర్వీత శ్రాద్ధమేవం నముహ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ షష్టిభిర్దివసైర్మాసః కథితోబాదరాయణైః । ఉత్తరే దేవకార్యాణి పితృకార్యాణిచోభయోః ॥ * ॥ ఇతి । శ్లోకగౌతమశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌమాసావేకనామానావేకస్మిన్ వత్సరేయది । ఉత్తరే దేవకార్యాణి పితృకార్యాణిచోభ

యోః ॥ * ॥ ఇతి । ఏషు శ్రాద్ధపిత్రుకార్యశబ్దో మాసికాదిశ్రాద్ధపరః, త్రైపక్షికోనమాసికవిషయే పిత్రుమేధసారేఽభిహితమ్— ॥ వా ॥ తత్తన్మాసవృద్ధౌ త్రైపక్షికమూనానిచ పూర్వత్రైవ, నపరత్రపునఃకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సుధీవిలోచనే వ్యాఖ్యాతమేతత్ — ॥ వా ॥ ద్వితీయమాసవృద్ధౌ మృతాహాత్త్రిపక్షఏవ త్రైపక్షికంకుర్యాన్నచపరత్రమాసే, అత్రిపక్షత్వాత్, ఏవంషష్ఠమాసవృద్ధౌ ఊనషాణ్మాసికం షష్ఠమాస ఏవ కుర్యాన్నచపరమాసే, తస్యసప్తమత్వాత్, ఏవం ద్వాదశమాసవృద్ధావూనాబ్దికం ద్వాదశమాస ఏవకుర్యాన్నత్రయోదశమాసే, “ ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తుకర్తవ్యం ప్రతిమాసంతుమాసికమ్ । ” ఇతిమృతాహవిహితమాసికస్యైవ ప్రతిమాసంకర్తవ్యత్వవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికోనషాణ్మాస్యే ఊనాబ్దికమథాచరేత్ । ఏతేషామేవకాలేతు నపునఃకరణంభవేత్ ॥ ” ఇతి ఊనానాంపునఃకరణనిషేధాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు “ షడ్భిర్దివసైః ” ఇతి షష్టిదినానామేకమాసత్వస్మరణేన ఉత్తరమాసానామపి ఆద్యషష్ఠద్వాదశమాసత్వాద్ద్విత్రిదినైరూనేషు తేషూనానాం కరణసమ్భవాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరేప్రవృద్ధేఽపిప్రతిమాసంతుమాసికమ్ । ” ఇతి మాసికమాత్రస్యప్రతిమాసంకర్తవ్యత్వవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । కార్యాణిమలమాసేఽపి నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ ” ఇతిషోడశానామపిమాసికానాముభయత్రకర్తవ్యత్వవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిమాస్యూనే ఆద్యేషష్ఠేతథాన్తిమే । ప్రతిమాసంమృతేఽహ్న్యబ్దంస్యుస్త్రిపక్షేచషోడశ ॥ ” ఇతి త్రైపక్షికోనమాసికానామపి షోడశమధ్యపాతిత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధందర్శేఽప్యహరహశ్శ్రాద్ధమూనాదిమాసికమ్ । తర్పణంచ నిమిత్తస్య నిత్యత్వాదుభయత్రచ ॥ ” ఇతికాలాదర్శకారేణ ఊనాదీనాముభయత్ర విధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికోనషాణ్మాస్యే ” ఇతిపునఃకరణనిషేధస్య “ ॥ శ్లో ॥ ఊనానాం నాపకర్షస్స్యాత్పునరప్యపకర్షణే । ” ఇతివచనేన ఉత్సర్గాపకర్షవిషయత్వప్రతీతేః, పునఃకరణమాత్రవిషయత్వే “ ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్సంవత్సరాద్యస్య సపిణ్డీకరణంకృతమ్ । షోడశానాం ద్విరావృత్తిం

కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః ॥ " ఇత్యాదివచనవిరోధప్రసఙ్గాత్ , అతఆద్య
శ్రాద్ధాదీని షోడశమాసికాని మలమాసే తదుత్తరమాసే చావృత్త్యా కార్యా
ణీత్యాహుః । ప్రథమాబ్దికవిషయే హారీతః — ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తే
హ్నికర్తవ్యమాబ్దికం ప్రథమం ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ అస
ఙ్క్రాన్తే తు కర్తవ్యమాబ్దికం మాసికం తథా । ఏవం సపిణ్డనాన్తం చ వత్సరో
దఘటాదికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । లఘుహారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ద్వా
దశే మాసి కార్యా పిణ్డక్రియా సుతైః । క్వచిత్త్రయోదశేఽపి స్యాదాద్యం
ముక్త్వా తు వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డక్రియా - మృతాహశ్రాద్ధక్రియా,
ద్వాదశే మాసి పూర్ణే సతి త్రయోదశమాసీతి యావత్ , క్వచిదధిమాస
యుక్తవత్సరే త్రయోదశే మాసి పరిపూర్ణే సతి చతుర్దశే మాసీతి యావత్ ,
ఆద్యమాబ్దికం త్వధిమాసవత్యపి సంవత్సరే ద్వాదశే మాసి పూర్ణే సతి కార్యం
త్రయోదశే మాసి కార్యమిత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం
ప్రథమం యత్స్యాత్తత్కుర్వీత మలిమ్లుచే । త్రయోదశే చ సంప్రాప్తే కు
ర్వీత పునరాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పునరాబ్దికమ్ - ప్రత్యాబ్దికమ్, ఉత్తరే మా
సి సంప్రాప్తే కుర్వీతేత్యర్థః । అతశ్శుద్ధమాసమృతానాం ప్రథమాబ్దికం మ
లమాసాగమే సతి తత్ర కర్తవ్యమ్ , ద్వితీయాద్యాబ్దికం తు తదుత్తరే శుద్ధ
మాసే కర్తవ్యం న పూర్వత్ర మలమాసే । తథా చ సత్యవ్రతః — ॥ శ్లో ॥
వర్షే వర్షే తు యచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని । మలమాసే
న కర్తవ్యం వ్యాఘ్రస్య వచనం తథా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
మాసే సంవత్సరే చైవ తిథిద్వైధం యదా భవేత్ । తత్రోత్తరాతిథిగ్రాహ్యా
న పూర్వా తు మలిమ్లుచా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ " ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచస్తు యో
మాసస్స మాసః పాపసంజ్ఞకః । త్యక్త్వా తముత్తరే కుర్యాత్పిత్ర్యదైవాది
కాః క్రియాః ॥ వర్జితః పితృదేవాభ్యాం స మాసః పాపసంజ్ఞకః ॥ " ఇత్యాదీ
ని వచనాని శుద్ధమాసమృతానాం ప్రత్యాబ్దికవిషయతయా యోజనీయాని,
మలమాసమృతానాం తు ప్రత్యాబ్దికం మలమాసాగమే సతి తత్రైవ కర్తవ్యమ్ ।
తథా చ భృగుః — ॥ శ్లో ॥ మలమాసే మృతానాం తు యచ్ఛ్రాద్ధం ప్రతి
వత్సరమ్ । మలమాసే తు తత్కార్యం నాన్యేషాం తు కథంచన ॥ * ॥ ఇతి ।

అన్యేషామ్ - శుద్ధమాసమృతానామ్, మలమాసేన కార్యమ్, కింతు శుద్ధమాస ఏవేత్యర్థః । సత్యతపాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతుయచ్ఛ్రాద్ధం మృతాహేతు మలిమ్లుచే । కుర్యాత్తత్ర ప్రమీతానామన్యేషాముత్తరత్రతు ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ మలమాసేమృతానాంతు శ్రాద్ధం యత్ప్రతివత్సరమ్ । మలమాసేతు కర్తవ్యం నాన్యేషాంతు కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ ॥ శ్లో ॥ గర్భే వార్ధుషికే భృత్యే ప్రేతేనిత్యేఽనుమాసికే । ఆబ్దికేచతథా శ్రాద్ధే నాధిమాసం వివర్జయేత్ ॥ ప్రతిసంవత్సరశ్రాద్ధం మలమాసే నవర్జయేత్ । నిత్యాని యాని కర్మాణి నిమిత్తాఖ్యానియానిచ ॥ ఏకసంజ్ఞౌయదామాసౌ స్యాతాంసంవత్సరేక్వచిత్ । తత్రాద్యేపితృకార్యాణి దేవకార్యాణిచోత్తరే ॥ ద్వౌమాసావేకనామానౌ స్యాతాంసంవత్సరేయది । పూర్వత్రపితృకార్యాణి దేవకార్యాణి చోత్తరే ॥ ” ఇతికాత్యాయనప్రచేతశ్శాతాతపపైఠీనసివచనాని మలమాసమృతవిషయాణి । యత్తుగాలవవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతు యచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని । మాసద్వయేఽపితత్కుర్యాద్వ్యాఘ్రస్యవచనంయథా ॥ * ॥ ఇతి । యదపి మరీచివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిమాసంమృతాహేయచ్ఛ్రాద్ధంచప్రతివత్సరమ్ । మన్వాదౌచ యుగాదౌచ మాసయోరుభయత్రచ ॥ * ॥ ఇతి, యదపి కాలాదర్శవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచాన్యమాసేషు మృతానాం శ్రాద్ధమాబ్దికమ్ । తర్పణం చ నిమిత్తస్య నిత్యత్వాదుభయత్రచ ॥ * ॥ ఇత్యేవమాదీన్యుభయత్ర సాంవత్సరికశ్రాద్ధప్రతిపాదకాని వచనాని మలమాస మృతానాంప్రత్యాబ్దికం మలమాసఏవ కర్తవ్యం, శుద్ధమాసేషుమృతానాం ప్రథమాబ్దికంమలమాసే, ద్వితీయాద్యాబ్దికంతు శుద్ధమాసఇత్యేవంపరాణి । తథాచ కాలనిర్ణయే — ॥ వా ॥ అతో మలమాసమృతానాం కదాచిత్ప్రత్యాబ్దికం మలమాసే కార్యమ్, శుద్ధమాసమృతానాంచ ప్రథమాబ్దికం తత్రకార్యమ్, ద్వితీయాద్యాబ్దికంతు శుద్ధమాసఇత్యేతం నిర్ణయమభిప్రేత్య “ పితృకార్యాణిచోభయోః ” ఇత్యాదీనివచనాని ప్రవృత్తాని ॥ * ॥ ఇతి । అపరార్కే — ॥ శ్లో ॥ అధిమాసమృతానాంతు మృతాహస్తత్రనోత్తరే ।

అన్యేషాముత్తరేకుర్యాత్ప్రథమంత్వాధికేచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యాన్యపి
వర్జ్యావర్జ్యకార్యాణి కాలాదర్శకారస్సంగృహ్యోదాజహార — ॥ శ్లో ॥
అబ్దోదకుమ్భమన్వాది మహాలయయుగాదిషు । శ్రాద్ధందర్శేఽప్యహరహ
శ్శ్రాద్ధమూనాదిమాసికమ్ ॥ మలిమ్లుచాన్యమాసేషు మృతానాం శ్రాద్ధ
మాబ్దికమ్ । శ్రాద్ధంచపూర్వదృష్టేషు తీర్థేషుచ యుగాదిషు ॥ మన్వాది
షుచయచ్చాఛ్రిష్టం దానందైనందినంచయత్ । తిల గోభూహిరణ్యానాం
సన్ధ్యోపాసనయోఃక్రియా ॥ పర్వహోమశ్చాగ్రయణం సాగ్నేరిష్టిశ్చ
పర్వణోః । నిత్యాగ్నిహోత్రహోమశ్చదేవతాతిథిపూజనమ్ ॥ స్నా
నంచస్నానవిధినాచాభక్ష్యాపేయవర్జనమ్ । తర్పణంచ నిమిత్తస్య నిత్య
త్వాదుభయత్రచ ॥ అనిత్యమనిమిత్తంచ దానంచ మహాదాదికమ్ । అ
గ్న్యాధానాధ్వరాపూర్వతీర్థయాత్రామరేక్షణమ్ ॥ దేవారామ తటా
కాది ప్రతిష్ఠామౌఞ్జీబన్ధనమ్ । ఆశ్రమస్వీకృతిఃకామ్యవృషోత్సర్గశ్చనిర్గ
మః ॥ రాజ్ఞోఽభిషేకఃప్రథమశ్చూడాకర్మ వ్రతానిచ । అన్నప్రాశనమా
రమ్భోగృహాణాంచప్రవేశనమ్ ॥ స్నానంవివాహోనామాతిపన్నదేవ
మహోత్సవః । వ్రతారమ్భసమాప్తీచ కామ్యంకర్మ చపాప్మనః ॥ ప్రా
యశ్చిత్తంచసర్వస్య మలమాసేవివర్జయేత్ ॥ ఉపాకర్మోత్సర్జనేచ పవిత్ర
దమనార్పణమ్ । అవరోహశ్చహైమన్తస్సర్పాణాంబలిరష్టకాః ॥ ఈశా
నస్యబలిర్విష్ణోశ్శయనం పరివర్తనమ్ । దుర్గేన్ద్రస్థాపనోత్థానేధ్వజోత్థా
నంచవజ్రిణః ॥ పూర్వత్రప్రతిషిద్ధాని పరత్రాన్యచ్చదైవికమ్ ॥ * ॥ ఇతి।
అత్రనిత్యత్వాదుభయత్రచేత్యన్తేన గ్రన్థేన కర్తవ్యసంగ్రహః, అనిత్యమ
నిమిత్తంచేత్యారభ్యవర్జయేదిత్యన్తేన వర్జనీయసంగ్రహః, ఉపాకర్మేత్యా
రభ్య పరత్రాన్యచ్చ దైవికమిత్యన్తేన మలమాసే వర్జితానాం సతాం శు
ద్ధమాసేఽవశ్యం కర్తవ్యత్వేన సంగ్రహః, అత్ర కేషుచిత్సాక్షివచనాన్యు
క్తాని అవశిష్టేష్వప్యుచ్యన్తే । ననూదాహృతే సంగ్రహవచనే భాద్రపదా
పరపక్షశ్రాద్ధస్యాప్యుభయత్ర కర్తవ్యతాప్రతీయతే, " మహాలయ
యుగాదిషు " ఇతి తత్రపఠితత్వాత్ । అన్యత్రాపి " ॥ శ్లో ॥ యాగా
దికం మాసికంచ శ్రాద్ధంచాపరపక్షికమ్ ।" ఇతిఉభయత్ర కర్తవ్యతా

ప్రతీయతే । సాచస్మృతివిరుద్ధా । తథాచకాఠకగృహ్యే — ॥ శ్లో ॥ మహాలయాష్టకా శ్రాద్ధోపాకర్మా ద్యపికర్మ యత్ । స్పష్టమాసవిశేషాఖ్యవిహితంవర్జయేన్మలే ॥ * ॥ ఇతి । భృగురపి — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధిశ్రాద్ధం తథాసోమ మగ్న్యాధేయం మహాలయమ్ । రాజాభిషేకం కామ్యంచ నకుర్యాద్భానులఙ్ఘితే ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ యాతుధానప్రియోమాసః కన్యార్కేజాయతేయది । పిత్ర్యం దైవం తదాకర్మహ్యుత్తరేమాసియుజ్యతే ॥ * ॥ ఇతి, యాతుధానప్రియః - అధిమాసఇత్యర్థః, పితామహశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సోమయాగాదికర్మాణి షష్టిష్టిర్యాగ్రయణంతథా । మహాలయాష్టకా శ్రాద్ధే మలమాసె విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, షష్టిష్టిః - కాఠకశాఖాదౌ ప్రసిద్ధా । జ్యోతిఃపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీమతిక్రమ్య యదాకన్యాం వ్రజేద్రవిః । తదాకాలస్యవృద్ధత్వాదతీతైవ పితృక్రియా ॥ * ॥ ఇతి, అతీతైవ - పఞ్చమపక్షాతిక్రాన్తైవేత్యర్థః, నాగరఖణ్డేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నభోవాఽథనభస్యోవా మలమాసోయదాభవేత్ । సప్తమఃపితృపక్షస్స్యాదన్యత్రైవతుపఞ్చమః ॥ * ॥ ఇతి, ఏవంచాభద్రానుష్ఠానముయుక్తమ్, కాలనిర్ణయాదౌపరిహృతమేతత్, " ॥ వా ॥ సంగ్రహవాక్యే మహాలయాపరపక్షశబ్దేనమఖాత్రయోదశ్యావివక్షితత్వాన్నదోషః " ఇతి, " ॥ శ్లో ॥ మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । " ఇతితస్యోభయత్రానుష్ఠానమభిహితమ్ । యత్తుపరాశరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాసఃకన్యాగతేభానావసఙ్క్రాన్తోయదాభవేత్ । పిత్ర్యందైవం తదాకర్మ తులార్కేకర్తురక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతితత్పూర్వోక్తకాలే శ్రాద్ధానుష్ఠానాసమ్భవే ద్రష్టవ్యమ్, తస్యగౌణకాలత్వాత్ । దర్శశ్రాద్ధమధిమాసేఽపికర్తవ్యమ్ । " ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మణియచ్ఛ్రాద్ధం దర్శశ్రాద్ధం తథైవచ । ప్రతిసంవత్సరంయచ్చ పూర్వమాసెప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । యత్తు ఋశ్యశృఙ్గవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరాతిరేకేణ మాసోయస్స్యాన్మలిమ్లుచః । తస్మింత్రయోదశశ్రాద్ధం నకుర్యాదిన్దుసఙ్క్షయే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిరోధఃపరిహృతఃకాలాదర్శే — ॥ వా ॥ నాస్తివిరోధఃకామ్యశ్రాద్ధవిషయత్వాదస్యనిషేధస్య, సంభవతి

హి దర్శే కామ్యశ్రాద్ధమ్ “ కన్యాంకన్యాదినే ” ఇత్యాదినా తిథివార న
క్షత్రవిహితమ్, తేన కామ్యశ్రాద్ధవిషయోయమృశ్యశృఙ్గనిషేధః ॥*॥
ఇతి । చన్ద్రికాయాంతు ఋశ్యశృఙ్గవచనమన్యథాపఠితమ్ “ ॥ శ్లో ॥ త
స్మింస్త్రయోదశే శ్రాద్ధం నకుర్యాన్నోపతిష్ఠతే । ” ఇతి । మత్స్యపురా
ణే — ॥ శ్లో ॥ దర్శే చాహరహః శ్రాద్ధం దానంచ ప్రతివత్సరమ్ । గోభూ
తిలహిరణ్యానాం మాసేచస్యాన్మలిమ్లుచే ॥ * ॥ ఇతి । మైత్రేయసూత్రే
పి — ॥ వా ॥ మాసద్వయే యద్యేకరాశిం సఙ్క్రమేతాదిత్యస్తత్రా
ద్యోమలిమ్లుచశ్శుద్ధోఽన్యః పార్వణేష్టిరగ్నిహోత్రహోమోఽగ్నిహో
త్రాగ్రయణం సన్ధ్యోపాసనం షర్వస్థాలీపాకశ్చయాన్యన్యాని నిత్యాని
హ్యపి యత్నేన క్రియన్తే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుపైఠీనసివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥
శ్రౌతస్మార్తక్రియాస్సర్వా ద్వాదశేమాసికీర్తితాః । త్రయోదశేతు స
ర్వాస్తా నిష్ఫలాఇతి కీర్తితాః ॥ తస్మాత్త్రయోదశేమాసికుర్యాత్తానక
థంచన । కుర్వన్ననర్థమేవాశు కుర్యాదాత్మవినాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర
నిష్ఫలాఇత్యభిధానాత్సర్వం ఫలకామనయా ప్రవృత్తం కర్మ నిషిధ్యతఇతి
గమ్యతే । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఇష్ట్యాది సర్వకామ్యంతు
మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నచసర్వాస్తాఇత్యభిధానాన్నిత్యనై
మిత్తికయోరపి నిషేధశ్శఙ్కనీయః, “ ॥ శ్లో ॥ నిత్యనైమిత్తికే కుర్యా
త్ప్రయతస్తుమలిమ్లుచే । ” ఇతి బృహస్పతివచనాత్ । జాబాలినాపితథై
వోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నిత్యంనైమిత్తికంచైవ శ్రాద్ధంకుర్యాన్మలిమ్లుచే । తి
థినక్షత్రవారోక్తం కామ్యంనైవకదాచన ॥*॥ ఇతి । యోఽయంమలమా
సే కామ్యనిషేధోఽసావారమ్భసమాప్తివిషయః, “ ॥ శ్లో ॥ అసూర్యా
నామ యేమాసాన తేషు మమసంమతాః । వ్రతానాంచైవయజ్ఞానామార
మ్భశ్చసమాప్తయః ॥ ” ఇత్యారమ్భసమాప్త్యోరేవాధిమాసే ప్రతిషేధా
త్ । ఆరమ్భసమాప్త్యోర్మధ్యపాతిన్యధిమాసేఽపి తదారబ్ధం కామ్యమను
ష్ఠేయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అధిమాసేనిపతితే ప్యేషఏవవిధిక్రమః । ” ఇతిస్మర
ణాత్ । యత్తుకాఠకగృహ్యసమాప్తిప్రతిపాదకవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రవృ
త్తంమలమాసాత్ప్రాక్కామ్యంకర్మ సమాపితమ్ । ఆగతే మలమాసేఽపి

తత్సమాప్యం నసంశయః ॥ * ॥ ఇతి తత్సావనమాసప్రవృత్తికృచ్ఛ్రచా
న్ద్రాయణాదివిషయమ్ । తత్రాఽవశ్యకంతు యత్కామ్యకర్మ తన్మలమాసే
ప్యనుష్ఠేయమ్ । తద్యథా , ప్రక్రాన్తేమలమాసేయది కశ్చిద్బాలగ్రహ
గ్రస్తో రాక్షసాదినాగృహ్యతే, తదా “ ॥ శ్రు ॥ అగ్నయేరక్షోఘ్నేపురోడాశ
మష్టాకపాలంనిర్వపేత్ ” ఇతి విహితారక్షోఘ్నేష్టిస్తదైవకర్తవ్యా, మల
మాససమాప్తిప్రతీక్షాయాం బాలాదిమరణప్రసఙ్గాత్ । యదా వృష్ట్య
భావాత్సస్యానిశుష్యన్తి మలమాసశ్చాగతస్తదా “ కారీర్యా వృష్టికా
మోయజేత ” ఇతివిహితేష్టిర్నకాలవిళంబంసహతే । ఏవమన్యా ఇష్టయః
స్మార్తాన్యప్యావశ్యకాన్యుదాహరణీయాని । నిత్యనైమిత్తికయోరపి య
దనన్యగతికం యస్యాతిక్రమేప్రాయశ్చిత్తప్రాప్తిర్యస్యచమాసాన్తరే వి
హికకాలాభావస్తదేవ మలమాసే కార్యమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ అనన్యగతికం ని
త్యం కుర్యాన్నైమిత్తికంతథా । ” ఇతిస్మరణాత్ । కాఠకగృహ్యేఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ మలేఽనన్యగతిం నిత్యం కుర్యాన్నైమిత్తికీం క్రియా
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మలంవదన్తికాలస్యకా
లం కాలవిదోఽధికమ్ । నేహకుర్యాదశేషేజ్యామన్యత్రావశ్యకాద్వి
ధేః ॥ * ॥ ఇతి । అనన్యగతికానిచ నిత్యాని గృహ్యపరిశిష్టోదాహృతా
ని ॥ శ్లో ॥ అవషట్కారహోమశ్చ పర్వచాగ్రయణంతథా । మలమా
సేతుకర్తవ్యం కామ్యాఇష్టీస్తువర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అవషట్కారహో
మాః - అగ్నిహోత్రౌపాసనవైశ్వదేవాదయః , పర్వ - దర్శపూర్ణ
మాసౌపార్వణస్థాలీపాకశ్చ , దర్శాదీనాం నిత్యత్వమకరణే ప్రత్యవా
యస్మరణాత్ , కాలాన్తరనిమిత్తప్రాయశ్చిత్తామ్నానాదవగన్తవ్యమ్ ।
తథాచఆథర్వణికా ఆమనన్తి — ॥ శ్రు ॥ యస్యాగ్నిహోత్రమదర్శపూ
ర్ణమాసమనాగ్రయణమతిథివర్జితంచాహుతమవైశ్వదేవమవిధినాహుత
మాసప్తమాంస్తస్యలోకాన్హినస్తి ॥ * ॥ ఇతి । తైత్తిరీయకేఽపి — ॥ శ్రు ॥
అగ్నయేపథికృతే పురోడాశమష్టాకపాలం నిర్వపేద్యోదర్శపూర్ణమాస
యాజీసన్నమావాస్యాంవా పౌర్ణమాసీంవాఽతిపాతయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
గత్యన్తరయుక్తానితు నిత్యాని తత్రవర్జ్యాని । తదుక్తం కాఠకగృహ్యపరి

శిష్టే — ॥ శ్లో ॥ సోమయాగాదికర్మాణి నిత్యాన్యపిమలిమ్లుచే । పశ్వి
ష్ట్యాగ్రయణాధానచాతుర్మాస్యాదికాన్యపి ॥ మహాలయాష్టకాశ్రాద్ధో
పాకర్మాద్యపికర్మ యత్ । స్పష్టమాసవిశేషాఖ్యవిహితం వర్జయేన్మలే ॥*॥
ఇతి । నచాగ్రయణస్య సగతికాగతికయోరుదాహరణం విరుద్ధమితి శఙ్కనీ
యమ్, తస్యమలమాసె వికల్పితత్వాత్ । తదాహ పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥
సఙ్క్రాన్తిరహితేమాసి కుర్యాదాగ్రయణంనవా ॥ * ॥ ఇతి । అనన్యగతి
కాని నైమిత్తికాని గ్రహణస్నానాదీని, తేషాం మలమాసేఽపి కర్తవ్యతా
మాహయమః — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యగ్రహేస్నానంశ్రాద్ధదానజపాది
కమ్। కార్యాణిమలమాసేఽపినిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥*॥ ఇతి । సగతికానితు
నైమిత్తికానిజాతేష్ట్యాదీని, “॥శ్రు॥ వైశ్వానరంద్వాదశకపాలంనిర్వపేత్పు
త్రేజాతే” ఇతి విహితాయాఇష్టేరాశౌచేఽపసితే యథానుష్ఠానం తద్వ
న్మలమాసేఽప్యపసితేఽనుష్ఠాతుంశక్యత్వాత్సగతికత్వమ్ । శఙ్ఖోఽపి —
॥ శ్లో ॥ సావకాశంతు యత్కార్యం నకుర్యాన్మాసిదూషితే । కుర్యాన్నిర
వకాశంతు నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । వర్జితాన్యాహ వృద్ధశా
తాతపః — ॥ శ్లో ॥ అస్తగేచగురౌశుక్రే వృద్ధే బాలే మలిమ్లుచే । వ్ర
తారమ్భాపవర్గౌచ నకుర్యాన్మౌఞ్జిబన్ధనమ్ ॥ * ॥ వృద్ధగార్గ్యోఽపి —
॥ శ్లో ॥ నామాన్నప్రాశనం చౌళం వివాహంమౌఞ్జిబన్ధమ్ । నిష్క్రా
మంజాతకర్మాపి కామ్యం వ్రతవిసర్జనమ్ ॥ అస్తగేచగురౌశుక్రేవృద్ధేబా
లేమలిమ్లుచే। ఉద్యాపనముపారమ్భం వ్రతానాంనైవకారయేత్ ॥*॥ ఇతి ।
జాతకర్మాదీనాంచౌళాత్పూర్వభావినాంనిషేధస్స్వకాలాతిపత్తివిషయః ।
తథా గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ నామకర్మ చ జాతేష్టిం యథాకాలం సమాచరే
త్ । అతిపాతేతుకుర్వీత ప్రశస్తేమాసి పుణ్యభే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిః —
॥ శ్లో ॥ మాసప్రోక్తేషుకార్యేషు మూఢత్వం జీవశుక్రయోః । అధిమా
సాదిదోషాశ్చ నస్యుఃకాలవిధేర్బలాత్ ॥ గర్భాదిప్రాశనాంతానిప్రా
ప్తకాలం నలఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ బాలేవా
యదివావృద్ధే శుక్రేచాస్తంగతేగురౌ । మలమాసఇవైతాని వర్జయేద్దేవ
దర్శనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అనాది దేవతాందృష్ట్వాఽశు

చిస్నాన్యన్నష్టభార్గవే । మలమాసేఽప్యనావృత్తతీర్థయాత్రాం వివర్జయే
త్ ॥ * ॥ మత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆధానంయజ్ఞకర్మాపి ప్రాయశ్చి
త్తం వ్రతానిచ । నకుర్యాన్మలమాసేఽపి శుక్రగుర్వోరుపప్లవే ॥ * ॥ ఇతి ।
దర్శపూర్ణమాసాగ్నిహోత్రాణాం యజ్ఞత్వేఽపిప్రథమానుష్ఠానమే
వ తేషాంనిషిద్ధమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భం దర్శపూ
ర్ణేష్ట్యో రగ్నిహోత్రస్యచాదిమమ్ । ప్రతిష్ఠాపనకర్మాద్యం మలమా
సే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిశ్శాస్త్రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తత్ర దత్త
మదత్తం స్యాద్ధుతం నహుతమేవచ । సుజప్తమప్యజప్తం స్యాన్నోపవాసః
కృతో భవేత్ ॥ నయాత్రా నవివాహశ్చ నచవాస్తునివేశనమ్ । నప్రతి
ష్ఠాచ దేవానాం ప్రాసాదగ్రామభూరుహామ్ ॥ నహిరణ్యంసువాసాంసి
ధారయేదితి నిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ వాపీకూప
తటాకానాం ప్రతిష్ఠాం యజ్ఞకర్మ చ । నకుర్యాన్మలమాసేతు మహాదాన
వ్రతానిచ ॥ * ॥ ఇతి । మహాదానాని - తులాపురుషాదీని షోడశకనకాదీని
దశ । ఏతచ్చ పూర్వం నిరూపితమ్ । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ ఉపక్రమమ
థోత్సర్గం కామ్యముత్సవమష్టకాః । మాసవృద్ధావపరాః కార్యా వర్జయిత్వా
తు పైతృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ గృహప్రవేశగోదానస్నా
నాశ్రమమహోత్సవాన్ । నకుర్యాన్మలమాసేతు గురౌ శుక్రే తథా
స్తగే ॥ * ॥ ఇతి । శుక్రబృహస్పత్యోర్మౌఢ్యాదిప్రతిపాదనపూర్వ
కం మలమాసవర్జ్యాన్యతిదిశతి । తత్ర కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ మి
హిరేణసహాత్యన్తం సన్నికర్షాద్బృహస్పతేః । కవేశ్చాదర్శనం యత్త
న్మౌఢ్యమాహుర్మహర్షయః ॥ తతోర్వాగార్ధకంమౌఢ్యమూర్ధ్వంబా
ల్యం ప్రకీర్తితమ్ । పక్షఃప్రాగ్దిశివృద్ధత్వం పశ్చాత్పఞ్చదినం కవేః ॥ శై
శవం ప్రాక్త్రిపఞ్చాహం పశ్చాద్దశదినం స్మృతమ్ । శైశవం వార్ధకం పక్షః
ప్రాక్పశ్చాచ్చబృహస్పతేః ॥ మలిమ్లుచేనిషిద్ధాని కర్మాణ్యత్రాపి వర్జ
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మిహిరః - సూర్యః , కవేః - శుక్రస్య , ప్రాగ్దిశివృద్ధ
త్వమ్ , పక్షః - పఞ్చదశదినాని , పశ్చాత్ - ప్రతీచ్యాందిశి , పఞ్చదినం
వృద్ధత్వం స్మృతమ్ , శైశవమ్ - బాల్యమ్ , ప్రాక్ - ప్రాచ్యాందిశి , ప

ఇచ్ఛదినస్మృతమ, పశ్చాత్ - ప్రతీచ్యాందిశి, దశదినస్మృతమ్ । ప్రాచ్యాం ప్రతీచ్యాం దిశిచ వార్ధకం శైశవంచ బృహస్పతేఃపక్షః, మలిమ్లుచె నిషిద్ధాని కర్మాణి సర్వాణి గురుశుక్రయోర్మౌఢ్యే వార్ధకశైశవయోఽపి వర్జయేదిత్యర్థః । మలమాసస్యైవ ద్విరాషాఢాసంజ్ఞకవిశేషమాహ వృద్ధమిహిరః — ॥ శ్లో ॥ మాధవాద్యేషుషట్స్వేకమాసిదర్శద్వయంయదా। ద్విరాషాఢస్సవిజ్ఞేయశ్శ్మతేకర్కటకేఽచ్యుతః ॥ మేషాది మిథునాన్తేషు యదాదర్శద్వయంభవేత్ । అబ్దాన్తరే తదావశ్యం మిథునారేహరిస్స్వపేత్ ॥ కర్కటాదిత్రికేవాపి యదాదర్శద్వయంభవేత్ । అబ్దాన్తరే తదావశ్యం కర్కటారేహరిస్స్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అధిమాసె క్షయమాసేపి వర్జ్యావర్జ్యవివేకస్సమానఇత్యుక్తం కారకగృహ్యే — ॥ శ్లో ॥ రవిసంక్రమహీనేయోవర్జ్యావర్జ్యవిధిఃస్మృతః । యఏవతద్విసఙ్క్రాన్తౌ మలమాసేప్యుదీరితః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మలమాసెద్విసఙ్క్రాన్తౌ సఙ్క్రాన్తిగహితె తథా । కార్యవర్జ్యవివేకస్స్యాదితిశాస్త్రవిదోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । తదేవం కార్యాకార్యవివేకఃపఞ్చధాసంపన్నః, తత్రకించిన్మలమాసఏవ కర్తవ్యం తద్యథా మలమాసమృతానాంయదాకదాచిత్ప్రత్యాబ్దికమన్యమాసమృతానాం ప్రథమాబ్దికంచ, కించిత్తుశుద్ధమాసఏవకర్తవ్యమ్, తద్యథోపాకర్మాది, కిచిదుభయత్రాపి కర్తవ్యం తద్యథా అబ్దోదకుమ్భాది, కించిదుభయోరన్యతరస్మిన్ నిమిత్తవశాత్కర్తవ్యం తద్యథాద్వాదశాహ సపిణ్డ్యాది, కించిన్మలమాసేకర్తవ్యం తద్యథా అనిత్యమనిమిత్తంచేత్యాది, ఇతి మలమాసనిర్ణయః.

దర్శశ్రాద్ధనిర్ణయః

అథదర్శశ్రాద్ధమ్ । తత్రలోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకుర్యాదవశ్యంతు ప్రమీతపితృకోద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసిమాసి వృద్ధౌ ప్రత్యబ్దమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథితాప్రేతకృత్యైషాపిత్ర్యం నామవిధుక్షయే । తస్మిన్యుక్తస్యైతినిత్యం ప్రెతకృత్యాహిలౌకికీ ॥ * ॥ ఇతి । విధుక్షయె - అమావాస్యాయామ్, యత్పిత్ర్యంనామకర్మక్రియతే సైషాప్రెతకృత్యేతి ప్రథితాలోకే, ప్రెతాః- పితృపితామహాదయః, తద

ర్థం క్రియా ప్రేతకృత్యా, లౌకికీ - లోకవిదితా పైత్రకృత్యా, తస్మిన్ - విధుక్షయే , యుక్తస్య - శ్రద్ధధానస్య , నిత్యమ్ - ప్రతిమాసమ్ , పతి - ఆగచ్ఛతి , కర్తవ్యత్వేనోపతిష్ఠతఇత్యర్థః । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ అథ శ్రాద్ధమమావాస్యాయాంపితృభ్యోదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచిన్నిత్యాని కుర్యాదిన్దుక్షయాదిషు ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం శ్రద్ధాన్వితఃకుర్వన్ ప్రీణయత్యఖిలంహి తత్ । మాసిమాస్యసితే పక్షే పఞ్చదశ్యాం నరేశ్వర ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతపితృకఃకుర్యాద్దర్శాబ్దికమహాలయాన్ । జనన్యామపి జీవన్త్యామేషధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ననిర్వపతి యచ్ఛ్రాద్ధం ప్రమీత పితృకోద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసిమాసి ప్రాయశ్చిత్తీయ తేహిసః ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ దర్శేస్నాత్వాపితృభ్యస్తు దద్యాత్కృష్ణతిలోదకమ్ । అన్నంచవిధివద్దద్యాత్సన్తతిస్తేనవర్ధతే ॥ దర్శశ్రాద్ధమతిక్రమ్య యోభుఙ్క్తేతునరాధమః । చణ్డాలత్వమవాప్నోతి జన్మాని నవపఞ్చచ ॥ * ॥ ఇతి । పితామహోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యావ్యతీపాత పౌర్ణమాస్యష్టకాసుచ । విద్వాంశ్ఛ్రాద్ధమకుర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయ తేహిసః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యతీపాతలక్షణముక్తం మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రవణాశ్వి ధనిష్ఠార్ద్రా నాగదైవతమస్తకైః । యద్యమారవివారేణ వ్యతీపాతస్సఉచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । నాగదైవతమ్ - ఆశ్లేషానక్షత్రమ్ , మస్తకమ్ - మృగశిరః , యద్యమావాస్యాశ్రవణాదీనామన్యతమేన నక్షత్రేణ రవివారేణచయుక్తాసవ్యతీపాత ఇత్యర్థః । ఏతేషు వచనేషు నిత్యత్వసాధక నిత్యాదిపదశ్రవణాద్దర్శాష్టకాది శ్రాద్ధం నిత్యమ్ । నిత్యత్వసాధకానిచ కాలనిర్ణయే దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ నిత్యంసదా యావదాయుర్నకదాచిదతిక్రమేత్ । ఇత్యుక్త్వాతిక్రమేదోషశ్శ్రుతేరత్యాగచోదనాత్ ॥ ఫలాశ్రుతేర్వీప్సయాచతన్నిత్యమితికీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రచోద్దేశ్యదేవతాః పితృపితామహప్రపితామహాః మాతామహ మాతృపితామహ మాతృప్రపితామహాశ్చ “ ॥ శ్లో ॥ దర్శశ్రాద్ధంతు యత్ప్రోక్తం పార్వణం తత్ప్రకీర్తితమ్ । సపిణ్డీకరణం

కృత్వా కుర్యాత్పార్వణవత్సదా ॥" ఇతి శాతాతపస్మరణాత్, "॥ శ్లో ॥ త్రీనుద్దిశ్యతుయత్తద్ధి పార్వణం మునయోవిదుః ।" ఇతి కణ్వస్మరణాచ్చ, దర్శశ్రాద్ధస్యపార్వణత్వేన తత్ర పిత్రాదీనాం త్రయాణాముద్దేశ్యత్వమ్ "॥ శ్లో ॥ పితౄణాం మాతామహాంశ్చైవ ద్విజశ్రాద్ధేన తర్పణమ్ । అనృణస్స్యాత్పితౄణాంతు బ్రహ్మలోకం సగచ్ఛతి ॥ కృత్వాతు పైతృకం శ్రాద్ధం పితృప్రభృతిషు త్రిషు । కుర్యాన్మాతామహానాంచ తథైవానృణ్యకారణాత్ ॥ పితరోయత్ర పూజ్యన్తే తత్ర మాతామహాఅపి । అవిశేషేణపూజ్యాస్స్యుర్విశేషాన్నరకం వ్రజేత్ ॥ పార్వణం కురుతేయస్తు కేవలం పితృహేతుతః । మాతామహాన్నకురుతే పితృహాసప్రజాయతే ॥ యాజ్ఞవల్క్యేన కాలస్తు అమావాస్యాదినోదితః । అవిశేషేణపిత్ర్యస్యతథా మాతామహస్యచ ॥ అమావాస్యాదికాలేషు తద్జ్ఞేయం నమృతేఽహని । అమావాస్యాదికాలేషు కాలైకత్వాత్సహక్రియా ॥ మృతేఽహనితు తద్భేదాన్నయుజ్యేత సహక్రియా । కర్షూసమన్వితం ముక్త్వాతథాద్యశ్రాద్ధషోడశ ॥ ప్రత్యాబ్దికంచ శేషేషు పిణ్డాస్స్యుష్షడితిస్థితిః ॥" ఇత్యాదిస్మరణాద్దర్శమహాలయాదిషు మాతామహాదీనాం త్రయాణామప్యుద్దేశ్యత్వం సిద్ధమ్ । నచాత్రమాత్రాదీనాం మాతామహ్యాదీనాంచ పృథగుద్దేశ్యత్వమస్తి, "॥ శ్లో ॥ అష్టకాసుచ వృద్ధౌచ" ఇత్యాదినా అష్టకాదిభ్యోఽన్యత్రదర్శాదిశ్రాద్ధే తన్నిషేధస్యోక్తత్వాత్ । నచ "అన్యత్ర పతినాసహ" ఇతివచనాత్సపత్నీకత్వేన వరణం కార్యమితివాచ్యమ్, తాసాముద్దేశ్యత్వాభావేఽపి "పతిభోజనేనసహ తాసామపి తృప్తిర్భవతి" ఇతిచన్ద్రికాదౌ తస్యవ్యాఖ్యాతత్వాత్ । అతోఽష్టకాదిభ్యోఽన్యత్ర దర్శాదౌ పృథగుద్దేశ్యత్వం సపత్నీకత్వేనోద్దేశ్యత్వంచ నాస్తీతి నిబన్ధనేషు నిర్ణీతమ్ । యత్తుసపత్నీకత్వహానేఽపి "పితుర్దర్శం సమాచరేత్ । పితామహాదిషు తథా సపత్నీకత్వసమ్భవాత్ ॥" ఇతి । తన్మాతరి జీవన్త్యామపి పిత్రాదీనాం పితామహాదీనాం తిసృణాంచ దర్శే పిణ్డతిలోదకదానం కార్యమిత్యేవంపరమ్ । తదుక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నమాతృషు పృథక్ఛ్రాద్ధం మునిభిర్యత్రకీర్తితమ్ । పత్యుః పిణ్డోదకం సాధ్వీభుఙ్క్తే

యాఽనపకారిణీ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తువిష్ణువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ యానుద్ది
శ్య భవేచ్ఛ్రాద్ధం తేభ్యస్తర్పయతిద్విజః ॥ * ॥ ఇతి తత్ప్రత్యాబ్దిక
విషయమ్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దాఙ్గం తిలం దద్యాన్నిషిద్ధేఽపి పరేఽహని ।
వర్గైకస్యవచోయేషామన్యేషాంతువివర్జయేత్ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । యే
షాంవచః - ఉద్దేశ్యత్వోక్తిరిత్యర్థః । ఏవంచామావాస్యాయాం మాత్రాదీ
నాముద్దేశ్యత్వం నాస్తి పిత్రాదీనాం భోజనే సపత్నీకత్వేన వరణమపినా
స్తి, తిలోదకంపిణ్డదానంచాస్తి మాత్రాదీనాం మాతామహ్యాదీనాంచ, శి
ష్టాచారోఽపి తత్రైవేత్యాహుః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్వభర్తృప్ర
భృతిత్రిభ్యస్స్వపిత్రాదిభ్యఏవచ । విధవాకారయేచ్ఛ్రాద్ధం నిత్యం నై
మిత్తికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । తిలోదకం దర్శశ్రాద్ధాత్పూర్వం కార్యమ్,
" ॥ శ్లో ॥ అమాష్టకాసుసఙ్క్రాన్తౌ పాతేవా గ్రహణేషుచ । స్నాత్వా
తిలోదకం దత్వా తతశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ దర్శేతిలోదకం పూర్వం,
పశ్చాద్దద్యాన్మహాలయే । ప్రత్యబ్దేతు కృతేశ్రాద్ధే పరేఽహనితిలోదక
మ్ ॥ " ఇత్యాదిస్మరణాత్ । దర్శేప్రత్యాబ్దికేసతి విశేషఉక్తఃస్మృత్యన్త
రే — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికేసమనుప్రాప్తే దర్శశ్చేత్తర్పణంనహి । బ్రాహ్మ
ణాన్ భోజయేత్పూర్వం పిణ్డాత్పూర్వంతు తర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హా
రీతః — ॥ శ్లో ॥ వసిత్వావసనం శుష్కం స్థలఆస్తీర్ణబర్హిషి । విధి
జ్ఞస్తర్పణంకుర్యాత్సర్వాన్పితృగణాంస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రే — ॥ శ్లో ॥ దర్శేతిలోదకం దద్యాచ్ఛుష్కవాసాజలాద్బహిః । త
ర్పయేదార్ద్రవాసాశ్చేత్త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః —
ఉపరాగే పితృశ్రాద్ధే తీర్థేఽమాయాంచసఙ్క్రమే । నిషిద్ధేఽపిహిసర్వ
త్ర సాక్షతైస్తర్పయేత్తిలైః ॥ * ॥ కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ సవ్యాన్వా
రబ్ధేన పాణినాతర్పయేత్తిలాభావేసువర్ణేన దర్భైర్వా యత్రాశుచిస్థలం
వా దర్భహీనంవా కామమప్సుతర్పయేత్, తిలగ్రహణేతర్జన్యఙ్గుష్ఠయో
గంవర్జయేత్సాక్షిముద్రా, దక్షిణాఙ్గుష్ఠేనైవాఙ్గులౌ తిలాన్ ప్రక్షి
పేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహ్యపూర్వం
తస్మైనైరాస్తీర్యచకుశాంశ్ఛుభాన్ । గోత్రనామస్వధాకారైస్తర్ప

మేదనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । “ ఆయాంతుపితరః ” ఇతి పిత్రూనావాహ్య, “ సకృదాచ్ఛిన్నమ్ ” ఇతిదర్భానాస్తీర్య , తేషువత్సగోత్రాన్యజ్ఞశర్మణః పిత్రూన్స్వధానమస్తర్పయామీతి తర్పయేదిత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ సవ్యం జానుతతోన్వాచ్య పాణిభ్యాం దక్షిణాముఖః । తల్లిఙ్గైస్తర్పయేన్మన్త్రైస్సర్వాన్పితృగణాంస్తథా ॥ ఉదీరతామఙ్గిరసఆయన్త్వితూర్యృక్షమిత్యపి । పితృభ్యఇతి యేచేహ మధువాతాఇతిత్రిచమ్ ॥ పితౄన్ధావ్యయన్ప్రసిఞ్చేద్వై జపేన్మన్త్రాన్యథాక్రమమ్ । తృప్యధ్వమితిచపఠేత్తతః ప్రాఞ్జలిరానతః ॥ నమోవ ఇతి జప్త్వాచ తతోమాతామహానపి । తర్పయేదానృశంస్యార్థం పరమంధర్మమాస్థితః ॥ గోత్రనామస్వధాకారైస్తర్పయేదనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ తర్పణం తిల సంమిశ్రం పిత్రూనుద్దిశ్య వాగ్యతః । ఆసీనః ప్రాఙ్ముఖః కుర్యాద్దక్షిణాభిముఖోఽఞ్జలిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ప్రాఙ్ముఖత్వదక్షిణాముఖత్వయోర్వికల్పః । సర్వమేతన్నిరూపితమధస్తాత్ । జీవపితృకోమాతరిమృతాయామపి దర్భాదిశ్రాద్ధం తర్పణంచ నకుర్యాత్ , ప్రమీతపితృకస్తుజీవన్త్యామపి మాతరికుర్యాత్ । తత్రలౌకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ అమాశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధంచాపరపక్షికమ్ । నజీవపితృకః కుర్యాత్తిలైః కృష్ణైశ్చతర్పణమ్ ॥ ప్రమీతపితృకః కుర్యాద్దర్శాన్సమహాలయాన్ ॥ జనన్యామపిజీవన్త్యామేషధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । క్రతుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అమాష్టకాసుసఙ్క్రాన్తౌ మన్వాదిషుయుగాదిషు । చన్ద్రసూర్యగ్రహోపాతే స్వేచ్ఛయాపూజ్యయోగతః ॥ జీవత్పితా నైవకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం కామ్యం తథాఽఖిలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ సపితుఃపితృకృత్యేషు హ్యధికారోనవిద్యతే । నజీవన్తమతిక్రమ్య కించిద్దద్యాదితి శ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నజీవపితృకః కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధందర్భాదిచోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాపవాద ఉక్తస్తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రేష్టాం పితృయజ్ఞేచ వృద్ధౌమాతుర్మృతేఽహని । విప్రసంపదితీర్థేషు సోఽపిశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ పితుర్యాదేవతాః ప్రోక్తాస్తాఏవాత్ర

చదేవతాః । మృతాహే మాతరశ్శేషే సర్వా ఏవ ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి ।
పిత్రేష్ట్యామ్ - చాతుర్మాస్యేషు పిత్రేష్టిర్నామాస్తి తస్యామ్ , పితృ
యజ్ఞే - పిణ్డపితృయజ్ఞే , వృద్ధౌ - వివాహాదినిమిత్తాయామ్ , మాతృమృ
తాహే, విప్రసంపది - త్రిమధు త్రిసుపర్ణమిత్యాదిగుణయుక్తవిప్రసమ్భ
వే , తీర్థేషు - మహానదీషు స్థానేషు చ , గయాస్థానస్య తీర్థత్వేఽపి విశేషా
న్నాత్ర కుర్యాత్ , సోఽపి - జీవత్పితాపి , పితృశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । పితృక
ర్తృకశ్రాద్ధే యా దేవతాః ప్రోక్తాస్తా ఏవాత్ర పుత్రకర్తృకేఽపి శ్రాద్ధే దేవ
తాః , మాతుర్మృతాహే మాతరో దేవతాః , శేషే - పిత్రేష్ట్యాది శ్రా
ద్ధకర్మణి , సర్వా ఏవ దేవతా ఇత్యర్థః । తదుక్తం మైత్రేయగృహ్యపరిశి
ష్టే — ॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహే పుత్రజననే పిత్రేష్ట్యాం సౌమికే మఖే ।
తీర్థే బ్రాహ్మణ ఆయాతే షడేతే జీవతః పితుః ॥ మహానదీషు సర్వాసు తీర్థే
షు చ గయాం మృతే । జీవత్పితాపి కుర్వీత శ్రాద్ధం పార్వణధర్మవత్ ॥ * ॥
ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యః కుర్వీత సాగ్నికః ।
అనగ్నికోఽపి కుర్వీత జన్మాదౌ వృద్ధికర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాధ్యాది నిమి
త్తాశక్త్యా సర్వాఙ్గయుక్తం శ్రాద్ధం కర్తుమశక్తో దర్శాదౌ సఙ్కల్పశ్రా
ద్ధం కుర్యాత్ । తదుక్తం కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ అశక్త్యా పార్వణశ్రా
ద్ధం యథావత్కర్తుమక్షమః । పిణ్డార్ఘ్యాదివిహీనం తు సఙ్కల్పశ్రాద్ధమా
చరేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞానియస్తు దర్శాదేర్యదా కర్తుం
నశక్నుయాత్ । సఙ్కల్పశ్రాద్ధమేవాసౌ కుర్యాదర్ఘ్యాదివర్జితమ్ ॥ * ॥
ఇతి । ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ సఙ్కల్పశ్రాద్ధే అర్ఘ్యావాహనాగ్నౌక
రణ పిణ్డదానాని వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ సఙ్కల్పం
తు యదా కుర్యాన్న కుర్యాత్పాత్రపూరణమ్ । వికిరం చ న దాతవ్యం పిణ్డాం
శ్చైవ న నిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డనిర్వాపరహి
తం యత్తు శ్రాద్ధం విధీయతే । స్వధానయన లోపోఽత్ర వికిరశ్చ విలుప్య
తే ॥ అక్షయ్యదక్షిణాస్వస్తి సౌమనస్యం యథాస్థితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్య
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాగ్నౌకరణే స్వధానినయనం తథా । వికిరం పి
ణ్డదానం చ సఙ్కల్పే పఞ్చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

దర్శశ్రాద్ధకాలనిర్ణయః

అథదర్శశ్రాద్ధకాలః । పార్వణత్వాత్తస్య కర్మకాలత్వమపరాహ్ణస్య, కుతపస్య ప్రారమ్భకాలత్వమిత్యేతదాబ్దికనిర్ణయే ప్రపఞ్చితమ్, తథాసత్యపరాహ్ణస్య ముఖ్యకర్మకాలత్వాత్పూర్వేద్యురేవవా పరేద్యురేవవాఽపరాహ్ణవ్యాపిన్యమావాస్యా గృహీతవ్యా, పూర్వేద్యురేవాఽపరాహ్ణవ్యాప్తౌ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే చేదమావాస్యా నాపరాహ్ణే భవేద్యది । భూతవిద్ధైవ సా గ్రాహ్యా పితృకార్యేషు సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపది పూర్వాహ్ణే భవేచ్చేదపరాహ్ణే యది న భవేదిత్యర్థః । తథా — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపద్యప్యమావాస్యా పూర్వాహ్ణవ్యాపినీ యది । భూతవిద్ధైవ సా గ్రాహ్యా పిత్ర్యకర్మణి సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యస్యాం సన్ధ్యాగతస్సోమో మృణాళ ఇవ దృశ్యతే । అపరాహ్ణే తదా తస్యాం పిణ్డానాం కరణం ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యో యస్య విహితః కాలస్తత్కాలవ్యాపినీ తిథిః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు కార్ష్ణాజినినోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భూతవిద్ధామమావాస్యాం మోహాదజ్ఞానతోఽపి వా । శ్రాద్ధకర్మణి యే కుర్యుస్తేషామాయుః ప్రహీయతే ॥ * ॥ ఇతి తదపరాహ్ణవ్యాప్త్యభావవిషయం ద్రష్టవ్యమ్ । అపరాహ్ణవ్యాపిన్యా ఉత్తరతిథేర్గ్రాహ్యతామాహ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణః పితౄణాం తు యాఽపరాహ్ణానుయాయినీ ॥ సా గ్రాహ్యా పితృకార్యే తు న పూర్వాఽస్తానుయాయినీ ॥ * ॥ ఇతి । అస్తమయకాలవ్యాపినీ పూర్వా న గ్రాహ్యేత్యర్థః । ఉభయత్రాపరాహ్ణవ్యాపిత్వం ద్వేధా భిద్యతే, ఏకదేశేన కార్త్స్న్యేన చేతి । ఏకదేశవ్యాప్తిశ్చ ద్వేధా భిద్యతే, వైషమ్యేణ సామ్యేన చేతి । తత్ర వైషమ్యేణైకదేశవ్యాప్తౌ మహత్త్వేన నిర్ణయః, " ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యమావాస్యా యదా భవేత్ । తత్రాల్పత్వమహత్త్వాభ్యాం నిర్ణయః పితృకర్మణి ॥ " ఇతి స్మరణాన్మహత్యేవ గ్రాహ్యేత్యభిప్రాయః । తథా చ శివరాఘవసంవాదే — ॥ శ్లో ॥ అల్పాఽపరాహ్ణే త్యాజ్యా మా గ్రాహ్యా స్యాదధికా భవేత్ ॥ * ॥ సామ్యేనోభయత్రైకదేశవ్యాప్తిస్తత్తిథిగతైర్వృద్ధిక్షయసామ్యైస్త్రిధా భిద్యతే,

తత్ర ఖర్వాదిశాస్త్రేణ నిర్ణయః । ఖర్వాదివాక్యంచ పూర్వముక్తమ్ , తచ్చ సర్వతిథిసాధారణ్యేన ప్రవృత్తత్వాదమావాస్యాయామపి వర్తతే । తథాఽమావాస్యాయామేవ విశేషేణ శివరాఘవసంవాదే స ఏవార్థో దర్శితః , “ ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాతుయాహి స్యాదపరాహ్ణద్వయే సమా । క్షయే పూర్వా పరా వృద్ధౌ సామ్యేఽపిచ పరా స్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తిథిక్షయే సినీవాలీ తిథివృద్ధౌ కుహూర్మతా । సామ్యేపిచ కుహూర్జ్ఞేయా వేదవేదాఙ్గవేదిభిః ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్దశీమిశ్రా సినీవాలీ , ప్రతిపన్మిశ్రా కుహూః । తథాచ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ దృష్టచన్ద్రా సినీవాలీ నష్టచన్ద్రా కుహూర్మతా ॥ * ॥ ఇతి । నారదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యమావాస్యా యదా భవేత్ । క్షయే పూర్వా తు కర్తవ్యా వృద్ధౌ సామ్యే తథోత్తరా ॥ * ॥ ఇతి । కార్త్స్న్యేనోభయత్ర వ్యాప్తావపి తిథివృద్ధిత్వాత్తు కుహూరేవ గ్రాహ్యా । యదా దినద్వయేప్యపరాహ్ణం నస్పృశతి తదా సాగ్న్యనగ్నిభేదేన వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా । తథా జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయావ్యాపీయది దర్శస్తిథిక్షయే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాలీ నిరగ్న్యాదేః కుహూర్మతా ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దాత్ స్త్రీశూద్రయోర్గ్రహణమ్ । తథాచ లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీ ద్విజైః కార్యా సాగ్నికైః పితృకర్మణి । స్త్రీశూద్రైశ్చ కుహూర్జ్ఞేయా తథాచానగ్నికైర్ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం శాస్త్రార్థే వ్యవస్థితే సత్యన్యాని బహువిధాని సర్వాణి వచనాని ప్రోక్తేష్వమావాస్యాభేదేష్వన్యతమవిషయత్వేన యథాయోగ్యం యోజనీయాని । తథాహి - తత్ర తావద్బోధాయన ఆహ — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నాత్పరతో యత్ర చతుర్దశ్యనువర్తతే । సినీవాలీ తు సా జ్ఞేయా పితృకార్యే తు నిష్ఫలా ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నాద్యాత్వమావాస్యాపరస్తాత్సంప్రవర్తతే । భూతవిద్ధా తు సా జ్ఞేయా న సా పక్షచ్ఛదశీ భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర మధ్యాహ్నాదూర్ధ్వమపరాహ్ణమతిక్రమ్య పరస్తాదమావాస్యా ప్రవర్తత ఇతి వ్యాఖ్యేయమ్ । తదేతద్వచనద్వయం పరేద్యురేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యోజనీయమ్ । యత్తు బోధాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఘటికైకాప్యమావాస్యా ప్రతిపత్సు న చేత్తదా ।

భూతవిద్ధైవసా గ్రాహ్యా దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపత్సఘ
టికైకాపి కర్మకాలసమ్బన్ధినీ యది న స్యాదిత్యర్థః । తదేతద్వచనం పూర్వే
ద్యురపరాహ్ణవ్యాప్తౌ ద్రష్టవ్యమ్ । యచ్చ హారీతేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥
పూర్వాహ్ణే చేదమావాస్యా హ్యపరాహ్ణే న చేత్తు సా । ప్రతిపద్యపి కర్తవ్యం
శ్రాద్ధం శ్రాద్ధవిదో విదుః ॥ * ॥ ఇతి తద్దినద్వయేప్యపరాహ్ణవ్యాపిత్వా
భావే సతి కుతపకాలవ్యాపిత్వేనానగ్నికేన పరదినే కర్తవ్యమిత్యేవంపరమ్ ।
తథా చ తేనైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భూతవిద్ధాప్యమావాస్యా ప్రతిపన్మిశ్రితా
పి వా । పిత్ర్యే కర్మణి విద్వద్భిః గ్రాహ్యా కుతపకాలికీ ॥ * ॥ ఇతి । శ్లోక
గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే చేత్ప్రతిపదో భూతే సాయమమా
యది । ఆరభ్య కుతపే శ్రాద్ధం రౌహిణం నైవ లఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భృ
గురపి — ॥ శ్లో ॥ మధ్యందినం పితౄణాం యదమావాస్యాన్త్యలిప్తికా ।
తస్మాద్యదహ్ని పర్వాన్తస్తత్ర శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్ర
మధ్యాహ్నే దర్శావసానం తత్ర శ్రాద్ధమిత్యర్థః । యత్తు భరద్వాజవ
చనమ్ — ॥ శ్లో ॥ యది సఙ్గవకాలస్పృగమావాస్యాన్త్యనాడికా । తదా
తస్మిన్దినే శ్రాద్ధం కుర్యాత్పూర్వేద్యురన్యథా ॥ * ॥ ఇతి । యదపి నార
దవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ సఙ్గవస్పృగమావాస్యా చేదహన్యేవ పార్వణమ్ ।
ఊనా చేద్ఘటికాషట్కాద్భవేత్పూర్వదినే విధిః ॥ * ॥ ఇతి తదమాశ్రాద్ధవి
షయమ్ । తచ్చ వక్ష్యతే । యత్తు హారీతవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ కన్యామకర
మీనేషు తులాయాం మిథునే తథా । భూతవిద్ధైవ సర్వేషాం పూజ్యా భవతి
యత్నతః ॥ * ॥ ఇతి తద్వ్రతవిషయమ్ । తథా చ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ తు
లాయాం మకరే మీనే కన్యాయాం మిథునేష్వమా । భూతవిద్ధా వ్రతే గ్రా
హ్యా శేషేషు ప్రతిపద్యుతా ॥ * ॥ ఇతి । సర్వమేతత్సఙ్గృహీతం కాలనిర్ణ
యే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేఽపరాహ్ణకాలీనో దర్శ ఆబ్దికవన్మతః । దినద్వయే
ప్యేకదేశవృత్తౌ గ్రాహ్యో మహత్వతః ॥ తుల్యత్వం చేదేకదేశే క్షయే
పూర్వోఽన్యథోత్తరః । కృత్స్నవ్యాప్త్యోర్ద్వయోరహ్నోరుత్తరస్థితివృద్ధి
తః ॥ సాగ్న్యనగ్నివ్యవస్థా స్యాన్న స్యాచ్చేదపరాహ్ణయోః । పూర్వేద్యు
స్సాగ్నికః కుర్యాదుత్తరేద్యురనగ్నికః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర దినద్వయేఽప్యపరా

ష్ణాస్పర్శాభావపక్షే సాగ్న్యనగ్నివ్యవస్థా కృతా వృద్ధక్షయే — ॥ శ్లో ॥ దర్శో యత్రాపరాహ్ణం స్పృశతి స దివసశ్శ్రాద్ధకాలో ద్వయోశ్చేద్యత్రానల్పస్స తు స్యాద్యది భవతి సమః క్షీయమాణే తు పూర్వః । వృద్ధౌ సామ్యేఽప్యనగ్నేర్భవతి వృషళయోశ్చ శ్వః పరో వాహితాగ్నేః పూర్వో వా త్వాపరాహ్ణం స్పృశతి సకుతపశ్శ్రాద్ధకాలః ప్రశస్తః ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వదినే పరదినే వాఽపరాహ్ణాస్పర్శే తదేవ దర్శస్పర్శయుక్తం దినం గ్రాహ్యమ్, ఉభయత్రాపరాహ్ణే దర్శస్పర్శే, అనల్పః - అధికః, తదేవ దినం గ్రాహ్యమ్, ద్వయోరపరాహ్ణయోస్స్పర్శసామ్యే క్షయపక్షే సర్వైః పూర్వదినం గ్రాహ్యమ్, వృద్ధౌ సామ్యే చ సాగ్నేః పూర్వం నిరగ్నేః స్త్రీశూద్రయోశ్చ పరదినం గ్రాహ్యమిత్యర్థః । ప్రకారాన్తరముక్తం కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యా ద్విధా శుద్ధా భూతవిద్ధా చ సా పునః। చతుర్ధా ప్రతిపద్యేవ భూతపవాపరాహ్ణికీ ॥ తథావిధోభయత్ర స్యాదుభయత్రా తథావిధా । శుద్ధా నిస్సంశయావిద్ధా ప్రథమాపరకాలికీ ॥ ద్వితీయా తు భవేత్పూర్వా తృతీయా తు తిథేః క్షయే । సాగ్న్యనగ్నిస్త్రీశూద్రాణాం పౌర్వాపర్యాద్వ్యవస్థితా ॥ వృద్ధౌ పరైవ సర్వేషాం సైవ సామ్యేఽపి సంమతా । చతుర్థ్యపి పరా గ్రాహ్యా యత్స్యాత్కుతపకాలికీ ॥*॥ ఇతి । ఉభయత్రాపరాహ్ణికీ తృతీయా సా అమావాస్యాక్షయే ఆహితాగ్నేః పూర్వా అనగ్న్యాదీనాం పరా తిథివృద్ధౌ సామ్యే చ పరైవేత్యర్థః । అత్ర కృత్స్నాపరాహ్ణవ్యాపిత్వే తదేకదేశవ్యాపిత్వేఽప్యయమేవ నిర్ణయ ఇతి స్పర్శాధిక్యమనాదృత్యోక్తమ్, ఏతత్, "॥ శ్లో ॥ తత్రాల్పత్వమహత్త్వాభ్యాం నిర్ణయః పితృకర్మణి ।" ఇతి స్మరణాదుపేక్ష్యమ్ । ఏవం చ పూర్వత్ర పరత్ర వా ఏకస్మిన్ దినే అపరాహ్ణే అమావాస్యాస్పర్శే సతి తదేవ గ్రాహ్యమ్, దినద్వయేఽప్యేకదేశే వైషమ్యేణాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యత్రాధికవ్యాప్తిస్తదేవ గ్రాహ్యమ్, సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తౌ అమావాస్యాక్షయే పూర్వదినమ్, వృద్ధావుత్తరదినమ్, దినద్వయేఽపి కృత్స్నాపరాహ్ణవ్యాప్తావుత్తరదినమ్, దినద్వయేఽప్యపరాహ్ణాస్పర్శాభావే ఆహితాగ్నేః పూర్వదినం అనాహితాగ్నిస్త్రీశూద్రాణాం పరదినమితి కాలనిర్ణ

యోక్త దర్శనిర్ణయశ్శిష్టసంమతః । ఆహితాగ్నేర్దర్శశ్రాద్ధమేవ మాసి
శ్రాద్ధం నాపరమిత్యాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ పితృయజ్ఞంతు నిర్వర్త్య వి
ప్రశ్చన్ద్రక్షయేఽగ్నిమాన్ । పిణ్డాన్వాహార్యకంశ్రాద్ధం కుర్యాన్మాసాను
మాసికమ్ ॥ పిణ్డానాం మాసికం శ్రాద్ధమన్వాహార్యంవిదుర్బుధాః । నద
ర్శేనవినాశ్రాద్ధమాహితాగ్నేర్ద్విజన్మనః ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిమాన్విప్రః-
ఆహితాగ్నిర్ద్విజః, చన్ద్రక్షయే - అమావాస్యాయామ్, పితృయజ్ఞమ్-
శ్రౌతంపిణ్డపితృయజ్ఞమ్, నిర్వర్త్య, పిణ్డాన్వాహార్యకమ్ - పిణ్డపితృయ
జ్ఞాఙ్గభూతానాం పిణ్డానామనుపశ్చాదాహార్యంప్రయోజ్యమ్, ఆహార్య
మేవాహార్యకమ్, మాసాఽనుమాసికమ్ - ప్రతిమాసం కుర్యాత్, మాసి
కంశ్రాద్ధమ్ - మాసిశ్రాద్ధమేవ, పిణ్డానామన్వాహార్యమ్ - పశ్చాత్ప్ర
యోజ్యమ్, విదుర్బుధాః దర్శశ్రాద్ధేనవినా మాసిశ్రాద్ధం నాపరమిత్య
ర్థః । అస్యకాలమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డాన్వాహార్యకంశ్రా
ద్ధం క్షీణేరాజని శస్యతే । వాసరస్యతృతీయేఽంశే నాతిసన్ధ్యాసమీపతః ॥
అష్టమేఽంశే చతుర్దశ్యాః క్షీణోభవతిచన్ద్రమాః । అమావాస్యాష్టమాఽం
శేచ పునఃకీలోభవేదణుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర "నాతిసన్ధ్యాసమీపతః" ఇ
తిసాయంకాలస్య నిషేధాదపరాహ్ణః కర్మ కాలఇతి కాలనిర్ణయే వ్యాఖ్యా
తమ్ । యత్తుగౌతమవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యోదయేయత్ర విద్య
తే తత్రవాసరే । ప్రతిపద్యపి కుర్వీత శ్రాద్ధకర్మ విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి ।
యచ్చబృహస్పతివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాకలామాత్రముద
యేయత్రవిద్యతే । తత్రస్నానజపశ్రాద్ధవ్రతహోమాదికారయేత్ ॥*॥
ఇతి । తత్ర శ్రాద్ధశబ్దఃపిణ్డపితృయజ్ఞపరః, అన్యథా " ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీద్వి
జైర్గ్రాహ్యా సాగ్నికైఃపితృకర్మణి." ఇతివచనవిరోధప్రసఙ్గాత్ । ఏవంచ
ప్రతిపద్దినే కించిదమావాస్యాసమ్బన్ధేఽపి తత్రపిణ్డపితృయజ్ఞః పూర్వదినే
శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ । నచైవంపితృయజ్ఞంతు నిర్వర్త్యేతి పితృయజ్ఞస్యపూ
ర్వభావిత్వవచనం విరుద్ధ్యేతేతి శఙ్కనీయమ్, తస్యప్రాయికాభిప్రాయ
త్వాత్ । నపునస్సర్వత్రకృత పిణ్డపితృయజ్ఞస్యైవాగ్నిమతశ్శ్రాద్ధాధికా
రఇతి మనునా నియమ్యతే । పరమార్థతస్తు పితృయజ్ఞశబ్దస్తర్పణపరః ।

తథాచమత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ పితృయజ్ఞంతు నిర్వర్త్య తర్పణాఖ్యం
తుయోఽగ్నిమాన్ । పిణ్డాన్వాహార్యకం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమిన్దుక్షయేసతి ॥ * ॥
ఇతి । ఆహితాగ్నేర్బ్రాహ్మణభోజనాత్మకమపి శ్రాద్ధం నావశ్యకమ్, త
త్ఫలస్యాన్యథాసిద్ధత్వాదిత్యాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ యదేవంతర్పయత్య
ద్భిఃపితౄన్స్నాత్వాద్విజోత్తమః । తేనైవ సర్వమాప్నోతి పితృయజ్ఞక్రి
యాఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తేనైవ - ఆహితాగ్నివిహితేన పిణ్డపితృయజ్ఞేనైవ,
బ్రాహ్మణభోజనాత్మకశ్రాద్ధఫలమాప్నోతీత్యర్థః । ఏవంచాహితాగ్నేస్తిలత
ర్పణం పిణ్డపితృయజ్ఞశ్చావశ్యకః , బ్రాహ్మణభోజనాత్మకం పిణ్డాన్వా
హార్యకశ్రాద్ధంతు వైకల్పికమిత్యుక్తంభవతి । పిణ్డాన్వాహార్యకశ్రాద్ధం
ప్రకృత్యజీవపితృకస్య పిణ్డదానేవిశేషమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమా
ణేతుపితరిపూర్వేషామేవనిర్వపేత్ । విప్రవద్వాపితచ్ఛ్రాద్ధే స్వకంపి
తరమాశయేత్ ॥ పితాయస్యతువృత్తస్స్యాజ్జీవేచ్చాపిపితామహః । పితు
స్స్వనామసఙ్కీర్త్య కీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ పితామహోవా త
చ్ఛ్రాద్ధం భుఞ్జీతేత్యబ్రవీన్మనుః । కామంవా తదనుజ్ఞాతో యుక్తమేవ స
మాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విప్రవత్ - నిమన్త్రితవిప్రవద్వృతమ్ । మృత
పితుఃపితామహస్యవా భోజనపక్షేద్వయోరేవ పిణ్డదానమ్ , పిణ్డదానస్థా
నే భోజనవిధానాత్ , " ॥ శ్లో ॥ జీవమానేనదేయంస్యాద్యస్మాద్భరతస
త్తమ । తస్మాజ్జీవపితా కుర్యాద్ద్వాభ్యామేవనసంశయః ॥ " ఇతి భవిష్య
త్పురాణవచనాచ్చ । " ॥ శ్లో ॥ పితుస్స్వనామసఙ్కీర్త్య కీర్తయేత్ప్ర
పితామహమ్ । " ఇత్యస్మిన్పక్షే ప్రపితామహపితురపి పిణ్డందద్యాత్ ,
" త్రిషుపిణ్డఃప్రవర్తతే " ఇతినియమాత్ । " కామంవాతదనుజ్ఞాతః " ఇ
త్యనేనపక్షాన్తరముక్తమ్, తదనుజ్ఞాతోయుక్తసమాచరణంచాత్ర పితామ
హస్యాపిపిణ్డదానం సమస్తపిణ్డవిలోపో వా, కుతః ? పక్షాన్తరస్యాస్పష్టత్వా
దితి మానవవ్యాఖ్యానేఽభిహితమ్ । తథాచనిగమే — ॥ వా ॥ యోవా
జీవతిపితౄణాం తంభోజయేత్ । పితృస్థానఇత్యేకే । జీవతామజీవతాంవా
దేయమేవేతిహిరణ్యకేతుః ॥ * ॥ ఇతి । తతశ్చ " ॥ శ్లో ॥ సపితుః పితృకృ
త్యేషుహ్యధికారోనవిద్యతే । నజీవన్తమతిక్రమ్యకిఞ్చిద్దద్యాదితిశ్రుతిః ॥ "

ఇతి కాత్యాయనవచనమ్ , ఆహితాగ్నికర్తృకపిణ్డాన్వాహార్యకశ్రాద్ధేన ప్రవర్తతే । తథాచసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ నజీవపితృకః కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమిష్టిం న్యృతేద్విజః । యేభ్యఏవపితాదద్యాత్తేభ్యః కుర్వీతసాగ్నికః ॥ సాగ్నికోఽపినకుర్వీతజీవతిప్రపితామహే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రపితామహగ్రహణం పితృపితామహయోరపేతప్రపితామహప్రదర్శనార్థమ్ । అతఏవవిష్ణుః — ॥ వా ॥ పితరిపితామహే ప్రపితామహేచజీవతినైవదద్యాత్ ॥*॥ ఇతి । సఏవ — ॥ వా ॥ పితరిజీవతిశ్రాద్ధంకుర్యాత్సర్వేషాంపితాకుర్యాత్తేషాంకుర్యాత్పితరిపితామహేచయేషాం పితామహః ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రాదిషుద్వయోరేకస్యవామరణేఽపి తెనైవోక్తమ్ — ॥ వా ॥ యస్యపితాప్రేతస్స్యాత్సపిత్రేపిణ్డంనిధాయ ప్రపితామహాత్పరంద్వాభ్యాం దద్యాత్ , యస్యపితామహః ప్రేతస్స్యాత్తస్మై పిణ్డం నిధాయ ప్రపితామహాత్పరంద్వాభ్యాం దద్యాత్ , యస్యపితా ప్రపితామహశ్చప్రేతౌస్యాతాం సపిత్రే పిణ్డం నిధాయ పితామహాత్పరం ద్వాభ్యాందద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డపితృయజ్ఞేప్యాహయజ్ఞపార్శ్వకః — ॥ శ్లో ॥ హోమాన్తఃపితృయజ్ఞస్స్యాజ్జీవేపితరిజానతః । పితరం భోజయిత్వావా పిణ్డౌనిర్వపణయాత్పరౌ ॥ ఉభౌతస్యవ్యతీతౌతు జీవేచ్చేత్ప్రపితామహః । పిణ్డౌ నిర్వపణయాత్పూర్వౌ భోజయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపివిశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యం జీవపితురోన్నైక్తమగ్నౌ హోమోఽపి పాక్షికః । యేభ్యోవాపి పితా తేభ్యో దద్యాద్వైతానకర్మణి ॥ దద్యాత్తేభ్యఃపరేభ్యస్తు జీవేచ్చేత్త్రితయంయది ॥ * ॥ ఇతి । పిత్ర్యమ్ - పిణ్డదానమ్ , వైతానకర్మణి - పిణ్డపితృయజ్ఞఇత్యర్థః । భవిష్యత్పురాణేతు నిషేధఃకృతః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమర్చనం శ్రాద్ధే నిషిద్ధం మనురబ్రవీత్ । పిణ్డనిర్వపణం చాపి మహాపాతకసంమితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనురత్రజ్ఞానవాన్, మనునాప్రత్యక్షార్చనస్యోక్తత్వాత్ । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యదిజీవపితానదద్యాద్దాహోమాన్తకృత్వావిరమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ వా ॥ పిణ్డాన్నిర్వపణయాత్పరాచీనపాణిః పిత్రే పితామహాయ ప్రపితామహాయై తత్తే తతాసౌయేచత్వామన్వితి తస్మైయఏషాం ప్రేతాస్స్యురితిగౌణ

కారిః ప్రత్యక్షమితరానర్చయేత్తదర్థత్వాత్, సర్వేభ్య ఏవ నిర్వృణుయా
దితి తౌల్వలిః క్రియాగుణత్వాత్ , అపి జీవాన్త ఆత్రిభ్యః ప్రేతేభ్య ఏవ ని
ర్వృణుయాదితి గౌతమః క్రియాహ్యర్థకారితా , ఉపాయవిశేషో జీవమృ
తానాం న పరేభ్యోఽనధికారాన్న ప్రత్యక్షం న జీవేభ్యో నిర్వృణుయాన్న
జీవాన్తర్హి తేభ్యో జుహుయాజ్జీవేభ్యస్సర్వహుతం సర్వజీవనే ॥ * ॥
ఇతి । ఏషామ్ - పిత్రాదీనాం త్రయాణాం మధ్యే యోయః ప్రేతస్తస్మై ని
ర్వృణుయాత్పిణ్డం దద్యాదితరాంస్తు ప్రత్యక్షమర్చయేత్తదర్థత్వాత్పిత్రా
దితృప్తికరపిణ్డార్థత్వాత్పిత్ర్యక్షార్చనస్యేతి గౌణకారిమతమ్ , సర్వే
భ్యః పిత్రాదిభ్యస్త్రిభ్యో జీవేభ్యః ప్రేతేభ్యశ్చ నిర్వృణుయాత్క్రి
యాగుణత్వాత్క్రియాం ప్రతి తేషాం పిత్రాదీనాం గుణభూతత్వాదితి
తౌల్వలిమతమ్ , అపి జీవాన్తే పిత్రాదిషు త్రిషు మధ్యే యో జీవతి తదన్తే ఆ
త్రిభ్యః ప్రేతేభ్యో జీవావ్యవహితేభ్యో నిర్వృణుయాత్క్రియా హ్యర్థకా
రితా అర్థో మరణం తత్ప్రవృత్తితా యతః క్రియేతి గౌతమమతమ్ , ఉ
పాయేత్యాది జీవతాం మృతానాంచ పిణ్డదానే ఉపాయవిశేషో వక్ష్యత ఇ
త్యర్థః । అత్రోపన్యస్తేషు పక్షేషు తావద్గౌతమమతం దూషయతి న పరేభ్య ఇ
తి, పిత్రాదిభ్యస్త్రిభ్యః పరేభ్యో న నిర్వృణుయాదనధికారాత్, “పిత్రే
దదాతి పితామహాయ దదాతి ప్రపితామహాయ దదాతి” ఇతి శ్రుతేస్తేభ్యః
పరేషాం పిణ్డదానేఽనధికార ఆహితాగ్నేరిత్యర్థః , సర్వప్రతిషేధేప్యనధి
కారాదిత్యయమేవ హేతుః । గౌణకారిమతం దూషయతి న ప్రత్యక్షమితి,
“ప్రేతేభ్యో దద్యాత్” ఇతి శ్రుతేః , “॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమర్చనం
శ్రాద్ధే నిషిద్ధం మనురబ్రవీత్” ఇతి స్మృతేశ్చ । తౌల్వలిమతం దూషయ
తి న జీవేభ్య ఇతి । సర్వపక్షానుగతం దూషణమాహ న జీవాన్తర్హి తేభ్య
ఇతి । అథోపాయవిశేష ఉచ్యతే జుహుయాజ్జీవేభ్య ఇతి । పిణ్డనిర్వాప
ణమన్త్రేణ స్వాహాన్తే న జీవేభ్యో జుహుయాత్ప్రేతేభ్యో నిర్వృణుయా
త్ । సర్వే జీవన్తశ్చేత్సర్వేషాం పిణ్డానాం హవనమిత్యర్థః । యథా స్వ
సూత్రమిహ వ్యవస్థా .

అమాయాంయోగవిశేషః

అథాన్యాన్యప్యమావాస్యావిషయాణి వచనానిలిఖ్యన్తే । విష్ణుపు
రాణే — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాయదా మైత్ర విశాఖాస్వాతియోగినీ ।
శ్రాద్ధే పితృగణ స్తృప్తిమవాప్నోత్యష్టవార్షికీమ్ ॥ అమావాస్యా యదా
పుష్యేరౌద్రేఽథర్క్షేపునర్వసౌ । ద్వాదశాబ్దం తదాతృప్తిం ప్రయాన్తి
పితరోఽర్చితాః ॥ వాసవాజైకపాదర్క్షే పితౄణాం తృప్తిమిచ్ఛతామ్ ।
వారుణేచాప్యమావాస్యా దేవానామపిదుర్లభా ॥ నవస్వృక్షేష్వమావా
స్యా యద్యైతేష్వవనీపతే ॥ * ॥ ఇతి । మైత్రమ్ - అనూరాధానక్షత్రమ్,
రౌద్రమ్ - ఆర్ద్రానక్షత్రమ్ , వాసవమ్ - ధనిష్ఠానక్షత్రమ్ , అజైకపా
దృక్షమ్ - పూర్వాభాద్రపదమ్ , వారుణమ్ - శతభిషఙ్నక్షత్రమ్ । తత్రై
వ — ॥ శ్లో ॥ మాఘాసితేపఞ్చదశీ కదాచిదుపైతియోగం యదివారుణే
న । ఋక్షేణకాలస్సవరఃపితౄణాం నహ్యల్పపుణ్యైర్నృప లభ్యతేఽసౌ ॥
గాయన్తికేచిత్పితరఃకదానువర్షామఘాతృప్తిమవాప్యభూయః । మాఘా
సితాన్తే శుభతీర్థతోయైర్యాస్యామతృప్తిం తనయాదిదత్తైః ॥ కాలేధనిష్ఠా
యది నామతస్మిన్ భవేత్తుభూపాలతదాపితృభ్యః । దత్తంజలాన్నం ప్ర
దదాతితృప్తిం వర్షాయుతం తత్కులజైర్మనుష్యైః ॥ * ॥ ఇతి । తస్మిన్కా
లే - మాఘాసిత పఞ్చదశ్యామిత్యర్థః । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥
తత్రైవచేద్భాద్రపదాస్తుపూర్వాః కాలేతదా యత్క్రియతే పితృభ్యః ।
శ్రాద్ధంపరాం తృప్తిముపేత్యతేన యుగసహస్రం పితరస్స్వపన్తి ॥*॥
ఇతి । తత్రైవ - మాఘాసితపఞ్చదశ్యామిత్యర్థః । మహాభారతఏవ —
॥ శ్లో ॥ శ్రవణాశ్విధనిష్ఠార్ద్రానాగదైవతమాపతేత్ । రవివారయుతామా
యాం వ్యతీపాతస్సఉచ్యతే ॥ వ్యతీపాతాఖ్యయోగోఽయం శతార్కగ్ర
హసన్నిభః । అమార్కపాతశ్రవణైర్యుక్తాచేత్పుష్యమాఘయోః ॥ అర్ధో
దయస్సవిజ్ఞేయఃకోటిసూర్యగ్రహైస్సమః । సౌమ్యవారేణయోగోయం
మహోదయఇతిస్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । అర్కః - ఆదిత్యవారః , పాతః -
వ్యతీపాతః । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పాతస్యాన్తః పూర్వపాదస్త్వమా
యాశ్శ్రోణామధ్యం భాస్కరస్యోదయశ్చ । భానోర్వారే త్వేషచార్ధో

దయస్స్యాత్తౌ సమ్యేవా రేతంమహాపూర్వమాహుః ॥ * ॥ ఇతి । ఏషః - భానువారః , అమావాస్యాతిథిర్వా , నతుభాస్కరోదయమాత్రమ్ , పూర్వోక్తభారతవచనాద్భాస్కరోదయసమయే ఏతాదృశయోగశ్చేద్విశేషః , ఉదయానన్తరముహూర్తేదపి భారతవచనానురోధేన యోగేఽర్ధోదయ ఏవ । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ అమావైసోమవారేణ రవివారేణ సప్తమీ । చతుర్థీభౌమవారేణ విషువైస్సదృశంఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాతుసోమేన సప్తమీభానునాసహ । చతుర్థీభూమిపుత్రేణ సోమపుత్రేణచాష్టమీ ॥ చతస్రస్తిథయస్త్వేతాస్సూర్యగ్రహణసన్నిభాః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే సంగృహ్యోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మైత్రేన్ద్రాగ్నిస్వాతియుక్తే దర్శే శ్రాద్ధం కరోతియః । ప్రీతిం పితౄణామాదధ్యాత్సోఽలభ్యామష్టవార్షికీమ్ ॥ ఆదిత్యపుష్యరౌద్రర్క్షయుక్తోదర్శో యదాతదా । శ్రాద్ధదః ప్రీతిమాదధ్యాత్పితౄణాం ద్వాదశాబ్దికీమ్ ॥ వారుణాజైకపాద్వృష్ణపౌష్ణవైర్యద్యమాయుతా । తదాచ శ్రాద్ధకృద్దద్యాత్పితౄణాం తృప్తిముత్తమామ్ ॥ పూర్వభాద్రపదం ప్రాప్తామాఘ్యమాశ్రాద్ధదోనరః । యాగసాహస్రికీంతృప్తిం పితౄణాముపకల్పయేత్ ॥ వాసవేనయదాయుక్తా సైవామాస్యమన్నమమ్బువా । దత్తం వర్షాయుతంప్రీతిం పితౄణాం జనయేద్ధ్రువమ్ ॥ రవివారసమేతాయామమాయాం యదివాసవమ్ । వైష్ణవం రౌద్రమాహేయమాశ్వినంచభవేద్యది ॥ యస్మాద్వ్యతీపాతయోగశ్శతార్కగ్రహసన్నిభః । అర్కశుక్రేతివ్యతీపాతయుక్తాఽమాపుష్యమాఘయోః ॥ అసావర్ధోదయోయోగః కోట్యర్కగ్రహసన్నిభః । సోమవారయుతోదర్శస్సూర్యగ్రహణసన్నిభః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమాసోమేనభౌమేన గురుణావా యుతాయది । సాతిథిః పుష్కలానామసూర్యగ్రహణసన్నిభా ॥ * ॥ ఇతి . ఇత్యమావాస్యానిర్ణయః .

అష్టకాశ్రాద్ధనిరూపణమ్

అథాష్టకాః , తాశ్చతస్రః , మార్గశీర్షాదిమాసచతుష్టయాపరపక్షాష్టమ్యః । తథాచశౌనకః — ॥ వా ॥ హేమన్తశిశిరయోశ్చతుర్ణామపరపక్షాణామష్టమీష్వష్టకాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిశేషమాహవిష్ణుః —

॥ వా ॥ అష్టకాస్తిస్రోఽష్టమ్యోఽన్వష్టకాయాః పూర్వేద్యుః ప్రోష్ఠపదే హే
మన్తశిశిరయోరపరపక్షేషు ॥ * ॥ ఇతి । అన్వష్టకాయాః - నవమ్యాః , పూ
ర్వేద్యుః - సప్తమ్యాః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మార్గశీర్షే చ పౌ
షే చ మాఘే ప్రౌష్ఠే చ ఫాల్గునే । కృష్ణపక్షేషు పూర్వేద్యురన్వష్టక్యంత
థాఽష్టమీ ॥ ఇతితిస్రోష్టకాస్తాసు శ్రాద్ధం కుర్వీతపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
అత్రపార్వణోక్త్యా పిత్రాదీనాం త్రయాణాముద్దేశ్యత్వమ్ , “ అష్ట
కాసుచవృద్ధౌచ ” ఇతిపూర్వోక్తవచనేన మాత్రాదీనామపి త్రయాణా
ముద్దేశ్యత్వమ్ । తథాచపితృమేధసారే — ॥ వా ॥ అష్టకాస్వష్టౌవిప్రా
ద్వౌవిప్రౌ విశ్వేదేవౌ పిత్రాదయస్త్రయో మాత్రాదయస్త్రయః ॥ * ॥
ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ పితరోయత్రపూజ్యన్తే తత్రమాతామహాఅపి ” ఇతివచ
నాన్మాతామహాదీనామపి త్రయపక్షోవాఇతి కేచిత్ , తన్న , అష్టానామే
వవిధానాత్ । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ తమష్టధాకృత్వా బ్రాహ్మణేభ్య
ఉపహరతి ॥ * ॥ ఇతి । తాత్పర్యదర్శనేవ్యాఖ్యాతమేతత్ — ॥ వా ॥
అష్టధాకృత్వేత్యష్టభ్యోబ్రాహ్మణేభ్యఇతి విధాతుమ్ , తేనేహబ్రాహ్మ
ణైకత్వబాధః ॥ * ॥ ఇతి । యత్త్వాపస్తమ్బేనోక్తమ్ — ॥ వా ॥ యా
మాఘ్యాః పౌర్ణమాస్యా ఉపరిష్టాద్వ్యష్టకాఽస్యామష్టమీ జ్యేష్ఠయా స
మ్పద్యతే తామేకాష్టకేత్యాచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । ద్వ్యష్టకా - కృష్ణపక్ష
ఇత్యర్థః । ఏతత్ , అపూపం చతుశ్శరావమిత్యాదేర్వక్ష్యమాణప్రయో
గస్య మాఘకృష్ణాష్టమ్యామేవప్రాపణార్థం నత్వష్టకాన్తరాన్వష్టక్యాది
నిరాసార్థమ్ । తథాచ తేనైవోక్తమ్ — ॥ వా ॥ శ్వోభూతేఽన్వష్టకాత
స్యామాసిశ్రాద్ధేన కల్పోవ్యాఖ్యాతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః —
॥ శ్లో ॥ హేమన్తశిశిరర్త్వోస్తు చతుర్ణామపిసత్తమైః । సమన్త్రైరష్టకాః కా
ర్యాః కృష్ణానామష్టమీషుచ ॥ * ॥ బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ ఉపరిష్టా
న్మాఘ్యాఃపౌర్ణమాస్యా అపరపక్షస్యసప్తమ్యామష్టమ్యాం నవమ్యామితి
క్రియేతాపివాఽష్టమ్యామేవ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాష్టకాశ్రాద్ధం నిత్యమ్ ,
“ ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యావ్యతీపాతపౌర్ణమాస్యష్టకాసుచ । విద్వాంశ్శ్రా
ద్ధమకుర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయతేహిసః ॥ ” ఇతి పితామహస్మరణాత్ ।

తథా చానుకల్పమాహాశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ అప్యనడుహో యవ
సమాహరేదగ్నినా వా కక్షముపోషేదేషాఽష్టకేతి, న త్వేవానష్టకస్స్యా
త్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ వా ॥ అపి వాఽనూచానేభ్య ఉద
కుమ్భమాహరేదపి వా శ్రాద్ధమన్త్రాన్నదీయాత న త్వేవానష్టకస్స్యాత్ ॥ * ॥
ఇతి । ఆశ్వలాయనస్మృతౌ — ॥ శ్లో ॥ తిలోదకం ప్రదాతవ్యం నిర్ధనేనాతి
భక్తితః । అష్టకాశ్రాద్ధసిద్ధ్యర్థం ప్రోష్టపన్మాఘమాసయోః ॥ అష్టకాం
యే న కుర్వన్తి సర్వశక్త్యా మాసయోస్తయోః । అనాద్యాయాం మధ్యమా
యాం వా సితాష్టమ్యాం యతాత్మనా ॥ తే విరూపా దరిద్రాశ్చ భవిష్య
న్తి భవే భవే ॥ * ॥ ఇతి.

మహాలయశ్రాద్ధనిరూపణమ్

అథ మహాలయశ్రాద్ధం నిరూప్యతే, తత్ర వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥
నభసస్యాపరః పక్షో యత్ర కన్యాం వ్రజేద్రవిః । స మహాలయసంజ్ఞస్స్యాద్గజ
చ్ఛాయాహ్వయస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగతే స
వితరి దినాని దశ పఞ్చ చ । పార్వణేనైవ విధినా తత్ర శ్రాద్ధం విధీయతే ॥ ప్ర
తిపద్ధనలాభాయ ద్వితీయా హి ప్రజాప్రదా । వరార్థినాం తృతీయా చ చతుర్థీ శ
త్రునాశినీ ॥ శ్రియం ప్రాప్నోతి పఞ్చమ్యాం షష్ఠ్యాం పూజ్యో భవేన్నరః ।
గణాధిపత్యం సప్తమ్యామష్టమ్యాం బుద్ధిముత్తమామ్ ॥ స్త్రియో నవమ్యాం
ప్రాప్నోతి దశమ్యాం పూర్ణకామతా । వేదాంస్తథాఽఽప్నుయాత్సర్వానే
కాదశ్యాం క్రియాపరః ॥ ద్వాదశ్యాం హేమలాభం చ ప్రాప్నోతి పితృపూజ
కః । ప్రజాం మేధాం పశూన్ పుష్టిం స్వాతన్త్ర్యం వృద్ధిముత్తమామ్ ॥ దీర్ఘ
మాయురథైశ్వర్యం కుర్వాణస్తు త్రయోదశీమ్ । అవాప్నోతి న సన్దేహః శ్రా
ద్ధం శ్రాద్ధపరో నరః ॥ యువానః పితరో యస్య మృతాశ్శస్త్రేణ వై హతాః ।
తేన కార్యం చతుర్దశ్యాం తేషాం వృద్ధిమభీప్సతా ॥ శ్రాద్ధం కుర్వన్నమావా
స్యామన్నేన పురుషశ్శుచిః । సర్వాన్ కామానవాప్నోతి స్వర్గం వాఽత్యన్త
మశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు శాట్యాయనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నభస్యస్యాప
రే పక్షే తిథిః షోడశకం తు తత్ । కన్యాస్థార్కాన్వితం చేత్స్యాత్స కాలశ్శ్రా
ద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి తత్, ఆశ్వయుక్శుక్లప్రతిపదా సహ నభస్యాపరపక్షస్య

షోడశత్వాభిప్రాయేణ, తస్యాపి క్షీణచన్ద్రత్వావిశేషేణాపరపక్షానుప్ర
వేశసమ్భవాత్ । తదాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అహష్షోడశకంయత్తుశుక్లప్ర
తిపదాసహ । చన్ద్రక్షయావిశేషేణసాపిదర్శాత్మికాస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి ।
కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నభస్యస్యాపరఃపక్షశ్శుక్లప్రతిపదాసహ । మ
హాలయ ఇతి ప్రోక్తో గజచ్ఛాయాహ్వయస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । శ్లోకగౌత
మః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగతేసవితరియాన్యహానితుషోడశ । క్రతుభిస్తానితు
ల్యానిసమ్పూర్ణవరదక్షిణైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపఞ్చదశదివసషోడశదివసవిధ్యో
ర్వ్రీహియవవద్వికల్ప ఇతి మాధవీయేఽభిహితమ్ । నభస్యాపరపక్షస్యక
న్యాస్థార్కాన్వితత్వేన ప్రశస్తతరత్వముచ్యతే, తదభావేఽపి తస్యప్ర
శస్తత్వాత్ । తదాహజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ అగతేఽపిరవౌకన్యాం శ్రా
ద్ధంకుర్వీత సర్వదా । ఆషాఢ్యాః పఞ్చమఃపక్షః ప్రశస్తః పితృకర్మసు । పు
త్రానాయుస్తథాఽఽరోగ్యమైశ్వర్యమతులంతథా । ప్రాప్నోతిపఞ్చమే
దత్వాశ్రాద్ధం కామాంస్తథావరాన్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహన్మనుః — ॥ శ్లో ॥
ఆషాఢీమవధిం కృత్వాపఞ్చమం పక్షమాశ్రితాః । కాఙ్క్షన్తి పితరఃక్లిష్టాఅ
న్నమప్యన్వహం జలమ్ ॥ తస్మాత్తత్రైవదాతవ్యందత్తమన్యత్రనిష్ఫలమ్ ।
ఆషాఢీమవధింకృత్వా యఃపక్షఃపఞ్చమోభవేత్ ॥ తత్ర శ్రాద్ధంప్రకుర్వీ
తకన్యాస్థేఽర్కేఽభవేన్నవా ॥ * ॥ ఇతి । జాతుకర్ణిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ నై
ర్యాగికీతిథిర్హ్యేషా పక్షోవై పఞ్చమఃస్మృతః । తస్మిన్హుతంహవిర్దత్తం
పితౄణామక్షయంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కౌత్సః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరా
హస్తచిత్రాసు కన్యాయాం భాస్వతిస్థితే । కృష్ణపక్షోగజచ్ఛాయాసమా
నఃపితృకర్మసు ॥ పార్వణస్యావృతాకుర్యాదక్రోధశ్శ్రాద్ధమత్వరః ॥ * ॥
ఇతి । ఆవృతా - ప్రకారేణ । ఆదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ పక్షాన్తరేఽపి
కన్యాస్థే రవౌశ్రాద్ధం ప్రశస్యతే । కన్యాగతే పఞ్చమేతు విశేషేణైవ
కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ పుణ్యఃకన్యాగత
సూర్యః పుణ్యఃపక్షశ్చపఞ్చమః । కన్యాస్థార్కాన్వితఃపక్షస్సోఽత్య
న్తం పుణ్యఉచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిమధ్యావసానేషు యత్రక్వచన క
న్యాస్థార్కాన్వితత్వేన కృత్స్నఃపక్షఃపూజ్య ఇత్యర్థః । అత ఏవ కార్ష్ణా

జనిః — ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢమధ్యేఽవసానే వా యత్ర కన్యాం వ్రజేద్రవిః । స
పక్షస్సకలః పూజ్యశ్శ్రాద్ధషోడశకం ప్రతి ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి —
॥ శ్లో ॥ రవేః కన్యాగతత్వేన పక్షోఽయం పూజ్య ఇష్యతే । ఆదావేవాన్త
రన్తే వా శస్తః కన్యాగతే రవౌ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ సిం
హాన్తకృష్ణపక్షస్యాషాఢమధ్యేఽన్తే వా కన్యార్కసఙ్క్రమే కృష్ణః ప
క్షో మహాలయే ప్రశస్తః, పఞ్చమ్యాది దశమ్యాద్యష్టమ్యాదివా దర్శాన్తం
క్వచిద్దినే వా యథాశక్తి మహాలయశ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతి
పదాది దర్శాన్తం శుక్లప్రతిపదన్తం వా శ్రాద్ధం కర్తుమశక్తశ్చేత్పఞ్చమ్యా
ది దర్శాన్తమష్టమ్యాది దర్శాన్తం దశమ్యాది దర్శాన్తం వా చతుర్థ్యా ఊ
ర్ధ్వమనిషిద్ధే ఏకస్మిన్ దినే వా యథాశక్తి కుర్యాదిత్యర్థః । తదాహ గౌత
మః — ॥ వా ॥ అపరపక్షే శ్రాద్ధం పితృభ్యో దద్యాత్పఞ్చమ్యాదిదర్శా
న్తమష్టమ్యాది సర్వస్మిన్వా ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥
నభస్యకృష్ణపక్షే తు శ్రాద్ధం కుర్యాద్దినే దినే । త్రిభాగపక్షహీనం వా త్రిభా
గం చార్ధమేవ వా ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చమ్యాది దశమ్యాద్యష్టమ్యాది వేత్యర్థః । త
థా చ కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పక్షాద్యాది చ దర్శాన్తం పఞ్చమ్యాది ది
గాది చ । అష్టమ్యాది యథాశక్తి కుర్యాదాపరపక్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పక్షా
దిః - ప్రతిపత్ , దిగాది - దశమ్యాది । అత్ర సర్వత్ర దర్శాన్తమితి సం
బధ్యతే । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ అపరపక్షే శ్రాద్ధం కుర్వీతోర్ధ్వం చ
తుర్థ్యా యదహస్సంపద్యతే సప్తమ్యా ఊర్ధ్వం యదహస్సంపద్యతే ఋతే
చతుర్దశీం శాకేనాప్యపరపక్షం నాతిక్రామేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్థ్యాస్సప్త
మ్యా వా ఊర్ధ్వం యస్మిన్నహని ద్రవ్యాది సంపద్యతే తస్మిన్నేవ కుర్యా
దిత్యర్థః । అనేన ఏకస్మిన్నహని శ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యుక్తం భవతి । తథా చ గౌ
తమః — ॥ వా ॥ సర్వస్మిన్వా ద్రవ్యాదేస్సంభవే వా కాలనియమశ్శ
క్తితః ॥ * ॥ ఇతి । నాగరఖణ్డేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢ్యాః పఞ్చమే పక్షే
కన్యాసంస్థే దివాకరే । యో వై శ్రాద్ధం నరః కుర్యాదేకస్మిన్నపి వాసరే ॥
తస్య సంవత్సరం యావత్తృప్తాస్స్యుః పితరో ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వసి
ష్ఠః — ॥ వా ॥ ఊర్ధ్వం చతుర్థ్యాః పితృభ్యో దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మ

నురపి — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షే దశమ్యాదౌ వర్జయిత్వా చతుర్దశీమ్ । శ్రాద్ధే ప్రశస్తాస్తిథయో యథైతా నతథేతరాః ॥ * ॥ ఇతి । పక్షమహాలయే నైవ చతుర్దశ్యాదివర్జ్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ నభస్యకృష్ణపక్షే తు శ్రాద్ధం కుర్యాద్దినే దినే । నైవ నన్దాది వర్జ్యం స్యాన్నైవ వర్జ్యా చతుర్దశీ ॥ " ఇతి కార్ష్ణాజని స్మరణాత్ । అతఏవ మాధవీయేఽభిహితమ్ — " ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపత్ప్రభృతిష్వేకాం వర్జయిత్వా చతుర్దశీమ్ । శస్త్రేణ తు హతా యే వై తేభ్యస్తత్ర ప్రదీయతే ॥ " ఇతి యాజ్ఞవల్క్యవచనం పఞ్చమ్యాదిపక్షవిషయమ్, అన్యథా కార్ష్ణాజనివచనస్యానర్థకత్వం ప్రసజ్యేత ॥ * ॥ ఇతి । తథా కాలాదర్శే ॥ శ్లో ॥ ముక్త్వాద్యపక్షం నన్దాది వర్జ్యమాహుర్మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపదాది దర్శాన్తపక్ష ఆద్యః, తం ముక్త్వా అన్యేషు పక్షేషు నన్దాశుక్రవార చతుర్దశ్యాది వర్జనీయమాహురిత్యర్థః । " అపరపక్షే యదహస్సంపద్యేతామావాస్యాయాం విశేషేణ " ఇతి వచనాద్యదామావాస్యాయాం సకృన్మహాలయః క్రియతే, యదా పక్షమహాలయాది క్రియతే తదాఽమావాస్యాశ్రాద్ధం పృథగేవ కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం ప్రథమం కుర్యాన్మాసికం తు తతః పరమ్ । దర్శశ్రాద్ధం తృతీయం స్యాచ్చతుర్థస్తు మహాలయః ॥ " ఇత్యేకస్మిన్దినే దర్శమహాలయశ్రాద్ధయోః పౌర్వాపర్యాద్దైవతాభేదాచ్చ । తచ్చ వక్ష్యతే చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ యద్యేకస్మిన్నహని తదా పృథగేవామావాస్యాశ్రాద్ధం కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాష్టకావృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ । " ఇతి పృథగుపాదానాత్ । అతో యత్తైః కైశ్చిదుక్తమమావాస్యాశ్రాద్ధమాపరపక్షికేణ శ్రాద్ధేన వికల్ప్యత ఇతి తదపాస్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తదేవమ్, కృత్స్నః పఞ్చమః పక్షః పఞ్చమ్యాదిదర్శాన్తః అష్టమ్యాదిదర్శాన్తః దశమ్యాదిదర్శాన్తః పఞ్చమీదర్శయోర్మధ్యే అనిషిద్ధమేకం వా దినం మహాలయశ్రాద్ధకాలః । అత్రాప్యసామర్థ్యే పఞ్చమపక్షస్య పఞ్చమీమారభ్యానన్తరపక్షపఞ్చమీపర్యన్తాసు తిథిష్వనిషిద్ధాయామేకస్యాం తిథౌ యథాసమ్భవం గృహీ శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । తదాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ హంసే వర్షాసు కన్యాస్థే శాకేనాపి గృహే వసేత్ । పఞ్చమ్యోరన్తరే దద్యాదుభయోరపి పక్షయోః ॥*॥

ఇతి । అత్రాప్యశక్త్యా శ్రాద్ధాకరణే యావత్కన్యారాశౌ సూర్యస్తిష్ఠతి తావచ్ఛ్రాద్ధం దద్యాత్, తత్రాప్యకరణే యావద్వృశ్చికదర్శనమితి । తదాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగాశౌ మహారాజ యావత్తిష్ఠేద్విభావసుః । తస్మాత్కాలాద్భవేద్దేయం వృశ్చికం యావదాగతమ్ ॥ యేయం దీపావలీ రాజన్ ఖ్యాతా పఞ్చదశీ భువి । తస్యాం దద్యాన్నచేద్దత్తం పితౄణాంవై మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షం ప్రతీక్షన్తే గురువాఞ్ఛాఘసమన్వితాః । ప్రేతపక్షే వ్యతిక్రాన్తే యావత్కన్యాగతో రవిః ॥ తతస్తులాగతేప్యేతే సూర్యే వాఞ్ఛన్తి పార్థివ । తస్మిపివ్యతిక్రాన్తే కాలే వృశ్చికగే రవౌ ॥ నిరాశాః పితరో దీనాస్తతో యాన్తి నిజాలయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నాథవీయే — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగతే సవితరి పితరో యాన్తి వై సుతాన్ । శూన్యా ప్రేతపురీ సర్వా యావద్వృశ్చికదర్శనమ్ ॥ తతో వృశ్చికసంప్రాప్తౌ నిరాశాః పితరో గతాః । పునస్స్వభవనం యాన్తి శాపం దత్త్వా సుదారుణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ హస్తర్క్షస్థే దినకరే ప్రేతరాజస్య శాసనాత్ । తావత్ప్రేతపురీ శూన్యా యావద్వృశ్చికదర్శనమ్ ॥ వృశ్చికే సమనుప్రాప్తే పితరో దైవతైస్సహ । నిశ్వస్య ప్రతిగచ్ఛన్తి శాపం దత్త్వా సుదారుణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యే కన్యాగతే శ్రాద్ధం యోనకుర్యాద్గృహాశ్రమీ । ధనం పుత్రాః కుతస్తస్య పితృనిశ్వాసపీడనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిత్యపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రావృష్యృతౌ యమః ప్రేతాన్ పితౄంశ్చాథ యమాలయాత్ । విసర్జయిత్వా మానుష్యే కృత్వా శూన్యం స్వకం పురమ్ ॥ క్షుధార్తాస్సంస్మరన్తశ్చ దుష్కృతం తు స్వయం కృతమ్ । కాఙ్క్షన్తః పుత్రపౌత్రేభ్యః పాయసం మధుసంయుతమ్ ॥ తస్మాత్తాంస్తత్ర విధినా తర్పయేత్పాయసేన తు । మధ్వాజ్యతిలమిశ్రేణ తథా శీతేన చామ్భసా ॥ గ్రాసమాత్రం పరగృహాదన్నం యః ప్రాప్నుయాన్నరః ॥ భైక్షమాత్రేణ యః ప్రాణాన్ సన్ధారయతి వా స్వయమ్॥ యో వా సంవర్ధయేద్దేహం ప్రత్యహం స్వాత్మవిక్రయాత్ ॥ శ్రాద్ధం తేనాపి కర్తవ్యం తైస్తైర్ద్రవ్యైస్సుసఞ్చితైః ॥ * ॥ ఇతి । యమాలయాద్విసర్జయిత్వా స్వకం పురం శూన్యం కృత్వా మనుష్యలోకే పితౄన్ వాసయతీతి

యోజనా, పాయసంకాఙ్క్షన్తః పితరస్తిష్ఠన్తీత్యధ్యాహారః । విశేషమాహ కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ అస్మిన్నాభరణీసాతు మహాభరణిరుచ్యతే । త్రయోదశీగజచ్ఛాయాగయామధ్యాష్టమీతిచ ॥ ఆసుశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధసమమాహుర్మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । అస్మిన్ - మహాలయపక్ష ఇత్యర్థః । తథామత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ భరణీపితృపక్షేతు మహతీపరికీర్తితా । అస్యాం శ్రాద్ధం కృతం యేన సగయాశ్రాద్ధకృద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢ్యాః పఞ్చమేపక్షే గయామధ్యాష్టమీస్మృతా । త్రయోదశీగజచ్ఛాయాగయాతుల్యాతుపైతృకే ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ అమాపాతేభరణ్యాంచ ద్వాదశ్యాంపక్షమధ్యగే । తదాతిథించనక్షత్రం వారంచనవిశోధయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర వర్జ్యాన్యాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాంభార్గవదినే త్రయోదశ్యాం త్రిజన్మని । ఏషు శ్రాద్ధం నకుర్వీత గృహీపుత్రధనక్షయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । త్రయాణాంజన్మని - శ్రాద్ధకర్తుస్తత్పత్న్యాః జ్యేష్ఠపుత్రస్యచ జన్మనక్షత్రే, నకుర్యాదితి కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కర్తుశ్చపుత్రదారాణాం జన్మర్క్షాణిచవర్జయేత్ । విపత్ప్రత్యరేచైవ వధేచన్ద్రేష్టమేతథా ॥ వైనాశికేతదంశేచ శ్రాద్ధకర్మ ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వర్జ్యం పౌష్ణమథాఙ్గనాతనయయోర్జన్మత్రయంచాత్మనః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధగార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యేచ పౌష్ణేచ పిత్ర్యర్క్షే భార్గవేతథా । యస్తుశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత తస్యపుత్రోవినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రాజాపత్యమ్ - రోహిణీ, పౌష్ణమ్ - రేవతీ, పిత్ర్యర్క్షమ్ - మఘానక్షత్రమ్ । యత్తుబృహన్మనువచనమ్ — "॥ శ్లో ॥ రేవత్యాదిషుజన్మర్క్షే స్వాత్యన్తేషుయదాశశీ । అర్కేనభస్యకన్యాస్థే శ్రాద్ధకర్మ ప్రకీర్తితమ్ ॥" ఇతితద్విశేషవచనేన బాధితత్వాద్రేవతీరోహిణీమఘావ్యతిరిక్తవిషయమ్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ననన్దాసుభృగోర్వారే రోహిణ్యాంచ త్రిజన్మసు । రేవత్యాంచ మఘాయాంచ కుర్యాదాపరపక్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రోఽనగ్నికశ్చైవ విధవాబ్రహ్మచారిణః । దర్శేమహాలయంకుర్యుఃపుత్ర

వాన్వర్జయేద్గృహీ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మఘాసు కుర్వత శ్శ్రాద్ధం జ్యేష్ఠపుత్రో వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజనిస్తు — ॥ శ్లో ॥ ఋతే నైమిత్తికం శ్రాద్ధం కామ్యం యస్తు మఘాదినే । కుర్యాత్తజ్జ్యేష్ఠపుత్రస్య నాశస్స్యాదితి నిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరా అపి — ॥ శ్లో ॥ త్రయోదశ్యాం కృష్ణపక్షే యశ్శ్రాద్ధం కురుతే నరః । పఞ్చత్వం తస్య జానీయాజ్జ్యేష్ఠపుత్రస్య నిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర త్రయోదశ్యాం నిషేధః కేవలపితృవర్గశ్రాద్ధవిషయః । తథా చ కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం తు నైకవర్గస్య త్రయోదశ్యాముపక్రమేత్ । అతృప్తాస్తత్ర యే చ స్యుః ప్రజాం హింసన్తి తేఽగ్రజామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇచ్ఛేత్త్రయోదశీశ్రాద్ధం పుత్రవాన్యస్సుతాయుషః । ఏకస్యైవ తు నో దద్యాత్పార్వణం స సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యః పుత్రవాన్ సుతాయుషోఽభివృద్ధిమిచ్ఛేత్స ఏకస్య ఏకవర్గస్య శ్రాద్ధం నో దద్యాత్ , అపి తు మాతామహవర్గోద్దేశేనాపి పార్వణం సమాచరేదిత్యర్థః । అత్రాక్షిప్య సమాహితం మాధవీయే — ॥ వా ॥ నను కేవలపితృవర్గోద్దేశేన శ్రాద్ధప్రాప్తౌ సత్యాం తన్నిషేధో యుక్తః , “ పితరో యత్ర పూజ్యన్తే తత్ర మాతామహా అపి ” ఇతి ధౌమ్యవచనేన కేవలైకవర్గోద్దేశేన శ్రాద్ధనిషేధాత్ప్రాప్తిరేవ నాస్తి , అతో నైవం వ్యవస్థా యుక్తా , మైవమ్ , సత్యామపి ధౌమ్యస్మృతౌ వ్యామోహాదినా ప్రాప్తస్యైకవర్గశ్రాద్ధస్య నిషేధాత్ , యథా రాగప్రాప్తస్య కలఞ్జభక్షణస్య “ న కలఞ్జం భక్షయేత్ ” ఇతి నిషేధః ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాదేకవర్గోద్దేశేన శ్రాద్ధం న కర్తవ్యమ్ , వర్గద్వయోద్దేశేన తు శ్రాద్ధం తత్ర ప్రశస్తమ్ । వర్గద్వయోద్దేశేనాపి కేవలత్రయోదశ్యాం కేవలమఘాయాం వా శ్రాద్ధం న కర్తవ్యమితి చన్ద్రికామాధవీయాదౌ నిర్ణీతమ్ , కాలాదర్శపితృమేధసారయోస్తు కేవలత్రయోదశ్యామపి వర్గద్వయోద్దేశేన శ్రాద్ధం ప్రశస్తమిత్యుక్తమ్ । తథా చ వృద్ధగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ నభస్యాపరపక్షే యా తిథిస్స్యాత్తు త్రయోదశీ । గజచ్ఛాయేతి సా ప్రోక్తా పితౄణాం తృప్తికారిణీ ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నావ కుర్వం శ్రాద్ధం త్రయోదశీమ్ । నావజ్ఞాతీనాం తు భవేచ్ఛ్రేష్ఠః కుర్వం శ్రాద్ధం త్రయోదశీమ్ ।

శ్యంతుయువానోఽస్య ప్రమీయన్తే నరాగృహే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ప్రౌష్ఠపద్యామతీతాయాం మఘాయుక్తాం త్రయోదశీమ్ । ప్రాప్య శ్రాద్ధంతు కర్తవ్యం మధునా పాయసేనచ ॥ ప్రజామిష్టాం యశస్స్వర్గమారోగ్యంచ ధనం తథా । నృణాంశ్రాద్ధైసదాప్రీతాః ప్రయచ్ఛన్తి పితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యద్దదాతి గయాస్థశ్చ సర్వమానన్త్యమశ్నుతే । తథావర్షాత్రయోదశ్యాం మఘాసు చవిశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ తథావర్షాత్రయోదశ్యామ్ - భాద్రపదకృష్ణపక్షత్రయోదశ్యామ్, విశేషతో మఘాయుక్తాయాంయత్కిఞ్చిద్దీయతే తత్సర్వమానన్త్యమశ్నుత ఇతి గతేనసమ్బన్ధః ॥*॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ అపినస్స్వకులే భూయాద్యోనోదద్యాత్త్రయోదశీమ్। పాయసం మధుసర్పిర్భ్యాం ఛాయాయాంకుఞ్జరస్యచ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ యదేన్దుపితృదైవత్యేహంసశ్చైవకరేస్థితః। యామ్యాతిథిర్భవేత్సాహి గజచ్ఛాయాప్రకీర్తితా ॥ * ॥ ఇతి । పితృదైవత్యమ్ - మఘా, హంసః - సూర్యః, కరః - హస్తనక్షత్రమ్, యామ్యా - త్రయోదశీ । చన్ద్రికాయామపి — ॥ శ్లో ॥ హంసేహస్తస్థితేయాతు మఘాయుక్తాత్రయోదశీ। తిథిర్వైవస్వతీనామసాచ్ఛాయాకుఞ్జరస్యతు ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ త్రయోదశీభాద్రపదీ కృష్ణాముఖ్యాపితృప్రియా । తృప్యన్తి పితరస్తస్యాం స్వదన్తైచ శతం సమాః ॥ మఘాయుతాయాంతస్యాంతుజలాద్యైరపితోషితాః । కృష్ణాయాంపితరస్తద్వద్వర్షాణామయుతాయుతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ అవిభక్తా విభక్తావా కుర్యుశ్శ్రాద్ధంపృథక్సుతాః । మఘాయుక్తత్రయోదశ్యాంవిభక్తా ఎవ చాన్యదా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రమఘాత్రయోదశ్యాంశ్రాద్ధపిణ్డనిర్వాపణంనకుర్యాత్ , తస్యాయుగాదిత్వేన పిణ్డదాననిషేధాత్ । తథాచ పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ అయనద్వితయేశ్రాద్ధం విషువద్వితయే తథా । యుగాదిషుచ సర్వాసు పిణ్డనిర్వాపణాదృతే ॥ * ॥ కర్తవ్యమిత్యధ్యాహారః । మఘాన్వితత్వేన పిణ్డనిర్వాపణంనాస్తి । తథాచాదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ సజ్జాత్రిస్త్వాపుపవాసేన పారణేనచ భారత । మఘాయాం పిణ్డదానేన జ్యే

ష్ఠః పుత్రో వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ వా ॥ అత్ర మఘాత్ర
యోదశ్యాం త్రయోదశీనిబన్ధనఏకవర్గశ్రాద్ధనిషేధః, మఘానిబన్ధనః పిణ్డదా
ననిషేధశ్చ ద్రష్టవ్యః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతన్మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం మలమా
సేఽపి కర్తవ్యమ్, మహాలయశ్రాద్ధం తు మలమాసేన కర్తవ్యమితి ప్రతిపా
దితమధస్తాత్ । చతుర్దశ్యాం మహాలయనిషేధోఽప్యశస్త్రహతవిషయః,
అపమృత్యుహతానాం తు చతుర్దశ్యామేవ మహాలయశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం కా
ర్యమ్ । యదాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ సమత్వమాగతస్యాపి పితుశ్శస్త్రహ
తస్య తు । ఏకోద్దిష్టం సుతైః కార్యం చతుర్దశ్యాం మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి ।
సమత్వమాగతస్య - సపిణ్డీకృతస్య, ఉభయతో నియమోఽత్రాభిప్రేతః -
శస్త్రాదిహతస్యైవ చతుర్దశ్యాం చతుర్దశ్యామేవ శస్త్రాదిహతస్యేతి చ । మ
హాలయగ్రహణాన్మహాలయవిషయ ఏవాయం నియమః । అతశ్శస్త్రహత
స్య మృతాహాదౌ యథాతిథి పార్వణమేవ కార్యమ్ । శస్త్రహతస్యేతి దు
ర్మరణోపలక్షణమ్, " ॥ శ్లో ॥ విషశస్త్రశ్వాపదాదితిర్యగ్బ్రాహ్మణ
ఘాతినామ్ । చతుర్దశ్యాం క్రియా కార్యా హ్యన్యేషాం తు విగర్హితా ॥ "
ఇతి మరీచిస్మరణాత్ । యత్తు గర్గవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశ్యాం తు య
చ్ఛ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన తత్కార్యం శస్త్రఘా
తినే ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ శస్త్ర
ఘాతినే యదాపరపక్షికశ్రాద్ధం చతుర్దశ్యాం క్రియతే తదైవైకోద్దిష్టవిధా
నేన నాన్యదేత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి । అత ఏవ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకపి
ణ్డీకృతానాం తు పృథక్త్వం నోపపద్యతే । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వమృతే కృష్ణ
చతుర్దశీమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ సదైవతం కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతప
క్షే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టం సదైవకమ్ । తచ్ఛ్రాద్ధం దైవహీనం చేత్కుల
క్షయకరం భవేత్ ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । మాధవీయే — ॥ వా ॥ దినాన్త
రేఽపి పితామహాదితృప్త్యర్థం మహాలయశ్రాద్ధం కార్యమ్, చతుర్దశ్యాం
మహాలయశ్రాద్ధస్యైకోద్దిష్టత్వేన విహితత్వాత్తేన తత్ర పితామహాదితృప్తే
రభావాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్య పితృపితామహప్రపితామహాస్త్రయోఽపి శ
స్త్రాదినా హతాస్తేషాం మధ్యే ద్వౌ వా శస్త్రాదిహతౌ తేషాం చతుర్దశ్యాం
ప్రత్యేకమేకోద్దిష్టం శ్రాద్ధం కార్యమితి పూర్వం ప్రతిపాదితమ్.

త్రిదణ్డినఏకదణ్డినో వాయతేర్మహాలయ శ్రాద్ధం ద్వాదశ్యామేవపా
ర్వణవిధానేనకుర్యాన్న తిథ్యన్తరే । తదుక్తంవారాహే — ॥ శ్లో ॥ స
న్యాసినో ప్యాబ్దికాదిపుత్రః కుర్యాద్యథావిధి । మహాలయేతుయచ్ఛ్రాద్ధం
ద్వాదశ్యాంపార్వణేనతు ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్గ్రహే ఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్వాద
శ్యాంపార్వణేనైవ శ్రాద్ధంకుర్యాన్మహాలయే । సుతస్సన్యాసినో ఽన్యత్ర
యథాతిథిసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సన్యాసినోద్వాదశ్యామేవమహాలయ
శ్రాద్ధమిత్యేవనియమోనతుద్వాదశ్యాంసన్యాసినఏవేతి, తేన ద్వాదశ్యా
మన్యేషామపిమహాలయశ్రాద్ధంభవతి । తథాచ, “ అమాపాతేభరణ్యాం
చ ద్వాదశ్యాంపక్షమధ్యగే ” ఇతివచనం పూర్వముదాహృతమ్ । ఇమమే
వార్థమభిప్రేత్యకాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంశస్త్రహతస్యైవ
చతుర్దశ్యాంమహాలయే । ద్వాదశ్యామేవకుర్వీతయతేరితివినిశ్చయః ॥ * ॥
ఇతి । తిథివిశేషాత్ఫలవిశేషమాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాంకన్యా
వేదినశ్చ పశూన్వైసత్సుతానపి । ద్యూతం కృషిం వణిజ్యాంచ ద్విశఫైక
శఫాంస్తథా ॥ బ్రహ్మవర్చసినఃపుత్రాన్ స్వర్ణరూప్యేసకుప్యకే । జ్ఞాతి
శ్రైష్ఠ్యంసర్వకామానాప్నోతిశ్రాద్ధదస్సదా ॥ ప్రతిపత్ప్రభృతిష్వే
కాం వర్జయిత్వాచతుర్దశీమ్ । శస్త్రేణతుహతాయేవై తేభ్యస్తత్రప్రదీ
యతే ॥ * ॥ ఇతి । కన్యావేదినః - జామాతరః, కుప్యమ్ - త్రపుసీసాది । ఏ
తన్న నిత్యత్వనిరాకరణార్థమ్, కింతుకాలవిశేషాత్ఫలవిశేషాభవన్తీత్యేవం
పరమ్ । అయంకృష్ణప్రతిపదాదితిథిషుశ్రాద్ధవిధిస్సర్వేష్వేవాపరపక్షేషు,
నభాద్రపదాపరపక్షఏవ । అతఏవశౌనకః — ॥ వా ॥ ప్రోష్ఠపద్యపరపక్షే
మాసిమాసిచైవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాసిమాసీతివీప్సయామాసిశ్రాద్ధస్య నిత్య
త్వమవగమ్యతే । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ మాసిమాసికార్యమపరపక్షస్యా
పరాహ్ణశ్శ్రేయాంస్తథాఽపరపక్షస్యజఘన్యాన్యహాని సర్వేష్వేవాపర
పక్షస్యాహస్సుక్రియమాణేపితౄన్ప్రీణాతి కర్తుస్తుకాలనియమాత్ఫలవిశే
షః, ప్రథమేఽహనిక్రియమాణేస్త్రీప్రాయమపత్యంజాయతే ద్వితీయేఽ
స్తేనాస్తృతీయేబ్రహ్మవర్చసినశ్చతుర్థేక్షుద్రపశుమాన్పఞ్చమేపుమాం
సోబహ్వపత్యోనచాపత్యంప్రమీయతే షష్ఠేఅధ్వశీలోఽక్షశీలశ్చ సప్తమే

కృషేరాద్ధిరష్టమే పుష్టిం నవమే ఏకఖురాదశమే వ్యవహారేరాద్ధిరేకాదశే కృష్ణాయసత్ర పుసీసం ద్వాదశే పశుమాంస్త్రయోదశేబహుపుత్రాబహుమిత్రాదర్శనీయాపత్యోయువమారిణస్తు భవన్తి చతుర్దశఆయుధైరాద్ధిః పఞ్చదశేపుష్టిః ॥ * ॥ ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాష్టకావృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ । ” ఇతిస్మృతిశ్చ । అథమాసిశ్రాద్ధే పితృపితామహప్రపితామహాఉద్దేశ్యాః, మహాలయేతు పిత్రాదయస్త్రయోమాత్రాదయస్తిస్రః, అశక్తౌసపత్నీకాః పిత్రాదయస్త్రయోమాతామహాదయశ్చ త్రయఉద్దేశ్యాః । తథా కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ వర్గద్వయం సముద్దిశ్యశ్రాద్ధమాద్యన్తదైవికమ్ । కుర్యాత్పార్వణమార్గేణ నోచేద్దోషామహాన్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వర్గద్వయమ్-పితృవర్గం మాతామహవర్గంచ, సముద్దిశ్య, ఆద్యన్తదైవికమ్ - ఆదౌవైశ్వదైవికమన్తేవైష్ణవం యస్యేత్యర్థః । తదాహదేవలః — ॥ శ్లో ॥ దైవాద్యేవనకుర్వీత దైవాన్తం నైవకుత్రచిత్ । దైవాద్యన్తంహికుర్వీత శ్రాద్ధరక్షణహేతునా ॥ * ॥ ఇతి । “ పితరోయత్రపూజ్యన్తే తత్రమాతామహాఅపి । ” ఇతి వచనేనమాతామహాదీనామప్యుద్దేశ్యతా । “ ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసువృద్ధౌచ ప్రతిసంవత్సరేతథా । మహాలయేగయాయాంచ సపిణ్డీకరణాత్పురా ॥ ఏషుమాతుఃపృథక్కుర్యాదన్యత్ర పతినాసహ ॥ ” ఇతివచనాన్మాత్రాదీనామప్యుద్దేశ్యత్వమితి ప్రతిపాదితమధస్తాత్ । పితరిమృతే మాతరిజీవన్త్యాం పితామహ్యాదీనామత్రవరణం నాస్తి, “ ॥ శ్లో ॥ జీవేద్యదితువర్గాదిస్తద్వర్గం పరివర్జయేత్ । ” ఇతిస్మరణాత్ । పిణ్డదానంతుకర్తవ్యం తత్సద్భావాత్తిలోదకమపి కార్యమిత్యాహుః । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జీవన్త్యాం మాతరిశ్రాద్ధం తద్వర్గస్యనకారయేత్ । సపత్నీమాతరితథా జీవేన్మాతామహ్యాఽపిచ ॥ * ॥ ఇత్యుభయవిధమాత్రోరపి జీవన్త్యోరయం నిషేధఇత్యర్థః । తథాచ పూర్ణసంగ్రహే — ॥ వా ॥ మహాలయాదిషు సపత్నీమారభ్య వరణంకర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కారుణికసంజ్ఞానాం పితృవ్యాదీనాముద్దేశ్యత్వముక్తం స్మృత్యన్తరే. — ॥ శ్లో ॥ దైవం పితా తతోమాతా సపత్నీ జననీ తథా । మాతామహాస్సపత్నీకాః పితృవ్యాభ్రాతరస్సుతాః ॥ పితృష్వసా

మాతులాశ్చ తద్భగిన్యశ్చజామయః । భగినీ దుహితా భార్యా శ్వశురో భావుకస్స్నుషా ॥ స్యాలకో గురురాచార్యస్స్వామిసఖ్యాదయః క్రమాత్ ।' భోజ్యామహాలయశ్రాద్ధ ఏతేకారుణికాహ్వయాః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః— ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాస్స్వకులే యేచ స్త్రియోవా పురుషా మృతాః । ఏకోద్దిష్టేన తేభ్యోఽపి దద్యాదాపరపక్షికమ్ ॥ * ॥ అన్యచ్చ— ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కుర్యాదపుత్రస్య పితృవ్యస్య మహాలయే । ఏకోద్దిష్టేనవిధినానకుర్యాత్పుత్రిణేక్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యగురుశిష్యేభ్యస్సఖిజ్ఞాతిభ్య ఏవచ । తత్పత్నీభ్యశ్చసర్వాభ్యస్తథైవచజలాఞ్జలీన్ ॥ ఏతేభ్యస్తు సదాపిణ్డాన్దద్యాద్భద్రపదేనరః । ఏకస్మిన్బ్రాహ్మణెసర్వానాచార్యాదీన్ ప్రపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే— ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతదినాత్పూర్వం నతన్మాసి మహాలయమ్ । పిత్రోశ్శ్రాద్ధంతు నిర్వర్త్య పశ్చాత్కుర్యాన్మహాలయమ్ ॥ * ॥ తథాస్వయమకృత్వాపరమహాలయేనాశ్నీయాత్, " ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాన్యత్రనాశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధం చాపరపక్షికమ్ । పశ్చాత్కృతేఽపిశ్రాద్ధేఽస్మింస్తచ్ఛ్రాద్ధంనిష్ఫలం భవేత్ ॥ " ఇతిస్మృతేః । ఏతచ్చ మహాలయశ్రాద్ధం నిత్యమ్, " శాకేనాప్యపరపక్షంనాతిక్రమేత్ ". " ॥ శ్లో ॥ సూర్యేకన్యాగతే శ్రాద్ధంయోనకుర్యాద్గృహాశ్రమీ । ధనంపుత్రాఃకుతస్తస్యపితృనిశ్వాసపీడనాత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృతేః । తథాచ కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ మృతాహేఽహరహర్దర్శే శ్రాద్ధం యచ్చమహాలయే । తన్నిత్యముదితం సద్భిర్నిత్యవత్తద్విధానతః ॥ * ॥ ఇతి । అహరహః - అహన్యహని, యచ్ఛ్రాద్ధం తదపి నిత్యమిత్యర్థః । తత్ర పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ అహన్యహని యచ్ఛ్రాద్ధం తన్నిత్యమితి కీర్తితమ్ । వైశ్వదేవవిహీనంతు హ్యశక్తావుదకేనతు ॥ * ॥ ఇతి । అస్యపార్వణత్వేన ప్రాప్తం వైశ్వదేవంనిరస్యతి వైశ్వదేవవిహీనమితి, అహన్యహనీత్యేతదత్యన్తశ్రద్ధాలువిషయం సుసమృద్ధివిషయంవా । యదాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఏతేన విధినాశ్రాద్ధం కుర్యాత్సంవత్సరంసకృత్ । త్రిశ్చతుర్వాయథాశ్రాద్ధం మాసెమాసెదినేదినే ॥ * ॥ ఇతి । ఏతేనవిధినా - పార్వణవిధినా, ప్రతిసంవత్సరమేకవారం విశిష్టేఽహ్ని, ప్ర

తిసంవత్సరం త్రివారం వా చతుర్షు చతుర్షు మాసేషు విశిష్టేఽహ్ని, ప్రతిసం
వత్సరం చతుర్వారం వా త్రిషు త్రిషు మాసేషు విశిష్టేఽహ్ని, మాసే మాసే
వా విశిష్టేఽహ్ని, దినే దినే వా, యథాశ్రాద్ధమ్ - శ్రాద్ధానుసారేణ శక్త్య
నుసారేణ చ, నిత్యశ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యర్థః । అస్య చ నిత్యశ్రాద్ధస్య కల్పః
స్సముదాగాహ్నికే అస్మాభిః ప్రపఞ్చితః .

వృద్ధిశ్రాద్ధనిరూపణమ్.

అథ వృద్ధిశ్రాద్ధమ్, తచ్చ నైమిత్తికమ్, "॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం స
పిణ్డ్యన్తం సజాతాన్తగ్రహణేషు చ । సంవత్సరోదకుమ్భం చ వృద్ధిశ్రాద్ధం
నిమిత్తతః ॥" ఇతి గాలవస్మరణాత్ । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్వపి
తృభ్యః పితా దద్యాత్సుతసంస్కారకర్మసు । పిణ్డానోద్వాహనాత్తేషాం
తదభావే తు తత్క్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — సుతసంస్కారకర్మ
సు - జాతకర్మాదిషు, తేషామ్ - సుతానామ్, ఓద్వాహనాత్ - వివాహ
పర్యన్తేషు, పితా స్వపితృభ్యః పిణ్డాన్ దద్యాత్ - వృద్ధిశ్రాద్ధం కుర్యాత్,
తదభావే తు తత్క్రమాత్ - "॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతాస్తు సంస్కార్యా భ్రాతృ
భిః పూర్వసంస్కృతైః ।" ఇత్యాదివచనాత్తేషు జాతకర్మాదిషు యోగమ్య
మానకర్తుః క్రమః తేన క్రమేణ జ్యేష్ఠభ్రాత్రాదిః కుర్యాత్, పూర్వసం
స్కృతభ్రాత్రాద్యసమ్భవే వ్రతసమావర్తనాదౌ స్వయం కుర్యాదితి ॥ శ్లో ॥
అసగోత్రస్సగోత్రో వా య ఆచార్య ఉపాయనే । తదోపనేయపిత్రాదీ
నుద్దిశ్యాభ్యుదయం చరేత్ ॥ కన్యకాయా మయం మార్గో మునిభిః పరికీర్తి
తః । ఉపనీతస్తు పిత్రాదేరభావేఽన్యం నియోజయేత్ ॥ ఆచార్య పితరస్త
త్ర వృద్ధిశ్రాద్ధే తు దేవతాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జా
తస్య జాతకర్మాదిక్రియాకాణ్డమశేషతః । పుత్రస్య కుర్వీత పితా శ్రాద్ధం
చాభ్యుదయాత్మకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ జన్మన్యథోప
నయనే వివాహే పుత్రకస్య చ । పిత్ర్యం నాన్దీముఖం నామ తర్పయేద్విధి
పూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సాయణీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నాన్దీశ్రాద్ధం పితా
కుర్యాదాద్యపాణిగ్రహావధి । అత ఊర్ధ్వం ప్రకుర్వీత స్వయమేవ తు నాన్దిక
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । పాణిగ్రహావధి - ప్రథమవివాహపర్యన్తమిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥

నాన్దీశ్రాద్ధంపితాకుర్యాత్తుస్త్రీపుత్ర వివాహయోః । ఉత్తరేషు వివాహేషు స్వయంకుర్యాత్తునాన్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వితీయాదివివాహేషు జీవత్పితాపి స్వయమేవకుర్యాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహేపుత్రజననే పిత్రేష్ట్యాం సౌమికేమఖే । తీర్థేబ్రాహ్మణఆయాతే షడేతేజీవతఃపితుః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । నాన్దీముఖశ్రాద్ధస్యానుష్ఠానం క్వచిద్వపయేతన్త్రేణకార్యమ్ , నతావృత్త్యేత్యాహకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ గణశఃక్రియమాణేషు మాతృభ్యఃపూజనంసకృత్ । సకృదేవభవేచ్ఛ్రాద్ధమాదౌనపృథగాదిషు ॥ * ॥ అస్యార్థః — ఉపనయనాత్ప్రాక్స్వకాలే కథంచిదకృతచౌలపర్యన్తసంస్కారస్య యానిజాతకర్మాదీన్యుపనయనాత్పూర్వంసంభూయక్రియన్తే , తథావ్రతానియదాసంభూయక్రియన్తే , తథా దేశాన్తరగతస్య మృతఇతిబుద్ధ్యాకృత ప్రేతకార్యస్య కాలాన్తరేఆగతస్య యానిజాతకర్మాదీనిపునస్సంభూయక్రియన్తే, తథాపతితస్య కృతప్రాయశ్చిత్తస్య యానిజాతకర్మాదీనిపునస్సంభూయక్రియన్తే, తేషు , గణశః - సంభూయ, క్రియమాణేషు జాతకర్మాదిషు సంస్కారేషు ప్రథమంక్రియమాణస్యసంస్కారకర్మణ ఆదౌమాతృపూజాయా నాన్దీశ్రాద్ధస్యచ, సకృత్ - తన్త్రేణానుష్ఠానమ్ , నపృథగాదిషు - సంస్కారకర్మణామాదిషు నపృథగనుష్ఠానమితి। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకదాక్రియమాణానా మనేకశుభకర్మణామ్ । వృద్ధిశ్రాద్ధంప్రతిసర్గాసకృదేవసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ సహైవాభ్యుదయశ్రాద్ధం స్వస్తివాచనమేవచ । సహకర్మాణికుర్యాద్వా పృథగ్వాక్రమతశ్చరేత్ ॥ నామనిష్క్రమణౌకార్యౌసహాపదివిజానతా । తథాపుంసవసీమన్తౌ బలిసీమన్తకౌచవా ॥ జాతకృత్యేత్వతీతేతు నామ్నావాసహసంచరేత్ । అకృతానామతీతానాం నిష్కృతిస్స్యాద్ధికర్మణామ్ ॥ చౌలోపనయనేచైవ సమావర్తవివాహకౌ । సహకర్మత్రయంజాతు నాపత్స్వపిసమాచరేత్ ॥ ఏతేభ్యోఽన్యానికర్మాణిద్వావకార్యౌసహైవతు ॥ * ॥ యత్తుకాత్యాయనేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాతృయాగక్రియాపూర్వం కార్యం శ్రాద్ధంతుమఙ్గలే । బుతుత్రమేతు కర్తవ్యం నచాన్యల్లఘుమఙ్గలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తద్యథాకాలం క్రియమాణ

సంస్కారకర్మ విషయమ్। మాతృపూజాపితేనైవోక్తా — ॥శ్లో॥ కర్మాదిషు చసర్వేషుమాతరస్సగణాధిపాః। పూజనీయాః ప్రయత్నేనపూజితాఃపూజయన్తితాః ॥ ప్రతిమాసుచశుద్ధాసు లిఖితావాపటాదిషు। గన్ధపుష్పైస్తు తైస్తైశ్చైవ నైవేద్యైశ్చపృథగ్విధైః ॥ గౌరీపద్మా శచీమేధా సావిత్రీ విజయా జయా। దేవసేనాస్స్వధాస్వాహా మాతరోలోకమాతరః ॥ ధృతిఃపుష్టిస్తథాతుష్టి రాత్మదేవతయాసహ। ఆభ్యోఽర్ఘ్యంగన్ధపుష్పంచ ధూపదీపం నివేదయేత్ ॥ ఆయుష్యాణిచశాన్త్యర్థం జప్త్వాతత్రసమాహితః। షడ్భ్యఃపితృభ్యస్తదను శ్రాద్ధదానముపక్రమేత్ ॥ * ॥ ఇతి। ఆత్మదేవతా - ఆత్మనోఽభీష్టదేవతా, ఆయుష్యాణి - "ఆనోభద్రాఃక్రతవః" ఇత్యాదీని సూక్తాని, షడ్భ్యఃపితృభ్యః - పిత్రాదిభ్యోమాతామహాదిభ్యశ్చ, మాతృశ్రాద్ధపూర్వకం శ్రాద్ధదానముపక్రమేదిత్యర్థః। తత్రశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ మాతుశ్శ్రాద్ధంతుపూర్వంస్యాత్పితౄణాం తదనన్తరమ్। తతో మాతామహానాంచ వృద్ధౌశ్రాద్ధత్రయంస్మృతమ్ ॥ నానిష్ట్వాతుపితౄం శ్ఛ్రాద్ధే కర్మవైదికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి। మాతుః- మాతృపితామహీప్రపితామహీనామ్, పితౄణామ్ - పితృపితామహప్రపితామహానామ్, మాతామహానామ్ - మాతామహ మాతృపితామహ మాతృప్రపితామహానామ్, క్రమేణపార్వణవిధినాశ్రాద్ధత్రయంకుర్యాదిత్యర్థః। తథాచ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధౌసమర్చయేద్విద్వాన్నిత్యంనాన్దీముఖాన్ పితౄన్। సంపాదితోవిశేషస్తు శేషంపార్వణవద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి। వృద్ధిశ్రాద్ధే నాన్దీముఖసంజ్ఞాన్ పితౄన్సమర్చయేత్, విశేషః - నాన్దీముఖసంజ్ఞాస్వరూపో వైశేషికోధర్మః, సంపాదితః - ప్రతిపాదితః, శేషమ్- వైశేషికధర్మాదన్యద్ధర్మజాతమ్, పార్వణవదిత్యర్థః। ఉక్తశ్రాద్ధత్రయస్య కాలభేదమాహగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మాతృశ్రాద్ధంతు పూర్వేద్యుః కర్మాహన్యేవ పైతృకమ్। మాతామహ్యంచోత్తరేద్యుర్వృద్ధౌ శ్రాద్ధత్రయంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి। అత్ర విశేషమాహశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేమాతృకంశ్రాద్ధం మధ్యాహ్నే పైతృకంతథా। తతోమాతామహానాంతు వృద్ధౌశ్రాద్ధత్రయంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి। ఏవందినత్రయప

ర్క్షాయదామహ్ఫర స్తదా తాన్వహావృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పృథక్సినేత్వ
శక్తశ్చేదేకస్మిన్పూర్వవాసరే । శ్రాద్ధత్రయంతుకుర్వీతవైశ్వదేవంతు
తాన్త్రికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఫలదేశకాలద్రవ్య దేవతాసాధారణ్యాదత్రవై
శ్వదేవికం తన్త్రేణైవకార్యమిత్యర్థః । ఏతచ్చపూర్వాహ్ణే కర్తవ్యమ్ ,
“ ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేదైవికంకార్యమపరాహ్ణేచపైతృకమ్ । ఏకోద్దిష్టం
తుమధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి ప్రచేతస్మృతేః । ప్రా
తశ్శబ్దేనాత్రపూర్వాహ్ణఉచ్యతే “ ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేవైభవేద్వృద్ధిర్వి
నాజన్మ నిమిత్తకమ్ । ” ఇతిస్మరణాత్ । తథాచగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ ల
లాటసమ్మితేభానౌ ప్రథమః ప్రహరఃస్మృతః । సఏవార్ధ్యర్ధసంయుక్తః
ప్రాతరిత్యభిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । భరద్వాజోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వా
హ్ణఏవనాన్దీస్యాదపరాహ్ణేతుపైతృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అగ్న్యాధాననిమి
త్తంత్వపరాహ్ణేకార్యమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధంతుపూర్వాహ్ణే సిద్ధా
న్నేనతుమధ్యతః । పార్వణంచాపరాహ్ణేతు వృద్ధిశ్రాద్ధం తథాఽఽగ్నిక
మ్ ॥ ” ఇతిగాలవస్మరణాత్ । తత్రనియతకాలసీమన్తాన్నప్రాశనచౌ
లోపనయనాది నిమిత్తకమ్ “ బ్రాహ్మణానాం భోజనముపాయనవత్ ”
“ బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా ” ఇత్యాదినాకర్మాదిషువిహితం శ్రాద్ధం త
స్మిన్నేవదినే పూర్వాహ్ణేఽనుష్ఠేయమ్, వివాహాదావన్తేవిహితమభ్యుదయ
శ్రాద్ధం పూర్వాహ్ణేవివాహాదౌసతి తస్మిన్నేవదినేపూర్వాహ్ణేకర్తవ్యమ్,
రాత్రౌవివాహాదౌసతి శ్వఃప్రభాతేకర్తవ్యమ్ । అనియతనిమిత్తకంపుత్రజన్మ
గ్రహణాదిశ్రాద్ధం నిమిత్తానన్తరంకుర్యాత్ , యదాహలోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥
నియతేషునిమిత్తేషుప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ । పుత్రజన్మని కుర్వీతశ్రాద్ధం తా
త్కాలికంబుధః ॥ * ॥ ఇతి । తథా కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రామర్భావేపుత్ర
పుత్ర్యోర్గ్రహణేచన్ద్రసూర్యయోః । స్నాత్వానన్తరమాత్మీయాన్ పి
తౄంశ్శ్రాద్ధేనతర్పయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యుక్తమర్థమభిప్రేత్య కాలాదర్శకా
రః — ॥ శ్లో ॥ నైమిత్తికంతు యచ్ఛ్రాద్ధం నిమిత్తానన్తరంభవేత్ । నాన్దీ
ముఖాహ్వయం ప్రాతరాగ్నికంత్వపరాహ్ణతః ॥ * ॥ ఇతి । నాన్దీముఖ
నిమిత్తాన్యాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ సీమన్తవ్రతచౌల నామకరణాన్న

ప్రాశనోపాయనస్నానాధానవివాహయజ్ఞతనయోత్పత్తిప్రతిష్ఠాసు చ । పుంసూత్యావసథప్రవేశనసుతాద్యాస్యావలోకాశ్రమస్వీకారక్షితిపాభిషేకదయితాద్యర్తౌ చ నాన్దీముఖమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతాని - ప్రాజాపత్యాదీని, ఉపాయనమ్ - ఉపనయనమ్, స్నానమ్ - సమావర్తనమ్, ప్రతిష్ఠా- దేవతాప్రతిష్ఠా వాపీకూపతటాకాదిప్రతిష్ఠా చ, పుంసూతిః - పుంసువనమ్, ఆవసథప్రవేశనమ్ - గృహప్రవేశః, సుతాద్యాస్యావలోకనమ్ - సుతస్య సుతాయాశ్చ ఆద్యః ప్రథమః ఆస్యావలోకో ముఖప్రేక్షణమ్, దయితాయాః - భార్యాయాః, ఆద్యర్తుః - ప్రథమరజఃప్రాదుర్భావః, ఏతేషు నిమిత్తేషు నాన్దీముఖం కార్యమిత్యర్థః । తత్ర లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ నామాన్నచౌలగోదానసోమోపనయపుంసువే । స్నానాధానవివాహేషు నాన్దీశ్రాద్ధం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాపుత్రవివాహేషు ప్రవేశే నవవేశ్మనః । నామకర్మణి బాలానాం చూడాకర్మాదికే తథా ॥ సీమన్తోన్నయనే చైవ పుత్రాదిముఖదర్శనే । నాన్దీముఖాన్ పితృగణాన్పూజయేత్ప్రయతో గృహీ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రోత్పత్తిప్రతిష్ఠాసు తన్మౌఞ్జీత్యాగబన్ధయోః । చూడాయాం చ వివాహే చ వృద్ధిశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధానాభిషేకాదావిష్టాపూర్తే స్త్రియా ఋతౌ । వృద్ధిశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత హర్మ్యశ్రమగ్రహణే తథా ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ నిషేకకాలే సోమే చ సీమన్తోన్నయనే తథా । జ్ఞేయం పుంసవనే శ్రాద్ధం కర్మాఙ్గం విధివత్కృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నిషేకకాలే - గర్భాధానకాలే, సోమశబ్దోఽత్రాధానాగ్నిహోత్రాదికర్మణాముపలక్షణార్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గర్భాధానే వివాహే చ సువనే జాతకర్మణి । నామోపాకర్మస్నానేషు వ్రతేషు చ సమాపనే ॥ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదాదౌ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ సీమన్తోన్నయనే చైవ అన్నప్రాశనచౌలయోః । ఉపాయనే చ గోదానే చాదావేవ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ కర్మాఙ్గశ్రాద్ధమసకృత్క్రియమాణాగ్నిహోత్రాదికర్మసు ప్రథమప్రయోగ ఏవ కర్తవ్యమ్ । యత ఆహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ నానిష్ట్వా

తుపితౄంశ్శ్రాద్ధేకర్మ వైదికమాచరేత్ । అసకృద్యానికర్మాణి క్రియే
రన్కర్మకారిభిః ॥ ప్రతిప్రయోగంనైతాస్స్యుర్ష్టాతరశ్శ్రాద్ధమేవచ ॥*॥
ఇతి । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ ఆధానే హోమయోశ్చైవ వైశ్వదేవే తథైవచ ।
బలికర్మణి దర్శేచ పౌర్ణమాసే తథైవచ ॥ నవయజ్ఞేచయజ్ఞాదౌ వదన్త్యే
వంమనీషిణః । ఏకమేవభవేచ్ఛ్రాద్ధమేతేషునపృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి ।
హోమయోరిత్యనేనాధాన సమభివ్యాహారాద్ద్వివచనాచ్చ సాయం
ప్రాతరగ్నిహోత్రహోమావుక్తౌ । అష్టకాదిశ్రాద్ధేషు ప్రథమప్ర
యోగేఽపి కర్మాఙ్గశ్రాద్ధం నకర్తవ్యమ్ , యతోఽనన్తరమాహసఏవ —
॥ శ్లో ॥ నాష్టకాదౌ భవేచ్ఛ్రాద్ధం న శ్రాద్ధే శ్రాద్ధమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి ।
వృద్ధశాతాతపోఽత్రవిశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ త్రిష్వప్యేతేషుయుగ్మాం
స్తు బ్రాహ్మణాన్నియతశ్శుచిః । ప్రదక్షిణంతుసవ్యేనభోజయేద్దైవపూర్వ
కమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — దైవే ద్వౌ బ్రాహ్మణౌ మాతృశ్రాద్ధే
ద్వౌ పితృశ్రాద్ధే ద్వౌ సపత్నీకమాతామహశ్రాద్ధే ద్వౌ ఏవమష్టావరాన్
బ్రాహ్మణాన్ నిమన్త్రణాది విసర్జనాన్తం సర్వముపచారజాతం ప్రదక్షి
ణం యథాభవతి తథాకుర్వన్ సవ్యేనసవ్యాంసగతేనైవ యజ్ఞసూత్రేణో
త్తర వాససాచాన్వితశ్శ్రాద్ధకర్తాభోజయేదితి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥
ఏవంప్రదక్షిణావృత్కోవృద్ధౌ నాన్దీముఖాన్ పితౄన్ । యజేతదధికర్కన్ధూ
మిశ్రాన్ పిణ్డాన్ యవైః క్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । కర్కన్ధూః - బదరీఫలమ్ । ప్ర
చేతాః — ॥ శ్లో ॥ నజపేత్పైతృకం జప్యంనమాంసం తత్ర దాపయేత్ ।
ప్రాఙ్ముఖో దేవతీర్థేన క్షిప్రం దేశవిమార్జనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయ
నః — ॥ వా ॥ అథాభ్యుదయికే యుగ్మా బ్రాహ్మణా ఆమూలాదర్భాః
ప్రాఙ్ముఖో యజ్ఞోపవీతీస్యాత్ప్రదక్షిణముపచారో యవాస్తిలార్థా గన్ధా
దిదానంచ ద్విః ఋజుదర్భావాసనే దద్యాత్, “ యవోసిసోమదేవత్యో
గోసవో దేవనిర్మితః । ప్రత్నవద్భిః ప్రత్నః పునరా నాన్దీముఖానిమాన్లో
కాన్ప్రీణయాహినస్స్వాహా ” ఇతియవవాపనమ్ ॥*॥ ఇతి । ముద్గలః —
॥ వా ॥ దేవేషుద్వావేకోవాపితృష్వేకోద్వౌవా బ్రాహ్మణాంశ్శ్రా
ద్ధే కల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ యవైస్తిలార్థః

స్తత్రయవాసితూష్ణ్యాహోనస్వధాం ప్రయుఞ్జీత సదాపరిచరేద్భక్త్యాపి
త్ర్యానప్యత్రదేవవన్నిపాతోఽపి నసవ్యస్యజానునో విద్యతేక్వచిత్ ॥ * ॥
ఇతి । సఏవ — ॥ వా ॥ నాన్దీముఖాన్పితౄనావాహయిష్యఇతి పృచ్ఛతి
అస్తుస్వధేత్యస్యస్థానే నాన్దీముఖాఃపితరః ప్రియన్తామితి సంపన్నమితితృప్తి
ప్రశ్నే దధిబదరాక్షతమిశ్రాఃపిణ్డాః ॥*॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠోఽపి — ॥శ్లో॥
దధికర్కన్ధుసంమిశ్రైః పిణ్డాఃకార్యాయథాక్రమమ్ । ప్రాఙ్ముఖో దేవ
తీర్థేన ప్రాక్కూలేషుకుశేషుచ ॥ దత్వాపిణ్డాన్నకుర్వీత పిణ్డపాత్రమ
ధోముఖమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానమత్రభోజనశాలాయాబహిఃకార్యమ్,
యదాహప్రచేతాః — ॥ వా ॥ బహిస్తుప్రాక్కూలేషుచ దధ్యక్షతకర్కన్
ధుమిశ్రాన్పిణ్డాన్నిధాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతే — ॥శ్లో॥
ఏవంనామ్నాపరంతూష్ణీం దద్యాత్పిణ్డాన్పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । పృ
థక్పృథక్ - ఏకైకస్మిన్ద్వౌద్వౌపిణ్డౌదద్యాత్, తత్రప్రథమపిణ్డం నా
మ్నా గోత్రసహితేన దద్యాద్ద్వితీయం తూష్ణీం దద్యాదిత్యర్థః । ఆశ్వలా
యనోఽపి — ॥ వా ॥ ప్రాచీనాగ్రాన్దర్భాన్సంస్తీర్య తేషుపృష
దాజ్యమిశ్రేణ భుక్తశేషేణైకైకస్య ద్వౌద్వౌపిణ్డౌదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
పిణ్డదానం వైకల్పికమిత్యుక్తం భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డనిర్వా
పణంకుర్యాన్నవాకుర్యాన్నరాధిప । వృద్ధిశ్రాద్ధేమహాబాహో కులధర్మా
నవేక్ష్యతు ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాభ్యుదయశ్రాద్ధమాపదాది నిమిత్తేషు ఆ
మేనహేమ్నావా కుర్యాత్, తత్రమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిశ్చప్రవా
సీచ యస్యభార్యారజస్వలా । ఆమశ్రాద్ధంప్రకుర్వీతమాతాపిత్రోఃక్షయా
దృతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ ఆర్తవేఽన్నద్విజాభా
వే గ్రహణేదేశవిప్లవే । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజఃకుర్యాచ్ఛూద్రఃకుర్యాత్సదైవ
హి ॥ * ॥ ఇతి । గాలవః — ॥ శ్లో ॥ తీర్థేఽనగ్నావాపదిచ దేశభ్రంశే
రజస్యపి । హేమశ్రాద్ధం ద్విజైఃకార్యం శూద్రైఃకార్యంసదైవహి ॥*॥
ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అసమర్థోఽన్నదానస్య ధాన్యమామం స్వశ
క్తితః । ప్రదాస్యతిద్విజాగ్ర్యేభ్యస్స్వల్పామపిదక్షిణామ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆమందదతుకౌన్తేయ దద్యాదన్నాచ్చతుర్గు

ణమ్ । సిద్ధాన్నేనతు విధిర్యస్స్యాదామశ్రాద్ధే౽పవ్యయం విధిః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ యద్యద్ధదాతివిప్రేభ్యశ్శృతంవాయది వా౽శృతమ్ । తేనాగ్నౌకరణంకుర్యాత్పిణ్డాంస్తైనైవనిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతేతు — ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధంయదాకుర్యాత్పిణ్డదానంకథంభవేత్ । గృహాదాహృత్యపక్వాన్నంపిణ్డందద్యాత్తిలైస్సహ ॥ యేనాగ్నౌకరణంకుర్యాత్పిణ్డాంస్తైనైవనిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి హోమపిణ్డదానయోస్సన్నిధ్యోగశిష్టత్వాదవధారణాచ్చసఙ్కల్పవిధానేత్వగ్నౌహోమాభావే పిణ్డదానంనాస్తీతిగమ్యతే । తథాపితృమేధసారే — ॥ వా ॥ యద్యద్విప్రేభ్యోదద్యాత్తైనైవ హోమస్తేనవాగృహాదాహృతాన్నేన వా పిణ్డందద్యాద్యదా హోమస్తదాపిణ్డదానం హోమాభావే పిణ్డదానాభావః, ఆమశ్రాద్ధే చరోరభావాత్తద్ధర్మాణామభావో భోజనాభావాత్తత్సమ్బద్ధినాంచాభావః, సఙ్కల్పోవరణంపాదప్రక్షాలనంగన్ధపుష్పాదిదానం తణ్డులాదిప్రదానం దక్షిణేత్యామశ్రాద్ధం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తద్ధర్మాణామ్ - ఉపస్తరణావదానాదీనామ్, తత్సమ్బద్ధినామ్ - పాత్రాభిమన్త్రణాదీనామిత్యర్థః । " హిరణ్యేతూదకంపశ్చాన్మృతేఽహనిపరేఽహని " ఇతివచనాత్తర్పణం తదైవ కార్యమ్ . ఇతివృద్ధిశ్రాద్ధంనిరూపితమ్ .

——శ్రీ శ్రాద్ధభేదాః శ్రీ——

అథశ్రాద్ధభేదాః । ప్రేతోద్దేశేన పిత్రుద్దేశేనవా ద్రవ్యత్యాగశ్శ్రాద్ధమ్, తదాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతంపితౄంశ్చనిర్దిశ్య భోజ్యంయత్ప్రియమాత్మనః । శ్రద్ధయాక్రియతేయత్తు తచ్ఛ్రాద్ధం పరికీర్తితమ్ ॥*॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశే కాలేచపాత్రేచ శ్రద్ధయా విధినాచయత్ । పితౄనుద్దిశ్యవిప్రేభ్యో దత్తంశ్రాద్ధముదాహృతమ్ ॥*॥ ఇతి । తచ్చపునఃపార్వణైకోద్దిష్టభేదేన ద్వివిధమ్, త్రిపురుషోద్దేశేన యత్క్రియతే తత్పార్వణమ్, ఏకపురుషోద్దేశేన క్రియమాణమేకోద్దిష్టమ్, తదాహకణ్వః — ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్యయచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టంప్రకీర్తితమ్ । త్రీనుద్దిశ్యతుయత్తద్ధి పార్వణంమునయోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్ద్వివిధమపిశ్రాద్ధం నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదేన త్రిధాభిద్యతే, తమక్తంకాలా

దర్శే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధద్వయం తథోద్దిష్టమేకోద్దిష్టంచపార్వణమ్ । ని
త్యంనైమిత్తికంకామ్యమితితచ్చపునస్త్రిధా ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర నియతో
పాధ్యాచోదితం నిత్యమ్, యథా అమావాస్యాదౌ విహితంశ్రాద్ధమ్ । అ
నియతనిమిత్తంహి నైమిత్తికమ్, యథాఉపరాగాదౌ । కామనోపాధికం
కామ్యమ్, యథాతిథినక్షత్రవారాదిషు । తదుదాహరతికార్ష్ణాజినిః —
॥ శ్లో ॥ మృతాహేఽహరహర్దర్శే శ్రాద్ధంయచ్చమహాలయే । తన్నిత్య
ముదితంసద్భిర్నిత్యవత్తద్విధానతః ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం సజాత్రి
న్త్రిగ్రహణేషుచ । సంవత్సరోదకుమ్భంచ వృద్ధిశ్రాద్ధంనిమిత్తతః ॥ తిథ్యా
దిషుచయచ్ఛ్రాద్ధం మన్వాదిషుయుగాదిషు । అలభ్యేషుచయోగేషుత
త్కామ్యం సముదాహృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తువిశ్వామిత్రేణ ద్వాదశ
విధత్వముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యం వృద్ధిశ్రాద్ధం సపి
ణ్డనమ్ । పార్వణంచేతివిజ్ఞేయం గోష్ఠ్యం శుద్ధ్యర్థమష్టమమ్ ॥ కర్మాఙ్గం న
వమంప్రోక్తం దైవికం దశమం స్మృతమ్ । యాత్రాస్వేకాదశం ప్రోక్తం
పుష్ట్యర్థం ద్వాదశంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి తత్ , నిత్యనైమిత్తికకామ్యావా
న్తరవివక్షయైవ, నతు తతఃపార్థక్యవివక్షయా । తథాహి వృద్ధవసిష్ఠః —
॥ శ్లో ॥ అహన్యహనియచ్ఛ్రాద్ధం తన్నిత్యమితికీర్తితమ్ । ఏకోద్దిష్టంతు
యచ్ఛ్రాద్ధం తన్నైమిత్తికముచ్యతే ॥ అభిప్రేతార్థసిద్ధ్యర్థం కామ్యంపా
ర్వణవత్స్మృతమ్ । పుత్రజన్మవివాహాదౌ వృద్ధిశ్రాద్ధముదాహృతమ్ ॥ న
వానీతార్ఘ్యపాత్రంచ పిణ్డశ్చపరికీర్త్యతే । పితృపాత్రేషుపిణ్డేషు సపిణ్డీ
కరణంతుతత్ ॥ ప్రతిపర్వభవేద్యస్మాత్ప్రోచ్యతేపార్వణంతుతత్ ।
గోష్ఠ్యాంయత్క్రియతేశ్రాద్ధం గోష్ఠీశ్రాద్ధంతదుచ్యతే ॥ బహూనాంవి
దుషాం ప్రాప్తౌ సుఖార్థం పితృతృప్తయే । క్రియతేశుద్ధయేయత్తు బ్రాహ్మణా
నాంతు భోజనమ్ ॥ శుద్ధ్యర్థమితితత్ప్రోక్తం శ్రాద్ధం పార్వణవత్కృతమ్ ।
నిషేకకాలేసోమేచసీమన్తోన్నయనేతథా ॥ జ్ఞేయంపుంసవనేశ్రాద్ధంకర్మా
ఙ్గంవిధివత్కృతమ్ ॥ దేవానుద్దిశ్యక్రియతేయత్తద్దైవికముచ్యతే । తన్నిత్య
శ్రాద్ధవత్కుర్యాద్ద్వాదశ్యాదిషుయత్నతః ॥ గచ్ఛన్దేశాన్తరంయద్ధిశ్రాద్ధం
కుర్యాత్తుసర్పిషా । తద్యాత్రార్థమితిప్రోక్తం ప్రవేశేచనసంశయః ॥*॥ఇతి.

శ్రాద్ధదేశాః

అథ శ్రాద్ధదేశాః । రత్నావళ్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ దేశః కాలస్తథా పాత్రం ద్రవ్యం కర్తా పితామహాః । నిష్పత్తికారణాన్యాహుః కర్మణోఽస్య విపశ్చితః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాప్రవణే దేశే తీర్థాదౌ వా గృహేఽపి వా । భూసంస్కారాదిసంయుక్తే శ్రాద్ధం కుర్యాత్ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । తీర్థమ్ - దేవర్షిసేవితం జలమ్, ఆదిశబ్దేన పుణ్యాశ్రమాది గృహ్యతే, భూసంస్కారః - గోమయాదినోపలేపః, ఆదిశబ్దేనాశుచిద్రవ్యాపసరణమ్ । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ గోమయేనోపలిప్తేషు వివిక్తేషు గృహేషు చ । కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమథైతేషు నిత్యమేవ యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పరిశ్రితే శుచౌ దేశే దక్షిణాప్రవణే తథా ॥ * ॥ ఇతి । పరిశ్రితే - పరితః ప్రచ్ఛాదితే, దక్షిణావనతే దేశే శ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యర్థః । స్వతో దక్షిణాప్రవణత్వాసమ్భవే దేశస్య యత్నతో దక్షిణాప్రవణత్వం కార్యమ్ । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥ శుచిదేశం వివిక్తం తు గోమయేనోపలిప్య చ । దక్షిణాప్రవణం చైవ ప్రయత్నేనోపపాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ తస్మాచ్ఛ్రాద్ధాని దేయాని పుణ్యేష్వాయతనేషు చ । నదీతీరేషు తీర్థేషు స్వభూమౌ చ ప్రయత్నతః ॥*॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ స్థలీషు గిరిపృష్ఠేషు తీర్థేష్వాయతనేషు చ । వివిక్తేషు చ తుష్యన్తి శ్రాద్ధేషు పితరస్సదా ॥ * ॥ ఇతి । స్థలీషు - అకృత్రిమభూమిష్విత్యర్థః । తథా చ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ గోగజాశ్వాదిపృష్ఠేషు కృత్రిమాయాం తథా భువి । న కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమేతేషు పారక్యాసు చ భూమిషు ॥ * ॥ ఇతి । కృత్రిమాయాం భువి - వేదికాదావిత్యర్థః । యమః — ॥ శ్లో ॥ పరకీయప్రదేశేషు పితౄణాం నిర్వపేత్తు యః । తద్భూమిస్వామిపితృభిశ్శ్రాద్ధకర్మ విహన్యతే ॥ * ॥ ఇతి । భారతే చ — ॥ శ్లో ॥ పారక్యే భూమిదేశే చ పితౄణాం నిర్వపేత్తు యః । తద్భూమిస్వామిపితృభిశ్శ్రాద్ధకర్మ విహన్యతే । తస్మాత్క్రీత్వా మహీం దత్వా స్వల్పామపి విచక్షణః । పిణ్డః పితృభ్యో దత్తో వై తస్యాం భవతి శాశ్వతః ॥ * ॥ ఇతి । పరకీయప్రదేశాః - పరపరిగృహీతగృహగోష్ఠారామాదయః, న పునస్తీర్థాదీని ।

తథా చాదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అటవీపర్వతాః పుణ్యా నదీతీరాణియా
ని చ । సర్వాణ్యస్వామికా న్యాహుర్నహి తేషు పరిగ్రహః ॥ వనాని గిరయో
నద్యస్తీర్థాన్యాయతనాని చ । దేవఖాతాశ్చ గర్తాశ్చ న స్వామీ తేషు విద్య
తే ॥ * ॥ ఇతి । కృమికీటాద్యుపహతదేశం శ్రాద్ధే వర్జయేత్ , తదాహ
యమః — ॥ శ్లో ॥ రూక్షం క్రిమిహతం క్లిన్నం సఙ్కీర్ణానిష్టగన్ధికమ్ । దే
శం త్వనిష్టశబ్దం చ వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । క్లిన్నమ్ - సకర్ద
మమ్ , సఙ్కీర్ణమ్ - అన్యైరాకీర్ణమ్ । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ వ
ర్జ్యా జన్తుసమాయుక్తా క్షితిః ప్లుష్టా తథాఽగ్నినా । అనిష్టదుష్టశబ్దోగ్రా దుర్గ
న్ధా శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । తీర్థక్షేత్రవిశేషేషు కృతం శ్రాద్ధం ఫలాతి
శయప్రదం భవతి , తదాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధస్య పూజితో దేశో
గయా గఙ్గా సరస్వతీ । కురుక్షేత్రం ప్రయాగశ్చ నైమిశం పుష్కరాణి చ ॥
నదీనదేషు తీర్థేషు శైలేషు పులినేషు చ । వివిధేష్వవతుష్యన్తి దత్తేనేహ పి
తామహాః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ గఙ్గా గోదావరీ వే
ణ్యా గౌతమీ కౌశికీ శుభా । నర్మదా సరయూశ్చైవ కావేరీ చ సరస్వతీ ॥ గ
యా ప్రయాగః శ్రీశైలో గోకర్ణం పుష్కరం శుభమ్ । నైమిశం చ కురు
క్షేత్రం కేదారం సేతుబన్ధనమ్ ॥ ద్వారకా బదరీ కాఞ్చీ ముఖ్యా వారాణ
సీ తథా । పురుషోత్తమస్వామివేశ్మ సరోవత్యుత్తమో మహోదధిః ॥ ఏతేషు
తీర్థముఖ్యేషు క్షేత్రేషు చ శుభాశుభమ్ । కృతమక్షయమాప్నోతి మనుష్యా
ణాం న సంశయః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ పుష్కరేష్వక్షయం
శ్రాద్ధం జపహోమతపాంసి చ । మహోదధౌ ప్రయాగే చ కాశ్యాం
చ కురుజాఙ్గలే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ వారాణస్యాం కురుక్షే
త్రే భృగుతుఙ్గే హిమాలయే । గఙ్గాద్వారే ప్రయాగే చ నైమిశే పుష్కరే
తథా ॥ సన్నిహత్యాం గయాయాం చ దత్తమక్షయతాం వ్రజేత్ । నదీస
ముద్రతీరే వా ప్రదేగోష్ఠేఽథ పర్వతే ॥ సముద్రగా నదీతీరే సిన్ధుసాగరసం
గమే । నద్యోర్వా సంగమే రాజన్ సాలిగ్రామశిలాన్తికే ॥ సాలిగ్రామే
చ గోకర్ణే గయాయాం చ విశేషతః । క్షేత్రేష్వేతేషు యచ్ఛ్రాద్ధం పి
తృభక్తిసమన్వితః ॥ కరోతి విధివన్మర్త్యః కృతకృత్యో విధీయతే ॥ * ॥ ఇ

తి। సఏవ — ॥ వా ॥ యత్రక్వచన నర్మదాతీరే యమునాతీరే గఙ్గా యాం విశేషతో గఙ్గాద్వారే ప్రయాగే గఙ్గాసాగరసంగమే కులావర్తే బిల్వకే నీలపర్వతే కుబ్జాహ్వే భృగుతున్దే కేదారే లిఙ్గాయాంసుగన్ధాయాం ఫల్గుతీర్థే మహాగఙ్గాయాం తణ్డులికాశ్రమే కుమారధారాయాం ప్రభాసె యత్రక్వచన సరస్వత్యాం విశేషతో నైమిశారణ్యే వారాణస్యాం అగ స్త్యాశ్రమే కణ్వాశ్రమే కౌశిక్యాం సరయూతీరే శోణాయాభాగీరథ్యాశ్చ సంగమే శ్రీపర్వతే కల్లోదకే ఉత్తరమానసే బడబాయాం సప్తర్చే విష్ణు పదే స్వర్గప్రదేశే గోదావర్యాం గోమత్యాం వేత్రవత్యాం విపాశా యాం వితస్తాయాం మరుద్వృధాయాం శతద్రుతి చన్ద్రభాగాయాం ఐ రావత్యాం సిన్ధోస్తీరే దక్షిణే పఞ్చనదే ఔజసే చైవమాదిష్వన్యేషు తీ ర్థేషు సరిద్వరాసు పులినేషు ప్రస్రవణేషు పర్వతేషు నికుఞ్జేషు వనే షూపవనేషుచ గోమయేనోపలిప్తేషు మనోజ్ఞేషుచ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపితృ గాథా — ॥ శ్లో ॥ కులేఽస్మాకం సజన్తుస్స్యాద్యోనోదద్యాజ్జలాఞ్జలిమ్ । న దీషుబహుతోయాసు శీతలాసువిశేషతః ॥ అపిజాయేతసోఽస్మాకం కులే క శ్చిన్నరోత్తమః । గయాశీర్షేవటేశ్రాద్ధంయోనోదద్యాత్సమాహితః॥ ఏష్టవ్యాబహవఃపుత్రా యద్యేకోఽపిగయాంవ్రజేత్ । యజేతవాఽశ్వ మేధేన నీలంవా వృషముత్సృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మకైవర్తే — ॥ శ్లో ॥ గయాశీర్షేయదాపిణ్డం నామ్నాయేషాం ప్రకుర్వతే । నరకస్థాదివంయా న్తి స్వర్గస్థామోక్షమాప్నుయుః ॥ తత్రాక్షయవటోనామత్రిషులోకేషువి శ్రుతః । పితౄణాం తత్రవైదత్తమక్షయం భవతిప్రభో ॥ వటవృక్షంసమా సాద్యశాకేనాప్యుదకేనవా । ఏకస్మిన్భోజితేవిప్రేకోటిర్భవతిభోజితా॥ ఆత్మనస్తుమహాబుద్ధే గయాయాంతు తిలైర్వినా । పిణ్డనిర్వాపణంకార్యం మృతానాంతు తిలైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । నద్యాదిషు తీర్థశ్రాద్ధముక్తం మ త్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ స్నాత్వానదీషు సర్వాసు పితృదేవాంశ్చ త ర్పయేత్ । తత్రతత్రయథావిత్తం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధాదికం తథా ॥ అకాలె ప్యథకాలెవా తీర్థశ్రాద్ధం తథానరః । శ్రాద్ధంకృత్వాతథాతీర్థే కర్త వ్యంపితృతర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పాద్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తీర్థేషుబ్రాహ్మ

ణం నైవ పరీక్షేత కథంచన । అన్నార్థినమనుప్రాప్తం భోజయేన్మనుశాసనా
త్ ॥ సక్తుభిః పిణ్డదానం స్యాత్సంయావైః పాయసేన వా । కర్తవ్యమృషిభి
ర్దృష్టం పిణ్యాకేనేఙ్గుదేన వా ॥ పిణ్యాకేన తిలానాం వా భక్తిమద్భిర్న
రైస్సదా । శ్రాద్ధం తత్ర తు కర్తవ్యం అర్ఘ్యావాహనవర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
"తీర్థేఽనగ్నావాపది చ" ఇతి పూర్వోక్తం హిరణ్యశ్రాద్ధం వా కర్తవ్యమ్,
" ॥ శ్లో ॥ క్షేత్రే స్నాత్వా శుచిర్వాసాః ప్రదాయ తిలవార్యథ । భోజ
యేద్బ్రాహ్మణాం శ్రాద్ధే హిరణ్యశ్రాద్ధమేవ వా ॥ కృత్వా సూత్రవి
ధానేన పిణ్డాంస్తత్ర పిణ్డదః । అన్నేనామేన మాంసేన సక్తుభిర్ద్విజ ఆచ
రేత్ ॥" ఇతి స్మృతేశ్చ । గయావ్యతిరిక్తస్థానేషు జీవపితృకేనాపి తీర్థ
శ్రాద్ధం కర్తవ్యమిత్యర్థస్తత్ప్రతిపాదితమ్.

శ్రాద్ధకాలాః

అథ శ్రాద్ధకాలాః । తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అమావా
స్యాష్టకావృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ । ద్రవ్యబ్రాహ్మణసంపత్తిర్వి
షువత్సూర్యసఙ్క్రమః ॥ వ్యతీపాతో గజచ్ఛాయా గ్రహణం చన్ద్రసూర్య
యోః । శ్రాద్ధం ప్రతిరుచిశ్చైవ శ్రాద్ధకాలాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి ।
ద్రవ్యమ్ - కృసరమాంసాది, బ్రాహ్మణః - శ్రుతాధ్యయనసంపన్నః, తయో
స్సంపత్తిర్లాభో యస్మిన్ కాలే స తథోక్తః । అత్ర హారీతః — ॥ శ్లో ॥
తీర్థద్రవ్యోపపత్తౌ తు న కాలమవధారయేత్ । పాత్రం చ బ్రాహ్మణం ప్రా
ప్య సద్యశ్శ్రాద్ధం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । తీర్థమ్ - గఙ్గాది, విషువత్ - మే
షతులాసఙ్క్రాన్తీ, అయనవిషువయోస్సఙ్క్రాన్తిత్వే సిద్ధేఽపి పృథగుపా
దానం ఫలాతిశయజ్ఞాపనార్థమ్, గజచ్ఛాయాలక్షణమ్ "యదేన్దుః పితృ
దైవత్యే" ఇత్యాదినా పూర్వముక్తమ్, గ్రహణమ్ - ఉపరాగః, అత్ర వి
శేషమాహ వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ త్రిదశాస్స్పర్శసమయే తృప్యన్తి పితర
స్తథా । మనుష్యా మధ్యకాలేతు మోక్షకాలే తు రాక్షసాః ॥ * ॥ ఇతి ।
శ్రాద్ధం ప్రతిరుచిః - యదా శ్రాద్ధం ప్రతీచ్ఛా తదైవ కర్తవ్యమితి, చకా
రేణాన్యేఽపి శ్రాద్ధకాలాస్సఙ్గృహ్యన్తే । అత ఏవ యమః — ॥ శ్లో ॥ ఆషా
ఢ్యామథ కార్తిక్యాం మాఘ్యాం త్రీన్ పఞ్చ వా ద్విజాన్ । తర్పయేత్పితృపూ

ర్ఘ్యంతు తదస్యాక్షయముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । జాతుకర్ణ్యః — ॥ శ్లో ॥ గ్ర
హోపరాగే విషువే చ జాతే కృష్ణే మఘాయామయనద్వయే చ । నిత్యం
చ శఙ్ఖేచ తథైవపక్షే దత్తం భవేన్నిష్కసహస్రతుల్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖాది
స్వరూపమపి తేనైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ శఙ్ఖః ప్రాహురమావాస్యాం క్షీణ
సోమాం ద్విజోత్తమాః । అష్టకాతు భవేత్పద్మం తత్ర దత్తం తథాఽక్షయమ్ ॥ * ॥
ఇతి । " ॥ శ్లో ॥ యదా విష్టిర్వ్యతీపాతో భానువారస్తథైవ చ । పద్మకం
నామ తత్ప్రోక్తమయనాచ్చ చతుర్గుణమ్ ॥ " ఇతి శఙ్ఖోక్తమపి పద్మం
గ్రాహ్యమ్ । కాఠకీ శ్రుతిః — " ఏతద్ధి దేవపిత్ౄణామయనం యద్ధస్తిచ్ఛా
యాయాం శ్రాద్ధం దద్యాత్ " ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ హస్తిచ్ఛా
యాసు యద్దత్తం యద్దత్తం రాహుదర్శనే । విషువత్యయనే చైవ సర్వమానన
న్త్యముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అనేకవిధా గజచ్ఛాయాః స్మృతిషు ప్రతిపాద్య
న్తే — ॥ శ్లో ॥ హంసే హస్తస్థితే యాతు మఘాయుక్తా త్రయోదశీ । తిథి
ర్వైవస్వతీ నామ సా చ్ఛాయా కుఞ్జరస్యతు ॥ * ॥ హంసే కరస్థితే యాతు అ
మావాస్యా కరాన్వితా । సాజ్ఞేయా కుఞ్జరచ్ఛాయా ఇతి బోధాయనోఽబ్ర
వీత్ ॥ * ॥ కరః - హస్తనక్షత్రమ్, ॥ శ్లో ॥ వనస్పతిగతే సోమే యాచ్ఛా
యా ప్రాఙ్ముఖీ భవేత్ । గజచ్ఛాయాతు సా ప్రోక్తా తస్యాం శ్రాద్ధం ప్రకల్ప
యేత్ ॥ * ॥ అమావాస్యాయామపరాహ్ణ ఇత్యర్థః, ॥ శ్లో ॥ సైంహి
కేయో యదా సూర్యం గ్రసతే పర్వసన్ధిషు । గజచ్ఛాయాతు సా ప్రోక్తా త
స్యాం శ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ సైంహికేయః - రాహుః, ॥ శ్లో ॥
ఘృతేన భోజయేద్విప్రాన్ ఘృతం భూమౌ సముత్సృజేత్ । గ్రహణాఖ్య
గజచ్ఛాయా శ్రాద్ధం దత్వా న శోచతి ॥ * ॥ ఇతి । భోక్తురపి దోషస్తత్రై
వదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణాజినప్రతిగ్రాహీ విక్రయీ వా హరేత యః । గ
జచ్ఛాయా శృతం భుక్త్వా న భూయః పురుషో భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః —
॥ శ్లో ॥ తృతీయా రోహిణీయుక్తా వైశాఖస్య సితా తు యా । మఘాభిస్సహి
తా కృష్ణా నభస్యే తు త్రయోదశీ ॥ తథా శతభిషగ్యుక్తా కార్తికే నవమీ తథా ।
ఇన్దుక్షయే గజచ్ఛాయా వైధృతేషు యుగాదిషు ॥ ఏతే కాలాస్సముద్దిష్టాః
పిత్ౄణాం ప్రీతివర్ధనాః ॥ * ॥ ఇతి .

——⊰ శ్రీ యుగాది శ్రాద్ధనిరూపణమ్ ⊱——

యుగాదయో మత్స్యపురాణే దర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ వైశాఖస్య తృతీయా తు నవమీ కార్త్తికస్య తు । మాఘే పఞ్చదశీ చైవ నభస్యే చ త్రయోదశీ ॥ యుగాదయః స్మృతా హ్యేతా దత్తస్యాక్షయకారకాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వైశాఖమాసస్య సితా తృతీయా నవమ్యసౌ కార్త్తికశుక్లపక్షే । నభస్యమాసస్య చ కృష్ణపక్షే త్రయోదశీ పఞ్చదశీ చ మాఘే ॥ పానీయమప్యత్ర తిలైర్విమిశ్రం దద్యాత్పితృభ్యః ప్రయతో మనుష్యః । శ్రాద్ధం కృతం తేన సమాస్సహస్రం రహస్యమేతత్పితరో వదన్తి ॥*॥ ఇతి । అత్ర శుక్లపక్షే యా తృతీయా, పఞ్చదశీ కృష్ణపక్ష ఇత్యన్వయః । అత ఏవ నారదీయపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ద్వే తు కృష్ణే ద్వే తు శుక్లే యుగాద్యాః కవయో విదుః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మపురాణే తు మాఘస్య పౌర్ణమాసీ యుగాదిరిత్యుక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ వైశాఖశుక్లపక్షస్య తృతీయాయాం కృతం యుగమ్ । కార్త్తికే శుక్లపక్షే చ త్రేతా తు నవమేఽహని ॥ అథ భాద్రపదే కృష్ణే త్రయోదశ్యాం ద్వాపరం యుగమ్ । మాఘే తు పౌర్ణమాస్యాం తు ఘోరం కలియుగం తథా ॥ యుగారమ్భాస్తు తిథయో యుగాద్యాస్తేన విశ్రుతాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కల్పభేదేన వ్యవస్థేతి చన్ద్రికాయామ్ । పులస్త్యోఽత్ర విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ అయనద్వితయే శ్రాద్ధం విషువద్వితయే తథా । యుగాదిషు చ సర్వాసు పిణ్డనిర్వాపణాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । యుగాన్త ఏవ శ్రాద్ధముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సూర్యస్య సింహసఙ్క్రాన్త్యామన్తః కృతయుగస్య తు । తథా వృశ్చికసఙ్క్రాన్త్యామన్తస్త్రేతాయుగస్య తు ॥ జ్ఞేయస్తు వృషసఙ్క్రాన్త్యాం ద్వాపరాన్తశ్చ సఙ్ఖ్యయా । తథా చ కుమ్భసఙ్క్రాన్త్యామన్తః కలియుగస్య తు ॥ యుగాదిషు యుగాన్తేషు శ్రాద్ధమక్షయముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి ।

——⊰ శ్రీ మన్వాది శ్రాద్ధనిరూపణమ్ ⊱——

మన్వాదయోఽపి శ్రాద్ధకాలాః, “ తథా మన్వన్తరాదౌ చ దేయం శ్రాద్ధం విజానతా ” ఇతి స్మరణాత్ । మన్వన్తరాదయో మత్స్యపురాణే దర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ ఆశ్వయుక్ఛుక్లనవమీ కార్త్తికీ ద్వాదశీ సితా । తృతీ

యా చైత్రమాసస్య సితా భాద్రపదస్య చ ॥ ఫాల్గునస్యాప్యమావాస్యా పు
ష్యస్యైకాదశీ సితా । ఆషాఢస్యాపి దశమీ మాఘమాసస్య సప్తమీ ॥ శ్రా
వణస్యాష్టమీ కృష్ణా తథాఽఽషాఢీ చ పూర్ణిమా । కార్తికీ ఫాల్గునీ జ్యైష్ఠీ చై
త్రీ పఞ్చదశీ సితా ॥ మన్వన్తరాదయశ్చైతే దత్తస్యాక్షయకారకాః ॥ * ॥
ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ కృతం శ్రాద్ధం విధానేన మన్వాదిషు యు
గాదిషు । హాయనాని ద్విసాహస్రం పితౄణాం తృప్తిదం భవేత్ ॥ ఆసు
స్నానం జపో హోమః పుణ్యానన్త్యాయ కల్పతే ॥ * ॥ ఇతి । మహాభా
రతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యా మన్వాద్యా యుగాద్యాశ్చ తిథయస్తాసు మాన
వః । స్నాత్వా హుత్వా చ దత్త్వా చ తదనన్తఫలం లభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కా
లాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మన్వాద్యాసు యుగాద్యాసు ప్రదత్తస్సలిలాఞ్జ
లిః । సహస్రవార్షికీం తృప్తిం పితౄణామావహేత్పరామ్ ॥ ద్విసహ
స్రాబ్దికీం తృప్తిం కృతం శ్రాద్ధం యథావిధి । స్నానం దానం జపో హో
మః పుణ్యానన్త్యాయ కల్పతే ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ తి
థ్యగ్నినతిథిస్తిథ్యాశేకృష్ణేభోఽనలో గ్రహః । తిథ్యర్కౌ నశివోఽశ్వోఽ
మా తిథీ మన్వాదయో మతాః ॥ * ॥ ఇతి । చైత్రమారభ్య ద్వాదశమాసా
నామేకైకస్యైకైకం పదం యోజనీయమ్, తిథిః - పూర్ణిమా, అగ్నిః -
తృతీయా, చైత్రే పౌర్ణమాశుక్లతృతీయా చేత్యర్థః; వైశాఖే, న - నా
స్తి; జ్యేష్ఠే, తిథిః - పౌర్ణమాసీ; ఆషాఢే, తిథ్యాశే - పౌర్ణమాసీ శు
క్లదశమీ చ; శ్రావణే, కృష్ణేభః - కృష్ణాష్టమీ, అత్ర కృష్ణేతి విశేషణాది
తరత్ర సర్వత్ర శుక్లతిథేర్గ్రహణమ్; భాద్రపదే, అనలః - తృతీయా; ఆ
శ్వయుజే, గ్రహః - నవమీ; కార్తికే, తిథ్యర్కౌ - పూర్ణాద్వాదశీ చ;
మార్గశీర్షే, న - నాస్తి; పుష్యే, శివః - ఏకాదశీ; మాఘే, అశ్వః - స
ప్తమీ; ఫాల్గునే, అమాతిథీ - అమావాస్యా పౌర్ణమాసీ చేత్యర్థః । స్మృత్య
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమాపాతశ్చ సఙ్క్రాన్తిస్తథా వైధృతిరేవ చ । అష్ట
కాశ్చైవ మన్వాదిర్యుగాదిశ్చ మహాలయః ॥ చన్ద్రసూర్యోపరాగశ్చ గ
జచ్ఛాయా తథైవ చ । ద్రవ్యబ్రాహ్మణసమ్పత్తిః శ్రాద్ధకాలాః ప్రకీర్తి
తాః ॥ * ॥ ఇతి । " ॥ శ్లో ॥ అమాష్టకా వ్యతీపాతమన్వాదిషు యుగాది

షు । ఏతాన్వంశ్శ్రాద్ధమకుర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయతే ద్విజః ॥ ” ఇతివ
చనాన్మన్వాదియుగాది వ్యతీపాతేషు శ్రాద్ధం నిత్యమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ తి
థ్యాదిషు చ యచ్ఛ్రాద్ధం మన్వాదిషు యుగాదిషు । అలభ్యేషు చ యోగే
షు తత్కామ్యం సముదాహృతమ్ ॥ ” ఇతి గాలవ వచనం తు ననిత్యత్వా
పాకరణార్థమ్ , వచనద్వయే నాగ్నిహోత్రాదివన్నిత్యత్వ కామ్యత్వ
యోరవిరోధాదిత్యాహుః । ఏవమేవ “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం
సఙ్క్రాన్తిగ్రహణేషు చ ॥ ” ఇతి ప్రతిపాదితస్య నైమిత్తికత్వస్య చ “ ॥ శ్లో ॥
సఙ్క్రాన్తిర్విషువచ్చైవ విశేషేణాయనద్వయమ్ । వ్యతీపాతోఽథ జన్మ
ర్క్షం చన్ద్రసూర్యగ్రహస్తథా ॥ ఇత్యేతాంశ్శ్రాద్ధకాలాంస్తు కామ్యా
నాహ ప్రజాపతిః । శ్రాద్ధమేతేషు యద్దత్తం తదానన్త్యాయ కల్పతే ॥ ” ఇ
తి విష్ణూక్తస్య కామ్యత్వస్య చనవిరోధః । అత ఏవ కూర్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥
నైమిత్తికం తు కర్తవ్యం గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః । బాన్ధవానాం చ మరణే
నరకీ స్యాదతోఽన్యథా ॥ కామ్యాని చైవ శ్రాద్ధాని శస్యన్తే గ్రహణాదిషు ॥ * ॥
ఇతి । తథా చ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ సర్వస్వేనాపి కర్తవ్యం శ్రాద్ధం వై
రాహుదర్శనే । అకుర్వాణస్తు యశ్శ్రాద్ధం పఙ్కే గౌరివ సీదతి ॥ రాహుద
ర్శనదత్తం హి శ్రాద్ధమాచన్ద్రతారకమ్ । గుణవత్సర్వకామీయం పితౄణా
ముపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ విశిష్టబ్రాహ్మ
ణప్రాప్తౌ సూర్యేన్దుగ్రహణేఽయనే । విషువే రవి సఙ్క్రాన్తౌ వ్యతీపాతే
చ పుత్రక ॥ శ్రాద్ధార్హద్రవ్యసంప్రాప్తౌ తథా దుస్స్వప్నదర్శనే । జన్మ
ర్క్షగ్రహపీడాసు శ్రాద్ధం కుర్వీత చేచ్ఛయా ॥ * ॥ ఇతి । యదాపి , ఇ
చ్ఛా - కామః , తదాపి శ్రాద్ధం కుర్వీతేత్యర్థః । ఏవం చ నిత్యనైమిత్తిక
యోః ఫలేచ్ఛయాం సత్యాం కామ్యత్వం న విరుధ్యతే .

కామ్యశ్రాద్ధకాలాః

కృత్తికాదినక్షత్రాణి కామ్యశ్రాద్ధకాలాః । యదాహ యాజ్ఞవ
ల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ స్వర్గం చాపత్యమోజశ్చ శౌర్యం క్షేత్రం బలం తథా ।
పుత్రాంశ్శ్రైష్ఠ్యం చ సౌభాగ్యం సమృద్ధిం ముఖ్యతాం శుభమ్ ॥ ప్రవృత్త
చక్రతాం చైవ వాణిజ్యప్రభృతీనపి । అరోగిత్వం యశో వీతశోకతాం పర

మాంగతిమ్ ॥ ధనం వేదాన్ భిషక్సిద్ధిం కుప్యం గామప్యజావికమ్ । అశ్వానాయుశ్చ విధివద్యశ్శ్రాద్ధం సంప్రయచ్ఛతి ॥ కృత్తికాదిభరణ్యన్తం స కామానాప్నుయాదిమాన్ । ఆస్తికశ్శ్రద్దధానశ్చ వ్యపేతమదమత్సరః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రవృత్తచక్రతా - అప్రతిహతాజ్ఞతా, కుప్యమ్ - సువర్ణరజతవ్యతిరిక్తతామ్రాది । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ స్వర్గం కృత్తికాస్వపత్యం రోహిణీషు బ్రహ్మవర్చసం సౌమ్యే కర్మణాం సిద్ధిం రౌద్రే భువం పునర్వసౌ పుష్టిం పుష్యే సార్పే సర్వాన్ కామాన్ శ్రైష్ఠ్యం పిత్ర్యే సౌభాగ్యం ఫల్గునీషు ధనమార్యమ్ణే జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యం హస్తే రూపవతస్సుతాంస్త్వాష్ట్రే వాణిజ్యవృద్ధిం స్వాతౌ కనకం విశాఖాసు మిత్రాణి మైత్రే శాక్రే రాజ్యం కృషిర్మూలే సముద్రయానసిద్ధిమాప్యే సర్వాన్కామాన్వైశ్వదేవే వేదశ్రైష్ఠ్యమభిజితి సర్వాన్ కామాన్ శ్రవణే బలం వాసవే ఆరోగ్యం వారుణే రూపద్రవ్యమాజే గృహమహిర్బుధ్న్యే గాః పౌష్ణే తురఙ్గానాశ్వినే జీవితం యామ్యే ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిత్యాదయో వారాశ్చ కామ్యశ్రాద్ధకాలాః । తదాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ సతతమాదిత్యేఽహ్ని శ్రాద్ధం కుర్వన్నారోగ్యమాప్నోతి సౌభాగ్యం చాన్ద్రే సమరవిజయం కౌజే సర్వాన్కామాన్బౌధే విద్యామభీష్టాం జైవే ధనం శౌక్రే జీవితం శనైశ్చరే ॥ * ॥ ఇతి । కూర్మ పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యవారే త్వారోగ్యం చాన్ద్రే సౌభాగ్యమేవ చ । కౌజే సర్వత్ర విజయం సర్వాన్ కామాన్ బుధస్య తు ॥ విద్యాం విశిష్టాం చ గురౌ ధనం వై భార్గవే పునః । శనైశ్చరే భవేదాయురారోగ్యమతి దుర్లభమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ అతః కామ్యాని వక్ష్యామి శ్రాద్ధాని తవ పార్థివ । ఆరోగ్యమథ సౌభాగ్యం సమరే విజయం తథా ॥ సర్వాన్ కామాంస్తథా విద్యాం ధనం జీవితమేవ చ । ఆదిత్యాది దినేష్వేవం శ్రాద్ధం కుర్వన్ సదా నరః ॥ క్రమేణైతానవాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యుక్షు కుర్వన్దినర్క్షేషు సర్వాన్ కామానవాప్నుయాత్ । అయుక్షు తు పితౄనర్చన్ ప్రజాం ప్రాప్నోతి పుష్కలామ్ ॥ * ॥ ఇతి । యుక్షు - యుగ్మేషు, దినేషు - సూర్యాదివారేషు, ఋక్షేషు - కృత్తికాదినక్షత్రేషు, కుర్వన్

శ్రాద్ధమితి శేషః । ప్రతిపదాది తిథయోఽపి కామ్యశ్రాద్ధకాలాః । తదాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ కుర్వన్ ప్రతిపది శ్రాద్ధం సురూపాన్ విన్దతే సుతాన్ । కన్యకాం తు ద్వితీయాయాం తృతీయాయాం తు వన్దినః ॥ పశూన్ క్షుద్రాంశ్చతుర్థ్యాం చ పఞ్చమ్యాం శోభనాన్ సుతాన్ । షష్ఠ్యాం ద్యూతం కృషిం చాపి సప్తమ్యాం లభతే నరః ॥ అష్టమ్యామపి వాణిజ్యం లభతే శ్రాద్ధదో నరః । స్యాన్నవమ్యామేకఖురం దశమ్యాం ద్విఖురం బహు ॥ ఏకాదశ్యాం తథా రూప్యం బ్రహ్మవర్చసినస్సుతాన్ । ద్వాదశ్యాం జాతరూపం చ రజతం రూప్యమేవ చ ॥ జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యం త్రయోదశ్యాం చతుర్దశ్యాం తు కుప్రజాః । ప్రీయన్తే పితరశ్చాస్య యే శస్త్రేణ రణే హతాః ॥ శ్రాద్ధదః పఞ్చదశ్యాం తు సర్వాన్ కామానవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ వా ॥ సురూపాస్సుతాః ప్రతిపది స్త్రియోఽప్రతిరూపా ద్వితీయాయాం వన్దినస్తృతీయాయాం చతుర్థ్యాం క్షుద్రపశవః పుత్రాః పఞ్చమ్యాం ద్యూతం షష్ఠ్యాం కృషిస్సప్తమ్యాం వాణిజ్యమష్టమ్యామేకశఫా నవమ్యాం దశమ్యాం గావః పరిచారకా ఏకాదశ్యాం ద్వాదశ్యాం ధనధాన్యరూప్యజ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యహిరణ్యాని త్రయోదశ్యాం యువానస్తత్ర మ్రియన్తే శస్త్రహతస్య చతుర్దశ్యామమావాస్యాయాం సర్వమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ తిథిశ్రాద్ధం కృష్ణపక్షే కర్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యం శ్రాద్ధం కృష్ణపక్షే దినేఽస్తమయయోగిని । ” ఇతి స్మరణాత్ । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యథైవ చాపరః పక్షః పూర్వపక్షాద్విశిష్యతే । తథా శ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్ణాదపరాహ్ణో విశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కామ్యశ్రాద్ధం ప్రకృత్య స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షేఽపరాహ్ణే తు రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ అపరాహ్ణః - ద్వేధా విభక్తస్యాహ్నో ద్వితీయభాగః, రౌహిణః - అహ్నో నవమో ముహూర్తః, ఏవం చ కుతపాది ఘటికాత్రయయుక్తాయాం ప్రతిపదాదితిథౌ కామ్యశ్రాద్ధం కార్యమ్, న తు కుతపాద్యసంయుక్తాయామితి మన్తవ్యమ్ ” ఇతి చన్ద్రికాయామ్ । కామ్యశ్రాద్ధం కామ్యసిద్ధిపర్యన్తమేకసంవత్సరపర్యన్తం వా యథాకామముక్తదినేఽవశ్యమనుష్ఠేయమ్ । తథా చ దేవస్వామినా నక్షత్రశ్రాద్ధముదాహృత్యోక్త

క్తస్ — ॥ వా ॥ నాక్షత్త్రేషుతు కామ్యశ్రాద్ధేషు తత్తాద్గమప్రదనక్షత్ర
ప్రాప్తౌ ఆతత్తాద్గమప్రాప్తైరబ్దమేకంవా తస్మిన్నృక్షే శ్రాద్ధం కుర్యాత్
॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ కామ్యశ్రాద్ధానికామార్థం సమ్య
గ్యత్నేనసాధయేత్ । శరీరారమ్భహేతుత్వాన్నముహుస్తాని కారయేత్ ॥
యథాకథంచిన్నిత్యాని కుర్యాద్దిన్దుక్షయాదిషు । పాత్రద్రవ్యాదిసంపత్సు
సత్సుకామ్యఫలంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్కమ్భాదియోగాశ్చ కామ్య
శ్రాద్ధకాలాః, తత్ర కృత్తికాదినక్షత్త్రేషూక్తంఫలం క్రమాత్ జ్ఞేయమ్ । త
దాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ కృత్తికాదిషుఋక్షేషు శ్రాద్ధైయత్ఫలమీరిత
మ్ । విష్కమ్భాదిషుయోగేషు తదేవఫలమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । రవ్యాది
వారశ్రాద్ధఫలంబవాదికరణేషు శ్రాద్ధకరణేఽపిద్రష్టవ్యమ్ । తదాహబృ
హస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యాదివాసరేష్వేతచ్ఛ్రాద్ధకృల్లభతేఫలమ్ ।
బవాదికరణేష్వేతచ్ఛ్రాద్ధకృచ్చాశ్నుతేఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగృహ్య
దర్శయతి కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ పక్షాద్యాద్యాసుతిథిషు వర్జయి
త్వాచతుర్దశీమ్ । కన్యాదికామినఃకుర్యుశ్శ్రాద్ధం పార్వణరూపవత్ ॥ కృ
త్తికాదిషుఋక్షేషు భరణ్యన్తేషుపార్వణమ్ । కుర్యుశ్శ్రాద్ధంశ్రద్దధానా
స్స్వర్గాదిఫలకామినః ॥ విష్కమ్భాదిషుయోగేషు ఫలం నక్షత్రవత్ స్మృ
తమ్ । శ్రాద్ధం రవ్యాదివారేషుహ్యారోగ్యాది ఫలేప్సవః ॥ కుర్యుఃఫలమి
దం జ్ఞేయం బవాదికరణేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । కామ్యశ్రాద్ధస్య కాలాన్తర
మప్యాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మాససంజ్ఞేయదాఋక్షే చన్ద్రస్సంపూ
ర్ణమణ్డలః । గురుణాయది సంయుక్తస్సాతిథిర్మహతీస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి ।
పౌర్ణమాస్యాం చన్ద్రస్తన్మాసనక్షత్రే చిత్రాదౌ గురుణాయుక్తశ్చేత్సా
పౌర్ణమాసీమహాచైత్ర్యాది సంజ్ఞేత్యర్థః । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ మేషరా
శౌయదాశౌరిస్సింహేచన్ద్రబృహస్పతీ । భాస్కరశ్శ్రవణర్క్షే చ మహా
మాఘీతిసాస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । సౌరిః-శనైశ్చరః, మేషేయదిస్యాత్, గు
రుశ్చన్ద్రశ్చసింహే యదిస్యాత్, భాస్కరశ్శ్రవణనక్షత్త్రేయదిస్యాత్త
దాపూర్ణిమామహామాఘీత్యర్థః । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ వృషేవామిథునే
భానౌ జీవచన్ద్రౌతథేన్ద్రభే । పౌర్ణమాసీగురోర్వారే మహాజ్యైష్ఠీ ప్రకీ

ర్తితా ॥ మహాచైత్ర్యాదిషుకృతం దానం శ్రాద్ధముపోషణమ్ । అనన్తఫ
లదం ప్రాహుర్మునయో ధర్మవేదినః ॥ * ॥ ఇతి । ఇతి శ్రాద్ధకాలాః.

శ్రాద్ధభోజనీయవర్జనీయబ్రాహ్మణ నిరూపణమ్

అథ శ్రాద్ధభోజనీయవర్జనీయబ్రాహ్మణనిరూపణమ్ । తత్ర మనుః —
॥ శ్లో ॥ తత్ర యే భోజనీయాస్స్యుర్యే చ వర్జ్యా ద్విజోత్తమాః । యావన్తశ్చైవ
యైశ్చాన్నైస్తాంశ్చ వక్ష్యామ్యశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । ద్విజోత్తమాః -
ద్విజేషు త్రైవర్ణికేషూత్తమాః, బ్రాహ్మణా ఇతి యావత్ । భోజనీ
యానభోజనీయాంశ్చ బ్రాహ్మణాన్వక్తుం గుణదోషపరీక్షణం కార్యమి
త్యాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ దూరాదేవ పరీక్షేత బ్రాహ్మణం వేదపారగమ్ । తీ
ర్థం తద్ధవ్యకవ్యానాం ప్రదానే సోఽతిథిః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రపరిగ్రహ
కాలాత్పూర్వమేవ తత్పితృపితామహపరీక్షా కార్యా । తీర్థమ్ - ఉత్తమ
పాత్రమ్, అతిథితుల్యశ్చేత్యర్థః । వేదపారగగ్రహణముపాదేయగు
ణానాముపలక్షణార్థమ్ । అత ఏవ ఛాగలేయః — ॥ శ్లో ॥ సర్వలక్షణ
సంయుక్తైర్విద్యాశీలగుణాన్వితైః । పురుషత్రయవిఖ్యాతైస్సర్వం శ్రా
ద్ధం ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వమేవ పరీ
క్షేత బ్రాహ్మణాన్ వేదపారగాన్ । శరీరప్రభవైర్దోషైశ్శుద్ధాంశ్చ చ
రిత్రవ్రతాన్ ॥ * ॥ ఇతి । శరీరప్రభవా దోషాః - కుష్ఠాపస్మారకాదయః, త
ద్రహితాన్ పితామహాదారభ్య భోజనీయబ్రాహ్మణపర్యన్తం పరీక్షే
తేత్యర్థః । అత ఏవ పితుశ్శ్రోత్రియత్వేన పుత్రస్య శ్రైష్ఠ్యమాహ మనుః —
॥ శ్లో ॥ అశ్రోత్రియః పితా యస్య పుత్రస్స్యాద్వేదపారగః । అశ్రోత్రి
యో వా పుత్రస్స్యాత్పితా స్యాద్వేదపారగః ॥ జ్యాయాంసమనయోర్విద్యా
ద్యస్య స్యాచ్ఛ్రోత్రియః పితా । మన్త్రసమ్పూజనార్థం తు సత్కారమిత
రోఽర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । ఇతరః - అశ్రోత్రియపితృకశ్శ్రోత్రియ ఇత్యర్థః ।
స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ న బ్రాహ్మణం పరీక్షేత దైవే కర్మణి ధర్మవిత్ । పిత్ర్యే క
ర్మణి తు ప్రాప్తే పరీక్షేత ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రయత్నత ఇతి దైవేఽ
ప్యపకృష్య యోజనీయమ్, దైవే కర్మణి ప్రయత్నతో న పరీక్షేత, అనేన
కిఞ్చిత్పరీక్షణం కార్యమిత్యుక్తం భవతి । తథా చ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ శ్రో

త్రియాయైవ దేయాని హవ్యకవ్యాని దాతృభిః । అర్హత్తమాయ విప్రా
య తస్మై దత్తం మహాఫలమ్ ॥ ఏకైకమపి విద్వాంసం దైవే పిత్ర్యే చ భోజ
యేత్ । పుష్కలం ఫలమాప్నోతి నామన్త్రజ్ఞాన్ బహూనపి ॥ సహస్రా
ణి సహస్రాణామనృచాం యత్ర భుఞ్జతే । ఏకస్తాం మన్త్రవిద్విప్రస్స
ర్వానర్హతి ధర్మతః ॥ జ్ఞానోత్కృష్టాయ దేయాని కవ్యాని చ హవీంషి చ ।
న హి హస్తావసృగ్దిగ్ధౌ ధావ్యేతే రుధిరేణ వై ॥ యత్నేన భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే బ
హ్వృచం వేదపారగమ్ । శాఖాన్తరం వాప్యధ్వర్యుం ఛన్దోగం వా సమాప్తి
గమ్ ॥ ఏషామన్యతమో యస్య భుఞ్జీత శ్రాద్ధమర్చితః । పితౄణాం తస్య
తృప్తిస్స్యాచ్ఛాశ్వతీ సప్తపౌరుషీ ॥ బ్రాహ్మణో హ్యనధీయానస్తృణాగ్ని
రివ శామ్యతి । తస్మై కవ్యం న దాతవ్యం న హి భస్మని హూయతే ॥ * ॥ ఇతి ।
బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే ఛన్దోగం తత్ర పూ
జయేత్ । ఋచో యజూంషి సామాని త్రయం తత్ర తు విద్యతే ॥ అటేత పృ
థివీం సర్వాం సశైలవనకాననామ్ । యది లభ్యేత పిత్రర్థే సామ్నామక్షరచి
న్తకః ॥ ఋచా తు తృప్యతి పితా యజుషా తు పితామహః । పితుః పితామహ
స్సామ్నా ఛన్దోగో హ్యధికస్తతః ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ భో
జయేద్యస్త్వథర్వాణం దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి । అనన్తమక్షయం చైవ ఫలం త
స్యేతి వై శ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ వేదవిద్యావ్రతస్నాతా
శ్శ్రోత్రియా వేదపారగాః । స్వధర్మనిరతాశ్శాన్తాః క్రియావన్తస్తపస్వినః ॥
తేభ్యో హవ్యం చ కవ్యం చ ప్రసక్తేభ్యః ప్రదీయతే ॥ యే సోమపా విరజసో
బ్రహ్మజ్ఞాశ్శాన్తబుద్ధయః । వ్రతినో నియమస్థాశ్చ ఋతుకాలాభిగామినః ।
పఞ్చాగ్నిరప్యధీయానో యజుర్వేదవిదేవ చ ॥ బహ్వృచశ్చ త్రిసౌపర్ణస్త్రి
మధుర్వాఽథవా భవేత్ । త్రిణాచికేతో విరజాశ్ఛన్దోగో జ్యేష్ఠసామగః ॥
అథర్వశిరసోఽధ్యేతా సర్వే తే పఙ్క్తిపావనాః । శిశురప్యగ్నిహోత్రీ చ
న్యాయవిచ్చ షడఙ్గవిత్ ॥ మన్త్రబ్రాహ్మణవిచ్చైవ యశ్చ స్యాద్ధర్మపార
గః । బ్రహ్మదేయాసుతశ్చైవ భావశుద్ధస్సహస్రదః ॥ చాన్ద్రాయణవ్రత
చరస్సత్యవాదీ పురాణవిత్ । నిష్ణాతస్సర్వవిద్యాసు శాన్తో విగతకల్మషః ॥
గురుదేవాగ్నిపూజాసు ప్రసన్నో జ్ఞానతత్పరః । విముక్తస్సర్వదాధీరో బ్ర

హ్మభూతో ద్విజోత్తమః ॥ నమిత్రో నైవచామిత్రో, మైత్రఆత్మవిదేవచ । స్నా
తకో జపపరనిరతస్సదా పుష్పబలిప్రియః ॥ ఋజుర్మృదుః క్షమీ దాన్తశ్శాన్త
స్సత్యవ్రతశ్శుచిః । వేదజ్ఞస్సర్వశాస్త్రజ్ఞ ఉపవాసపరాయణః ॥ గృహ
స్థో బ్రహ్మచారీచ చతుర్వేదవిదేవచ । వేదవిద్యావ్రతస్నాతా బ్రాహ్మణాః
పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । "బ్రహ్మమేతుమామ్" ఇత్యాదయస్త్రయోఽను
వాకాః ప్రత్యేకం త్రిసుపర్ణసంజ్ఞాః, తాంస్త్రీనేకం వా యోఽధీతే స త్రి
సుపర్ణః, "మధువాతా ఋతాయతే" ఇత్యాద్యాస్తిస్ర ఋచో యోఽధీతే
స త్రిమధుః । "ఉశన్హ వై వాజశ్రవసః" ఇత్యాదిభిస్త్రిభిరనువాకైర్వి
హితానాం నాచికేతసంజ్ఞానామగ్నీనాం చేతా వేత్తా వా త్రిణాచికేతః, బ్ర
హ్మదేయాసుతః - బ్రాహ్మవివాహోఢాయాః పుత్ర ఇత్యర్థః । శఙ్ఖః —
॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మదేయానుసన్తానో బ్రహ్మదేయాప్రదాయకః । బ్రహ్మదేయా
పతిశ్చైవ బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ యజుషాం పారగో యశ్చ సా
మ్నాం యశ్చాపి పారగః । అథర్వశిరసోఽధ్యేతా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావ
నాః ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ త్రిమధుస్త్రిణాచికేత
స్త్రిసుపర్ణః పఞ్చాగ్నిష్షడఙ్గవిత్త్రిశీర్షగో జ్యేష్ఠసామగ ఇతి పఙ్క్తిపావ
నాః ॥ * ॥ ఇతి । త్రిశీర్షగః - "సహస్రశీర్షా పురుషః - అద్భ్యస్సమ్భూ
తః - సహస్రశీర్షం దేవమ్" ఇత్యనువాకత్రయస్యాధ్యేతా । హారీతోఽ
పి — ॥ వా ॥ స్థితిరవిచ్ఛిన్నవేదవేదితా ఆర్షేయత్వం చేతికులగుణాః, వేదాఙ
్గాని ధర్మోఽధ్యాత్మవిత్త్వం విజ్ఞానం స్మృతిశ్చేతి షడ్విధం శ్రుతమ్, బ్రహ్మణ్య
తా దేవపితృభక్తతా సమతా సౌమ్యతా అపరోపతాపితా అనసూయితా అ
నుద్ధతతా అపారుష్యం మిత్రతా ప్రియవాదిత్వం కృతజ్ఞతా శరణ్యతా
ప్రశాన్తిశ్చేతి త్రయోదశవిధం శీలమ్, "॥ శ్లో ॥ క్షమా దమో దయా
దానమహింసా గురుపూజనమ్ । శౌచం స్నానం జపో హోమస్తపస్స్వా
ధ్యాయ ఏవ చ ॥" సత్యవచనం సన్తోషో దృఢవ్రతత్వముపవ్రతత్వమితి షో
డశగుణం వృత్తమ్, తస్మాత్కులీనాశ్శ్రితశీలవన్తో వ్రతస్థాస్సత్యవాదినోఽ
వ్యఙ్గాః పాఙ్క్తేయాః, ద్వాదశోభయతశ్శ్రోత్రియస్త్రిణాచికేతస్త్రిసు
పర్ణస్త్రిమధుస్త్రిశీర్షగో జ్యేష్ఠసామగః పఞ్చాగ్నిష్షడఙ్గవిత్ప్రజాపూర్వ

ర్ధ్వరేతా ఋతుకాలగామీ తత్త్వవిచ్చేతి పఙ్క్తిపావనా భవన్తి ॥ * ॥ ఇతి ।
స్థితిః- అవిచ్ఛిన్న సన్తానత్వమ్, అవిచ్ఛిన్న వేదవేదితేతి - హవిరాసాదనా
ర్థ దేశవిశేషవాచీ వేదిశబ్దో హవిస్సాధ్యయాగం లక్షయతి, ఆర్షేయ
త్వమ్ - ప్రవరగత ఋషిజ్ఞాతృత్వమ్, ధర్మః - ధర్మశాస్త్రమ్, విజ్ఞా
నమ్ - వైశేషికాదిశాస్త్రజ్ఞానమ్, స్మృతిః - వేదశాస్త్రాద్యవిస్మరణమ్।
విష్ణురపి — ॥ శ్లో ॥ యేక్షాన్తదాన్తాశ్శ్రుతిపూర్ణకర్ణా జితేన్ద్రియాః ప్రా
ణివధేనివృత్తాః । ప్రతిగ్రహే సఙ్కుచితాగ్రహస్తా స్తేబ్రాహ్మణాస్తార
యితుం సమర్థాః ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అర్థజ్ఞో
వేదవిత్స్త్రీజ్ఞాతవంశః కులాన్వితః । పురాణవేత్తా సర్వజ్ఞస్స్వాధ్యాయ జ
పతత్పరః ॥ శివభక్తః పితృపరస్సూర్యభక్తోఽథవైష్ణవః । బ్రహ్మణ్యో యో
గవిచ్ఛాన్తో విజితాత్మాఽథశీలవాన్ ॥ శ్రాద్ధే నియోజనీయాస్స్యుర్యదేతే ప
ఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అగ్ర్యాస్సర్వేషు
వేదేషు శ్రోత్రియో బ్రహ్మవిద్యువా । వేదార్థవిజ్జ్యేష్ఠసామా త్రిమధు స్త్రి
సుపర్ణకః ॥ కర్మనిష్ఠా స్తపోనిష్ఠాః పఞ్చాగ్నిర్బ్రహ్మచారిణః । పితృమాతృప
రాశ్చైవ బ్రాహ్మణాశ్శ్రాద్ధసంపదే ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అ
పాఙ్క్త్యోపహతా పఙ్క్తిః పావ్యతే యైర్ద్విజోత్తమైః । తాన్నిబోధత కా
ర్త్స్న్యేన ద్విజాగ్ర్యాన్ పఙ్క్తిపావనాన్ ॥ అగ్ర్యాస్సర్వేషు వేదేషు
సర్వప్రవచనేషుచ । శ్రోత్రియాన్వయజాశ్చైవ విజ్ఞేయాః పఙ్క్తిపావ
నాః ॥ త్రిణాచికేతః పఞ్చాగ్నిస్త్రిసుపర్ణష్షడఙ్గవిత్ । బ్రహ్మదేయానుస
న్తానశ్ఛన్దోగో జ్యేష్ఠసామగః ॥ వేదార్థవిత్ప్రవక్తా చ బ్రహ్మచారీ సహస్ర
దః । శతాయుశ్చైవ విజ్ఞేయా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । సహ
స్రదః గవాంసువర్ణానాంవా । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిహోత్రప
రోవిద్వాన్ న్యాయవిచ్చ షడఙ్గవిత్ । మన్త్రబ్రాహ్మణవిచ్చైవ యశ్చధ
ర్మస్యపాలకః ॥ గురుదేవాగ్నిపూజాసు ప్రసక్తో జ్ఞానతత్పరః । మహాదే
వార్చనరతో వైష్ణవః పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ గాయ
త్రీమాత్రసారోఽపి వరం విప్రస్సుయన్త్రితః । నాయన్త్రితశ్చతుర్వేదీ
సర్వాశీ సర్వవిక్రయీ ॥ * ॥ మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీజపనిర

తం హవ్యకవ్యే నియోజయేత్ । పాపం తిష్ఠతి నో తస్మిన్నబ్బిన్దురివ పుష్కరే ॥ * ॥ ఇతి । పుష్కరమ్ - పద్మపత్రమ్ । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యౌ పితరౌ యస్య తిష్ఠతః । సన్ధ్యాగ్నిహోత్రనిష్ఠశ్చ చాభ్రిర్ధసోఽహోఽప్యవేదవిత్ ॥ త్యక్తాగ్నిస్త్యక్తసన్ధ్యో యో వేదవిచ్చాపి సద్విజః । స్వపిత్రోరాత్మనశ్శుద్ధివిహీనస్తం చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ చీర్ణవ్రతా గుణైర్యుక్తా భవేయుర్యే చ కర్షకాః । సావిత్రీజ్ఞాః క్రియావన్తస్తే రాజన్ కేతనక్షమాః ॥ సావిత్రీం తు జపేద్యస్తు త్రికాలం భరతర్షభ । భైక్షవృత్తిః క్రియావాంశ్చ స రాజన్ కేతనక్షమః ॥ * ॥ ఇతి । కేతనమ్ - నిమన్త్రణమ్, క్షమః - యోగ్య ఇత్యర్థః । యమః — ॥ శ్లో ॥ గృహస్థో బ్రహ్మచారీ చ యజుర్వేదవిదేవ చ । వేదవిద్యావ్రతస్నాతా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావనాః ॥*॥ ఇతి । చశబ్దాద్యతిరప్యుక్తః । ఉక్తం చ సాక్షాద్వసిష్ఠేన — ॥ వా ॥ యతీన్ గృహస్థాన్ సాధూన్ వా ॥*॥ ఇతి । భోజయేదితి శేషః । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శిఖిభ్యో ధాతురక్తేభ్యస్త్రిదణ్డిభ్యశ్చ దాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శిఖినః - బ్రహ్మచారిణః, ధాతురక్తాః - ధాతురక్తవస్త్రధారిణో వానప్రస్థాః, త్రిదణ్డినః - వాక్కాయమనోదణ్డైరుపేతా యతయః, అత్ర పరః పరశ్శ్రేష్ఠః । అత ఏవ నారదః — ॥ శ్లో ॥ యో వై యతీననాదృత్య భోజయేదితరాన్ ద్విజాన్ । విజానన్వసతో గ్రామే కవ్యం తద్యాతి రాక్షసాన్ ॥ * ॥ ఇతి । నాగరఖణ్డే — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రయేద్యతీన్ పూర్వం వనస్థాన్వా త్రికర్మణః । తదభావే గృహస్థాంశ్చ బ్రహ్మజ్ఞానపరాయణాన్ ॥ * ॥ ఇతి । త్రికర్మణః - బ్రహ్మచారిణః । బ్రహ్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అలాభే ధ్యానిభిక్షూణాం భోజయేద్బ్రహ్మచారిణమ్ । తదలాభే హ్యుదాసీనం గృహస్థమపి భోజయేత్ ॥*॥ ఇతి । ధ్యానీ - వానప్రస్థః, భిక్షుః - యతిః, ఉదాసీనః - దాతురసమ్బద్ధీ । తథా చాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేద్బ్రహ్మవిదో యోనిగోత్రమన్త్రాన్తేవాస్యసమ్బద్ధాన్ ॥ * ॥ ఇతి । యోనిసమ్బద్ధాః - మాతులాదయః, గోత్రసమ్బద్ధాః - సపిణ్డాః, మన్త్రసమ్బద్ధాః - వేదాధ్యాపకాదయః, అన్తేవాసిసమ్బద్ధాః - శిల్పశాస్త్రోపాధ్యాయాః, ప

ఏవంవిధసమ్బన్ధవ్యతిరిక్తాన్ బ్రాహ్మణాన్గృహస్థాదీన్ భోజయేదిత్యర్థః ।
చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ గృహస్థానాం సహస్రేణ వానప్రస్థశతే
న చ । బ్రహ్మచారిసహస్రేణ యోయోగీసవిశిష్యతే ॥ * ॥ పాద్మ పురా
ణే — ॥ శ్లో ॥ సాఙ్గాన్ యశ్చతురోవేదానధీతే సంస్కృతోఽర్థవిత్ ।
కర్మ వాఽకర్మ సంశుద్ధస్సశ్రాద్ధేప్రథమోహితః ॥ తాదృశా దయితాచ్ఛ్రే
యానేకో యోగసమాశ్రయః ॥ * ॥ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞా
నీయస్యసదాశ్నాతిహవ్యుదకంవాపిబేద్యది । కృతం తేనేహతత్కృత్యం తా
రితంచకులత్రయమ్ ॥ యోగినంసమతిక్రమ్య గృహస్థంయదిభోజయేత్ ।
నతత్ఫలమవాప్నోతి స్వర్గస్థమపి పాతయేత్ ॥ యోగినంతువ్యతిక్రమ్య
పూజయన్తి పరస్పరమ్ । భోక్తారశ్చసదాతారోనరకేస్యుస్సబాన్ధవాః ॥*॥
ఇతి । తదేతత్సర్వం వ్రతస్థదృష్టతత్త్వయోగివిషయమ్ । తథా చ శాతాత
పః — ॥ శ్లో ॥ యోగినం భోజయేన్నిత్యం దృష్టతత్త్వం మనీషిణమ్ । తే
షాంతు దత్తమక్షయ్యం భవతీతి నసంశయః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాము
పి — ॥ శ్లో ॥ భోజనీయాస్తథానిత్యం జ్ఞానినోధ్యానినస్తథా ॥ * ॥ ఇ
తి । ఏవంచ, “ ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచిదపియో యోగధర్మం సమాశ్రి
తః । సమ్యగ్వర్ణాశ్రమస్థేభ్యస్తత్పాత్రం పరమంమతమ్ ॥ ” ఇత్యుశ
నసోవచనం యోగిప్రశంసాపరమ్ । తథాచాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥
త్యక్తసఙ్గం మునింశాన్తం సునిర్విణ్ణమమత్సరమ్ । శుద్ధమేకాకినం భిక్షుం
సశ్రద్ధంచనిరాశిషమ్ ॥ ఈషణత్రయనిర్ముక్తం లోకవర్త్మవిదూషకమ్ ।
యతిమేతాదృశంయత్నాచ్ఛ్రాద్ధేసమ్యక్ప్రపూజయేత్ ॥ ఆహూతం
వాప్యనాహూతం సిద్ధంవా బ్రాహ్మణాజ్ఞయా ॥ ఆత్మనావిదితంవిప్రంయ
తిం సిద్ధంచయోగినమ్ ॥ పూజయేదేవమతిమాం శ్రాద్ధేనా విదితం బు
ధః । యేచాప్యవిదితాఃకాలే సిద్ధాద్యాస్స్వయమాగతాః ॥ శివబుద్ధ్యా
ర్చయేదేతాన్ సిద్ధాన్విప్రానుమోదితాన్ ॥ * ॥ హేమాద్రౌ —
॥ శ్లో ॥ భిక్షార్థమాగతాంశ్చాపి కాలేసంయమినోయతీన్ । భోజయేత్ప్ర
ణిపాతాద్యైః ప్రసాద్యయతమానసః ॥ భిక్షుకోబ్రహ్మచారీచ భోజనా
ర్థముపస్థితః । ఉపవిష్టేష్వనుప్రాప్తః కామంతమపిభోజయేత్ ॥ * ॥

వరణానన్తరం ప్రాప్తమతిథివద్భోజయేదిత్యర్థః । ఛాగలేయః — ॥ శ్లో ॥ పూజయేచ్ఛ్రాద్ధకాలేఽపి యతిం సబ్రహ్మచారిణమ్ । విప్రానుద్ధరతే పాపాత్పితృమాతృగణానపి ॥ * ॥ ఇతి । ఉపవేశనస్థానవిశేషమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అథా వేస్నాతకానాం తు వ్రతినం శ్రాద్ధకర్మణి । దైవార్థం కేతయేద్యోగ్యం న పిత్ర్యర్థం కదాచన ॥ శ్రాద్ధకాలే యతిం ప్రాప్తం పితృస్థానే తు భోజయేత్ । దైవస్థానే న వృణుయాత్ప్రథగం పరివేషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతినమ్ - బ్రహ్మచారిణమిత్యర్థః । యత్తు బ్రహ్మకైవర్తవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ముణ్డాఞ్జటిలకాషాయాం శ్రాద్ధకాలే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తదాశ్రమాచారరహితవ్యర్థముణ్డివిషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ వర్ణాశ్రమవిరుద్ధానాం ధర్మాణాం యే తు సేవకాః । ముణ్డావసన కాషాయాంస్తాంస్తు శ్రాద్ధే వివర్జయేత్ ॥ అనాశ్రమీ తు యో విప్రో జటీ ముణ్డీ వృథా చ యః । వృథా కాషాయధారీ య శ్శ్రాద్ధే తం దూరతస్త్యజేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । బ్రహ్మచారిణశ్శ్రాద్ధే ఏకాన్నభోజనమనుజానాతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ వ్రతవద్దేవదైవత్యే పిత్ర్యే కర్మణ్యథర్షివత్ । కామమభ్యర్థితోఽశ్నీయాద్వ్రతమస్య న లుప్యతే ॥ * ॥ ఇతి । దేవదైవత్యే - దైవికకర్మణి, అభ్యర్థితో బ్రహ్మచారీ, వ్రతవత్ - వ్రతావిరోధేన మధువర్జం భుఞ్జీత, పిత్ర్యే కర్మణి, ఋషివత్ - ఋషిరివ మధుమాంసాది వర్జయన్, కామమ్ - ఇచ్ఛయా భుఞ్జీత, ఏవమస్య బ్రహ్మచర్యవ్రతం న లుప్యతే, అన్యథా లుప్యత ఇత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచర్యే స్థితో నైకమన్నమద్యాదనాపది । బ్రాహ్మణః కామమశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధే వ్రతమపీడయన్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతపీడాకరం మధుమాంసాది వర్జయన్ భుఞ్జీతేత్యర్థః । పరానుగ్రహార్థం యతేరేకాన్నభోజనమనుజజ్ఞే కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ అశక్తోఽనుగ్రహార్థం వా యతిరేకాన్నభుగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణకులే అభ్యర్థితో యతిర్భుఞ్జీత ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మధుమాంసం న దాతవ్యం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ । గన్ధం మాల్యం చ తామ్బూలమనుజ్ఞాప్యాన్యతో దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఏష వై ప్రథమః కల్పః ప్రదానే హవ్యకవ్యయోః । అనుకల్పస్త్వయం జ్ఞేయస్సదా స

ద్భిరనుష్ఠితః ॥ మాతామహం మాతులంచ స్వస్రీయం శ్వశురంగురుమ్ । దౌహిత్రంవిట్పతిం బన్ధుమృత్విగ్యాజ్యౌచభోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏష ఇతిత్రిణాచికేతః పఞ్చాగ్నిరిత్యాదిభిరుక్తస్య పరామర్శః, అయమితి మాతామహం మాతులంచేతివక్ష్యమాణస్య, ప్రథమః - శ్రేష్ఠఃకల్పః, అనుకల్పః - ప్రథమకల్పాదధమః, "ముఖ్యస్యాన్యత్ప్రథమః కల్పోఽనుకల్పస్తతోఽధమః ।" ఇత్యమరసింహనాభిధానాత్, ప్రథమకల్పాలాభే అనుకల్పోఽప్యనుష్ఠేయ ఇత్యుక్తం సదాసద్భిరనుష్ఠితఇతి । విట్పతిః - జామాతా, భోజయితుర్మాతామహాదయఇహగృహ్యన్తే నతుభోక్తుఃపిత్రాదేః, తేషాం సమ్బన్ధిశబ్దత్వాత్ । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ సత్పాత్రాణామలాభేతు పాత్రభూతాన్స్వబాన్ధవాన్ । కృతోపకారిణశ్చాపి శ్రాద్ధేపూజితుమర్హతి ॥ నియతైర్దోషనిర్ముక్తా గుణైశ్చక్షైస్సమన్వితాః । అనుకల్పేఽర్చనీయాస్స్యుర్బాన్ధవాశ్చోపకారిణః ॥ ఏతాన్మోహాత్త్యజన్ శ్రాద్ధే నిర్గుణాన్బాన్ధవాన్ద్విజాన్ । కృతోపకారిణశ్చార్చేచ్ఛ్రాద్ధహాసభవేన్నరః ॥ దౌహిత్రస్తుగుణైర్యుక్తో విద్వాన్ప్రేతస్యసంమతః । అర్చ్యఃప్రథమకల్పేఽపి నిర్గుణోనతుగృహ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సమ్భవతి ముఖ్యకల్పేఅనుకల్పోనానుష్ఠేయః, "॥ శ్లో ॥ ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పేఽనువర్తతే । నసాంపరాయికం తస్య దుర్మతేర్విద్యతేఫలమ్ ॥" ఇతిస్మరణాత్ । సాంపరాయికమ్ - ఉత్తరకాలీనం స్వర్గాది ఫలమిత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యేనాప్యనుకల్పోదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ స్వస్రీయఋత్విగ్జామాతృ యాజ్యశ్వశురమాతులాః । త్రిణాచికేతదౌహిత్రశిష్యసమ్బన్ధిబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ తదభావే రహస్యవిదోయజూంషి సామానీతి శ్రాద్ధస్య మహిమాతస్మాదేవంవిధం సపిణ్డమప్యాశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । త్రిభ్యఊర్ధ్వం యస్సపిణ్డస్తద్విషయమేతత్ । తథాచసపిణ్డమిత్యనువృత్తౌ గౌతమః — ॥ వా ॥ భోజయేదూర్ధ్వం త్రిభ్యోగుణవన్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిస్తు — ॥ శ్లో ॥ షడ్భ్యస్తు పరతోభోజ్యాశ్శ్రాద్ధేస్యుర్గోత్రజాఅపి । షడ్భ్యస్తుపురుషేభ్యోర్వాగశ్రాద్ధేయాస్తుగోత్రిణః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు "॥ శ్లో ॥ పితృవ్యగురుదౌహిత్రాన్

ఋత్విక్స్వస్రీయ మాతులాన్ । భోజయేద్ధవ్యకవ్యేన వృద్ధానతిథి బాన్ధ
వాన్ ॥ ” ఇతి విష్ణుపురాణే పితృవ్యస్యభోజనీయత్వముక్తమ్, తత్ తస్య
గుణవత్తరత్వే వైశ్వదేవికస్థానే భోజనీయత్వాభిప్రాయేణ । తథాచా
త్రిః — ॥ శ్లో ॥ పితా పితామహో భ్రాతా పుత్రో వాఽథ సపిణ్డకః ।
నపరస్పరమర్ఘ్యాస్స్యుర్న శ్రాద్ధే ఋత్విజస్తథా ॥ ఋత్విక్పుత్రాదయో
హ్యేతే సకుల్యా బ్రాహ్మణాద్విజాః । వైశ్వదేవే నియోక్తవ్యా యద్యేతే
గుణవత్తరాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ, “ ॥ శ్లో ॥ ఆత్మానం వా నియుఞ్జీత పు
త్రం వాపి గుణాన్వితమ్ । సోదర్యమేవ వా శ్రాద్ధే భోజయేత్తు ద్విజోత్త
మః ॥ ” ఇతి పరాశరవచనమ్, “ యోనిగోత్రసమ్బన్ధానపి కామం శ్రు
తవృత్తయే హి స్వధా నిధీయతే ” ఇతి బోధాయనవచనమ్, భోజయేద్బ్రా
హ్మణాన్ బ్రహ్మవిదో యోనిగోత్రమన్త్రాన్తేవాస్యసమ్బన్ధాన్ గుణహాన్యాం
తు పరేషాం సముదేతస్సోదర్యోఽపి భోజయితవ్య ఏతేనాన్తేవాసినో వ్యాఖ్యా
తాః ” ఇత్యాపస్తమ్బవచనమపి వైశ్వదేవికస్థానాభిప్రాయమ్ । అన్తేవా
సినామపి తత్ స్థాన ఏవ నివేశః । తథాచామన్త్రయీతేత్యనువృత్తౌ కాత్యా
యనః — ॥ వా ॥ అభావే శిష్యాన్ స్వాచారాన్ వైశ్వదేవార్థమ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । సగుణానామనుకల్పానాం మాతామహాదీనామభావే నిర్గుణానామ
ప్యనుకల్పతయా గ్రహణముక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్త్వాస
న్నమతిక్రమ్య బ్రాహ్మణం పతితాదృతే । దూరస్థం భోజయేన్మూర్ఖో గుణా
ఖ్యం నరకం వ్రజేత్ ॥ తస్మాత్సమ్పూజయేదేనం గుణం తస్య న చిన్తయేత్ ।
కేవలం చిన్తయేజ్జాతిం న గుణాన్వితతాం ద్విజః ॥ సన్నికృష్టం ద్విజం యస్తు
యుక్తజాతిం ప్రియంవదమ్ । మూర్ఖం వా పణ్డితం వాపి వృత్తహీనమథాపి
వా ॥ నాతిక్రామేన్నరో విద్వాన్ దారిద్ర్యాభిహతం తథా ॥ * ॥ ఇతి ।
సన్నికృష్టమ్ - శరీరతస్సన్నికృష్టమ్, దౌహిత్రాదిమిత్యర్థః । తథాచపురా
ణే — ॥ శ్లో ॥ సమ్బన్ధినస్తథా సర్వాన్ దౌహిత్రం విట్పతిం తథా । భా
గినేయం విశేషేణ తథా బన్ధుం ఖగాధిప ॥ నాతిక్రామేన్నరస్త్వేతానమూ
ర్ఖానపి గోపతే । అతిక్రమ్య మహారౌద్రం రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥
ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ వ్రతస్థమపి దౌహిత్రం శ్రాద్ధే యత్నేన భో

జపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతస్థమ్ - కేవలంవ్రతస్థమ్, అధ్యయనాదిరహిత మిత్యర్థః । శరీరతస్సన్నికృష్టదౌహిత్రాద్యభావేతు చన్ద్రికాయాముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీమాత్రసారోఽపి బ్రాహ్మణః పూజ్యతాంగతః । గృహాసన్నో విశేషేణ నభవేత్పతితస్సచేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వివిధసన్నికృష్టవిషయేఽపి గుణాదిభిశ్శ్రేష్ఠేఽతిక్రాన్తేసతి భవత్యేవ దోషాతిశయః, తదప్యుక్తం తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ సప్తపూర్వాన్ సప్తపరాన్ పురుషానాత్మనాసహ । అతిక్రమ్యద్విజవరాన్నరకే పాతయేత్ఖగ ॥ తస్మాన్నాతిక్రమేత్ప్రాజ్ఞో బ్రాహ్మణాన్ ప్రాతివేశికాన్ । సమ్బన్ధినస్తథా సర్వాన్ దౌహిత్రం విట్పతింతథా ॥ * ॥ ఇతి । షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ సన్నికృష్టమధీయానం బ్రాహ్మణంయోవ్యతిక్రమేత్ । భోజనే చైవదానేచహన్త్యాత్రిపురుషంకులమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్తుసన్నికృష్టోఽనధీయానస్తస్యాతిక్రమే నదోషః । తథాచతత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్యత్వేకగృహేమూర్ఖో దూరస్థశ్చగుణాన్వితః । గుణాన్వితాయ దాతవ్యం నహిమూర్ఖే వ్యతిక్రమః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యతిక్రమదోషో నాస్తీత్యర్థః । భవిష్యత్పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాతిక్రమోనాస్తి మూర్ఖే మన్త్రవివర్జితే । జ్వలన్తమగ్నిముత్సృజ్య నహిభస్మనిహూయతే ॥ * ॥ ఇతి । మూర్ఖగ్రహణంనిర్గుణమాత్రోపలక్షణార్థమ్ । అతఏవోక్తంతత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తే నదోషోఽస్తి నిర్గుణం ప్రతికర్హిచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆసన్నస్యైవాతిథేరపిగుణపరీక్షణం నకార్యమిత్యాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అవిజ్ఞాతంద్విజం శ్రాద్ధే నపరీక్షేత్సదాబుధః । సిద్ధాహి విప్రరూపేణచరన్తీహమహీతలే ॥ అతిథిర్యస్య నాశ్నాతి తచ్ఛ్రాద్ధం నప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । "అజ్ఞాతకులనామానం తత్కాలే సముపస్థితమ్ ।" ఇత్యుక్తలక్షణోఽతిథిః । అనుకల్పాన్తరమాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఆనృశంస్యం పరోధర్మో యాచతే యత్ప్రదీయతే । అయాచతస్సీదమానాన్ సర్వోపాయైర్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆనృశంస్యముత్కృష్టోధర్మః, తేనసగుణానామనుకల్పానామభావే, అయాచతః - అయాచనశీలాన్, నిర్గుణానపి సర్వోపాయైర్నిమన్త్రయీత, యథాతే నిమన్త్రణమఙ్గీకుర్వన్తి తాదృశైరుపాయైర్ని

మన్త్రయీత, అయాచనశీలానామభావే యాచమానాయనిర్గుణాయా
పి దీయతఇత్యర్థః । అనుకల్పాన్తరమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ కామం శ్రా
ద్ధేఽర్చయేన్మిత్రం నాభిరూపమపి త్వరిమ్ । ద్విషతా హి హవిర్భుక్తం భ
వతి ప్రేత్య నిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అభిరూపమ్ - విద్వాంసమపీత్యర్థః । అ
యం త్వనుకల్పః పూర్వోక్తానామప్యలాభే ద్రష్టవ్యః, స్వేనైవ నిషిద్ధస్య
మిత్రస్య, "కామమర్చయేత్" ఇతి సానుశయమేవాభ్యనుజ్ఞానాత్ । త
థా హి శ్రాద్ధే మిత్రం నిషేధతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ న శ్రాద్ధే భోజయేన్మి
త్రం ధనైః కార్యోఽస్య సంగ్రహః । నారిం న మిత్రం యం విద్యాత్తం శ్రా
ద్ధే భోజయేద్ద్విజమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ధనైః కార్య ఇతి వచనాద్గుణవత్తామాత్ర
హేతుకస్య మిత్రభోజనస్యానుజ్ఞానమర్థాత్సిద్ధమ్ । యదాహ స ఏవ —
॥ శ్లో ॥ యస్య మిత్రప్రధానాని శ్రాద్ధాని చ హవీంషి చ । తస్య ప్రేత్య ఫ
లం నాస్తి శ్రాద్ధేషు చ హవిష్షు చ ॥ యస్సఙ్గతాని కురుతే మోహాచ్ఛ్రాద్ధే
న మానవః । స స్వర్గాచ్చ్యవతే లోకాచ్ఛ్రాద్ధమిత్రో వినశ్యతి ॥ సమ్భో
జనీ సాభిహితా పైశాచీ దక్షిణా ద్విజైః । ఇహైవాస్తే తు సా లోకే గౌరన్ధేవై
కవేశ్మని ॥ * ॥ ఇతి । సా దక్షిణా, సమ్భోజనీ - బహూనామేకత్ర భో
జనం సమ్భోజనం తద్రూపా, పైశాచీ - పిశాచైరుపభోజ్యేతి ద్విజైరభి
హితా, ఇహైవాస్తే - ఇహలోకే మిత్రమేవ సఙ్గృహ్ణాతి నాముత్ర పితౄన్,
అన్యత్ర గమనాశక్తౌ దృష్టాన్త ఉక్తః గౌరన్ధేవైకవేశ్మనీతి । స్మృత్యన్తరేఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ సమ్భోజనీ నామ పిశాచభిక్షా నైషా పితౄన్గచ్ఛతి నోత
దేవాన్ । ఇహైవ సా చరతి క్షీణపుణ్యా శాలాన్తరే గౌరివ నష్టవత్సా ॥ * ॥
ఇతి । అథ భోజనీయతయోక్తశ్రోత్రియాదిషు యే వర్జనీయాస్తే నిరూప్యన్తే,
తత్ర కర్మదీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రయేద్విద్వాన్
పితౄణాం న సగోత్రిణః । కర్తుస్సగోత్రిణశ్చైవ విశేషేణ వివర్జయేత్ ॥ స
హోదరాణాం పుత్రాణాం పితురేకదినే తథా । శ్రాద్ధే నిమన్త్రణం వ
ర్జ్యం క్షురకర్మ తథైవ చ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ శ్లో ॥ మాతా
మహాదేర్జ్ఞాతీంశ్చ స్వసజ్ఞాతీంశ్చ వర్జయేత్ । గృహే యతయదికర్త్రా చ
భోక్తా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ తచ్ఛ్రాద్ధమాసురం ప్రోక్తం పితౄణాం నోపతి

స్థతే ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ మాసికేహ్యాబ్దికే ప్రాప్తే వర
ణాపరివర్జయేత్ । యోనిజాన్గోత్రజాంశ్చైవహ్యుభయోర్వంశజాంస్త
థా ॥ వర్జయేత్పితృకృత్యేషు దేవకార్యేయథామతి । మాతామహాదేర్మ
రణాదూర్ధ్వంజ్ఞాతీన్నియోజయేత్ ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం
దద్యాత్సగోత్రేచేత్సమానప్రవరేతథా । దాతుఃప్రతిగృహీతుశ్చ కులక్ష
యకరంతుతత్ ॥ * ॥ ఇతి । కారికారత్నే — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నింగర్భిణీనా
థం పితరం పుత్రమేవచ । శ్రాద్ధే నిమన్త్రయేన్నైకో భార్యేష్యానపిచసో
దరాన్ ॥ నిత్యశ్రాద్ధే గయాశ్రాద్ధే సోదకుమ్భేతథైవచ । సగోత్రంభో
జయేత్ప్రాజ్ఞ ఇత్యువాచబృహస్పతిః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥
రజస్వలాచయానారీ ప్రసూతాయాశ్చయోషితః । దైవేకర్మణిపిత్ర్యే
చ తాసాంభర్తురశుద్ధతా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పూర్వే
ద్యుశ్శ్రాద్ధకర్తారం తద్భోక్తారం పరేఽహని । శవానుగామినంచైవ వర్జ
యేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికేత్వేషుమేకాహం మాసికేషు
చ పడ్దినమ్ । షాణ్మాసికేసపిణ్డేచ హ్యేకోద్దిష్టేచవత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యా
జ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ రోగీహీనాతిరిక్తాఙ్గః కాణఃపౌనర్భవస్తథా । అవ
కీర్ణీకుణ్డగోళౌ కునఖీశ్యావదన్తకః ॥ భృతకాధ్యాపకఃక్లీబః కన్యాదూష్య
భిశస్తకః । మిత్రధ్రుక్పిశునస్సోమవిక్రయీపరివిన్దకః ॥ మాతాపితృపరి
త్యాగీ కుణ్డాశీవృషళాత్మజః । పరపూర్వాపతిఃస్తేనఃకర్మదుష్టాశ్చ నిన్ది
తాః ॥ * ॥ ఇతి । రోగీ - ఉన్మాదాదిరోగవాన్ , ఉన్మాదాదిరోగాశ్చదే
వలేనదర్శితాః — ॥ వా ॥ ఉన్మాదస్త్వగ్దోషో రాజయక్ష్మా శ్వాసోమధు
మేహో భగన్దరో మహోదరో అశ్మరీత్యష్టౌపాపరోగాః ॥ * ॥ ఇతి ।
హీనమతిరిక్తంవాఽఙ్గంయస్యాసౌహీనాతిరిక్తాఙ్గః, ఏకేనాక్ష్ణాయఃపశ్యతి
స కాణః , తేనచబధిరమూకాన్ధాదయోలక్ష్యన్తే । ద్విరూఢాపునర్భూః, త
స్యాజాతఃపౌనర్భవః । అవకీర్ణీస్ఖలితబ్రహ్మచర్యోబ్రహ్మచారీ, “ ॥ శ్లో ॥ వ్ర
తీయః స్త్రియమభ్యేతి సోఽవకీర్ణీనిరుచ్యతే । గూఢలిఙ్గ్యవకీర్ణీస్యాద్యశ్చ భ
గ్నవ్రతస్తథా ॥ ” ఇతిదేవలస్మరణాత్ । కుణ్డగోళౌ - “ ॥ శ్లో ॥ పర
దారేషుజాయేతే ద్వౌసుతౌ కుణ్డగోళకౌ । పత్యౌజీవతికుణ్డస్తు మృతేభర్త

రిగోళకః ॥" ఇత్యుక్తలక్షణౌ । కునఖీ - దుష్టనఖః । శ్యావదన్తః - స్వభా
వకృష్ణదన్తః, "॥ శ్లో ॥ స్వర్ణచోరస్తు కునఖీ సురాపశ్శ్యావదన్తకః ।"
ఇతి పూర్వజన్మని మహాపాతకిత్వాత్తయోః ప్రతిషేధః । వేతనం గృహీ
త్వా యోఽధ్యాపయతి స భృతకాధ్యాపకః, తేన భృతకాధ్యాపితోఽపి లక్ష్య
తే తావుపపాతకినౌ, "॥ శ్లో ॥ భృతకాధ్యాపకో యశ్చ భృతకాధ్యా
పితశ్చ యః । ఉపపాతకినౌ ద్వౌ చ స్వాధ్యాయక్రయవిక్రయాత్ ॥" ఇ
తి దేవలస్మరణాత్ । సతాఽసతా వా దోషేణ కన్యాం దూషయితా కన్యా
దూషీ । మహాపాతకాభిశస్తోఽభిశస్తః । మిత్రద్రోహీ మిత్రధ్రుక్ । ప
రదోషసంకీర్తనశీలః పిశునః । పరివిన్దకః - పరివేత్తా । కుణ్డస్యాన్నం యోఽ
శ్నాతి కుణ్డాశీ, ఏవం గోళకస్యాపి, "॥ శ్లో ॥ యస్తయోరన్నమశ్నాతి కుణ్డాశీ
పరికీర్తితః ।" ఇతి వచనాత్ । విహితకర్మపరిత్యాగీ వృషళః, తత్సుతో వృ
షళాత్మజః । పరపూర్వాపతిః పునర్భూపతిః । అదత్తాదాయీ స్తేనః । క
ర్మదుష్టాశ్శాస్త్రవిరుద్ధకారిణః । ఏతే శ్రాద్ధే నిన్దితాః - వర్జ్యా ఇత్యర్థః ।
మనురపి — ॥ శ్లో ॥ యే స్తేనాః పతితా విప్రాః యే చ నాస్తికవృత్తయః ।
తాన్ హవ్యకవ్యయోర్విప్రాననర్హాన్మనురబ్రవీత్ ॥ జటిలం చానధీయా
నం దుర్వాలం కితవం తథా । యాజయన్తి చ యే పూగాన్ తాంశ్ఛ్రాద్ధే
న భోజయేత్ ॥ చికిత్సకాన్ దేవలకాన్ మాంసవిక్రయిణస్తథా । విపణేన చ జీ
వన్తో వర్జ్యాస్స్యుర్హవ్యకవ్యయోః ॥ ప్రేష్యో గ్రామస్య రాజ్ఞశ్చ కునఖీ
శ్యావదన్తకః । ప్రతిరోద్ధా గురోశ్చైవ త్యక్తాగ్నిర్వార్ధుషిస్తథా ॥ యక్ష్మీ చ
పశుపాలశ్చ పరివేత్తా నిరాకృతిః । బ్రహ్మద్విట్ పరివిత్తిశ్చ గణాభ్యన్తర ఏవ చ ॥
కుశీలవోఽవకీర్ణీ చ వృషలీపతిరేవ చ । పౌనర్భవశ్చ కాణశ్చ యస్య చోపపతిర్గృ
హే ॥ భృతకాధ్యాపకో యశ్చ భృతకాధ్యాపితస్తథా । శూద్రశిష్యో గురుశ్చై
షాం వాగ్దుష్టః కుణ్డగోళకౌ ॥ అకారణే పరిత్యక్తా మాతాపిత్రోర్గురోస్తథా ।
బ్రాహ్మైర్యౌనైశ్చ సమ్బన్ధైస్సంయోగం పతితైర్గతః ॥ అగారదాహీ గర
దః కుణ్డాశీ సోమవిక్రయీ । సముద్రయాయీ వన్దీ చ తైలికః కూటకారకః ॥
పిత్రా వివదమానశ్చ కేకరో మద్యపస్తథా । పాపరోగ్యభిశస్తశ్చ దామ్భి
కో రసవిక్రయీ ॥ ధనుశ్శరాణాం కర్తా చ యశ్చాగ్రేదిధిషూపతిః । మిత్రధ్రు

ధ్యాతవృత్తిశ్చ పుత్రాచార్యస్తథైవచ ॥ భ్రామరీగణ్డమాలీచ శ్విత్ర్యథో పిశునస్తథా। ఉన్మత్తోఽన్ధశ్చవర్జ్యాస్స్యుర్వేదనిన్దకఏవచ॥ హస్తిగోశ్వోష్ట్రదమకో నక్షత్రైర్యశ్చ జీవతి। పక్షిణాం పోషకో యశ్చ యుద్ధాచార్యస్తథైవచ ॥ స్రోతసాం భేదకశ్చైవ తేషామావరణే రతః। గృహసంవేశకో దూతో వృక్షారోపక ఏవచ ॥ శ్వక్రీడీ శ్యేనజీవీచ కన్యాదూషక ఏవచ। హింస్రో వృషలపుత్రశ్చ గణానాంచైవ యాజకః॥ ఆచారహీనః క్లీబశ్చ నిత్యయాచనకస్తథా। కృషిజీవీ శిల్పజీవీ సద్భిర్నిన్దిత ఏవచ ॥ ఔరభ్రికో మాహిషికః పరపూర్వాపతిస్తథా। ప్రేతనిర్యాతకశ్చైవ వర్జనీయాః ప్రయత్నతః ॥ ఏతాన్విగర్హితాచారానపాఙ్క్తేయాన్నరాధమాన్ । ద్విజాతిప్రవరో విద్వానుభయత్ర వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యద్యద్వ్యాఖ్యాతవ్యం తత్తద్వ్యాఖ్యాయతే। పారలౌకికఫలదం కర్మ నాస్తీతి మన్యమానా నాస్తికాః, తేభ్యో వృత్తిర్లిప్సికా యేషాం శ్రోత్రియాదీనాం తే నాస్తికవృత్తయః। జటిలః - బ్రహ్మచారీ, అనధీయాన ఇతి తస్య విశేషణమ్। నచ, అధ్యయనరహితస్య బ్రహ్మచారిణోఽశ్రోత్రియత్వేన శ్రాద్ధే ప్రసక్త్యభావాత్ప్రతిషేధోఽనుపపన్న ఇతి మన్తవ్యమ్, యతః, “॥ శ్లో ॥ వ్రతస్థమపి దౌహిత్రం శ్రాద్ధే యత్నేన భోజయేత్ ” ఇత్యనధీయానస్యాపి దౌహిత్రస్య బ్రహ్మచారిణో భోజనీయత్వప్రసక్తౌ ప్రతిషేధ ఇతి । దుర్వాలః - ఖల్వాటః కపిలకేశః అత్యన్తకోపనశ్చ, తదుక్తం సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ ఖల్వాటకశ్చ దుర్వాలః కపిలశ్చణ్డ ఏవచ ॥ * ॥ ఇతి । కితవః - ద్యూతాసక్తః । పూగయాజకాః - గణయాజకాః । చికిత్సకాః - జీవనార్థం దృష్టార్థంచ భైషజ్యకారిణః, “తస్మాద్బ్రాహ్మణేన భేషజం న కార్యమపూతో హ్యేషోఽమేధ్యో యో భిషక్ ” ఇతి నిన్దార్థవాదదర్శనాత్ । దేవలకస్వరూపం దేవలేనదర్శితమ్ — ॥ శ్లో ॥ దేవార్చనపరో విప్రో విత్తార్థీ వత్సరత్రయమ్ । అసౌ దేవలకో నామ హవ్యకవ్యేషు వర్జితః ॥ దేవకోశోపజీవీచ నామ్నా దేవలకో భవేత్ । అపాఙ్క్తేయస్స విజ్ఞేయస్సర్వకర్మసు సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । అనాపది వాణిజ్యేన జీవన్తో విపణజీవినః, న త్వాపద్యపి, “॥ శ్లో ॥ క్షాత్రేణ కర్మణా జీవేద్విశాం వాప్యాపది ద్విజః । ” ఇతి వాణిజ్యస్యాపత్కల్పత

యా విహితత్వాత్ । గురోః ప్రతిరోద్ధా - గురుస్పర్ధీ । త్యక్తాగ్నిః - విహి
త త్యాగకారణం వినా శ్రౌతస్మార్తాగ్నిపరిత్యక్తా । అల్పవృద్ధ్యాధనంస్వీకృ
త్యాధికవృద్ధ్యాధనప్రయోజకో వార్ధుషిః, తథాచ యమః — ॥ శ్లో ॥
సమర్ఘంధనముద్ధృత్యమహార్ఘం యః ప్రయచ్ఛతి । స వై వార్ధుషికో నా
మ బ్రహ్మవాదిషు గర్హితః ॥ యశ్చ నిన్ద్యాత్పరం జీవన్ ప్రశంసత్యాత్మ
నో గుణాన్ । స చ వార్ధుషికో నామ బ్రహ్మవాదిషు గర్హితః ॥ * ॥ ఇతి ।
యక్ష్మీ - క్షయరోగీ, " బ్రహ్మహా క్షయరోగీ స్యాత్ " ఇతి తస్య పూర్వ
జన్మని బ్రహ్మహన్తృత్వాత్ప్రతిషేధః । అనాపది వృద్ధ్యర్థం యః పశూన్
పాలయతి స పశుపాలః । పరివేత్తృపరివిత్తిస్వరూపముక్తం మనునైవ —
॥ శ్లో ॥ దారాగ్నిహోత్రసంయోగం కురుతే యోఽగ్రజే స్థితే । పరివేత్తా
స విజ్ఞేయః పరివిత్తిస్తు పూర్వజః ॥ పరివిత్తిః పరీవేత్తా యయా చ పరివిద్యతే ।
సర్వే తే నరకం యాన్తి దాతృయాజకపఞ్చమాః ॥ * ॥ ఇతి । పరివిత్త్యా
దయః పఞ్చ వర్జనీయా ఇత్యర్థః । అధీతవిస్మృతవేదో నిరాకృతిః, తథా
చ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అధీత్య విస్మృతే వేదే భవేద్విప్రో నిరాకృతిః ॥ * ॥
ఇతి, కాత్యాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ యస్త్వాధాయాగ్నిమాలస్యాద్దేవాదీ
న్యస్తు నేష్టవాన్ । నిరాకర్తాఽమరాదీనాం స విజ్ఞేయో నిరాకృతిః ॥ * ॥ ఇ
తి । గణాభ్యన్తరః - గణస్య నేతా । కుశీలవః - గాయకాదిః । వృషలీపతి
స్తు రజస్వలాయాః కన్యాయాః పతిః, తదుక్తం దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ వన్ధ్యా
తు వృషలీ జ్ఞేయా వృషలీ చ మృతప్రజా । అపరా వృషలీ జ్ఞేయా కుమారీ యా
రజస్వలా ॥ యస్త్వేనాముద్వహేత్కన్యాం బ్రాహ్మణోఽజ్ఞానదుర్బలః ।
అశ్రాద్ధేయమపాఙ్క్తేయం తం విద్యాద్వృషలీపతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉప
పతిస్వరూపముక్తం దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ పరదారాభిగో మోహాత్పురు
షో జార ఉచ్యతే । స ఏవోపపతిర్జ్ఞేయో యస్సదా సంవసేద్గృహే ॥ * ॥ ఇ
తి । వాగ్దుష్టః - నిష్ఠురవాక్ । అగారదాహీ ద్వేధా దేవలేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥
అగారదాహీ స జ్ఞేయః ప్రేతదగ్ధా ధనేన యః । స చాప్యగారదాహీ స్యా
ద్ద్వేషాద్యో వేశ్మదాహకః ॥ * ॥ ఇతి । తైలికః - చక్రీ । కూటకారకః -
తులామానాదిషు వఞ్చనాకారకః । కేకరః - అర్ధవ్యర్ధదృష్టిః । అగ్రేదిధి

ష్వాః పతిరగ్రేదిధిషూపతిః , జ్యేష్ఠాయామనూఢాయామూఢా యా క
నిష్ఠా కాసాఽగ్రేదిధిషూః , తదుక్తం దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠాయాం య
ద్యనూఢాయాం కన్యాయాముహ్యతేఽనుజా । సాచాగ్రేదిధిషూర్జ్ఞే-
యాపూర్వాతుదిధిషూర్మతా ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రాచార్యః - అక్షరపా
ఠకః పుత్రాద్గృహీతవిద్యోవా, తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పుత్రా
చార్యస్సవిజ్ఞేయో గ్రామేయోఽక్షరపాఠకః । పుత్రాదవాప్తవిద్యోవా
పుత్రాచార్యోనిగద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । భ్రమరీ - వృత్త్యర్థమేవభ్రమరవద
ర్థార్జకః , అపస్మారీత్యన్యే । గణ్డమాలీ - గణ్డమాలాఖ్యరోగవాన్ । శ్వి
త్రీ - శ్వేతత్వక్ । హస్త్యాదిదమకశ్శిక్షకః । గృహసంవేశకః - గృహాణాం
నిర్మాతా । నానాజాతీయా అనియతవృత్తయస్సంహతాగణాః , తేషాం
యోజకః - యోజయితా । ఔరభ్రకః - అవీనాంపాలకః । మాహిషకః -
వ్యభిచారిణీపుత్రః , తదాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ మహిషీత్యుచ్యతే భా
ర్యా సాచైవవ్యభిచారిణీ । తస్యాం యోజాయతేపుత్రస్సవై మాహిషకః
స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతాన్ - పూర్వోక్తాన్ , ఉభయత్ర - దైవేపిత్ర్యే
చ , వర్జయేదిత్యర్థః । మనురేవ — ॥ శ్లో ॥ అపాఙ్క్త్యదానే యోదా
తుర్భవత్యూర్ధ్వఫలోదయః । దైవేకర్మణిపిత్ర్యేవా తంప్రవక్ష్యామ్యశే
షతః ॥ అవ్రతైర్యద్ద్విజైర్భుక్తంపరివేత్రాదిభిస్తథా । అపాఙ్క్త్యైర్యద
దన్యైశ్చ తద్వైరక్షాంసి భుఞ్జతే ॥ అపాఙ్క్త్యో యావతఃపాఙ్క్త్యాన్
భుఞ్జానాననుపశ్యతి । తావతాంనఫలంతత్రప్రదాతాఽఽప్నోతిబాలిశః ॥ వీ
క్ష్యాన్ధోనవతేః కాణష్షష్టేశ్శ్విత్రీశతస్యతు । పాపరోగీసహస్రస్య దాతు
ర్నాశయతేఫలమ్ ॥ యావతస్సంస్పృశేదఙ్గైర్బ్రాహ్మణాంశ్శూద్రయాజ
కః । తావతాంనభవేద్దాతుఃఫలందానస్యపౌర్తికమ్ ॥ * ॥ పూర్తమ్ - శ్రా
ద్ధాది, తత్రభవమిత్యర్థః । యమః — ॥ శ్లో ॥ కాణాఃకుబ్జాశ్చకుణయః
కృతఘ్నాగురుతల్పగాః । బ్రహ్మఘ్నాశ్చ సురాపాశ్చ స్తేనాగోఘ్నాశ్చి
కిత్సకాః ॥ రాష్ట్రికామాస్తథోన్మత్తాః పశువిక్రయిణశ్చయే । మానకూ
టాస్తులాకూటాశ్శిల్పినోగ్రామయాజకాః ॥ రాజభృత్యాన్ధబధిరమూకాః
ఖల్వాటపఙ్గవః । వృషలీఫేనపీతాశ్చ ఖఞ్జాశ్చశ్రేణియాజకాః ॥ కా

లోపజీవినశ్చైవ బ్రహ్మవిక్రయిణస్తథా । దగ్ధపూజాశ్చ యే విప్రా గ్రామకర్షకరాశ్చ యే ॥ అగారదాహినశ్చైవ గరదాశ్శవదాహకాః । కుణ్డాశినో దేవలకాః పరదాగాభిమర్శకాః ॥ శ్యావదన్తాః కునఖిన శ్శిల్పినః కుష్ఠినశ్చ యే । వణిజో మధుహర్తారో హస్త్యశ్వదమకా ద్విజాః ॥ కన్యానాం దూషకాశ్చైవ బ్రాహ్మణానాం చ దూషకాః । సూచకాః ప్రేషకాశ్చైవ కితవాశ్చ కుశీలవాః ॥ సమయానాం చ భేత్తారః ప్రదానే యే చ బాన్ధవాః । అజావికా మాహిషకాస్సర్వవిక్రయిణశ్చ యే ॥ ధనుఃకర్తా ద్యూతవృత్తిర్మిత్రధ్రుక్శస్త్రవిక్రయీ । గణ్డమాలీ చ యక్ష్మీ చ దీర్ఘరోగీ వృథాశ్రమీ ॥ ప్రవ్రజ్యోపనివృత్తశ్చ వృథా ప్రవ్రజితశ్చ యః । తథా ప్రవ్రజితాజ్జాతః ప్రవ్రజ్యావాసితశ్చ యః ॥ తావుభౌ బ్రహ్మచణ్డాలౌ ప్రాహ వైవస్వతో యమః । రాజ్ఞః ప్రేష్యకరో యశ్చ గ్రామస్య నగరస్య చ ॥ సముద్రయాయీ వాన్తాశీ కేశవిక్రయిణశ్చ యే । అవకీర్ణీ చ వీరఘ్నో గురుఘ్నః పితృదూషకః ॥ గోవిక్రయీ చ దుర్వాలః పూగానాం చైవ యాజకః । మద్యపశ్చ కదర్యశ్చ సహ పిత్రా వివాదకృత్ ॥ డామ్భికో వర్ధకీ భర్తా త్యక్తాత్మా దారదూషకః । సద్భిశ్చ నిన్దితాచారస్స్వకర్మపరివర్జకః ॥ పరివిత్తిః పరీవేత్తా భృత్యాచారో నిరాకృతిః । శూద్రాచార్యస్సుతాచార్యశ్శూద్రశిష్యస్తు నాస్తికః ॥ ఇష్వస్త్రదారకాచార్యో మానకృత్తైలికస్తథా । చోరా వార్ధుషికా దుష్టాః పరస్వానాం చ దూషకాః ॥ చతురాశ్రమబాహ్యాశ్చ సర్వే తే పఙ్క్తిదూషకాః । ఇత్యేతైర్లక్షణైర్యుక్తాంస్తాన్ద్విజాన్న నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ షణ్డో మూకశ్చ కునఖః ఖల్వాటో దన్తరోగవాన్ । శ్యావదన్తః పూతినాసో హీనాఙ్గశ్చాధికాఙ్గులిః ॥ గలరోగీ గణ్డమాలీ స్ఫుటితాఙ్గశ్చ సజ్వరః । ఖఞ్జతూబరమన్దాశ్చ గడుమాన్దీర్ఘరోగవాన్ ॥ * ॥ ఇతి । తూబరః - శ్మశ్రువిహీనః । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ నఖరైరుపయాతస్య నరక్తోల్బణవాససః । ద్వ్యఙ్గులాతీతకర్ణస్య భుఞ్జతే పితరో హవిః ॥ * ॥ ఇతి । కర్ణవేధస్థానే తాలపత్రాదిప్రవేశేన వివర్ధనం ద్వ్యఙ్గులాధికం నిషిద్ధమ్, అతః ద్వ్యఙ్గులాతీతకర్ణశ్శ్రాద్ధానర్హ ఇత్యర్థః । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనధ్యాయేష్వధీయానాశ్శౌచాచారవివర్జితాః ।

శూద్రాన్నరసపుష్టాఙ్గా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిదూషకాః ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్త
మ్బః — ॥ శ్లో ॥ నీలకర్షణకారీతు నీలవస్త్రోపధారకః । కిఞ్చిత్తస్మైన
దాతవ్యం చణ్డాలసదృశో హినః ॥ * ॥ ఇతి । నీలీసంసర్గజదోషవాన్ వర్జ్య
ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్తైనాభిశస్తనగ్నాఖు షణ్డమార్జార
కుక్కుటాః । కుణ్డగోలా దేవలకాః కాణాద్ధాశ్శిష్టగర్హితాః ॥ నవార్యపి ప్ర
యచ్ఛేత్తు బైడాలవ్రతికే ద్విజే । నబకవ్రతికే చైవ నావేదవిది ధర్మవిత్ ॥ న
భ్రాతరౌ నియుఞ్జీత శ్రాద్ధే పితృసుతావపి । పిఘురం గర్భవన్తంచ విశిష్టమ
పి వర్జయేత్ ॥ మిథ్యాచారో గురుద్రోహీ నాస్తికో వేదనిన్దకః । ఏతే బ్రాహ్మ
ణచణ్డాల జాతిచణ్డాలపఞ్చమాః ॥ ప్రతిగృహ్యతు ధర్మార్థం సఞ్చయం కు
రుతే తు యః । ధర్మార్థం నోపయుఞ్జీత తస్కరం తం వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
నగ్నాదీనాం లక్షణం నిరూపితమధస్తాత్ । మనుః — ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డినో
వికర్మస్థాన్ బైడాలవ్రతికాంశ్ఛటాన్ । హైతుకాన్ బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మా
త్రేణాపి నార్చయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । న కేవలం భోజయిత్రైవ జ్ఞానహీనో వ
ర్జనీయః, కింతు స్వయమేవ తేన వర్జనీయ ఇత్యాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥
యావతో గ్రసతే పిణ్డాన్ హవ్యకవ్యేష్వమన్త్రవిత్ । తావతో గ్రసతే
ప్రేత్య దీప్తాంశ్శూలానయోహుళాన్ ॥ * ॥ ఇతి । దీప్తాన్ - అగ్నిమ
యాన్, హుళమ్ - ద్విఫలపత్రాగ్రమ్ । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥
అస్మాన్ వృణీష్వ శ్రాద్ధార్థం యో వదేత్స ద్విజాధమః । తం వృత్త్వా శ్రా
ద్ధకర్తా చేత్తావుభౌ నరకాలయౌ ॥ ఏతావద్దక్షిణాం దేహి శ్రాద్ధార్థమితి యో
వదేత్ । తం వృత్త్వా శ్రాద్ధకర్తా చేత్తావుభౌ నరకాలయౌ ॥ * ॥ ఉక్తానా
మే తేషాం విద్యాదిగుణయోగేఽపి వర్జనీయత్వముక్తం తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥
శ్రాద్ధార్హగుణయోగేఽపి నైతాం జాతు కథఞ్చన । నిమన్త్రయీత శ్రా
ద్ధేషు సమ్యక్ఫలమభీప్సతా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపత్స్వగత్యా స్వీకృతాః కాణా
దయస్సర్వవేదాగ్ర్యాదిభిః పఙ్క్తిపావనైర్యథా మిశ్రితా భవన్తి తథా ని
యోక్తవ్యా ఇత్యాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ కాణాః కుబ్జాశ్చ ఖఞ్జాశ్చ శి
పివిష్టాః ఖల్వైర్వినా । సర్వే శ్రాద్ధే నియోక్తవ్యా మిశ్రితా వేదపారగైః ॥ * ॥
ఇతి । అత ఏవోక్తం మనునాఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపాఙ్క్త్యోపహతా పఙ్క్తిః

పావ్యతేయైర్ద్విజోత్తమైః ॥ * ॥ ఇతి । మిశ్రణవిశేషఉక్తశ్చన్ద్రికాయా
మ్ — ॥ శ్లో ॥ కాణాదీన్భోజయేద్దైవే శ్రాద్ధేపిత్ర్యేతు వర్జయేత్ ॥*॥
ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ వా ॥ త్రిమధుస్త్రిసుపర్ణస్త్రిణాచికేతశ్ఛ
న్దోగోజ్యేష్ఠసామగోబ్రహ్మదేయానుసన్తానస్సహస్రదోరుద్రాధ్యాయీ
చతుర్వేదష్షడఙ్గవిదథర్వశిరోఽధ్యాయీపఞ్చాగ్నిర్వేదజాపీతి పఙ్క్తిపావ
నాస్తేషామేకైకఃపునాతియుక్తః పఙ్క్తిం మూర్ధ్నిసహస్రైరప్యుపహ
తామ్ ॥ * ॥ ఇతి । గయాశ్రాద్ధేతు జాతిమాత్రోపజీవినోపి తత్రత్యా
ఏవ బ్రాహ్మణాశ్చైవ పరిగ్రాహ్యాః, తదుక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
యదిపుత్రోగయాంగచ్ఛేత్కదాచిత్కాలపర్యయాత్ । తానేవభోజయే
ద్విప్రాన్ బ్రాహ్మణాయేప్రకల్పితాః ॥ బ్రహ్మకారితసంస్థానావిప్రా
బ్రహ్మసమాఃస్మృతాః । అమానుషాగయావిప్రాబ్రాహ్మణాయేప్రకల్పి
తాః ॥ తేషుతుష్టేషు సన్తుష్టాఃపితృభిస్సహదేవతాః ॥ * ॥ ఇతి .

శ్రాద్ధపూర్వదినకృత్యమ్

శ్రాద్ధదినాత్పూర్వదినకృత్యముక్తం వరాహపురాణే — ॥ శ్లో ॥
వస్త్రశౌచాదికర్తవ్యం శ్వఃకర్తాస్మీతిజానతా । స్థానోపలేపనంకృత్వా
భూమింవిప్రాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ దన్తకాష్ఠంచ విసృజేద్బ్రహ్మచారీశు
చిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధభూమింపరిగృహ్య గోమయాదినా తత్
స్థానే లేపనంకృత్వా వస్త్రశుద్ధ్యాదికమహ్నికృత్వా రాత్రౌవిప్రాన్ని
మన్త్రయేదిత్యర్థః । మాధవీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వరాత్రౌతువిప్రా
గ్ర్యాన్కృతసాయన్తనాశనాన్ । గత్వానిమన్త్రయేద్దైవ పితృదేశసమ
న్వితః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రయీతపూ
ర్వేద్యుఃపూర్వోక్తాన్ ద్విజసత్తమాన్ । దైవేనియోగేపిత్ర్యేచ తాంస్త
థైవోపకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ వా ॥ యతేతైవంవిధాం
శ్ఛ్రాద్ధమాహరిష్యన్ పూర్వేద్యుర్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవ
లః — ॥ శ్లో ॥ శ్వఃకర్తాస్మీతినిశ్చిత్య దాతావిప్రాన్నిమన్త్రయేత్ ।
నిరామిషంసకృద్భుక్త్వా సర్వభుక్తజనేగృహే ॥ * ॥ ఇతి । స్వగృహే
యజ్జనజాతమస్తితస్మిన్ సర్వస్మిన్ భుక్తవతిసతి పశ్చాన్నిమన్త్రయేదిత్య

ర్థః । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ జాతిక్రియావబోధాఢ్యైర్గుణైర్యుక్తానలోలుపాన్ । ప్రార్థయేత ప్రదోషాన్తే భుక్తానశయితాన్ద్విజాన్ ॥ * ॥ ఇతి । నిమన్త్రణప్రకారః ప్రచేతసా దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ కృతాపసవ్యః పూర్వేద్యుః పిత్ౄన్ పూర్వం నిమన్త్రయేత్ । భవద్భిః పితృకార్యం నస్సమ్పాద్యం చ ప్రసీదత ॥ సవ్యేన వైశ్వదేవార్థం ప్రణిపత్య నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్ౄన్ పూర్వం నిమన్త్రయేదిత్యత్ర పూర్వశబ్దస్య వైశ్వదేవార్థం నిమన్త్రయేదితి వ్యవహితేనాన్వయః, “ ॥ శ్లో ॥ ఉపవీతీ తతో భూత్వా దేవతార్థం ద్విజోత్తమాన్ । అపసవ్యేన పిత్రేఽథ స్వయం శిష్యోఽథవా సుతః ॥ ” ఇతి బృహస్పతిస్మరణాత్ । అత్ర “ శిష్యోఽథవా సుతః ” ఇత్యుక్తత్వాత్, “ సవర్ణం ప్రేషయేదాప్తం ద్విజానాముపమన్త్రణే । ” ఇతి ప్రచేతఃస్మరణాచ్చ కదాచిన్నిమన్త్రణమన్యేనాపి కారయేత్ । ప్రణతిపూర్వనిమన్త్రణం శూద్రవిషయమ్ । తథా చ పురాణే — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణం చరణం విప్రస్సవ్యం వైట్క్షత్రియస్తథా । పాదావాదాయ వైశ్యో ద్వౌ శూద్రః ప్రణతిపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దక్షిణచరణస్పర్శో జానుప్రదేశే కర్తవ్యః । తథా చ మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణం జానుమాలభ్య త్వం మయాత్ర నిమన్త్రితః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పితృకార్యేషు సర్వేషు పూర్వేద్యుస్స్యాన్నిమన్త్రణమ్ । ప్రేతకార్యేషు సర్వత్ర సద్య ఏవ నిమన్త్రణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ కృతసాయమగ్నికార్యః కృతసాయమాశో బ్రాహ్మణేభ్యో నివేదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ పూర్వేద్యుర్నివేదనముపరేద్యుర్ద్వితీయం తృతీయమామన్త్రణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రయీత పూర్వేద్యుర్బ్రాహ్మణానాత్మవాంశ్శుచిః । తైశ్చాపి సంయతైర్భావ్యం మనోవాక్కాయకర్మభిః ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వేద్యుః కథఞ్చిన్నిమన్త్రణాసమ్భవే పరేద్యుర్నిమన్త్రయేత్ । తథా చ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అసమ్భవే పరేద్యుర్వా బ్రాహ్మణాంస్తాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రయీత పూర్వేద్యుస్తదహర్వా ద్విజోత్తమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తస్మాత్తు ప్రథమం

కార్యం ప్రాజ్ఞేనోపనిమన్త్రణమ్ । అప్రాప్తౌ తద్దినే వాపి వర్జ్యా యోషి
త్ప్రసఙ్గినః ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యురపరేద్యుర్వా
శ్రాద్ధకర్మణ్యుపస్థితే । నిమన్త్రయీత త్ర్యవరాన్ సమ్యగ్విప్రాన్యథోది
తాన్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యుగ్మాన్ దైవే యథాశక్తి
పిత్ర్యేఽయుగ్మాంస్తథైవ చ । పరిశ్రితే శుచౌ దేశే దక్షిణాప్రవణే తథా ॥*॥
ఇతి । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణాన్ పఞ్చ సప్త వా శ్రోత్రియాన్నిమ
న్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యదా పఞ్చ బ్రాహ్మణాస్తదా దైవే ద్వౌ పిత్ర్యే
త్రయ ఇతి విభాగః, “ ద్వౌ దైవే పితృకార్యే త్రీన్ ” ఇతి స్మరణాత్ । య
దా సప్త తదా దైవే చత్వారః పిత్ర్యే త్రయః, “ ॥ శ్లో ॥ అయుగ్మాన్ భో
జయేచ్ఛ్రాద్ధే నసమాన్ దైవికే సమాన్ । ” ఇత్యఙ్గిరఃస్మరణాత్ । నన్వేత
ద్వచనం దైవే ద్వౌ పిత్ర్యే పఞ్చేతి విభాగేఽప్యుపపద్యత ఇతి నైవమ్, త్రి
షు పఞ్చానామయుగ్మసఙ్ఖ్యయా విభాగానుపపత్తేః, “ దైవే యుగ్మానయు
గ్మాన్యథాశక్తి పిత్ర్యే ఏకైకస్య ” ఇతి కాత్యాయనేన పితృపితామహప్ర
పితామహానాం ప్రత్యేకమయుగ్మబ్రాహ్మణవిధానాత్ । నచైకత్ర త్ర
య ఇతరత్రైకైక ఇతి విభాగ ఉపపద్యత ఇతి వాచ్యమ్, “ సమం స్యాద
శ్రుతత్వాత్ ” ఇతి న్యాయేన విషమభాగస్యాన్యాయ్యత్వాత్ । తస్మాద
యుగ్మసఙ్ఖ్యయా సమవిభాగార్థం పిత్ర్యే త్రయ ఇత్యుక్తమ్ । పిత్రాది
స్థానేషు సతి సామర్థ్యే ఏకైకస్య త్రీన్ విప్రాన్ భోజయేత్ । తథా చ శౌ
నకః — ॥ వా ॥ ఏకైకమేకైకస్య ద్వౌ ద్వౌ త్రీంస్త్రీన్వా ॥ * ॥ ఇతి ।
అత్ర ద్వౌ ద్వావితి వృద్ధిశ్రాద్ధాభిప్రాయమ్, పార్వణశ్రాద్ధే తు, “ అ
యుగ్మాన్భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే నసమాన్ ” ఇతి సమసఙ్ఖ్యానిషేధాత్ ।
అత్యన్తవిభవే సత్యేకైకస్య పఞ్చ సప్త వా బ్రాహ్మణాన్ సమర్థో భోజయే
త్ । తథా చ గౌతమః — ॥ వా ॥ నవావరాన్ భోజయేదయుజో వా యథో
త్సాహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః — యథోత్సాహమ్ - యథావిభవమ్,
పిత్రాదిస్థానేషు ప్రత్యేకమయుగ్మాన్ పఞ్చ సప్త వా బ్రాహ్మణాన్ భోజ
యేదితి । అయుజో భోజయేదితి సామాన్యేనోక్తావపి పిత్ర్యే సప్తస్వేవ ప
ర్యవసానమ్, “ ॥ శ్లో ॥ సామర్థ్యేఽపి నవభ్యోర్వాగ్భోజయీత సతి ద్వి

ర్జా । నోర్ధ్వం కర్తవ్యమిత్యాహుః కేచిత్తద్దోషదర్శినః ॥ " ఇతివచనా
త్ । ఏవం శౌనకగౌతమాభ్యాముక్తోఽయం శ్రాద్ధవిస్తరః, మనునా తు స
ఙ్కోచ ఆశ్రితః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌ దైవే పితృకార్యే త్రీనేకైకముభయత్ర వా ।
భోజయేత్సుసమృద్ధోఽపి న ప్రసజ్యేత విస్తరే ॥ సత్క్రియాం దేశకాలౌ
చ శౌచం బ్రాహ్మణసమ్పదమ్ । పఞ్చైతాన్విస్తరో హన్తి తస్మాన్నేహేత
విస్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌ దైవే ప్రాక్త్ర
యః పిత్ర్య ఉదగేకైకమేవ వా । మాతామహానామప్యేవం తన్త్రం వా వై
శ్వదేవికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రాక్ - ప్రాఙ్ముఖౌ, ఉదక్ - ఉదఙ్ముఖా ఉప
వేశ్యాః, ఏకైకమేవ వా - వైశ్వదేవే పిత్ర్యే చ ఏకైకముపవేశయేత్, మా
తామహశ్రాద్ధమపి, ఏవమ్ - పితృశ్రాద్ధవత్కర్తవ్యమ్ । పితృమాతామ
హదైవత్యే తు శ్రాద్ధే పృథక్తన్త్రేణ వా వైశ్వదేవికం కర్తవ్యమిత్యర్థః ।
బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకైకమథవా ద్వౌ త్రీన్ దైవే పిత్ర్యే చ భోజయే
త్ । సత్క్రియాకాలపాత్రాది న సమ్పద్యేత విస్తరే ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రి
కాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ దేశకాలబలాభావాదేకైకముభయత్ర వా । శే
షాన్విత్తానుసారేణ భోజయేదన్యవేశ్మని ॥ యస్మాద్బ్రాహ్మణబాహుల్యాద్దో
షో బహుతరో భవేత్ । శ్రాద్ధనాశో మాననాశశ్శ్రాద్ధతన్త్రస్య విస్మృతిః ॥
ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శో నిన్దా చాప్యన్యభోక్తృషు । వితణ్డా చ పరీవాదో జ
ల్పాస్తే తే పృథగ్విధాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వ్యవస్థా కృతా తత్రైవ — ॥ వా ॥
సమృధ్యాపి యస్య బ్రాహ్మణబాహుల్యే సత్క్రియాదిసమ్పాదనాసామ
ర్థ్యం తద్విషయం మన్వాదివచనమ్, యస్య తు సమ్పాదనసామర్థ్యమస్తి త
ద్విషయం శౌనకాదివచనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు శఙ్ఖేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భో
జయేదథవాప్యేకం బ్రాహ్మణం పఙ్క్తిపావనమ్ ॥ * ॥ ఇతి తద్బ్రాహ్మణా
లాభవిషయమ్, " ॥ శ్లో ॥ పిశాచా రాక్షసా యక్షా భూతా నానావిధాస్త
థా । విప్రలుమ్పన్తి సహసా శ్రాద్ధమారక్షవర్జితమ్ ॥ తత్పాలనాయ వి
హితా విశ్వేదేవాస్స్వయంభువా । మహాలయే చాబ్దికే చ సాపిణ్డ్యే మాసికే
తథా ॥ వ్యర్థం భవతి తచ్ఛ్రాద్ధం వాసుదేవం వినా కృతమ్ ॥ " ఇతిస్మృతేః ।
యదా త్వేక ఏవ భోక్తా తదైవమాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకం భోజయే

శ్రాద్ధే దైవం తత్ర కథం భవేత్ । అన్నం పాత్రే సముద్ధృత్య సర్వస్య ప్ర
కృతస్య తు ॥ దేవతాయతనే కృత్వా తతః శ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్ । ప్రా
స్యేదగ్నౌ తదన్నం తు దద్యాద్వా బ్రహ్మచారిణే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రే — ॥ శ్లో ॥ ఏకశ్చేద్బ్రాహ్మణో లబ్ధః శ్రాద్ధం చ ప్రకృతం భవేత్ । పితర
శ్చ త్రయః ప్రోక్తాః కథం తృప్యన్తి తే త్రయః ॥ ఉరస్యశ్నన్తి పితరో వామ
భాగే పితామహాః । ప్రపితామహా దక్షిణతః పృష్ఠతస్త్వన్యయోనయః ॥ * ॥
ఇతి । నిమన్త్రితే నియమాన్తరమాహ మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ ఏతన్నిమన్త్రి
నియమాఞ్ఛ్రావయేత్పైతృకాన్ బుధః । అక్రోధనైః శౌచపరైః సతతం బ్రహ్మ
చారిభిః ॥ భవితవ్యం భవద్భిశ్చ మయా చ శ్రాద్ధకారిణా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రి
రపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని నివాసస్థాన్ శ్రోత్రియాదీన్నిమన్త్రయేత్ ।
కథయేత్తు తదైవైషాం నియమం పితృదైవికమ్ ॥ సర్వాయాసవినిర్ముక్తైః కామ
క్రోధవివర్జితైః । భవితవ్యం భవద్భిర్నః శ్వోభూతే శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇ
తి । ప్రథమేఽహ్ని - పూర్వేద్యుః, నివాసస్థాన్ - నివాసస్థితానిత్యర్థః.

నిమన్త్రితబ్రాహ్మణకర్తవ్యమ్

నిమన్త్రితైర్యత్కర్తవ్యం తదాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ తేఽపి తథే
త్యవిఘ్నేన గతేయం రజనీ యది । యథాశ్రుతం ప్రతీక్షేరం శ్రాద్ధకాల
మతన్ద్రితాః ॥ * ॥ ఇతి । తే - నిమన్త్రితా విప్రాః, తమ్ - నిమన్త్రణక
ర్తారమ్, తథాస్తు యద్యవిఘ్నేనేయం రజనీ గతేత్యుక్త్వా ధర్మశాస్త్రే
యథా నియమజాతం శ్రుతం తథైవ తన్నియమజాతమ్, ప్రతీక్షేరన్ - పరి
పాలయేయుః, శ్రాద్ధకాలాస్వాదితాన్నపరిణామపర్యన్తమిత్యర్థః । త
థా చ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ స్యాదన్నపరిణామాన్తు బ్రహ్మచర్యం తయోః
స్మృతమ్ । నిమన్త్రితాస్తు యే విప్రాః శ్రాద్ధకాల ఉపస్థితే ॥ వసేరన్నియ
తాహారా బ్రహ్మచర్యపరాయణాః । అహింసా సత్యమక్రోధోఽదూరేఽగ
మనక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితః ప్రాక్త
దహర్వర్జయేన్మైథునక్షురే । ప్రమత్తతాం చ స్వాధ్యాయం క్రోధం శోకం
తథాఽనృతమ్ ॥ అథాతోద్వహనం ద్వాన్తి శ్రాద్ధస్యోపయోగో విధిః । యదు
శాలే నియుక్తో వా నైవ గచ్ఛేత్ స్త్రియం క్వచిత్ ॥ తత్ర గచ్ఛన్ సమా

ప్నోతి హ్యనిష్టంఫలమేవతు ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుశ్చప
రేద్యుశ్చ వర్జయేత్ స్త్రీనిషేవణమ్ । వ్యవాయీ రేతసోగర్తే మజ్జయే
దాత్మనఃపితౄన్ ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రితో యశ్చ మైథునం కురుతే యది । బ్ర
హ్మహత్యామవాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ * ॥ ఇతి । వృషలీగమ
నేదోషాధిక్యమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితస్తు యశ్శ్రాద్ధే వృష
ళ్యా సహ మోదతే । దాతుర్యద్దుష్కృతం కించిత్తత్సర్వం ప్రతిపద్యతే ॥*॥
యమస్తు — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రితస్తు యశ్శ్రాద్ధే వృషళ్యా సహ మోద
తే । భవన్తి పితరస్తస్య మాంసాసృక్ఛ్లేష్మభోజనాః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమః —
॥ వా ॥ సద్యశ్శ్రాద్ధీ శూద్రతల్పగస్తత్పురీషే మాసం నయతి పితౄన్ ॥*॥
ఇతి । శ్రాద్ధీ - శ్రాద్ధకర్తా, సద్యః - తత్క్షణమారభ్యేత్యర్థః । యమః —
॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రితస్తు యశ్శ్రాద్ధే హ్యధ్వానం ప్రతిపద్యతే । భవన్తి పిత
రస్తస్య తన్మాసం పాంసుభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తు యశ్శ్రాద్ధే కలహం కు
రుతే ద్విజః । భవన్తి పితరస్తస్య తన్మాసం త్వశ్రుభోజనాః ॥ ఆమన్త్రిత
స్తు యశ్శ్రాద్ధే భారముద్వహతే ద్విజః । భవన్తి పితరస్తస్య తన్మాసం స్వే
దభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తు యశ్శ్రాద్ధే హింసాం వై కురుతే ద్విజః । భవన్తి
పితరస్తస్య తన్మాసం రక్తభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తు యశ్శ్రాద్ధే వ్యాయా
సం కురుతే ద్విజః । భవన్తి పితరస్తస్య తన్మాసం పిత్తభోజనాః ॥ ఆమన్త్రి
తస్తు యశ్శ్రాద్ధే ద్యూతం సంసేవతే ద్విజః । భవన్తి పితరస్తస్య తన్మాసం మ
లభోజనాః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితో ద్విజః పిత్ర్యే
నియతాత్మా భవేత్సదా । నచచ్ఛన్దాంస్యధీయీత యస్య శ్రాద్ధం చ తద్భ
వేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రితో విప్రో మ
న్త్రముచ్చారయేద్యది । త్రయస్తే నరకం యాన్తి దాతా భోక్తా పితా తథా ॥*॥
ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ అనిద్వైనామన్త్రితో నాపక్రామేచ్ఛ
క్తేన న ప్రత్యాఖ్యానం కర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అనేనార్థాన్నిన్ద్యామన్త్ర
ణే భోక్తుమసామర్థ్యే చ ప్రత్యాఖ్యానం కర్తవ్యమేవేత్యవగమ్యతే । నిమ
న్త్రణానన్తరం భోక్తుమసామర్థ్యే సతి ప్రత్యాఖ్యానే న దోష ఇత్యాహ స
ఏవ — ॥ వా ॥ విధివత్కేతనం ప్రతిగృహ్యాశక్తస్సన్నాపక్రామేత్ ॥*॥

ఇతి । కేతనం ప్రతిగృహ్య - ఆమన్త్రణమఙ్గీకృత్యేత్యర్థః । అనిర్దైవనామ
న్త్రితస్య శక్తస్యాఙ్గీకృతశ్రాద్ధాతిక్రమే దోషమాహామనుః — ॥ శ్లో ॥
కేతితస్తు యథాన్యాయం హవ్యకవ్యే ద్విజోత్తమః । కథంచిదప్యతిక్రామే
త్పాపీ సూకరతాం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రిత
స్తు యో విప్రో భోక్తుమన్యత్ర గచ్ఛతి । నరకాణాం శతం గత్వా చణ్డాలేష్వ
భిజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । నారాయణః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రితస్తు యః శ్రా
ద్ధే కుర్వీతాన్యస్య తు క్షణమ్ । సంవత్సరకృతం పుణ్యం తస్య నశ్యతి మర్త్య
తేః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ విద్యమానధనో విద్వాన్
భోజ్యాన్నేన నిమన్త్రితః । కథంచిదప్యతిక్రామేత్ పాపీ సూకరతాం వ్రజే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । విద్యమానధన ఇతి విశేషణాదాఢ్యవిషయమేతదితి కేచిద్వర్ణ
యన్తి, తదసాధు, “ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితాస్తు గుణినా నిర్ధనేనాపి సద్ద్వి
జాః । నాన్యస్య సృష్టాన్న లోభేన తమతిక్రామయన్తి హి ॥ నిమన్త్రితాస్తు
యేనాదౌ తస్మాద్గృహ్ణన్తు నాన్యతః । ” ఇతి మత్స్యస్మరణాత్ । కాత్యా
యనః — ॥ వా ॥ ఆమన్త్రితోఽన్యన్న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ ॥ * ॥ ఇ
తి । పూర్వమన్యేన నిమన్త్రితస్తదీయాదన్నాదన్యదన్నం పశ్చాన్నిమ
న్త్రితస్య తణ్డులాదిరూపమపి న ప్రతిగృహ్ణీయాదిత్యర్థః । యః పునః
ప్రతిగృహ్ణాతి తస్య దోషమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం గృహీత్వా
తు యోఽన్యశ్రాద్ధేఽతిమోహితః । పతన్తి పితరస్తస్య లుప్తపిణ్డోదకక్రి
యాః ॥ పూర్వం నిమన్త్రితోఽన్యేన కుర్యాదన్యప్రతిగ్రహమ్ । భుక్తా
హారోఽథవా భుఙ్క్తే సుకృతం తస్య నశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే —
॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రితో యస్తు యది కుర్యాత్ప్రతిగ్రహమ్ । భక్షయే
త్కించిదప్యన్యత్ సుకృతం తస్య నశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ, “ ॥ శ్లో ॥
ఇక్షూనపః ఫలం మూలం తామ్బూలం పయ ఔషధమ్ । భక్షయిత్వాపి కర్త
వ్యాః స్నానదానాదికాః క్రియాః ॥ ” ఇతి వచనం శ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయమ్ ।
యస్త్వామన్త్రితో విప్ర ఆహూతోఽపి శ్రాద్ధోపక్రమకాలాతిపత్తిం కరో
తి తస్య ప్రత్యవాయ ఆదిత్యపురాణేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రిత
శ్చిరం నైవ కుర్యాద్విప్రః కదాచన । దేవతానాం పితౄణాం చ దాతురన్య

స్యచైవహి ॥ చిరకారీభవేద్రోగీ పచ్యతేనరకాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । నిమ
న్త్రితబ్రాహ్మణపరిత్యాగే ప్రత్యవాయమాహ నారాయణః — ॥ శ్లో ॥
కేతనం కారయిత్వాతు నివారయతిదుర్మతిః । బ్రహ్మహత్యామవాప్నోతి
శూద్రయోనౌచజాయతే ॥ నివార్యమన్త్రితంకర్తా బ్రాహ్మణం నియ
తం శుచిమ్ । యతిచాన్ద్రాయణంకృత్వా తస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే ॥ * ॥
ఇతి । యతిచాన్ద్రాయణమ్ - చాన్ద్రాయణవిశేషః । యమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రా
హ్మణంతు ముఖంకృత్వా దేవతాః పితృభిస్సహ । తదన్నం సముపాశ్నన్తి త
స్మాత్తం నవ్యతిక్రమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితాన్
హి పితర ఉపతిష్ఠన్తి తాన్ ద్విజాన్ । వాయుభూతాస్తు గచ్ఛన్తి తథాసీనా
నుపాసతే ॥ * ॥ ఇతి.

॥ శ్రాద్ధదినకృత్యమ్ ॥

అథ శ్రాద్ధదినకృత్యమ్, తత్ర ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభు
క్ప్రాతరుత్థాయ ప్రకుర్యాద్దన్తధావనమ్ । శ్రాద్ధకర్తా నకుర్వీత దన్తా
నాం ధావనం బుధః ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తథైవయన్త్రితోదాతా ప్రా
తస్స్నాత్వా సహోఽమ్బరః । ఆరభేతనవైః పాత్రైరన్వారమ్భంచ బాన్ధ
వైః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ - శ్రాద్ధకర్తురుక్తనియమానతిక్రమేత్తైవ, యన్త్రి
తః, నవైః-అనుపహతైః పాకయోగ్యైః, పాత్రైః, అన్వారమ్భమ్ - శ్రా
ద్ధార్థాన్నస్యపాకారమ్భమ్, పాకోపయోగిభిర్బాన్ధవైరుపేతః కుర్యా
దిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పురాణపాత్రపక్వం యద్ధవిస్తు శ్రాద్ధ
కర్మణి । భుఞ్జతేనైవపితరో నదేవాశ్చాసురంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రై
వ — ॥ శ్లో ॥ పచేదన్నానిసుస్నాతః పాత్రేషుశుచిషుస్వయమ్ । స్వర్ణతామ్రాది
ధాతుజాతేషు మృణ్మయేష్వపి వాపునః ॥ నాయసేషునభిన్నేషు నాపి
తేష్వపికర్హిచిత్ । పూర్వం కృతోపయోగేషు మృణ్మయేషునతుక్వచిత్ ॥
పచ్యమానస్తుభాణ్డేషు భక్త్యాతామ్రమయేషుచ । సముద్ధరతివై ఘోరాత్పి
తౄన్దుఃఖమహార్ణవాత్ ॥ నకదాచిత్పచేదన్నమయఃస్థాలీషుపైతృకమ్ ।
అయసోదర్శనాదేవపితరోవిద్రవన్తిహి ॥ కర్తాభోక్తాచసర్వత్ర నైకవస్త్రో
ద్విజోభవేత్ । తస్మాద్వస్త్రవినా శ్రాద్ధే సోత్తరీయస్సదాభవేత్ ॥ * ॥

ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ పిత్రుశేషాశనాత్పూర్వం శ్రాద్ధకర్తుశ్చకర్తృతా । ప్రత్యాబ్దికే మాసికేచ పరేఽహ్ని స్యాత్తిలోదకమ్ ॥ కర్తావా స్యాదకర్తావా పునర్భోజన మైథునే । వర్జయేత్కర్మసిద్ధ్యర్థం పిత్రుద్రోహ్యన్యథా భవేత్ ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ దన్తధావన తామ్బూల క్షౌరాభ్యఙ్గక్షుభోజనమ్ । రత్యౌషధపరాన్నాని శ్రాద్ధకర్తాఽష్టవర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । న కేవలం తద్దినే క్షౌరనిషేధః, కింతు పూర్వమపి పక్షాభ్యన్తరే న కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి మృతాహస్స్యాత్తన్మాసంపక్షమేవవా । క్షురకర్మ నకుర్వీత పరాన్నంచ రతింత్యజేత్ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । అశక్తో దినత్రయం పరాన్నం వర్జయేత్, " ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుశ్చ పరేద్యుశ్చ కర్తా శ్రాద్ధదినేఽపిచ । పరస్యాన్నంతు నాశ్నీయాదశ్నీయాత్పితృఘాతుకః ॥ * ॥ ఇతి । అత్యన్తాశక్తౌ సుహృదాద్యన్నభక్షణేఽపి నదోషః । తథాచాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ సుహృదన్నం గురోరన్నం యదన్నం మాతులస్యచ । స్వసుశ్శ్వశురయో రన్నం పరాన్నం నవిదుర్బుధాః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధంకృత్వా పరశ్రాద్ధే నాశ్నీయాత్, " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకృత్వా పరశ్రాద్ధే యస్తుభుఞ్జీతలోలుపః । పతన్తిపితరస్తస్యలుప్తపిణ్డోదకక్రియాః ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । గోమయాలేపనేన మహానసాదిభూమిశుద్ధిం ఉదకేన భాజనభాణ్డశుద్ధించ కుర్యాదిత్యాహ ఉశనా — ॥ వా ॥ గోమయోదకైర్భూమి భాజనభాణ్డశౌచంకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మహానసాది భూమిసంస్కారానన్తరకృత్యమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తిలానవికిరేత్తత్ర సర్వతోబన్ధయేచ్ఛతాన్ । అసురోపహతంసర్వం తిలైశ్శుద్ధ్యేజ్జలేనచ ॥ తతోఽన్నం బహుసంస్కారం నైకవ్యంజనభక్ష్యవత్ । చోష్యపేయసమృద్ధంచ యథాశక్తిప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

శ్రాద్ధద్రవ్యాణి

అత్రద్రవ్యాణ్యాహ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణమాషాస్తిలాశ్చైవ శ్రేష్ఠాస్స్యుర్యవశాలయః । మహాయవా వ్రీహియవా గోధూమాముద్గసర్షపాః ॥ కృష్ణాశ్శ్వేతాలోహితాశ్చ గ్రాహ్యాస్స్యుశ్శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । యవాః - సితశూకాః, శాలయః - కలమాద్యాః, మహా

యవా వ్రీహియవాశ్చ యవవిశేషాః, కృష్ణాః - స్థలజాః కృష్ణవర్ణా వ్రీహయః, లోహితాః - రక్తశాలయః । మార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యవవ్రీహిసగోధూమాస్తిలముద్గాస్ససర్షపాః । ప్రియఙ్గవః కోవిదారా నిష్పావాశ్చాత్ర శోభనాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర నిష్పావః కృష్ణేతరః । చతుర్వింశతిమతేతు — ॥ శ్లో ॥ కోద్రవాన్ రాజమాషాంశ్చ కులుత్థం చణకం తథా । నిష్పావాంస్తు విశేషేణ పక్షేష్వేతాంస్తు వివర్జయేత్ ॥ * ॥ అత్ర నిష్పావః కృష్ణనిష్పావః, “ ॥ శ్లో ॥ కృష్ణధాన్యాని సర్వాణి వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి । నవర్జయేత్తిలాంశ్చైవ ముద్గమాషాంస్తథైవచ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ అగోధూమంచ యచ్ఛ్రాద్ధం కృతమప్యకృతం భవేత్ । వినామాషేణ యచ్ఛ్రాద్ధం కృతమప్యకృతం భవేత్ ॥ క్రవ్యాదాః పితరో యస్మాదభావే పాయసాదయః ॥ * ॥ ఇతి । వాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ బిల్వామలకమృద్వీకాః పనసామ్రకదాడిమాః । చవ్యపాలేయకాక్షోటఖర్జూరాణాం ఫలానిచ ॥ కశేరుః కోవిదారశ్చ కాలకన్దస్తథాబిసమ్ । కాలేయం కాలశాకంచ సునిష్ణణ్ణం సువర్చలా ॥ కట్ఫలం కిఙ్కిణీ ద్రాక్షా లకుచం మోచమేవచ । కర్కన్ధూ గ్రావకం చారు తిన్దుకం మధుసాహ్వయమ్ ॥ వైకఙ్కతం నాళికేరం శృఙ్గాటకవరూషకమ్ । పిప్పలీచ మరీచంచ పటోలం బృహతీఫలమ్ ॥ సుగన్ధిమత్స్యమాంసంచ కాలేయాస్సర్వ ఏవచ । ఏవమాదీని చాన్యాని స్వాదూని మధురాణిచ ॥ నాగరంచాత్ర వైదేయం దీర్ఘమూలకమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । మృద్వీకా - ద్రాక్షా, లకుచః - లికుచః, మోచమ్ - కదళీఫలమ్, కర్కన్ధూః - బదరీ, బృహతీ - కణ్టకారికా, “ నిదిగ్ధికాస్పృశీవ్యాఘ్రీ బృహతీకణ్టకారికా । ” ఇత్యమరసింహాభిధానాత్, నాగరమ్ - శుణ్ఠీ, దీర్ఘమూలమ్ - తుణ్డకేరీఫలమ్, బిల్వామలకాదీని ప్రసిద్ధాని ఇతరాణ్యప్రసిద్ధాని । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఆమ్రాంశ్చ కదళీభేదాన్ మృద్వీకాంచ వ్యదాడిమే । విదార్యాంచ సురక్తాంచ శ్రాద్ధకాలేఽపి దాపయేత్ ॥ లాక్షాం మధుఘృతం దద్యాత్ సక్తూంశ్చ శర్కరయా సహ । దద్యాచ్ఛ్రాద్ధే ప్రయత్నేన శృఙ్గాటకకసేలుకాన్ ॥ * ॥ ఆదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ మధూకం రామఠం చైవ కర్పూరం మరిచం గుడమ్ ।

శ్రాద్ధకర్మణిశస్తాని సైన్ధవం త్రపుసం తథా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయా
మ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉర్వారుకం కారవల్లీ పటోలం కాళపత్రికా । కదలీకన్దలీచైవ
వ శ్రాద్ధేహ్యత్యన్తశోభనాః ॥ గవాం క్షీరం ఘృతం శాకం క్షౌద్రమిక్షురస
సో గుడమ్ । కాలిఙ్గం ద్రోణపుష్పీ చ తణ్డులీ చక్రవర్తికా ॥ వాలుకా చర్మ
వలయం కోశాతకీఫలం శిశుః । శ్రాద్ధేహ్యేతాని దేయాని తథా పితృరుచీని
చ ॥ నాగరం వై సదా దేయం దీర్ఘమూలకమేవ చ । ఘృతేన భోజయేద్వి
ప్రాన్ ఘృతం భూమౌ సముత్సృజేత్ ॥ శర్కరాక్షీరసంయుక్తా మధుకా ని
త్యమక్షయా । సర్పిస్స్నాతాని సర్వాణి పాకే సంస్కృత్య యోజయేత్ ॥
మున్యన్నాని చ సర్వాణి వన్యమూలఫలాని చ । శ్రాద్ధే హ్యేతాని యోద
ద్యాత్పితరః ప్రీణయన్తి తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నిర్మా
ల్యమపి గఙ్గామ్భ ఉచ్ఛిష్టమపి మాక్షికమ్ । నిర్యాసమపి వా హింగు గుగ్గులుం
న పరిత్యజేత్ ॥ ఉత్తమం చైవ గోక్షీరం మాహిషం చైవ మధ్యమమ్ । ఔష్ట్ర
మాజావికం చైవ సర్వథా పరివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి —
॥ శ్లో ॥ ప్రశాధికాస్సనీవారాః శ్యామాకా వివిధాస్తథా । వన్యౌషధిప్ర
ధానాస్తు శ్రాద్ధార్హాః పురుషర్షభ ॥ యవాః ప్రియఙ్గవో ముద్గా గోధూ
మా వ్రీహయస్తిలాః । నిష్పావాః కోవిదారాశ్చ సర్షపాశ్చాత్రశోభనాః ॥
సకణ్టకం చ వార్తాకం పితృభోజ్యదత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వాయుః —
॥ శ్లో ॥ జీరకం మరిచం శ్రాద్ధే పటోలం బృహతీ శిశుః । కశేరుః కోవిదార
శ్చ పనసోర్వారు దాడిమాః ॥ కూశ్మాణ్డం రక్తనాళం చ ప్రదేయం శ్రాద్ధ
కర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ గుళాంశ్చ సూపశాకాద్యాన్ ప
యోదధి ఘృతం మధు । విన్యసేత్ప్రయతస్సర్వం భూమావేవ సమాహితః ॥
భక్ష్యం భోజ్యం చ వివిధం మూలాని చ ఫలాని చ । హృద్యాని చైవ మాంసాని
పానాని సురభీణి చ ॥ యద్యద్రోచేత విప్రేభ్యస్తత్తద్దద్యాదమత్సరః ॥ * ॥
ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ శ్రాద్ధయోగ్యం వ్రీహియవశాలిగోధూ
మముద్గమాషమున్యన్నకాళశాక శుణ్ఠీమరీచహిఙ్గు కర్పూరగుడసైన్ధవసౌరప
నస నాళికేర బదర గవ్యపయోదధిఘృత పాయసమధుప్రభృతి ॥ * ॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కదలీజాతయః పఞ్చ చూతం చ పనసద్వయమ్ ।

ఉర్వారుకంచజమ్బీరం పటోలం ద్రోణపత్రకమ్ ॥ కారవల్లీఫలంచైవశ్రా
ద్ధే హ్యత్యన్తమున్నతమ్ । అశర్కస్యఫలం పుష్పమార్ద్రికంసూరణద్వయ
మ్ ॥ ధాత్రీఫలంచాచ్యుతంచ శ్రాద్ధేచాత్యన్తమున్నతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పి
తృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ కదళీజాతిభేద కారవల్లీత్రయ పనసోర్వారు
క నిష్పావ పటోలముద్గత్రయ నాళికేరఫలాని హిఙ్గు కాళశాక మహాశాక
క్షుద్రకణ్టాని మున్యన్నానిచ ప్రశస్యన్తే ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥
తిలైర్వ్రీహియవైర్మాషైరద్భిర్మూలఫలేనవా । దత్తేన మాసం ప్రీయన్తే పిత
రోవిధివన్నృణామ్ ॥ సంవత్సరంతుగవ్యేన పయసా పాయసేనవా । కా
లశాకం మహాశాకం ఖడ్గలోహామిషంమధు ॥ ఆనన్త్యాయైవకల్పన్తేమున్య
న్నానిచసర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్నేనమాసితృ
ప్తిస్స్యాన్మాంసైష్షణ్మాసమేవచ । ఆజ్యేనవత్సరంతృప్తిర్గోధూమాద్వత్సర
త్రయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ హవిష్యాన్నేనవైమా
సం పాయసేనతువత్సరమ్ । ఖడ్గామిషం మహాశల్కం మధుమున్యన్న
మేవచ ॥ లోహామిషంమహాశాకం మాంసం వార్ధ్రీణసస్యచ । యద్దదా
తిగయాస్థశ్చ సర్వమానన్త్యమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యపురాణే —
॥ శ్లో ॥ అన్నంతు సదధిక్షీరగోఘృతంశర్కరాన్వితమ్ । మాసం ప్రీణన్తి
సర్వేవై పితౄనిత్యాహ కేశవః ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥
గ్రామ్యాభిరోషధీభిర్మాసం తృప్తిస్తదలాభే మూలఫలైరద్భిర్వాసహాన్నే
నోత్తరాస్తర్పయన్తి ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్తరాః - మూలఫలాదయః, తేసహై
వ కించిదన్నేన మాంసం తర్పయన్తి నకేవలాఇత్యర్థః । మార్కణ్డేయేఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ గోధూమైరిక్షుభిర్ముద్గైస్సతీనైశ్చణకైరపి । శ్రాద్ధేషు ద
త్తైఃప్రీయన్తే మాసమేకంపితామహాః ॥ విదార్యాశ్చైవచూడైశ్చబిసైశ్శృ
ఙ్గాటకైస్తథా । కేబుకైశ్చతథాకన్దైః కర్కన్ధుబదరైరపి ॥ పారేవతైరా
రుచకైశ్చాక్షోటైఃపనసైస్తథా । కాకోల్యా క్షీరకాకోల్యా తథాపిణ్డాల
కైశ్శుభైః ॥ లాజాభిశ్చశలాభిశ్చ త్రపుషోర్వారుచిర్భటైః । సర్ష
పారాజశాకాభ్యామిఙ్గుదైరాజజమ్బుభిః ॥ ప్రియాలామలకైర్ముఖ్యైః
ఫల్గుభిశ్చ తిలంబకైః । వేత్రాఙ్కురైస్తాలకన్దైశ్చక్రికాక్షీరికాచవైః ॥

శోచైస్స మోచైర్లికుచైస్తథా వై బీజపూరకైః ॥ ముఞ్జాతకైః పద్మఫలైర్భ
క్ష్యభోజ్యైశ్చ సుసంస్కృతైః । రాగషాడబచోష్యైశ్చ త్రిజాతకసమన్వితైః ॥
దత్తైస్తు కామం ప్రీయన్తే శ్రాద్ధేషు పితరో నృణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । విదారీ -
కృష్ణపర్ణీ, భూకూష్మాణ్డఫలమ్, కెబుకమ్ - క్షీరాఖ్యం శాకమ్, కన్దః - సూ
రణః, ఉర్వారు - స్వాదుకర్కటీ, చిర్భిటః - తిక్తకర్కటీ, సర్షపా ఇతి దీ
ర్ఘశాఖచ్ఛన్దసః, రాజశాకమ్ - కృష్ణసర్షపః, ఇఙ్గుదీ - తాపసతరుః, ప్రియా
లః - రాజాదనమ్, చక్రికా - చిఞ్చా, క్షీరికా - ఫలాధ్యవృక్షః, మోచా - క
దలీ, లికుచః - జమ్బీరఫలతుల్యఖర్వఫలవాన్ గుల్మవిశేషః, రాగషాడబః -
పానవిశేషః, త్రిజాతకమ్ - ఏలాలవఙ్గగన్ధపత్రాణి । ప్రచేతాః —
॥ వా ॥ హరితముద్గకృష్ణమాషశ్యామాకప్రియఙ్గు గోధూమేక్షు వికారాం
శ్చ దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ శాకశ్యామాకప్రియఙ్గునీవా
రముద్గైర్మాసం ప్రీయన్తే, సంవత్సరం తు పయసా తద్వికారైశ్చ ॥ * ॥ ఇతి ।
పయసా - గవ్యపయసా । యత్తు, ప్రీణాతీత్యనువృత్తౌ పైఠీనసినోక్తమ్
“ పాయసేన షణ్మాసాన్ ” ఇతి, తన్నీరసపయస్సిద్ధపాయసవిషయమితి చ
న్ద్రికాయామ్ । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ కాలశాకం మహాశాకం మాంసం వా
ర్ధ్రీణసస్య చ । విషాణవర్జం యే ఖడ్గా ఆసూర్యం తాంస్తు భుఞ్జతే ॥ * ॥ ఇతి । ఉ
క్తానాం తృప్తితారతమ్యాభిధాయకస్మృతీనాం తత్తారతమ్యానుసారేణ శ్రా
ద్ధకర్తుః ఫలేఽపి తారతమ్యం భవతీత్యేవం తాత్పర్యమవగన్తవ్యమ్ । అత ఏవ
హారీతేనైకముదాహృత్యోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మధునా పరమప్రీతాస్స
ర్వాన్ కామాన్ దిశన్తి చ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వ్యవస్థామాహ పులస్త్యః —
॥ శ్లో ॥ మున్యన్నం బ్రాహ్మణస్యోక్తం మాంసం క్షత్రియవైశ్యయోః । మ
ధుప్రధానం శూద్రస్య సర్వేషాం చావిరోధి యత్ ॥ * ॥ ఇతి । మున్య
న్నమ్ - నీవారాది, మధు - మాక్షికమ్, ప్రధానమ్ - సమగ్రఫలదమ్,
ఏతత్త్రితయవ్యతిరిక్తం యదవిరోధి అప్రతిషిద్ధం తత్సర్వేషామిత్యర్థః ।
శ్రాద్ధే మాంసస్య కలౌ నిషిద్ధత్వాన్నేహ తదభిధీయతే, తచ్చ కలియుగధ
ర్మప్రకరణే ప్రతిపాదితమ్ .

॥ శ్రాద్ధేవర్జ్యద్రవ్యాణి ॥

అథ శ్రాద్ధవర్జ్యద్రవ్యాణి । మహాభారతే మదాలసావాక్యమ్— ॥ శ్లో ॥ యచ్చోత్కోచాదినా ప్రాప్తం పతితాద్యదుపార్జితమ్ । అన్యాయకన్యాశుల్కార్థం ద్రవ్యంచాత్రవిగర్హితమ్ ॥ పిత్రర్థం మే ప్రయచ్ఛేతి హ్యుక్త్వాయచ్చాప్యుపాహృతమ్ । వర్జనీయం సదా సద్భిస్తత్తద్వై శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ వేదవిక్రయజం దుష్టం స్త్రియాయచ్చార్జితంధనమ్ । నదేయంపితృదేవేభ్యో యచ్చక్లీబముపార్జితమ్ ॥ అశ్రాద్ధేయానిధాన్యాని కోద్రవాఃపులకాస్తథా । హింగుద్రవ్యేషుశాకేషు కాలానలశుభాస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । కోద్రవః - కొరదూషకః, పులకః - పులాకః, ధాన్యసోప్రాస్వః, సంస్కారద్రవ్యేషు హింగ్వాఖ్యంద్రవ్యమశ్రాద్ధేయమ్, కాలః - కృష్ణాజకః, అనలః - చిత్రకః, శుభాశుభాఖ్యశ్శాకవిశేషః, శాకేష్వేతానిశాకాన్యశ్రాద్ధేయానీత్యర్థః । హింగుద్రవ్యస్యవిధిప్రతిషేధయోర్దర్శనాద్వికల్పః । ఏవమన్యత్రాపి యత్రయత్రవిధిప్రతిషేధావేకస్యదృశ్యేతే తత్రతత్రవికల్పోవేదితవ్యఇతి చన్ద్రికామాధవీయాదౌవ్యవస్థాపితమ్ । భరద్వాజోఽపి — ॥ వా ॥ ముద్గాఢకీమాషవర్జంద్విదళానిదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యానిపాషాణయన్త్రభ్రమణేన ప్రాయశోద్విధాభిద్యన్తే తానిధాన్యానిద్విదళాని, ముద్గః - కృష్ణహరితేతరః, ఆఢకీ - తువరీ, మాషః - రాజమాషః, అలసాన్ద్రినామ్నా ప్రసిద్ధః, తథాహి "అలసాన్ద్రోరాజమాషః" ఇతి వైజయన్తీనిఘణ్టుః, ఏతైర్వినాద్విదళానిదద్యాదిత్యర్థః । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ కులుత్థావరకాశ్శ్రాద్ధే నదేయాశ్చైవకోద్రవాః । కటుకానిచసర్వాణి విరసానితథైవచ ॥ యవనాళానపితథా వర్జయన్తివిపశ్చితః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనదేయాఃపాలఙ్క్యస్తథానిష్పావకోద్రవాః । మసూరక్షారవార్తాక కులుత్థశణశిగ్రవః ॥ * ॥ ఇతి । పాలఙ్క్య - గన్ధద్రవ్యవిశేషః, క్షారః - యవక్షారాదిః, వార్తాకమ్ - క్షుద్రవార్తాకీసఞ్జ్ఞికబృహతీఫలమ్, కణ్టకారికాఖ్యబృహతీఫలాత్కిఞ్చిత్ స్థూలమ్ । విష్ణుకపి ॥ వా ॥ భూతృణశిగ్రురాజసర్షపసురసార్జకకూష్మాణ్డాలాబువార్తాకపా

లజాలుర్య తణ్డులీయక కుసుమ్భ మహిషీక్షీరాణి వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భూతృణమ్ - శాకవిశేషః, సురసా - నిర్గుణ్డీ । మాత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కుసుమ్భంబీజపూరంచకపిత్థంమధుకాఽసీ । శ్రాద్ధేనైతానిదేయానిపితృభ్యః ప్రీతిమిచ్ఛతా ॥ * ॥ ఇతి । బీజపూరః - మాతులుఙ్గః, కపిత్థమ్ - కపిత్థఫలమ్, మధుకః - యష్టిమధుకమ్ । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అకృతాగ్రయణంయచ్చ ధాన్యజాతంనరేశ్వర । రాజమాషానణూంశ్చైవమసూరాంశ్చవివర్జయేత్ ॥ అలాబుంగృఞ్జనంచైవ లశునంపిణ్డమూలకమ్ । గాన్ధారికకరమ్భాణి లవణాన్యూషరాణిచ ॥ ఆరక్తాశ్చైవనిర్యాసాః ప్రత్యక్షలవణానిచ । వర్జ్యాన్యేతానివైశ్రాద్ధే యచ్చవాచానశస్యతే ॥ క్షీరమేకశఫానాంయదౌష్ట్రమావికమేవచ । మాతఙ్గంమాహిషంచైవ వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ శీతపాకీమపిశ్రాద్ధే కృష్ణజీరకమేవచ । వర్జయేల్లవణంసర్వం తథాజమ్బూఫలానిచ ॥ * ॥ ఇతి । లవణమ్- కృతలవణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ సైన్ధవంలవణంచైవ తథామానససమ్భవమ్ । పవిత్రేపరమేహ్యేతే ప్రత్యక్షమపినిత్యశః ॥ కృతంతులవణంసర్వంవంశాగ్రంచవివర్జయేత్ । ” ఇతితేనైవాభిధానాత్ । సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ వర్జ్యాశ్చాభిషవానిత్యం శతపుష్పాగవేధుకా । జమ్బీరకంఫలంవర్జ్యంకోవిదారంచనిత్యశః ॥ * ॥ అభిషవాః - శుష్కాస్సన్తఃక్లిన్నాః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గాన్ధారికపటోలాని శ్రాద్ధకర్మణివర్జయేత్ । ఔషరంలవణంశ్రాద్ధే కూశ్మాణ్డంబృహతీఫలమ్ ॥ శ్లేష్మాతకంచశిగ్రుంచ ప్రత్యక్షలవణంత్యజేత్ । తామ్రపాత్రస్థితంగవ్యం క్షీరంచలవణాన్వితమ్ ॥ ఘృతంలవణసంయుక్తం సర్వదాపరివర్జయేత్ । పాయసేలవణైర్యోగోనదోషస్తద్వ్యతంపచేత్ ॥*॥ ఇతి । పాద్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పయసాపాచయేదన్నం లవణంతత్రయోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాయసేలవణసంయోగశ్శిష్టాచారవిరోధాదుపేక్ష్య ఇత్యాహుః । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ నాళికాశణఛత్రాకకుసుమ్భాలాబువిడ్భవాన్ । కుమ్భీకమ్బుకవృన్తాకకోవిదారాంశ్చవర్జయేత్ ॥ వర్జయేచ్చగృహేశ్రాద్ధే కాఞ్జికాంపిణ్డమూలకమ్ । కరఞ్జంయేఽపిచాన్యేవై రసగన్ధోత్కటాస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వాంశంకరీరంసురసాస

ర్జకంభూతృణాదికమ్ । అవేదోక్తాశ్చ నిర్యాసా లవణాన్యూషరాణిచ ॥
శ్రాద్ధకర్మణివర్జ్యానియాశ్చనార్యోరజస్వలాః ॥ * ॥ ఇతి । వాంశంక
రీరమ్ - వంశాఙ్కురమ్ , అవేదోక్తానిర్యాసాః - వేదేగ్రాహ్యత్వేనోక్త
నిర్యాసవ్యతిరిక్త నిర్యాసాః , లోహితనిర్యాసాః వ్రశ్చనప్రభవాశ్చేతి
యావత్ , " అథో ఖలు యఏవలోహితోయోవావ్రశ్చనాన్నిర్యేషతితస్య
నాశ్యంకామమన్యస్య " ఇతిశ్రుతేః । లవణాన్యూషరాణి - కృతలవణా
దీనీతియావత్ । యాశ్చ నార్యోరజస్వలాః - యానార్యస్త్రిరాత్రా
దూర్ధ్వమప్యనివృత్తరజస్కాస్తాశ్చ వర్జ్యాఇత్యర్థః । భరద్వాజోఽపి —
॥ శ్లో ॥ నక్తోద్ధృతంతు యత్తోయం పల్వలామ్బుతథైవచ । స్థలీకూష్మాణ్డ ఫ
లకం బ్రహ్మకన్దంచపిప్పలీ ॥ తణ్డులీయకశాకంచ మాహిషంచపయోదధి ।
శిమ్బికాని కరీరాణి కోవిదారంగవేధుకమ్ ॥ కులుత్థంశణజమ్బీరకరమ్భా
ణితథైవచ । కూష్మాణ్డమార్ద్రిపుష్పంచ శిగ్రుఃక్షారంతథైవచ ॥ నీరసాని
చసర్వాణి భక్ష్యభోజ్యానియానిచ । ఏతానినైవదేయానిసర్వస్మింశ్శ్రా
ద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । " మాహిషంతు ఘృతం దేయం పయోదధీతి విశే
షేణాభిహితత్వాత్ " ఇతిచన్ద్రికాయామ్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
అతిశుక్తోగ్రలవణం విరసం భావదూషితమ్ । రాజసం తామసంచైవ హ
వ్యకవ్యేషు వర్జయేత్ ॥ * ॥ బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ఆసనారూ
ఢమన్నాద్యం పాదోపహతమేవచ । అమేధ్యాదాగతైస్స్పృష్టంశుక్తంప
ర్యుషితంచయత్ ॥ ద్విస్స్విన్నం పరిదగ్ధంచ తథైవాగ్రేఽవలేహితమ్ । శ
ర్కరాకీటపాషాణైః కేశైర్యచ్చాప్యుపద్రుతమ్ ॥ పిణ్యాకంమథితంచైవత
థాఽతి లవణంచ యత్ । సిద్ధాఃకృతాశ్చయేభక్ష్యాః ప్రత్యక్షలవణీకృ
తాః ॥ దగ్ధావమష్టాశ్చ తథా ముష్టైశ్చోపహతాస్తథా । వాససాచావధూ
తాని వర్జ్యానిశ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । యదన్నమవస్రావణాన్తయా
పచిక్రియయాసిద్ధంమార్దవార్థం పునరుదకంనినీయావస్రావణాన్తంపచ్య
తే తదన్నం ద్విస్స్విన్నంనతుయత్సిద్ధమౌష్ణ్యార్థమగ్నావధిశ్రయతే, " అధ్యు
ష్ణంసర్వమన్నంస్యాత్ " ఇతివచనాదౌష్ణ్యార్థం పునరధిశ్రయణాభ్యనుజ్ఞా
నాత్ । అగ్రావలేహితమ్ - యదగ్రముత్పాదితం తన్నివర్త్తైః ప్రాగన్యై

నాస్వాదితమ్। సిద్ధాఃకృతా ఇతి - భక్ష్యతయా సిద్ధా ఆమలకాదయః వటకా
దిరూపేణ భక్ష్యతయా కృతాః, ప్రత్యక్షేణ లవణేన లవణీకృతాః, ఏత
త్ప్రకృతభక్ష్యవిశేషణమ్, ప్రత్యక్షగ్రహణాద్దధ్యాదినా వస్త్వన్తరేణ ప్ర
చ్ఛాదితలవణేన లవణీకృతా గ్రాహ్యా ఇతి గమ్యతే। శ్రాద్ధే కూష్మాణ్డాది
నిషిద్ధద్రవ్యోపాదానే ప్రత్యవాయ ఉక్తః స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కూ
ష్మాణ్డం మాహిషం క్షీరమాఢక్యో రాజసర్షపాః। చణకా రాజమాషాశ్చ ఘ్న
న్తి శ్రాద్ధమసంశయమ్ ॥ * ॥ ఇతి। చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డా
లుకం చ తుణ్డీరం కరమర్దాంశ్చ నాళికామ్। కూష్మాణ్డం బహుబీజాని శ్రాద్ధే
దత్త్వా వ్రజత్యధః ॥ * ॥ ఇతి। బహుబీజాని - మాతులుఙ్గఫలాని। షట్త్రిం
శన్మతే — ॥ శ్లో ॥ క్షీరాది మాహిషం వర్జ్యమభక్ష్యం యచ్చ కీర్తితమ్ ॥ * ॥
ఇతి। ఆదిశబ్దేన మాహిషం దధి గృహ్యతే, అభక్ష్యం యచ్చ కీర్తితమితి - ని
త్యభోజనే యదభక్ష్యం కీర్తితం తచ్చ సర్వం శ్రాద్ధకర్మణి న దేయమిత్య
ర్థః। నిత్యభోజనే యద్వర్జ్యం తన్నిత్యభోజనప్రకరణే ప్రతిపాదితమ్। దే
వలః — ॥ శ్లో ॥ ఇష్టాపూర్తమృతాహేషు దర్శవృద్ధ్యష్టకాసు చ। పా
త్రేభ్యస్తేషు కాలేషు దేయం నైవ కుభోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి। చశబ్దాన్మహా
లయాదివిశిష్టకాలేష్వపి కుభోజనం న దేయమితి సముచ్చీయతే। ఏవం చ ని
త్యశ్రాద్ధాదౌ దరిద్రకర్తృకే కుభోజనాభ్యనుజ్ఞా గమ్యతే। యమః —
॥ శ్లో ॥ భక్ష్యం భోజ్యం తథా పేయం యత్కిఞ్చిత్పచ్యతే గృహే। న భో
క్తవ్యం పితౄణాం తదనివేద్య కథం చన ॥ * ॥ ఇతి। పక్వాన్నోపహతిపరి
హారాయ పాకస్థానాదితో బహిష్కార్యానాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ మద్య
పా స్వైరిణీ యా చ పరపూర్వాపతిస్తథా। నైవ శ్రాద్ధే నిరీక్షేరన్నావా
పాత్ప్రభృతి క్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి। ఆవాపః - పాకం కర్తుం తణ్డులాదీ
నాం పిఠరాదౌ ప్రక్షేపః, తత్ప్రభృతి, క్వచిత్ - భోజనస్థానే అ
న్యత్ర వా, స్థితాన్ భోజ్యపదార్థాన్ భుఞ్జానాంశ్చ విప్రాన్ శ్రాద్ధకర్మ
ణి యథా మద్యపాదయో నాభివీక్షేరంస్తథా తే దూరత ఏవాపసరణీయా
ఇత్యర్థః। మనురపి — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలశ్చ వరాహశ్చ కుక్కుటః శ్వా తథై
వ చ। రజస్వలా చ షణ్ఢశ్చ నేక్షేరన్నశ్నతో ద్విజాన్ ॥ హోమే ప్రదానే భో

జ్యేచ యదేభిరవలోకితమ్ । దైవే కర్మణి పిత్ర్యే వా తద్గచ్ఛత్యయథాత
థమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉశనాఽపి — ॥ వా ॥ విడ్వరాహమార్జారకుక్కుట
నకులశూద్రరజస్వలాశూద్రాభర్తారశ్చ దూరతోఽపనేతవ్యాః ॥ * ॥ ఇ
తి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ కుక్కుటో విడ్వరాహశ్చ కాకశ్శ్వా చబి
డాలకః । వృషలీపతిశ్చ వృషళః షణ్ఢో నారీరజస్వలా ॥ ఏతే తు శ్రాద్ధకా
లే వై వర్జనీయాః ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ కాషా
యవాసాః కుష్ఠీ వా పతితో బ్రూణహాపి వా । సఙ్కీర్ణయోనిర్విప్రశ్చ స
మ్బన్ధీ పతితస్య వా । వర్జనీయాస్తథైవైతే నివాపే సముపస్థితే ॥ * ॥
ఇతి । నివాపః - పితృభ్యోదానమ్, “ పితృదానం నివాపస్స్యాత్ ” ఇత్య
మరేణాభిధానాత్ । ఉపస్థితశబ్దాత్పాకోపక్రమప్రభృతి వర్జనీయా ఇ
తి గమ్యతే । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యాసూతికాశౌచిమృతా
హారైశ్చ వీక్షితే । శ్రాద్ధే సురా న పితరో భుఞ్జతే పురుషర్షభ ॥ అహో
మాహిషకం దృష్ట్వా మధ్యే తు వృషలీపతిమ్ । అన్తే వార్ధుషికం దృష్ట్వా ని
రాశాః పితరో గతాః ॥ నీచైర్దృష్టం తథా స్పృష్టం పతితైః ప్రతిలోమజైః ।
ఆశౌచవద్భిరపరైశ్శూద్రాన్నం చైవ వర్జయేత్ ॥ శూద్రైస్స్పృష్టం చ దృ
ష్టం చ తద్ధృతం తన్నిమన్త్రితమ్ । తద్దత్తం చ తదుచ్ఛిష్టం శూద్రాన్నం ష
డ్విధం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ ఖఞ్జః కాణః కుణిశ్శ్వి
త్రీ దాతుః ప్రేష్యకరో భవేత్ । న్యూనాఙ్గో వాతిరిక్తాఙ్గస్తమప్యపనయేత్త
తః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ బీభత్సుమశుచిం నగ్నం మత్తం ధూ
ర్తం రజస్వలాం । నీలకాషాయవసనం ఛిన్నకర్ణం చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నగ్నాదయో న పశ్యేయుశ్శ్రాద్ధమేతత్కదా
చన । శ్రాద్ధే గచ్ఛన్తి తైర్దృష్టే పితరోఽథ పితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । నగ్నః -
వేదపరిత్యాగీ, ఆదిశబ్దేన వైదికకర్మానుష్ఠానత్యాగినో గృహ్యన్తే । తథా చ త
త్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవ వర్ణానాం త్రయీ సంవరణం యతః ।
యే వై త్యజన్తి తాం మోహాత్తే వై నగ్నా ఇతి స్మృతాః ॥ వృథాజటీ వృథాము
ణ్డీ వృథాచారశ్చ యో నరః । మహాపాతకినో యే చ తే వై నగ్నా ఇతి స్మృ
తాః ॥ * ॥ ఇతి । యది తు నగ్నాదయశ్శ్రాద్ధార్థం సంపాదితమన్నాది

కంపశ్యేయుస్తదా కిం కార్యమిత్యపేక్షాయాం తత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్నం పశ్యేయురేతే తు యది వైహవ్యకవ్యయోః । ఉత్స్రష్టవ్యం ప్రధానార్థం సంస్కారస్త్వపది స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రధానార్థమ్ - అగ్నౌకరణబ్రాహ్మణభోజనపిణ్డదానాత్మకప్రధానసంపాదనార్థమ్, అన్నమేతైరీక్షితముత్సృజ్యాన్యదన్నం సమ్పాద్యమ్, అన్నాన్తరసమ్పాదనాసామర్థ్యే తు నోత్స్రష్టవ్యమ్, కింతు నగ్నాదిదర్శనజనితదోషాపాకరణార్థం స్మృతస్సంస్కారః కర్తవ్య ఇత్యర్థః । సంస్కారోఽపి తత్రైవోక్తః — ॥ శ్లో ॥ హవిషామథ పక్వానామశక్తౌ స్యాదవర్జనమ్ । మృత్సంపృక్తాభిరద్భిశ్చ ప్రోక్షణం తు విధీయతే ॥ సిద్ధార్థకైః కృష్ణతిలైః కార్యం చాప్యవకీరణమ్ । గురుసూర్యాగ్నిబస్తానాం దర్శనం తు ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । శుద్ధ్యన్తరమాహ జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ శుద్ధవత్యోఽథ కూశ్మాణ్డ్యః పావమాన్యస్తరత్సమాః । పూతేన వారిణా దర్భైరన్నదోషానపానుదేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ఏతోన్విన్ద్రం స్తవామ” ఇత్యాద్యా ఋచశ్శుద్ధవత్యః, “యద్దేవా దేవహేళనమ్” ఇత్యాద్యాః కూశ్మాణ్డ్యః, “పవమానస్సువర్జనః” ఇత్యాద్యాః పావమాన్యః, “తరత్సమన్దీ ధావతి” ఇత్యాద్యాస్తరత్సమాః, శుద్ధవత్యాదిమన్త్రాభిమన్త్రితముదకం దర్భైరుపాదాయాన్నదోషాపనోదనార్థమవోక్షణం కుర్యాదిత్యర్థః । సుమన్తురపి — ॥ వా ॥ చణ్డాలాద్యవేక్షితమన్నమభోజ్యమన్యత్ర మృద్భస్మభిగస్యోదకస్పర్శనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కేశాద్యుపహతౌ తు నిత్యభోజనప్రకరణోక్తా శుద్ధిర్ద్రష్టవ్యా । అలం ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా.

నిమన్త్రితేభ్యో దేయద్రవ్యాణి

నిమన్త్రితేభ్యో యద్దేయం తదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ తైలముద్వర్తనం స్నానం దన్తధావనమేవ చ । కృత్తరోమనఖేభ్యస్తు దద్యాత్తేభ్యః పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్తరేద్యుః పూర్వాహ్ణే కృత్తరోమనఖేభ్యో నిమన్త్రితేభ్యస్స్నానసాధనతైలాదికం దన్తకాష్ఠం చ దద్యాదిత్యర్థః । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ శ్వః కరిష్యామీతి బ్రాహ్మణాన్నిమన్త్రయేత తాంశ్ఛ్వోభూతే శ్మశ్రుకర్మాభ్యఙ్గైర్యథోపపాతం సమ్పూజ్య స్వయమాప్లుత్య శుచౌ దేశే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు ప్రచేతసోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ తైలముద్వర్తనం స్నా

నందద్యాత్పూర్వాహ్ణఏవతు । శ్రాద్ధభుగ్భోక్ష్యనఖశ్మశ్రుచ్ఛేదనంతు న కా
రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తన్నిషిద్ధక్షురకర్మతిథివిషయమితి చన్ద్రికామాధవీయా
దౌ వ్యవస్థాపితమ్ । సుధీవిలోచనే తు — ॥ వా ॥ శ్మశ్రుకర్మైకోద్దిష్టవిష
యమిత్యేకే, అష్టకాయామిత్యపరే, విహితమపి శిష్టాచారాభావాన్నా
న్యశ్రాద్ధేషు వపనమితి వృద్ధాః, అనేన నిమన్త్రితస్స్వయమేవ క్షౌరీ చే
చ్ఛ్రాద్ధార్హ ఏవ, “ మృతా వా ఏషా త్వగమేధ్యా యత్కేశశ్మశ్రుమృ
తామేవ త్వచమమేధ్యామపహత్య యజ్ఞియో భూత్వా మేధముపైతి ” ఇతి
శ్రుతేః । త్రయోదశవారం తూష్ణీం నిమజ్య శుష్కవస్త్రం పరిధాయ విధి
వత్స్నాత్వా శుద్ధో భవతి ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ తా
న్బాలకృసరాదీనిదత్వా అభ్యజ్య స్నాతేషు స్నాతః ॥ * ॥ ఇతి । అభ్య
జ్య - స్నాపయిత్వా, ఏతేషు నిమన్త్రితేషు స్నాతేషు కర్తా స్నాత ఇత్య
ర్థః । అభ్యఙ్గస్యావశ్యకత్వముక్తం పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పాదశౌచం వి
నాఽభ్యఙ్గం ముద్గం మాషం వినా కృతమ్ । తత్సర్వం త్రిజటేతుభ్యం యత్తు
శ్రాద్ధమదక్షిణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ అహ్నష్షట్సు
ముహూర్తేషు గతేషు త్వథ తాన్ ద్విజాన్ । ప్రత్యేకం ప్రేషయేత్ప్రే
ష్యాన్ ప్రదాయామలకోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశఘటికాభ్యఊర్ధ్వం నిమ
న్త్రితబ్రాహ్మణానాం స్నానార్థం పరిచారకాణాం హస్తేష్వామలక క
ల్కం ప్రదాయ నిమన్త్రితబ్రాహ్మణేభ్యః ప్రత్యేకం దీయతామితి తాన్
ద్విజాన్ ప్రతి పరిచారకాన్ ప్రేషయేదిత్యర్థః । చన్ద్రికామాధవీయ
యోరత్ర వ్యవస్థా కృతా — ॥ వా ॥ ఏతదామలకకల్కదానం ప్రతిషిద్ధతై
లాసు తిథిషు ద్రష్టవ్యమ్, తాస్వప్యమావాస్యావ్యతిరిక్తాసు దేయమ్,
“ ధాత్రీఫలైరమావాస్యాయాం న స్నాయాత్ ” ఇత్యామలకోదకస్నాన
స్యాప్యమావాస్యాయాం నిషేధాత్, అనిషిద్ధతైలాయాం తు తిథౌ తై
లాదిదానమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితా
నాం శ్రాద్ధేషు నిషిద్ధదివసేషు తు । అభ్యఞ్జనం నైవ దద్యాద్దద్యాద్ధాత్రీఫ
లోదకమ్ ॥ తచ్చామాయాం భానువారే సప్తమ్యాం పరివర్జయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । అత్ర కేచిత్ “ ॥ శ్లో ॥ అష్టకాయామథాష్టమ్యమమాయాం శ్రా

ద్ధకర్మణి । పిత్ర్యస్యతు వికారేషు తైలాభ్యఙ్గో విధీయతే ॥" ఇతి వచనమనుసరన్తః శ్రాద్ధేషు నిషిద్ధదినేఽపి తైలాభ్యఙ్గమాచరన్తి, యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్ । తైలాదిదానేవిశేషో దేవలేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ తైలముద్వర్తనంస్నానం స్నానీయంచపృథగ్విధమ్ । పాత్రైరౌదుమ్బరైర్దద్యాద్వైశ్వదేవికపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉదుమ్బరమ్ - తామ్రమ్ .

శ్రాద్ధదేశే ప్రకల్ప్యద్రవ్యాణి

శ్రాద్ధదేశే ప్రకల్ప్యాని ద్రవ్యాణిపురాణేఽభిహితాని — ॥ శ్లో ॥ ఉపమూలంసకృల్లూనాన్ కుశాంస్తత్ర ప్రకల్పయేత్ । యవాంస్తిలాన్ బ్రసీః కాంస్యమాపశ్చశుద్ధాస్సమాహృతాః ॥ పార్ణరాజతతామ్రాణి పాత్రాణి స్యుస్సమిన్మధు । పుష్పధూపసుగన్ధాది క్షౌమంసూత్రంచ మేక్షణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రసీః - నిమన్త్రితానాముపవేశనార్థాన్యాసనాని, " వ్రతినామాసనం బ్రసీ " ఇత్యమరసింహేనాభిహితత్వాత్ , కాంస్యమ్ - కాంస్యమయంభాజనమ్, కాంస్యపార్ణతామ్రరాజత భాజనేషు యథాసామర్థ్యముపకల్పనంకార్యమ్ , సుగన్ధాదీత్యాదిగ్రహణాదక్షతదీపాదికంగృహ్యతే, మేక్షణమ్ - కాష్ఠమయీదర్వీ, తిలాజర్తిలా గ్రాహ్యాస్తదసమ్భవే గ్రామ్యా గ్రాహ్యాః । జర్తిలలక్షణముక్తం సత్యవ్రతేన — ॥ శ్లో ॥ జర్తిలాస్తుతిలాః ప్రోక్తాః కృష్ణవర్ణావనేభవాః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జర్తిలాశ్చైవ తేజ్ఞేయా అకృష్టోత్పాదితాస్తుయే ॥ * ॥ ఇతి । యత్త్వాపస్తమ్బేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అటవ్యాంయేసముత్పన్నా అకృష్టఫలితాస్తథా । తేవై శ్రాద్ధపవిత్రాస్తు తిలాస్తేనతిలాఇతి ॥ * ॥ తత్, " అపశవోవాఅన్యేగోఅశ్వేభ్యః పశవః " " అసత్రంవాఏతద్యదఛన్దోమమ్ " ఇత్యాదివత్తేషాంప్రశంసాపరమ్ । అతఏవబ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ యతిస్త్రిదణ్డీకరుణా రాజతంపాత్రమేవచ । దౌహిత్రంకుతపఃకాలశ్ఛాగఃకృష్ణాజినంతథా ॥ గౌరాఃకృష్ణాస్తథాఽరణ్యాస్తథైవ స్త్రివిధాస్తిలాః । పిత్రూణాంతృప్తయేసృష్టాదశైతే బ్రహ్మణాస్వయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దౌహిత్రలక్షణముక్తంయాజ్ఞవల్క్యేన — ॥ శ్లో ॥ వనస్పతిగతేసోమే యాగౌస్సంచరతే తృణమ్ । తత్క్షీరసమ్భవఘృతం దౌహిత్రమితి కథ్యతే ॥ * ॥ ఇతి ।

ద్ధేషు విశేషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ కుతపం చాసనే దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇ
తి । కుతపో నేపాళదేశప్రభవో రోమాదినిర్మితః కమ్బళః । తదుక్తం స్మృ
త్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నః ఖడ్గపాత్రంచ తథా నేపాళకమ్బళః ।
రౌప్యం దర్భాస్తిలా గావో దౌహిత్రశ్చాష్టమః స్మృతః ॥ పాపం కుత్సితమి
త్యాహుస్తస్య సన్తాపకారణమ్ । అష్టావేతే యతస్తస్మాత్కుతపా ఇతి విశ్రు
తాః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ నేపాళకమ్బళాభావే
మేషాదిలోమనిర్మితకమ్బళమాత్రమపి పీఠాద్యపేక్షయా ప్రశస్తమ్, ఆస
నోపకల్పనం భోజనార్థోపవేశనస్థానేషు కార్యమ్, ఉపక్లృప్తాసనేషు ద
ర్భాస్తరణం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచ మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేషూ
పక్లృప్తేషు బర్హిష్మత్సు పృథక్పృథక్ । ఉపస్పృష్టోదకాన్ సమ్యగ్విప్రాం
స్తేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బర్హిష్మత్సు - దర్భవత్సు । స్మృత్యన్త
రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేషు సదర్భేషు వివిక్తేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ యస్త్వాసనోపయోగార్థం ప్రదద్యాత్కమ్బళం
నవమ్ । అష్టాఙ్గయోగసంసిద్ధిస్తస్య పుంసోఽభిజాయతే ॥ యస్తృణైర్మృదు
భిః శ్లక్ష్ణం నిర్మాయ శుభమాసనమ్ । దద్యాచ్ఛ్రాద్ధేషు తస్యాపి సుస్థిరాస్స
ర్వతశ్శ్రియః ॥ * ॥ ఇతి । కాంస్యపార్ణరాజతతామ్రపాత్రాణి భోజ
నార్థమర్ఘ్యార్థంచ ఉపకల్ప్యాని, అత్ర రాజతస్య రజతమిశ్రస్యచ వైశిష్ట్య
మాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ రాజతైర్భాజనైరేషామపి వా రజతాన్వితైః ।
వార్యపి శ్రద్ధయా దత్తమక్షయాయోపకల్పతే ॥ * ॥ ఇతి । బైజవాపః —
॥ శ్లో ॥ రాజతాని ప్రశస్తాని పిత్ర్యే హైమాని దైవికే । అథవా తామ్రపా
త్రాణి పిత్ర్యే హైమాని దైవికే ॥ * ॥ ఇతి । రాజతమధికృత్య మత్స్యః —
॥ శ్లో ॥ శివనేత్రోద్భవం యస్మాదతస్తత్పితృవల్లభమ్ । అమఙ్గళం తద్యత్నే
న దేవకార్యేషు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అమఙ్గళం రుద్రనేత్రజలప్రభవ
త్వాదితి భావః । పాణ్ణేషు భోజనార్థం పలాశపత్రపాత్రాణ్యేవోపకల్ప్య
ని నత్వన్యాని పర్ణపాత్రాణి । తథాచాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ న మృణ్మయాని
కుర్వీత భోజనే దైవపిత్ర్యయోః । పాలాశేభ్యో వినాన్యేభ్యః పర్ణపాత్రా
ణి భోజనే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ పలాశపద్మపత్రేషు గృహీ భుక్త్వైన్ద

వంచ రేత్ । " ఇతిపలాశపత్రనిషేధవచనం శ్రాద్ధవ్యతిరిక్తభోజనవిషయ మ్, " ॥ శ్లో ॥ సదణ్డం కదళీపత్రం వామభాగాగ్రమాయతమ్ । అగ్రం చేదన్యదిగ్భాగే నిరాశాః పితరో గతాః ॥ నిర్దణ్డంచ విరగ్రంచ పశుచర్మ స మంస్కృతమ్ । తస్మాదగ్రంచ దణ్డంచ శ్రాద్ధేతు నవికృన్తయేత్ ॥ శ్రాద్ధేఽహనితు సంప్రాప్తే రమ్భాఖణ్డం నకృన్తయేత్ । కృన్తయేద్యది మూఢాత్మా నిరాశాః పితరో గతాః ॥ " ఇత్యాదివచనైశ్శ్రాద్ధేకదళీపత్రభోజనా భ్యనుజ్ఞానాత్, " నజాతికుసుమాని నకదళీపత్రమ్ " ఇతిప్రచేతసావిషేధా చ్చ కదళీపత్రభోజనంశ్రాద్ధే వైకల్పికమిత్యాహుః । అర్ఘ్యార్థంత్వన్యపర్ణ పాత్రాణ్యప్యనిషిద్ధాని । అతఏవబైజావాపః — ॥ శ్లో ॥ ఖాదిరౌదుమ్బ రాణ్యర్ఘ్యపాత్రాణిశ్రాద్ధకర్మణి । అప్యశ్మమృణ్మయానిస్యురపిపర్ణపుటా స్తథా ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ సౌవర్ణరాజతౌదుమ్బరఖ డ్గమణిమయానాం పాత్రాణామన్యతమేషు యానివావిద్యన్తే పర్ణపు టేషువా ॥ * ॥ ఇతి । యాని - తైజసాదీని, తేషువేత్యర్థః .

అత్రోపకల్పనీయాని పుష్పాణిబ్రహ్మాణ్డపురాణే దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ శుక్లాస్సుమనసశ్శ్రేష్ఠాస్తథాపద్మోత్పలానిచ । గన్ధరూపోపపన్నా ని యానిచాన్యానికృత్స్నశః ॥ జాతీచంపకలోధ్రాంశ్చ మల్లికాబాణబర్బ రీః । చూతాశోకాటరూషంచ తులసీంతిలకంతథా ॥ పార్వతీం శతపత్రంచ భృఙ్గరాజంచ కేతకీమ్ । యూధికామతిముక్తంచ దద్యాత్పుష్పాణ్యమూని చ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ జాత్యశ్చ సర్వాదాతవ్యా మ ల్లికాశ్వేతయూధికా । జలోద్భవాని సర్వాణి కుసుమానిచ చమ్పకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జాత్యః - మాలత్యాదయః । యత్త్వఙ్గిరసోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నజాతికుసు మాని ॥ * ॥ ఇతి । యచ్చక్రతునోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అసురాణాం కులే జా తా జాతీఃపూర్వపరిగ్రహే । తస్యాదర్శనమాత్రేణ నిరాశాః పితరో గ తాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రజాతీకుసుమనిషేధో వైకల్పికః । పారాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ తులసీశతపత్రంచ భృఙ్గరాజంతథైవచ । మరుకంమల్లికాచైవ పి తౄణామక్షయంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ తులసీశ్రా ద్ధకాలేతు యదా శిరసిధారితా । తదాభోక్తాపితాతస్య విష్ణులోకే మహీ

యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే తులస్యావర్జ్యత్వముక్తమ్, తత్రమూలంచిన్త్యమితి చన్ద్రికాయామ్.

శ్రాద్ధవర్జనీయపుష్పాణ్యాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఉగ్రగన్ధీన్యగన్ధీని చైత్యవృక్షోద్భవానిచ । పుష్పాణివర్జనీయానిరక్తవర్ణానియానిచ ॥ జలోద్భవానిదేయాని రక్తాన్యపి విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । చైత్యవృక్షః - శ్మశానవృక్షః । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ నకణ్టకిజందద్యాత్కణ్టకిజమపిశుక్లం సుగన్ధి యత్తద్దద్యాన్నరక్తందద్యాద్రక్తమపి కుఙ్కుమం జలజంచదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ పద్మబిల్వార్కధుర్ధూరపారిభద్రాటరూషకాః । నదేయాః పితృకార్యేషు పయశ్చావికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । పారిభద్రః- మన్దారః । బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జపాదికుసుమం భణ్డీరూపికా సకురణ్టకా । పుష్పాణివర్జనీయాని శ్రాద్ధకర్మణి నిత్యశః ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిగ్రహణేన జపాకుసుమవద్రక్తానాం రక్తకరవీరాదికుసుమానాం వర్జ్యత్వముక్తమ్, భణ్డీ - మఞ్జిష్ఠా,

ధూపద్రవ్యేషూపకల్పనీయాని విష్ణుధర్మోత్తరేదర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ ధూపోగుగ్గులుజోదేయస్తథాచన్దనసారజః । అగురుశ్చసకర్పూరతురుష్కస్త్వక్తథైవచ ॥ * ॥ తురుష్కః - సల్లకీవృక్షః, త్వక్ - లవఙ్గమ్ । మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥ చన్దనాగురుణీచోభే తమాలోశీరపద్మకమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

వర్జనీయం ధూపద్రవ్యమాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ జీవజంచసర్వంనధూపార్థే ॥ * ॥ ఇతి । జీవజమ్ - కస్తూర్యాది.

అనులేపనార్థముపకల్పనీయద్రవ్యమాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ కర్పూరకుఙ్కుమోపేతస్సుగన్ధి సితచన్దనమ్ । దైవికేఽప్యథవా పిత్ర్యే గన్ధదానే ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ చన్దనకుఙ్కుమకర్పూరాగురుపద్మకాన్యనులేపనార్థే ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ చన్దనాగురుకర్పూరకుఙ్కుమానిప్రదాపయేత్ । అశ్వమేధమవాప్నోతి పితౄణామనులేపనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్వేతచన్దనకర్పూరకుఙ్కుమాని శుభానిచ । విలేపనార్థం దద్యాత్తు ప్రీణదం పితృవల్లభమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

వర్జ్యానాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేషువినియోక్తవ్యా నగన్ధాదేవదారుజాః । కలేర్భావంసమాసాద్య నచపర్యుషితాఃక్వచిత్ ॥ నపిగన్ధాశ్చదాతవ్యా భుక్తశేషావశేషితాః । పూతించమృగనాభించ రోచనం రక్తచన్దనమ్ ॥ కాలేయంజాఙ్గకంచైవతురుష్కంచాపివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పూతిః - తృణవిశేషః, మృగనాభిః - కస్తూరీ, రోచనమ్ - గోరోచనమ్.

దీపార్థస్నేహద్రవ్యేషూపకల్పనీయమాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ఘృతాద్వాతిలతైలాద్వా నాన్యద్రవ్యాత్తుదీపకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రచాన్యద్రవ్యనిషేధోవసామేదోరూపద్రవ్యవిషయో నపునఃకాసుమ్భాదితైలవిషయః । యతఆహశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఘృతేనదీపోదాతవ్యస్త్వథవాప్యౌషధీరసైః । వసామేదోద్భవందీపం ప్రయత్నేనవివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఆచ్ఛాదనార్థముపకల్పనీయాని చన్ద్రికాయాం దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ అచ్ఛాదనంతుయోదద్యాదహతం శ్రాద్ధకర్మణి । ఆయుఃప్రాకామ్యమైశ్వర్యం రూపంచలభతేశుభమ్ ॥ కౌశేయంక్షౌమకార్పాసం దుకూలమహతంతథా । శ్రాద్ధేష్వేతాని యోదద్యాత్కామానాప్నోతిపుష్కలాన్ ॥ * ॥ ఇతి । అహతలక్షణమాహప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఈషద్ధౌతం నవం శ్వేతం సదశంయన్నధారితమ్ । అహతంతువిజానీయాత్సర్వకర్మసుపావనమ్ ॥ స్వయంధౌతంచదేయంస్యాత్సవర్ణైఃక్షాళితంచయత్ । ప్రదేయంపితృకార్యేషు కారుధౌతంనజాతుచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వాసాంసివాససీవాసో యోనదద్యాన్మృతేఽహని । సప్తజన్మసునగ్నస్స్యాద్దరిద్రశ్చప్రజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ యథావిభవసారేణ వస్త్రం దద్యాత్తుపైతృకే । ఉత్తరీయకాభావేతు శోభనంకర్పనిర్మితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ వా ॥ " యువాసువాసాః " ఇతివస్త్రం తదభావేయజ్ఞోపవీతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతందాతవ్యం వస్త్రాభావేవిజానతా । పితౄణాంవస్త్రదానస్య ఫలంతేనాప్యతేఽఖిలమ్ ॥ యజ్ఞోపవీతదానేనవినా శ్రాద్ధంతునిష్ఫలమ్ । తస్మాద్యజ్ఞోపవీతస్యదానమావశ్యకంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవందర్భాదిమేక్షణాన్తద్రవ్యముపకల్ప్య స్నాత్వా శుక్లంవాసఃపరిదధ్యాత్,

" స్నాతో౽ధికారీభవతి దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి " " శ్రాద్ధకృచ్ఛుక్లవాసాస్స్యాత్ " ఇతిచస్మరణాత్.

॥ శ్రాద్ధప్రకారః ॥

స్నానానన్తరం యత్కర్తవ్యం తదాహ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ స్నాతస్స్నాతాన్ సమాహూతాన్ స్వాగతేనార్చయేత్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పృథక్స్వాగతమితి బ్రూయాదిత్యర్థః । శఙ్ఖశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రయతో౽పరాహ్ణేశుచిశ్శుక్లవాసా దర్భహస్తస్స్వాగతమితిబ్రూయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అపరాహ్ణశబ్దో౽త్రావర్తనాదుపరితనభాగే ప్రయుక్తః, " ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వంముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయమ్ । ముహూర్తపఞ్చకంవాపి స్వధాభవనమిష్యతే ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । యమో౽పి — ॥ శ్లో ॥ తతస్స్నాత్వా నివృత్తేభ్యః ప్రత్యుత్థాయకృతాఞ్జలిః । పాద్యమాచమనీయంచ సంప్రయచ్ఛేద్యథాక్రమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్వాగతమిత్యుక్త్వా మార్గకృతోపహతి శుద్ధ్యర్థం పాదప్రక్షాళనార్థముదకమాచమనార్థముదకంచ క్రమేణప్రయచ్ఛేదిత్యర్థః । తత ఆసనందత్త్వా పునర్నిమన్త్రయీత, తదుక్తంమాధవీయే — ॥ వా ॥ పునరపోదత్త్వా నిమన్త్రయేద్దైవేక్షణః క్రియతామ్, ఓం తథేతి విప్రోబ్రూయాత్, ప్రాప్నోతు భవానితి కర్తా పునర్బ్రూయాత్, ప్రాప్నువానీతి పునర్విప్రో బ్రూయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । నిమన్త్రణంచ నిరఙ్గుష్ఠం హస్తంగృహీత్వా కర్తవ్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ నిరఙ్గుష్ఠం గృహీత్వాతు విశ్వాన్దేవాన్ సమాహ్వయేత్ । " ఇతిస్మరణాత్.

॥ మణ్డలకరణమ్ ॥

తదనన్తరం గృహాఙ్గణే మణ్డలద్వయం కార్యమ్, తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సంమార్జితోపలిప్తేతు ద్వారికుర్వీతమణ్డలే । ప్రాఙ్గణేమణ్డలేకుర్యాద్దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి ॥ అన్తరేణప్రకర్తవ్యం తయోర్మధ్యేషడఙ్గులమ్ । పాదోదకస్యసంయోగాత్పితృఘాతీప్రజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేసపిణ్డేచ కుణ్డంకుర్యాద్యథావిధి । అన్యశ్రాద్ధేషుసర్వత్ర మణ్డలంతు విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । దక్షః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంమణ్డలంతువిధీయతే । యావత్కాలంప్రేతనామ తావ

తుర్ణాం ప్రకీర్తితమ్ ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం కుణ్డేషుక్షాళితం యది । కుల క్షయకరం తత్స్యాన్నరకే పాతయేద్ధ్రువమ్ ॥ తదూర్ధ్వం క్షాళనం కుణ్డే స్త్రీపుత్రగృహనాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ గృహద్వార సమీపేతు భవనస్యాగ్రతో భువి । గోమయేనోపలిప్తాయాం గోమూత్రేణ తుమణ్డలే ॥ * ॥ ఇతి । గోమయసహితేన గోమూత్రేణ మణ్డలే కార్యే ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాఙ్గణే మణ్డలం కుర్యాద్దేవానాం చతురశ్రకమ్ । వితస్తిమాత్రం పిత్రర్థం వర్తులం దక్షిణం భవేత్ ॥ నాన్తః ప్రక్షాళయేత్పాదౌ దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి । నోత్తరే దక్షిణే నైవ పశ్చిమే న గృహాన్తరే ॥ ద్వారస్య పూర్వతః కుర్యాద్గోమయైర్మణ్డలద్వయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాదేశమాత్రం దేవానాం మణ్డలం చతురశ్రకమ్ । వితస్తిమాత్రం పిత్రర్థం మణ్డలం వర్తులం భవేత్ ॥ దేవానాముత్తరే కార్యం పిత్రర్థం దక్షిణే తథా । అన్తరాళం తు కర్తవ్యం తయోర్మధ్యే షడఙ్గులమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరే ఽక్షతసంయుక్తాన్ పూర్వాగ్రాన్విన్యసేత్కుశాన్ । దక్షిణే దక్షిణాగ్రాంస్తు సతిలాన్విన్యసేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి ·

॥ పాదప్రక్షాళనమ్ ॥

మత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అక్షతాభిస్సపుష్పాభిస్తదభ్యర్చ్యాపసవ్యతః । విప్రాణాం క్షాళయేత్పాదావభివాద్య పునః పునః ॥ * ॥ ఇతి । అపసవ్యతః - పూర్వముదఙ్మణ్డలం పశ్చాద్దక్షిణమణ్డలమభ్యర్చ్యేత్యర్థః । ఫ వం చ మణ్డలకరణం తదర్చనం చ పదార్థానుసమయేన కార్యమ్, న తు కాణ్డానుసమయేనేత్యుక్తం భవతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ అక్షతాభిస్సపుష్పాభిర్దర్భైరద్భిరేవ చ । విప్రాణాం క్షాళయేత్పాదౌ దైవే చైవ పురోముఖః ॥ తిలైర్దర్భైస్తథా పుష్పైరద్భిర్గన్ధాదిమిశ్రితైః । పిత్ర్యాణాం క్షాళయేత్పాదౌ తథా ప్రత్యఙ్ముఖశ్శుచిః ॥ * ॥ పురోముఖః - ప్రాఙ్ముఖ ఇత్యర్థః । అత్ర కేచిత్, " ॥ శ్లో ॥ అప్రవాహోదకస్నానం విప్రపాదావనేజనమ్ । గాయత్ర్యా జపమర్ఘ్యం చ హ్యాదిత్యాభిముఖం చరేత్ ॥ " ఇతివచనాద్దేవపిత్రోరుభయోరపి పాదప్రక్షాళనమాదిత్యాభిముఖః కుర్యాదిత్యా

హుః, అపరేతు — "॥శ్లో॥ దివావాయదివారాత్రౌ నకుర్యాత్ప్రాఙ్ము
ఖశ్శుచిః । ప్రత్యఙ్ముఖస్తుకుర్వీత విప్రపాదావనేజనమ్ ॥ " ఇతివచనా
దాదిత్యాభిముఖయోర్దైవపిత్రోః పాదప్రక్షాళనం. తదభిముఖఃకుర్యాది
తి, శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా । ఘృతయుక్తేన గోమయేనాలిప్య పాదశౌచం
విశిష్యతే, "॥ శ్లో ॥ ఆజ్యంగోమయసంయుక్తం పాదయోర్లేపయేద్య
ద। పితరస్తస్యకల్పాన్తమమృతేనాభిషేచితాః ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । "॥శ్లో॥
పాదప్రక్షాళనజలం నిక్షిపేద్దక్షిణాముఖః । పిత్ర్యాణామితరేషాంతు నిక్షి
పేదుత్తరాముఖః ॥ " ఇతిస్మృత్యన్తరమ్ । నపవిత్రపాణిఃప్రక్షాళయేత్,
"॥ శ్లో ॥ సర్వదాదర్భపాణిస్స్యాద్దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి । పాదశౌచంగ
న్ధలేపం నకుర్యాద్దర్భపాణినా ॥ సపవిత్రేణహస్తేనవిప్రపాదావనేజనా
త్ । యథావజ్రహతోవృత్రస్తథైవపితృదేవతాః ॥ " "॥ శ్లో ॥ గ్రన్థిర్య
స్యపవిత్రస్య విప్రపాదావనేజనే । యథావజ్రహతోవృత్రో దేవతాఃపి
తరస్తథా ॥ " ఇత్యాదిస్మరణాత్ । అత్రభరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ పాదా
వాజానువాజఙ్ఘం అపివాచరణద్వయమ్ । కూర్పరాన్తం కరౌసమ్యక్ప్రక్షాళ
యేత్ప్రథమంబుధః ॥ * ॥ ఇతి । పారిజాతేతు — ॥ శ్లో ॥ నాన్తఃప్ర
క్షాళయేత్పాదౌ కర్తాపిత్ర్యాదికర్మసు । అజ్ఞానాద్యదికుర్వీత పాతయేదు
భయంకులమ్ ॥ పాదప్రక్షాళనం శ్రాద్ధే పరంగుల్ఫద్వయాద్యది । కుర్వీత
రోమసంస్పర్శాత్తత్తోయం రుధిరంభవేత్ ॥ తిష్ఠన్నక్షాళయేత్పాదౌ క్షాళ
యేత్తుతథాయది । నరశ్చణ్డాలయోనిస్స్యాద్యదిగఙ్గాంనపశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి ।
దైవపూర్వకం పాదప్రక్షాళనంకుర్యాత్ । తథాచ బ్రహ్మనిరుక్తే —
॥ శ్లో ॥ పాద్యంచైవతథాచార్ఘ్యం దైవమాదౌప్రయోజయేత్ । శన్నో
దేవీతిమన్త్రేణ పాద్యంచైవప్రదాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాదార్ఘ్య
యోర్దైవపూర్వానుష్ఠానం నిమన్త్రణాదీనాం సర్వేషాం ప్రదర్శనార్థ
మ్, "॥ శ్లో ॥ సదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం తత్పూర్వంచ ప్రవర్తయే
త్ । అన్యథాహ్యవలుమ్పన్తి సహైవాసురరాక్షసాః ॥ దేవకార్యాద్ద్వి
జాతీనాం పితృకార్యంవిశిష్యతే । దైవంహిపితృకార్యస్య పూర్వమాప్యా
యనంస్మృతమ్ ॥ తేషామారక్షభూతంతు దైవంపూర్వంనియోజయేత్ ।

ఉపచారానపితథా దైవాపూర్వం ప్రయోజయేత్ ॥ " ఇతిక్రతుస్మరణాత్ । పాదప్రక్షాళనం కర్తాస్వయమేవకుర్యాత్, " ॥ శ్లో ॥ పాదప్రక్షాళనంకుర్యాత్స్వయమేవవినీతవత్ । " ఇతియమస్మరణాత్ । శన్నోదేవీరితిమన్త్రేణ పురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకవిశ్వేదేవాఇదంవః పాద్యమితిసామాన్యనామ్నా విశేషనామ్నాచనిర్దిశ్యవైశ్వదేవికబ్రాహ్మణపాదయోః పాదోదకం ప్రక్షిప్య, " సమస్తసంపత్సమవాప్తి " ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైః పాదప్రక్షాళనంకుర్యాత్ । విశ్వేదేవాఇతి సామాన్యనామనిర్దేశః, విశేషనామానిచ బృహస్పతినాదర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ క్రతుర్దక్షోవసుస్సత్యః కాలఃకామస్తథైవచ । ధురిశ్చరోచనశ్చైవ తథాచైవ పురూరవాః ॥ ఆర్ద్రవశ్చదశైతేతు విశ్వేదేవాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । విభజ్యదర్శయతిశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఇష్టిశ్రాద్ధే క్రతుర్దక్షస్సఙ్కీర్త్యౌవైశ్వదేవికే । నాన్దీముఖే సత్యవసూ కామ్యేచధురిరోచనౌ ॥ పురూరవార్ద్రవౌచైవపార్వణే సముదాహృతౌ । నైమిత్తికే కాలకామావేవంసఙ్కీర్తయేదితి ॥ * ॥ ఇష్టిశ్రాద్ధమ్ - యాగాదికర్మాఙ్గశ్రాద్ధమిత్యర్థః । ఏవం పిత్రర్థబ్రాహ్మణపాదప్రక్షాళనమ్, శన్నోదేవీరితి మన్త్రేణ పితరముకగోత్రదేవదత్తశర్మన్నిదం తేపాద్యమ్, పితామహాముకగోత్రయజ్ఞదత్తశర్మన్నిదం తేపాద్యమ్, ప్రపితామహాముకగోత్రవిష్ణుమిత్రశర్మన్నిదం తేపాద్యమితి, ఏకబ్రాహ్మణపక్షేతు పితృపితామహప్రపితామహాఅముకగోత్రాఅముకశర్మాణఇదంవః పాద్యమితివావిశేషః । పాద్యాదిసమర్పణే పితౄణాం నామగోత్రంచ వక్తవ్యమ్ । తథాచమత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ నామగోత్రంపితౄణాంతుప్రాపకంహవ్యకవ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । హవ్యకవ్యగ్రహణం పాద్యాదీనామపి ప్రదర్శనార్థమ్, " ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనేఽర్ఘ్యసఙ్కల్పే పిణ్డదానేతిలోదకే । అక్షయ్యాసనయోఃపాద్యే గోత్రంనామప్రకీర్తయేత్ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాసనేపాద్యే హ్యన్నదానేతథైవచ । అక్షయ్యేపిణ్డదానేచ గోత్రంనామచకీర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాఃపితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః । వస్వాదీనామపిశ్రాద్ధం యేకుర్వన్తిసమాహితాః ॥ శ్రాద్ధేపితౄన్సమభ్య

ర్చ్యేత్తేయాస్తిఫలమక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హైరీనసిః — ॥ వా ॥ వసవఃపిత
రోరుద్రాఃపితామహాఆదిత్యాఃప్రపితామహాయఏవంవిద్వాన్పితౄన్య
జతేవసవోరుద్రాఆదిత్యాశ్చాస్యప్రీతాభవన్తి ॥ * ॥ ఇతి । అవశ్యంనామ
గోత్రమన్త్రాద్యుచ్చారణవద్వసావాదిరూపేణపిత్రాదయోధ్యాతవ్యాఇత్యు
క్తంభవతి । నిమన్త్రణప్రభృత్యాశ్రాద్ధపరిసమాప్తేర్వైశ్వదేవికం ప్రద
క్షిణం యజ్ఞోపవీతినా కార్యమ్, పిత్ర్యమపసవ్యంప్రాచీనావీతినా కార్యమ్,
" ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతీదేవానాం కుర్యాత్సర్వంప్రదక్షిణమ్ । అపసవ్యంత
తఃకృత్వా పితౄణామప్రదక్షిణమ్ ॥ దక్షిణాగ్రాశ్చదర్భాస్స్యుస్సచవైద
క్షిణాముఖః ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ సర్వం
దేవార్థముపచారముపవీతీప్రాఙ్ముఖఃప్రదక్షిణంప్రాగగ్రైర్దర్భైర్దేవ
తీర్థేనపూర్వంకృత్వా పితృభ్యస్సర్వం దక్షిణాముఖఃకుర్యాత్స్వత్రనన్తరం
దేవవత్సర్వంవిష్ణోఃకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥
ఉదఙ్ముఖస్తుదేవానాం పితౄణాందక్షిణాముఖః । ప్రదద్యాత్పార్వణేస
ర్వం దేవపూర్వంవిధానతః ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ ఆచ
మనేచాగ్నిముఖేచాభిశ్రవణేచానువ్రజనప్రదక్షిణేషు పశ్చాద్ధోమేషు య
జ్ఞోపవీతమన్యత్రప్రాచీనావీతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పశ్చాద్ధోమః - ప్రాయ
శ్చిత్తహోమః । అత్రకపర్దీ — ॥ శ్లో ॥ ఆఘారదార్వగ్నిముఖాజ్యభా
గప్రదక్షిణానువ్రజనేషుతద్వత్ । ఆఘారయోస్స్విష్టకృతిప్రసిద్ధం య
జ్ఞోపవీతంహికపర్దినస్స్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥
ఆసమాప్తేఃప్రాచీనావీతమన్యత్రప్రాణాయామాఘారహోమాజ్యభా
గాగ్నిముఖస్విష్టకృద్ధోమప్రాయశ్చిత్తాహుత్యభిశ్రవణాచమన ప్రదక్షి
ణనమస్కారానువ్రజనేభ్యః ॥ * ॥ ఇతి । భాష్యకారః — ॥ వా ॥ ని
రూహోద్వాసన పరిధ్యాధాన లేఖోల్లేఖనాదికం పిత్ర్యేఽపి సమాన
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । దైవసమానమిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సూక్త
స్తోత్రజపంత్యక్త్వా వివాచపరివేషణమ్ । విసర్జనంసౌమనస్యం స్వాగతం
ప్రార్థనంతథా ॥ విప్రప్రదక్షిణంచైవ స్వస్తివాచనకంతథా । పిణ్డాఘ్రా
ణందక్షిణాంచ ప్రత్యుత్థానాదికంవివా ॥ పిత్ర్యమన్యత్ప్రకర్తవ్యంప్రా

చీనావీతినా సదా ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినా సవ్య
మపసవ్యమతన్ద్రిణా । పిత్ర్యమానిధనాత్కార్యం విధివద్దర్భపాణినా ॥*॥
ఇతి । ఆనిధనాత్ - ఆశ్రాద్ధపరిసమాప్తేరిత్యర్థః । విశేషాన్తరమాహ కాత్యా
యనః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణం పాతయేజ్జాను దేవాన్పరిచరన్సదా । పాత
యేదితరజ్జాను పిత్ర్యాన్పరిచరన్సదా ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥
ప్రదక్షిణంతు దేవానాంపిత్ర్యాణామప్రదక్షిణమ్ । దేవానామృజవో దర్భాః
పిత్ర్యాణాంద్విగుణాః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । ద్విగుణాః - మధ్యభఙ్గేన ద్విగు
ణీకృతా ఇత్యర్థః । తథాచ శౌనకః — ॥ వా ॥ దర్భాన్ద్విగుణభుగ్నా
నాసనం ప్రదాయ ॥ * ॥ ఇతి । ఆసనగ్రహణం దర్భసాధ్యపిత్ర్యకర్మో
పలక్షణార్థమ్ .

ఆచమనవిధిః

పాదప్రక్షాళనానన్తరం కర్తా మణ్డలస్యోత్తరభాగే ఈశానదిగ్భా
గే వా పూర్వమాచామేత్ , తతో నిమన్త్రితః ఆచామేత్ , “ ॥ శ్లో ॥ మ
ణ్డలస్యోత్తరే భాగే విప్రస్యాచమనం భవేత్ । అమృతం స్యాద్ధి తత్తోయమ
న్యత్ర రుధిరం భవేత్ ॥ కుణ్డస్యోత్తరపూర్వే వా ద్విజస్యాచమనం భవేత్ । ద
క్షిణే తు సురాతుల్యం పశ్చిమే రుధిరం భవేత్ ॥ కర్తురాచమనాత్పూర్వం
భోక్తురాచమనం యది । శునో మూత్రసమం తోయమిత్యేవం మనురబ్రవీ
త్ ॥ కర్తురాచమనం పూర్వం కుణ్డస్యోత్తరతో భవేత్ । అపి వైశానదిగ్భా
గే కార్యమాచమనం తదా ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ .

ఆచమనానన్తరకర్తవ్యమ్

ఆచమనానన్తరకర్తవ్యమాహ క్రతుః — ॥ శ్లో ॥ దర్భపాణిర్ద్వి
రాచమ్య శుక్లవాసా జితేన్ద్రియః । పరిశ్రితే శుచౌ దేశే గోమయేనోపలేపి
తే ॥ దక్షిణాప్రవణే సమ్యగాచాన్తాన్ప్రయతాంశ్శుచీన్ ॥ ఆసనేషు సద
ర్భేషు వివిక్తేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥
అపరాహ్ణే సమభ్యర్చ్య స్వాగతేనాగతాంస్తు తాన్ । పవిత్రపాణిరా
చాన్తానాసనేషూపవేశయేత్ ॥ ద్వౌ దైవే ప్రాక్త్రయః పిత్ర్య ఉదగేకైక
మేవ వా ॥ * ॥ ఇతి । దైవే - వైశ్వదేవే, ద్వౌ, ప్రాక్ - ప్రాఙ్ముఖౌ, బ్రాహ్మ

ణావుపవేశ్యౌ, పిత్ర్యే-పిత్రాదిష్ఠానే, త్రయః, ఉదక్-ఉదఙ్ముఖాః, ఉపవేశ్యాః, వైశ్వదేవే పిత్ర్యే చైకైకం వోపవేశయేదిత్యర్థః। చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ విప్రౌ తు ప్రాఙ్ముఖౌ దైవే ద్వౌ తు పూర్వం నివేశయేత్। ఉత్తరాభిఖాన్విప్రాంస్త్రీన్పితృభ్యశ్చ సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి। విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ పిత్రాదీనాం త్రయాణామయుగ్మాన్కుశాన్ద్విగుణభుగ్నాన్ప్రదక్షిణం వామతో విష్టరార్థమాసనేషూదకపూర్వకం దత్వా పునరుదకం దద్యాత్, “ అపః ప్రదాయ ద్విగుణభుగ్నాన్కుశాన్దత్వాఽపః ప్రదాయ ” ఇత్యాశ్వలాయనస్మరణాత్। ఏతచ్చాద్యన్తయోరుదకదానం వైశ్వదేవే పిత్ర్యే చ ప్రతిపాదనార్థం ద్రష్టవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి। పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ ప్రాఙ్ముఖావుదగపవర్గౌ వైశ్వదేవే పిత్ర్యే తూదఙ్ముఖాన్ప్రాగపవర్గాన్ప్రాఙ్ముఖాన్దక్షిణాపవర్గాన్వా విప్రాన్సదర్భోపక్లృప్తేష్వాసనేషూదకదానపూర్వం ద్విగుణభుగ్నాన్దర్భాన్వామతో విష్టరార్థం దత్వా నివేశ్యాపః ప్రదాయ ॥ * ॥ ఇతి। బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ అయుగ్మాన్బ్రాహ్మణాన్సుప్రక్షాళితపాణిపాదానపఆచమయ్య సదర్భోపక్లృప్తేష్వాసనేషు ప్రాఙ్ముఖానుపవేశయత్యుదఙ్ముఖాన్వా, యది ప్రాఙ్ముఖాన్దక్షిణాపవర్గం యద్యుదఙ్ముఖాన్ప్రాగపవర్గమ్ ॥ * ॥ ఇతి। సపవ ॥ శ్లో ॥ ప్రదక్షిణం తు దేవానామ్ ॥ * ॥ ఇతి। దేవానాం బ్రాహ్మణాః ప్రదక్షిణం దక్షిణదిగుపక్రమముదగపవర్గం యథా భవతి తథా ఆసీరన్నిత్యర్థః। యమః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాసంస్థా ఆసీరన్నస్పృశన్తః పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి। దక్షిణాసంస్థా ఇత్యస్య ప్రాక్సంస్థా ఇత్యప్యర్థః స్మృత్యన్తరేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ పశ్చార్ధాత్సముపక్రమ్య ప్రాచ్యాం నిష్ఠా యదా భవేత్। దక్షిణాసంస్థితిర్హ్యేషా పితౄణాం శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి। నిష్ఠా - సమాప్తిః, అస్పృశన్త ఇతి - అనుచ్ఛిష్టదశాయామపి పరస్పరస్పర్శో యథా న భవతి తథా ఆసీరన్నిత్యర్థః। తథా చ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ స్పర్శే స్పర్శే భవేత్పాపమేకపఙ్క్తినియోగతః। హీనవృత్తాదిపఙ్క్తౌ తు యుక్తం తస్మాద్వివేచనమ్ ॥ * ॥ ఇతి। చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేష్వాసనం దద్యాన్న తు హస్తే కదాచన। దదాతి యది మూఢాత్మా నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ ఇతి। ప్రచే

తాః — ॥ శ్లో ॥ దర్భాంశ్చైవాసనే దద్యాన్న తు పాణౌ కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆసనే చాసనం దద్యాద్వామే వా దక్షిణేఽపి వా । పితృకర్మణి వామే వై దక్షిణే దేవకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి.

ఉపవేశనక్రమః

ఉపవేశనక్రమమాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ విప్రాన్ స్వాగతాన్ స్వాచాన్తాన్ యథాభూయోవిద్యం కుశోత్తరేష్వాసనేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యథాభూయోవిద్యమ్ - విద్యాతారతమ్యానుసారేణ, వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణపఙ్క్తౌ పైతృకబ్రాహ్మణపఙ్క్తౌ చ ప్రథమద్వితీయాదిక్రమేణోపవేశయేదిత్యర్థః । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ విద్యాతపోఽధికానాం వై ప్రథమాసనముచ్యతే । ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం భోజనాదిసమం స్మృతమ్ ॥ అయుక్తోఽగ్రాసనం గచ్ఛన్ పఙ్క్త్యా హరతి దుష్కృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నియుక్త ఏవ గచ్ఛేదిత్యర్థః । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సన్తిష్ఠమానేష్వర్హత్సు యోఽనర్హోఽగ్రాసనం శ్రయేత్ । గృహ్ణాతి సమలం పఙ్క్తేరాయుషా చ వియుజ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాన్మాన్యానతిక్రమేణైవాగ్రాసనం సమాశ్రయేదిత్యభిప్రాయః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పాణిపాదముఖార్ద్రాశ్చ స్వాచాన్తాస్సుసమాహితాః । తేష్వాసనేషు సంస్థాప్యా విప్రాస్తేన క్రమేణ తు ॥ * ॥ ఇతి । యేన క్రమేణోపవేశనే కృతే మాన్యానతిక్రమస్తేన క్రమేణేత్యర్థః । పూర్వమాసనోపక్లృప్త్యభావే స్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ తత్రాసనాని దేయాని తిలాశ్చాపి కుశైస్సహ । పృథక్పృథక్చాసనేషు తిలాస్తైలేన దీపకాః ॥ * ॥ ఇతి । స్థాపనీయా ఇతి శేషః .

ఉపవేశనప్రకారః

ఉపవేశనప్రకారమాహ యమః — ॥ వా ॥ ఆసనం సంస్పృశన్ సవ్యేన పాణినా దక్షిణేన బ్రాహ్మణముపసంగృహ్య సమాధ్వమితి చోక్త్వోపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆస్యతామిత్యుక్త్వా చోపవేశయేదిత్యర్థః , " ఆస్యతామితి తాన్ బ్రూయాదాసనం సంస్పృశన్నపి " ఇతి స్మృత్యన్తరేఽభిధానాత్ । ధర్మః — ॥ శ్లో ॥ జాన్వాలభ్య తతో దేవానుపవేశ్య తతః పితౄన్ । సమస్తాభిర్వ్యాహృతిభిరాసనేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఉపవిష్టనియమాః

ఉపవిష్టబ్రాహ్మణనియమాశ్చస్మృత్యన్తరేదర్శితాః — ॥ శ్లో ॥
పవిత్రపాణయస్సర్వే తేచమౌనవ్రతాన్వితాః । ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్ప
ర్శం వర్జయన్తఃపరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మౌనిత్వంచబ్రహ్మోద్యకథా
వ్యతిరిక్తవిషయమ్ । అతఏవయమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మోద్యాశ్చక
థాఃకుర్యుః పితౄణామేతదీప్సితమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

దర్భాసనదానాత్పూర్వకృత్యమ్

కమ్బళాద్యాసనేషూపవేశనానన్తరం దర్భాసనదానాత్పూర్వ
కృత్యముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభూమింగయాంధ్యాత్వా
ధ్యాత్వాదేవంగదాధరమ్ । తాభ్యాంచైవనమస్కృత్య తతఃశ్రాద్ధం ప్రవ
ర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధంకరిష్యఇత్యేవముపవిష్టాన్ బ్రాహ్మణాన్
పృచ్ఛేదిత్యర్థః । అతఏవోక్తంతత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ ఉభౌహస్తౌసమాకృ
త్వా జానుభ్యామన్తరేస్థితౌ । సప్రశ్రయశ్చోపవిష్టాన్ సర్వాన్పృచ్ఛేద్ద్వి
జోత్తమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । కురుష్వేతి తైరనుజ్ఞాతః " దేవతాభ్యః పితృ
భ్యశ్చ " ఇతిమన్త్రంత్రిఃపఠేత్ । తదుక్తంబ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥శ్లో॥
శ్రాద్ధంకరిష్య ఇత్యేవంపృచ్ఛేద్విప్రాన్సమాహితః । కురుష్వేతి సతై
రుక్తో మన్త్రమేతంత్రిరుచ్చరేత్ ॥ దేవతాభ్యఃపితృభ్యశ్చ మహాయోగి
భ్య ఏవచ । నమస్స్వధాయైస్వాహాయైనిత్యమేవనమోనమః ॥ ఆద్యేఽవ
సానే శ్రాద్ధస్యత్రిరావృత్తంజపేత్సదా । పఠ్యమానమిమంశ్రుత్వా శ్రా
ద్ధకాలఉపస్థితే ॥ పితరఃక్షిప్రమాయాన్తి రాక్షసాఃప్రద్రవన్తిచ ॥ * ॥
ఇతి । అత్ర కర్తవ్యాన్తరమాహ నిగమః — ॥ వా ॥ అపహతా ఇతి తిలా
న్వికిరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । " అపహతా అసురారక్షాంసిపిశాచాయేక్షియన్తి "
ఇతిమన్త్రేణ తిలాన్వికీర్య బ్రాహ్మణానామాసనేషుపూర్వోక్తప్రకారేణ
దర్భాసనందద్యాత్ , " కురుష్వేతిసతైరుక్తో దద్యాద్దర్భాసనంతతః " ఇ
తి స్మరణాత్ । దర్భాసనదానంచ బ్రాహ్మణహస్తే అప ఆసిచ్యకార్యమ్ ,
" ॥ శ్లో ॥ పాణిప్రక్షాళనం దత్వా విష్టరార్థాన్కుశానపి । ఆవాహయేద
నుజ్ఞాతో విశ్వేదేవాస ఇత్యృచా ॥ " ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్మృతేః । దైవే

కర్మణి యవసహితదర్భాసనం దద్యాత్, “ దేవానాం సయవాదర్భాః ” ఇతి కాఠకగృహ్యేఽభిధానాత్ । కమ్బళాద్యాసనస్య దక్షిణభాగే పురూరవార్ద్రవసఞ్జ్ఞకానాం విశ్వేషాం దేవానామిదమాసనమితి, వామేతు పితృపితామహప్రపితామహానామిదమాసనమితి దర్భాసనం దద్యాత్ । తథాచ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అక్షయ్యాసనయోష్షష్ఠీ ద్వితీయావాహనే స్మృతా । అన్నదానే చతుర్థీ స్యాచ్ఛేషాస్సంబుద్ధయః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి .

ఆసనదానానన్తరకృత్యమ్

అనన్తరకృత్యమాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ యవహస్తస్తతో దేవాన్ విజ్ఞాప్యావాహనం ప్రతి । ఆవాహయేదనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవాస ఇత్యృచా ॥ విశ్వేదేవాశ్శృణుతేతి మన్త్రం జప్త్వా తతోఽక్షతాన్ । ఓషధయ ఇతి మన్త్రేణ ప్రకిరేత్తు ప్రదక్షిణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ శ్రాద్ధకర్తా గృహీతయవః పురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకాన్ విశ్వాన్ దేవానావాహయామీతి విజ్ఞాప్య తైరావాహయేత్యనుజ్ఞాతః “ విశ్వేదేవాస ఆగత ” ఇత్యనయర్చా విశ్వాన్ దేవాన్ బ్రాహ్మణేష్వావాహ్య యవాన్ బ్రాహ్మణస్య దక్షిణపాదే సవ్యపాదే చ దక్షిణజానుని సవ్యజానుని చ దక్షిణాంసే వామాంసే చ శిరసి చ సమారోప్య “ విశ్వేదేవాశ్శృణుతేమం హవమ్ ” ఇతి మన్త్రం జపిత్వా ప్రదక్షిణం దక్షిణపాదాదిమస్తకాన్తమ్ “ ఓషధయః ప్రతిమోదధ్వమ్ ” ఇతి మన్త్రేణాక్షతానారోపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ దేవార్చ్చ దక్షిణాదిస్స్యాత్పాదజాన్వంసమూర్ధసు । శిరోంసజానుపాదేషు వామాఙ్గాదిషు పైతృకే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేవేభ్యో నిఖిలం దద్యాత్పాదజాన్వంసమూర్ధసు । శిరోంసజానుపాదేషు వామాఙ్గాదిషు పైతృకే ॥ పితృభ్యో నిఖిలం దద్యాత్స్వధాకారేణ సర్వదా । అక్షయ్యమాసనం చైవ వర్జయిత్వార్ఘ్యమేవ చ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనస్తు — ॥ వా ॥ విశ్వాన్ దేవానావాహయిష్యామీతి పృచ్ఛత్యావాహయేత్యనుజానాతి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర క్రతుదక్షసత్యాదీనాం చ దక్షప్రజాపతేర్దుహితరి విశ్వాఖ్యాయాం లోకవిశ్రుతాయాముత్పత్తిస్సమభూదిత్యుత్పత్తిమపిజ్ఞాత్వాఽఽవా

హనంకర్తవ్యమ్, ఉత్పత్తిశ్చ తేషాంపురాణేఽభిహితా — ॥శ్లో॥ దక్షస్య దుహితాసాధ్వీ విశ్వానామపరిశ్రుతా । తస్యాఃపుత్రామహాభాగావిశ్వేదేవాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । ఉక్తోత్పత్తిరావాహనసమయే జ్ఞాతవ్యా, అతఏవక్రతుదక్షాదిసంజ్ఞాం దక్షదుహితర్యుత్పత్తించ యే నవిదురావాహనకర్తారస్తేషామనుకల్పమాహాశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ నామచైవతథోత్పత్తిం న విదుర్యేద్విజాతయః । శ్లోకమేకంపఠేయుస్తే బ్రాహ్మణానాం సమీపగాః॥ ఆగచ్ఛన్తుమహాభాగా విశ్వేదేవామహాబలాః । యఅత్రవిహితా శ్రాద్ధే సావధానాభవన్తు తే ॥ * ॥ ఇతి । "విశ్వేదేవాశ్శృణుతేమంహవం మే" ఇతి మన్త్రజపానన్తరమేతంశ్లోకం జపేయురిత్యర్థః । తథాచబోధాయనేన — "విశ్వేదేవాశ్శృణుత" "ఆగచ్ఛంతు" ఇతిమన్త్రద్వయం విశ్వేదేవావాహనే విహితమ్, ఆపస్తంబినామపి బోధాయనోక్తమేవ గ్రాహ్యమ్, "బోధాయనమతంకృత్వా స్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ।" ఇతిస్మరణాత్ । యత్విదంవచనమ్ "॥ శ్లో ॥ తతోమన్త్రంజపేన్మానీ విశ్వేదేవాసఆగత । విశ్వేదేవాశ్శృణుతేతి ద్వితీయం తదనన్తరమ్ ॥ తృతీయంతుజపేన్మన్త్రమాగచ్ఛన్త్విత్యతఃపరమ్ ।" ఇతితదాశ్వలాయనాదివిషయమ్ । యద్యపి నక్వాపి దశవిశ్వేదేవాదేవతాత్వేనోక్తాః, కింతు ద్వావేకస్మింశ్శ్రాద్ధే దేవతాత్వేనోక్తౌ, తథాప్యావాహనాదౌ పురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకాన్విశ్వాన్దేవానావాహయామీత్యేవం బహువచనాన్తతయైవప్రయోగఃకార్యః, "విశ్వాన్దేవానావాహయిష్యామీతి పృచ్ఛతి" "॥ శ్లో ॥ నిరఙ్గుష్ఠంగృహీత్వాతు విశ్వాన్దేవాన్ సమాహ్వయేత్ ।" ఇతి బహువచనాంతతయైవ ప్రయోగదర్శనాత్ । ఏవం పిత్రాదిషుపితరః పితామహాఃప్రపితామహాఇతి సర్వోపచారేషు బహువచనాం తప్రయోగో యుజ్యతే । చంద్రికాయాం — ॥ వా ॥ వైశ్వదేవిక బ్రాహ్మణానేకత్వేఽపి నప్రతిబ్రాహ్మణమావాహనావృత్తిః, సకృదావాహనేనైవానేకాధిష్ఠానే దేవతాధ్యాససమ్భవాత్ । యద్యద్దేవతారాధనార్థం క్రియతే యవారోపణాదితత్ప్రతిబ్రాహ్మణమావర్తనీయమ్, సన్నిపత్యోపకారకేష్వావృత్తింవినాబ్రాహ్మణాన్తరే కార్యాసిద్ధేః । "విశ్వే

దేవాశ్శృణుత” ఇతిమన్త్రజపస్తు నావర్తతే, సకృజ్జపేనైవ మన్త్రసాధ్యా
దృష్టసిద్ధేః ॥ * ॥ ఇతి । పైతృకావాహనమాహాశ్వలాయనః — ॥ వా ॥
పితౄనావాహయిష్యఇతిబ్రాహ్మణాన్పృష్ట్వాఽఽవాహయేతి తైరనుజ్ఞాత
ఉశన్తస్త్వేతి మన్త్రేణావాహ్యనమోవఃపితరఇతిమన్త్రేణోపతిష్ఠేత ॥*॥
ఇతి । ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ శిరఃప్రభృతి పాదాన్తం నమోవఇతి పై
తృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ద్విగుణాంస్తు కుశాన్ద
త్వా హ్యుశన్తస్త్వేత్యృచాపితౄన్ । ఆవాహ్యతదనుజ్ఞాతోజపేదాయన్తు న
స్తతః ॥ * ॥ ఇతి । పురాణే — ॥ శ్లో ॥ జపేదాయన్తునఇతి మన్త్రంస
మ్యగశేషతః । శుద్ధ్యర్థం పితృసత్రస్య త్రిఃకృత్వా సర్వతోదిశమ్ ॥ తిలాం
స్తుప్రక్షిపేన్మన్త్రముచ్చార్యాపహతాఇతి ॥ * ॥ బౌధాయనాదిభిరాయాన్త
పితరఇతిపిత్రావాహనమూర్జంవహన్తీరితి తిలోదకప్రక్షేపణంచ విహితమ్.

అర్ఘ్యకల్పనమ్

అనన్తరకృత్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యవైరన్వవకీర్యా
థ భాజనేసపవిత్రకే । శన్నోదేవ్యాపయఃక్షిప్త్వా యవోఽసీతి యవాంస్త
థా ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ విశ్వాన్దేవాన్ యవైః పు
ష్పైరభ్యర్చ్యాసనపూర్వకమ్ । పూరయేత్పాత్రయుగ్మంతు స్థాప్యదర్భ
పవిత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఏకైకస్యతువిప్రస్యత్వ
ర్ఘ్యంపాత్రేవినిక్షిపేత్ । యవోఽసీతియవాన్నీత్వా గన్ధపుష్పైస్సుపూజి
తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అర్ఘ్యపవిత్రం ప్రతిపాత్రం భేదేనకార్యమ్, తదుక్తంచ
తుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ ద్వేద్వేశలాకేదేవానాం పాత్రేకృత్వా
పయఃక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిదేవపాత్రం సాగ్రౌ ద్వౌద్వౌదర్భౌ ని
ధాయ జలంక్షిపేదిత్యర్థః । కాత్యాయనీయేతు — ॥ వా ॥ విశ్వేషాం దే
వానామేకమర్ఘ్యపాత్రం పితౄణాంత్రీణి ॥ * ॥ ఇతి । పవిత్రకరణప్రకా
రమాహ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ పవిత్రేస్థఇతి మన్త్రేణద్వేప
విత్రేచ కారయేత్ । అన్తర్గర్భకుశచ్ఛిన్నేకాశేప్రాదేశసంమితే ॥*॥
ఇతి । కుశచ్ఛిన్నే - కుశమన్తర్ధాయచ్ఛిన్నే, కాశే - కుశమయేఇత్యర్థః ।
తథాచయజ్ఞపార్శ్వః — ॥ శ్లో ॥ ఓషధీమన్తరేకృత్వాత్వఙ్గుష్ఠాఙ్గులి ప

ర్వణోః । ఛిన్ద్యాత్ప్రాదేశమాత్రం తు పవిత్రం విష్ణుదైవతమ్ ॥ ననఖేన న
కాష్ఠేన నలోహేన నమృణ్మయాత్ । నఖేన తు భవేద్వ్యాధిః కాష్ఠేనార్థో
నసిధ్యతి ॥ ఆయసేన భవేన్మృత్యుర్మృణ్మయే కలహో ధ్రువమ్ ॥ * ॥
ఇతి । అనన్తరమ్ "స్వాహార్ఘ్యాః" ఇతి మన్త్రేణ దేవతార్థ బ్రాహ్మణస
మీపేఽర్ఘ్యపాత్రం స్థాపయేత్ । తథా చ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ స్వాహేతి
నైవ దేవానాం హోమకర్మణ్యుదాహరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికామాధ
వీయయోరిదం వ్యాఖ్యాతమ్ "దేవానాం హోమకర్మణి - అర్ఘ్యదానకర్మ
ణ్యుపస్థితే, అర్ఘ్యపాత్రం స్థాపయితుం స్వాహార్ఘ్యా ఇతి మన్త్రముచ్చా
రయేదితి ప్రకరణాదవగమ్యతే" ఇతి । పైతృకార్ఘ్యవిధిమాహ విష్ణుః —
॥ వా ॥ దక్షిణాగ్రేషు దక్షిణాపవర్గేషు చమసేషు త్రిషు పవిత్రాన్తర్హితే
ష్వప ఆసిఞ్చతి "శన్నో దేవీః" ఇతి ॥ * ॥ ప్రచేతా అపి — ॥ వా ॥ యజ్ఞి
యవృక్షచమసేషు త్రిషు పవిత్రాన్తర్హితేష్వేకైకస్మిన్నప ఆసిఞ్చేత్ ॥ * ॥
ఇతి । శౌనకోఽపి — ॥ వా ॥ తైజసాశ్మమయమృణ్మయేషు పాత్రేష్వే
కద్రవ్యేష్వనేకద్రవ్యేషు వా దర్భాన్తర్హితేషు "శన్నో దేవీః" ఇతి మన్త్రే
ణాపో నినీయ తాసు తిలానావపతి "తిలోఽసి సోమదైవత్యః" ఇతి ॥ * ॥
అత్ర పాత్రేష్వితి బహువచనం త్రిష్వేవావతిష్ఠతే, "త్రీణ్యేవోదపాత్రా
ణి" ఇతి ప్రచేతః స్మరణాత్ । తథా చ బైజావాపః — ॥ శ్లో ॥ కీర్త్వాపిత్రా
ణాం త్రీణ్యేవ కుర్యాత్పాత్రాణి ధర్మవిత్ । ఏకస్మిన్వా బహుషు వా బ్రాహ్మ
ణేషు యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రాదీనాం త్రయాణామేకైకస్యానేకబ్రా
హ్మణనిమన్త్రణే సర్వేషామేకబ్రాహ్మణనిమన్త్రణేఽపి త్రీణ్యేవార్ఘ్యపా
త్రాణి తిలాన్కీర్త్వా ప్రక్షిప్య కుర్యాన్న తు బ్రాహ్మణసఙ్ఖ్యయేత్యర్థః ।
" ॥ శ్లో ॥ మృత్పాత్రేణార్ఘ్యతోయం చ మృద్గన్ధేనానులేపనమ్ । ఘృతగూ
పం తు యద్దత్తం నిరాశాః పితరో గతాః ॥ " ఇతి స్మృత్యన్తరమ్ । స్మృత్యర్థ
సారేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాభావే ద్విజాభావే యద్యేకో బ్రాహ్మణో
భవేత్ । పాత్రాణి సాదయేత్త్రీణి న తు బ్రాహ్మణసఙ్ఖ్యయా ॥ * ॥ ఇతి ।
అత్ర విశేషమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ త్రీణి పిత్ర్యాణామేకమథవా ॥ * ॥
ఇతి । అర్ఘ్యపాత్రాణి వివృతాని న కుర్యాన్న పునః పూరయేన్నోద్ధరేద్ద్రావ్య

దాయార్ఘ్యం దద్యాత్ । తథాచ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ యదా చైవోద్ధృతం పాత్రం వివృతం వా యదా భవేత్ । అభోజ్యం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం క్రుద్ధైః పితృగణైర్గతైః ॥ నోద్ధరేత్ప్రథమం పాత్రం పితౄణామర్ఘ్యపూరితమ్ । ఆవృతాస్తత్ర తిష్ఠన్తి పితరశ్శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥ ఆపోశనం కరే కృత్వా పాత్రే కృత్వా తిలోదకమ్ । పూరణం తు పునః కృత్వా సురాపానసమం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ సచ్ఛన్నే ప్రణీతావన్మన్త్రవత్పునరర్ఘ్యం గృహ్ణీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకదేశచ్ఛన్నే న దోష ఇత్యర్థః । పైతృకార్ఘ్యపవిత్రే విశేషోఽభిహితశ్చతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ తిస్రస్తిస్రశ్శలాకాస్తు పితృపాత్రేషు పార్వణే ॥ * ॥ ఇతి । శలాకాః - అభిన్నాగ్రా దర్భా ఇతి యావత్ । అర్ఘ్యపాత్రేషు తిలప్రక్షేపణానన్తరం కర్తవ్యముక్తం బ్రాహ్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అర్ఘ్యాః పుష్పైశ్చ గన్ధైశ్చ తాః ప్రపూజ్యాశ్చ శాస్త్రవత్ ॥ * ॥ ఇతి । తిలమిశ్రియా అర్ఘ్యా ఆపస్తాసు గన్ధపుష్పాణి ప్రక్షిపేదిత్యర్థః । అనన్తరకర్తవ్యమాహ శౌనకః — ॥ వా ॥ తాః ప్రతిగ్రాహయిష్యన్ స్వధాఽర్ఘ్యా ఇతి ॥*॥ ఇతి । తా ఆపో బ్రాహ్మణైః ప్రతిగ్రాహయిష్యన్ "స్వధాఽర్ఘ్యాః" ఇతి మన్త్రేణ స్థాపయేదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పైతృకం ప్రథమం పాత్రం తతః పైతామహం న్యసేత్ । ప్రపైతామహం తతోఽన్యస్య నోద్ధరేచ్చాలయేదితి ॥ * ॥

అర్ఘ్యదానమ్

అర్ఘ్యపాత్రం స్థాపయిత్వా విప్రహస్తేఽర్ఘ్యం దద్యాత్, తదాహ గార్గ్యః— ॥ శ్లో ॥ దత్వా హస్తే పవిత్రం తు హస్తేష్వర్ఘ్యం వినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । "యా దివ్యా ఆపః పయసా సంబభూవుః" ఇతి మన్త్రేణ పురూరవార్ద్రవసంజ్ఞక విశ్వేదేవా ఇదం వోఽర్ఘ్యమిత్యుక్త్వా వైశ్వదేవిక బ్రాహ్మణస్యైకైకస్య దక్షిణహస్తే పవిత్రేణాన్తర్హితే ఏకైకపాత్రస్థముదకం దద్యాదిత్యర్థః । పైతృకార్ఘ్యదానమాహ కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ సపవిత్రేషు హస్తేషు "యా దివ్యా" ఇతి పితరేతత్తే అర్ఘ్యం పితామహైతత్తే అర్ఘ్యం ప్రపితామహైతత్తే అర్ఘ్యమితి బ్రాహ్మణాఞ్జలిషు పాత్రాణి నినీయ, "పితృభ్యోఽక్షయ్యమస్తు" ఇతి శేవం దర్భేష్వవనేజయతి ॥ * ॥ ఇతి ।

పాత్రాణి - పాత్రస్థోదకానీత్యర్థః । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ తతో బ్రాహ్మణహస్తేషూదకపూర్వకం దర్భాన్ ప్రదాయ ఉదకపూర్వకమర్ఘ్యోదకం దదాతి యాదివ్యా ఇత్యుక్త్వా ఽపావేతత్తే అర్ఘ్యోదకమిత్యపఉపస్పృశ్యైవమేవేతరయోః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహయమః — ॥ వా ॥ “ యాదివ్యా ఆపః ” ఇతి పాత్రం పాణిభ్యాముద్ధృత్య నామగోత్రంచ గృహీత్వా సపవిత్రమర్ఘ్యం హస్తే దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రమ్ - పాత్రస్థం జలమితియావత్, “ ॥ శ్లో ॥ స్పృష్టముద్ధృతమన్యత్ర నీతముద్ఘాటితం తథా । పాత్రం దృష్ట్వా వ్రజన్త్యాశుపితరః ప్రశపన్తి చ ॥ ” ఇతికాత్యాయనస్మరణాత్ । ప్రచేతా అపి — ॥ శ్లో ॥ అప్రదక్షిణమేతేషామేకైకంతు పిత్ర్యాక్రమాత్ । సమ్బోధ్యనామగోత్రాభ్యామేష తేఽర్ఘ్య ఇతీరయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మణహస్తే ప్రథమమపో నినీయార్ఘ్యపవిత్రం దక్షిణాగ్రతయా క్షిప్త్వా యాదివ్యా ఇతి మన్త్రాన్తే అముకగోత్రాముకశర్మన్ వసురూపాస్మత్పితరిదం తేఽర్ఘ్యం రుద్రరూపాస్మత్పితామహ ఆదిత్యరూపాస్మత్ప్రపితామహ ఇదం తేఽర్ఘ్యమితి దక్షిణహస్తే పితృతీర్థేనార్ఘ్యం దత్త్వా అపఉపస్పృశేదిత్యర్థః । శ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వవత్పృథగేకైకమేకైకేనార్ఘ్యమేతత్క్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి .

అనన్తరకర్తవ్యమాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ దత్త్వార్ఘ్యం సంస్రవాంస్తేషాం పాత్రే కృత్వా విధానతః । పితృభ్యః స్థానమసీతిన్యుబ్జం పాత్రం కరోత్యథ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమర్ఘ్యం దత్త్వా తేషామర్ఘ్యానామ్, సంస్రవాన్ - బ్రాహ్మణహస్తగళితార్ఘ్యోదకాని, పితృపాత్రే సఙ్గృహ్య “ పితృభ్యః స్థానమసి ” ఇత్యనేనమన్త్రేణ తత్పాత్రమ్, న్యుబ్జమ్ - అధోముఖం కుర్యాదిత్యర్థః । తథాచ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమే పితృపాత్రే తు సర్వాన్ సమ్భృత్య సంస్రవాన్ । పితృభ్యః స్థానమసీతి కుర్యాద్భూమావధోముఖమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలస్తు — ॥ శ్లో ॥ న్యుబ్జం కుర్యాత్పవిత్రవత్ ॥ * ॥ ఇతి । అర్ఘ్యపాత్రపవిత్రాణ్యాదాయ పితృపాత్రే నిధాయ తైస్సహ భూమౌ న్యుబ్జం కుర్యాదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ కుశవత్యాం భూమావధోముఖం కుర్యాత్తస్యోపరిచకు

శమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నిదధ్యాదితి శేషః । కుశగ్రహణం గన్ధాదేరపి ప్రదర్శ నార్థమ్, న్యుబ్జంపాత్రం ప్రకృత్య "గన్ధమాల్యైః పాత్రమభ్యర్చ్య" ఇతి శౌనకస్మృతేః । న్యుబ్జకరణస్య కాలాన్తరమాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యంతతఃకృత్వా పిణ్డపార్శ్వే సమాహితః । క్షిప్త్వా దర్భపవిత్రాణి మోచయేత్సంస్రవాంస్తతః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ పిణ్డపార్శ్వే సపవిత్రసంస్రావ మోచనవిధానాన్న్యుబ్జకరణమపి పిణ్డప్రదానానన్తరమితిగమ్యతే, శిష్టాచారానుగుణోవికల్పోఽత్ర ద్రష్టవ్యః.

⟶ గన్ధాదిదానమ్ ⟵

న్యుబ్జకరణానన్తరం కర్తవ్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ తస్యోపరి కుశాన్దత్వా ప్రదద్యాద్దైవపూర్వకమ్ । గన్ధపుష్పాణిధూపంచ దీపం వస్త్రోపవీతకే ॥ * ॥ ఇతి । తస్య - న్యుబ్జీకృతస్య, ఉపరికుశ గన్ధపుష్పాణి దత్వా వైశ్వదేవిక బ్రాహ్మణపూర్వకం గన్ధాదిదద్యాదిత్యర్థః । అనేనైతదుక్తంభవతి - వైశ్వదేవికాసనదానానన్తరం పైతృకాసనదానమ్, వైశ్వదేవికావాహనానన్తరం పైతృకావాహనమిత్యేవం పదార్థానుసమయేనైవాసనావాహనార్ఘ్య గన్ధపుష్పధూపదీపాచ్ఛాదనాఖ్యాః పదార్థా వైశ్వదేవికాః పైతృకాశ్చానుష్ఠేయాః, నతు వైశ్వదేవికాసనాద్యాచ్ఛాదనాన్తపదార్థకాణ్డాదూర్ధ్వం పైతృకాసనాది పదార్థా ఇతి పదార్థానుసమయే నానుష్ఠానంన్యాయ్యమ్ । ఏవంహి తేషాంప్రధానప్రత్యాసత్తిర్భవతి నవైషమ్యంచ, అన్యథా కేషాంచిత్ప్రధానభూత పైతృకపదార్థప్రత్యాసత్తిః కేషాంచిన్నేతి వైషమ్యమాపద్యేత । అత్ర కేచిదాహుః — "॥ శ్లో ॥ అపసవ్యం తతఃకృత్వా పితౄణామప్రదక్షిణమ్ ।" ఇతియాజ్ఞవల్క్యేన వైశ్వదేవిక పదార్థకాణ్డాదూర్ధ్వం పైతృకార్చన విధానాత్కాణ్డానుసమయోయుక్తః ॥ * ॥ ఇతి । యథాశిష్టాచారమిహవ్యవస్థా । విష్ణునాపి గన్ధాదిదానముక్తమ్ — ॥ వా ॥ అనులేపనవస్త్రాలఙ్కరణ పుష్పధూపదీపాది పిత్రర్థబ్రాహ్మణహస్తేఽపోనినీయ ॥ * ॥ ఇతి । విలేపనంవిప్రాస్స్వయంకుర్యుశ్శ్రాద్ధకర్తావా, తత్ర వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ దత్వా విప్రకరే గన్ధాన్ గన్ధద్వారేతి పూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ప

విప్రంతు కరేకృత్వా యస్సమాలభతే ద్విజః। రాక్షసానాం భవేచ్ఛ్రా
ద్ధం నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ ఇతి। సమాలమ్భనమ్ - గన్ధైర్విలేపనమ్।
దేవలః — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతం విప్రాణాం స్కన్ధాన్నైవావతారయే
త్। గన్ధాదిపూజాసిద్ధ్యర్థం దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి ॥ * ॥ ఇతి। శఙ్ఖః —
॥ శ్లో ॥ ఉపవీనం కటౌ కృత్వా యః కుర్యాద్గాత్రలేపనమ్। ఏకవాసాశ్చ
మోఽశ్నీయాన్నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ ఇతి। క్రతుః — ॥ శ్లో ॥
లలాటే వర్తులం దృష్ట్వా స్కన్ధే మాలాం తథైవ చ। నిరాశాః పితరో యాన్తి
దృష్ట్వా చ వృషలీపతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి। ఏవం చ “ ॥ శ్లో ॥ వర్జయేత్తిలకం ఫా
లే శ్రాద్ధకర్మణి సర్వదా। తిర్యగ్వాప్యూర్ధ్వపుణ్డ్రం వా ధారయే
చ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ ” ఇతివతు. ళాకారపుణ్డ్రస్య నిషేధాత్, “ చన్దనం
తు యథారుచి ” ఇతిస్మరణాదూర్ధ్వపుణ్డ్రం తిర్యక్పుణ్డ్రం వా యథారు
చి కర్తవ్యమ్। మృద్భస్మాదిధారణనిషేధస్తు పుణ్డ్రనిరూపణావసరే ప్రతి
పాదితః। స్కన్ధమాలాధారణే దోషస్మరణాచ్ఛిరస్యేవ విప్రేణ మాలా ధా
ర్యా, తత్రాపి శిఖాయామేవ ధార్యా, “ ననియుక్తశ్శిఖావర్జం మాల్యం
శిరసి వేష్టయేత్। ” ఇతి వృద్ధమనుస్మరణాత్। పుష్పదానే మన్త్రమాహ
విష్ణుః — ॥ వా ॥ “ పుష్పవతీః ” ఇతి పుష్పం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి।
“ ఓషధయః ప్రతిమోదధ్వమేనం పుష్పవతీస్సుపిప్పలాః; అయం వో గర్భ
ఋత్వియః ప్రత్నం సదస్థమాసదత్ ” ఇతి మన్త్రస్య మధ్యప్రతీకోపాదా
నమేతత్। ధూపదానే మన్త్రమాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ధూపార్థేహూ
రసీం త్యక్త్వా దద్యాత్సఘృతగుగ్గులుమ్ ॥ * ॥ ఇతి। హస్తవాతప్రదాపి
తో ధూపో న విప్రేణ సేవ్యః, తథా చ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ హస్తవాతా
హతం ధూపం యే పిబన్తి ద్విజోత్తమాః। వృథా భవతి తచ్ఛ్రాద్ధం తస్మా
త్తం పరివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పాదదేశే తు
యద్దీపం ధూపం చ ముఖదేశతః। యో దదాతి చ మూఢాత్మా సోఽన్ధతమసి మ
జ్జతి ॥ * ॥ ఇతి। హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపాత్రం ద్విజే దీపాః
స్థాపనీయాః ప్రయత్నతః। పితృయానేషు మార్గేషు సదాఽఽలోకః ప్రజా
యతే ॥ * ॥ ఇతి। వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్థాప్యాః ప్రతిద్విజం దీపాః

శ్వేతసూత్రజవర్తయః । గవ్యేన మాహిషేణాపి ఘృతేనకృతతేజసః ॥
అథవా తిలతైలేన పూరితావిపులార్చిషః । పితౄనుద్దిశ్య దాతవ్యాః ప్ర
త్యేకంచయథావిధి ॥ తేనాఽఽలోకేనపితరో దీప్యన్తేదివిసర్వతః । శ్రాద్ధ
భోజనకాలేతుదీపోయదివినశ్యతి ॥ పునరన్నంనభోక్తవ్యం భుక్త్వా చాన్ద్రా
యణంచరేత్ । కర్తురాయుర్వ్యహానిస్స్యాత్పునశ్శ్రాద్ధంసమాచరేత్ ॥ * ॥
ఇతి । విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ యథానిహన్తిధ్వాన్తానిదీపః ప్రజ్వలితోఽ
భితః । తథైవ సర్వపాపాని శ్రాద్ధేదత్తో నిహన్తిసః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్ర
హే — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేస్వాసనంబ్రూయాదర్ఘ్యే స్వర్ఘ్యం ద్విజోవదేత్ ।
సుగన్ధశ్చ సుపుష్పాణి సుమాల్యాని సుధూపకః ॥ సుజ్యోతిశ్చ సుదీపశ్చ
స్వాచ్ఛాదనమితిక్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఇదంవ ఆసనమిదంవోఽర్ఘ్యం ఇ
త్యేవమాసనాదిషు కర్త్రా దత్తేషు స్వాసనమిత్యాదినిమన్త్రితో బ్రూయా
దిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అర్చయేద్బ్రాహ్మణాన్పూర్వం ప్ర
తిసాంవత్సరాదికే । భూమిశుద్ధిం తతః కుర్యాత్పశ్చాత్పాత్రంతు నిక్షిపే
త్ ॥ పూర్వంపాత్రంతునిక్షిప్య పశ్చాదభ్యర్చనేకృతే । యదన్నంపా
త్రనిక్షిప్తం సురామాంససమంహితత్ ॥ * ॥ ఇతి । గన్ధాదిభిర్బ్రాహ్మ
ణానభ్యర్చ్యాగ్నౌకరణం కృత్వా భూమిశుద్ధింకృత్వా పశ్చాద్భోజన
పాత్రం నిక్షిపేదిత్యర్థః । "అపేతవీత" ఇతి మన్త్రేణ భూమిశుద్ధిమాచ
రన్తి శిష్టాః । అన్యేతు "అపేతవీత" ఇతి భూశుద్ధేర్బోధాయనాదిభి
రత్రానుక్తత్వాత్, "అపహతా అసురారక్షాంసిపిశాచా యేక్షియన్తి"
ఇతి తిలప్రక్షేప ఏవభూశుద్ధిరిత్యాహుః .

అగ్నౌకరణమ్

గన్ధపుష్పాదిభిర్బ్రాహ్మణానభ్యర్చ్యాగ్నౌకరణాఖ్యంకర్మకుర్యా
త్ । తదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధాన్బ్రాహ్మణసాత్కృత్వా పు
ష్పాణ్యృతుభవానిచ । ధూపంచైవానుపూర్వ్యేణ హ్యగ్నౌకుర్యాదతఃప
రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఋతుభవాని - స్వోద్భవకాలత్వేనప్రసిద్ధవసన్తాదికాలభ
వానిపుష్పాణి, చశబ్దేనదీపాదికంగృహ్యతే । హారీతః — ॥ వా ॥ అథో
ద్ధృత్యాన్నం పఙ్క్తిమూర్ధన్యం సర్వానాపృచ్ఛత్యగ్నౌకరిష్య ఇతి ॥*॥

పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ దత్వా గన్ధాది ధూపాంశ్చ సర్పిష్మద్ధవిరుద్ధరే త్ ॥ * ॥ పైతృకైర్బ్రాహ్మణైరితి శేషః । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥ తేషా ముదకమానీయ సపవిత్రంతిలోదకమ్ । అగ్నౌకుర్యాదనుజ్ఞాతో బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । సహపైతృకైర్బ్రాహ్మణైస్సర్వైర్యుగపద నుజ్ఞాత ఇత్యర్థః । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ ఉద్ధృత్య ఘృతాక్తమన్నం పృచ్ఛత్యగ్నౌ కరిష్యే కరవై కరవాణీతివా ప్రత్యభ్యనుజ్ఞా క్రియతాం కు రుష్వకుర్విత్యథాగ్నౌ జుహుయాదితియథోక్తంపురస్తాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కా త్యాయనః — ॥ వా ॥ ఉద్ధృత్యఘృతాక్తమన్నం పృచ్ఛత్యగ్నౌకరిష్య ఇతి కురుష్వేత్యనుజ్ఞాతః పిణ్డపితృయజ్ఞవద్ధుత్వా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః— ॥ శ్లో ॥ ఓంకురుష్వేత్యనుజ్ఞాతో హుత్వాఽగ్నౌ పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ ఇతి । ॥ వా ॥ ఉద్ధ్రియతామగ్నౌచ క్రియతామిత్యామన్త్రితే, “ కామము ద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌచ క్రియతామ్ ” ఇత్యతిసృష్ట ఉద్ధరేజ్జుహుయా చ్చ ॥ * ॥ ఇత్యేవంబౌధాయనోఽపి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌక రిష్యన్నాదాయపృచ్ఛేదన్నంఘృతాప్లుతమ్ । కురుష్వేత్యభ్యనుజ్ఞాతో హు త్వాగ్నౌపితృయజ్ఞవత్ ॥ హుతశేషంప్రదద్యాత్తుభాజనేషుసమాహితః । యథాలాభోపపన్నేషురౌప్యేషుతువిశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ అగ్నౌకరిష్యన్ - ఘృతాప్లుతమన్నమాదాయాగ్నౌ కరిష్యఇతిబ్రాహ్మ ణాన్పృచ్ఛేత్ , ఘృతగ్రహణం సూపశాకాది నివృత్త్యర్థమ్ , తతస్తైఃకు రుష్వేత్యభ్యనుజ్ఞాతస్సమిధముపసమాధాయ మేక్షణేనాదాయావదాన సంపదా “ సోమాయపితృమతేస్వధానమః , అగ్నయేకవ్యవాహనాయ స్వధానమః ” ఇతి పిణ్డపితృయజ్ఞకల్పేనాగ్నౌ జుహుయాత్తతో మేక్షణ మగ్నౌ ప్రహృత్య హుతశేషం మృణ్మయవర్జం యథాలాభోపపన్నే షు విశేషతో రౌప్యేషు పిత్రాదిభాజనేషు దద్యాన్నవైశ్వదేవభాజనే ష్విత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ వా ॥ కురుష్వేత్యనుజ్ఞాతఃపూ ర్వోద్ధృతేఽగ్నౌ సకృదాచ్ఛిన్నైరుపమూలలూనైఃపరిస్తీర్ణేసమిత్తన్త్రేణ ప్రాఙ్ముఖో మేక్షణేనాహుతిద్వయం హుత్వా మేక్షణమగ్నావేవకుర్యా త్ ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వోద్ధృతే - పరిస్తరణాత్పూర్వమేవోద్బోధితే ,

సమిత్తన్త్రేణ - ఆహుతిద్వయార్థమేకామేవ సమిధమాధాయేత్యర్థః । జై
జావాపః — ॥ వా ॥ ఆజ్యమాసిచ్యోద్వాస్య యజ్ఞోపవీతీ ద్వే ఆహుతీ
జుహోత్యగ్నయ ఇతి పూర్వాం సోమాయేత్యుత్తరామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వ
లాయనః — ॥ వా ॥ ప్రాచీనావీతీధ్మముపసమాధాయ మేక్షణేనాదా
యావదానసంపదా జుహుయాత్ , "సోమాయ పితృమతే స్వధా నమః,
అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధా నమః" ఇతి ॥ * ॥ అత్ర పితృయజ్ఞధర్మ
కాగ్నౌకరణే ప్రాచీనావీతత్వోపవీతత్వయోర్యథా స్వసూత్రం వ్యవస్థా
ద్రష్టవ్యా । అత్రాహుతిత్రయమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిసోమయ
మానాం చ కృత్వాప్యాయనం ద్విజః । హవిర్దానేన విధివత్పశ్చాత్స
న్తర్పయేత్పితౄన్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆప్యాయనమ్ - హోమమితి యావత్ ।
స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అన్నం నిధాయ సమిధం జుహుయాజ్జాతవేద
సి । అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధా నమ ఇతి బ్రువన్ ॥ సోమాయ పితృమ
తే స్వధా నమ ఇతి బ్రువన్ । యమాయాఙ్గిరసాం పత్యే స్వధా నమ ఇతి బ్రు
వన్ ॥ ఇత్యేతే హోమమన్త్రాస్తు త్రయాణామనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇ
తి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జుహుయాద్వ్యఞ్జనక్షారవర్జమన్నం తతో
ద్విజః । అనుజ్ఞాతో ద్విజైస్తైస్తు త్రిః కృత్వో భరతర్షభ ॥ * ॥ ఇతి । అ
త్ర వ్యవస్థామాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్వాహా స్వధా నమస్సవ్యమ
పసవ్యం తథైవ చ । ఆహుతీనాం చ యా సంఖ్యా సావగమ్యా స్వసూత్రతః ॥*॥
ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరిష్య ఇత్యుక్త్వా తైరుక్తః క్రియ
తామితి । గృహ్యోక్తేనైవ విధినా హుత్వా పాత్రే ప్రదాపయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । హుత్వా - హుతశేషం పితృబ్రాహ్మణభోజనపాత్రేషు దద్యాన్న
వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణపాత్రేష్విత్యర్థః । తథా చ పురాణే — ॥ శ్లో ॥ హు
త్వావశిష్టమల్పాల్పం విప్రపాత్రేషు నిక్షిపేత్ । అగ్నౌకరణశేషం తు న ద
ద్యాద్వైశ్వదేవికే ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యోక్తేనైవ విధినేత్యుక్తత్వాదా
పస్తమ్బేన పార్వణప్రకృతిభూతే మాసిశ్రాద్ధే "యన్మే మాతా" ఇత్యా
దిమన్త్రాణామామ్నాతత్వాత్ "అన్నస్యోత్తరాభిర్జుహోత్యాజ్యా
హుతీరుత్తరాః" ఇతి చోదితత్వాచ్చాపస్తమ్బసూత్రిణామన్యసూత్రిణా

మివ పితృయజ్ఞధర్మకాగ్నౌకరణహోమో నయుక్తః। తథాచ సంగ్రహకా
రః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నీన్ధనాదిప్రతిపాద్యకర్మ కృత్వాఽఽజ్యభాగాన్తమ
థావదాయ । యస్మైతిమన్త్రైః ప్రతిమన్త్రమగ్నౌ కార్యస్తథా సప్తభిర
న్నహోమః ॥ స్వాహాదిమన్త్రైరపి సర్పిషాస్యుర్హోమాస్తతస్స్విష్టకృ
తంచ హుత్వా । భస్మవ్యపోహ్యాన్తరతోఽన్నహోమో లేపేతుద
ర్భస్య సమఞ్జనాది ॥ శేషంచ కృత్వా పరిషేచనాన్తం పాత్రేషు దద్యా
ద్ధుతశేషమన్నమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సప్తభిరన్నహోమా ఇత్యేకవర్గోద్దేశపార్వ
ణాభిప్రాయేణోక్తమ్, దర్శమహాలయాదౌ తు ఊహితమన్త్రసాహిత్యే
త్రయోదశసఙ్ఖ్యాసమ్పత్తేః । తత్రచ "యస్మై మాతామహీ ప్రలులోభ
తస్మై రేతో మాతామహో వవృజేతామ్, అన్తరన్యం మాతామహాద్దధే,
యస్మై మాతుః పితామహీ" ఇత్యేవమూహః కార్యః। అముష్మా ఇత్యత్ర మా
తామహాదేశ్చతుర్థ్యన్తతయా నామగ్రహణం కర్తవ్యమ్ । మాతామహ
మాతామహ్యోర్మృతాహశ్రాద్ధేచాపి న హోమః కర్తవ్యః । తథా
చ సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ యోజ్యాః పిత్రాదిశబ్దానాం స్థానే మాతామ
హాదికాః । అనాహుతౌ తథాస్పర్శే జలపిణ్డాదిదానకే ॥ యస్మై మాతా
మహీత్యాదితత్రోదాహరణం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్పర్శే - "ఏవ తేత
తమధుమానూర్మిః" ఇత్యాదిభిరన్నస్పర్శే, "మార్జయన్తామ్" ఇతి జల
దానే, "ఏతత్తేతత" ఇతి పిణ్డదానే చ, పిత్రాదిశబ్దస్థానే మాతామహా
దిశబ్దోహ్య ఇత్యర్థః । పితృసపిణ్డీకరణే జీవపితృకకర్తృకశ్రాద్ధే చ, యస్మై
పితామహీ ప్రలులోభ, పితామహో వవృజేతామ్, యస్మై పితుః పితామ
హీ పితుః ప్రపితామహీత్యేవమూహః । తస్మాత్ "ఋచాంనోహః" ఇ
త్యూహప్రతిషేధః ప్రకృతిభూతమాసిశ్రాద్ధవిషయః, "న ప్రకృతా
వూహో విద్యతే" ఇతి ప్రకృతావూహనిషేధాత్ । మాసిశ్రాద్ధవ్యతి
రిక్తేషు ద్విపితృకేణోహః కార్య ఇత్యేకే । ఏతదగ్నౌకరణం ప్రాచీనావీతి
నా కార్యం పైతృకత్వాత్ । తథాచాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అపరపక్షే
పిత్ర్యాణి ప్రాచీనావీతినాఽపసవ్యం దక్షిణతోఽపవర్గః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృ
త్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా పార్వణం హోమం శ్రాద్ధం కుర్యాద్ద్విజ

జో స్తమః । తచ్చాఛ్రాద్ధఘ్నాసురం జ్ఞేయం కర్తాచనరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

పరివేషణాదివిధిః

అథపరివేషణాదివిధిః । తత్ర తావదమత్రాణి సతి సమ్భవే “ భోజనే హైమరౌప్యాణి దైవే పిత్ర్యే యథాక్రమమ్ । ” ఇతి ప్రతిపాదితాని శ్రేష్ఠాని సమ్పాద్యాని , తేషామలాభే తైజసానీతి ఉపకల్పనిరూపణే ప్రతిపాదితమ్। తాని పాత్రాణి ద్విః ప్రక్షాలయేత్ । తథాచ బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ప్రక్షాల్య హస్తపాత్రాది పశ్చాదద్భిర్విధానవిత్ । ప్రక్షాలనజలం దర్భాం స్తిలైర్మిశ్రం క్షిపేచ్ఛుచౌ ॥ * ॥ ఇతి । హస్తనిర్మృష్టపాత్రాదీతి మధ్యమపదలోపిసమాసః , ప్రథమమపోఽనినీయ హస్తేన నిర్మృజ్యానన్తరం జలేనైవ ప్రక్షాలయేదిత్యర్థః , ఆదిశబ్దేన ఘృతాదిధారణార్థానిగృహ్యన్తే । ఏవం ప్రక్షాలితేషు పాత్రేషు చతురశ్రమణ్డలస్థాపితేషు హుతశేషం కిఞ్చిత్ప్రాచీనావీతీ పితృపాత్రేషు నిధాయ సమ్పాదితాన్ పదార్థాన్ పరివేషయేత్ । తథాచ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ హుత్వాఽగ్నౌ పరిశిష్టం తు పితృపాత్రేష్వనన్తరమ్ । నివేశ్యైవాపసవ్యేన పరివేషణమాచరేత్ ॥*॥ ఇతి । అపసవ్యేనేతి హుతశేషనివేశనేనాన్వేతి న పరివేషణేన । తథాచ కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యేన కర్తవ్యం పిత్ర్యం కర్మ విశేషతః । అన్నదానాదృతే సర్వమేవం మాతామహేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । అన్నదానమ్-పరివేషణమ్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యేన యస్త్వన్నం బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛతి । విష్ఠామశ్నన్తి పితరో దాతా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ స్వాహాజ్యశేషేణోపస్తరణాభిఘారే కుర్యాత్ “ ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరణశేషేణ యదన్నమభిఘారితమ్ । నిరఙ్గుష్ఠం చ యద్దత్తం న తత్ప్రీణాతి వై పితౄన్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । పరివేషణప్రకారో మనునా దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ పాణిభ్యాముపసఙ్గృహ్య స్వయమన్నస్య వర్ధితమ్ । విప్రాన్తికే పితౄన్ ధ్యాయఞ్ఛనకైరుపనిక్షిపేత్ ॥ యేకేనైవ తు హస్తేన యదన్నముపనీయతే । తద్విప్రలుమ్పన్త్యసురాస్సహసా దుష్టచేతసః ॥ * ॥ ఇతి । అన్నస్యవర్ధితమ్ - అన్నస్యపూర్ణమ్ , పరివేషణార్థపాత్రమిత్యర్థః । స్వయమితి వచనాత్స్వయం పరివేషణం ముఖ్యమ్, అతఏవ వాయుపురాణమ్ — ॥శ్లో॥

ఫలస్యానన్తతా ప్రోక్తా స్వయంతు పరివేషణే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు తత్రైవో
క్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ పరివేషణం ప్రశస్తం భార్యయా పితృకృత్తయే । పితృ
దేవమనుష్యాణాం స్త్రీ సహాయా యతః స్మృతా ॥ * ॥ ఇతి తదితరాపే
క్షయా వేదితవ్యమ్ । భార్యయాపి సవర్ణయైవ పరివేషణం కార్యమ్ । తథా
చ నారాయణః — ॥ శ్లో ॥ యద్ద్రవ్యం యత్పవిత్రంచ యత్పిత్ర్యం
యత్సుఖావహమ్ । ద్విజాదిభ్యస్సవర్ణాయా హస్తేనైవతుదీయతే ॥ * ॥
ఇతి । హస్తేన - హస్తద్వయేనేత్యర్థః, " ॥ శ్లో ॥ ఉభాభ్యామపి హస్తా
భ్యామాహృత్యపరివేషయేత్ । " ఇతి స్మరణాత్ । హస్తద్వయేనాపి న
సాక్షాద్దేయమ్, కింతు దర్వ్యాదిద్వారా । అతఏవ వృద్ధశాతాతపః —
॥ శ్లో ॥ హస్తదత్తాస్తుయేఽస్నేహాలవణవ్యఞ్జనాదయః । దాతారం నోపతి
ష్ఠన్తి భోక్తా భుఞ్జీతకిల్బిషమ్ ॥ నాపవిత్రేణహస్తేన నైకేన నవినాకుశమ్ ।
నాయసేనాయసేనైవ శ్రాద్ధేతుపరివేషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆయసే - అ
యోమయేపాత్రే, నైవపరివేషయేదిత్యర్థః । ప్రశస్తాని పరివేషణపాత్రా
ణ్యాహవిష్ణుః — ॥ వా ॥ ఘృతాదిదానే తైజసాని పాత్రాణి ఫల్గుపా
త్రాణివా ప్రశస్తాని । అత్రచపితృగాథాభవతి ॥ శ్లో ॥ సౌవర్ణ రాజతా
భ్యాంచ ఖాడ్గేనౌదుమ్బరేణవా । దత్తమక్షయతాంయాతి ఫల్గుపాత్రేణ
వాపునః ॥ * ॥ ఇతి । ఖాడ్గేన - ఖడ్గమృగశృఙ్గకృత దర్వ్యాదినా, ఫల్గు
పాత్రేణ - కాకోదుమ్బరికాఖ్యదారుకృత దర్వ్యాదినా । అనిషిద్ధదర్వ్యా
ద్యసమ్భవే చన్ద్రికాయాముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృత్వావాన్తరితం దేయం
పర్ణేనాథతృణేనవా ॥ * ॥ ఇతి । హస్తేనాహృత్యదానస్య నిషిద్ధత్వాత్పర్ణ
ణాదినాఽన్తరితం కృత్వా దేయమిత్యర్థః । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ పాకం
సర్వముపానీయ సంవేద్యచపృథక్పృథక్ । విధినాదైవపూర్వంతు పరివేషణ
మారభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంవేద్య - భోక్తౄణామన్నగుణాన్సంవేదితాన్
కృత్వేత్యర్థః, " ॥ శ్లో ॥ భక్ష్యభోజ్యగుణానుక్త్వా భోజయేద్బ్రాహ్మ
ణాంశ్ఛనైః । " ఇతిబృహస్పతిస్మరణాత్ । పురాణే — ॥ శ్లో ॥ తప్య
మానాస్తపస్తీవ్రం ప్రేషితా బ్రహ్మశాసనాత్ । విశ్వేదేవాస్తురక్షార్థం పి
తృయజ్ఞేషుసర్వదా ॥ అతఃపూర్వం ప్రదాతవ్యం తేభ్యోఽన్నం పితృక

ర్వాణి ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ గుణాంశ్చసూపశాకాద్యాన్ ప
యోదధిఘృతంమధు । విన్యసేత్ప్రయతస్సమ్యగ్భూమావేవ సమాహి
తః ॥ * ॥ ఇతి । గుణాన్ - అన్నానుగ్రాహకతయాగుణభూతాన్ సూ
పాదీన్, భూమావిహి తేషు స్వల్పభాజనేషు ప్రక్షిపేన్నప్రధానాన్న
గ్రహమహాభాజనే నిహితేష్విత్యర్థః । తథాచహారీతః — ॥ వా ॥ భూమా
వేవనిదధ్యాన్నోపర్యుపరిపాత్రాణి ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదంవ్యా
ఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ యాన్యుపరిపాత్రాణి మహాభాజనోపరి నిధేయా
ని ఘృతాద్యాధారభూతాని స్వల్పపాత్రాణితాని శ్రాద్ధే భూమావేవ
నిదధ్యాన్నమహాభాజనస్యోపరి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥శ్లో॥ భో
జ్యపాత్రేనాజ్యసాగ్రముపపాత్రేషునిక్షిపేత్ భోజ్యేనిక్షిప్యచేచ్ఛ్రాద్ధే-
సురాపానసమంహితత్ ॥ అన్నేచపాయసేచైవ సూపేచస్థాపితంఘృత
మ్ । మోహాద్యదిచభుఞ్జీత సురాపాయిసమోభవేత్ ॥ సూపంచ పాయ
సంచాజ్యం దద్యాద్భోక్తుశ్చదక్షిణే । తైలపక్వంతథా వామే శేషేష్వనియ
మఃస్మృతః ॥ * ॥ ఇతి .

॥ పాత్రాభిమన్త్రణాది ॥

సమ్పాదితంసర్వం పాత్రేషు ప్రక్షిప్య పాత్రాభిమన్త్రణంకు
ర్యాత్ । తదాహప్రచేతాః — ॥ వా.॥ సర్వంప్రకృతందత్వా పాత్ర
మాలభ్యజపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రవిశేషమాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥శ్లో॥
దత్వాఽన్నం పృథివీ తేపాత్రమితిపాత్రాభిమన్త్రణమ్ । కృత్వేదం వి
ష్ణురిత్యన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “పృథివీ తేపాత్రమ్”
ఇత్యాదినామన్త్రేణపాత్రాభిమన్త్రణంకృత్వా “ఇదంవిష్ణుః” ఇత్యనయ
ర్చాఽన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశయేదిత్యర్థః । కాత్యాయనః— ॥ వా ॥ వై
ష్ణవ్యర్చాయజుషాద్విజాఙ్గుష్ఠమన్నేఽవగాహ్య ॥ * ॥ ఇతి । యమస్తుసా
ర్థవాదకమఙ్గుష్ఠనివేశనవిధిం వదన్నత్రవినియుక్తయజుర్మన్త్రస్వరూపమా
హ — ॥ శ్లో ॥ అఙ్గుష్ఠమాత్రో భగవాన్ విష్ణుఃపర్యటతేమహీమ్ । రా
క్షసానాంవధార్థాయ కోపవాన్ప్రహరిష్యతి ॥ తస్మాచ్ఛ్రాద్ధేషు సర్వే
షు హ్యఙ్గుష్ఠగ్రహణంస్మృతమ్ । విష్ణోర్హవ్యంచకవ్యంచబ్రూయాద్రక్షేతి

చక్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర దైవేఽన్నేఅఙ్గుష్ఠనివేశనాత్ప్రాక్ “ విష్ణోహ
వ్యంరక్షస్వ ” ఇతియజుర్వ్యాహ్రియాత్ , పిత్ర్యేఅన్నే “ విష్ణోకవ్యంర
క్షస్వ ” ఇతియజుర్వ్యాహ్రియాదిత్యర్థః । అత్రవృద్ధాచారానుసారీప్రయోగః ।
॥ వా ॥ భోజనపాత్రేష్వాపస్తీర్య పిత్రాదిపాత్రేషు హుతశేషంనిధాయస
ర్వేషుపాత్రేష్వన్నాని దత్త్వాఽఘ్యార్ఘ్యపాత్రస్యాధస్తాదుపరిష్టాచ్చద
ర్భాన్నిక్షిపేత్ । “ ఏషతేతత ” ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైః ప్రతిపురుషంక్రమా
త్పిత్రాది పాత్రప్రదత్తపదార్థోపస్పర్శనం కేచిదిచ్ఛన్తి , అపరేతు హోమా
నాన్తరమ్, “ ఏషతేతత ” ఇత్యాదిభిస్సర్వాన్నాభిమర్శనమాహుః ,
“ సర్వముత్తరైరభిమృశేత్ క్లృప్తాన్ప్రతిపురుషమ్ ” ఇత్యాపస్తమ్బ
స్మరణాత్ । తతఉపవీతీదక్షిణంజాన్వాచ్య ఉదఙ్ముఖః ప్రథమం దేవార్థ
మన్నమభ్యుక్షణేనావోక్ష్య పాత్రమాలభ్య “ పృథివీతేపాత్రమ్ ” ఇత్య
భిమన్త్ర్య “ ఇదంవిష్ణుర్విచక్రమే ” ఇత్యృచా “ విష్ణోహవ్యంరక్షస్వ ”
ఇతియజుషాచద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య , ప్రాచీనావీతీ సవ్యంజాన్వాచ్య ద
క్షిణాముఖఃపిత్ర్యంపరివిష్టమన్నమభ్యుక్షణేనావోక్ష్య పాత్రమాలభ్యజ
పాద్యఙ్గుష్ఠనివేశనాన్తంకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఏతచ్ఛద్దేవేపిత్ర్యేచ బ్రాహ్మణా
నేకత్వేప్రతిబ్రాహ్మణపాత్రంకార్యమ్ , “ ఏకైకస్యాథపాత్రస్య గృ
హీత్వాఽఙ్గుష్ఠమాదరాత్ ” ఇతిస్మృతేః .

అనన్తరకర్తవ్యమాహవిష్ణుః — ॥ వా ॥ నమోవిశ్వేభ్యోదేవే
భ్యఇత్యన్నమాదౌప్రాఙ్ముఖయోర్నివేదయేత్ , పిత్రేపితామహాయప్రపి
తామహాయచ నామగోత్రాభ్యాముదఙ్ముఖేషు ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశ
తిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాలమ్భంద్విజఃకుర్యాదిదంవోఽన్నమితీర
యన్ ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రాలమ్భనం వామహస్తేనకృత్వా అన్నత్యాగా
త్పాత్రమనుత్సృజన్నేవ “ విశ్వేదేవాఇదంవోఽన్నమ్ ” ఇత్యుచ్చార
యన్నన్నత్యాగంకుర్యాదిత్యర్థః । వైశ్వదేవికాన్నత్యాగప్రకారమాహా
త్రిః — ॥ శ్లో ॥ హస్తేనముక్తమన్నాద్యమిదమన్నమితీరయేత్ । స్వాహే
తిచతతఃకుర్యాత్స్వసత్తావినివర్జనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరివేషకహస్తేనముక్తం
పరివిష్టమన్నాద్యం ఇదమన్నమితి విశ్వేభ్యోదేవేభ్యఇతి దేవతోద్దేశకశబ్దో

చ్చారణానన్తరం ఉచ్చారయేత్ , తతఇదమన్నమిత్యుదీరణానన్తరం హవి
ర్దానప్రకాశకం స్వాహేతి మన్త్రముచ్చారయేత్ , తతోనమమేతిస్వ
త్వపరిత్యాగం కుర్యాదిత్యర్థః । పిత్రాదిభ్యోఽన్నత్యాగప్రకారమపి సఏ
వాహ — ॥ శ్లో ॥ గోత్రసమ్బన్ధనామానిఇదమన్నంతతస్స్వధా । పితృ
క్రమాముదీర్యేతి స్వసత్తాంవినివర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ॥ పిత్రాదిక్రమాద్గో
త్రసంబన్ధనామోచ్చారణపూర్వకం దేవతోద్దేశంకృత్వా "ఇదమన్నమ్"
ఇతిప్రదేయద్రవ్యంనిర్దిశ్య "స్వధా" ఇతి కవ్యదానప్రకాశకమన్త్రము
చ్చార్య "నమమ" ఇతి స్వత్వపరిత్యాగంకుర్యాదిత్యర్థః । సఙ్గ్రహే
॥ శ్లో ॥ అన్నంబ్రహ్మాత్మకంధ్యాత్వా ద్విజమాత్మానమేవచ । శ్రాద్ధభూ
మింగయాంధ్యాత్వా భోక్తారంచగదాధరమ్ ॥ ఉదీర్య గోత్రసంబన్ధ నా
మానిచతతఃపరమ్ । ఇదమన్నంతతస్స్వాహా స్వధాశబ్దాయథోచితమ్ ॥ ఉ
దీర్యచనమశ్శబ్దం నమమేతితతోవదేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రప్రయోగశ్చన్ద్రి
కాదావుక్తః — ॥ వా ॥ అన్నేఽఙ్గుష్ఠనివేశనానన్తరం దక్షిణహస్తేనయ
వసహితముదకమాదాయ సవ్యహస్తేన పాత్రమాలభ్య ఇదమన్నంహవి
ర్బ్రాహ్మణఆహవనీయార్థే ఇయంభూర్గయా అయంభోక్తాబ్రాహ్మ
ణోగదాధరఃపురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకేభ్యో విశ్వేభ్యోదేవేభ్య ఇదంపరివిష్ట
మన్నమాతృప్తేఃపరివేక్ష్యమాణంచస్వాహానమమేతిత్యక్త్వా, భాజనసమీ
పే యవసహితముదకంనినీయ భక్త్యాప్రణామంకుర్యాత్ । తతః పైతృక
బ్రాహ్మణసన్నిధౌ దక్షిణాముఖఉపవిశ్య దక్షిణహస్తేనతిలానుదకంచాదా
య వామహస్తేనపాత్రమాలభ్య బ్రాహ్మణోగదాధరఇత్యన్తముక్త్వా అ
స్మత్పిత్రేఅముకగోత్రాయాముకశర్మణే వసురూపాయఇదం పరివిష్టమ
న్నమాతృప్తేః పరివేక్ష్యమాణంచ స్వధానమోనమమేతి త్యక్త్వా భాజన
సమీపే తిలసహిత జలంనినీయ ప్రణామం కుర్యాత్ , పితామహాయాము
కశర్మణే రుద్రరూపాయప్రపితామహాయాముకశర్మణే ఆదిత్యరూపా
యేతివిశేషః ॥ * ॥ ఇతి । " అదత్తమన్నం విప్రస్తు పాణినాస్పృశతేయ
ది । త్రయస్తేనరకంయాన్తి దాతాభోక్తాతథాపితా ॥ " ఇతిస్మృత్యన్తర
మ్ । అత్రవిష్ణుపురాణమ్ — ॥ శ్లో ॥ పితాపితామహశ్చైవ తథైవప్రపి

తామహః । తృప్తిం ప్రయాన్తు మే భక్త్యా యన్మయైతదుదాహృతమ్ ॥ యజ్ఞేశ్వరో హవ్యసమస్తకవ్యభోక్తాఽవ్యయాత్మా హరిరీశ్వరోఽత్ర । తత్సన్నిధానాదపయాన్తు సద్యో రక్షాంస్యశేషాణ్యసురాశ్చ సర్వే ॥ * ॥ ఇతి । పురాణాన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఈశానవిష్ణుకమలాసనకార్తికేయవహ్నిత్రయార్కరజనీశగణేశ్వరాణామ్ । క్రౌఞ్చామరేన్ద్రకలశోద్భవకాశ్యపానాం పాదాన్నమామి సతతం పితృముక్తిహేతోః ॥ ఏకోఽపి విష్ణుర్మహద్భూతం పృథగ్భూతాన్యనేకశః । త్రీఁల్లోకాన్ వ్యాప్య భూతాత్మా భుఙ్క్తే విశ్వభుగవ్యయః ॥ * ॥ ఇతి .

అనన్తరకృత్యమాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ అన్నహీనం క్రియాహీనం మన్త్రహీనం చ యద్భవేత్ । సర్వమచ్ఛిద్రమిత్యుక్త్వా తతో యత్నేన భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । "అచ్ఛిద్రం జాయతామ్" ఇత్యేతావదేవ బోధాయనేనోక్తమ్ । ఏతచ్చ ప్రాగేవాపోశనదానాద్వక్తవ్యమ్, "॥ శ్లో ॥ ఆపోశనకరాగ్రాణామచ్ఛిద్రస్య తు భాషణాత్ । నిరాశాః పితరో యాన్తి దైవైస్సహ న సంశయః ॥" ఇతి ప్రచేతస్స్మరణాత్ .

అనన్తరకర్తవ్యమాహ పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీం త్రిస్సకృద్వాపి జపేద్వ్యాహృతిపూర్వికామ్ । మధు వాతా ఇతి తృచం మధ్విత్యేతత్త్రికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఆపోశనం ప్రదాయాథ సావిత్రీం త్రిర్జపేదథ । మధు వాతా ఇతి తృచం మధ్విత్యేతత్త్రికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపోశనదానవిధానాన్నిత్యభోజనాశ్రిత నియమాః పరిషేచనప్రాణాహుత్యాదయో భోక్తౄణామత్రాపి సన్తీతి గమ్యతే । అత ఏవ కస్యచిద్భోజననియమస్యాత్ర ప్రతిషేధార్థమ్, తదనుష్ఠానే దోషమాహ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ పితౄణామన్నమాదాయ బలిం యస్తు ప్రయచ్ఛతి । స్తేయేన బ్రాహ్మణస్తేన ససర్వస్తేయకృద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బలిమ్ - "॥ శ్లో ॥ భోజనాత్కిఞ్చిదన్నాగ్రం ధర్మరాజాయ వై బలిః ।" ఇత్యుక్తమిత్యర్థః । అత్రిరపి — ॥ శ్లో ॥ దత్తే వాప్యథవాఽదత్తే భూమౌ యో నిక్షిపేద్బలిమ్ । తదన్నం నిష్ఫలం యాతి నిరాశైః పితృభిర్గతైః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆపోశనే ధార్యమాణే యస్తు భూమౌ జలం

క్షిపేత్ । తదన్నమాసురం ప్రోక్తం నదాతుః పారలౌకికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । "॥ శ్లో ॥ ఆపోశనం న గృహ్ణీయాత్స్వయమేవ నృపోత్తమ । అన్యైర్దక్షిణపార్శ్వస్థైరన్నస్యోపరి గృహ్యతామ్ ॥" ఇతి బ్రహ్మాణ్డపురాణమ్.

ప్రాణాహుత్యనన్తర కర్తవ్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సవ్యాహృతికాం గాయత్రీం మధువాతా ఇతి త్ర్యృచమ్ । జప్త్వా యథాసుఖం వాచ్యం భుఞ్జీరంస్తేపి వాగ్యతాః ॥ * ॥ ఇతి । యథాసుఖమిత్యత్ర జుషధ్వమిత్యధ్యాహారః । అతఏవ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ జుషధ్వమితి తేచోక్తాస్సమ్యగ్విధృతభాజనాః । కృతమౌనాస్సమశ్నీయురాపోశానాదనన్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విధృతభాజనాః - వామహస్తధృతభోజనపాత్రా ఇత్యర్థః । ఏతచ్చాన్ననివేదనప్రభృతికర్తవ్యమ్ । యదాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఉభయోర్హస్తయోర్ముక్తం పితృభ్యోఽన్నం నివేదితమ్ । తదన్నం సంప్రతీచ్ఛన్తి హ్యసురా నష్టచేతసః ॥ తస్మాదశూన్యహస్తేన కుర్యాదన్నముపస్థితమ్ । భాజనం తు సమాలభ్య తిష్ఠేదోచ్ఛేషణాద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గుష్ఠనివేశనప్రభృతి భోజనసమాప్తిపర్యన్తం వామహస్తేన భాజనమపరిత్యజన్నేవ వర్తేత, కణ్డూయనాద్యర్థం వామహస్తవ్యాపారసమయే తు దక్షిణహస్తేన భోజనపాత్రం సమాలభ్య వర్తేతేత్యర్థః । అఙ్గుష్ఠనివేశనాత్పూర్వం భోక్త్రాఽన్నస్పర్శో న కర్తవ్యః, "అన్నస్పర్శో న కర్తవ్యః ప్రాగఙ్గుష్ఠనివేశనాత్" ఇతి స్మృతేః । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ తతోఽన్నం మృష్టమత్యర్థమభీష్టమతిసత్కృతమ్ । దత్వా జుషధ్వమిచ్ఛాతో వాచ్యమేతదనిష్ఠురమ్ ॥ భోక్తవ్యం తైశ్చ తచ్చిత్తైర్మౌనిభిస్సుముఖైస్సుఖమ్ । అక్రుధ్యతాచాత్వరతా దేయం తేనాపి భక్తితః ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ సఙ్కల్ప్య పితృదేవేభ్యస్సావిత్రీం మధుమజ్జపః । శ్రాద్ధం నివేద్యాపోశనం జుషిష్వేతి శేషోఽథ భోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

అభిశ్రవణమ్

భోజనోపక్రమాదనన్తర కర్తవ్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ అశ్నత్సు జపేద్వ్యాహృతిపూర్వాం గాయత్రీం సప్రణవాం సకృత్త్రిర్వా రక్షోఘ్నీః పిత్ర్యమన్త్రాన్ పురుషసూక్తమప్రతిరథమన్యాని చ పవిత్రాణి ॥ * ॥ ఇతి । రక్షోఘ్నీః - "కృణుష్వపాజః ప్రసితిన్న పృథ్వీ

మ్ " ఇత్యాద్యా ఋచః, పిత్ర్యమన్త్రాః - " ఉదీరతామవర ఉత్పరా
సః " ఇత్యాదయః, అప్రతిరథమ్ " ఆశుశ్శిశానః " ఇతిసూక్తమ్ । మ
నురపి — ॥ శ్లో ॥ స్వాధ్యాయం శ్రావయేత్పిత్ర్యే ధర్మశాస్త్రాణిచై
వహి । ఆఖ్యానానీతిహాసాంశ్చ పురాణాన్యఖిలానిచ ॥ * ॥ ఇతి । యా
జ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అన్నమిష్టం హవిష్యంచ దద్యాదక్రోధనోఽత్వరః ।
ఆతృప్తేస్తు పవిత్రాణి జప్త్వా పూర్వజపంతథా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విజ్ఞా
నేశ్వరః — ॥ వ్యా ॥ ఆతృప్తేః, పవిత్రాణి - శ్రీపురుషసూక్తపవమానప్ర
భృతీని, జప్త్వా, తృప్తిం జ్ఞాత్వా, పూర్వోక్తజపంచ - " సవ్యాహృతి
కాంగాయత్రీం మధువాతా ఇతిత్ర్యృచమ్ " ఇత్యుక్తం జపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సా
యణీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభోజనకాలేతు కర్తా భ్రాతా సుతోఽపివా ।
దౌహిత్రో వాఽథపౌత్రో వా సపిణ్డో వా విచక్షణః ॥ యస్త్వభిశ్రావయే
ద్భోక్తౄంస్తచ్ఛ్రాద్ధం పావనంభవేత్ । అన్యం వాఽఽహూయతం వృ
త్వా శ్రావయేత్తన్నిరీక్షయేత్ ॥ శ్రాద్ధక్రియాసమాప్తౌతు ప్రదద్యాజ్జ
పవక్షిణామ్ । అత్యుచ్చైరతిశీఘ్రంచ హిత్వైవ శ్రావయేద్బుధః ॥ రక్షో
ఘ్నం పైతృకం చైవ దివాకీర్త్యయుతం తథా । వైష్ణవం త్రిసుపర్ణంచ నాచి
కేతం తథాపఠేత్ ॥ రక్షోఘ్నాదిజపేఽశక్తో జపేత్పురుషసూక్తకమ్ । త
త్రాప్యశక్తో గాయత్రీ మాతృప్తేరసకృజ్జపేత్ । ఏకోద్దిష్టే చ సాపిణ్డ్యే షోడ
శేష్వనుమాసికే ॥ ఏషు న శ్రావయేత్సూక్తమన్యత్ర శ్రావయేద్బుధః ॥ * ॥
ఇతి । " ॥ శ్లో ॥ అభిశ్రవణహీనం యచ్ఛ్రాద్ధం కుర్వీత మూఢధీః । తదన్నం
మాంసతుల్యం స్యాత్తద్గేహమసురాలయమ్ ॥ " ఇతిస్మృత్యన్తరమ్ । స్మృ
త్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖే గయాశ్రాద్ధే నవశ్రాద్ధే చ మాసికే । స
పిణ్డీకరణశ్రాద్ధే న జపేత్పితృసూక్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జపోయముపవీతినా క
ర్తవ్యః, అత ఏవ జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యేన కర్తవ్యం సర్వం శ్రా
ద్ధం యథావిధి । సూక్తస్తోత్రజపం ముక్త్వా విప్రాణాం చ విసర్జనమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

॥ దాతృభోక్తృనియమాః ॥

దాతృభోక్తృనియమమాహ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అపేక్షి
తం యోనదద్యాచ్ఛ్రాద్ధార్థముపకల్పితమ్ । కృపణో మన్దబుద్ధిస్తు నచ శ్రా
ద్ధఫలం లభేత్ ॥ అపేక్షితం యాచితవ్యం శ్రాద్ధార్థముపకల్పితమ్ । నయా

చ తేద్విజో మూఢస్స భవేత్పితృఘాతుకః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపేక్షితం ద్విజో మోహాద్వాజ్ఞానో యో న యాచతే । అపేక్షితం యో న దద్యాత్తావుభౌ పితృఘాతుకౌ ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అవశ్యమర్థయేచ్ఛ్రాద్ధే పిత్రర్థముపకల్పితమ్ । న యాచతే ద్విజో మూఢస్స భవేత్పితృఘాతుకః ॥ అపేక్షితం యో న దద్యాచ్ఛ్రాద్ధార్థముపకల్పితమ్ । అథ కృచ్ఛ్రాసు ఘోరాసు తిర్యగ్యోనిషు జాయతే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు యమేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రాద్ద్వాదశరాత్రేణ ముచ్యతే కర్మణస్తతః । తస్మాద్ద్విర్ద్వా నైవ దద్యాన్న యాచేన్న చ దాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, యదప్యుక్తం వాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ యాచతే యది దాతారం బ్రాహ్మణోఽజ్ఞానదుర్బలః । పితరస్తస్య కుప్యన్తి దాతుర్భోక్తుర్న సంశయః ॥ * ॥ ఇతి, తచ్ఛ్రాద్ధార్థమకల్పితవస్తువిషయమ్, సామాన్యేనాభిధానాత్ । శ్రాద్ధార్థముపకల్పిత వస్తువిషయత్వేఽపి అత్యన్తాధికం దాతా న దద్యాద్భోక్తా చ న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ । తథా చ శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ వా ॥ నాత్యధికం దద్యాన్న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అనపేక్షితవస్తునో నివారణప్రకారమాహ నిగమః — ॥ శ్లో ॥ నాన్నపానాదికం శ్రాద్ధే వారయేన్ముఖతః క్వచిత్ । అనిష్టత్వాద్బహుత్వాచ్చ వారణం హస్తసంజ్ఞయా ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖలిఖితావపి — ॥ వా ॥ అన్నపానం ప్రభూతమితి న బ్రూయురన్యత్ర హస్తసంజ్ఞాయాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం యాచనమపి న ముఖతః కుర్యాత్, "॥ శ్లో ॥ యాచనం ప్రతిషేధశ్చ కర్తవ్యం హస్తసంజ్ఞయా ।" ఇతి స్మృతేః, మౌనభఙ్గప్రసఙ్గాచ్చ । అపేక్షితం వస్తు దదామీత్యుక్త్వా న దద్యాత్ । తథా చ యమః — ॥ శ్లో ॥ యావద్ధవిష్యం భవతి యావదిష్టం ప్రదీయతే । తావదశ్నన్తి పితరో యావన్నాహ దదామ్యహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరివిష్టవస్తుషు యన్నిరవశేషతయా భుక్తం యచ్చ భోక్తుం పునర్గృహ్యతే తత్తస్యేష్టమిత్యనుమాయ ప్రదర్శ్య ప్రతిషేధసూచనాభావే దేయమ్, తథా చ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ యద్యద్రోచేత విప్రేభ్యస్తత్తద్దద్యాదవిమత్సరీ । న చాత్యన్తాధికం దద్యాద్దదామీతి న కీర్తయేత్ ॥ ఆనీయ దర్శయేద్ద్రవ్యం ... ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అన్నపాదగ్రే జ్ఞాత్వేచ్ఛాం పరివేషయేత్ ॥

నకశీతోదం దద్యాదేవావలోకితః । వక్తవ్యే కారణే సంజ్ఞాం కుర్వన్భుఞ్జీత పాణినా ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ నిరాశోఽనిత్యభుగ్విప్రశ్శ్రాద్ధకర్తాఽథయాచితః । విష్ణుస్సర్వాత్మకో భుఙ్క్తే ఇతి మత్వానదోషభాక్ ॥ నచాశ్రుపాతయేజ్జాతు నశుక్తాఙ్గిరమీరయేత్ । నచోదీక్షేతభుఞ్జానం నచకుర్వీతమత్సరమ్ ॥ నదీనో నాపివాక్రుద్ధో నచైవాన్యమనానరః । ఏకాగ్రమాధాయమనశ్శ్రాద్ధంకుర్యాత్సదాబుధః ॥ * ॥ ఇతి । శుక్తామ్ - నిష్ఠురామ్ । మనుః — ॥ శ్లో ॥ నాస్రమాపాతయేజ్జాతు నకుప్యేన్నానృతం వదేత్ । నపాదేనస్పృశేదన్నంనచైతదవధూనయేత్ ॥ అస్రంగమయతిప్రేతాన్ కోపోఽరీననృతంశునః । పాదస్పర్శస్తు రక్షాంసి దుష్కృతీరవధూననమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్రమ్ - బాష్పః, తదన్నమ్, ప్రేతాన్ - పిశాచాన్, గమయతి, నయతీత్యర్థః । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ క్రోధేనైవచయద్దత్తం యద్దత్తం త్వరయాపునః । యాతుధానావిలుమ్పన్తి జల్పయావాచోపపాదితమ్ ॥ స్విన్నగాత్రోనతిష్ఠేత్తు సన్నిధౌచద్విజన్మనామ్ ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ భక్ష్యభోజ్యాని చోష్యాణి పేయ లేహ్యయుతానిచ । సర్వశ్రేష్ఠానియోదద్యాత్సర్వశ్రేష్ఠో భవేన్నరః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మృత్పాత్రగతమర్ఘ్యంచ మృత్తికాగన్ధలేపనమ్ । మార్జారోచ్ఛిష్టశేషంచ నిరాశాః పితరోగతాః ॥ నవదేన్మానుషీంవాచం నచైవాశ్రూణిపాతయేత్ । తర్జన్యాం రజతం ధృత్వా యత్పితృభ్యః ప్రదీయతే ॥ అన్తోస్తిపరమాణూనామస్యాన్తోనహివిద్యతే । శ్రాద్ధకర్తా వృతానాంచేత్పఙ్క్త్యావన్యంతుభోజయేత్ ॥ పితరస్తస్యషణ్మాసంచణ్డాలోచ్ఛిష్టభోజినః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుమనువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణం భిక్షుకంవాపి భోజనార్థముపస్థితమ్ । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతశ్శక్తితః ప్రతిపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, యదపిస్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉపవిష్టేషువిప్రేషు యద్యాగచ్ఛేద్ద్విజోఽతిథిః । నిమన్త్రితైరనుజ్ఞాతః కామంతమపిభోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తత్, పఙ్క్త్యన్తరేతద్దైవభోజనీయత్వపరమ్ । అతఏవచన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ యదాఽతిథిర్భోజనార్థముపవిష్టస్తదాతం గన్ధపుష్పాదిభిరభ్యర్చయిత్వాపితృభ్యోఽ

న్న త్యాగానన్తరమస్మై బ్రాహ్మణాయ విష్ణురూపాయ శివరూపాయ వేదగాన్నం పరివిష్టమాత్రం పైతృపరివేష్యమాణంచ న మమేతి తదర్థం పరివిష్టమన్నం త్యజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్నపానదాతా లవణాదిషు న్యూనాధిక్యాభావేన హవిషస్సాద్గుణ్యంపునః ప్రదానార్థం నపృచ్ఛేదిత్యాహశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనియుక్తా భుఞ్జానాన్నపృచ్ఛేల్లవణాదిషు । ఉచ్ఛిష్టాః పితరోయాన్తి పృచ్ఛతో నాత్ర సంశయః ॥ బాహుః పతతి దాతుర్వై జిహ్వా భోక్తుస్తు ఛిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి.

శ్రీ భోక్తృనియమాః

భోక్తృనియమమాహ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ పీత్వాఽఽపోశనమశ్నీయాత్పాత్రే దత్తమగర్హితమ్ । సర్వేన్ద్రియాణాం చాపల్యం నకుర్యాత్పాణిపాదయోః ॥ * ॥ ఇతి । భోజనార్థవ్యాపారాదధికవ్యాపార ఇన్ద్రియాణాంచాపల్యమ్, తత్ర దోషమాహహారీతః — ॥ శ్లో ॥ ఉద్ధృత్య పాణిం విహరేత్ సక్రోధో విస్మయాన్వితః । శ్రాద్ధకాలేతుయద్భుఙ్క్తే న తత్ప్రీణాతి వై పితౄన్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ పాదేన పాదమాక్రమ్య యోభుఙ్క్తేఽనాపది ద్విజః । నైవాసౌ భోజ్యతే శ్రాద్ధే నిరాశాః పితరోగతాః ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేఽపి — ॥ వా ॥ తూష్ణీంభుఞ్జీరన్నవిలోకయమానా అనుద్ధృత్య పాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తూష్ణీమ్ - వాగ్వ్యాపారమన్తరేణ, అవిలోకయమానాదిశ ఇత్యర్థః । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ అత్యుష్ణమన్నం సర్వంస్యాద్భుఞ్జీరంస్తేచవాగ్యతాః । నచ ద్విజాతయోబ్రూయుర్దాత్రా పృష్టా హవిర్గుణాన్ ॥ యావదుష్ణంభవత్యన్నంయావదశ్నన్తి వాగ్యతాః । తావద్ధిపితరోఽశ్నన్తి యావన్నోక్తాహవిర్గుణాః ॥ * ॥ ఇతి। వాగ్యమనవిధానాదేవ హవిర్గుణావచనేసిద్ధేపునర్నిషేధో హస్తసఙ్కేతేనాపి హవిర్గుణసూచననిషేధార్థః । యదాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ హుంకారేణాపి యోబ్రూయాద్ధస్తాద్వాపి గుణాన్వదేత్ । భూతలాచ్చోద్ధరేత్పాత్రం ముఞ్చేద్ధస్తేనవాపితత్ ॥ ప్రౌఢపాదోబహిఃకక్షో బహిర్జానుకరోఽథవా । అఙ్గుష్ఠేనవినాశ్నాతి ముఖశబ్దేనవాపునః ॥ పీతావశిష్టంతోయాది పునరుద్ధృత్యవాపిబేత్ । ఖాదితార్ధంపునః ఖాదేన్మోదకాదిఫలాదివా ॥ ముఖేనవాధ

మేదన్నం నిక్షిపేద్భాజనేఽపి వా । ఇత్థమన్నం ద్విజశ్శ్రాద్ధే భుక్త్వాఽగ
చ్ఛత్యధోగతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । భూతలాత్పాత్రోద్ధరణే దోషః అన్నాధా
రమహాభాజనవిషయః, ప్రౌఢపాదః - ఆసనాద్యారోపితపాదః, బహిఃక
క్షః - ఉత్తరవాసో బహిర్భూతకక్షః ఇత్యర్థః । వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥
ఆసనే పాదమారోప్య యోభుఙ్క్తే తుద్విజోత్తమః । హన్తి దైవం చ పిత్ర్యం
చ తదన్నం తు ప్రజాం పశూన్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ న
స్పృశేద్వామహస్తేన భుఞ్జానోఽన్నం కదాచన । న పాదౌ న శిరో వస్తిం న
పదా భాజనం స్పృశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాంసా
పూపఫలేక్ష్వాదిదన్తచ్ఛేదైర్న భక్షయేత్ । గ్రాసశేషం న పాత్రేఽస్యేత్పీ
తశేషం తు నోత్పిబేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గ్రాసశేషమ్ - ఆస్యార్పితగ్రాసశేష
మ్, భోజనపాత్రే న నిక్షిపేదిత్యర్థః । సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ అక్రోధనోఽగ
ర్వః సమ్యగదాద్యద్యత్స్వస్య రోచతే । ఆతృప్తేర్భోజనం తేషాం కామతోఽ
నవశేషణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే భుఞ్జన్ ద్విజో
యస్తు బహుభాషీ మితాశనః । స పాపీ నరకం యాతి శ్రాద్ధహన్తా భవేద్ధ్రు
వమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ న కిఞ్చిద్వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధే నియుక్త
స్తు ద్విజోత్తమః । న మాంసం ప్రతిషేధేత న చాన్యస్యాన్నమీక్షయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ దన్తచ్ఛేదం హస్తపానం వర్జయేచ్చాతి
భోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హస్తపానమ్ - హస్తేన పేయాదిపానమ్, వర్జయే
త్, అపి తు లఘుపాత్రేణైవ కుర్యాత్ । అతిభోజనమ్ - తృప్తౌ సత్యామ
పి భోజనమిత్యర్థః । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ భోజనం తు న నిశ్శేషం కుర్యా
త్ప్రాజ్ఞః కథఞ్చన । అన్యత్ర దధ్నః క్షీరాద్వా క్షౌద్రాత్సక్తుభ్య ఏవ
చ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు జమదగ్నినోక్తమ్ — ॥ వా ॥ న నిన్దేయుర్నావశేష
యేయుః ॥ * ॥ ఇతి, తదధికావశేషవిషయమ్ । యతోఽనన్తరమాహ స ఏ
వ — ॥ వా ॥ అల్పం పునరుత్స్రష్టవ్యం తస్యాసంస్కృతప్రమీతా
నాం భాగధేయత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అసంస్కృతప్రమీతానామ్ - అను
పనీతమృతానామిత్యర్థః । ఉచ్ఛిష్టస్యాసంస్కృతప్రమీతాది భాగధేయ
త్వం చ మనురాహ — ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతప్రమీతానాం త్యాగినాం కు

లమోషితామ్ । ఉచ్ఛిష్టం భాగధేయంస్యాద్దర్భేషు వికిరేచ్చయత్ ॥*॥
ఇతి । త్యాగినామ్ - సన్యాసినామ్ , కిఞ్చిదుచ్ఛిష్టం దాసవర్గతృప్తయే భూ
మిగతం కుర్యాత్ । యతిరాహ సఏవ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛేషణం భూమిగతం
జిహ్మస్యచ శఠస్యచ । దాసవర్గస్య తత్పిత్ర్యే భాగధేయం ప్రచక్షతే ॥*॥
ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ శేషయేద్భాజనే భుక్త్వా సర్వాన్ కిఞ్చి
త్తత స్తతః । యత్తు శిష్టం భాజనేషు తదన్నస్వధితిహర్షితాః ॥ దాసామృతస్య
యేఽన్నాది తస్మాత్తత్పరిశేషయేత్ ॥*॥ ఇతి । ప్రమాదాద్భోక్తౄ
ణాం పరస్పరస్పర్శే ఉచ్ఛిష్టస్పర్శేఽపి భోజనోపరమో న కార్య ఇత్యాహ
శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధపఙ్క్తౌ తు భుఞ్జానో బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణం స్పృ
శేత్ । తదన్నమత్యజన్ భుక్త్వా గాయత్ర్యష్టశతం జపేత్ ॥ ఉచ్ఛిష్ట లేప
నస్పర్శే ప్రక్షాల్యాన్యేన వారిణా । భోజనాన్తే ద్విజస్స్నాత్వా గాయ
త్రీం త్రిశతం జపేత్ ॥*॥ ఇతి । పాత్రేఽన్యోచ్ఛిష్టపతనేఽపి సఏవ —
॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టస్పర్శనం జ్ఞాత్వా తత్పాత్రం పరిహృత్యచ । అస్పృష్ట్వా
పాణినా పాత్రం భూమింసమనులిప్యచ ॥ అన్యత్పాత్రం నిధాయాత్ర స
ర్వాన్నం పరివేషయేత్ । పరిషిచ్యతతః పశ్చాద్భోజయేచ్చ నదోషకృ
త్ ॥*॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శే స్పృ
ష్టపాత్రం విసృజ్యచ । సర్వాన్నం పూర్వవద్దత్వా భోజయేత్తు ద్విజోత్త
మః ॥*॥ ఇతి । ఉచ్ఛిష్టస్పర్శే పాత్రద్వయం పరిత్యజ్య పాత్రాన్తర
యోర్ద్వావపి భోజయేదిత్యర్థః । అత్ర భోక్తురుచ్ఛిష్టస్పర్శాభావే ఉచ్ఛిష్ట
పాత్రం పరిత్యజ్య పాత్రాన్తరే భోజయేత్ , తత్స్పర్శే తు " భోజనాన్తే
ద్విజస్స్నాత్వా గాయత్రీం త్రిశతం జపేత్ । " ఇత్యుక్తం ప్రాయశ్చిత్తమ
పికుర్యాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధపఙ్క్తౌ తు భుఞ్జానో విణ్మూ
త్రోత్సర్జనం ప్రతి । వ్రజేద్యదిహ మూఢాత్మా శ్రాద్ధఘాతీ భవేద్ధ్రువమ్ ॥
ఉపోష్య తద్దినే కర్తా పరేద్యుః శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥*॥ ఇతి । పిత్రర్థానీయ
వ్యతిరిక్తస్య వమనే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ విశ్వేదేవాద్వితీయో వా
తృతీయో వాన్తికృద్భవేత్ । ప్రాణాది పఞ్చభిర్మన్త్రైర్యావద్ద్వాత్రిం
శసఙ్ఖ్యకమ్ । హోమశేషం సమాప్యాథ శ్రాద్ధశేషం సమాపయేత్ ॥*॥

ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకఏవ యదా విప్రో భోజనే ఛర్దితో యది ।
తద్దైవాగ్నిం సమాధాయ హోమం కుర్యాద్యథావిధి ॥ తత్స్థాననామ
గోత్రేణ చాసనాదిభిరర్చయేత్ । అన్నత్యాగం ప్రకుర్వీత తతోఽగ్నౌ జు
హుయాచ్చరుమ్ ॥ ప్రాణాదిపఞ్చభిర్మన్త్రైర్యావద్ద్వాత్రింశసఙ్ఖ్యక
మ్ । హోమశేషం సమాప్యాథ శ్రాద్ధశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
ఛర్దితబ్రాహ్మణభోజనపాత్రం త్యక్త్వా లౌకికాగ్నిం సమాధాయ తత్రా
గ్నౌ తత్స్థాననామగోత్రోచ్చారణపూర్వకమాసనాదిభిరభ్యర్చ్య హు
తశేషం చరుం ప్రాణాదిపఞ్చభిర్మన్త్రైష్షడావృత్తైః పునరుదానసమానా
భ్యాం చ హుత్వా శ్రాద్ధశేషం సమాపయేదితి వ్యాఖ్యాతారః । సంగ్ర
హే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధపఙ్క్తౌ తు భుఞ్జానో బ్రాహ్మణో వమతే యది । లౌ
కికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య త్వర్చయేచ్చ హుతాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృస్థానీ
యస్య వమనే త్రయాణాం వా వమనే పునశ్శ్రాద్ధముక్తం తత్రైవ —
॥ శ్లో ॥ పితౄణాం తత్ర సర్వేషాం పితుర్వా వమనం యది । తద్దినే చో
పవాసశ్చ పితుశ్శ్రాద్ధం పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ పిణ్డదానాత్ప్రా
గ్వమనే వేదితవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అకృతే పిణ్డదానే తు పితా యది వమేత్త
దా । పునః పాకం ప్రకుర్వీత శ్రాద్ధం కుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ ఇతిస్మరణా
త్ । యత్తు వచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అకృతే పిణ్డదానే తు భుఞ్జానో బ్రాహ్మ
ణో వమేత్ । పునః పాకాత్తు కర్తవ్యం పిణ్డదానం యథావిధి ॥ * ॥ ఇత్యత్ర
ద్వితీయః పిణ్డదానశబ్దశ్శ్రాద్ధపరః । తస్మిన్నహని పునః పాకేన శ్రాద్ధవి
ధాయకమిదం వచనద్వయం దర్శాదిశ్రాద్ధవిషయమ్, క్షయాహశ్రాద్ధస్య
పరదినే విహితత్వాత్ । దర్శాదౌ పునః పాకేన శ్రాద్ధకరణాసమ్భవే ఆ
మేన వా కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్ర
కీర్తితమ్ । అమావాస్యాదినియతం మాససంవత్సరాదృతే ॥ ” ఇతి మరీ
చిస్మరణాత్ । సఙ్కల్పశ్రాద్ధేఽపి త్రయాణాం వమనే పితురేకస్య వా వ
మనే పునఃకరణముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భుక్తిక్రియాయాః ప్రా
ధాన్యం శ్రాద్ధే సఙ్కల్పసంజ్ఞికే । అత్రైవం పితృవిప్రాణాముపఘాతే పు
నః క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు వచనమ్ “ ॥ శ్లో ॥ ప్రాధాన్యం పిణ్డదానస్య

భోజనస్యతదఙ్గతా । అతోభుక్తిక్రియాహానౌ శ్రాద్ధావృత్తిం సమన్వ తే ॥ " ఇతితత్, సఙ్కల్పశ్రాద్ధవ్యతిరిక్త పార్వణశ్రాద్ధే పితృస్థానీయవ్యతిరిక్తబ్రాహ్మణభుక్తిక్రియాహానివిషయమ్ । ఋగ్విధానేతు — ॥ శ్లో ॥ ఇన్ద్రాగ్నియసోమసూక్తేన శ్రాద్ధవిఘ్నే యదాభవేత్ । అగ్న్యాది భిర్భోజనేన శ్రాద్ధం సమ్పూర్ణమేవహి ॥ * ॥ ఇతి । అత్రఇన్ద్రాగ్నియసోమసూక్తజపేన హోమేన భోజనేనచేతి విధానత్రయముక్తమ్, తత్ర వ్యవస్థా వ్యాఖ్యాతృభిర్దర్శితా — ॥ వా ॥ పిణ్డదానాత్పరం వమనేనశ్రాద్ధవిఘ్నే సూక్తజపేన శ్రాద్ధంసమ్పూర్ణతామేతి, పిణ్డదానాత్ప్రాక్తు పితృవ్యతిరిక్తస్యైకస్య వమనేన శ్రాద్ధవిఘ్నే హోమేన, అనేకస్య వమనేన తద్విఘ్నే హోమసూక్త జపాభ్యామ్, పితృస్థానోపవేశితస్య వమనేనతద్విఘ్నేతు పరదినేపునశ్శ్రాద్ధభోజనేన॥*॥ ఇతి । తథాచ శౌనక ఏవ — ॥ శ్లో ॥ భోజనోపరమాత్పూర్వం ప్రక్రమాత్పరతోయది । శ్రాద్ధవిఘ్నే పునః కార్యం జపహోమౌ నతృప్తిదౌ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ అగ్నినాశోయదాశ్రాద్ధే జ్యోతిర్యత్రవినశ్యతి। తద్దినేచోపవాసంచపునశ్శ్రాద్ధం పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి స్మృత్యన్తరమ్.

అన్నవికిరణాదివిధిః

అథాన్నవికిరణాదివిధిః । తత్రప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ తృప్తిం బుద్ధ్వాన్నమాదాయ సతిలంపూర్వవజ్జపేత్ । తృప్తింపృచ్ఛేత్తతఃపృష్టాబ్రూయుస్తృప్తాఃస్మ ఇత్యపి ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వవజ్జపేదిత్యస్యార్థః కాత్యాయనేన ప్రపఞ్చితః — ॥ వా ॥ గాయత్రీం మధుమతీం మధుమధ్వితి జప్త్వా తృప్తాఃస్థేతి పృచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ తృప్తాఃస్థేతిచ పృష్టాస్తేబ్రూయుస్తృప్తాఃస్మఇత్యథ ॥ * ॥ ఇతి । అనన్తరకర్తవ్యమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ సార్వవర్ణికమన్నాద్యం సన్నీయాప్లావ్యవారిణా । సముత్సృజేద్భుక్తవతామగ్రతోవికిరన్భువి ॥ * ॥ ఇతి । సన్నీయ - వ్యఞ్జనైస్సహ సంయోజ్య, సార్వవర్ణికమ్ - సర్వవర్ణహితార్థముత్సృజేదిత్యర్థః । మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ భుక్తవత్సు తతస్తేషు భాజనోపాన్తికేనృప । ప్రోక్ష్యభూమిమథోఽద్భిస్తు భూమౌపితృపరాయణః ॥ తతోఽవికిర

ణంకురాద్విద్విధిదృష్టేనకర్మణా ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥
ఉదఙ్ముఖానాంవిప్రాణాం పురతస్సోదకంతతః । అన్నంతువికిరేద్భక్త్యా పు
నర్దద్యాత్తిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ తృప్తేష్వే
తేషువికిరేదన్నం విప్రేషుభూతలే । దద్యాదాచమనార్థాయ తేభ్యోవారి
సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆచమనార్థాయ-నిత్యభోజనవిధయేషూక్తం
“అమృతాపిధానమసి” ఇతిమన్త్రపూర్వకం యద్గణ్డూషం తదర్థమ్, వై
శ్వదేవికవిప్రపూర్వకం ప్రతివిప్రం సకృత్సకృజ్జలందద్యాదిత్యర్థః । యా
జ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అన్నమాదాయతృప్తాఃస్థ శేషంచైవానుమాన్యచ ।
తదన్నం వికిరేద్భూమౌ దద్యాచ్చాపస్సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఖ్యా
తమేతద్విజ్ఞానేశ్వరేణ — ॥ వా ॥ సర్వమన్నమాదాయతృప్తాఃస్థేతి
తాన్పృష్ట్వాతృప్తాఃస్మ ఇతి తైఃప్రత్యుక్తశ్శేషమప్యస్తి కింక్రియతామితి పృ
ష్ట్వా ఇష్టైస్సహభుజ్యతామిత్యభ్యుపగమయ్య తదన్నం పితృస్థానీయస్య
బ్రాహ్మణస్యపురస్తాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ దక్షిణాగ్రదర్భాన్తర్హితాయాం
భూమౌతిలోదకప్రక్షేపపూర్వకం “యేఅగ్నిదగ్ధాః” ఇత్యనయర్చా
నిక్షిప్య పునస్తిలోదకంప్రక్షిపేత్ , తదనన్తరం బ్రాహ్మణహస్తేషు గ
ణ్డూషార్థంసకృత్సకృదపోదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనస్తూత్తరాపోశ
నానన్తరం వికిరదానమాహ — ॥ వా ॥ స్వధాయుక్తాని బ్రాహ్మణాన్య
భిశ్రావయన్ రక్షోఘ్నానిచ నైఋతానిచ తృప్తానవఆచమయ్యాశనేష్వ
న్నశేషాన్ ప్రకిరతి “యేఅగ్నిదగ్ధాయేఅనగ్నిదగ్ధాః” ఇతి ॥ * ॥ ప్ర
చేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యేఅగ్నీతిసహాపిఃక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితృదేవతయోర్మధ్యే భువంప్రోక్ష్యతిలాన్ క్షిపేత్ ।
తతోదర్భాన్సమాస్తీర్య తూష్ణీం దత్వాతిలోదకమ్ ॥ ఉచ్ఛిష్టం తిలమి
శ్రేణ పిణ్డందద్యాత్సమాహితః । యేఅగ్నిదగ్ధాయెనేతి దద్యాదుచ్ఛిష్ట స
న్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః — మను యాజ్ఞవల్క్యబోధాయ
న చన్ద్రికామాధవీయ విజ్ఞానేశ్వరాదిషు “యేఅగ్నిదగ్ధాః” ఇత్యనేనై
వ వికిరదానవిధానాదన్యస్యానుక్తేస్తావన్మాత్రేణైవ వికిరదానం కార్యమితి ।
అన్యేతుప్రతిబ్రాహ్మణముచ్ఛిష్టసన్నిధౌ మన్త్రాన్తరేణ వికిరదానం కృ

త్వా " యేఽగ్నిదగ్ధాః " ఇత్యనేనోచ్ఛిష్టపిణ్డదానఞ్చ కార్యమిత్యాహుః । తదాహాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ శ్రావయిత్వా చ పృష్ట్వా చ దేవానాం వికిరం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । " మధుమతీః " " అక్షన్నమీమదన్త " ఇతి చ శ్రావయిత్వా సమ్పన్నం పృష్ట్వాఽనన్తరం వైశ్వదేవికం వికిరం చరేదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రేణ వికిరం కుర్యాన్ముఖ్యబ్రాహ్మణసన్నిధౌ । అసోమపాశ్చ యే దేవా యజ్ఞభాగవివర్జితాః ॥ తేషామన్నం ప్రదాస్యామి వికిరం వైశ్వదేవికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వేదేవార్థబ్రాహ్మణయోర్ముఖ్యః ప్రథమం వృత ఇత్యర్థః । రత్నావల్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టైరేవ వికిరం సదైవం ప్రతిపాదయేత్ । అన్యథా కురుతే యస్తు నిరాశాస్తస్య దేవతాః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే తు — ॥ శ్లో ॥ పాత్రే యవకుశాస్తీర్ణే దేవానాం వికిరం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాద్మే — ॥ శ్లో ॥ అనన్తరం సుతృప్తేషు తేషు విప్రేషు భక్తితః । అన్నశేషం ప్రవికిరేద్దర్భేషు పృథివన్నృప ॥ అసోమపేతి మన్త్రేణ వికిరం వైశ్వదేవికమ్ । అసంస్కృతేతి మన్త్రేణ పైతృకం వికిరం క్షిపేత్ ॥ అసంశయో భవేద్విష్ణుమనునా వైష్ణవం క్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతప్రమీతా యే త్యాగిన్యో యాః కులస్త్రియః । దాస్యామి తేభ్యో వికిరమన్నం తాభ్యశ్చ పైతృకమ్ ॥ ఏతేన వికిరేత్పిత్ర్యే ముఖ్యబ్రాహ్మణసన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । తథా వికిరభాగినో దర్శయతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతప్రమీతానాం త్యాగినాం కులయోషితామ్ । ఉచ్ఛిష్టం భాగధేయం స్యాద్దర్భేషు వికిరేచ్చ యత్ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయస్తు — ॥ శ్లో ॥ యే చాపమృత్యునా కేచిన్మృత్యుం ప్రాప్తాః స్వవంశజాః । వికిరేణ ప్రదత్తేన తృప్తిం యాన్తి చ తేఽఖిలాః ॥ యే చాదన్తాః కులే బాలాః క్రియాయోగ్యా హ్యసంస్కృతాః । సపిణ్డాస్తే తు వికిరసమ్మార్జనజలాశినః ॥ * ॥ ఇతి । వికిరదానానన్తరముపవీతీ భూత్వా ఆచామేత్ । అత ఏవ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేషు వికిరం దత్వా యో నాచామేత్స తిభ్రమాత్ । పితరస్తస్య షాణ్మాసం భవన్త్యుచ్ఛిష్టభోజనః ॥ * ॥ ఇతి । అనన్తరముత్తరాపోశనార్థముదకం దద్యాత్ । తథా చ మదాలసావాక్యమ్ — ॥ శ్లో ॥ తదన్నాచమనార్థాయ దద్యాచ్చాపస్సకృత్స

కృత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ హస్తం ప్రక్షాల్య గణ్డూషం యః పిబేదవిచక్షణః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి । గణ్డూషం యః పిబేత్ - భోజనాన్తే “ అమృతాపిధానమసి ” ఇతిమన్త్రేణాపో యః పిబేదిత్యర్థః । గణ్డూషకరణాత్పూర్వం హస్తలేపనిమార్జనం తత్ క్షాలనమాసనాదుత్థానం చ న కార్యమిత్యాహాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాగ్గణ్డూషజలాద్భుక్త్వా న హస్తం నిర్మృజేద్బుధః । ప్రక్షాలయేచ్చ నోత్తిష్ఠేత్పీఠాద్విప్రస్స దైవహా ॥ యో భుక్త్వోత్థాయాచామత్ పీఠాద్విప్రస్తదాఽశుచిః । స్నాత్వాఽశుచిర్భవేచ్ఛ్రాద్ధే శ్రాద్ధహా చ నరాధమః ॥*॥ ఇతి । అస్యార్థః ప్రయోగసారకృతాఽభిహితః — ॥ వా ॥ యో భుక్త్వా పీఠాదుత్థాయోత్తరాపోశనార్థాఽప ఆచామతి స తదాఽశుచిర్భవేత్, స్నాత్వైవ శ్రాద్ధే శుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గణ్డూషకరణప్రకారశ్చ తేనైవోక్తః — ॥ శ్లో ॥ అర్ధం పిబతి గణ్డూషమర్ధం త్యజతి భూతలే । ప్రీణన్తి పితరస్సర్వే యే చాన్యే భూమిదేవతాః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరాపోశనాత్పశ్చాదుచ్ఛిష్టం సంస్పృశేద్యది । హస్తం ప్రక్షాల్య వా పేయాత్తదపేయసమం విదుః ॥ ఆపోశనం న గృహ్ణీయాత్స్వయమేవ నృపోత్తమ ॥ * ॥ ఇతి । ఉచ్ఛిష్టపిణ్డం వాయసేభ్యో దద్యాత్, “ ॥ శ్లో ॥ బలిం బలిభుజో యత్ర ప్రదత్తం నైవ భుఞ్జతే । నైవ తృప్తాః ప్రయాస్యన్తి పితరస్తస్య సానుగాః ॥ ” ఇతి శఙ్ఖలిఖితస్మరణాత్ । హస్తప్రక్షాలనే విశేషమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ విశ్వేదేవనివిష్టానాం చరమం హస్తధావనమ్ । విసర్జనం చ నిర్దిష్టం తేషు రక్షాయతః స్థితా ॥ దైవపూర్వం తు యో దద్యాద్ధస్తప్రక్షాలనోదకమ్ । నిరాశాః పితరో యాన్తి దేవరక్షావివర్జితాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ ఉదఙ్ముఖేష్వాచమనమాదౌ దద్యాత్తతః ప్రాఙ్ముఖేషు తతస్సుప్రోక్షితమితి శ్రాద్ధదేశం ప్రోక్ష్య దర్భపాణిస్సర్వం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ పైతృకబ్రాహ్మణేషు ప్రథమం హస్తప్రక్షాలనపూర్వకమాచమనార్థమపో దత్త్వా పశ్చాద్వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణేషు దత్త్వా సుప్రోక్షితమితి మన్త్రేణ శ్రాద్ధదేశం ప్రోక్ష్య దర్భపాణిస్సర్వముపరితనం కర్మజాతం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।

హస్తప్రక్షాలనానన్తరవిధిః

అనన్తరకర్తవ్యమాహాగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ అథాచాన్తేషు చాచమ్య వారిదద్యాత్సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ పితౄణాం నామగోత్రేణ జలందేయమనన్తరమ్। బ్రాహ్మణానాం ద్విజైశ్చావచ్యమిదమక్షయ్యమస్త్వితి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ వా ॥ రోచయతఇతి వైశ్వదేవాన్వాచయిత్వా పితౄన్స్వదితమితి వాచయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ స్వస్తివాచనకందద్యాదక్షయ్యోదకమేవచ । సలిలంనామగోత్రేణ దద్యాచ్ఛక్త్యాచదక్షిణామ్ ॥ గోభూహిరణ్యవాసాంసి నవాని శయనానిచ । దద్యాద్యదిష్టం విప్రాణామాత్మనఃపితు రేవహి ॥ విత్తశాఠ్యేనరహితః పితృభ్యఃప్రీతిమాచరన్ ॥ * ॥ ఇతి। జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ సలిలంనామగోత్రేణ దద్యాచ్ఛక్త్యాచదక్షిణామ్। హిరణ్యధాన్యవాసాంసి హర్మ్యాణిశయనానిచ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాంతు — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వాతు దద్యాచ్ఛక్త్యాచ దక్షిణామ్ । యద్యదిష్టతమంలోకే యచ్చాస్యదయితంగృహే ॥ తత్తద్గుణవతేదేయం తదేవాక్షయ్యమిచ్ఛతా ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ వా ॥ హిరణ్యంవిశ్వేభ్యోదేవేభ్యోరజతం పితృభ్య అన్యచ్చ గోకృష్ణాజినాదికం యావచ్ఛక్నుయాత్ ॥ శ్లో ॥ ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విప్రాణాంశ్రాద్ధకర్మణి । భక్ష్యంభోజ్యం సమందేయం దక్షిణాత్వనుసారతః ॥ * ॥ ఇతి । నిమన్త్రితబ్రాహ్మణవిద్యాగుణతారతమ్యేనేత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ దాసీందాసంచవివిధం తథైవోష్ట్రమజావికమ్ । హస్త్యశ్వరథయానంచ శ్రాద్ధకర్మణినిత్యశః ॥ తిలాంశ్చవివిధాన్దత్వా లభతేఫలమక్షయమ్ । పితృకర్మణిదత్వాతు శాలీర్భోజనపుణ్యభాక్ ॥ ధనపుష్పఫలోపేతం దత్వా శోభనమశ్నుతే। కూపారామతటాకాని క్షేత్రఘోషగృహాణిచ ॥ దత్వాఽనుమోదతేస్వర్గే నిత్యమాచన్ద్రతారకమ్ । స్వాస్తీర్ణంశయనందత్వాశ్రాద్ధకార్యేవిభూషితమ్ । పితరస్తస్యతుష్యన్తి స్వర్గేచానన్త్యమశ్నుతే ॥ పట్టకౌశేయపత్రోర్ణం తథాప్రచ్ఛాదకమ్బలమ్ । అజినంరౌరవంపట్టం ప్రవేణం మృగరోమజమ్ ॥ దత్వైతానివిప్రేభ్యో భోజయిత్వా యథావి

ధి । ప్రాప్నోతి శ్రద్ధధానస్తు వాజపేయస్య యత్ఫలమ్ ॥ కౌశేయక్షౌమ
మార్గాణి మసూలమహతంతథా । శ్రాద్ధేష్వేతాని యో దద్యాత్కామా-
నాప్నోత్యనుత్తమాన్ ॥ భక్ష్యాణి చ కరమ్భం చ మృష్టాన్నం ఘృతశర్క-
రాః । కృసరం మధుపర్కం చ పయః పాయసమేవ చ ॥ స్నిగ్ధముష్ణం చ యో
దద్యాత్సోఽగ్నిష్టోమఫలం లభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥
లోకే శ్రేష్ఠతమం పూర్వమాత్మనశ్చాపి యత్ప్రియమ్ । సర్వం పిత్రా-
ణాం దాతవ్యం తేషామేవాక్షయార్థినా ॥ జామ్బూనదమయం దివ్యం వి-
మానం సూర్యసన్నిభమ్ । దివ్యాప్సరోభిస్సమ్పూజ్యమన్నదో లభతేఽక్షయ-
మ్ ॥ ఆచ్ఛాదనం తు యో దద్యాదహతం శ్రాద్ధకర్మణి । ఆయుః ప్రకృష్ట-
మైశ్వర్యం రూపం చ లభతే శుభమ్ ॥ యజ్ఞోపవీతం యో దద్యాత్పాచమకే
శ్రాద్ధకర్మణి । పవిత్రం శోభనం యానం పాదయోస్సుఖమేవ చ ॥ వ్యజ-
నం తాలవృన్తం చ దత్త్వావి ప్రాయసంస్కృతమ్ । ప్రాప్నుయాత్తల్పసం-
యుక్తం శయనీయం సుఖావహమ్ ॥ శ్రాద్ధేషూపానహౌ దత్త్వా బ్రాహ్మణే-
షు పదా భువి । దివ్యం స లభతే చక్షుర్వాజియుక్తం రథం తథా ॥ శ్రేష్ఠం ఛ-
త్రం చ విమలం పుష్పమాలాభిభూషితమ్ । శ్రాద్ధే దత్త్వా పితృభ్యస్తు నాక-
పృష్ఠే మహీయతే ॥ ముక్తావైడూర్యవజ్రాణి రత్నాని వివిధాని చ । లవణా-
జ్యసువర్ణాని శ్రాద్ధే పాత్రాణి యో దదాత్ ॥ రసాస్తమనుతిష్ఠన్తి హ్యాయు-
స్సౌభాగ్యమేవ చ ॥ పాత్రం వై తైజసం దత్త్వా మనోజ్ఞం శ్రాద్ధకర్మణి । పా-
త్రం భవతి కామానాం విద్యానాం చ ధనస్య చ ॥ రజతం కాఞ్చనం చైవ దద్యా-
చ్ఛ్రాద్ధేషు కర్మణి । ప్రభుత్వం లభతే దత్త్వా ప్రాకామ్యం ధనమేవ చ ॥
ధేనుం శ్రాద్ధేషు యో దద్యాద్గృష్టిం కుమ్భోపదోహనామ్ । గావస్తమను-
తిష్ఠన్తి గవాం పుష్టిస్తథైవ చ ॥ గన్ధవన్తి విచిత్రాణి స్థానాని సురభీణి చ । పూ-
జయిత్వా తు పాత్రాణి శ్రాద్ధే సత్కృత్య దాపయేత్ ॥ గన్ధవాహో మహాన-
ద్యస్సుఖాని వివిధాని చ । దాతారముపతిష్ఠన్తి స్త్రియశ్చాపి పతివ్రతాః ॥
శయనాసనయానాని భూమిం వాహనమేవ చ । శ్రాద్ధేష్వేతాని యో ద-
ద్యాత్సోఽశ్వమేధఫలం లభేత్ ॥ సర్పిఃపూర్ణాని పాత్రాణి శ్రాద్ధే సత్కృ-
త్య దాపయేత్ । కుమ్భోపదోహినీనాం చ సహస్రం లభతే గవామ్ ॥ రమ్యా-

నావసథార్థం దత్త్వా రాజసూయఫలార్ధభాక్ । తథాఽఽభరణసమ్పూర్ణాం సోపధానాం స్వలఙ్కృతామ్ । శయ్యాం చ సుఖదాం దత్త్వా ద్విజోఽగ్నిష్టోమభాగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అనిమన్త్రితవిప్రేభ్యోఽపి దక్షిణాదానమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతయో బాన్ధవా నిస్స్వాస్తథైవాథ చ యే పరే । ప్రదద్యాద్దక్షిణాం తేషాం సర్వేషామనురూపతః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఆచాన్తేభ్యో ద్విజేభ్యస్తు ప్రయచ్ఛేదథ దక్షిణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాం పితృవిప్రేభ్యో దద్యాత్పూర్వం తతో§ ద్వయోః । సర్వం కర్మాపసవ్యేన దక్షిణాదానవర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిస్తు — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యం తు తత్రాపి నేచ్ఛత్యేవ భగవాన్యమః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వ్యవస్థా దర్శితా మాధవీయే — బ్రాహ్మణోద్దేశేన దక్షిణాదానే పితృపూర్వః క్రమః ఉపవీతం చ, పితృద్దేశేన దక్షిణాదానం ప్రాచీనావీతినా కార్యమితి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభుగ్దక్షిణాం నేచ్ఛేత్కర్త్రాఽదాతుముక్తదక్షిణామ్ । తావుభౌ పూర్ణకర్మాణౌ శ్రాద్ధభుఙ్నతు దోషభాక్ ॥ శ్రాద్ధభుక్ఛ్రాద్ధకర్త్యేయో నాలం మే దక్షిణేతి చ । తస్మింస్తన్న ప్రదాతవ్యం దత్తే తౌ నరకాలయౌ ॥ అదత్త్వా దక్షిణాం శ్రాద్ధే శ్వో దాస్యామీతి యో వదేత్ । దినే దినే భవేద్వృద్ధిర్దక్షిణాపరిమాణతః ॥ శ్రాద్ధభుక్ఛ్రాద్ధకర్తారం సవృద్ధిం దక్షిణాం తతః । ఏకవారం త్రివారం వా శృణుయాద్దినపఞ్చకమ్ ॥ తతః పరం న శృణుయాత్కర్తారం హన్తి దక్షిణా । పునశ్శ్రాద్ధం చరేత్కర్తా షష్ఠేఽహ్న్యేయుస్స్వవృద్ధయే ॥ అథవాఽఽయుష్యహోమం వా చరేత్తోప్రి క్తం మహర్షిభిః । యతిశ్చేద్దక్షిణాకాలే స్వస్వశక్త్యనుసారతః ॥ తదత్తుయం భవేత్తృప్తిం దదాతి స్వపితౄన్ప్రతి । లక్షం లక్షపతిర్దద్యాద్దరిద్రస్తు వరాటికామ్ । విత్తశాఠ్యం న కుర్వీత శ్రాద్ధకాలే సమాహితః ॥ సత్యాం సంపది లోభాద్యశ్శ్రాద్ధం న కురుతే ద్విజః । స విజ్ఞేయో నరపశుర్గార్దభీం యోనిమావిశేత్ ॥ తస్య పఙ్క్తౌ న భోక్తవ్యం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

స్వధావాచనాది

అనన్తరకర్తవ్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ దత్త్వా తు దక్షిణాం శక్త్యా స్వధాకారముదాహరేత్ । వాచ్యతామిత్యనుజ్ఞాతః ప్రకృతే

§ ద్వయోః- వైశ్వదేవిక బ్రాహ్మణయోః.

భ్యస్స్వధోచ్యతామ్ ॥ బ్రూయురస్తుస్వధేత్యుక్తే భూమౌ సిఞ్చేత్తతో జ
లమ్ । విశ్వేదేవాశ్చప్రీయన్తాం విప్రైశ్చోక్త ఇదం జపేత్ ॥ దాతా
రో నోఽభివర్ధన్తాం వేదాస్సన్తతిరేవచ । శ్రద్ధాచనో మావ్యపగాద్బహు దే
యంచనోఽస్త్వితి ॥ ఇత్యుక్త్వాచప్రియా వాచః ప్రణిపత్యవిసర్జయేత్ ।
వాజేవాజ ఇతిప్రీతః పితృపూర్వం విసర్జయేత్ ॥ ప్రదక్షిణమనువ్రజ్య భుఞ్జీ
తపితృసేవితమ్ । బ్రహ్మచారీభవేత్తాంతు రజనీంబ్రాహ్మణైస్సహ ॥ * ॥
ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాందిశమాకాఙ్క్షన్ పితౄన్ యాచేతమా
నవః । దాతారో నోఽభివర్ధన్తాం వేదాస్సన్తతిరేవచ ॥ శ్రద్ధాచనో మావ్యప
గాద్బహుదేయంచనోఽస్త్వితి । అన్నంచనో బహుభవేదతిథీంశ్చలభేమహి ॥
యాచితారశ్చనస్సన్తు మాచయాచిష్మకఞ్చన । ఏవమస్త్వితి తైర్వాచ్యం
మూర్ధ్నాగ్రాహ్యంచ తేనతత్ ॥ పశ్చాద్విసర్జయేద్దేవాన్ పూర్వం
పైతామహాన్ద్విజాన్ ॥ * ॥ ఇతి .

షట్పిణ్డదానవిధిః

విప్రవిసర్జనానన్తరం పిణ్డదానమాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ భుక్త
వతోఽనువ్రజ్యప్రదక్షిణీకృత్య ద్వైధం దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య
తేషూత్తరైరపోదత్వోత్తరైర్దక్షిణాపవర్గాన్ పిణ్డాన్ దత్వా పూర్వవదుత్త
రైరపోదత్వోత్తరైరుపస్థాయోత్తరయోదపాత్రేణ త్రిః ప్రసవ్యంపరిషిచ్య
న్యుబ్జ్యపాత్రాణ్యుత్తరంయజురనవానం త్ర్యవరార్ధ్యమావర్తయిత్వా ప్రో
క్ష్యపాత్రాణి ద్వన్ద్వమభ్యుదాహృత్య సర్వతస్సమవదాయోత్తరేణ య
జుషా శేషస్య గ్రాసవరార్ధ్యం ప్రాశ్నీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ భుక్తవతో
వ్రజతో బ్రాహ్మణాన్యజ్ఞోపవీత్యాగృహసీమాన్తాదనువ్రజ్య ప్రదక్షిణీక
రోతి, అథప్రత్యేత్య ప్రాచీనావీతీ పిణ్డదానదేశే దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్
ద్వేధా సంస్తృణాతి తత్ర పురస్తాత్పిత్రాద్యర్థం పశ్చాన్మాత్రాద్యర్థమ్,
తతస్తేషు మార్జయన్తాం మమపితర ఇత్యాదిభిస్త్రిభిర్మార్జయన్తాం మమమా
తర ఇత్యాదిభిశ్చయథార్హం దక్షిణాపవర్గమపోదత్వాఽనన్తరముత్తరైరే
తత్తేతతాసావిత్యాదిభిష్షట్పిణ్డాన్ దదాతి, అథపూర్వవన్మార్జయన్తామిత్యా
దిభిరేవాపోదదాతి, అథోత్తరైరేవచవోత్రేత్యాదిభిష్షడ్భిర్మన్త్రైర్యథా

లిఙ్గం పితౄన్ మాతౄంశ్చ త్రిరుపతిష్ఠతే తృప్యతేత్యనేన త్రిరావృత్తేన ఉభయాంస్తన్త్రేణ, తత ఉత్తరయా పుత్రాన్ పౌత్రానభితర్పయన్తీరిత్యుభయేషాం పిణ్డాన్యుగపదుదపాత్రేణ త్రిః ప్రసవ్యమవిచ్ఛిన్నం పరిషిఞ్చతి, అనన్తరమ్, పాత్రాణి - చరుపాత్రాణి పిణ్డపాత్రాణి చ, న్యుబ్జ్య - అధోబిలాని కృత్వా, ఉత్తరం యజుస్తృప్యత తృప్యత తృప్యతేత్యామ్నానపఠ త్రిరభ్యస్తమనవానమనుచ్ఛ్వసం త్ర్యవరార్ధ్యం త్రిరభ్యావృత్తిరవమా మాత్రా యస్యావర్తనస్య తత్త్ర్యవరార్ధ్యం యథా భవతి తథా ఆవర్తయన్తి, తతశ్చావమయాపి మాత్రయా తృప్యతేతి నవకృత్వోఽభ్యసితవ్యం భవతి, ఏవమనవానం యావచ్ఛక్త్యావర్త్య తతః పాత్రాణి న్యగ్భూతాని ప్రోక్ష్య దర్వ్యావభ్యుదాహరతి, అథ శేషస్యాన్నస్య గ్రాసావరార్ధ్యం సర్వేభ్యోఽన్నభేదేభ్యస్సముపదాయ ఉత్తరేణ యజుషా ప్రాణే నివిష్ట ఇత్యనేన ప్రాశ్నీయాత్, ఇదం ప్రాశనం భోజనేచ్ఛాయామసత్యామపి కార్యం కర్మాఙ్గత్వాత్" ఇతి తాత్పర్యదర్శనేఽస్యార్థోఽభిహితః.

⟶ శ్రీ కాత్యాయనాదీనాం త్రిపిణ్డదానాదివిధిః ⟵

పిణ్డత్రయదానప్రకారం చాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ త్రీంస్తు తస్మాద్ధవిశ్శేషాత్పిణ్డాన్ కృత్వా సమాహితః । ఔదకేనైవ విధినా నిర్వపేద్దక్షిణాముఖః ॥ న్యుప్య పిణ్డాంస్తతస్తాంస్తు ప్రయతో విధిపూర్వకమ్ । తేషు దర్భేషు తం హస్తం నిమృజ్యాల్లేపభాగినామ్ ॥ ఉదకం నినయేచ్ఛేషం శనైః పిణ్డాన్తికం పునః । అవజిఘ్రేచ్చ తాన్ పిణ్డాన్ యథాన్యుప్తాన్ సమాహితః ॥*॥ ఇతి । ఆచమనాత్పూర్వం పిణ్డత్రయదానమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సర్వమన్నముపాదాయ సతిలం దక్షిణాముఖః । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ పిణ్డాన్ దద్యాద్వై పితృయజ్ఞవత్ ॥ మాతామహానామప్యేవం దద్యాదాచమనం తతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ పిణ్డపితృయజ్ఞకల్పాతిదేశేన చరుశ్రపణసద్భావే అగ్నౌకరణశిష్టచరుశేషేణ సహ సర్వమన్నముపాదాయాగ్నిసన్నిధౌ పిణ్డం దద్యాత్తదభావే బ్రాహ్మణార్థసాధితమన్నముపాదాయ తిలమిశ్రం దక్షిణాముఖ ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ పిణ్డపితృయజ్ఞకల్పేన పిణ్డాన్ దద్యాత్, మాతామహానామపి తచ్ఛ్రాద్ధే వైశ్వదేవానా

హనాది పిణ్డప్రదానపర్యన్తం కర్మైకమేవ కర్తవ్యమనన్తరం బ్రాహ్మణా
నాముపాచమనందద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥
భుక్తవత్స్వనాచాన్తేషు పిణ్డాన్నిదధ్యాదనాచాన్తేష్విత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । మ
నుస్తు — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డనిర్వాపణం కేచిత్పురస్తాదేవ కుర్వతే ॥ * ॥ ఇతి ।
చన్ద్రికామాధవీయయోరిదం వ్యాఖ్యానమ్ — ॥ వా ॥ భోజనాత్ప్రాగ
స్తాద్బ్రాహ్మణానామర్చనానన్తరమగ్నౌకరణానన్తరం వా పిణ్డనిర్వాప
ణం కేచిదిచ్ఛన్తి, కేచిదితి వచనాదపరే బ్రాహ్మణభోజనానన్తరమాచమ
నాదర్వాగ్వా బ్రాహ్మణవిసర్జనాత్పశ్చాద్వా పిణ్డనిర్వాపణం కుర్వత ఇ
త్యవగమ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర యథాస్వశాఖం వ్యవస్థా । తథా చ స్మృ
త్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ మునిభిర్భిన్నకాలేషు పిణ్డదానం తు యత్ స్మృతమ్ ।
తత్స్వశాఖామతం యత్ర తత్ర కుర్యాద్విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షి
స్తు — ॥ శ్లో ॥ అప్రశస్తేషు యాగేషు పూర్వం పిణ్డావనేజనమ్ । భోజ
నస్య ప్రశస్తేషు పశ్చాదేవోపకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అప్రశస్తేషు - స
పిణ్డీకరణాత్ప్రాగ్విహితేషు శ్రాద్ధేషు, భోజనాత్ప్రాగ్వా పిణ్డనిర్వా
పణం సపిణ్డీకరణాదిషు ప్రశస్తశ్రాద్ధేషు పశ్చాదేవ పిణ్డనిర్వాపణమిత్య
ర్థః । ఏతచ్చ యేషాం స్వగృహ్యేషు పిణ్డదానకాలో నోక్తస్తద్విషయమిత్యా
హుః । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సుతృప్తైస్తైరనుజ్ఞాతస్సర్వేణాన్నేన భూ
తలే । సతిలేన తతః పిణ్డాన్ సమ్యక్కృత్వా సమాహితః ॥ పితృతీర్థేన స
లిలం తత్ర సిఞ్చేద్యథాక్రమమ్ । దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు పుష్పధూపాది
పూజితమ్ ॥ స్వపిత్రే ప్రథమం పిణ్డం దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ । పితామహా
య చైవాన్యత్ తత్పిత్రే చ తథాపరమ్ ॥ దర్భమూలే లేపభుజః ప్రీణయేల్లేపక
ర్షణైః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఉపమూలాన్ సమాస్తీ
ర్య దర్భానుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ । కృత్వాఽవనేజనం దద్యాత్ త్రీంస్త్రీన్ పిణ్డాన్ య
థాక్రమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । భారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సతిలేన తతోఽన్నేన పి
ణ్డాంస్త్రీన్నేవ పుత్రకః । పిత్ర్యానుద్దిశ్య దర్భేషు దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్ని
ధౌ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తతస్సర్వాశనం పాత్రే గృహీత్వా
విధివత్స్వయమ్ । తేషాముచ్ఛేషణస్థానే తేన పాత్రేణ నిక్షిపేత్ ॥ పాత్రా

శాంఖధ్వసాత్రేణ పిణ్డదానం విధీయతే । రాజతౌదుమ్బరాభ్యాం వా హస్తేనైవాథవా పునః ॥ మధుసర్పిస్తిలయుతాం స్త్రీన్ పిణ్డాన్నిర్వపేద్బుధః । జానుకృత్వా తథా సవ్యం భూమౌ పితృపరాయణః ॥ * ॥ ఇతి । యథాస్వగృహ్యం పిణ్డసఙ్ఖ్యాఽవగన్తవ్యా । ఆపస్తమ్బసూత్రిణాంతు , మాసిశ్రాద్ధకల్పేనానుష్ఠాతౄణాం పిణ్డషట్కం పిణ్డపితృయజ్ఞకల్పేనానుష్ఠాతౄణాం పిణ్డత్రయమితి వివేకః । నను , ఉచ్ఛిష్టసన్నిధిరశుచిదేశో భవతీతి తత్ర కథం పిణ్డదానం విధీయత ఇత్యాశఙ్క్యాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యాణాముపసన్థానాదగ్రతస్త్రిష్వరత్నిషు । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధానం తన్నోచ్ఛిష్టాసనసన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । త్రిష్వరత్నిష్వితి ఉచ్ఛిష్టసమ్పర్కరహితాసన్నదేశోపలక్షణార్థమ్ । అత ఏవ జాతూకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ వ్యాసమాత్రం సముత్సృజ్య పిణ్డాంస్తత్ర ప్రదాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భాస్కరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాణాం బాహుపాత్రే వా పిణ్డదానం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అరత్నిమాత్రముత్సృజ్య పిణ్డాంస్తత్ర ప్రదాపయేత్ । యత్రోపస్పర్శనం వాపి ప్రాప్నోతి నహి పిణ్డదః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధపుష్పాణి ధూపం చ దీపం చైవ నివేదయేత్ । యథాశక్తి చ పక్వం చ తేనైవ భక్ష్యభోజ్యానుగర్హితమ్ ॥ అనివేద్య న భోక్తవ్యం పిణ్డమూలే కథంచన ॥ * ॥ ఇతి .

⟶ శ్రీ ద్వితీయావనేజన మధ్యమపిణ్డప్రాశనాదివిధిః ⟵

అనన్తరకృత్యమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ సమభ్యర్చ్య ద పాత్రం తు తేషాముపరి నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ వా ॥ పిణ్డానాం నిర్వపణం కృత్వా అర్ఘ్యపుష్పధూపానులేపనాన్నాదిభక్ష్యం నివేదయేదుదపాత్రమాసిఞ్చేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ ద్వితీయావనేజనం పిణ్డపాత్రప్రక్షాలనోదకేన కార్యమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ పాత్రనిర్ణేజనేనైవ పునః ప్రత్యవనేజయేత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । పుత్రార్థీ మధ్యమం పిణ్డం పత్న్యై ఐవ దద్యాత్ । తథా చ వాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యై దద్యాత్ప్రజార్థం దద్యాత్తు మధ్యమం మన్త్రపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మధ్యమం పిణ్డమిత్యర్థః । మన్త్రస్తు మత్స్యేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ఆధత్త పితరో గర్భమత్ర సన్తాన వర్ధనమ్

నమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతాధర్మపత్నీపితృపూజనతత్ప
రా । మధ్యమంతు తతఃపిణ్డముద్యాత్సమ్యక్సుతార్థినీ ॥ ఆయుష్మన్తం సు
తంవిన్దేద్యశోమేధా సమన్వితమ్ । ధనవన్తం ప్రజావన్తం ధార్మికం సా
త్త్వికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ యత్తథామధ్యమంపిణ్డం ప
త్నీప్రాశ్నాతివాగ్యతా । పుత్రకామాసపుత్త్రాంతాం కుర్వన్తి ప్రపితా
మహాః ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ వా ॥ పత్నీమధ్యమంపిణ్డమశ్నీయా
దార్తవస్నాతా ॥ * ॥ ఇతి । అగృహీతగర్భాఆర్తవస్నాతేత్యుచ్యతే । తత
శ్చగృహీతగర్భాపత్నీనాశ్నీయాత్ । అతఏవైవం విధేవిషయే మధ్యమపి
ణ్డస్య ప్రతిపత్త్యన్తరమాహబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అన్యదేశగతాపత్నీ
గర్భిణీరోగిణీతథా । తదాతంజీర్ణవృషభశ్ఛాగోవాభోక్తుమర్హతి ॥ * ॥
ఇతి । జీర్ణః - గతరేతాః । అతఏవవాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ గతవీర్య
శ్ఛమేషోహ్యశ్వోఽనడ్వాంశ్చైవతథావిధః । తయోఃపిణ్డఃప్రదాతవ్యో
యథావీర్యం నరోహతి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపత్త్యన్తరమాహాపస్తమ్బః —
॥ శ్లో ॥ యదిపత్నీవిదేశస్థాహ్యుచ్ఛిష్టాయదివామృతా । దురాత్మాఽనను
కూలాచ తస్యపిణ్డస్య కాగతిః ॥ ఆకాశంగమయేత్పిణ్డం జలస్థో దక్షిణాము
ఖః । పితౄణాంస్థానమాకాశం దక్షిణాదిక్తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు దేవ
లేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ తతఃకర్మణినిర్వృత్తే పిణ్డాంశ్చతదనన్తరమ్ । బ్రా
హ్మణోఽగ్నిరజోగావా భక్షయేదప్సువాక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్పు
త్రార్థిత్వాభావవిషయమ్, తత్సద్భావే మధ్యమపిణ్డవ్యతిరిక్త పిణ్డాన్త
రవిషయంవా । తీర్థశ్రాద్ధే పిణ్డానామప్స్వేవ ప్రక్షేపః, తదుక్తం విష్ణుధ
ర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ తీర్థశ్రాద్ధే సదాపిణ్డాన్ క్షిపేత్తీర్థేసమాహితః । ద
క్షిణాభిముఖోభూత్వా పిత్ర్యాదిశాప్రకీర్తితా ॥ * ॥ ఇతి ।

॥ ఉచ్ఛిష్టసంమార్జనాది ॥

అనన్తరముచ్ఛిష్టదేశం సంమార్జయేత్ । అతఏవయాజ్ఞవల్క్యః —
॥ శ్లో ॥ పిణ్డాంస్తు గోఽజవిప్రేభ్యోదద్యాదగ్నౌజలేఽపివా । ప్రక్షిపేత్స
త్సువిప్రేషు ద్విజోచ్ఛిష్టం నమార్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — స
త్సువిప్రేషు - విప్రవిసర్జనాత్ప్రాగుచ్ఛిష్టం నమార్జయేత్, కింతు తేషు

విసర్జితేషు పిణ్డప్రతిపత్తౌచ కృతాయాంశోధయేదితి । యత్తువ్యాసేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టం నప్రమృజ్యాత్తు యావన్నాస్తమితోరవిః ॥ * ॥ ఇతి, యచ్చవసిష్ఠేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనోద్వాసనీయానిహ్యుచ్ఛిష్టాన్యాదినక్షయాత్ । చ్యోతం తేవైస్వధాకారాస్తత్పిబన్త్యకృతోదకాః ॥ * ॥ ఇతి, తద్గృహాన్తరమ్భావవిషయమ్ । అతఏవప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ భుక్తవత్సుతతోభుక్త్వా కవ్యశేషం స్వగోత్రజైః । ఆసాయంశ్రాద్ధశాలాయాం ద్విజోచ్ఛిష్టం నమార్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బన్ధుభిస్సహపితృసేవిత శేషభోజనార్థంగృహాన్తరసద్భావే ఆసాయముచ్ఛిష్టదేశశోధనంన కార్యమ్, గృహాన్తరాభావే బ్రాహ్మణేషు విసర్జితేషు పిణ్డప్రతిపత్తౌచకృతాయాంకర్తవ్యమిత్యుక్తంభవతి ।

పాత్రచాలనాది

పాత్రచాలనమాత్రం సత్సు విప్రేషు స్వస్తివాచనాత్పూర్వమవశ్యంకర్తవ్యమ్, అన్యథాదోషస్మరణాత్ । తథాచనారాయణః — ॥శ్లో॥ అచాలయిత్వాతత్పాత్రం స్వస్తికుర్వన్తియేద్విజాః । నిరాశాః పితరస్తేషాం శప్త్వాయాన్తియథాగతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥శ్లో॥ భాజనేషుచతిష్ఠత్సు స్వస్తికుర్వన్తియేద్విజాః । తద్దత్తమసురైర్భుక్తం నిరాశైఃపితృభిర్గతైః ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రచాలనేవిశేషమాహజాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాణిచాలయేచ్ఛ్రాద్ధే స్వయంశిష్యోఽథవాసుతః । నస్త్రీభిర్నచబాలేన నాసజాత్యాకథంచన ॥ * ॥ ఇతి । భుక్తిపాత్రాణి నిఖనేత్, " ॥ శ్లో ॥ భుక్తిపాత్రం సముద్ధృత్య నిఖనేత్తుప్రయత్నతః । అలబ్ధప్రేతకార్యేషు తస్యత్యాగోవిధీయతే " ఇతిస్మరణాత్ । ప్రయత్నతఇతి - యథాశ్వాదిస్పర్శాభావస్తథానిఖనేదిత్యర్థః, " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధఉచ్ఛిష్టపాత్రాణి గర్తేనిక్షిప్యగోపయేత్ । మృద్భిరాచ్ఛాదయేచ్ఛ్వాదిర్యథానస్పృశతేతథా ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । నశూద్రాయ శ్రాద్ధశేషం దద్యాత్ " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం దత్వాయఉచ్ఛిష్టం వృషలాయ ప్రయచ్ఛతి । పితరస్తస్యషణ్మాసం భవన్త్యుచ్ఛిష్టభోజనాః ॥ " ఇతిస్మృతేః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భుక్తిపాత్రస్థముచ్ఛిష్టం బాలేభ్యోయః ప్రయ

చ్ఛతి । భృత్యైర్భోజ్యవృషళైర్భోజ్యైర్వా స శ్రాద్ధం హన్త్యసంశయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ నశూద్రం భోజయేత్తస్మిన్ గృహే యత్నేన తద్దినే । శ్రాద్ధశేషం నశూద్రేభ్యో దదాదితిఖలేష్వపి ॥ * ॥.

శ్రాద్ధదినే నిత్యశ్రాద్ధాదివిధిః

శ్రాద్ధదినే నిత్యశ్రాద్ధమధికృత్య మార్కణ్డేయేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ పృథక్పాకేన నేత్యన్యే ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పాకేన నిత్యశ్రాద్ధం కార్యమ్, నేత్యన్యే - నపృథక్పాకేన కార్యం కిన్తు శ్రాద్ధశేషేణైవ కార్యమిత్యన్యే మన్యన్త ఇత్యర్థః । ఏతచ్చ నిత్యశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్తరే కృతే సత్యనియతమ్ । యదాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ నిత్యక్రియాం పితౄణాంచ కేచిదిచ్ఛన్తి మానవాః । నపితౄణాం తథైవాన్యే శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితౄణామ్, నిత్యక్రియామ్ - నిత్యశ్రాద్ధమ్, కేచిదిచ్ఛన్తి, అన్యే నేచ్ఛన్తి, శేషమ్ - వైశ్వదేవాదికమ్, పూర్వవదాచరేత్ - నియమేనైవ కుర్యాదిత్యర్థః । అత్ర పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం నిర్వర్త్య విధివద్వైశ్వదేవాదికం తతః । కుర్యాద్భిక్షాం తతో దద్యాద్ధన్తకారాదికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । తతః - పితృపాకసముద్ధృతాదన్నాదిత్యర్థః । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ దానాధ్యయనదేవార్చా జపహోమాదికాః క్రియాః । నకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధదివసే ప్రాగ్విప్రాణాం విసర్జనాత్ ॥ శ్రాద్ధేఽహి న భోజయేద్వాస్తానబాలానపి యత్నతః । ప్రాక్పిణ్డదానాద్గన్ధాద్యైర్నాలం కుర్యాత్స్వవిగ్రహమ్ ॥ * ॥ యత్తు పైఠీనసివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ పితృపాకాత్సముద్ధృత్య వైశ్వదేవం కరోతి యః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి, తచ్ఛ్రాద్ధస్యాదౌ పృథక్పాకాదేవ వైశ్వదేవకరణం నపితృపాకాదిత్యేవంపరమ్ । అత ఏవ శ్రాద్ధభోజనాత్పూర్వం పితృపాకాద్వైశ్వదేవకరణే దోషోఽభిహితః పురాణే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతివాసరికో హోమః శ్రాద్ధాదౌ క్రియతే యది । దేవా హవ్యం నగృహ్ణన్తి కవ్యం చ పితరస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఆనుశాసనికే — ॥ శ్లో ॥ యదా శ్రాద్ధం పితృభ్యశ్చ దాతుమిచ్ఛతి మానవః । తదా పశ్చాత్ప్రకుర్వీత నివృత్తే శ్రాద్ధకర్మణి ॥ తతోఽన్నేనావశిష్టేన పూజయేదతిథీనపి ॥ * ॥ ఇతి । బ్రా

హ్మణభోజనాత్పూర్వం వైశ్వదేవకరణంచ స్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ వైశ్వదేవాహుతీరగ్నావర్వాగ్బ్రాహ్మణభోజనాత్ । జుహుయాద్భూతయజ్ఞాదిశ్రాద్ధంకృత్వాతతఃస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాహితాగ్నివిషయమ్, ఏవంచశ్రాద్ధాదౌ, అగ్నౌకరణానన్తరంవా, పృథక్పాకాదేవవైశ్వదేవహోమః, నిర్వర్తితేతుశ్రాద్ధే పితృపాకాదితి చన్ద్రికాదౌనిర్ణీతమ్ । యత్తులోకాక్షిణోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రర్థం నిర్వపేత్పాకం వైశ్వదేవార్థమేవచ । వైశ్వదేవం నపిత్రర్థం నదార్శంవైశ్వదేవికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః — పైతృకబ్రాహ్మణభోజనార్థం వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణభోజనార్థంచ పృథక్పృథక్పాకంకుర్యాత్, దార్శమ్ - అమావాస్యాశ్రాద్ధార్థం నిరుప్తమన్నమ్, కృతేఽపి శ్రాద్ధేనవైశ్వదేవహోమార్థం భవతీతి । అత్ర " నదార్శంవైశ్వదేవికమ్ " ఇత్యేతదాహితాగ్నిదర్శశ్రాద్ధవిషయమ్, తస్యదర్శశ్రాద్ధాత్ప్రాగేవ వైశ్వదేవవిధానేన శ్రాద్ధాన్తే శ్రాద్ధశిష్టేన వైశ్వదేవాయోగాత్ । అగ్నిమతాం దర్శశ్రాద్ధాత్ప్రాగేవ వైశ్వదేవవిధిశ్చ తేనైవదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ పక్షాన్తం కర్మనిర్వర్త్య వైశ్వదేవంచ సాగ్నికః । పిణ్డయజ్ఞంతతఃకుర్యాత్తతోఽన్వాహార్యకంబుధః ॥ * ॥ ఇతి । పక్షాన్తంకర్మ - అగ్న్యన్వాధానమ్, అన్వాహార్యకమ్ - అమావాస్యాశ్రాద్ధమిత్యర్థః । ఏవంచసాగ్నికామావాస్యాశ్రాద్ధే వైశ్వదేవార్థం పృథగేవపాక ఇతిచన్ద్రికాయామ్ " ॥ శ్లో ॥ ఆదౌతు సమకాలేవా నైవేద్యం యోనివేదయేత్ । తతశ్శ్రాద్ధహన్తాస్యాత్తచ్ఛ్రాద్ధమసురాలయమ్ ॥ " ఇతిస్మృత్యన్తరమ్ । అత్ర యచ్చాన్యద్వక్తవ్యం తద్వైశ్వదేవప్రకరణేఽభిహితమ్.

పితృశేషభోజనమ్

వైశ్వదేవార్థం పృథక్పాకే కృతేఽపి పితృపాకశేషాదేవ భోజనమ్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రదక్షిణమనువ్రజ్య భుఞ్జీతపితృసేవితమ్ । " ఇతియాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్ । అభోజనేదోషమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కృత్వాతుయోవిప్రో నభుఙ్క్తేఽథకదాచన । దేవాహవ్యంనగృహ్ణన్తి కవ్యానిపితరస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చపితృసేవితభోజనం సర్వవిధాప్తిస్స

సేవితామపాదాయకర్తవ్యమ్, తథాచమత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ తతశ్చ వై
శ్వదేవాన్తే సభృత్యసుతబాన్ధవః । భుఞ్జీతాతిథిసంయుక్తస్సర్వంపితృనిషే
వితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అతిథ్యాదీనామపి శేషభోజనే దోషఇతిచన్ద్రికాదౌ వ
చనపురస్సరం ప్రతిపాదితమ్ — ॥ శ్లో ॥ పితృశేషంతుయోభుఙ్క్తే సోఽ
నోఽజ్ఞాతికులోద్భవాత్ । ప్రదాయకర్త్రే సర్వంపుణ్యం పాపమాదా
యగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । యథాశిష్టాచారస్తథాకర్తవ్యమ్ । యదాపిత్రుసు
న్నవిద్యతే తదా శేషభోజనస్యావశ్యకత్వాత్సర్వమేవ పితృసేవితం లేశ
తోభోక్తవ్యమ్ । అతఏవాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ సర్వతస్సమవదాయో
త్తరేణ యజుషా శేషస్య గ్రాసవరార్ధ్యం ప్రాశ్నీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అ
సతితు పితృశేషే పాకాన్తరంకృత్వా భోక్తవ్యమేవ, “ ॥ శ్లో ॥ భుఞ్జీతై
వకృతేశ్రాద్ధే పుత్రీనోపవసేద్గృహీ । ” ఇతిస్మరణాత్ । అతఏవైకాదశ్యా
దౌ భోజనప్రత్యామ్నాయఃస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసోయదానిత్యశ్రా
ద్ధం నైమిత్తికంభవేత్ । ఉపవాసంతదాకుర్యాదాఘ్రాయపితృసేవితమ్ ॥*॥
ఇతి । ఏతదాఘ్రాణంచజ్ఞాతివిషయమ్ । తథాచబ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥శ్లో॥
కర్తృభ్యోఽన్యైర్నభోక్తవ్యంశ్రాద్ధేప్రాప్తే హరేర్దినే । పితృశేషంతమా
ఘ్రాయహ్యుపవాసఫలాప్తయే ॥ * ॥ ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ కర్తానోపవసేచ్ఛ్రా
ద్ధే పిత్ర్యేప్యేకాదశీదినే । తయోరప్యధికంబ్రూయుః పితృశేషం మహర్ష
యః ॥ ” ఇతిచ । ఏకాదశీవ్యతిరిక్తదినే జ్ఞాతిభిరప్యవశ్యం పితృశేషం భో
క్తవ్యమిత్యాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పితృశేషం నయోభుఙ్క్తే కోవాజ్ఞా
తికులోద్భవః । పితృద్రోహీసవిజ్ఞేయః పుత్రపౌత్రైర్వినాకృతః ॥ అకి
ఞ్చనోఽపికర్తాస్యాత్స్వన్నమాదాయతద్గృహే । భోక్తవ్యమేవసతుష్పం
భిః పుత్రపౌత్రాభివృద్ధయే ॥ * ॥ ఇతి । పితృసేవితభోజననియమోఽను
జ్ఞాపక్షఏవ । అతఏవశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ శేషమన్నమనుజ్ఞాతం భుఞ్జీత
తదనన్తరమ్ । ఇష్టైశ్శ్రాద్ధంతువిధివత్కృత్వాతుసుసమాహితః ॥ * ॥ ఇ
తి । నిగమేఽపి — ॥ వా ॥ అనుజ్ఞాతోగృహ్యేఽ బాలవృద్ధాంశ్చ పరితో
ష్య భుఞ్జీత ॥ * ॥ ఇతి .

॥ శ్రాద్ధదినే దాతృభోక్తృనియమః ॥

దాతృభోక్త్రోర్నియమమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ తాం నిశాం బ్రహ్మచారీ స్యాచ్ఛ్రాద్ధకృచ్ఛ్రాద్ధికైస్సహ । అన్యథా వర్తమానౌ తౌ స్యాతాం నిరయగామినౌ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ పునర్భోజనమధ్వానం యానమాసనమైథునే । శ్రాద్ధకృచ్ఛ్రాద్ధభుక్చైవ సర్వమేతద్వివర్జయేత్ ॥ స్వాధ్యాయం కలహం చైవ దివాస్వాపం చ స్వేచ్ఛయా ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ పునర్భోజనమధ్వానం భారాధ్యయనసజ్జమార్గ । సన్ధ్యాం ప్రతిగ్రహం హోమం శ్రాద్ధభుక్త్వష్టవర్జయేత్ ॥ దన్తధావనతామ్బూలక్షౌరాభ్యఙ్గమభోజనమ్ । రత్యౌషధపరాన్నాని శ్రాద్ధకర్తా వివర్జయేత్ ॥ * ॥ సన్ధ్యాహోమయోః ప్రతిషేధస్త్వకృతప్రాయశ్చిత్తస్య, కృతే ప్రాయశ్చిత్తే కుర్యాత్ । అతఏవ భవిష్యత్పురాణమ్ — ॥ శ్లో ॥ దశకృత్వః పిబేచ్చాపో గాయత్ర్యా శ్రాద్ధభుగ్ద్విజః । తతస్సన్ధ్యాముపాసీత జపేచ్చ జుహుయాదపి ॥ * ॥ ఇతి । జుహుయాదిత్యేతదన్యస్య హోతురలాభే ద్రష్టవ్యమ్, తల్లాభే తు తేనైవ హావయేత్ । యదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ సూతకే చ ప్రవాసే చ హ్యశక్తౌ శ్రాద్ధభోజనే । ఏవమాదినిమిత్తేషు హావయేద్వేతి యోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హావయేద్వేతి యద్గోభిలాదిభిరుక్తం తదేవమాదినిమిత్తేషు యోజయేదిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురపి తత్రైవ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేద్ద్విజః । అనపేక్ష్య స్థితస్యైవ శాపం దత్వా వ్రజన్తి తే ॥ * ॥ ఇతి స్మృత్యన్తరమ్ .

యథాశక్తి శ్రాద్ధానుష్ఠానమ్

యథాశక్తి శ్రాద్ధానుష్ఠానమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచిన్నిత్యం యత్కుర్యాదిన్దుక్షయాదిషు । పాత్రద్రవ్యాదిసంపత్సు సత్సు కామ్యఫలం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అమావాస్యాదిషు చోదితం నిత్యశ్రాద్ధం పాత్రద్రవ్యాది సంపత్త్యభావేఽపి యథాశక్తి కుర్యాదితి పూర్వార్ధస్యార్థః । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాభావే పరం కృత్వా పితృయజ్ఞవిధిం నరః । నిర్దిశ్యాప్యన్నముద్ధృత్య యత్ర పాత్రం తతో గతః ॥ పాత్రాభావే క్షిపేదగ్నౌ గవే దద్యాదథాప్సు వా । నతు పా[illegible] పి నైత్యకస్య

విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః — పాత్రాభావే - అనుకల్పతయాప్యుక్తపాత్రస్యాలాభే, పితృయజ్ఞవిధిమ్ - అగ్నౌకరణమ్, కృత్వా, అన్నం భాజనే ఉద్ధృత్య, నిర్దిశ్య - చతుర్థ్యన్తేన శబ్దేన దేవార్థపిత్ర్యాంశౌ చద్దిశ్య, ఉద్ధృతమన్నం త్యక్త్వా అదూరే విప్రోఽస్తి చేత్తత్ర నీత్వా తస్మై తదన్నం సమర్పయేత్, దూరస్థే తు పాత్రే నిర్దిష్టమన్నమగ్నౌ క్షిపేత్, అథవా గవే భక్షణార్థం ప్రయచ్ఛేత్, నద్యాముదకే వా క్షిపేత్, న తు పాత్రాభావమాత్రేణ కర్మణో లోపః కార్య ఇతి .

సఙ్కల్పశ్రాద్ధవిధిః

విస్తృతపార్వణానుష్ఠానాసమ్భవే తు వ్యాసేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ త్యక్తాగ్నేః పార్వణం నైవ నైకోద్దిష్టం సపిణ్డనమ్ । అత్యక్తాగ్నేస్తు పిణ్డోక్తిస్తస్మాత్సఙ్కల్ప్య భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । త్యక్తాగ్నేః - అవిధానేనోత్సృష్టాగ్నేః, పార్వణైకోద్దిష్టసపిణ్డీకరణాత్మకశ్రాద్ధకర్మణి నైవాధికారః, పిణ్డోక్తిః - శ్రాద్ధం కర్తవ్యమిత్యుక్తిః, అత్యక్తాగ్నేరేవ శ్రాద్ధాధికార ఇతి యావత్, తస్మాదత్యక్తాగ్నిరేవాశక్తః సఙ్కల్పవిధానేన శ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యర్థః । తత్స్వరూపమధస్తాత్ప్రతిపాదితమ్ .

ఆమశ్రాద్ధవిధిః

పక్వద్రవ్యసమ్పాదనాసమ్భవే తు సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ పాకాభావేఽధికారస్స్యాద్ద్విప్రాదీనాం నరాధిప । అపత్నీనాం మహాబాహో విదేశగమనాదిభిః ॥ సదా చైవ తు శూద్రాణామామశ్రాద్ధం విదుర్బుధాః । అస్మనో దేశకాలాభ్యాం విప్లవే సముపాగతే ॥ ఆపద్యనగ్నౌ తీర్థే చ ప్రవాసే పుత్రజన్మని । చన్ద్రసూర్యగ్రహే చైవ దద్యాదామం విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । విప్రాదీనాం త్రైవర్ణికానాం పత్నీరహితానాం విదేశగమనాదిభిశ్చ కారణైః పాకసమ్పాదనాసమ్భవే ఆమశ్రాద్ధేఽధికారస్స్యాత్, చన్ద్రసూర్యగ్రహేఽపి యస్య పాకాసమ్భవః భోక్తుర్బ్రాహ్మణస్య వాలాభః స ఆమం దద్యాదిత్యర్థః । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ అపత్నీకః ప్రవాసీ చ యస్య భార్యా రజస్వలా । సిద్ధాన్నేన న కుర్వీత హ్యామం తస్య విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । సిద్ధాన్నేన - లబ్ధక్రీతాదిపక్వాన్నేన, న కుర్వీతేతి చన్ద్రికాయాం వ్యా

ఖ్యాతమ్ । జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ నభవేద్యస్య సామగ్రీ దారావా గృహ మేవచ । ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత వృద్ధో బాలశ్చ యోభవేత్ ॥ యావత్స్యా న్నాగ్నిసంయుక్త ఉత్సన్నాగ్నిరథాపివా । ఆమశ్రాద్ధం సదాకుర్యాద్ధ స్తేఽగ్నౌకరణంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాదినియతం మాససం వత్సరాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । అనేన మాసికం సాంవత్సరికంచ శ్రాద్ధమవశ్యం పక్వేన కార్యమిత్యుక్తం భవతి । ఏతచ్చప్రతిపాదితమధస్తాత్ । యత్తుజ మదగ్నినోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం శ్రద్ధయా శ్రాద్ధం శ్రాద్ధకాలే యథా విధి । పక్వేనవాఽశృతేనాపి నూనం కుర్యాత్సుతః పితుః ॥ * ॥ ఇతి । తచ్ఛ్రా ద్ధయోరవశ్యంకార్యమిత్యేవంపరమ్ , అన్యథా " మాససంవత్సరాదృతే " " నతత్కుర్యాన్మృతేఽహని " " ఆపద్యపిచనామేన తన్మాసిహరివాసరే । కృష్ణఇస్తుతయేవాపి కుర్యాదన్నేనవార్షికమ్ ॥ " ఇత్యాదిబహుస్మృతివి రోధప్రసఙ్గః । ఆమశ్రాద్ధవిశేషమాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థస్యైవ పాథేయం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । ఆమేనైవతుకర్తవ్యం పునశ్శ్రాద్ధం నసో హ్యతి ॥ ఆమందద్యాత్తుకౌన్తేయ దద్యాదన్నాచ్చతుర్గుణమ్ । సిద్ధాన్నేతు వి ధిర్యస్స్యాద్యామశ్రాద్ధేప్యసౌవిధిః ॥ ఆవాహనాదిసర్వంస్యాత్పిణ్డదానంచ భారత । దద్యాద్యచ్చద్విజాతిభ్యశ్శృతంవాఽశృతమేవవా ॥ తేనాగ్నౌ కరణంకుర్యాత్పిణ్డాంస్తేనైవనిర్వపేత్ । ఆమశ్రాద్ధంయదాకుర్యాద్విధిజ్ఞ శ్శ్రాద్ధదస్సదా ॥ హస్తేఽగ్నౌకరణంకుర్యాద్బ్రాహ్మణస్యవిధానతః ॥*॥ ఇ తి । షట్త్రింశన్మతేతు — ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధంయదాకుర్యాత్పిణ్డదానం కథంభవేత్ । గృహపాకాత్సముద్ధృత్య సక్తుభిః పాయసేనవా ॥ * ॥ ఇతి .

హిరణ్యశ్రాద్ధాదివిధిః

ఆమశ్రాద్ధాసమ్భవేతు హేమశ్రాద్ధమాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాభావేద్విజాభావే ప్రవాసేపుత్రజన్మని । హేమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీ త యస్యభార్యారజస్వలా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాప్యామశ్రాద్ధోక్తవిశేషో యథాసమ్భవమనుసన్ధేయః । హేమద్రవ్యాలాభేపునరుక్తంస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ తృణానివాగవేదద్యాత్పిణ్డాన్వాప్యథాపి నిర్వపేత్ । తిలోదకైః పిత్యా

నాప్యపి తర్పయేత్స్నానపూర్వకమ్ ॥ అగ్నినావాదహేత్కక్షం శ్రాద్ధకాలేసమాగతే। తస్మింశ్చోపవసేదహ్ని జపేద్వా శ్రాద్ధసంహితామ్ ॥ అజ్ఞానిపితృయజ్ఞస్య యదాకర్తుం నశక్నుయాత్ । సతదావాచయేద్విప్రాన్ సకలాసిద్ధిరస్త్వితి ॥ * ॥ ఏవమనుకల్పానుష్ఠానేఽపి శాత్ర్యాభావేసతి ముఖ్యకల్పానుష్ఠానఫలంభవతి, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధానుకల్పంయఃకుర్యాజ్జాత్యవస్థాద్యపేక్షయా । శ్రాద్ధాఙ్గాంశేప్యవాప్నోతి ముఖ్యశ్రాద్ధఫలం నరః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । శ్రాద్ధాఙ్గాంశే - యథాశక్తికతిపయాఙ్గానుష్ఠానేఽపి కృతఇత్యర్థః.

శ్రాద్ధప్రశంసా

శ్రాద్ధంప్రశంసతిసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధాత్పరతరంనాన్యచ్ఛ్రేయస్కరముదాహృతమ్ । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన శ్రాద్ధంకుర్యాద్విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అరోగఃప్రకృతిస్థశ్చ చిరాయుఃపుత్రపౌత్రవాన్ । అర్థవానర్థకామీచ శ్రాద్ధకామోభవేదిహ ॥ పరత్రచ పరాంతుష్టిం లోకాంశ్చవివిధాంశ్శుభాన్ । శ్రాద్ధకృత్సమవాప్నోతి యశశ్చవిపులంనరః ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యేయజన్తిపితౄన్ దేవాన్ బ్రాహ్మణాన్సహుతాశనాన్ । సర్వభూతాన్తరాత్మానం విష్ణుమేవయజన్తితే ॥ ఆయుఃపుత్రాన్యశస్స్వర్గం కీర్తింపుష్టింబలంశ్రియమ్। పశూన్సుఖంధనంధాన్యం ప్రాప్నుయాత్పితృపూజనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యఏవంవేత్తిమతిమాంస్తస్యశ్రాద్ధఫలంభవేత్ । ఉపదేష్టానుమన్తాచ లోకేతుల్యఫలౌస్మృతౌ ॥ * ॥ హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇమంశ్రాద్ధవిధింపుణ్యం కుర్యాద్వాపిపఠేత్తుయః । సర్వకామైస్సమృధ్నోతి హ్యమృతత్వంచ గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । అకరణేఽపిదోషస్తైనైవదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ నచతత్రవిరాజన్తె నారోగానశతాయుషః । నచశ్రేయోఽధిగచ్ఛన్తి యత్రశ్రాద్ధం వివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిత్యపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నసన్తిపితరశ్చేతి కృత్వామనసియోనరః । శ్రాద్ధం నకురుతేతత్ర తస్యరక్తం పిబన్తితే ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో. ॥ అన్యాయోపార్జితద్రవ్యైర్యశ్ఛ్రాద్ధంక్రియతేనరైః । తృప్యన్తితేనచణ్డాలాః పు

ల్కసాదాశ్చప్రయోజనః ॥ * ॥ నను, ప్రాణిస్వకర్మానుసారేణ స్వర్గనరకాదిగతానాం దూరస్థకర్మభోక్తృత్వేనావస్థితానాం మనుష్యాణాం పుత్రాదిభిర్దత్తైరన్నపానాదిభిస్తృప్త్యసమ్భవాత్ తేఽపి స్వయమాత్మానమప్యనీశానాః కథంస్వర్గాదిఫలం ప్రయచ్ఛన్తి తత్రాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాః పితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః । ప్రీణయన్తిమనుష్యాణాం పితౄంశ్శ్రాద్ధేనతర్పితాః ॥ ఆయుః ప్రజ్ఞాం ధనంవిద్యాం స్వర్గం మోక్షం సుఖానిచ । ప్రయచ్ఛన్తితథారాజ్యం ప్రీతా నృణాంపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ న హ్యత్ర దేవదత్తాదయఏవ శ్రాద్ధకర్మణిసంప్రదానభూతాః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తేకింత్వధిష్ఠాతృవస్వాది దేవతాసహితాఏవ, యథాదేవదత్తాదిశబ్దైర్నశరీరమాత్రం నాప్యాత్మమాత్రం కింతు శరీరవిశిష్టా ఆత్మాన ఉచ్యన్తే ఏవమధిష్ఠాతృదేవతాసహితాఏవ దేవదత్తాదయః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తే, అతశ్చాధిష్ఠాతృదేవతా వస్వాదయః పుత్రాదిభిర్దత్తాన్నపానాది తృప్తాస్సన్తస్తానపి దేవదత్తాదీంస్తర్పయన్తి, కర్తౄంశ్చ పుత్రాదీన్ ఫలేన యోజయన్తి ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ వసవఃపితరోజ్ఞేయా రుద్రాజ్ఞేయాఃపితామహాః । ప్రపితామహాస్తథాదిత్యాఇత్యేషావైదికీశ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ వసవఃపితరోరుద్రాఃపితామహా ఆదిత్యాఃప్రపితామహా యఏవంవిద్వాన్పితౄన్యజతే వసవోరుద్రా ఆదిత్యాశ్చాస్యప్రీతాభవన్తి ॥ * ॥ ఇతి “ ॥ శ్లో ॥ వసూన్వదన్తితుపితౄన్ రుద్రాన్నేవపితామహాన్ । ప్రపితామహాంస్తథాదిత్యాంశ్శ్రుతిరేషాసనాతనీ ॥ ” ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ యథాగోషుప్రణష్టోవైవత్సోవిన్దతిమాతరమ్ । ఏవంశ్రాద్ధేసముద్దిష్టంమన్త్రఃప్రాపయతేపితౄన్ ॥ * ॥ మత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నామగోత్రంపితౄణాంతు ప్రాపకం హవ్యకవ్యయోః । నామమన్త్రాస్తథాఽఽదేశాభవాన్తరగతానపి ॥ ప్రాణినః ప్రీణయన్త్యేతే తదాకారత్వమాగతాన్ । దేవోయదిపితాజాతశ్శుభకర్మానుయోగతః ॥ తస్యాన్నమమృతంభూత్వా దేవత్వేప్యనుగచ్ఛతి । దేవ

నాప్యపి తత్ప్రయేత్స్నానపూర్వకమ్ ॥ అగ్నినావాదహేత్కుష్ఠం శ్రాద్ధకాలేసమాగతే। తస్మింశ్శోచ్ఛపవసేదహ్ని జపేద్వా శ్రాద్ధసంహితామ్ ॥ అశక్తానిపితృయజ్ఞస్య యదాకర్తుం నశక్నుయాత్ । సతదావాచయేద్విప్రాన్ సకలాసిద్ధిరస్త్వితి ॥ * ॥ ఏవమనుకల్పానుష్ఠానేఽపి శాస్త్రాభావేసతి ముఖ్యకల్పానుష్ఠానఫలంభవతి, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధానుకల్పంయఃకుర్యాజ్జాత్యవస్థాద్యపేక్షయా । శ్రాద్ధాఙ్గాంశేప్యవాప్నోతి ముఖ్యశ్రాద్ధఫలం నరః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । శ్రాద్ధాఙ్గాంశే - యథాశక్తికతిపయాఙ్గానుష్ఠానేఽపి కృతఇత్యర్థః .

శ్రాద్ధప్రశంసా

శ్రాద్ధంప్రశంసతిసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధాత్పరతరంనాన్యచ్ఛ్రేయస్కరముదాహృతమ్ । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన శ్రాద్ధంకుర్యాద్విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అరోగఃప్రకృతిస్థశ్చ చిరాయుఃపుత్రపౌత్రవాన్ । అర్థవానర్థకామీచ శ్రాద్ధకామోభవేదిహ ॥ పరత్రచ పరాంతుష్టిం లోకాంశ్చవివిధాంశ్శుభాన్ । శ్రాద్ధకృత్సముపాప్నోతి యశశ్చవిపులంనరః ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యేయజన్తిపితౄన్దేవాన్ బ్రాహ్మణాన్సహుతాశనాన్ । సర్వభూతాన్తరాత్మానం విష్ణుమేవయజన్తితే ॥ ఆయుఃపుత్రాన్యశస్స్వర్గం కీర్తింపుష్టింబలంశ్రియమ్। పశూన్సుఖంధనంధాన్యం ప్రాప్నుయాత్పితృపూజనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యఏవంవేత్తిమతిమాంస్తస్యశ్రాద్ధఫలంభవేత్ । ఉపదేష్టానుమన్తాచ లోకేతుల్యఫలౌస్మృతౌ ॥ * ॥ హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇమంశ్రాద్ధవిధింపుణ్యం కుర్యాద్వాపిపఠేత్తుయః । సర్వకామైస్సమృద్ధోఽన్తి హ్యమృతత్వంచ గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । అకరణేఽపిదోషస్తేనైవదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ నచతత్రవిరాజన్తె నారోగానశతాయుషః । నచశ్రేయోఽధిగచ్ఛన్తి యత్రశ్రాద్ధం వివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిత్యపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నసన్తిపితరశ్చేతి కృత్వామనసియోనరః । శ్రాద్ధం నకురుతేతత్ర తస్యరక్తంపిబన్తితే ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో. ॥ అన్యాయోపార్జితద్రవ్యైర్యచ్ఛ్రాద్ధంక్రియతేనరైః । తృప్యన్తితేనచణ్డాలాః పు

లక్షసాదాశ్శ్వప్రయోనయః ॥ * ॥ నను, ప్రాతిస్వికశుభాశుభకర్మవశేన స్వర్గనరకాదిగతానాం దూరస్థకవ్యభోక్తృత్వసామర్థ్యరహితానాం మనుష్యాణాం పుత్రాదిభిర్దత్తైరన్నపానాదిభిస్తృప్త్యసమ్భవాత్సమ్భవేఽపి స్వాయమాత్మానమప్యనీశానాః కథంస్వర్గాదిఫలం ప్రయచ్ఛన్తి తత్రాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాఃపితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః। ప్రీణయన్తిమనుష్యాణాం పితౄంశ్శ్రాద్ధేనతర్పితాః ॥ ఆయుఃప్రజ్ఞాం ధనంవిద్యాం స్వర్గంమోక్షం సుఖానిచ। ప్రయచ్ఛన్తితథారాజ్యం ప్రీతా నృణాంపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి। అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ న హ్యత్ర దేవదత్తాదయఏవ శ్రాద్ధకర్మణిసంప్రదానభూతాః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తేకింత్వధిష్ఠాతృవస్వాది దేవతాసహితాఏవ, యథాదేవదత్తాదిశబ్దైర్నశరీరమాత్రం నాప్యాత్మమాత్రం కింతు శరీరవిశిష్టా ఆత్మాన ఉచ్యన్తే ఏవమధిష్ఠాతృదేవతాసహితాఏవ దేవదత్తాదయః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తే, అతశ్చాధిష్ఠాతృదేవతా వస్వాదయః పుత్రాదిభిర్దత్తాన్నపానాది తృప్తాస్సన్తస్తానపి దేవదత్తాదీంస్తర్పయన్తి, కర్తౄంశ్చ పుత్రాదీన్ ఫలేన యోజయన్తి ॥ * ॥ ఇతి। శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ వసవఃపితరోజ్ఞేయా రుద్రాజ్ఞేయాఃపితామహాః। ప్రపితామహాస్తథాదిత్యాఇత్యేషావైదికీశ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి। పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ వసవఃపితరోరుద్రాఃపితామహా ఆదిత్యాః ప్రపితామహా యఏవంవిద్వాన్పితౄన్యజతే వసవోరుద్రా ఆదిత్యాశ్చాస్యప్రీతాభవన్తి ॥ * ॥ ఇతి “ ॥ శ్లో ॥ వసూన్వదన్తితుపితౄన్ రుద్రానేవపితామహాన్। ప్రపితామహాంస్తథాదిత్యాంశ్శ్రుతిరేషా సనాతనీ ॥ ” ఇతి। వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ యథాగోషుప్రణష్టాసువైవత్సో విన్దతిమాతరమ్। ఏవంశ్రాద్ధేసముద్దిష్టంమన్త్రఃప్రాపయతేపితౄన్ ॥ * ॥ మత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నామగోత్రంపితౄణాంతు ప్రాపకం హవ్యకవ్యయోః। నామమన్త్రాస్తథాఽఽదేశాభవాన్తరగతానపి ॥ ప్రాణినః ప్రీణయన్త్యేతే తదాహారత్వమాగతాన్। దేవోయదిపితాజాతశ్శుభకర్మానుయోగతః ॥ తస్యాన్నమమృతంభూత్వా దేవత్వేప్యుపగచ్ఛతి। దేవ

త్వేభాగ్యరూపేణ పశుత్వేతు తృణం భవేత్ ॥ శ్రాద్ధాన్నం వాయురూపేణ నాగత్వేప్యుపతిష్ఠతి । పానంభవతియక్షత్వే గృధ్రత్వేచతథాఽఽమిషమ్ ॥ దనుజత్వేతథామాంసంప్రేతత్వేరుధిరోదకమ్ । మానుషత్వేఽన్నపానాది నానాభోగకరంతథా ॥ రతిశక్తిస్స్త్రియఃకాన్తా భోజ్యం భోజనశక్తతా । దానశక్తిస్సవిభవా రూపమారోగ్యమేవచ ॥ శ్రాద్ధపుష్పమిదంప్రోక్తం ఫలంబ్రహ్మసమాగమః ॥ * ॥ ఇతి । నామాని - దేవదత్తయజ్ఞదత్తాదీని, మన్త్రాః - "పృథివీతేపాత్రమ్" ఇత్యాదయః, ఆదేశాః - ఇదమన్నాదికమముష్మైభవత్విత్యేవమాదినిర్దేశాః, పుష్పమ్ - అవాన్తరఫలమ్, బ్రహ్మప్రాప్తిఃపరమఫలంప్రోక్తమిత్యర్థః । హారీతః — ॥శ్లో॥ కాలేఽన్యథాగతంపాత్రే విధినాప్రతిపాదితమ్ । ప్రాప్నోత్యన్నంతథా దత్తం జన్తుర్యత్రోపతిష్ఠతే ॥ యన్నామ్నాపాతయేత్పిణ్డం తంనయేద్బ్రహ్మశాశ్వతమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

ఇతి శ్రీవైద్యనాథదీక్షితవిరచితే స్మృతిముక్తాఫలే

శ్రాద్ధనిరూపణం నామ

చతుర్థఃపరిచ్ఛేదః

